Теодор Драйзер

Фінансист

1

Філадельфія, де народився Френк Алджернон Ковпервуд, налічувала колись понад двісті п’ятдесят тисяч мешканців. Місто рясніло красивими парками, величними будівлями і пам’ятниками старовини. Чимало з того, чим послуговуємось ми, в часи тодішні ще не існувало — телеграфу, телефону, доставки товарів додому, міської поштової мережі й океанських пароплавів. Не було навіть поштових марок і рекомендованих листів. Ще не з’явилася конка. В межах міста курсували незліченні омнібуси, а для далеких подорожей слугувала мережа залізниць, що повільно розвивалася, та все ще була тісно пов’язана з судноплавними каналами.

Френк народився в родині дрібного банківського службовця, але десять років по тому, коли хлопчик почав допитливо і пильно приглядатися до навколишнього світу, помер голова правління банку; всіх службовців відповідно підвищили на посадах, і містер Генрі Вортінгтон Ковпервуд «успадкував» місце помічника касира з щедрим (за його тодішніми уявленнями) річним окладом в три з половиною тисячі доларів. Він одразу ж радісно повідомив дружині про своє рішення перебратися з будинку 21 по Батнвуд-стрит в помешкання 124 по Нью-Маркет-стрит: і район не такий глухий, і будинок — триповерховий цегляний, коротше, нинішнє житло Ковпервуда не витримувало жодного порівняння з ним. У них були всі підстави вважати, що з часом вони переїдуть в ще просторіше приміщення, але поки і так було непогано. Містер Ковпервуд від щирого серця дякував долі.

Генрі Вортінгтон Ковпервуд вірив лише в те, що бачив на власні очі, і був цілком задоволений своїм становищем: це відкривало йому можливість стати банкіром в майбутньому. На той час він був показним мужчиною — високий, худорлявий, підтягнутий, з вдумливим поглядом і пещеними, коротко підстриженими бакенбардами, що доходили майже до мочок вух. Верхня губа, що напродив далеко відстояла від довгого і прямого носа, завжди була чисто виголена, так само як і загострене підборіддя. Густі чорні брови відтіняли зеленкувато-сірі очі, а коротке прилизане волосся розділяв

акуратний проділ. Він незмінно носив сюртук — у тодішніх фінансових колах це вважалося «гарним тоном» — і циліндр. Нігті тримав у бездоганній чистоті. Враження він справляв дещо суворе, але суворість його була удавана.

Прагнучи виділитися в суспільстві і в фінансовому світі, містер Ковпервуд завжди ретельно зважував, з ким і про що він говорить. Він зазвичай остерігався висловлювати різкі або непопулярні в його колі думки з соціальних або політичних питань, і, певна річ, спілкуватися з людьми з поганою репутацією. Утім, треба зауважити, що він не мав певних політичних переконань. Він не був ані прихильником, ані противником рабовласництва, хоча атмосфера тоді була просякнута боротьбою між аболіціоністами і прихильниками рабства. Ковпервуд твердо вірив, що на залізниці можна нажити чималі статки, аби був достатній капітал, і ще одна дивна штука — особиста здатність викликати до себе довіру. На його переконання, Ендрю Джексон був абсолютно не правий, виступаючи проти Ніколаса Бідла[1] і Банку Сполучених Штатів, — ця проблема хвилювала тоді всі уми. Він був украй стурбований потоком «дутих грошей», які перебували в обігу, і раз у раз потрапляли в його банк, який, звичайно, все ж враховував їх і з вигодою для себе, знову пускав в обіг, видаючи їх жадібним до позик клієнтам. Третій філадельфійський національний банк, в якому він служив, містився в діловому кварталі, який на ту пору вважався центром всього американського фінансового світу; власники банку займалися також грою на біржі. «Банки штатів», великі й дрібні, з'являлись тоді на кожному кроці; вони щедро випускали свої банкові білети на базі ненадійних і нікому не відомих активів і з неймовірною швидкістю вилітали в трубу або навіть призупиняли платежі. Поінформованість у всіх цих справах була неодмінною умовою діяльності містера Ковпервуда, через що він і став втіленням обережності. На жаль, йому не вистачало двох якостей, необхідних для успіху на будь-якому терені: особистої чарівливості і далекоглядності. Значним фінансистом він не міг би стати, але йому все ж таки світила непогана кар'єра.

Місіс Ковпервуд була жінкою побожною; маленька, зі світло-каштановим волоссям і ясними карими очима, вона в молодості здавалася досить привабливою, але з роками стала дещо манірною, її повністю поглинули повсякденні турботи. До своїх материнських

обов’язків з виховання трьох синів і доньки вона ставилася дуже серйозно. Хлоп’ята, на чолі зі старшим, Френком, були для неї джерелом постійних тривог, бо раз у раз зчиняли «вилазки» в різні кінці міста, вона побоювалась, що вони водитимуться з поганою компанією, бачитимуть і слухатимуть те, що в їхньому віці не належало ані бачити, ані чути.

Френк Ковпервуд уже десятирічним поводився, наче природжений заводіяка. І в початковій, і середній школі всі вважали, що на його здоровий глузд можна покластися за будь-яких обставин. Характер у нього був незалежний, сміливий і завзятий. Політика і економіка вабили його з дитинства. Книги його не цікавили. Який він був тоді? Стрункий, широкоплечий, статуристий хлопець із відкритим лицем, очі великі, ясні і сірі; широкий лоб, темно-каштанове, стрижене бобриком волосся. Увесь поривистий і самовпевнений. Всіх і кожного дістаючи запитаннями, він наполягав на вичерпних, розумних відповідях. Френк мав чудове здоров’я, прекрасний апетит і повновладно командував братами: «Ну-бо, Джо!», «Хутчіше рухайся, Еде!» Його команди звучали не грубо, проте авторитетно, і Джо з Едом корилися. Вони з дитинства звикли дивитися на старшого брата як на ватажка, з чиїми словами слід рахуватися.

Він постійно невтомно розмірковував. Усе на світі вражало його, бо він не знаходив відповіді на головне питання: що це за штука така — життя, і як воно влаштоване? Звідки взялися на світі люди? Яке їхнє призначення? Хто поклав усьому початок? Мати розповідала йому біблійні легенди про Адама і Єву, але він у це якось не повірив.

Ковпервуди жили неподалік рибного ринку; по дорозі до батька у банк або під час будь-якої «вилазки» з братами після шкільних уроків Френк любив зупинятися перед вітриною, в якій був виставлений акваріум; рибалки з затоки Делавер нерідко поповнювали його всілякими дивами з морських глибин. Одного разу він побачив там морського коника — крихітне створіння, що трохи скидалось на конячку. Іншим разом угледів електричного вугра, чиї властивості пояснило знамените відкриття Бенджаміна Франкліна. Одного чудового дня в акваріум пустили омара і каракатицю, і Френк став очевидцем картини, яка запам’яталася йому на все життя і чимало допомогла зрозуміти. З розмов цікавих роззяв він дізнався, що омарові не давали ніякої їжі, оскільки його законною здобиччю вважалася

каракатиця. Омар лежав на золотистому піщаному дні скляного акваріума і, здавалося, нічого не помічав. Неможливо було визначити, куди дивляться чорні намистинки його очей, либонь, вони не відривалися від каракатиці. Безкровна і восковидна, схожа на шматок сала, вона пересувалася поштовхами, мов торпеда, але нещадні хижі клешні щоразу відривали нові шматки від її тіла. Омар, немов викинутий катапультою, кидався туди, де, здавалося, дрімала каракатиця, а та, стрімко сахнувшись, ховалася за чорнильною хмаркою, яку залишала за собою. Але і цей маневр не завжди був успішний. Шматки її тіла і хвоста все частіше залишалися в лещатах морського чудовиська. Юний Ковпервуд щодня прибігав сюди і, як зачарований, стежив за ходом поєдинку.

Одного ранку він стояв перед вітриною, мало не притулившись носом до скла. Від каракатиці залишався вже тільки безформний жмут; майже порожній був і її чорнильний мішечок. Омар причаївся в кутку акваріума, мабуть, приготувавшись до рішучих дій.

Хлопчик простоював біля вікна майже весь вільний час, заворожений цією жорстокою сутичкою. Тепер уже скоро, може, через годину, а може, завтра, каракатиці не стане; омар її просто поглине. Френк перевів очі на зелений, з мідним відливом руйнівний тулуб у кутку акваріума. Цікаво, чи скоро це трапиться? Мабуть, ще сьогодні. Увечері треба буде знову прибігти сюди.

Вечір настав, і що ж? Очікуване сталося. Біля вітрини стояла зграйка людей. Омар забився у кут, перед ним лежало перерізане навпіл, майже вже з'їдене тіло каракатиці.

— Дорвався нарешті! — промовив хтось поруч. — Я тут давно стою: з годину тому омар раптом як кинеться і як схопить її! А бідолаха вже геть виснажилась, у неї забракло спритності. Вона була метнулася від нього, але омар вже давно підстерігав найменший її порух і ось сьогодні, нарешті, її уколошкав.

Френк дивився широко розплющеними очима. Яка прикрість, що він упустив цю мить! На секунду в ньому ворухнувся жаль до бідолашної каракатиці. Потім він перевів погляд на переможця.

«Так воно і мало, зрештою, статися, — подумки виснував він. — Каракатиці не вистачало спритності». Він спробував обміркувати те, що сталося. «Каракатиця не могла вбити омара, — у неї для цього не було жодної зброї. Омар натомість міг убити каракатицю, — він

прекрасно озброєний. Каракатиці нічим було харчуватися, а перед омаром була здобич — каракатиця. До чого це повинно було призвести? Чи існував інший варіант? Ні, вона була приречена», — міркував він, підходячи до будинку.

Цей випадок врізався Френкові в пам'ять надовго. Певною мірою він давав відповідь на загадку, що давно мучила його: як улаштоване життя? Ось так усе живе й існує — одне за рахунок іншого. Омари пожирають каракатиць та інших істот. А хто споживає омарів? Зрозуміло, людина. Ну так, ось вона, розгадка! Ну, а хто пожирає людину? — тут же запитав він себе. Невже інші люди? Ні, дикі звірі. А ще — індіанці і людожери. Окрім того, безліч людей гине в морі і від нещасних випадків. Він не був упевнений в тому, що певні люди, скажімо, живуть за рахунок інших, але вони вбивають одне одного — це він знав. Взяти хоча б війни, вуличні бійки, погроми. Погром Френк бачив якось на власні очі. Він повертався зі школи, аж тут натовп напав на редакцію газети «Паблік леджер». Батько пояснив йому, що спричинило це. Пристрасті розгорілися через рабів. Так, звичайно! Одні люди живуть за рахунок інших. Раби — вони ж теж люди. Через це й панувало в ті часи таке збудження. Білі люди вбивали інших людей — чорношкірих.

Френк повернувся додому, неабияк задоволений зробленими висновками.

— Мамо! — крикнув він, щойно переступивши поріг. — Нарешті він її вбив!

— Хто? Кого? — здивовано запитала матір. — Іди мити руки.

— Таж омар, про якого я вам із татом розповідав! Зжер таки каракатицю!

— Шкода… Але що ж тут цікавого? Та мий руки хутчіш!

— Ого, таку штуку нечасто доводиться бачити! Я, наприклад, бачив це уперше.

Він вийшов у двір, де була водопровідна колонка і поруч із нею — вкопаний в землю столик, на якому стояло відро з водою і блискуча бляшана мийниця. Френк вимив обличчя і руки.

— Тату, — звернувся він до батька після вечері, — пам'ятаєш, я тобі розповідав про каракатицю?

— То й що?

— Ну так от — її вже немає! Омар її зжер.

— Он як… — недбало кинув батько, продовжуючи читати газету.

Але Френк ще упродовж місяців розмірковував над баченим, над життям, з яким він зіткнувся, бо його вже починали цікавити питання, ким він буде і як складеться його доля. Спостерігаючи за батьком, який рахував гроші, він вирішив, що найпривабливішою є банківська справа. А Третя вулиця, де служив його батько, здавалася йому найкрасивішою, найчудовішою вулицею в світі.

2

Дитинство Френка Алджернона Ковпервуда минало серед сімейного затишку і благополуччя. Батнвуд-стрит, вулиця, де він прожив до десяти років, припала б до душі будь-якому хлопчикові. Вона була забудована переважно двоповерховими особнячками з червоної цегли з низьким ґанком з білого мармуру і такими ж наличниками на дверях і вікнах. Уздовж вулиці були густо насаджені дерева. Дорога, викладена округлою бруківкою, після дощу блищала чистотою, а від червоних цегляних тротуарів, завжди трохи вогкуватих, віяло прохолодою. Позаду кожного будиночка було затишне подвір'я, поросле деревами, бо земельні ділянки тут тяглися футів на сто завширшки, будинки ж розташовувались близько до дороги, і за ними залишалося багато вільного простору.

Батьки Ковпервуда, люди досить простодушні й щирі, вміли радіти і веселитися разом зі своїми дітьми. Тому до моменту, коли батько вирішив перебратися в новий будинок на Нью-Маркет-стрит, сім'я, в якій після народження Френка кожні два-три роки примножувалося по дитині (поки дітей не стало четверо), була жвавим маленьким світом. Відколи Генрі Вортінгтон Ковпервуд посів відповідальнішу посаду, його зв'язки безперервно ширилися, і він мало-помалу ставав помітною персоною. Він познайомився з багатьма найсоліднішими вкладниками свого банку. Оскільки ж у службових справах йому доводилося бувати і в інших банкірських домах, його стали вважати «своїм» і в Банку Сполучених Штатів, і у Дрекселів, Едвардів, і в багатьох інших. Біржові маклери знали його як представника міцної фінансової компанії, і він всюди вважався людиною не так видатного розуму, як дуже чесною і добропорядною.

Юний Ковпервуд все більше вникав в деталі батьківських справ. По суботах йому часто дозволяли приходити в банк, і він із неабияким інтересом спостерігав за ходом маклерських операцій, як спритно обмінюються всілякі папери. Йому хотілося дізнатися, звідки беруться всі ці цінності, для чого клієнти звертаються в банк за обліком векселів, чому банк такий облік здійснює і що люди роблять з отриманими грошима. Батько, вдоволений, що син цікавиться його

справою, охоче давав йому пояснення. Отож Френк досить рано — між десятьма і п’ятнадцятьма роками — вже склав собі досить повне уявлення про фінансову систему Америки. Він знав, що таке банк штату, і в чому його відмінність від Національного, чим займаються маклери, що таке акції і чому їх курс постійно коливається. Він почав усвідомлювати значення грошей як засобу обміну і зрозумів, що будь-яка вартість обчислюється в залежності від основної — вартості золота. Він був фінансистом за самою своєю природою і все пов’язане з цією важкою наукою схоплював на льоту, як ото поет схоплює найтонші переживання, всі відтінки почуттів. Золото — цей засіб обміну — неймовірно його приваблювало. Дізнавшись від батька, як воно добувається, хлопчик часто уві сні бачив себе власником золотоносних копалень. Як він жадав, щоб сон обернувся на дійсність! Не менший інтерес викликали в нього акції і облігації. Приміром, він дізнався, що бувають акції, не варті навіть паперу, на якому вони надруковані, але є й інші, що цінувалися набагато вище свого номіналу.

— Ось, синку, подивись, — сказав йому одного разу батько, — такі папірці не часто зустрічаються в наших краях.

Йшлося про акції Британської Ост-Індської компанії, закладені за дві третини номіналу, в забезпечення стотисячної позики. Вони належали одному філадельфійському магнату, котрий мав потребу в готівці. Юний Ковпервуд зі жвавою цікавістю розглядав пачку паперів.

— А так на око й не скажеш, що вони варті грошей, — зауважив він.

— Їхня ціна вчетверо вища за їхній номінал, — посміхаючись відповів батько.

Френк знову взявся розглядати папери.

— «Британська Ост-Індська компанія», — прочитав він уголос. — Десять фунтів. Це десь близько п’ятдесяти доларів.

— Сорок вісім доларів і тридцять п’ять центів, — діловито уточнив батько. — Знаєш, була б така пачка у нас — не було б потреби працювати з ранку до вечора. Зверни увагу, вони майже новісінькі — рідко бувають в обігу. Закладені вони, мабуть, уперше.

Потримавши пачку в руках, юний Ковпервуд повернув її батькові, дивуючись величезній розгалуженості фінансової мережі. Що це за Ост-Індська компанія? Чим вона займається? Батько пояснив йому.

Удома Френк також чув розмови про капіталовкладення і про ризиковані фінансові операції. Його зацікавила розповідь про вельми цікаву людину, такого собі Стімберджера, — помітного спекулянта зі штату Вірджинія, який перепродував м'ясо і недавно заявився до Філадельфії, приваблений надіями на масштабний і легкий кредит. Стімберджер, за словами батька, був пов'язаний з Ніколасом Бідлом, Ларднером та іншими ватажками Банку Сполучених Штатів, і навіть дуже дружний з деким із них. Так чи інакше, але він домагався від цього банку майже всього, чого хотів. Він здійснював найбільші закупівлі худоби у Вірджинії, Огайо та інших штатах і фактично монополізував м'ясну торгівлю на сході країни. Це був здоровань із пикою, що вельми нагадувала, за словами містера Ковпервуда, свиняче рило. Він незмінно ходив у високій бобровій шапці і довгому просторому сюртуку, що огортав його могутнє тіло. Стімберджер примудрився підняти ціни на м'ясо до тридцяти центів за фунт, чим викликав шквал обурення серед дрібних торговців та споживачів, і зажив собі недобру славу. Заявляючись у фондовий відділ філадельфійського банку, він приносив з собою тисяч на сто або й двісті короткострокових зобов'язань Банку Сполучених Штатів, випущених купюрами по тисячу, п'ять і десять тисяч доларів — терміном на рік. Ці зобов'язання приймалися з розрахунку на десять-дванадцять відсотків нижче номіналу, а сам він зобов'язувався за них Банку Сполучених Штатів векселем на повну суму терміном на чотири місяці. Гроші, що йому належались, він отримував у фондовому відділі Третього національного банку альпарі[2] пачками банкнот з різних банків, що знаходились у Вірджинії, Огайо і Західній Пенсильванії, оскільки саме в цих штатах він переважно і проводив свої розрахунки. Третій національний банк мав від чотирьох до п'яти відсотків зиску з основної угоди, та ще й утримував облікові відсотки з західних штатів, що теж давало чималий прибуток.

У розповідях батька часто згадувався якийсь Френсіс Гранд, знаменитий вашингтонський журналіст, який грав чималу роль за лаштунками конгресу США, — великий майстер винюхувати всілякі секрети, особливо стосовно фінансового законодавства. Секретні справи президента і кабінету міністрів, а також сенату і палати представників, здавалося, були для нього відкритою книгою. Свого часу Гранд, за посередництвом двох чи трьох маклерських контор,

скуповував великими партіями боргові зобов'язання і облігації Техасу. Ця республіка, яка боролася з Мексикою за свою незалежність, випустила ряд позик на суму в десять—п'ятнадцять мільйонів доларів. Передбачалося включити Техас в низку штатів США, і в зв'язку з цим через конгрес був проведений законопроект про асигнування п'яти мільйонів доларів в рахунок погашення колишньої заборгованості республіки. Гранд пронюхав про це, так само як і про те, що частина боргових зобов'язань, з огляду на особливі умови їх випуску, буде оплачена повністю, інші ж — зі знижкою, і що заздалегідь вирішено інсценувати провал законопроекту на певній сесії, щоб відлякати тих, хто, почувши про таку комбінацію, надумав би з метою наживи скуповувати давні зобов'язання. Гранд поставив до відома Третій національний банк (а отже, про це дізнався і помічник касира Ковпервуд). Той розповів усе дружині, а через неї це дійшло до Френка — його ясні великі очі загорілися. Він запитував себе: чому батько не скористається нагодою і не придбає облігації Техаської республіки особисто для себе? Адже він сам казав, що Гранд і ще троє-четверо спритників нажилися на цьому — тисяч по сто зиску! Либонь, тато вважав це не цілком законним (хоча і протизаконного тут, власне, нічого не було). Чому б не винагородити себе за таку позалаштункову обізнаність? Френк вирішив, що його батько — надміру чесний, надто обачний. От коли він сам виросте і стане біржовиком, банкіром і фінансистом — то вже, звичайно, не пропустить такої нагоди!

Якраз саме тоді до Ковпервудів приїхав родич, який ніколи раніше їх не відвідував, — Сенека Девіс, брат місіс Ковпервуд. То був білолиций, рум'яний і блакитноокий здоровань, зростом в п'ять футів і дев'ять дюймів, міцний, круглоголовий, із блискучою лисиною, обрамленою кучерявими кущиками золотаво-рудого волосся. Одягався він досить елегантно, ретельно дотримуючись моди — квітчастий жилет, довгий сірий сюртук і циліндр (невід'ємний атрибут успішної людини). Він полонив Френка з першого погляду. Містер Девіс був плантатором, володів великим ранчо на Кубі. Він розповідав хлопцеві про життя на острові — про заколоти, засідки, люті сутички з мачете в руках на його власній плантації і про безліч інших цікавих речей. Він привіз із собою купу грошей, цілу колекцію індіанських цікавинок і кількох невільників. Один із них — Мануель, високий і худий негр — невідлучно перебував при ньому, вочевидь, як його охоронець. Містер

Девіс експортував зі своїх плантацій цукор-сирець, який вивантажували в Південній гавані Філадельфії. Дядько зачарував Френка своєю простацькою життєрадісністю, що здавалася в цій спокійній і стриманій сім'ї навіть дещо грубуватою і розв'язною.

Нагрянувши у недільний вечір несподівано й негадано, дядько викликав у сім'ї радісний захват.

— Та що ж це таке, сестрице! — вигукнув він, ледве угледівши місіс Ковпервуд. — Ти анітрохи не погладшала! А я ж бо думав, коли ти виходила заміж за свого поважного Генрі, що тебе рознесе, як оце мене. Ні, ви тільки погляньте! Слово честі, вона і п'яти фунтів не важить!

І, обхопивши Ненсі-Арабеллу за талію, він підкинув її угору на превеликий подив дітлахів, які зроду не бачили такого безцеремонного поводження з їхньою матір'ю!

Генрі Ковпервуд був дуже задоволений і втішений приїздом багатого родича: п'ятнадцять років тому, коли вони щойно одружилися, Сенека Девіс просто не удостоював його увагою.

— Ви тільки погляньте на цих бліденьких городян, — гомонів дядько, — пички немов борошном обсипані. От би малюкам приїхати на моє ранчо — позасмагати трішки! Просто воскові ляльки, та й годі! — З цими словами він ущипнув за щоку п'ятирічну Анну-Аделаїду. — Мушу сказати, Генрі, ви тут незлецьки влаштувалися, — продовжував він, критично оглядаючи вітальню нічим не примітного триповерхового будинку.

Кімната ця (розміром двадцять футів на двадцять чотири), облаштована панелями під вишневе дерево і обставлена новим гарнітуром в стилі Шератон, виглядала дещо незвично, але загалом приємно. Коли Генрі Ковпервуд став помічником касира, він виписав з Європи фортепіано (велика розкіш за тодішніми мірками). Кімнату прикрашали і інші рідкісні речі: газова люстра, акваріум із золотими рибками, кілька чудово відполірованих мушель химерної форми і мармуровий купідон з кошичком квітів у руках. Було літо, в прочинені вікна заглядали дерева, тішачи погляд, затіняючи своїми кронами цегляні тротуари. Дядько Сенека неквапно вийшов у двір.

— Дуже приємний куточок, — зауважив він, стоячи під розлогим берестом і оглядаючи подвір'я, почасти вимощене цеглою і обнесене цегляним парканом, по якому вився дикий виноград. — А де ж у вас

гамак? Невже ви влітку не чіпляєте тут гамак? У Сен-Педро у мене їх десь аж шість чи сім на подвір'ї.

— Ми якось не подумали про гамак, адже кругом сусіди. Але це було б пречудово, — усміхнулася місіс Ковпервуд. — Завтра ж попрошу Генрі його купити.

— Та я привіз із собою кілька штук! Вони у мене в скрині, в готелі. Мої чорношкірі на Кубі самі плетуть їх. Я вам завтра вранці пришлю один з Мануелем.

Він мимохідь зірвав листок винограду, смикнув за вухо Едварда, затим пообіцяв Джозефу, молодшому з хлопчаків, подарувати індіанський томагавк і повернувся в будинок.

— Ось цей хлопчина мені подобається, — сказав він трохи згодом, поклавши руку на плече Френка. — Як його повне ім'я, Генрі?

— Френк Алджернон.

— Гм! Треба було назвати його якось інакше, як-от мене. У цьому хлопчині щось є... Приїжджай до мене на Кубу, синку, я з тебе зроблю плантатора.

— Мене до цього не тягне, — відказав старший син Ковпервуда.

— Принаймні, відверто сказано! Що ж ти маєш проти моєї пропозиції?

— Нічого. Тільки я не знаю цієї справи.

— А яку ти знаєш?

Хлопчик посміхнувся не без лукавства.

— Я поки що мало знаю.

— Ну, гаразд, а що тебе цікавить?

— Гроші.

— Он воно що! Значить, це у нього в крові — по слідах татуся пішов. Що ж, це незлецьке! І міркує він, як мужчина. Ну, хлопче, ми з тобою ще поговоримо. Схоже, Ненсі, що у тебе росте фінансист. Він дивиться на речі, як справжній ділок.

Дядько уважніше поглянув на Френка. У цьому рішучому хлопцеві, безсумнівно, відчувалася сила. Його великі і ясні сірі очі таїли якісь думки. Вони багато чаїли в собі і нічого не виказували.

— Цікавий хлопчина, — сказав містер Девіс зятеві. — Мені подобається його завзятість. У вас гарні діти.

Містер Ковпервуд тільки посміхнувся. Ну, що ж, цей дядечко, коли йому так сподобався Френк, може багато чого для нього зробити.

Приміром, залишити йому згодом частину своїх статків (містер Девіс був багатий і неодружений).

Дядько Сенека згодом став часто бувати у Ковпервудів і завжди у супроводі свого чорношкірого охоронця Мануеля, який, на превеликий подив дітей, говорив по-англійськи і по-іспанськи. Френк усе більше і більше цікавив дядька.

— Коли хлопчина підросте і вирішить, ким він хоче бути, я допоможу йому стати на ноги, — зауважив якось містер Девіс у розмові з сестрою. Та гаряче подякувала йому.

Дядько розмовляв із Френком про його заняття в школі і виявив, що хлопця мало цікавлять книги, та й узагалі більшість шкільних предметів. Граматика — просто нудота, як і література. Латина — просто марне гаяння часу. Історія? — ну, це ще сяк-так…

— Я люблю рахівництво і математику, — заявив Френк. — А взагалі-то мені б хотілося покінчити з цим і взятися нарешті до справжнього діла.

— Зарано ще, друже, — усміхнувся дядько. — Скільки тобі? Чотирнадцять?

— Тринадцять.

— Ну от, бачиш, раніше шістнадцяти кинути школу не можна. Ще краще — провчитися років до сімнадцяти-вісімнадцяти. Це тобі не зашкодить. Дитинства потім не повернеш, любий хлопче.

— Мені нецікаво бути хлопчиком. Я вже хочу працювати.

— Не квапся, синку. Все ’дно озирнутися не встигнеш — і ти вже дорослий. Ти ж, здається, мітиш у банкіри?

— Так, дядьку.

— Ну, що ж, Бог дасть, і коли час прийде — я допоможу тобі на перших порах, якщо ти не передумаєш. Дивись лишень, поводься добре. На твоєму місці я б попрацював рік-два у великій хлібно-комісійній конторі. Там можна набратися досвіду. Ти дізнаєшся багато такого, що згодом тобі знадобиться. А поки зміцнюй здоров’я і вчися. Коли буде треба, сповісти мене, де б я не знаходився. Напиши і як тобі ведеться.

Він подарував хлопчині золоту монету в десять доларів, щоб той відкрив собі рахунок у банку. Не дивно, що цей жвавий, впевнений у своїх силах і ще не пригнічений життям хлопець позитивно налаштував містера Девіса до всієї сім’ї Ковпервудів.

3

Коли Френкові Ковпервуду було чотирнадцять, він вперше в житті вдався до комерційної оборудки. Одного разу, проходячи по Фронт-стрит, вулиці імпортуючих і оптових фірм, він завважив аукціонний прапорець над дверима оптово-бакалійної крамниці. Зсередини чувся голос аукціоніста:

— Хто запропонує гарну ціну за партію чудової яванської кави? Оптова ринкова ціна на сьогоднішній день — сім доларів тридцять два центи за мішок. Скільки даєте? Скільки даєте? Партія йде тільки повністю. Скільки даєте?

— Вісімнадцять доларів, — вигукнув крамар, що стояв біля дверей (власне, лише для того, щоб започаткувати торги).

Френк зупинився.

— Двадцять два, — сказав якийсь голос.

— Тридцять! — почувся вигук.

— Тридцять п’ять! — втрутився ще хтось.

Ціна дійшла до сімдесяти п’яти доларів (що становило менше половини реальної вартості кави).

— Сімдесят п’ять доларів… Сімдесят п’ять! — вигукував аукціоніст. — Хто більше? Сімдесят п’ять доларів — раз. Хто дасть вісімдесят? Сімдесят п’ять доларів два... — він зробив паузу і драматичним жестом заніс руку. Потім різко опустив її. — Продано містерові Сайласу Грегорі за сімдесят п’ять доларів! Запишіть, Джеррі, — звернувся він до свого рудого веснянкуватого помічника, і одразу перейшов до продажу іншої партії бакалійного товару — одинадцяти діжок крохмалю.

Юний Ковпервуд швидко зметикував. Ринкова ціна кави (якщо вірити аукціоністові) сім доларів тридцять два центи за мішок; значить, крамар, що купив партію за сімдесят п’ять доларів, може тут же заробити вісімдесят шість доларів чотири центи, а продавши каву в роздріб, — іще більше. Наскільки йому пригадується, мати платить двадцять вісім центів за фунт. З підручниками під пахвою Френк присунувся ближче і став ще уважніше стежити за процедурою торгів. Діжечка крохмалю, як він незабаром почув, вартувала десять доларів, а

тут її продали за шість. Кілька діжок оцту пішли з молотка за третину своєї вартості. Френку страшенно захотілося взяти участь у торгах, але в кишені ж лише дріб'язок. Аукціоніст завважив хлопчика, що стояв просто перед ним. Він був вражений серйозністю і завзятістю, написаними на його обличчі.

— Пропоную партію чудового кастильського мила — сім ящиків, ні більше і ні менше. Воно, аби ви знали, якщо ви взагалі хоч трохи розумієтеся на милі, коштує нині чотирнадцять центів за брусок. А за ящик з вас візьмуть не менше одинадцяти доларів сімдесяти п'яти центів. Скільки даєте? Скільки даєте?

Він говорив швидко, зі звичайними інтонаціями аукціоніста і надмірним пафосом, але на юного Ковпервуда це не діяло. Він жваво підрахував. Сім ящиків по одинадцять сімдесят п'ять — усього вісімдесят два долари двадцять п'ять центів. А якщо ця партія піде за півціни... Якщо вона піде за півціни...

— Дванадцять доларів! — запропонував хтось.

— П'ятнадцять! — підвищив ціну інший.

— Двадцять! — крикнув третій.

— Двадцять п'ять! — додав четвертий.

Далі пішли надбавки по одному долару, бо кастильське мило загалом не користувалося широким попитом.

— Двадцять шість!

— Двадцять сім!

— Двадцять вісім!

— Двадцять дев'ять!

Усі мовчали.

— Тридцять! — рішуче сказав юний Ковпервуд.

Аукціоніст — маленький худорлявий чоловік із виснаженим обличчям і скуйовдженим волоссям, з цікавістю і дещо недовірливо покосував на Френка (ні на мить, утім, не вмовкаючи). Напружений погляд хлопчика мимоволі привернув його увагу, і він якось відразу, сам не знаючи чому, сповнився довіри і вирішив: гроші у малого є (можливо, він син якогось бакалійника).

— Тридцять доларів! Тридцять доларів! Тридцять доларів за партію кастильського мила! Чудове мило! У роздріб йде по чотирнадцять центів шматок. Хто дасть тридцять один долар? Хто дасть тридцять один?

— Тридцять один! — пролунав голос.

— Тридцять два! — прохопився Ковпервуд.

Торг відновився.

— Тридцять два долари! Тридцять два! Хто дасть за це чудове мило тридцять три? Сім ящиків прекрасного кастильского мила. Хто дасть тридцять три?

Мозок юного Ковпервуда напружено працював. Грошей у нього з собою не було, але його батько служив помічником касира в Третьому національному банку, і Френк міг послатися на нього. Все це мило, без сумніву, вдасться продати бакалійникові по сусідству з будинком, а якщо не йому, то ще якомусь крамареві. Адже знайшлися й інші, які хотіли придбати його за такою ціною. Тож чому б мило не купити Френкові?

Аукціоніст зробив паузу.

— Тридцять два долари — раз! Хто дасть тридцять три? Тридцять два долари — два! Дасть хтось тридцять три? Тридцять два долари — три! Сім ящиків чудового мила! Хто дасть більше? Один, два, три! Хто більше? — рука його знову піднялася в повітря. — Продано містерові...

Він злегка перехилився через стійку, з цікавістю заглядаючи в обличчя юного покупця.

— Френку Ковпервуду, сину помічника касира Третього національного банку, — твердим голосом промовив хлопчик.

— Гаразд! — сказав аукціоніст, підкорений його впевненим поглядом.

— Ви почекаєте, поки я збігаю до банку по гроші?

— Добре! Тільки недовго: якщо ви через годину не повернетеся, я знову пущу його на продаж.

Френк уже не відповів. Він вибіг за двері і насамперед помчав до бакалійника, чия крамниця була на відстані одного кварталу від будинку Ковпервуда.

Останні тридцять кроків він пройшов повільно, потім прибрав безтурботну міну і, увійшовши до крамниці, став очима шукати кастильське мило. Ось воно — на звичайному місці, того ж сорту, в такому ж ящику, як і «його» мило.

— Почім у вас шматок отого мила, містере Делрімпл? — поцікавився Френк.

— Шістнадцять центів, — з гідністю відповів крамар.

— Якщо я запропоную вам сім ящиків точнісінько такого ж товару за шістдесят два долари, ви візьмете?

— Точно такого?

— Так, сер.

Містер Делрімпл подумки зробив підрахунок.

— Так, мабуть… — обережно відповів він.

— І ви могли б сьогодні ж заплатити мені?

— Я дав би вексель. А де товар?

Містер Делрімпл був дещо здивований цією несподіваною пропозицією сусідського сина. Він добре знав містера Ковпервуда, та й Френка теж.

— То ви візьмете мило, якщо я вам сьогодні його доставлю?

— Візьму, — відповів крамар. — Ви що ж, милом зайнялися?

— Ні, але я знаю, де його можна дешево купити.

Френк хутко побіг до батька. Операції в банку вже припинилися, але хлопчик знав там всі ходи і виходи. Він знав також, що містер Ковпервуд буде задоволений, якщо син заробить тридцять доларів. Хлопцеві потрібно було тільки позичити грошей на один день.

— Що трапилося, Френку? — підводячи голову від конторки, запитав містер Ковпервуд, побачивши свого розчервонілого і захеканого сина.

— Я хочу попросити у тебе в борг тридцять два долари, тату.

— А навіщо вони тобі знадобилися?

— Я збираюся купити сім ящиків кастильського мила. Я знаю, де його дістати, і у мене вже є на нього покупець. Містер Делрімпл бере всю партію. Він запропонував мені шістдесят два долари. А я купую за тридцять два. Якщо ти даси мені гроші, я миттю збігаю і заплачу аукціоністові.

Містер Ковпервуд посміхнувся. Ніколи ще його син не виявляв такої діловитості. Для хлопчика чотирнадцяти років він був напрочуд кмітливий і спритний.

— Отже, Френку, — сказав він, прямуючи до ящика, в якому лежало кілька асигнацій, — ти, видно, вже стаєш фінансистом? А ти впевнений, що не зазнаєш збитку? Ти свідомий своєї затії?

— Та дай же мені гроші, тату! — з благанням у голосі промовив Френк. — А я тобі доведу, на що я здатен. Тільки дай гроші. Можеш

мені повірити.

Він був схожий на молодого мисливського пса, що вчув дичину. Батько не міг противитись його наполяганням.

— Ясна річ, Френку, я вірю тобі, — сказав він, відраховуючи шість п’ятидоларових банкнот свого ж таки Третього національного банку і дві по долару. — Ось!

Пробурмотівши подяку, Френк вискочив і щодуху помчав на аукціон. У момент його приходу з торгів продавався цукор. Френк протиснувся до столика, за яким сидів клерк.

— Я хочу заплатити за мило, — сказав він.

— Зараз?

— Так. Ви мені випишете квитанцію?

— Можна.

— Товар буде доставлений додому?

— Ні, у нас без доставки. Ви повинні забрати його протягом доби.

Несподіване утруднення не збентежило Френка.

— Добре, — сказав він, ховаючи квитанцію в кишеню.

Аукціоніст мимоволі провів його очима. Через півгодини Френк повернувся в супроводі ломовика, який тинявся зі своїм візком у порту, готовий підробити чим завгодно.

За шістдесят центів він підрядився відвезти мило за призначенням. Ще через півгодини вони вже стояли перед крамницею здивованого містера Делрімпла, якого Френк, перш ніж вивантажувати мило з візка, змусив вийти на вулицю і поглянути на ящики. У разі, якщо угода не відбудеться, Френк вирішив відвезти мило додому. Незважаючи на те, що це була його перша спекуляція, він весь час зберігав цілковите самовладання.

— Еге ж, — промовив містер Делрімпл, замислено чухаючи сиву голову, — так, мило те саме. Я беру його. Слова треба дотримуватись. Де це ви його роздобули, Френку?

— На розпродажі у Біксома, тут недалеко, — відверто і чесно відповів юний Ковпервуд.

Містер Делрімпл велів віднести мило в крамницю і після деяких формальностей, які ускладнювалися тим, що продавець був неповнолітній, виписав вексель строком на місяць.

Френк подякував і сховав його до кишені. Він вирішив ще раз піти до батька і врахувати вексель, як це робили на його очах інші, щоб

віддати борг і отримати свій зиск готівкою. Як правило, цих операцій не роблять після закриття банку, але ж батько, певне, зробить для нього виняток…

Насвистуючи, він подався до банку. Батько знову посміхнувся, побачивши його.

— Ну як, Френку, вигоріла твоя справа? — спитав містер Ковпервуд.

— Ось вексель строком на місяць, — сказав хлопчик, кладучи на стіл отримане від Делрімпла зобов'язання. — Будь ласка, врахуй його з утриманням своїх тридцяти двох доларів.

Батько уважно розглянув вексель.

— Шістдесят два долари, — прочитав він. — Містер Делрімпл. Усе правильно. Авжеж, я врахую його. Це обійдеться тобі в десять відсотків, — пожартував він. — Але чому б тобі не залишити вексель у себе? Я можу почекати і не буду вимагати свої тридцять два долари до кінця місяця.

— Ні, не треба! — заперечив Френк. — Ти краще врахуй його і візьми свої гроші. Мої можуть мені знадобитися.

Діловитий вигляд сина потішив містера Ковпервуда.

— Ну, гаразд, — сказав він. — Завтра все буде облаштовано, а тепер розкажи мені, як тобі це вдалося?

І син йому розповів. О сьомій годині вечора про цю історію дізналася місіс Ковпервуд, а трохи пізніше — і дядько Сенека.

— Ну, що я вам казав, Ковпервуде? — вигукнув дядечко. — Цей хлопчина далеко піде! Ви ще й не те побачите!

За обідом місіс Ковпервуд з цікавістю вдивлялася в сина. Ось цього її любого хлопчину вона ще неначе зовсім недавно годувала груддю! Як він швидко змужнів…

— Сподіваюся, Френку, тобі й надалі таланитиме в таких справах, — сказала вона.

— І я сподіваюся, мамо, — була лаконічна відповідь.

Щоправда, торги відбувалися не щодня, і не щодня вдавалися угоди з бакалійником. Але Френк уже замолоду вмів призбирувати капіталець. Він оформлював передплату на журнал для юнацтва, працював агентом з розповсюдження ковзанів нового зразка, а раз навіть спокусив навколишніх хлопчаків об'єднатися і закупити собі до літа партію солом'яних капелюхів за оптовою ціною. Про те, щоб

назбирати грошенят ощадливістю, Френк і не думав. Він мало не з дитинства перейнявся переконанням, що куди приємніше витрачати гроші не рахуючи, і вірив, що цієї можливості він так чи інакше доб'ється.

У цьому ж році, якщо не раніше, в ньому вже пробудився інтерес до дівчаток. Його погляд незмінно зупинявся на найвродливішій. А оскільки він сам був гарний і привабливий, то йому неважко було зацікавити вподобану дівчинку. Дванадцятирічна Пейшенс Барлоу, що жила по сусідству, була першою, на яку він задивився, та й сама вона задивилася на нього.

Природа наділила її блискучими чорними оченятами і чорним волоссям, яке вона заплітала в дві тугі коси. Витончені ніжки з тонкими щиколотками легко несли її чарівну фігурку. Батьки дівчинки були квакерами, і на її голові завжди красувався скромний маленький чепчик. Характер у неї, однак, був дуже жвавий, і цей сміливий самовпевнений хлопчик їй подобався. Одного разу (після того, як вони не раз уже обмінялися швидкими поглядами) він зупинив її — дівчинка йшла в той же бік — і з посмішкою, рішуче, як завжди, запитав:

— Ви, здається, мешкаєте на нашій вулиці? Правда?

— Так, — відповіла вона, трохи зашарівшись і погойдуючи сумкою з книжками, — в будинку сто сорок один.

— Я знаю цей будинок, — сказав він. — Бачив, як ви туди заходили. Ви, здається, вчитеся в одній школі з моєю сестрою? Адже вас звуть Пейшенс Барлоу?

Він чув, як хтось із його товаришів назвав її ім'я.

— Справді, — підтвердила вона. — А звідки ви знаєте?

— Чув, — посміхнувся Френк. — Я вас часто бачу. Хочете лакриці?

Він покопирсався в кишені і витягнув кілька паличок свіжої лакриці (дуже поширених у ті часи ласощів).

Пейшенс чемно подякувала і взяла одну.

— Напевно, не надто смачно. Вона вже давно лежить у мене в кишені. Днями у мене були тягучки.

— Та ні, смачно, — відгукнулася вона, посмоктуючи кінчик палички.

— А ви ж знаєте мою сестру, Анну Ковпервуд? — запитав Френк, повертаючись до початої розмови і мимохідь представляючись своїй

сусідці. — Вона, щоправда, на клас молодша за вас, але, можливо, ви знайомі?

— Я її знаю. Ми зустрічаємося, коли йдемо зі школи.

— Я живу он там, праворуч, — Френк показав їй на будинок, до якого вони підходили, ніби дівчинка і без того не знала, де він живе. — Сподіваюся, ми тепер часто будемо бачитися?

— А ви знайомі із Рут Меррієм? — запитала вона, коли Френк уже збирався повернути на мощену доріжку, що вела до його дому.

— Ні, а чому ви питаєте?

— У неї у вівторок вечірка, — ніби мимохіть зауважила дівчинка.

— А де вона мешкає?

— У будинку двадцять вісім.

— Я був би не проти зайти до неї, — зізнався Френк, повертаючи додому.

— Може, вона і запросить вас. — Пейшенс ставала все хоробріша (у міру того як відстань між ними збільшувалася). — Я її попрошу.

— Дякую, — сказав він із посмішкою.

Вона вистрибом побігла далі.

Френк із сяючим обличчям дивився їй услід. Вона була чарівна. Він відчув палке бажання поцілувати її і жваво уявив собі вечірку у Рут Меррієм і все те, що це йому обіцяло.

То було одне з дитячих захоплень, які час від часу охоплювали Френка серед вихору життєвих подій. З Пейшенс Барлоу він тайкома цілувався в затишних куточках, перш ніж знайшов собі іншу. Узимку Пейшенс разом з сусідськими дівчатками вибігала на вулицю погратися в сніжки або ж у довгі зимові вечори засиджувалась на лавочці біля дверей свого будинку. Підстерегти її в ці години і поцілувати було так само легко, як на вечірках нашіптувати їй всілякі милі нісенітниці.

На зміну їй прийшла Дора Фітлер (Френку було тоді шістнадцять років, а їй чотирнадцять). Пізніше, у сімнадцять років, — п’ятнадцятирічна Марджорі Стеффорд — білява пухкенька дівчинка з блакитно-сірими очима, рум’яна і свіжа, як ранкова зоря.

У сімнадцять Френк вирішив кинути школу. Він усього три роки провчився в старших класах, але вже був ситий навчанням по горло. З тринадцяти років усі його помисли були звернені на фінансові оборудки, в тій формі, як ото він спостерігав на Третій вулиці. Час від часу він виконував доручення, які давали йому можливість трохи

підробити. Дядько Сенека дозволив йому допомагати вагарю у вантажному порту, де під пильним наглядом урядових інспекторів складалися в державні пакгаузи мішки з цукром. Іноді, при особливо нагальній роботі, він допомагав батькові і отримував за це платню. Френк навіть змовився було з містером Делрімплом щодо підробітку у нього в суботні дні. Але невдовзі після того, як йому стукнуло п’ятнадцять, батько став головним касиром з річним окладом в чотири тисячі доларів, і про роботу за рундуком, звичайно, більше не могло бути й мови.

Якраз саме в цей час до Філадельфії знову приїхав дядько Сенека — ще огрядніший, ще більш владний, і сказав племіннику:

— Ось що, Френку: якщо хочеш взятися до справи, то я тобі для початку запропоную непогану пропозицію. Перший рік ти будеш працювати без платні, але якщо впораєшся, тобі, ймовірно, дадуть преміальні. Чув про фірму «Генрі Вотермен і Ко» на Другій вулиці?

— Я знаю, де міститься їхня контора.

— Так от — вони згодні взяти тебе рахівником. Це маклери, що займаються перепродажем зерна і посередницькими справами. Ти якось казав, що хочеш попрацювати в цій сфері. Коли скінчиться навчальний рік, сходи до містера Вотермена, пошлися на мене, і він, треба гадати, тебе візьме. Розкажи потім, як ви домовилися.

Дядько Сенека тепер був уже одружений — своїми грошима він завоював серце однієї небагатої, але честолюбної жінки з філадельфійських світських кіл. Завдяки цьому шлюбу зв’язки Ковпервудів, на загальну думку, повинні були дуже зміцнитися. Генрі Ковпервуд подумував про те, щоб переїхати в північну частину міста, на Фронт-стрит, звідки відкривався чудовий вид на річку і де вже йшло будівництво красивих особняків. На ті часи — незадовго до Громадянської війни[3] — його чотиритисячний оклад був досить значним. Генрі Ковпервуд, розсудливий і обережний, ніколи не вкладав свої заощадження навіть у найменш ризиковані справи, і завдяки своїй акуратності, обачності і пунктуальності мав, як вважали його товариші по службі, всі підстави в майбутньому розраховувати на пост віце-директора або навіть директора банку, в якому працював.

Пропозицію дядька Сенеки щодо «Вотермена і Ко» Френк вважав для початку цілком годящою. Тому в червні він подався на Другу вулицю, де його привітно зустрів Генрі Вотермен-старший. Крім того,

як з’ясувалося, були ще Генрі Вотермен-молодший (двадцятирічний юнак) і якийсь Джордж Вотермен п’ятдесяти років — брат Вотермена-старшого, — довірена особа, що був у курсі всіх угод. На чолі підприємства стояв Генрі Вотермен-старший, п’ятдесяти п’яти років. За потреби, він виїжджав до приміських клієнтів, за ним залишалося останнє слово в питаннях, яких брат не міг вирішити особисто, і він укладав нові угоди, отож його компаньйонам і службовцям залишалося тільки впроваджувати їх у життя. На вигляд флегматичний коротконогий пузатий товстунець, із густою мережею зморшок навколо опуклих очей, і з червоною шиєю, містер Генрі Вотермен-старший на ділі був проникливою, добродушною, поступливою і дотепною людиною. Завдяки вродженому здоровому глузду і привабливій доброзичливості йому вдалося створити міцну процвітаючу справу. Але роки вже давалися взнаки, і тепер він щиро радів би співпраці з сином, якби таке не йшло на шкоду фірмі.

Але про це годі було й мріяти. Син, не настільки демократичний, як батько, позбавлений його меткої кмітливості і працездатності, не відчував нічого, окрім відрази до комерційної діяльності. Справи, полишені на його опікування, безсумнівно, зійшли б нанівець. Батько це бачив, засмучувався і все сподівався, що знайдеться який-небудь молодик, який зацікавиться справою, буде продовжувати її на колишніх засадах і разом з тим не витіснить його сина, — одне слово, людина, готова задовольнятися роллю молодшого компаньйона.

І ось із рекомендаціями від Сенеки Девіса з’явився молодий Ковпервуд. Містер Вотермен окинув його критичним поглядом. Ну що ж, подумав старий, хлопчина показний. З нього може щось вийти. Хлопець тримався невимушено і одночасно з гідністю, без найменших ознак хвилювання або сором’язливості. За його словами, він умів вести розрахункові книги, хоча і не розбирався в усіх тонкощах хлібно-комісійної справи. Але ця галузь цікавила його, і він хотів би спробувати в ній удачі.

— Цей хлопчина мені подобається, — сказав братові Генрі Вотермен, після того як Френк пішов, отримавши пропозицію завтра вранці приступити до нових обов’язків. — У ньому щось є. Такий юний, кмітливий, жвавий юнак давно вже не переступав нашого порога.

— Авжеж, — погодився Джордж, худорлявий і вищий, ніж брат, із карими, трохи мутними, задумливими очима і ріденьким темним волоссям, що іще більше підкреслювало білизну лисини на його яйцевидній голові. — Досить приємний хлопець. Дивно, що батько не взяв його до себе у банк.

— Хтозна, може, у нього немає такої можливості, — заперечив брат. — Адже він там усього-на-всього головний касир.

— Це правда.

— Що ж, випробуємо його. По-моєму, у нього будь-яке діло піде. Багатообіцяючий юнак!

Генрі Вотермен встав і попрямував до парадних дверей, що виходили на Другу вулицю. Холодок бруківки, захищеної від ранкового сонця суцільною стіною будинків (серед них була і будівля його контори), стукіт копит, гуркіт підвод, виручий натовп — все це подобалося йому. Він подивився через дорогу — три- і чотириповерхові будинки, майже всі з сірого каменю. У них теж вирувало життя, і Генрі Вотермен подякував небу за те, що колись йому прийшла до голови думка заснувати свою справу в такому людному місці. Шкода тільки, що він свого часу не придбав тут ще кілька ділянок.

«Добре, якби цей молодий Ковпервуд виявився підходящою для мене людиною, — подумки розмислив старий. — Я був би позбавлений безлічі зайвих клопотів».

Прикметно, що п’ятихвилинної розмови було досить, щоб переконатися у діловитості цього хлопчини. Генрі Вотермен майже не сумнівався, що надії його справдяться.

4

Юнак Френк Ковпервуд у ті роки був привабливий і приємний. Високий — п’ять футів і десять дюймів, широкоплечий і поставний, з великою красивою головою і густим, кучерявим темно-каштановим волоссям. В очах його світилася жвава думка, але погляд був непроникний, по ньому нічого не можна було вгадати. Хода у Френка була легка, впевнена, швидка. Він ще не знав ані важких ударів долі, ані гіркоти розчарувань. Йому не доводилося страждати ні від хвороб, ні від поневірянь. Правда, він бачив навколо себе людей заможніших, але ж він і сам сподівався розбагатіти. Його сім’я користувалася повагою, батько займав хороший пост. Френк нікому ніколи нічого не заборгував. Тільки одного разу він прострочив невеликий вексель, виданий банку, і батько дав йому такого прочухана, що він запам’ятав це на все життя.

— Та я б навпочіпки приповз, але не допустив, щоб мій вексель опротестували! — розпалився містер Ковпервуд.

І Френк раз і назавжди збагнув те, що, власне, можна було зрозуміти і без таких патетичних вигуків, — значення кредиту. Після цього випадку вже жоден виданий ним вексель не був опротестований або прострочений через його недбалість.

Френк виявився найбільш старанним службовцем, якого будь-коли знав торговий дім «Вотермен і Ко». Спершу його засадили за книги в якості помічника бухгалтера, на місце недавно звільненого містера Томаса Трікслера. Але вже через два тижні Джордж Вотермен сказав:

— Чому б нам не перевести Ковпервуда в бухгалтери? Він за одну хвилину збагне більше, ніж наш Семсон за все своє життя.

— Гаразд, Джордже, я не заперечую, але ти цього особливо не розголошуй. Ковпервуд довго бухгалтером не залишиться. Подивимося, чи зуміє він незабаром замінити мене в деяких справах?

Бухгалтерія нового будинку «Вотермен і Ко», власне, досить складна, для Френка була дитячою забавкою. Він так легко й швидко розібрався в книгах, що його колишній начальник Семсон тільки дивувався.

— Ні, цей хлопчина занадто прудкий, — у перший же день, глянувши на роботу Френка, заявив він іншому службовцю. — Він заплутається — згадайте моє слово. Я цю породу давно знаю. Ось побачите, хай тільки почнуться гарячі дні з кредитуваннями і перерахунками.

Усупереч прогнозам містера Семсона, Френк не розгубився. Не минуло й тижня, як він уже знав стан фінансів фірми Вотермен не згірш, а то й краще, аніж самі господарі. Він знав, кому направляти рахунки, в яких районах підписується найбільше угод, хто постачає добрий товар, а хто так собі, — про останнє красномовно свідчило коливання цін протягом року. Бажаючи перевірити свої припущення, він переглянув низку старих рахунків у гросбухах. Бухгалтерією він цікавився лише тією мірою, якою вона реєструвала і відображала життя фірми. Він знав, що довго на цій роботі не затримається. Життя покаже. А поки що він відразу, до найменших подробиць, вивчав суть хлібно-комісійної справи. Він побачив, яких серйозних збитків зазнають господарі (вірніше, їхні клієнти, оскільки фірма займалася лише посередництвом) через недостатньо швидкий збут товарів, що надходять на консигнацію[4], а також відсутність налагодженого контакту з постачальниками, покупцями та іншими комісійними фірмами. Клієнт, наприклад, відвантажував фрукти або овочі, орієнтуючись на стійкі, або навіть зростаючі ринкові ціни. Але якщо таке саме робили одночасно десятеро чоловік, або у інших посередників виходило затарювання, то ціни водномить падали. Вантажообіг ніколи не був стабільним. Френку негайно спало на думку, що, зайнявшись збутом великих партій товару як виїзний агент, він приніс би фірмі набагато більше користі. Але до пори до часу вирішив цього питання не піднімати. Більш ніж імовірно, що у найближчому майбутньому все вирішиться само собою.

Обидва Вотермени — Генрі і Джордж — не могли нахвалитися тим, як Френк вів їхню звітність. Одна його присутність вселяла в них певність, що все йде як слід. Незабаром Френк звернув увагу «братика Джорджа» на стан деяких рахунків, рекомендуючи збалансувати якісь, а інші зовсім закрити, чим приніс старому джентльменові невимовне задоволення. Діловитість цього юнака з часом обіцяла йому полегшення власних його трудів; в той же час у нього зростало почуття особистої приязні до Френка.

«Братусь Генрі» був за те, аби випробувати молодика на зовнішніх операціях. Оскільки наявні запаси фірми не завжди могли задовольнити замовників, доводилося звертатися за товаром в інші контори або ж на біржу. Зазвичай це робив глава фірми. Одного ранку, коли прибули накладні, які підтвердили надлишок борошна і брак зерна на ринку (Френк це помітив перший), старший Вотермен запросив його до себе в кабінет і сказав:

— Френку, я попрохав би вас подумати, як вийти із ситуації. Завтра у нас утвориться надлишок борошна. Ми не можемо оплатити залежале, а між тим готівкові замовлення не перекриють усього товару. Зерна ж у нас бракує. Може, вам вдасться збути зайве борошно кому-небудь із маклерів і роздобути скількись зерна на покриття замовлень?

— Я спробую, — відповів Ковпервуд.

Зі своїх бухгалтерських книг Френк знав адреси різних комісійних контор. Знав також, що має місцева товарна біржа, і що можуть запропонувати ті чи інші посередники, які працюють в цій галузі. Доручення усунути новоутворений затор прийшлося йому до смаку. Так приємно було знову опинитися на свіжому повітрі і ходити від будинку до будинку. Йому не надто подобалось сидіти в конторі, скрипіти пером і нидіти над книгами. (Через багато років Френк скаже: «Моя контора — це моя голова».) Зараз же він поспішав до найбільших комісіонерів, дізнаючись, як іде справа з борошном, і пропонуючи свої надлишки за ціною, яку він просив би, навіть якби над фірмою не нависла загроза затоварювання. Чи немає бажаючих купити шістсот діжок борошна найвищого ґатунку з негайною (іншими словами — протягом двох діб) доставкою? Ціна — дев’ять доларів за діжку. Охочих не знаходилося. Тоді Френк став пропонувати товар дрібними партіями, і ця затія виявилася успішною. За якусь годину у нього залишалося всього двісті діжок, і він вирішив запропонувати їх якомусь Джендермену — відомому ділку, з яким його фірма не мала торгових відносин. Джендермен, здоровань з кучерявою сивою шевелюрою, одутлим обличчям, подзьобаним віспою, і маленькими очима, що хитро поблискували з-під важких повік, з цікавістю роздивлявся Френка.

— Як ваше прізвище, молодий чоловіче? — поцікавився він, опираючись на спинку дерев’яного крісла.

— Ковпервуд.

— То ви, отже, служите у Вотермена? Напевно, вирішили відзначитися, а тому і прийшли до мене?

Ковпервуд у відповідь тільки посміхнувся.

— Ну що ж, я візьму у вас борошно. Воно мені знадобиться. Виписуйте рахунок.

Ковпервуд поспішив попрощатися. Від Джендермена він пішов прямісінько в маклерську контору на Волнат-стрит, з якою його фірма вела справи. Звелів закупити на біржі потрібне йому зерно за ринковою ціною і повернувся до себе в контору.

— Швидко ви впоралися, — сказав Генрі Вотермен, вислухавши його доповідь. — Отже, ви продали двісті діжок старому Джендермену? Дуже, дуже добре. Він начебто й не наш клієнт?

— Ні, сер.

— Ну, якщо вам вдається провернути такі справи, ви довго не засидитеся за бухгалтерськими книгами.

Незабаром Френка вже знали і в багатьох маклерських конторах, і на біржі. Він скуповував товарні рештки для своїх господарів, придбавав партії потрібного товару, що випадково траплялися, вербував нових клієнтів, ліквідовував надлишки, збуваючи їх дрібними партіями зовсім несподіваним покупцям. Вотермени тільки дивувалися, з якою легкістю він все це проробляв. Френк мав виняткові здібності налаштовувати людей доброзичливо вислуховувати себе, зав’язувати дружні стосунки, проникати в нові торгові кола. Свіже джерело забило в старому руслі торгового дому «Вотермен і Ко». Клієнтуру тепер обслуговували незрівнянно краще, і Джордж став наполягати на тому, аби Френка посилали в сільську місцевість для пожвавлення торгівлі. Отож Френк нерідко виїжджав за місто.

Перед Різдвом Генрі Вотермен сказав братові:

— Треба зробити Ковпервуду добрячий подарунок. Адже він не отримує платні. Як ти гадаєш — п’ятисот доларів буде досить?

— Це чималі гроші, як на теперішні часи, але, по-моєму, він їх заслужив. Цей юнак, безсумнівно, виправдав всі наші очікування і навіть перевершив їх. Він немовби створений для хлібно-комісійної справи.

— А що він сам говорить про це? Ти не чув — він задоволений?

— О, мені здається, він цілком задоволений! Утім, ти бачиш його не рідше за мене.

— Ну що ж, так і покладемо — п’ятсот доларів. А з часом можна буде взяти його компаньйоном в нашу справу. У нього хватка справжнього комерсанта. Зроби розпорядження щодо цих грошей і скажи йому привітне слівце від нас обох.

І от напередодні Святвечора, коли Френк переглядав якісь накладні та рахунки, щоб перед прийдешнім святом залишити всі справи в повному порядку, до його столу підійшов Джордж Вотермен.

— Усе ще за роботою? — запитав він, зупиняючись під сліпучим газовим ріжком і схвально дивлячись на старанного юнака.

За вікном вже спустилися сутінки, і мороз покрив візерунками скло.

— Так, переглядаю дещо наостанок, — із посмішкою відповів Ковпервуд.

— Ми з братом дуже задоволені тим, як ви працювали ці півроку. Нам хотілося якось оприлюднити нашу вдячність, і тому ми просимо вас прийняти винагороду п’ятсот доларів. А з наступного року ми призначаємо вам регулярну платню — тридцять доларів на тиждень.

— Дуже вам вдячний, — відказав Френк. — Я не розраховував на такий оклад. Це більше, ніж я міг собі уявити. Адже працюючи у вас, я багато чому навчився.

— Облиште! Ви заслужили ці гроші і можете залишатися у нас, скільки захочете. Ми вам завжди раді.

Ковпервуд посміхнувся, як зазвичай, привітно і добродушно. Відверте визнання його заслуг дуже йому лестило. Приємно було дивитися на нього — веселого, сяючого, у добре пошитому костюмі з англійського сукна.

Увечері, по дорозі додому, Френк розмірковував про те, що представляє собою компанія, в якій він працював. У нього не було ані найменшого наміру довго залишатися на цій службі, попри нагородні і обіцяну платню. Брати Вотермени почували до нього вдячність — що ж тут дивного? Він був енергійним працівником і сам знав це. Йому й на думку не спадало зараховувати себе до дрібних службовців. Навпаки — згодом ця людська порода повинна буде працювати на нього! В такому його погляді на речі не було ні озлоблення, ні люті проти долі, ні страху перед невдачею. На своїх господарів він дивився як на представників певного типу ділків. Він бачив їхні слабкості і вади, як ото дорослий бачить вади дитини.

Після обіду, збираючись до своєї приятельки Марджорі Стеффорд, Френк розповів батькові про нагородні і обіцяну платню.

— Чудово! — зрадів Ковпервуд-старший. — Ти робиш навіть більші успіхи, ніж я сподівався. Треба гадати, ти там і залишишся?

— Ні, не залишуся. Майбутнього року я від них піду.

— Чому?

— Річ у тім, що мене до цього не тягне. Справа непогана, але я волів би випробувати свої сили на фондовій біржі. Це мені цікавіше.

— А тобі не здається, що це буде негарно щодо твоїх господарів, якщо ти не попередиш їх заздалегідь?

— Анітрохи. Я їм все одно потрібен, — відповів Френк, зав'язуючи краватку перед дзеркалом і поправляючи сюртук.

— Матері ти розповів?

— Ще ні. Зараз піду до неї.

Він увійшов до їдальні, де сиділа мати, обвив руками її тендітні плечі і сказав:

— Угадай, що я тобі розповім, мамо.

— Хтозна… — відповіла вона, ласкаво заглядаючи йому у вічі.

— Я сьогодні отримав п'ятсот доларів нагородних, а з наступного року мені належиться платня — тридцять доларів на тиждень. Що тобі подарувати на Різдво?

— Та невже? Це ж чудово! Яка я рада! Тебе, мабуть, там дуже люблять? Ти стаєш зовсім дорослим.

— То що тобі подарувати на Різдво?

— Нічого. Мені нічого не треба. У мене є все — мої діти…

Френк посміхнувся.

— Хай буде по-твоєму — нічого, то й нічого.

Але мати знала, що він неодмінно купить їй який-небудь подарунок.

Виходячи, Френк на мить затримався в дверях, обійняв за талію сестричку, попередив матір, щоб його не чекали рано, і поспішив до Марджорі, з якою домовився йти в театр.

— Який же тобі зробити різдвяний подарунок, Марджі? — запитав він, цілуючи її в напівтемному передпокої. — Я отримав сьогодні п'ятсот доларів.

Їй ледве сповнилося п'ятнадцять років, і ні хитрощів, ані корисливості в ній ще не було.

— Ах, що ти. Мені нічого не потрібно.

— Не потрібно? — повторив він, пригортаючи її до себе і цілуючи у вуста.

Як добре прокладати собі шлях у цьому світі і насолоджуватися усіма радощами життя!

5

У жовтні наступного року — місяців через шість після того, як йому минуло вісімнадцять, — Френк, остаточно переконавшись, що хлібно-комісійна справа (наскільки він міг судити про неї по компанії Вотерменів) — не його покликання, вирішив піти з цієї фірми і поступити на службу в банкірську контору «Тай і Ко».

З містером Таєм Френк познайомився як агент «Вотермена і Ко» за зовнішніми операціями, і той відразу ж зацікавився молодим чоловіком.

— Ну, як справи у ваших господарів? — іноді добродушно питав він.

Або підморгував:

— Ну що, зростає ваш вексельний портфель?

Тривожний час, пережитий країною, непомірно роздутий випуск цінних паперів, пропаганда проти рабовласництва і все інше змушували людей тривожитися за майбутнє. І Таю — він сам не міг би пояснити, чому, — здавалося, що з цим юнаком варто було поговорити на актуальні теми. Хоч вік його начебто не такий, щоб у всьому цьому розбиратися, а все-таки хлопець тямить.

— Дякую вам, містере Тай, у нас справи йдуть непогано, — зазвичай відповідав йому Ковпервуд.

— Ось побачите, — якось вранці сказав Тай Френку, — якщо ця пропаганда проти рабства не припиниться, ми ще сьорбнемо лиха.

Саме в цей час невільник, що належав одному приїжджому кубинцеві, був відібраний у господаря і відпущений на волю (бо за законами Пенсильванії будь-який негр, який опинився на території штату, хоча б навіть проїздом, отримував свободу). Випадок цей викликав велике сум'яття. Кілька людей були заарештовані, газети підняли жахливий галас.

— Ніколи не повірю, що Південь терпітиме такий стан речей. В нашу справу це вносить сум'яття і, треба думати, в інші галузі теж. Згадайте моє слово: ми дограємося до відокремлення Південних штатів.

Містер Тай вимовив цю сентенцію з ледь помітним ірландським акцентом.

— Так, до того йде, — спокійно відказав Ковпервуд. — І нічого тут не вдієш. Негри, звичайно, не варті всіх цих збурень, але агітація на їхню користь триватиме. Чим же ще займатися совісливим людям? А нашій торгівлі з Півднем це неабияк шкодить.

— Я дотримуюся такої ж думки, та й чую те саме зусібіч.

Після того як молодий Ковпервуд пішов, містер Тай зайнявся іншим клієнтом, але раз у раз згадував юнака, який вразив його глибиною і ґрунтовністю своїх міркувань про фінансові справи.

«Якщо цей молодик захотиться змінити місце, я запропоную йому працювати у мене», — вирішив він.

І одного разу сказав Френку:

— Ви не хотіли б спробувати свої сили у біржовій справі? У мене саме звільнилося місце.

— Із задоволенням, — посміхаючись відповів Ковпервуд, вочевидь, задоволений. — Я й сам збирався просити вас про це.

— Ну що ж, якщо ви зважитеся перейти до мене — місце за вами. Приступайте, коли вам буде завгодно.

— Я повинен завчасно попередити своїх господарів, — зауважив Френк. — Ви не могли б почекати тижнів зо два?

— Ясна річ. Жодного поспіху. Залагоджуйте всі свої справи. Я зовсім не хочу ставити Вотерменів у скрутне становище.

Лише через два тижні Френк розпрощався з компанією Вотерменів; його цікавили, але нітрохи не п’янили перспективи, що відкривалися перед ним. Містер Джордж Вотермен дуже засмутився, а у містера Генрі ця звістка викликала неабияку досаду.

— А я ж-бо думав, що вам у нас подобається, — скрушно зітхнув він, коли Ковпервуд повідомив йому про своє рішення. — Можливо, ви невдоволені платнею?

— Ні, містере Вотермен, я просто хочу зайнятися біржовою справою.

— Он як? Шкода, дуже шкода. Але не хочу вас відмовляти, якщо це на шкоду вашим планам. Вам видніше. Хоча ми з Джорджем збиралися за деякий час запропонувати вам стати нашим компаньйоном. А ви раптом, ні сіло ні впало, зірвалися з місця — і до побачення. Адже в нашій справі, чорт забирай, можна заробити добрячі гроші.

— Я знаю, — з посмішкою відповів Ковпервуд, — але воно мені не до душі. У мене інші плани. Я не збираюся присвячувати себе хлібно-комісійній справі.

Містер Генрі Вотермен ніяк не міг второпати, чому Френка не цікавить ця галузь, хоча він так очевидно досяг успіху в ній. До того ж він побоювався, аби те, що молодий чоловік іде від них, не зашкодило справам фірми.

Незабаром Ковпервуд прийшов до висновку, що нова робота йому куди більше до смаку — вона і легша, і вигідніша. Почати хоча би з того, що фірма «Тай і Ко» містилася в красивому зеленувато-сірому кам'яному будинку (номер шістдесят шість по вулиці Третій, яка в ті часи, та ще й через багато років по тому була центром місцевого фінансового світу). Тут же поруч знаходилися банківські установи, відомі не тільки в Америці, але і за її межами: «Дрексел і Ко», Третій національний банк, Перший національний банк, а також фондова біржа та інші подібні установи. По сусідству притулилися ще десятка зо два банків і дрібніших біржових контор. Едвард Тай, глава і «мозок» фірми, родом із Бостона, був сином ірландця-іммігранта, який досяг успіху і розбагатів у цьому консервативному місті. У Філадельфії містера Тая вабили широкі можливості спекуляцій. «Це найкраще місце для людини, яка вміє бути насторожі», — з легким ірландським акцентом казав він своїм друзям. Себе він вважав саме такою людиною. Це був чоловік середнього зросту, не надто повний, з легкою і дещо передчасною сивиною, за натурою життєрадісний і добродушний, але в той же час завзятий і самовпевнений. Над верхньою губою у нього стовбурчилися коротко підстрижені сиві вуса.

— Біда з цими пенсильванцями, — скаржився він уже незабаром після переїзду. — Ніколи не платять готівкою, норовлять всучити вексель.

На ту пору кредит Пенсильванії, а отже, і Філадельфії, незважаючи на багатство штату, упав дуже низько.

— Якщо справа дійде до війни, — говорив містер Тай, — то цілі легіони пенсильванців почнуть пропонувати векселі як платню за обід! Прожив би я цілих два століття, то розбагатів би на покупці пенсильванських векселів і зобов'язань. Колись вони, мабуть, розплатяться з боргами, але ж Господи, як це повільно робиться! Я

буду лежати в могилі раніше, аніж вони покриють мені хоча б відсотки по своїй заборгованості.

Він не помилявся. Фінанси штату і міста перебували в досить жалюгідному стані, оскільки казну оббирали всі, кому не ліньки, і будь-якими способами, то всякі нові починання в штаті вимагали випуску нових облігацій. Ці облігації або «зобов'язання», як їх називали, гарантували шість відсотків річних, але, коли надходив термін сплати відсотків, скарбник міста або штату ставив на них штамп із датою пред'явлення, і відсотки за «зобов'язанням» нараховувалися з цього дня не тільки на номінал, але й на накопичені відсотки. Інакше кажучи, це було поступове накопичення відсотків. Людям, які потребували готівки, від цього користі було мало, бо під заставу таких «зобов'язань» банки видавали не більше сімдесяти відсотків їх курсової вартості, продавалися ж вони не за паритетом, а по дев'яносто за сто. Звичайно, їх можна було купувати з розрахунку на майбутнє, але надто довго доводилося чекати. Остаточний викуп цих зобов'язань знову-таки супроводжувався шахрайськими махінаціями. Знаючи, що ті чи інші «зобов'язання» знаходяться в руках «добрих знайомих», скарбник опубліковував повідомлення, що ті й ті номери (саме ті, які були йому відомі) будуть оплачені.

Більше того, вся грошова система Сполучених Штатів тоді ще тільки починала переходити від повного хаосу до стану, що віддалено нагадував порядок. Банк Сполучених Штатів, заснований Ніколасом Бідлом, в 1841 році був остаточно ліквідований. У 1846 році міністерство фінансів Сполучених Штатів організувало свою систему казначейств. І все ж фіктивних банків існувало стільки, що власник невеликої обмінної контори мимоволі ставав ходячим «довідником» платоспроможних і неплатоспроможних підприємств. Щоправда, потроху становище поліпшувалося, бо телеграф полегшив не лише обмін біржових котирувань між Нью-Йорком, Бостоном і Філадельфією, але навіть і зв'язок між конторою місцевого біржового маклера і фондовою біржею. Іншими словами, в користування почали входити приватні телеграфні лінії, що діяли на короткій відстані. Взаємний обмін інформацією став швидшим, доступнішим і вдосконалювався з кожним днем.

Залізниці вже простяглися в усіх напрямках. Але ще не було автоматичної реєстрації курсів, не було телефону; в Нью-Йорку зовсім

недавно додумалися до розрахункової палати, а у Філадельфії вона ще не була заснована. Її заміняли розсильні, що метушилися між банками і біржовими конторами; вони ж зводили баланси по банківських рахункових книжках, обмінювали векселі і раз на тиждень переправляли до банків золоту монету — єдиний засіб для остаточного розрахунку по заборгованості (оскільки твердої національної валюти в ті часи не існувало). На біржі, коли гонг сповіщав про припинення операцій на сьогоднішній день, в середині залу (точнісінько, як у Лондоні) збиралися в гурток молодики (їх називали «розрахунковими клерками»), які звіряли і підсумовували всілякі покупки і продажі, анулюючи ті, що взаємно погашалися в результаті повторних угод між фірмами. Заглядаючи в рахункові книги, вони вигукували угоди, зроблені за день: «Делавер і Меріленд» продала компанії «Бомонт», «Делавер і Меріленд» продала компанії «Тай» і т. д. Такий спосіб спрощував бухгалтерію фірм, прискорюючи і оживляючи угоди.

Місце на фондовій біржі коштувало дві тисячі доларів. Згідно з правилами, нещодавно запровадженими біржовим комітетом, угоди дозволялося укладати між десятою годиною ранку і третьою по обіді (раніше це робилося в будь-який час — з ранку до півночі). Той же комітет встановив тверді ставки за послуги, що надаються маклерами, замість колишніх безцеремонних поборів. Порушники зазнавали суворих стягнень. Іншими словами, робилося все можливе для зміцнення біржі, і Едвард Тай, як і інші маклери, покладав великі надії на майбутнє.

6

До того часу сімейство Ковпервудів уже облаштувалося в своєму новому, просторішому і краще обставленому житлі на Фронт-стрит, на березі річки. Будинок був чотириповерховий, із фасадом завдовжки в двадцять п’ять футів (правда, двору біля нього вже не було). Тут Ковпервуди почали час від часу влаштовувати невеликі прийоми для тих представників різних галузей комерції, з якими Генрі Ковпервуд зустрічався по роботі, неухильно просуваючись до мети — посту головного касира. Товариство, правда, не вирізнялося вишуканістю, але з-поміж гостей бували особи, котрі досягли успіху в той же спосіб, як і Ковпервуд, — господарі невеликих підприємств, пов’язані діловими відносинами з його банком, торговці мануфактурою, шкіряними товарами, хлібом та оптовики-бакалійники. У дітей завелася своя компанія. Місіс Ковпервуд теж зрідка влаштовувала денні чаювання або вечори для своїх знайомих по церковному приходу. Ковпервуд намагався грати роль світської людини (це зазвичай зводилося до того, що він стояв із благодушно-дурнуватим виглядом і вітав гостей дружини). Оскільки він умів зберігати гостинно-урочистий вираз обличчя і вислуховувати привітання, які не потребували розлогих відповідей, то ця церемонія не дуже його обтяжувала. Гості часом співали, іноді трохи танцювали, а незабаром знайомі почали запросто приходити на обіди, чого раніше ніколи не було в звичаї.

І ось у перший же рік їхнього мешкання в новому будинку Френк познайомився з якоюсь місіс Семпл і захопився нею. У її чоловіка був великий взуттєвий магазин на Честнат-стрит, біля Третьої вулиці, і він вже подумував про відкриття другого, трохи подалі.

Одного вечора Семпл із дружиною завітали до Ковпервудів. Містер Семпл хотів поговорити з господарем про новий вид міського транспорту, який тільки-но став поширюватися — кінну залізницю. Лінія протяжністю в півтори милі, побудована Північно-Пенсильванською залізничною компанією, була щойно здана в експлуатацію. Починаючись на Віллоу-стрит, вона йшла вздовж Фронт-стрит до Джермантаун-роуд, а звідти — різними вулицями до

місця, відомого під назвою «Станція Кохоксінк». Вважалося, що цей спосіб пересування поступово витіснить сотні омнібусів, які курсували по місту і сильно ускладнювали пішохідний рух в його торговельній частині. Молодий Ковпервуд з самого початку зацікавився цим підприємством. Залізнична справа взагалі приваблювала Френка, а цей його різновид — особливо. Конка викликала жваві суперечки, і Френк разом з іншими зацікавленими пішов на неї поглянути. Вагон дивного і незвичного вигляду — чотирнадцять футів у довжину, сім завширшки і приблизно стільки ж у висоту, — поставлений був на маленькі залізні колеса і надавав пасажирам незрівнянно більше зручностей, ніж омнібус. Альфред Семпл вже обдумував те, щоби вкласти гроші в другу лінію, що намічалася. Після отримання санкції міської влади, вона мала пройти по П’ятій і Шостій вулицях.

Ковпервуд-старший пророчив цьому підприємству блискуче майбутнє, хоча ще не розумів, звідки візьмуться кошти для його здійснення. Френк, зі свого боку, вважав, що компанії Тай варто було би взяти на себе реалізацію акцій майбутньої лінії П’ятої та Шостої вулиць (якщо місто дасть на неї дозвіл). Він чув, що акціонерне товариство вже зорганізувалося і готує великий випуск акцій, які будуть пущені на продаж по п’ять доларів за штуку при паритеті — в кінцевому підсумку — сто доларів. Френк дуже шкодував, що у нього недостатньо грошей для покупки солідного пакету цих акцій.

Між тим Ліліан Семпл полонила молодого Френка і заволоділа його уявою. Важко сказати, що вабило Ковпервуда до неї, бо ні темпераментом, ні розумом вона не вирізнялася. Френк уже здобув певний досвід у стосунках з жінками, і, як і раніше, зустрічався з Марджорі Стеффорд. Проте Ліліан Семпл, хоча, як уже сказано, ні інтелектом, ні красою не перевершувала інших (та й до того ж була заміжня), більше всіх хвилювала його. Їй було двадцять чотири роки, а йому лише дев’ятнадцять, але душею і тілом вона здавалася такою ж юною, як він. Висока, трохи вища за нього, хоча він до цього часу вже досяг межі свого зросту (п’ять футів і десять з половиною дюймів), вона була досить витончена. Від неї віяло незворушним спокоєм, що пояснювалося швидше поверховістю сприйняття, аніж силою характеру. У Ліліан було густе пишне волосся попелястого відтінку, бліде, майже воскове, вузьке обличчя, ніжно-рожеві губи і прямий ніс. Її сірі очі в залежності від освітлення здавалися то блакитними, то

зовсім темними. Руки її вражали тонкістю і красою. Вона не відрізнялася жвавістю чи блиском розуму, рухи її були повільні і якісь несвідомо пластичні. Ковпервуда захопила її зовнішність. Вона цілком відповідала його тодішнім уявленням про ідеал краси. «Яка вона чарівна, — думав він, — яка мила, і до того ж у ній стільки гідності». Якби він міг обирати, то обрав би собі саме таку дружину.

У своїх судженнях про жінок Ковпервуд керувався більше почуттями, аніж розумом. Прагнучи добитися багатства, престижу і впливу, він, звичайно, надавав великого значення показності жінки, її статусу в суспільстві і таке інше. Однак негарні жінки ніколи не приваблювали його, а красуні манили дуже сильно. Він не раз чув удома розмови про жертовність жінок (як, утім, і чоловіків), чув про жінок-трудівниць, по-рабському відданих своїм чоловікам, дітям або сім'ї в цілому, жінок, які в критичні моменти життя всім поступалися заради рідні або близьких, керовані почуттям обов'язку і добросердя. Але ці історії чомусь не зачіпали його. Він мав за ліпше вважати всіх, навіть жінок, відверто егоїстичними. Чому — пояснити не міг. Люди, які не здатні були до самозахисту і не вміли знайти вихід із будь-якого становища, видавалися йому просто дурними або в кращому разі бідолахами.

Як багато говорилося навколо про високу моральність, як вихвалялися чесноти і порядність, як часто здіймалися до неба руки в праведному остраху перед тими, хто порушив сьому заповідь або хоча би був запідозрений в її порушенні! Френк не сприймав таких розмов усерйоз. Він і сам уже не раз порушував цю заповідь. Так само чинили й інші молодики. Щоправда, повій він остерігався. У цьому було багато низького й гидкого. Спочатку, на його недосвідчене око, йому подобався оманливий вульгарний блиск «веселих будинків». У їх розкоші був певний розмах: червоні плюшеві меблі, шикарні червоні портьєри, картини, позбавлені смаку, зате вставлені в дорогі рами і, перш за все, — самі жінки — здорові і сильні, або ж чуттєві і флегматичні, які (за словами його матері) «підстерігали» чоловіків. Витривалість їхніх тіл і хтивість душі, здатність із показною ласкавістю і привітністю приймати усіх чоловіків — усе це спочатку вражало уяву Френка, але незабаром стало викликати в нього огиду. До того ж вони були тупі. Від них не можна було почути жодного розумного слова. Подумати тільки — нічого іншого вони робити не

вміли! Він подумки уявляв їхнє тупе пробудження після чадних ночей, огидний осад у душі, який лише частково могли розвіяти сон і жага наживи. І Френку, попри його молодість, ставало тоскно. Йому хотілося близькості, в якій було би більше інтимного, витонченого, оригінального, особистого.

І ось з'явилася Ліліан Семпл — всього лише віддалена подібність ідеалу. Проте й вона облагородила його уявлення про жінку. У ній не було тваринної сили і неприборканості, як у тих жінках із вертепів, які грубо і безсоромно порушували загальноприйняті поняття і погляди, — і вже цього було досить, щоб Ліліан йому сподобалася. Вона жила в його думках навіть у ці гарячі дні, які, немов спалахи полум'я, освітлювали його діяльність на новому терені. Бо біржовий світ, у який занурився Ковпервуд, яким би примітивним він нам не здавався сьогодні, для нього був сповнений чарівності. Зала фондової біржі на Третій вулиці, де збиралися маклери, їхні агенти і службовці (десь чоловік півтораста), аж ніяк не був архітектурною пам'яткою — просто квадратне приміщення розміром шістдесят футів на шістдесят, яке об'єднувало два верхніх поверхи чотириповерхового будинку. Але у Френка цей зал викликав захват. Вікна там були високі і вузькі, просто навпроти входу, на стіні, висів величезний годинник, а північно-східний кут захаращували конторки, стільці і безліч телеграфних апаратів. У ранню пору існування біржі в залі рядами стояли стільці, на яких сиділи маклери, прислухаючись до всіляких пропозицій акцій. Згодом ці стільці прибрали, і в різних місцях зали були встановлені стовпчики (або зроблені позначки на підлозі), які вказували, де продаються ті чи інші папери. Навколо таких стовпчиків юрмилися люди, зацікавлені в укладанні угод. З коридора третього поверху можна було вийти на тісну і сяк-так обставлену галерею для публіки. На західній стіні висіла величезна чорна дошка, на якій відзначалося котирування[5] акцій, що передавалося по телеграфу з Нью-Йорка і Бостона. В середині залу, за низенькою загородкою, було місце офіційного голови, на маленький балкон з екстреними повідомленнями виходив секретар біржового комітету. У південно-західному кутку були двері до кімнати, де біржовики знайомилися з усілякими звітами і річними оглядами.

Молодого Ковпервуда не допустили би на біржу ні як маклера, ні як маклерського агента або помічника, якби Тай, який потребував його

і був впевнений, що така людина буде йому корисною, не купив для нього місце за дві тисячі доларів. Це він записав як борг Френка, після чого оголосив його своїм компаньйоном. Така фіктивна спілка суперечила правилам біржі, але маклери нерідко вдавалися до неї.

Молодших компаньйонів і підручних глузливо називали «вісьмушечниками» і «дводоларовими маклерами», бо вони не соромилися будь-якого дрібного заробітку і готові були купувати і продавати за чиїм завгодно дорученням (звітуючи, звичайно, перед своєю фірмою за проведені операції). Попри свої видатні здібності, Френк спочатку теж вважався «вісьмушечником» і перебував під началом містера Артура Райверса — повноважного представника компанії «Тай» на біржі.

Райверс був надзвичайно енергійною людиною років тридцяти п’яти. Елегантний, гарної статури, чисто поголений із різкими і чіткими рисами обличчя, яке прикрашали коротко підстрижені чорні вусики і тонкі чорні брови. Волосся його було зачесане посередині на акуратний проділ. Підборіддя мало ледь помітну ямку. Голос у Райверса був м’який, манери спокійні і стримані; він завжди і всюди був однаково коректний. Спочатку Ковпервуд дивувався, навіщо Райверсу, такому досвідченому ділку, служити в містера Тая, але згодом довідався, що Райверс — компаньйон у справі. Тай був організатором, він приймав клієнтів у конторі, а Райверс представляв фірму на біржі і відав зовнішніми зносинами.

Незабаром Френк пересвідчився, що не варто навіть намагатися зрозуміти, чому акції то піднімаються, то падають. (Це, звичайно, пояснювалося якимись загальними причинами, як сповістив йому Тай, але визначити їх було майже неможливо.)

— Будь-яка причина може викликати на біржі і «бум», і паніку, — говорив Тай зі своїм своєрідним акцентом, — чи то крах банку, чи тільки чутки, що у бабусі вашого двоюрідного брата нежить. Біржа — це зовсім особливий світ, Ковпервуде. Ніхто на землі не зуміє вам його пояснити. Я бачив, як вилітали в трубу акціонерні товариства, хоча навіть найдосвідченіший біржовик не міг би сказати, з якої причини. Я бачив також, як акції нез’ясовно злітали до небес. Ох ці біржові чутки! Сам диявол не вигадає нічого подібного. Зазвичай, якщо акції падають, значить, хтось викидає їх на біржу, або ж на ринку загальна депресія. Якщо акції піднімаються — значить, кон’юнктура сприятлива, або

хтось скуповує їх. Це вже факт. Більше того... Ну, та хай Райверс познайомить вас зі всіма тонкощами. Про одне я повинен вас попередити: постарайтесь ніколи не вводити мене в збиток. Це — найтяжчий гріх, який може зробити повірений моєї контори.

З цими словами Тай посміхнувся люб'язно, але багатозначно.

Ковпервуд зрозумів, але... до його багажу це нічого не додало. Цей лукавий світ подобався йому і відповідав його вдачі.

Безліч чуток мчало зусібіч — про широкі плани будівництва залізниць і кінних ліній, про освоєння нових земель, про перегляд урядом митних тарифів, про війну між Францією і Туреччиною, про голод у Росії та в Ірландії і т. д. і т. п. Перший трансатлантичний кабель ще не був прокладений, новини з-за кордону доходили повільно і непевно. Проте на біржовій арені воювали найбільші фінансисти, як-от Сайрус Філд, Вільям Вандербілдт чи Ф. Дрексел — вони творили чудеса, і діяльність їхня, так само, як і всілякі чутки про них, грала величезну роль у житті біржі.

Френк швидко опанував техніку справи. Він дізнався, що того, хто купував акції в сподіванні підвищення курсу, називали «биком». Якщо ж маклер вже скупив великі партії цінних паперів, то про нього говорили, що він «набрався під зав'язку». Коли він починав продавати, це означало, що він «реалізовує» свій інтерес, якщо ж його маржа[6] маліла, — він «прогорав». «Ведмедем» називався біржовик, який продавав акції, яких у нього здебільшого не було в наявності (з розрахунком на їх падіння), щоб тоді задешево купити їх і покрити свої запродажні угоди. Поки він продавав папери, не маючи їх, він вважався «порожнім»; якщо ж він купував акції, щоб задовольнити клієнта і покласти в кишеню прибуток, або з метою уникнути збитку від непередбаченого підвищення курсів, то на біржовому жаргоні говорили, що він «покривається». Коли виявлялося, що він не може дістати акції, щоб повернути їх тим, у кого він їх раніше запозичив для виконання замовлення, то ставав «загнаним в кут». Тоді йому доводилося покривати свою заборгованість за цінами, призначеними особами, яким він та інші «порожні» маклери продали папери.

На перших порах Френка тішив отой таємничий вираз всезнайства, властивий молодим маклерам. Вони були щиро і так безглуздо підозрілими. Їх більш досвідчені колеги, як правило, залишалися непроникними. Вони розігрували байдужість і нерішучість, але самі,

мов хижі риби, пильнували спокусливу здобич. Мить — і можливість упущена: хтось інший скористався нею. Кожен з них не випускав з рук маленького блокнота. У кожного була своя манера підморгувати, своя характерна поза або жест, що означали: «Гаразд. Я беру». Іноді здавалося, що вони майже не підтверджують своїх продажів або покупок, — адже вони так добре знали один одного. Але це тільки здавалося. Коли на біржі чомусь панувало пожвавлення, там юрмилося куди більше біржовиків та їхніх агентів, ніж у дні, коли біржа працювала мляво, і в справах відчувався застій. Удар гонга о десятій годині ранку сповіщав про початок операцій, і коли намічалося помітне підвищення або пониження акцій однієї або декількох компаній, там можна було спостерігати цікаву картину. Людей п’ятдесят, а то й сто водночас кричали, розмахували руками, метушилися, як очманілі, туди-сюди, намагаючись отримати вигоду з пропонованих або необхідних паперів.

— Даю п’ять восьмих за п’ятсот штук «П» і «У»! — вигукував маклер (Райверс, Ковпервуд або хто-небудь інший).

— П’ятсот по три чверті! — кричав у відповідь агент, який отримав вказівку продавати за цією ціною, або грав на пониження — в надії пізніше купити потрібні акції та виконати отримане замовлення та ще дещо підробити на різниці.

Якщо акцій за цією ціною на біржі було багато, то покупець, Райверс наприклад, стояв на своїх «п’яти восьмих». Помітивши, однак, що попит на папери, які цікавили його, зростає, він платив за них і «три чверті». Якщо професійні біржовики підозрювали, що Райверс отримав замовлення на велику партію тих чи інших акцій, вони всіляко намагалися забігти наперед і купити їх до нього хоча б по «три чверті», плануючи потім продати їх йому з невеликою націнкою. Ці професіонали були, звичайно ж, тонкими психологами. Їх успіх залежав від здатності вгадати, чи має той або інший маклер, який представляє якогось великого ділка на кшталт Тая, досить значне замовлення, щоби впливати на ринок і дати їм можливість «обернутися», як вони висловлювалися, з прибутками, перш ніж він завершить свої закупівлі. Так шуліка насторожено вичікує нагоди вирвати здобич із пазурів суперника.

Чотири, п’ять, десять, п’ятнадцять, двадцять, тридцять, сорок, п’ятдесят осіб, а часом і весь натовп, намагався використовувати

підвищення тих чи інших паперів, пропонуючи або купуючи їх. Тоді здіймалася неймовірна метушня, і гамір ставав оглушливим. Окремі групи продовжували займатися купівлею-продажем інших паперів, але переважна більшість кидала всі свої справи, щоб не упустити вигідного шансу. Молодші маклери і клерки, прагнучи охопити все разом і обернути на свою користь падіння або підвищення акцій, вешталися туди-сюди, збуджено жестикулювали і обмінювалися знаками, підносячи вгору певну кількість пальців. Розгарячілі обличчя витикалися з-за чужих плечей, з-під чужих рук. Всі якось дивно кривлялись — свідомо чи несвідомо. Варто було кому-небудь висловити намір купити або продати папери за ціною, що віщувала прибуток, як він уже опинявся в суцільній круговерті рук, плечей і голів. Спочатку все це — вірніше, зовнішня сторона всього цього, дуже хвилювала молодого Ковпервуда, оскільки він любив натовп, пожвавлення; але незабаром мальовничість і драматизм сцен, в яких він сам брав участь, зблякли для нього, і він почав обмірковувати внутрішній сенс усього, що відбувається. Купівля та продаж акцій були мистецтвом, відзначались тонкою майстерністю, цілим букетом емоцій. Підозрілість, цілеспрямованість, інтуїція — ось що було потрібно для успіху.

За якийсь час він уже почав запитувати себе: хто ж, власне, найбільше на цьому наживається? Маклери? Нічого подібного! Дехто з них, правда, непогано заробляв, але всі вони (і Френк скоро зрозумів це), наче зграя голодних чайок або буревісників, налітали з підвітряного боку, жадібно вистежуючи необережну рибу. За їхніми спинами стояли інші — люди неймовірно підступні, спритні голови. Великі капіталісти, чиї підприємства і багатства були фасадом цих акцій. Це вони проектували і будували залізниці, розробляли копальні, створювали комерційні підприємства і гігантські фабрики. Щоправда, вони вдавалися до послуг маклерів для біржових операцій, але все це — і купівля, і продаж — було тільки побічним явищем, — основою залишалися копальні, залізниці, врожаї, млини і т. п. Все інше, що не було звичайним продажем з метою якнайшвидшого отримання готівкового капіталу або звичайною покупкою з метою вкладення коштів, виявлялося просто неприкрашеною азартною грою, а ті, хто цим займався, — гравцями. І сам він, Френк, був всього-на-всього агентом гравця. Нині він ще не переймався цим, але загадки більше не

існувало — він знав, хто він такий. Як і раніше, коли він працював у «Вотермена і Ко», він любив подумки класифікувати своїх колег по професії: одні були слабовільними, інші — дурними, треті — досить кмітливі, четверті — неповороткі. Але всі вони були дрібними душами, неповноцінними людьми, бо вони були агентами, знаряддям у чужих руках або азартними гравцями. Справжній чоловік ніколи не стане ані агентом, ані покірним виконавцем чужої волі, ані гравцем, що веде гру — однаково, в своїх чи чужих інтересах. Ні, люди цього сорту повинні обслуговувати його, Френка. Справжній чоловік, фінансист, не може бути знаряддям в руках інших. Він сам користується ними. Він створює. Він керує.

Ясна річ, вичерпно ясно Ковпервуд зрозумів усе це в свої дев’ятнадцять чи двадцять років. Але на ту пору він іще не дозрів для того, щоб зробити зі своїх знань практичні висновки. Проте він твердо вірив: настане і його час.

7

Між тим, як це не дивно, захоплення Френка дружиною містера Семпла потай продовжувало зростати. Одного разу, отримавши запрошення відвідати їхній дім, він відгукнувся на це з піднесенням. Семпли жили неподалік від Ковпервудів, на Фронт-стрит. Влітку їх особнячок потопав у зелені. З маленької веранди на південному боці відкривався чарівний вид на річку; всі вікна і двері у верхній своїй частині були прикрашені вітражами з кольорового скла. Внутрішнє оздоблення будинку було далеко не таким, як хотілося бачити Френку. Ані найменшої витонченості, хоча меблі нові і добротні... Картини — ну що ж, картини як картини. Книжкові полиці взагалі не заслуговували на увагу — Біблія, два-три модних романи, кілька більш-менш солідних альманахів і купа застарілого книжкового мотлоху, що дістався Семплам у спадок. Правда, порцеляновий посуд був чудовий, з ніжним малюнком. Килими та шпалери — неприємно кричущих тонів. Зате гарна була сама Ліліан: яку б позу не прибрала ця жінка, вона залишалася незмінно прекрасною.

Дітей у них не було, але не з провини місіс Семпл, — їй дуже хотілося мати дитину. Вона мало зустрічалася з людьми (якщо не брати до уваги дівочих років, коли її батьків часом відвідували родичі і дехто з сусідів). Двоє братів і її сестра теж жили в Філадельфії і вже встигли завести сім'ї (вони вважали, що Ліліан зробила прекрасну партію).

Вона ніколи не була палко закохана в містера Семпла, хоча охоче вийшла за нього. Семпл аж ніяк не належав до людей, здатних пробудити сильну пристрасть у жінці. Відмітними його рисами були практичність і педантична акуратність. Взуттєвий магазин у нього був пристойний, з великим асортиментом модних новинок, приміщення світле і дуже чисте. На містера Семпла іноді нападала балакучість, і тоді він довго торочив про взуттєве виробництво, про нові колодки і моделі. У торговельний обіг тоді тільки починало входити готове взуття — частково вже й машинного виробництва. У містера Семпла завжди був запас такого взуття, але він не відмовлявся і від послуг приватних шевців, які шили на замовлення.

Місіс Семпл любила іноді щось почитати, але частіше сиділа, немов занурена в роздуми (що, втім, аж ніяк не пояснювалося її глибокодумністю). Зате вона при цьому милувала око тією рідкісною красою, яка робила її схожою на античну статую або на учасницю грецького хору. Без сумніву, саме такою її й уявляв Ковпервуд, бо він з самого початку не в змозі був відвести від неї погляду. Місіс Семпл помічала його захоплені погляди, але не надавала їм особливого значення. Вона звикла поважати умовності, адже була впевнена, що її доля назавжди пов'язана з чоловіком, і насолоджувалася тихим і безтурботним існуванням.

Попервах, коли Френк почав бувати у них, вона не знала, про що з ним говорити. Ліліан привітно зустрічала гостя, але плин бесіди цілком керувався ним. Ковпервуд раз у раз поглядав на місіс Семпл, стежачи за виразом її обличчя, і якби вона була трохи здогадливішою, то зрозуміла б, що за цим криється. Проте вона була нездогадлива. Містер Семпл люб'язно розмовляв із гостем, по-перше, тому, що молодий Ковпервуд уже зарекомендував себе у фінансовому світі, був чемний і вкрадливий, а ще й з тієї причини, що містер Семпл був не проти примножити свої статки, а Френк у його очах уособлював фінансовий успіх. Якогось весняного вечора вони всі троє сиділи на веранді і базікали — так, про дрібниці — про негритянське питання, про конку, про фінансову паніку, яка щойно вибухнула (це було в 1857 році) і про швидкий розвиток Заходу. Містер Семпл хотів дізнатися детальніше про фондову біржу, а Френк, зі свого боку, розпитував його про взуттєву справу (хоча, правду кажучи, анітрохи цим не цікавився). Весь цей час він крадькома спостерігав за місіс Семпл. Яка у неї м'яка, лагідна і чарівна манера триматися, думав він. Вона подала чай із печивом. Незабаром усі пішли до кімнат, рятуючись від комарів. Місіс Семпл сіла за рояль. О десятій вечора Френк розпрощався.

Згодом молодий Ковпервуд волів купувати собі взуття у містера Семпла, а іноді просто заглядав до нього в магазин на Честнат-стрит — перекинутися кількома словами. Одного разу Семпл запитав його, чи варто придбати акції кінної лінії П'ятої та Шостої вулиць (на них уже був від міста дозвіл) — подія, що викликала великий ажіотаж на біржі. Ковпервуд виклав йому свої міркування. Справа ця, без сумніву, обіцяє прибуток. Сам він уже придбав сто акцій по п'ять доларів і тому наполегливо радив Семплу скористатись можливістю. Власне, цей

чоловік був глибоко байдужий Френку (але місіс Семпл… о, вона, як і раніше, подобалася йому, хоча він і рідко бачив її).

Приблизно через рік містер Семпл помер. Це була передчасна смерть, випадкова, малозначущий епізод на тлі інших подій, але сумний для близьких. Пізньої осені він застудився — може, промочив ноги або в сиру погоду вийшов без пальта. Він усе-таки попрямував у магазин, попри вмовляння місіс Семпл. Людина тиха і стримана, він по-своєму був дуже упертий і невпинно дбав про свою справу. Він уже бачив себе в найближчому майбутньому володарем статків у п’ятдесят тисяч доларів. І раптом — застуда, дев’ять днів у ліжку із запаленням легенів, і містера Семпла не стало. Взуттєвий магазин закрили на кілька днів, будинок наповнили співчутливі друзі і церковнослужителі. Потім відспівування в келлоухільській пресвітеріанській церкві, парафіянами якої було подружжя Семплів, і похорон. Місіс Семпл гірко побивалася. Смерть, побачена так близько, вразила її, і довгий час вона була дуже засмучена. Її брат, Девід Віггін, тимчасово взяв на себе ведення справ. Заповіту покійний не залишив, але після того, як питання про спадщину було врегульоване, і взуттєвий магазин проданий, місіс Семпл отримала понад вісімнадцять тисяч доларів, бо ніхто не оскаржував її прав на безроздільне володіння своїм майном. Вона залишилася мешкати на тій самій Фронт-стрит і зажила слави цікавої удовиці.

Під час усіх цих подій молодий Ковпервуд, якому щойно виповнилося двадцять років, поводився активно. Він навідував під час хвороби містера Семпла, був присутній також на похороні. Допомагав братові місіс Семпл з продажом магазину. Після похорону він разів зо два навідав удову, а потім довго не показувався. Місяців через п’ять він знову з’явився, і відтоді вже став відвідувати Ліліан щотижня або щодесять днів.

Повторимося: важко сказати, що він знайшов у Ліліан Семпл. Можливо, красиве, бліде личко так приваблювало його, а може, її байдужість розпалювала його завзяту вдачу. Він і сам не міг би пояснити, чому так наполегливо і пристрасно бажав її. Він не міг спокійно думати про Ліліан і майже ніколи не говорив про неї. У родині знали, що він у неї буває, але Ковпервуди на той час уже навчилися поважати внутрішню силу і розум Френка. Він був привітним, життєрадісним, здебільшого веселим, хоча не надто

балакучим, і до того ж упевнено йшов угору. Всі знали, що він уже навчився робити гроші. Платня його становила п'ятдесят доларів на тиждень, і у нього були всі підстави незабаром чекати надбавки. Кілька земельних ділянок, куплених ним три роки тому в західній частині Філадельфії, значно піднялися в ціні. Його внесок у кінні лінії примножився завдяки придбаним пакетам по п'ятдесят, сто і сто п'ятдесят акцій новоорганізованих компаній. Незважаючи на важкі часи, ці папери повільно, але упевнено підвищувалися, і при початковій вартості в п'ять доларів розцінювалися тепер у десять, п'ятнадцять і двадцять п'ять, а з часом повинні були дійти до паритету. У фінансових колах Френка цінували, майбутнє уявлялося йому в райдужних барвах. Після тривалих роздумів він вирішив, що професійним біржовим гравцем не буде.

Тепер він уже подумував про обліково-вексельну справу, за його спостереженнями — вигідну і, за наявності капіталу, позбавлену будь-яких елементів ризику. Завдяки своїй роботі і батьковим зв'язкам Френк зустрічався з безліччю комерсантів, банківських ділків і оптових торговців. Він знав, що вони охоче доручать йому свої справи або хоча б частину справ. У конторах «Дрексел і Ко» та «Кларк і Ко» до нього ставилися дуже доброзичливо, а Джей Кук — новоз'явлене банківське світило — був його другом.

Тим часом Френк продовжував навідувати місіс Семпл, і що частіше він бував у неї, тим більше вона йому подобалася. Не можна сказати, щоб їхні бесіди були блискучі та дотепні, але Френк, коли хотів, міг бути приємним і цікавим. Він давав Ліліан такі розумні ділові поради, що навіть її родичі до них дослухалися. Потроху він почав подобатися їй — такий уважний, спокійний і позитивний Френк з готовністю розтлумачував Ліліан те чи інше ділове питання, поки їй все не ставало зрозуміло. Вона бачила, що він стежить за її справами з не меншою увагою, ніж якби це були його власні, і намагається зміцнити її матеріальне становище.

— Який ви добрий, Френку, — якось сказала вона йому. — Я вам дуже вдячна — щиро. Не знаю, що би я робила без вас.

Вона глянула на його вродливе обличчя, з щирою безпосередністю звернене до неї.

— Та що ви! Мені це так приємно… Я був би у відчаї, якби не міг бути вам корисним…

Його очі засвітилися якимось м’яким, теплим сяйвом. Місіс Семпл відчула приплив ніжності: як добре, коли можна зіпертися на таку людину…

— Хай там як, я вам щиро вдячна. Ви дуже добрі до мене. Приходьте в неділю або у будь-який інший вечір. Я буду вдома.

Саме тоді, коли Френк так зачастив до місіс Семпл, на Кубі помер його дядько Сенека, залишивши йому в спадок п’ятнадцять тисяч доларів. Разом зі своїми грішми в розпорядженні Френка тепер опинився капітал у двадцять п’ять тисяч доларів, і він уже точно знав, як ним розпорядитися. Незабаром після смерті містера Семпла фінансовий світ охопила паніка, яка наочно показала Френку, якою ненадійною є маклерська справа. У промисловому світі настала цілковита депресія. Вільні гроші стали рідкістю, можна сказати, зовсім зникли. Капітал, наляканий торгівлею, що похитнулася, і загальним фінансовим становищем в країні, поринув глибоко у свої сховки — в банки, підвали, панчохи і бляшанки. Країна, здавалося, летіла в прірву. Попереду вже маячила війна з Півднем або його відмежування. Нервова лихоманка охопила всю націю. Люди викидали на ринок всі свої цінності, аби роздобути готівку. Тай звільнив зі своєї контори трьох службовців. Він намагався економити на чому тільки можна і пустив в обіг всі особисті заощадження, аби врятувати вкладений в цінні папери капітал. Він заклав свій будинок і земельні ділянки — одне слово, все, що мав. Молодий Ковпервуд неодноразово слугував йому посередником і носив пакети акцій в різні банки з наказом отримати під них хоч скільки вдасться.

— Дізнайтеся-но, чи не позичить мені банк вашого батька п’ятнадцять тисяч ось під це, — сказав він одного разу Френку, дістаючи товсту пачку акцій «Філадельфія і Вілмінгтон».

(Френк пам’ятав, що батько колись називав їх досить солідними.)

— Відверто кажучи, це дуже хороші папери, — нерішуче вимовив Ковпервуд-старший, побачивши акції. — Вірніше, вони були б хорошими в будь-які інші часи. Але зараз так сутужно з готівкою… Ми з великим напруженням розплачуємося за нашими власними зобов’язаннями. Утім, я поговорю з містером Кугелем (Кугель був головою правління банку).

Була довга розмова, довге очікування. Нарешті старший Ковпервуд повернувся і повідомив Френку, що вони навряд чи зможуть провести

цю операцію. Вісім відсотків — усталений в цей час дисконт — занадто невигідні умови, з огляду на загальну нестачу грошей. Містер Кугель якщо і погодиться, то хіба що на онкольні позики[7] з розрахунку десяти відсотків. Френк повернувся до свого довірника, комерційна душа якого обурилася на це повідомлення.

— То скажіть же, чорт забирай! — в нестямі вигукнув Тай. — Невже у всьому місті немає більше грошей? Адже це кінець — такі відсотки! Я не витримаю. Ну, гаразд. Забирайте ці акції і несіть мені гроші. Але це нікуди не годиться, геть нікуди!

Френк знову подався до банку.

— Містер Тай згоден на десять відсотків, — спокійно оголосив він.

Таю був відкритий кредит на п’ятнадцять тисяч доларів з правом негайного його використання, і він тут же перерахував усю суму в Джирардський національний банк, щоб заткнути там «діру». Отак ішли справи.

Між тим молодий Ковпервуд уважно вдивлявся в фінансовий стан країни, що все погіршувався. Проблема рабовласництва, розмови про від’єднання Південних штатів, загальний підйом або занепад добробуту країни турбували його лише тією мірою, якою вони безпосередньо торкалися його інтересів. Він прагнув стати справжнім фінансистом, але тепер, ознайомившись із закулісною стороною біржової справи, вже не був упевнений у своєму бажанні зробити кар’єру біржовика. Біржова гра за умов, створених цією панікою, була пов’язана з надзвичайним ризиком. Багато маклерів розорилися. Френк уже надивився на їхні змучені обличчя, коли вони вривалися до містера Тая і просили його анулювати ті чи інші їхні заявки. Навіть удома вони не почувалися в безпеці, як розказували. Адже їм загрожувала остаточна загибель, а їхні сім’ї будуть викинуті на вулицю.

Ця паніка, між іншим, тільки допомогла Френкові усвідомити, чим йому насправді хотілося б зайнятися. Тепер, коли у нього є вільні кошти, він почне діяти самостійно. Навіть пропозиція містера Тая стати його молодшим компаньйоном не спокусила Френка.

— Я вважаю, що у вас прекрасна справа, — сказав він, пояснюючи свою відмову, — але я хочу відкрити власну обліково-вексельну контору. На біржову гру ставки робити не варто. Своїй — нехай маленькій — справі я надаю перевагу перед усіма біржами у світі.

— Але ви ще зовсім юний, Френку! — заперечив йому господар. — У вас попереду ще багато часу для самостійної діяльності.

Урешті-решт, вони розійшлися по-доброму як з Таєм, так і з Райверсом.

— Ох, і розумаха цей хлопець! — з жалем зауважив Тай.

— Авжеж, він свого доб’ється! — підтвердив Райверс. — Я ще зроду не зустрічав такого здібного молодика.

8

Світ уявлявся Ковпервуду в рожевих тонах. Він був закоханий, а головне — у нього були гроші, щоб почати власну справу. Під свої акції кінних залізниць, що безперервно піднімалися в ціні, він міг отримати сімдесят відсотків їх курсової вартості. У разі потреби міг ще закласти земельні ділянки і таким чином роздобути солідну суму. У нього існував налагоджений зв'язок із Джирардським банком, — Френк подобався директору, містеру Девісону, і розраховував, що той згодом дасть йому кредит. Залишалося тільки помістити капітал так, щоб він мав швидку і беззбиткову реалізацію. На думку Френка, гарний прибуток обіцяли лінії конки, що повсякчас розгалужувалися.

Френк уже придбав коня і коляску — найелегантнішу, яку тільки можна було знайти (затія ця обійшлася йому в п'ятсот доларів) — і запросив місіс Семпл покататися з ним. Вона спершу відмовилася, але потім поступилася. Він розповів їй про свої успіхи, про плани, про п'ятнадцять тисяч доларів, які з неба звалилися на нього, і, нарешті, про свій намір зайнятися обліково-вексельною справою. Місіс Семпл знала, що його батька в майбутньому чекає пост віце-директора Третього національного банку, до того ж Ковпервуди взагалі подобалися їй. Вона вже почала розуміти, що ставлення Френка до неї не можна назвати просто приязню. Недавній хлопчик став чоловіком, і її вабило до нього. Це здавалося їй майже смішним. Вона старша за нього, та ще й вдова, живе тихим, усамітненим життям. Але уперта, спокійна рішучість цього юнака красномовніше за слова свідчила, що його не зупинять ніякі умовності.

Ковпервуд не обманював себе і не ідеалізував свого ставлення до неї. Вродлива Ліліан духовно і фізично нездоланно вабила його — більше він нічого не хотів знати. Жодній іншій жінці не вдавалося так причарувати його до себе. До того ж йому і на думку не спадало, що тепер він не може або не повинен цікавитися іншими жінками. Балачки про святість домашнього вогнища завжди відскакували від нього, як горох від стіни. На гроші місіс Семпл він не зазіхав, але знаючи, що у неї є власний капітал, був упевнений, що зуміє з користю для неї пустити гроші в обіг. Він жадав володіти нею і вже почав думати про

дітей, які у них з’являться. Йому хотілося знати, чи зуміє він змусити її безмежно полюбити його, та чи вдасться йому витіснити з її пам’яті спогади про колишнє життя. Дивне честолюбство! Можна було б навіть сказати — дивна збоченість.

Попри всі свої страхи і сумніви, Ліліан Семпл приймала залицяння і турботи Френка, бо теж мимоволі тяглася до нього. Одного разу вночі, лягаючи спати, вона підійшла до туалетного столика і уважно оглянула в дзеркалі своє обличчя, оголені плечі та руки. Яка вона все-таки гарна! Незрозуміле хвилювання охопило її, коли вона розглядала своє довге попелясте волосся. Вона подумала про молодого Ковпервуда, але перед її очима одразу виник образ покійного містера Семпла. Вона враз охолола і спалахнула від сорому, уявивши, яку хвилю обурення це може викликати у знайомих.

— Чому ви так часто приходите до мене? — запитала вона, коли наступного вечора Френк зайшов до неї.

— Хіба ви самі не знаєте? — промовив він, пояснюючи їй усе своїм красномовним поглядом.

— Ні…

— Справді не знаєте?

— Як вам сказати... Я знаю, що ви гарно ставились до містера Семпла і до мене як до його дружини. Але містера Семпла більше немає.

— Зате є ви, — наголосив він.

— Я?

— Так. І ви мені подобаєтесь. Мені добре з вами. А ви хіба не відчуваєте того ж таки?

— Власне, я ніколи про це не думала… Ви набагато молодший за мене. Адже між нами різниця в п’ять років.

— Дрібниці, — промовив Френк. — Роки не мають значення. У всьому іншому я досвідченіший за вас років на п’ятнадцять. Я знаю життя краще, ніж ви будь-коли будете його знати. Та ви й самі в цьому не сумніваєтеся, — додав він м’яко і переконливо.

— Так, це вірно. Але зате і я знаю багато з того, чого не знаєте ви.

Вона тихо засміялася, оголивши свої чудові зуби.

Уже стемніло. Вони сиділи на веранді. Річка внизу тихо котила свої води.

— Можливо… — зітхнув Френк. — Адже ви жінка. Чоловік ніколи не може збагнути до решти душу жінки. Але я мав на увазі практичний бік життя, — саме в цьому сенсі я старший за вас.

— То й що ж?

— Нічого. Ви запитали, навіщо я приходжу до вас, от я і пояснив. Правда частково, певна річ.

Він замовк і став дивитися на річку.

Місіс Семпл підняла очі на гостя. Його поставна фігура з роками ставала все міцнішою, він тепер виглядав цілком зрілим чоловіком. Непроникний погляд великих ясних очей надавав його обличчю якогось щирого виразу. Про те, що таїлося в їх глибині, вона не здогадувалася. Щоки у нього були свіжі, руки м'язисті і сильні. Її ніжне, тендітне тіло навіть на відстані вбирало в себе енергію, що йшла від нього.

— Мені здається, вам не слід так часто бувати у мене. Люди можуть запідозрити щось…

Вона вирішила тримати з ним люб'язно-стриманий тон поважної жінки, якого дотримувалася ще з початку їхнього знайомства.

— Люди? — повторив він. — Не переймайтеся цим. Люди думають про нас те, що ми хочемо їм показати. Мені одначе неприємно, що ви так сухо говорите зі мною.

— Чому?

— Бо… я… люблю вас.

— Але ви не повинні любити мене! Так не годиться! Я ж не можу вийти за вас заміж. Ви такий юний, а я вже немолода…

— Облиште! — рішуче сказав Френк. — Що за дурниці! Я хочу, щоб ви були моєю дружиною. І ви це знаєте. Краще скажіть — коли ми одружимося?

— Що ви таке кажете! — вигукнула вона. — У житті нічого подібного не чула! Цього не буде.

— Чому? — запитав він.

— Тому що... я старша за вас. Це усім здалося б дивним. Я, зрештою, так недавно овдовіла…

— Ет, недавно чи давно — яке це має значення? — роздратовано вигукнув Френк. — Єдине, що мені в вас не подобається, це ваше одвічне — «Що скажуть люди?» «Люди» не будують вашого життя. А вже мого — й поготів. Перш за все думайте про себе. Ви самі повинні

влаштовувати своє життя. Невже ви допустите, щоб між вами і вашими бажаннями постало те, що подумають «інші»?

— Але у мене немає цього бажання, — збентежено перебила його Ліліан.

Френк устав, підійшов до неї і заглянув їй у вічі.

— Ну то й що? — схвильовано й іронічно запитала вона.

Він продовжував дивитися на неї.

— Ну то й що? — повторила вона все більше розгублюючись.

Він нахилився, прагнучи обійняти її, але вона підхопилася рішуче.

— Ні, не наближайтеся до мене! — благально протестувала Ліліан. — Я зараз піду в кімнати і більше на поріг вас не пущу! Це жахливо… Ви геть з глузду з'їхали… Залиште мене в спокої!

Вона проявила таку рішучість, що Френк підкорився. Але тільки на цей вечір. Він приходив знову і знову. І одного разу, коли зграя комарів загнала їх у кімнати, і місіс Семпл знову почала наполягати, щоб він припинив свої відвідини, запевняючи, що його увага до неї всім кидається в очі, і вона буде зганьблена, Френк, незважаючи на її відчайдушний опір, рішуче обійняв її.

— Що ви, що ви! Припиніть! — вигукувала вона. — Я ж вам казала… Це ж нерозумно, нарешті! Не смійте мене цілувати! О-о-о…

Вона вирвалася і побігла сходами до себе в спальню. Ковпервуд швидко поквапився за нею. Коли місіс Семпл хотіла зачинити двері, він силоміць відчинив їх, знову схопив молоду жінку в обійми і високо підняв угору.

— Як ви смієте! — закричала вона. — Та я вас більше не хочу знати! Якщо ви негайно не відпустите мене, ноги вашої тут більше не буде. Пустіть!

— Я відпущу вас, люба моя… Я сам віднесу вас униз… — бурмотів він, притискаючи її до грудей і вкриваючи її обличчя поцілунками.

Він був страшенно збуджений і схвильований.

Незважаючи на те, що Ліліан продовжувала вириватися і протестувати, він ухопив її, приніс до вітальні і сів у величезне крісло, як і раніше, міцно пригортаючи її.

— Ах… — зітхнула вона, зрозумівши, що він не відпустить її, і безсило опустила на його плече голову. Потім, угледівши на обличчі Френка тверду рішучість і раптом відчувши всю його притягальну

силу, вона посміхнулася. — Ну от, скажімо, я вийду за вас заміж… — втомлено протягла вона, — як я поясню свій учинок? Що скаже ваш батько, ваша мати?

— Вам нічого пояснювати не доведеться. Це зроблю я. І хвилюватися нічого. Мої рідні нічого не скажуть.

— А моя сім'я? — зіщулившись, сказала вона.

— Яке кому діло? Я одружуся не з вашою сім'єю, а з вами. Ми з вами обоє матеріально незалежні.

Вона стала висувати нові заперечення, але Френк відповідав на них зливою поцілунків. Його пестощам не можна було не підкоритися. Містер Семпл ніколи не був таким палким. Френк пробудив у ній почуття, яких вона раніше не знала. Їй було тривожно і ніяково.

— Отже, через місяць ми одружимося? — радісно уточнив він, коли вона замовкла.

— Ні! Ні! — схвильовано вигукнула Ліліан. — Що за наполегливість! Не будемо про це…

— Чи не все 'дно — коли? Рано чи пізно ти станеш моєю дружиною.

Френк уже думав про те, якою чарівною вона виглядатиме в іншій, новій обстановці (ні вона, ні його родина не вміють жити по-справжньому).

— Але аж ніяк не через місяць! Треба зачекати… Я вийду за вас, коли ви переконаєтеся, що справді цього хочете…

Френк міцно пригорнув її.

— Я доведу тобі це, — прошепотів він.

— Припиніть… Ви робите мені боляче…

— Ну, то коли ж? За два місяці?

— Ні-ні!

— А через три?

— Можливо…

— Тоді — жодних відмовок. Ти будеш моєю дружиною.

— Але ти іще зовсім хлопчик.

— Про це не турбуйся. Ти побачиш, який я хлопчик.

Новий світ, здавалося, відкрився їй, і вона зрозуміла, що ніколи ще не жила по-справжньому. У цій людині була така сила! Такі горизонти відкривав він їй, про які її чоловік не смів і думати. Попри всю свою юність, він був навально-непоборним…

— Гаразд, нехай буде через три місяці, — прошепотіла вона, поки він ніжно її колисав.

9

Ковпервуд почав свою обліково-вексельну справу з того, що заснував маленьку контору в будинку номер шістдесят чотири на Третій вулиці. І невдовзі на свою втіху переконався, що його колишні добре налагоджені ділові зв'язки залишилися в силі. Він звертався до якої-небудь фірми, котра, за його припущенням, мала потребу в готівці, і пропонував або врахувати її векселі, або взяти на комісійних засадах поширення будь-яких зобов'язань, які вона забажає випустити за шести відсотків річних. Потім він продавав ці акції з невеликою надбавкою клієнту, який шукав нагоди вкласти гроші в надійну справу. Батько або хто-небудь із знайомих час від часу давали йому поради, коли і як діяти. На таких подвійних угодах він зазвичай вигадував чотири-п'ять відсотків. У перший же рік, за вирахуванням всіх накладних витрат, у нього вже було шість тисяч доларів. Не дуже багато, звичайно, але Френк намагався примножити цей прибуток іншим шляхом, що обіцяв, на його думку, великі бариші в майбутньому.

До того, як по Фронт-стрит пройшла перша, ще дуже неквапліва конка, вулиці Філадельфії були заповнені сотнями безресорних омнібусів, що гуркотіли бруківкою. Але тепер у Нью-Йорку, за ідеєю Джона Стефенсона, вже був прокладений двоколійний шлях, і крім лінії на П'ятій і Шостій вулицях (вагони йшли в один бік по одній вулиці і в зворотний — по інший), що з самого початку приносила прекрасні дивіденди, безліч нових ліній були або запроектовані, або вже здані в експлуатацію. Місто поспішало замінити омнібуси конкою, так само, як раніше поспішало замінити канали залізницями. Дехто, звичайно, опирався цим нововведенням. Без опору в таких випадках не обходиться. Здійнявся галас щодо монополії. Розлючені власники і кучери омнібусів, що залишилися без роботи, голосно нарікали.

Ковпервуд безроздільно вірив у майбутнє кінних залізниць. Ця віра спонукала його йти на ризик і вкладати всі вільні гроші в акції, що випускали новостворені кінно-залізничні компанії. Він завжди прагнув вивідати закулісну сторону справи, але тепер це зробити виявилося нелегко; Френк був ще дуже молодий, коли прокладалися перші лінії, і

не мав достатньо солідних зв’язків у фінансових колах, які дали б йому можливість проникнути в саму суть. Лінія П’ятої та Шостої вулиць, нещодавно випущена в експлуатацію, приносила шістсот доларів прибутку на день. Розроблявся проект нової лінії в західній частині Філадельфії (на вулицях Волнат і Честнат) і ще декількох ліній, які повинні були пройти по Другій і Третій вулицях, по вулицях Рейс і Вайн, Спрус і Пайн, Грін і Коутс, Десятій, Одинадцятій і т. д. Будівництво і фінансування цих ліній знаходилося в руках могутніх капіталістів, які мали зв’язки в законодавчих органах штату і добивалися дозволу, незважаючи на бурхливі протести громадськості. Раз у раз лунали звинувачення в хабарництві. Казали, що міські вулиці — цінна територія, і що слід було б обкласти міські залізничні компанії дорожнім податком у тисячу доларів з милі. Але головним підприємцям усіма правдами і неправдами вдалося отримати потрібні привілеї, і безліч людей, почувши про прибутки, що принесли лінії П’ятої та Шостої вулиць, поспішали скупити акції. З-поміж них був і Ковпервуд; щойно стало відомо про прокладання нових ліній на Другій і Третій вулицях, він одразу вклав гроші в це підприємство, а трохи пізніше — і в лінії на вулицях Волнат і Честнат. Френку вже ввижалася можливість стати власником такої лінії, але реальних шляхів до здійснення цієї мрії він поки не бачив: його контора ще аж ніяк не була фінансовим Ельдорадо.

У цю пору Френк обвінчався з місіс Семпл. Весілля було скромне, без зайвого розголосу — так хотів Френк (та й його дружина нервувалася через страх перед громадською думкою). Сім’я Френка не надто схвалювала його вибір. На думку батьків, Ліліан була застара для нього, окрім того, перед Френком відкривалися такі блискучі перспективи, що він міг би зробити набагато кращу партію. Його сестра Анна вважала місіс Семпл корисливою і підступною, але це, звичайно ж, було не так. Братам Джозефу та Едварду вся ця історія видавалася дуже цікавою, але вони до ладу не знали, на чиєму боці стати: усе-таки місіс Семпл мала гарну зовнішність, і у неї водилися грошики.

Погожого жовтневого дня Френк і Ліліан стали перед вівтарем пресвітеріанської церкви на Келлоухіл-стрит, де побажала вінчатися наречена. Ліліан, на превелике задоволення Френка, була чарівна у сукні з білосніжних мережив із довгим шлейфом — витворі, що

коштував мережившицям довгих місяців праці. На церемонії були батьки Френка, місіс Девіс — вдова дядька Сенеки, брати і сестри Ліліан і кілька близьких знайомих. Френку і це товариство здавалося надто велелюдним, але таке було бажання Ліліан. Під час вінчання Френк стояв прямий і підтягнутий, у строгому чорному сюртуку, — теж за бажанням нареченої, — але після закінчення обряду швидко перевдягнувся в елегантний дорожній костюм. Він влаштував свої справи так, щоб мати можливість з'їздити на два тижні в Нью-Йорк і Бостон. Надвечір вони сіли у поїзд, що за п'ять годин доставив їх в Нью-Йорк. Коли після довгого прикидання і удаваної байдужості на людях вони опинилися нарешті віч-на-віч у номері готелю «Астор», Френк схопив її в обійми.

— Яке блаженство! Нарешті ми самі! — вигукнув він.

Ліліан відгукнулася на його запал із тією дражливою ласкавою боязкістю, яка завжди так захоплювала його; але тепер ця боязкість мала відтінок бажання, перейняте від Френка. Йому здавалося, що він ніколи не насититься нею, її прекрасним обличчям, витонченими руками, її ніжним тілом. Вони без кінця кохалися, голубилися, каталися по місту, смачно їли і насолоджувалися видовищами.

Френку праглося побувати в фінансових центрах Нью-Йорка і Бостона. Обидва ці міста привертали його своєю комерційною солідністю. Оглядаючи перше, Френк запитував себе: чи наважиться він коли-небудь розлучитися з Філадельфією? Адже тепер, гадав він, його чекає там повне щастя з Ліліан (а згодом, можливо, і з цілим виводком юних Ковпервудів). Він буде працювати, не шкодуючи сил, і багато заробляти. Зі своїм власним капіталом і статками дружини, які надійшли тепер в його розпорядження, він сподівався незабаром стати вельми заможною людиною.

10

Обстановка, якою оточили себе молоді, повернувшись з весільної подорожі, вишуканістю значно перевершувала ту, в якій місіс Ковпервуд жила зі своїм Семплом. Молодята вирішили тимчасово оселитися в її будинку на Фронт-стрит. Підкоряючись прагненню до всього витонченого, котре оволоділо ним у той період, Френк відразу ж після заручин став заперечувати проти отієї пістрявості меблів та оздоблення будинку. Він намірився обставити їхнє житло відповідно до його власних уявлень про витонченість і красу, які він інстинктивно вбирав у період змужніння. Йому доводилося бувати в будинках, обставлених із незрівнянно більшим смаком, ніж помешкання його батьків. У ті часи неможливо було пройти або проїхати вулицями Філадельфії і, відчувши загальне тяжіння до більш культурного і красивого побуту, не заразитись ним. Вулиці забудовувалися чудовими і дорогими будинками. Широкого поширення набуло садівництво. У моду входили квітники вздовж фасадів. У будинках містера Тая, містера Лі, Артура Райверса та інших знайомих увагу Френка приваблювали вишукані, дорогі речі — бронза, мармур, портьєри, картини, годинники, килими.

Френк вирішив, що ціною порівняно невеликих витрат він зможе перетворити своє звичайне житло на затишний і чарівний будинок. Так, наприклад, набагато привабливішою можна було зробити їдальню, де з обох вікон, що виходили на південну терасу, відкривався вид на галявину, поросту чагарником і деревами, яка тягнулася до самого паркану, що відділяв володіння Ліліан від ділянки сусіда. Примітивний сірий паркан слід знести й замінити живоплотом. У стіні, що розділяє їдальню та вітальню, треба зробити віконце і завісити його красивою портьєрою, а замість двох довгастих вікон влаштувати так званий «ліхтар», звідки з двостулкових вікон із ромбовидним склом у свинцевих рамах можна буде милуватися галявиною. Усі старі меблі, зібрані бозна-звідки (частково успадковані від сім'ї Семплів, частково від сім'ї Віггін, частково ж придбані), викинути геть або продати і натомість купити нові. Френк недавно познайомився з молодим, щойно зі студентської лави, архітектором, таким собі Елсвортом. Вони

одразу ж відчули жвавий інтерес і незбагненне тяжіння один до одного. Вілтон Елсворт був вдумливою, спокійною, витонченою і артистичною натурою в повному розумінні цього слова. Розговорившись про будинок, що зводився на Честнат-стрит, — Елсворт назвав його жахливим. Вони перейшли до обговорення мистецтва взагалі, вірніше, відсутності його в Америці. Френку одразу ж подумалося, що Елсворт краще за будь-кого іншого зуміє здійснити його задуми щодо перебудови будинку. Коли він сказав про це Ліліан, вона беззаперечно погодилася, так само як погоджувалася з усіма планами чоловіка щодо змін в їхній оселі.

Після від'їзду Ковпервудів у весільну подорож Елсворт взявся до роботи (виходячи з кошторису в три тисячі доларів, яка передбачала і нову обстановку). Закінчено роботу було лише через три тижні після їхнього повернення, але зате будинок став невпізнанним. «Ліхтар», згідно із задумом Френка, неначе висів над зеленню галявини, а вікна його з ромбовидним склом в свинцевих рамах були оздоблені бронзовими петлями. Вітальня тепер відокремлювалася від їдальні розсувними дверима, які ще мали прикраситися шовковою завісою із зображенням сільського весілля в Нормандії. Їдальня була обставлена старовинними англійськими дубовими меблями, а вітальня і спальні — американською імітацією Чиппендейла і Шератона. Кілька скромних акварелей прикрашали стіни, тут і там стояли бронзові статуетки роботи Хосмера і Пауерса. Гарною прикрасою служила також мармурова Венера Поттера (нині зовсім забутого скульптора) і ще кілька речей, утім, другосортних. Місіс Ковпервуд була дещо збентежена голизною Венери, — це надавало будинку духу європейської фривольності, не узвичаєної в Америці, але промовчала. Як-не-як, така прикраса радувала око, та й окрім того, вона не вважала себе знавцем у цій сфері, Френк куди краще розбирається у всьому цьому. Коли найняли слуг — покоївку і лакея — Ковпервуди стали влаштовувати невеликі прийоми.

Кожен, хто пам'ятає перші роки свого подружнього життя, зрозуміє ті ледь вловні зміни, які сталися із Френком після шлюбу. Адже будь-яка людина, котра пов'язала себе узами Гіменея, якоюсь мірою підпадає під вплив свого домашнього оточення. Судячи з деяких рис його характеру, можна було припустити, що доля йому призначила стати зразковим, добропорядним, поважним громадянином. Френк,

здавалося, був цілком захоплений сімейним життям. Із неабиякою радістю повертався він вечорами до дружини — відпочити від метушні, вуличного шуму і вічного поспіху ділових кварталів. Удома він одразу переймався відчуттям свого матеріального і фізичного благополуччя. Стіл, накритий до обіду зі свічками (ідея Френка), Ліліан у довгому, до підлоги, платті з блакитного або зеленого шовку — йому дуже подобалися на ній ці кольори, — великий камін із палаючими в ньому товстими полінами, і дружина, котра тулилася до нього, — усе це тримало в полоні його ще не дозрілу уяву. Книги, як ми вже говорили, не цікавили Френка, але життя, картини, дерева, фізична близькість коханої жінки панували над ним, попри складні фінансові комбінації, що вже захоплювали його. Багатого, радісного, повного життя — ось чого він прагнув усим своїм єством.

Місіс Ковпервуд, незважаючи на різницю в літах, на той час здавалася цілком підходящою для нього подругою. Виведена зі свого напівсонного стану, вона тепер гаряче прив'язалася до Френка, з готовністю відгукувалася на всі його бажання і любила помріяти разом з ним. Їм обом хотілося дитини, і незабаром вона шепнула Френку, що чекає на цю радісну подію. Спершу Ліліан думала, що причина її безпліддя криється в ній самій, а тому була неабияк здивована і зраділа, коли переконалася в своїй помилці. Перед нею відкривалися нові горизонти — прекрасне майбутнє, яке тепер не залишало місця для побоювань. Френка радувала думка про повторення себе в дитині. Він думав про маленького Ковпервуда не без гордості.

Багато днів, тижнів, місяців і навіть років — принаймні перші чотири-п'ять років — йому приносило невимовне задоволення повертатися додому, розгулювати між квітників, запрошувати друзів на обід, кататися по місту з дружиною, посвячувати її в свої плани. Вона нічого не могла зрозуміти в його складних фінансових комбінаціях, але він особливо і не наполягав на цьому.

Зате кохання, прекрасне тіло Ліліан, її вуста, її спокійні манери — притягальна сила всього цього, та ще двоє діток, що з'явилися на світ за чотири роки їхнього сімейного життя, давали йому повне задоволення. Він гуцикав на колінах Френка-молодшого — свого первістка, дивився на його пухкі ніжки, на його іскристі очі, на ще майже безформний і схожий на бутон ротик і розмірковував про дивовижний процес дітонародження, невичерпне джерело для

роздумів: від запліднення, таємничого періоду дозрівання плоду в утробі жінки і всих небезпек, з цим пов’язаних. Він пережив тяжкі хвилини, коли місіс Ковпервуд народжувала Френка-молодшого, передовсім тому, що вона сама була дуже налякана. Він побоювався за красу її тіла, його лякала думка втратити її і, стоячи за дверима в день появи на світ дитини, він, власне, вперше зазнав справжньої тривоги, хоч і не дуже сильної, — для цього він був надто врівноважений, надто перейнятий самим собою. І все ж його лякала думка, що дружина може померти, і тоді настане кінець теперішньому щасливому життю. А потім пронизливі, несамовиті крики — звістка, що все скінчилося щасливо, і можливість поглянути на новонародженого. Переживання цього дня розширили світогляд Френка, значно поглибили його розуміння життя. Він укотре переконався, що під поверхнею явищ, немов грубе дерево під шаром блискучого лаку, чаїться трагедія. Френк-молодший, а трохи пізніше — блакитноока і золотоволоса маленька донечка Ліліан на якийсь час заволоділи його уявою. Домашнє вогнище, врешті-решт, непогана штука! Так уже влаштоване життя, і наріжний камінь цього життя — домівка.

Немає змоги описати тут усі начебто дрібні, але загалом істотні зміни, які принесли з собою ці роки. Вони відбувалися якось поступово, що залишалося непомітним для ока — як ото повільний плин води. За п’ять років статки Френка значно зросли (особливо якщо згадати, з чого він почав). Потроху він зблизився (наскільки комерційні справи взагалі допускають зближення) з деякими найбільш успішними представниками фінансового світу Філадельфії, що невпинно розростався. Під час його роботи у містера Тая і на біржі йому не раз вказували на цікаві постаті більш-менш значних діячів міського самоврядування або адміністрації штату, які «підробляли на політиці», і діячів державного масштабу, які приїздили з Вашингтона побачитися з представниками банкірських будинків «Дрексел і Ко», «Кларк і Ко» і навіть «Тай і Ко». Ці люди, як він дізнався, були наперед поінформовані про майбутні законодавчі реформи і економічні зміни, які неминуче повинні були відбитися на певних цінностях і галузях торгівлі. У конторі «Тай і Ко» молодий товариш по службі якось смикнув Френка за рукав.

— Ви помітили чоловіка, який щойно пройшов у кабінет до господаря?

— Так.

— Це Мертаг, міський скарбник. Він, скажу я вам, грає впевнено! Всі державні гроші в його розпорядженні, а звітує він тільки щодо основного капіталу, так що відсотки йдуть до його кишені!

Ковпервуд збагнув. Усі чиновники міста і штату займалися спекуляцією. Вони депонували міські чи державні кошти у певних банкірів або маклерів, яких уряд або уповноважував, або навіть призначав зберігачами вкладів. Банки не платили відсотків за цими вкладами нікому, окрім представників казначейства. За секретними вказівками цих осіб вони позичали державні гроші біржовикам, а ті поміщали їх у «надійні» папери. У Філадельфії діяла ціла банда: свою пайку отримували мер міста, кілька членів муніципалітету, скарбник, начальник поліції, уповноважений з громадських робіт та інші чиновники. Їхнім девізом було: «рука руку миє». Спочатку така «діяльність» викликала в Ковпервуда почуття гидливості, але багато хто отак розбагатів на його очах, і нікого це, мабуть, не турбувало. Газети вічно торочили про громадянський обов'язок і патріотичну гордість, але про подібні махінації не прохоплювались ані словом. А люди, що їх здійснювали, залишалися при владі і користувались загальною повагою.

Багато банківських установ — їхнє коло безперервно ширилося — вважали Френка вартим довіри посередником для реалізації платіжних зобов'язань і отримання платежів за векселями. Він якось відразу вгадував, куди треба звертатися по гроші. З першого ж дня Френк взяв собі за правило завжди мати на руках тисяч двадцять готівкою, щоб негайно і без зайвих розмов відгукуватися на вигідні пропозиції.

Таким чином, він створив умови, за яких зазвичай міг відповідати: «Так, ясна річ, я беру це на себе!» До нього зверталися з проханнями провести ті чи інші біржові операції. Френк тоді ще не мав власного місця на біржі і спочатку не збирався його купувати, але згодом передумав і придбав місце не тільки в Філадельфії, але і в Нью-Йорку. Якийсь Джозеф Зіммерман, торговець мануфактурою, якому він допоміг реалізувати ряд векселів, запропонував йому взяти в своє відання його акції кінних залізниць, і Френк знову став завсідником фондової біржі.

Тим часом змінилося і його сімейне життя. Сімейні підвалини стали міцнішими, непорушними, побут — більш вишуканим. Місіс

Ковпервуд, наприклад, була змушена час від часу піддавати критичному перегляду свої знайомства, так само, як і він свої. За життя містера Семпла коло знайомих Ліліан складалося переважно з сімей роздрібних торговців і декількох дрібніших оптовиків. Крім того, Ліліан дружила з двома чи трьома дамами, прихожанками тієї ж таки пресвітеріанської церкви. Колись влаштовувалися так звані «парафіяльні чаювання» та вечірки, на яких вона була присутня з містером Семплом, або ж вони спільно наносили обтяжливі візити до своїх родичів. Ковпервуди, Вотермени та інші сім'ї того ж рангу були щасливим винятком на загальному тьмяному тлі.

Тепер усе змінилося. Молодий Ковпервуд не дуже-то цікавився родичами Ліліан, а ті, зі свого боку, віддалилися від неї через з їх точки зору неналежний шлюб. Сім'я Френка і раніше була пов'язана з ним тісними узами теплих родинних почуттів і загальним прагненням до благополуччя, але найголовніше — він зумів завоювати прихильність кількох справді поважних осіб. Френк запрошував до себе в гості (зовсім не для обговорення справ, бо це було б не в його дусі) банкірів, заможних людей, які вкладали гроші в різні підприємства, і клієнтів — теперішніх і майбутніх. На берегах річок Скуїлкіл, Віссахікон і в багатьох інших місцях розташовувалися заміські ресторани, куди приємно було навідатися недільного дня. Френк і Ліліан часто їздили до вдови Сенеки Девіса, до судді Кітчена, відвідували знайомого юриста Ендрю Шарплеса, Гарпера Стеджера, особистого повіреного Френка, і багатьох інших. Ковпервуд володів даром привітного і невимушеного спілкування. Ніхто з тих, що знали його (хоч чоловік чи жінка), не підозрювали всієї глибини його натури. Френк завжди і повсякчас думав, але це не заважало йому насолоджуватися життям.

Одним з його найбільш ранніх і найбільш щирих захоплень був живопис. Він палко любив природу, але, сам не знаючи чому, вважав, що найкраще вона пізнається на полотні художника (так само як через інших краще усвідомлюється сенс законів і політичних подій). Ліліан була до живопису більше ніж байдужою, але супроводжувала чоловіка на всіх виставках, не перестаючи нишком думати, що Френк усе-таки — не без дивацтв. Кохаючи її, він намагався пробудити в ній цікавість до інтелектуальних насолод, але місіс Ковпервуд, хоча і вдавала, ніби живопис цікавить її, насправді була до нього байдужа і холодна: мабуть, ця царина залишалася для неї просто недоступною.

Діти забирали більшу частину її часу. Ковпервуда, однак, це анітрохи не засмучувало. Він вважав чудовою і надзвичайно гідною таку материнську прихильність. Разом з тим йому подобалися в Ліліан її флегматичність, мимовільна посмішка і навіть її байдужість до всього на світі (втім, удавана, що пояснювалося насамперед її умиротворенням і забезпеченістю).

Якими все-таки різними людьми вони були! Своє друге заміжжя вона сприйняла точнісінько так, як і перше. Для неї це було вагомою подією, що виключала будь-яку можливість усіляких вагань у думках і почуттях. Що ж до Френка, то він крутився в галасливому світі, який (принаймні у фінансовому відношенні) весь складався зі змін, раптових і вражаючих перипетій. Френк почав іноді придивлятися до дружини — не дуже прискіпливо, бо він любив її, але намагаючись правильно оцінити її єство. Він знав Ліліан уже більше п’яти років. Але що, власне, він знав про неї? Юнацький запал перших років їхнього спільного життя змушував його багато на що закривати очі, але тепер, коли вона вже беззастережно належала йому...

На ті часи повільно насувалася і нарешті була оголошена війна між Північчю і Півднем, яка викликала таке збурення настроїв, що всі, здавалося, були поглинуті тільки цим. Спочатку творилося щось неймовірне. Потім почалися мітинги, багатолюдні і бурхливі; вуличні заворушення; інцидент з останками Джона Брауна[8]; прибуття Лінкольна, цього великого народного трибуна, до Філадельфії, проїздом зі Спрингфілда (штат Іллінойс) в Вашингтон, де він мав принести присягу і вступити на посаду президента; битва при Булл-Рені, битва при Віксбергу; битва при Геттісбергу і так далі, і так далі. Ковпервуд був на той час двадцятип’ятилітнім молодим чоловіком, холоднокровним і цілеспрямованим. Він вважав, що пропаганда проти рабства з точки зору людської моралі може бути цілком обґрунтованою, навіть безсумнівно, але для комерції — украй небезпечною. Він бажав перемоги Півночі, але знав, що і він, та й інші фінансисти, можуть опинитися у великій скруті. Сам він не мав бажання воювати — безглузде заняття для людини з яскраво вираженою індивідуальністю. Нехай воюють інші. Зрештою, на світі досить бідаків, простаків і недоумків, готових підставити свої груди під кулі: вони тільки й годяться на те, аби ними командували і посилали їх на смерть. Щодо нього, то своє життя він вважав

недоторканним і цілковито присвяченим родині та діловим інтересам. Він пам’ятав, як одного разу, в годину, коли робітники йдуть додому з роботи, по одній з вуличок хвацько промарширував невеликий загін вербувальників у синіх мундирах. Барабанний бій, прапор Сполучених Штатів — все це, звичайно, мало одну мету: зрушити уяву й душу досі байдужого або невпевненого громадянина, наелектризувати його так, щоб він втратив почуття міри і самозбереження і, пам’ятаючи лише про те, що він потрібен країні, забув про все — про дружину, батьків, дім і дітей, і приєднався б до загону. Френк побачив, як якийсь робітник, який ішов, злегка помахуючи обіднім казанком і, мабуть, аж ніяк не думав про такий фінал свого трудового дня, раптом зупинився і почав прислухатися до тупоту загону, що наближався. А коли солдати порівнялися з ним, зачекав трохи, провів їхні ряди нерішучим і здивованим поглядом і раптом, прилаштувавшись до хвоста, з урочистим виразом на обличчі пішов до вербувального пункту. Що захопило того трудягу? — запитував себе Френк. Чому він так легко підкорився чужій волі? Адже він не збирався йти на війну. На його обличчі ще лишалися сліди мазуту і кіптяви; це був молодий чоловік років двадцяти п’яти, з вигляду — ливарник чи слюсар. Френк дивився услід маленькому загону доти, поки той не зник за рогом вулиці.

Яким дивним є це раптове пробудження войовничого духу! Френку здавалося, що люди нічого не хотіли чути, окрім барабанів і труб, нічого не хотіли бачити, крім тисяч солдатів, які йшли на фронт із холодною сталлю рушниць на плечах, нічим іншим не цікавилися, крім війни і військових новин. Безсумнівно, це було хвилююче відчуття, навіть величне, але ризиковане для тих, хто його відчував. Воно кликало до самопожертви, а Френк цього не розумів. Якщо він піде на війну, його можуть убити, а тоді — яка користь від його піднесених почуттів? Ні, краще він буде наживати статки і займатися справами політичними, громадськими, фінансовими. Бідолашний дурень, що пішов за вербувальним загоном (ні, не дурень, він не називатиме його так!). Просто розгублений бідолаха-трудівник, нехай зглянеться над ним небо! Нехай зглянеться небо над ними усіма! Воістину, вони не відають, що чинять!

Якось йому довелося бачити Лінкольна. Цей довготелесий, з незграбною ходою, кістлявий, на вигляд простакуватий чоловік справив на Френка незабутнє враження. Стояв холодний і непогожий

лютневий ранок; видатний президент воєнної епохи щойно закінчив своє урочисте звернення до народу, в якому він говорив, що єднальні узи між штатами можуть бути натягнуті до межі, але вони не повинні бути розірвані. Коли він виходив з Палацу Незалежності[9], уславленої будівлі, де зародилася американська свобода, його обличчя було сумним і задумливо-спокійним. Ковпервуд не зводив очей з президента, поки той виходив з під'їзду, оточений штабними офіцерами, представниками місцевої влади, детективами і цікавим, співчутливо налаштованим натовпом. Уважно вдивляючись в незвичайні, грубо викарбувані риси Лінкольна, він переймався усвідомленням дивовижної чистоти і внутрішньої величі цієї особистості.

«Оце справжня людина! — казав собі Френк. — Яка незвичайна натура!» Кожен жест президента вражав його. Дивлячись, як Лінкольн сідає в екіпаж, він думав: «Так от який, цей нищитель підвалин, цей колишній провінційний адвокат! Ну що ж, у критичний період доля обрала найдостойнішого».

Образ Лінкольна ще довго стояв перед очима Френка, і згодом його думки неодноразово поверталися до цієї виняткової людини. Він був переконаний, що йому пощастило бачити одного зі справді величних світу цього. Війна і державна діяльність не цікавили Френка, але він знав, як важливо часом і те, й інше.

11

Під час війни і після того, як стало очевидно, що війна ця надовго, Ковпервуду випала нагода проявити свої здібності фінансиста у справді масштабній справі. Вся країна, штат, місто відчували в цей період гостру потребу в грошах. У липні 1861 року Конгрес затвердив випуск внутрішньої позики на п’ятдесят мільйонів доларів у вигляді облігацій, що підлягають погашенню протягом двадцяти років і принесуть власникам до семи відсотків річних. Штат, у свою чергу, приблизно на тих же умовах санкціонував випуск позики на три мільйони. Реалізацію першої позики проводили бостонські, нью-йоркські і філадельфійські фінансисти, другої — лише філадельфійські. Ковпервуд не брав у цьому участі. Він був ще недостатньо знаний. В газетах він читав про засідання, на яких фінансові верховоди, знайомі йому особисто або тільки з імені, «обговорювали найбільш доцільні заходи щодо надання допомоги країні або штату». Френка вони не запрошували. Між тим, він усією душею жадав бути серед них. Він уже тоді зрозумів, що для успіху справи часто буває достатньо одного слова багатої людини, не треба ні грошей, ані гарантій, ні конкретного забезпечення — нічого, лише її слово. Якщо ходили чутки, що за лаштунками якої-небудь справи ховаються «Дрексел і Ко», «Джей Кук і Ко» або «Гулд і Фіск», — вона вже вважалася надійною! Джей Кук, молодий філадельфієць, провів чудову операцію: він узяв на себе, в компанії з Дрекселем, реалізацію випущеної штатом позики і розпродав її за номіналом. На загальну думку, позика могла бути розповсюджена лише за ціною дев’яносто доларів за сто. Кук з цією думкою не погодився. Він вважав, що гордість за свій штат і патріотизм громадян допоможуть реалізації позики серед дрібних банків і приватних осіб, тож сума підписки перекриє (можливо, навіть із надлишком) суму випуску. Наступні події підтвердили правильність розрахунків Кука, і це зміцнило його ділову репутацію. Ковпервуду дуже хотілося зробити щось подібне, але він був досить практичний, щоб не відчувати заздрощів до Кука, — він завжди виходив з фактів і реальних можливостей.

Його час настав за півроку, коли з'ясувалося, що Пенсильванії знадобиться значно більше грошей. Солдатів, виставлених штатом за розкладкою, потрібно було одягати й утримувати. Крім того, необхідно було провести низку оборонних заходів, а до того ж ще й поповнити скарбницю. Законодавчі збори після довгих обговорень нарешті дозволили випуск внутрішньої позики на суму у двадцять три мільйони доларів. У фінансових колах жваво обговорювалося питання про те, кому буде доручено реалізацію позики, — першими називали компанії Дрекселя і Джея Кука.

Ковпервуд багато думав про це. Якби йому вдалось домогтися повноважень на реалізацію частини цієї величезної позики (навряд чи він був би в змозі взяти її на себе повністю — у нього ще не було достатньо зв'язків) — він значно підвищив би свою репутацію біржового маклера, і водночас у нього очистилося б чимало грошей. Яку ж суму він може взяти на себе? От у чому питання. Хто стане купувати у нього облігації? Батьківський банк? Цілком імовірно. «Вотермен і Ко»? На обмежену суму. Суддя Кітчен? Незначну частину. Компанія «Мілс-Девід»? Так. Він став перебирати в пам'яті підприємства і приватних осіб, які з тих чи інших міркувань (з мотивів особистої дружби, в силу поступливого характеру, вдячності за послуги в минулому і так далі) підписалися б через нього на якусь кількість цих семивідсоткових облігацій. Френк підсумував свої можливості і виявив, що після певної попередньої «обробки» він, з усією ймовірністю, міг би розмістити облігації на один мільйон доларів, якби впливові політичні діячі Філадельфії посприяли у наданні йому цієї частки позики.

Найбільші надії Френк покладав на такого собі Едварда Мелію Батлера, у якого були не те щоб видатні, але вельми солідні зв'язки в політичному світі. Батлер був підрядником, котрий проводив роботи з прокладання каналізаційних труб і водогонів, зі спорудження фундаментів, брукування вулиць тощо. Колись, задовго до того, як Ковпервуд познайомився з ним, Батлер на свій страх і ризик брав підряди на вивезення сміття. Місто в той час ще не знало систематизованого прибирання вулиць, тим більше на околицях і в деяких старих, населених біднотою районах. Едвард Батлер, тоді молодий бідняк-ірландець, почав з того, що безкоштовно згрібав і прибирав відходи, які йшли на корм його свиням і худобі. Пізніше він

виявив, що є люди, готові дещо сплачувати за ці послуги. А ще пізніше один місцевий діяч, член муніципалітету і приятель Батлера (обидва вони були католиками) подився на всю цю справу під зовсім іншим кутом. Чому б не призначити Батлера офіційним підрядником з прибирання сміття? Муніципалітет може виділити для цієї мети щорічні асигнування. Батлеру буде надана можливість найняти кілька дюжин сміттєвих фургонів. Більше того, ніяких інших сміттярів в місті не залишиться. Зараз вони, звичайно, є, але офіційний договір між Батлером і муніципалітетом покладе край будь-якій конкуренції. Частиною прибутку від цієї дуже вигідної справи доведеться поступитися, щоб догодити і заспокоїти тих, кого обійшли підрядом. Під час виборів треба буде позичати гроші деяким організаціям і окремим особам, та це не біда — йдеться про невеликі суми. Отже, Батлер і член муніципалітету Патрік Гевін Коміський уклали ділову угоду (останній, звісно, таємно). Батлер більше вже не роз'їжджав сам зі сміттєвим фургоном. Він найняв спритного ірландського хлопця на ім'я Джиммі Шихен, котрий жив по сусідству, і той став його помічником, керуючим, конюхом, бухгалтером — одне слово, майже всім. Незабаром Батлер став заробляти від чотирьох до п'яти тисяч на рік, — раніше він ледве мав дві тисячі, — переїхав у цегляний будинок на південній околиці міста і віддав дітей до школи. Місіс Батлер покинула варити мило і розводити свиней. Відтоді фортуна була незмінно прихильною до Едварда Батлера.

Раніше він не вмів ані читати, ані писати, але тепер, звичайно, навчився грамоти. З бесід із містером Коміським він з'ясував, що існують й інші форми підрядів — наприклад, на прокладку каналізаційних, водопровідних і газових магістралей, брукування вулиць тощо. Кому ж узятися за них, як не Едварду Батлеру? Він знайомий з багатьма членами муніципалітету. Він зустрічався з ними в задніх кімнатчинах пивниць, на пікніках, що влаштовуються верховодами міста в суботні та недільні дні, на передвиборних нарадах і засіданнях, бо, користаючися зі щедрот міста, повинен був допомагати їм не лише грошима, а й порадою. Цікаво, що Батлер незабаром виявив неабияку політичну кмітливість. Йому досить було поглянути на людину, щоб сказати, чи піде вона вгору. Багато з його бухгалтерів, керівників і табельників стали членами муніципалітету або законодавчих зборів. Кандидатури, які він висував на виборах,

зазвичай проходили з успіхом. Спочатку він здобув вплив у районі, де балотувався в муніципалітет його ставленик, потім на своїй виборчій дільниці, згодом на міських зборах своєї партії, звичайно ж, вігів[10] і, нарешті, його стали вважати головою самостійної політичної організації.

Якісь таємничі сили працювали на нього в муніципалітеті. Йому діставалися великі підряди, він брав участь у всіх торгах. Про сміттєзбиральні роботи він уже й не думав. Старший син містера Батлера, Оуен, був членом законодавчих зборів і компаньйоном батька. Другий син, Келем, служив у відділі міського водопостачання і теж брав участь у справах батька. Старша дочка, п'ятнадцятирічна Ейлін, ще вчилася в монастирському пансіоні Св. Агати, в Джермантауні. Інша, тринадцятирічна Нора, наймолодша в сім'ї, була влаштована у приватну школу, яка перебувала у віданні католицьких черниць. Сім'я Батлерів переїхала з південної частини Філадельфії на Джирард-авеню, ближче до аристократичного кварталу — там уже зароджувалося інтенсивне «світське» життя. Батлери не належали до кола обраних, але у глави сім'ї, п'ятдесятип'ятирічного підрядника, котрий «коштував» майже півмільйона, знайшлося багато друзів у світі політичному і фінансовому. Та й сам він був уже не той «неотесаний паруб'яга». Це був кремезний чоловік із червоним, злегка обвітреним обличчям, сивочолий, сіроокий, з широкими плечима і могутніми грудьми — типовий ірландець. Багатий життєвий досвід надав його обличчю спокійного, певного і незворушного виразу. Великі руки і ноги нагадували про дні, коли він ще не носив чудових костюмів з англійського сукна і жовтих черевиків, але нічого «простацького» в ньому не залишилося — навпаки, тримався він із великою гідністю. Щоправда, говорив Батлер, як і раніше, з ірландським акцентом, але завжди жваво, люб'язно і переконливо.

Він одним із перших зацікавився будівництвом кінних залізниць і так само, як Ковпервуд і чимало інших, дійшов висновку, що це діло з великим майбутнім. Найкращим доказом був прибуток, який приносили куплені ним акції та паї. Батлер діяв через маклерів, оскільки не встиг вступити в ці підприємства в період їх організації. Він скуповував акції всіх кінно-залізничних компаній, вважаючи, що перед будь-якою з них відкриваються прекрасні перспективи. Але найбільше йому хотілося повністю отримати у свої руки контроль над

однією або двома лініями. Відповідно до цього задуму він підшукував надійного молодого чоловіка, здібного і чесного, який діяв би за його вказівками, роблячи все, що йому накажуть. Хтось рекомендував йому Ковпервуда, і він листовно запросив його до себе.

Ковпервуд не забарився, адже багато чув про Батлера, його кар'єру, зв'язки і вплив. Одного сухого морозяного лютневого ранку Френк вирушив до нього. Згодом він не раз згадував цю вулицю — широкі цегляні тротуари, бруківку, злегка припорошені снігом, хирляві, оголені деревця і ліхтарні стовпи. Будинок Батлера, хоча і не новий (він відремонтував його після покупки) — був непоганим зразком архітектури свого часу. П'ятдесят футів у довжину, чотириповерховий, він був складений з сірого вапняку, до парадних дверей вели чотири широкі білі сходинки. Вікна з білими лиштвами мали форму широких арок. Зсередини вони були завішені мереживними фіранками, і червоний плюш меблів, що трохи просвічувався крізь мереживо, мав якийсь особливо затишний вигляд з холодної і засніженої вулиці.

Чепурна покоївка-ірландка відкрила двері Ковпервуду; він увійшов і дав їй свою візитну картку.

— Містер Батлер удома?

— Не можу сказати, сер. Я зараз дізнаюся. Можливо, він вийшов.

За кілька хвилин Френка провели нагору. Батлер прийняв його в кабінеті, що трохи нагадував контору. Там стояли письмовий стіл, дерев'яне крісло, деякі шкіряні меблі і книжкова шафа. Усі ці предмети були розрізнені і розставлені так, як не розставляють меблі ні в конторі, ні в житловій кімнаті. На стіні висіли картини: одна — написана олією, щось абсолютно неймовірне! — темна і похмура; на іншій — в рожевих і розпливчасто-зелених тонах було зображено канал і баржу, що пливла по ньому, і, нарешті, кілька непоганих дагеротипів рідних і друзів. Ковпервуд звернув увагу на прекрасний, злегка підфарбований портрет двох дівчаток. У однієї волосся було рудувато-золотаве, в іншої каштанове і, мабуть, шовковисте. Це були гарненькі, здорові і веселі дівчата кельтського типу; їхні голівки майже торкалися, очі впритул дивилися на глядача. Френк помилувався ними і вирішив, що це, напевно, доньки господаря будинку.

— Містер Ковпервуд? — зустрів його Батлер; він якось дивно розтягував голосні, та й взагалі це була людина повільна, поважна, вдумлива.

Френк звернув увагу на його міцну постать — могутню, як старий дуб, загартований дощем і вітрами. Шкіра на його обличчі була туго натягнута, та й весь він був якийсь підтягнутий і підібраний.

— Так, — відповів Френк.

— У мене є до вас справа — стосовно купівлі акцій. Я подумав, що краще вам прийти сюди, ніж мені їздити до вас у контору. Тут ми можемо поговорити віч-на-віч, крім того, і роки мої вже не ті.

Він подивився на гостя, трохи примруживши очі.

Ковпервуд посміхнувся.

— Я до ваших послуг, — чемно відповів він.

— Наразі я зацікавлений у тому, щоб виловити на біржі акції деяких кінних залізниць. Подробиці я відкрию вам пізніше. Бажаєте випити? Ранок сьогодні холодний.

— Дякую, я ніколи не п’ю.

— Ніколи? Неабияке зізнання, якщо йдеться про віскі! Але так чи інакше — це похвально. У моїх синів теж душа не навертається — і мене це дуже тішить. Так от, я хочу виловити на біржі деякі акції, але, зізнаюся, ще важливіше для мене знайти кмітливого юнака, як ви, скажімо, через якого я міг би діяти. Ви ж самі знаєте, що одна справа завжди тягне за собою іншу, — і Батлер подивився на свого гостя допитливим, але водночас доброзичливим поглядом.

— Цілком вірно, — погодився Ковпервуд, привітно посміхнувшись у відповідь на погляд господаря будинку.

— Та-ак, — задумливо мовив Батлер, чи то до Ковпервуда, чи до самого себе. — Тямущий молодий чоловік міг би бути мені дуже корисним у справах. У мене двоє синів — загалом недурні хлопці. Але я не хотів би, щоб вони грали на біржі. Та якби й захотів — не знаю, може, вони б і не зуміли. Але справа тут, власне, не в цьому. Я взагалі дуже зайнятий і, як я вам казав, роки мої вже не ті. Я тепер уже не такий легкий на підйом. А якби у мене був відповідний помічник (до речі, я все дізнався про вашу роботу), він міг би виконувати для мене різні невеликі доручення щодо паїв і позик — вони давали б дещо нам обом. У мене частенько питають порад з того чи іншого питання молоді люди, які бажали б вкласти свій капітал у справу, тож...

Він замовк і, ніби піддражнюючи гостя, став дивитися у вікно, добре знаючи, що зацікавив Ковпервуда, і що розмова про вплив у діловому світі і про комерційні зв’язки ще більше його заохотить.

Батлер дав йому зрозуміти, що головне в цих справах — вірність, такт, кмітливість і дотримання таємниці.

— Що ж, якщо ви розпитували про мою роботу... — зауважив Френк, супроводжуючи свої слова характерною для нього мимовільною посмішкою і не закінчуючи фрази.

Батлер у цих небагатьох словах відчув силу і переконаність. Йому сподобалися витримка і врівноваженість молодика. Про Ковпервуда він чув від багатьох. (Тепер фірма називалася вже «Ковпервуд і Ко», причому «компанія» була чисто фіктивна.) Він поставив Френкові ще кілька запитань щодо біржі і загального стану ринку. Затим поцікавився, що йому відомо про залізниці, і нарешті виклав свій план, який полягав у тому, щоб скупити якомога більше акцій кінних ліній Дев'ятої, Десятої, П'ятнадцятої і Шістнадцятої вулиць, але, по можливості, поволі і не здіймаючи галасу. Діяти тут треба обережно, скуповуючи акції частково через біржу, частково ж у окремих власників. Батлер змовчав про те, що він має намір чинити тиск на законодавчі органи, щоб домогтися дозволу на продовження шляхів за теперішні кінцеві пункти, аби, коли настане час, розпочати роботи, приголомшити залізничні концерни звісткою, що найбільшими їхніми акціонерами є Батлер (батько чи сини) — далекоглядний план, спрямований на те, щоби зрештою ці лінії опинилися повністю в руках сімейства Батлерів.

— Я буду щасливий співпрацювати з вами, містере Батлер, будь-яким бажаним для вас способом, — сказав Ковпервуд. — Я не скажу, що у мене вже зараз велика справа — це ще тільки перші кроки. Але зв'язки у мене хороші. Я придбав власне місце на нью-йоркській і філадельфійській біржах. Ті, кому доводилося мати зі мною справу, як на мене, завжди залишалися задоволені результатами.

— Про вашу роботу мені дещо вже відомо, — повторив Батлер.

— Дуже добре. Коли я вам знадоблюся, ви, можливо, зайдете в мою контору або напишете мені, і я прийду до вас. Я повідомлю вам свій секретний код, тож усе вами написане залишиться в найсуворішій таємниці.

— Гаразд, гаразд! Зараз ми більше не будемо про це говорити. Скоро ми знову зустрінемося, і тоді в моєму банку вам буде відкрито кредит на певну суму.

Він підвівся і поглянув у вікно. Ковпервуд теж піднявся.

— Здається, нині чудова погода?

— Прекрасна!

— Ну, я впевнений, що з часом ми з вами зійдемося ближче.

Він подав Ковпервуду руку.

— Я теж маю надію.

Ковпервуд попрямував до виходу, і Батлер провів його до парадних дверей. У цю ж хвилину з вулиці вбігла молода рум'яна блакитноока дівчина в яскраво-червоній пелерині з капюшоном, накинутим на рудувато-золотаве волосся.

— Ах, тату, я тебе мало з ніг не збила!

Вона посміхнулася батькові, а заодно і Ковпервуду, сяючою, променистою і безтурботною посмішкою. Зуби у неї були блискучі і дрібні, а губи — мов яскраво-червоний бутон.

— Ти сьогодні рано повернулася. Я думав, що ти пішла на весь день.

— Я так і хотіла, а потім передумала.

Вона пройшла далі, розмахуючи руками.

— Отже, — продовжував Батлер, коли вона зникла, — почекаємо день-другий. До побачення!

— До побачення!

Ковпервуд спускався сходами, радіючи перспективам фінансової діяльності, що відкривалися перед ним. І раптом в його уяві знов постала щойно бачена ним дівчина — живе втілення юності. Яка вона яскрава, свіжа, життєрадісна! В її голосі звучала вся веселість і бадьора сила п'ятнадцяти чи шістнадцятирічної дівчини. Життя у ній вирувало. Ласий шматочок, який з часом дістанеться якомусь хлопцеві, і до того ж її батько ще збагатить зятя або щонайменше посприяє його збагаченню.

12

До Едварда Мелії Батлера Ковпервуд звернувся майже два роки по тому, коли подумав, що він міг би досягти вельми впливового становища, якби йому доручили розповсюдити частину випущеної позики. Можливо, Батлер і сам зацікавиться придбанням пакета облігацій або ж просто допоможе йому, Френку, розмістити їх. На той час Батлер вже перейнявся щирою симпатією до Ковпервуда і в реєстрах останнього значився великим власником цінних паперів. Ковпервуду теж подобався цей міцний, поважний ірландець. Подобалася йому і вся історія сім'ї Батлера. Він познайомився з його дружиною, огрядною і флегматичною ірландкою. Вона була досить мила, терпіти не могла нічого показного і досі ще любила заходити на кухню і особисто керувати куховарством. Френк був уже знайомий і з синами Батлера — Оуеном і Келемом, і з дочками — Норою та Ейлін. Ейлін і була тією дівчиною, з якою він зіткнувся на сходах під час першого свого візиту до Батлера позаминулої зими.

Коли Ковпервуд увійшов до своєрідного кабінету-контори Батлера, там затишно палав камін. Наближалася весна, але вечори були ще холодні. Батлер запропонував гостеві зручніше влаштуватися в глибокому шкіряному кріслі біля вогню і приготувався його слухати.

— Еге, це не така проста штука! — вимовив він, коли Ковпервуд скінчив. — Ви ж краще за мене розбираєтеся в цих речах. Як вам відомо, я не фінансист, — і він посміхнувся, немов виправдовуючись.

— Я знаю лише те, що це питання впливу і протекцій, — продовжував Ковпервуд. — «Дрексел і Ко» та «Кук і Ко» мають зв'язки в Гаррісберзі. У них там є свої люди, які стоять на сторожі їхніх інтересів. З головним прокурором і скарбничим штату вони приятелюють. Якщо я запропоную свої послуги і навіть доведу, що можу взяти на себе розміщення позики, мені цю справу все'дно не доручать. Так бувало вже не раз. Я повинен заручитися підтримкою друзів, їх впливом. Адже ви знаєте, як влаштовуються такі справи.

— Вони влаштовуються досить легко, — сказав Батлер. — Коли знаєш напевно, до кого слід звернутися. Візьмемо, наприклад, Джиммі Олівера — він має бути більш-менш у курсі справи.

Джиммі Олівер був тоді окружним прокурором і час від часу давав Батлеру цінні поради. Завдяки щасливому збігу він перебував ще й у дружбі зі скарбничим штату.

— На яку ж частину позики ви замірилися?

— На п’ять мільйонів.

— П’ять мільйонів! Ого! — Батлер випростався у своєму кріслі. — Ви що, голубе? Адже це величезні гроші! Де ж ви розмістите таку кількість облігацій?

— Я подам заявку на п’ять мільйонів, — м’яко заспокоїв його Ковпервуд. — Отримати ж хочу лише мільйон. Але така заявка підніме мій престиж, а престиж теж котирується на ринку.

Батлер, полегшено зітхнувши, відкинувся на спинку крісла.

— П’ять мільйонів! Престиж! Отже, ви хочете лише мільйон? Ну, тоді інша річ! А думка, щиро кажучи, непогана. Таку суму ми, певно, зуміємо роздобути.

Він потер долонею підборіддя і втупився у вогонь.

Йдучи в цей вечір від Батлера, Ковпервуд не сумнівався, що той його не обдурить і пустить в хід усі свої зв’язки. Тому він анітрохи не здивувався і прекрасно зрозумів, що й до чого, коли кілька днів по тому його представили міському скарбничому Джуліану Боудену, який, у свою чергу, обіцяв познайомити його зі скарбничим штату Ван-Нострендом і подбати про те, щоб клопотання Ковпервуда було розглянуто.

— Ви, звичайно, знаєте, — сказав він Ковпервуду в присутності Батлера, бо в його будинку і відбувалася ця зустріч, — що банківський клан дуже могутній. Вам відомо, хто його очолює. Вони не бажають, щоб у справу з випуском позики встрявали сторонні. У мене була розмова з Теренсом Реліхеном, їхнім представником там, нагорі (він мав на увазі столицю штату Гаррісберг), який заявив, що вони не потерплять нічийого втручання в цю справу з позикою. Ви можете нажити собі чимало неприємностей тут, у Філадельфії, якщо досягнете свого, — це ж дуже могутні люди. А ви вже уявляєте собі, де розмістите позику?

— Так, уявляю, — відповів Ковпервуд.

— Ну що ж, як на мене, найкраще тепер — тримати язика за зубами. Подавайте заявку — і справу вирішено. Ван-Нострен, за згодою губернатора, затвердить її. А з губернатором, я думаю, ми

зуміємо домовитися. А коли ви доможетеся затвердження, з вами, ймовірно, захочуть серйозно поговорити. Та це вже буде ваш клопіт.

Ковпервуд посміхнувся своєю непроникною посмішкою. Скільки всяких ходів і виходів у цьому фінансовому світі! Цілий лабіринт підземних течій! Трохи прозорливості, трохи кмітливості, трохи удачі — час і випадок, — от що здебільшого вирішує справу. Взяти хоча б його самого: варто було йому відчути честолюбне бажання зробити кар'єру — лише бажання, нічого більше — і от у нього вже є зв'язок зі скарбничим штату і з губернатором. Вони будуть особисто розбирати його справу, бо він цього зажадав. Інші ділки, впливовіші за нього, мали точно таке ж право на частку в позиці, але вони не зуміли цим скористатися. Сміливість, ініціатива, підприємливість — як багато вони значать! (та ще везіння на додачу)

Вже дорогою Френк думав про те, як здивуються «Кук і Ко», «Дрексел і Ко», дізнавшись, що він став їхнім конкурентом. Удома він піднявся на другий поверх, в маленьку кімнату поруч зі спальнею, яку облаштував під кабінет — там стояли письмовий стіл, сейф і шкіряне крісло, — і почав перевіряти свої ресурси. Йому потрібно було багато чого обміркувати і зважити. Він знову переглянув список осіб, з якими вже домовився, і на чию підписку міг сміливо розраховувати. Проблема розміщення облігацій на мільйон доларів його не турбувала. За його розрахунками, він мав заробити два відсотки від загальної суми, тобто двадцять тисяч доларів. Якщо діло вигорить, він вирішив купити особняк на Джирард-авеню, неподалік від Батлерів, а можливо, ще краще — придбати ділянку і почати будуватися. Гроші на будівництво він роздобуде, заклавши ділянку і будинок. У батька справи йдуть досить непогано. Можливо, і він захоче будуватися поруч, тоді вони будуть жити пліч-о-пліч. Контора мала дати цього року (незалежно від операції з позикою) тисяч десять. Вкладення Френка в конку, що досягали суми в п'ятдесят тисяч доларів, приносили шість відсотків річних. Майно дружини, яке складалося з їхнього нинішнього будинку, облігацій державних позик і нерухомості в західній частині Філадельфії, становило ще сорок тисяч. Він був багатою людиною, але розраховував незабаром стати ще багатшим. Тепер треба лише діяти — розумно і холоднокровно. Якщо операція з позикою пройде успішно, він зможе повторити її, і навіть в більшому масштабі — адже це не останній випуск. Посидівши ще трохи, він

загасив світло і пішов до дружини, яка вже спала. Няня з дітьми займала кімнату з іншого боку сходів.

— Ну от, Ліліан, — сказав він, коли вона прокинувшись повернулась до нього, — мені здається, що справа з позикою, про яку я тобі розповідав, тепер зрушилась. Один мільйон для розміщення я, імовірно, отримаю. Це принесе двадцять тисяч прибутку. Якщо все пройде успішно, ми вибудуємо собі будинок на Джирард-авеню. Згодом вона стане однією з найкращих вулиць. Коледж — прекрасне сусідство.

— Це буде чудово, Френку! — сказала вона і погладила його руку, коли він присів на край ліжка. Але в тоні її відчувався легкий сумнів.

— Нам потрібно бути уважнішими до Батлера. Він дуже люб'язно зі мною обійшовся і, звісно, буде нам корисним і надалі. Він запрошував нас із тобою як-небудь зайти до них. Не слід нехтувати цим запрошенням. Будь привітнішою до його дружини. Він може при бажанні дуже багато для мене зробити. У нього, між іншим, дві дочки. Треба буде запросити їх до нас усією сім'єю.

— Ми влаштуємо для них обід! — з готовністю відгукнулася Ліліан. — Я на днях заїду до місіс Батлер і запропоную їй покататися зі мною.

Ліліан вже встигла дізнатися, що Батлери (принаймні молодше покоління) люблять показний шик, і вони дуже чутливі до розмов про своє походження, а гроші, за їхніми уявленнями, компенсують абсолютно всі недоліки.

— Старий Батлер — людина вельми респектабельна, — зауважив якось Ковпервуд. — Але місіс Батлер... Та й вона, власне, непогана, але надто вже простакувата. Утім, це жінка добра і щира.

Френк попрохав дружину бути люб'язнішою з Ейлін і Норою, оскільки батько і мати Батлери дуже пишаються своїми доньками.

Ліліан на той час було тридцять два роки, Френку — двадцять сім. Народження двох дітей і турботи про них певною мірою вплинули на її зовнішність. Вона втратила колишню звабливу витонченість і стала дещо сухорлявою. Обличчя її із запалими щоками нагадувало обличчя жінок з картин Россетті і Берн-Джонса[11]. Здоров'я її було підірване доглядом за двома дітьми, а ознаки катару шлунка, що виникли останнім часом, забрали у неї багато сил. Нервова система її зазнала розладу, і часом вона страждала від нападів меланхолії. Ковпервуд все

це помічав. Він намагався бути з нею, як і раніше, ласкавим і уважним, але, маючи розум утилітарний і практичний, не міг не розуміти, що рано чи пізно у нього на руках опиниться хвора дружина. Співчуття і прихильність, звичайно, добра річ, але пристрасть і потяг мають зберігатися, — надто гіркою буває ця втрата.

Отож Френк часто задивлявся на молодих життєрадісних дівчат, котрі випромінювали здоров'я. Зрозуміло, похвально, розсудливо і вигідно дотримуватися чеснот, згідно з правилами загальноприйнятого кодексу моралі, але якщо у тебе хвора дружина… Та й узагалі, хіба людина прикута до своєї дружини? Невже йому вже на жодну жінку й поглянути не можна? А що, коли до душі йому припаде інша? Френк у вільний час чимало розмірковував над подібними питаннями і дійшов висновку, що все це не так уже й страшно. Якщо не ризикуєш бути викритим — тоді все гаразд. Треба лише бути обачливим. Зараз, коли він сидів на краю ліжка дружини, ці думки знову заюрмилися в його голові, бо вдень він побачив Ейлін Батлер, як вона співала, акомпануючи собі на роялі, коли він проходив через вітальню. Ейлін була схожа на пташку в яскравому оперенні і дихала здоров'ям і радістю. Уособлення юності…

«Дивно влаштований світ…» — подумав Френк. Але ці думки він глибоко таїв у собі і нікому не збирався їх повіряти.

Операція з позикою мала досить цікаві наслідки: Френк виручив свої двадцять тисяч (навіть трохи більше) і до того ж привернув до себе увагу фінансового світу Філадельфії і штату Пенсильванія. Але розповсюджувати позику йому так і не довелося. У нього відбулася зустріч із скарбником штату в конторі одного знаменитого філадельфійського юриста, де скарбник зазвичай займався справами під час своїх наїздів до Філадельфії. Він був дуже люб'язний з Ковпервудом (нічого іншого йому й не лишалося) і пояснив, як у Гаррісберзі влаштовуються такі справи. Коштами для передвиборних кампаній забезпечують великі фінансисти. У тих є свої ставленики в палаті і в сенаті штату. Губернатор і скарбник, звісно, вільні у своїх діях, але їм доводиться пам'ятати про існування таких речей, як престиж, дружба, громадський вплив і політичне честолюбство. Значні ділки нерідко утворюють таємну корпорацію — факт, зрозуміло, не зовсім законний. Проте, з іншого боку, вони, як-не-як, є офіційними поручителями при випуску великих позик. Штат змушений

підтримувати з ними добрі стосунки, особливо в такий час, як нині. Оскільки містер Ковпервуд має прекрасні можливості для розміщення облігацій на один мільйон (здається, саме на таку суму він претендує) — його прохання слід задовольнити. Але Ван-Ностренд хоче зробити йому іншу пропозицію. Чи не погодиться Ковпервуд (якщо цього забажає група фінансистів, що реалізує позику) після затвердження його заявки поступитися їм за відому компенсацію (що дорівнює тому прибутку, на який він розраховував) своєю часткою в розміщенні позики? Таке бажання деяких фінансистів. Опиратися їм було б небезпечно. Вони аж ніяк не заперечують проти заявки на п’ять мільйонів, яка повинна підняти престиж Ковпервуда. Нехай навіть вважається, що він розмістив один мільйон, — вони і проти цього нічого не мають. Але вони хочуть взяти на себе неподільно реалізацію всіх двадцяти трьох мільйонів доларів одним кушем — так буде солідніше. При цьому зовсім не обов’язково галасувати про те, що Ковпервуд відмовився від участі в поширенні позики. Вони згодні, щоб він зібрав лаври, які очікували б на нього, якби він завершив розпочату справу. Проблема лише в тім, що це може стати поганим прикладом. Знайдуться й інші охочі піти його слідами. Але якщо у вузьких фінансових колах з приватних джерел поширяться чутки, що на нього чинився тиск, і він, отримавши відступні, відмовився від участі в розміщенні позики, то в майбутньому це утримає інших від подібного кроку. Якщо ж Ковпервуд не погодиться на запропоновані йому умови, йому можуть заподіяти всіляких неприємностей. Наприклад, вимагати погашення його онкольних позик. У багатьох банках з ним надалі будуть менш ввічливі. Його клієнтуру можуть так чи інакше відтрутити.

Ковпервуд зрозумів. І... погодився. Поставити на коліна стількох сильних світу цього — лише це вже дечого варте! Отже, про нього почули, зрозуміли, що він за птах. Дуже добре, чудово! Він візьме свої двадцять тисяч доларів (чи близько того) і ретирується. Скарбник теж був вдоволений. Це дозволяло йому вийти з вельми делікатної ситуації.

— Я радий, що побачився з вами, — сказав він, — радий, що ми взагалі зустрілися. Коли я знову буду в цих краях, я зазирну до вас, і ми разом поснідаємо.

Скарбник відчув, що має справу з людиною, яка дасть йому можливість підробити. У Ковпервуда був дивовижно проникливий

погляд, а його обличчя свідчило про жвавий і гнучкий розум. Повернувшись до себе, він розповів про молодого фінансиста губернатору і деяким знайомим ділкам.

Розподіл позики для реалізації було нарешті затверджено. Після секретних переговорів з очільниками фірми «Дрексел і Ко» Ковпервуд отримав від них двадцять тисяч доларів і передав їм своє право на участь у цій справі. Тепер в його конторі час від часу стали з'являтися нові обличчя — серед них Ван-Нострендт і вже згаданий нами Теренс Реліхен, представник іншої політичної групи в Гаррісбергзі. Одного разу за сніданком в ресторані Френка познайомили з губернатором. Його ім'я стали згадувати в газетах, він швидко ріс в очах суспільства.

Френк разом з молодим Елсвортом негайно взявся до розробки проекту свого нового будинку. Буде споруджене щось виняткове, заявив він дружині. Тепер їм доведеться влаштовувати великі прийоми. Фронт-стрит для них уже занадто тиха вулиця. Френк дав оголошення про продаж старого будинку, порадився з батьком і з'ясував, що й той не проти переїхати. Успіх сина добре позначився і на кар'єрі батька. Директори банку що не день були з ним привітніші.

Наступного року голова правління банку Кугель збирався вийти у відставку. Старому Ковпервудові, завдяки блискучій фінансовій операції, проведеній його сином, а також багаторічній службі, пророкували цю посаду. Френк робив великі позики в його банку, а отже, був і значним вкладником. Дуже позитивно оцінювався і його діловий зв'язок з Едвардом Батлером. Френк постачав очільникам банку відомості, яких без нього вони не могли б здобути. Міський скарбник і скарбничий штату стали цікавитися цим банком. Ковпервуду-старшому вже ввижався двадцятитисячний оклад голови правління, і цим він значною мірою був зобов'язаний своєму синові. Стосунки між обома родинами тепер були такі, що кращого годі й бажати. Анна (їй уже виповнився двадцять один рік), Едвард і Джозеф часто проводили вечори в будинку брата. Ліліан майже щодня відвідувала його матір. Ковпервуди жваво обмінювалися сімейними новинами, і нарешті вирішено було будуватися поруч. Ковпервуд-старший купив ділянку в п'ятдесят футів поруч з тридцятифутовою ділянкою сина, і вони разом почали будівництво двох красивих і зручних будинків, які повинні були з'єднатися між собою галереєю — так званою перголою, відкритою влітку і заскленою взимку.

Для облицювання фасаду було обрано зелений граніт, дуже поширений у Філадельфії, але містер Елсворт обіцяв надати цьому каменеві особливо приємний вигляд для ока. Ковпервуд-старший вирішив, що може дозволити собі витратити на будівництво сімдесят п’ять тисяч доларів (його статки вже оцінювалися у двісті п’ятдесят тисяч), а Френк збирався ризикнути п’ятдесятьма тисячами, одержавши цю суму під заставу. У той же час він мав намір перевести свою контору в окрему будівлю, на тій же Третій вулиці, але південніше. Йому стало відомо, що там продається будинок з фасадом у двадцять п’ять футів завдовжки (правда, старий). Але якщо облицювати його темним каменем, то він набуде досить значного вигляду. В уяві Френка вже вималювалася красива будівля з величезним дзеркальним вікном, крізь яке видно дерев’яну обшивку внутрішніх стін, а на дверях або збоку від них бронзова табличка: «Ковпервуд і Ко». Ще туманно, але вже, як рожева хмаринка на горизонті, постало перед ним його майбутнє. Він буде багатий, дуже-дуже багатий!

13

Поки Ковпервуд неухильно просувався вперед шляхом життєвих успіхів, велика війна проти повсталого Півдня наближалася до кінця. Був жовтень 1864 року. Взяття Мобіла і «Битва у лісових хащах»[12] ще не зітерлися з пам'яті. Грант стояв уже на підступах до Пітерсберга, а доблесний генерал південців Лі робив останні блискучі і безнадійні спроби врятувати становище, використовуючи всі свої здібності стратега і вояка. Іноді, наприклад, в ту млосно довгу пору, коли вся країна чекала падіння Віксберга або переможного наступу армії, що стояла на річці Потомак, а Лі між тим вдерся до Пенсильванії, акції стрімко знижувалися в ціні і ринок зазнавав занепаду. У такі хвилини Ковпервуд закликав на допомогу всю свою спритність; йому доводилося щомиті бути напоготові, щоби все нажите ним не пішло з вітром через якісь непередбачувані і згубні звістки.

Особисте його ставлення до війни (незалежно від його патріотичних почуттів, які вимагали збереження цілісності Союзу[13]) зводилося до думки, що це руйнівна і вельми дорога затія. Він не був зрештою такий далекий від національної гордості, щоб не усвідомлювати, що Сполученими Штатами, які тепер розкинулися від Атлантичного океану до Тихого і від снігів Канади до Мексиканської затоки, не можна не дорожити. Народившись у 1837 році, Ковпервуд був свідком того, як країна домагалася територіальної цілісності (якщо не брати до уваги Аляску). У дні його юності США збагатилися купленою у іспанців Флоридою; Мексика, після несправедливої війни, поступилася в 1848 році Техасом і територіями на захід від нього. Залагодилися, нарешті, прикордонні суперечки між Англією і Сполученими Штатами на далекому північному заході. Людина з широкими поглядами на соціальні та фінансові питання не могла не розуміти всього значення цих фактів. У всякому разі, вони вселяли Ковпервуду усвідомлення необмежених комерційних можливостей, що причаїлися в такій великій державі. Він не належав до розряду фінансових авантюристів або прожектерів, котрі вбачали джерела безмежної наживи в кожному недослідженому струмку, в кожній п'яді

прерій; але вже самі обшири країни свідчили про гігантські можливості, які, як сподівався Френк, можна буде захистити від будь-яких зазіхань. Територія, що простягається від океану до океану, таїла в собі потенційні багатства, які були б утрачені, якби Південні штати від'єдналися від Північних.

Водночас проблема звільнення негрів не здавалася Ковпервуду суттєвою. Він з дитинства спостерігав за представниками цієї раси, помічав їхні переваги й вади, які вважав вродженими, і гадав, що саме цим обумовлена їхня доля.

Так, наприклад, він зовсім не був упевнений, що неграм може бути відведена більша роль, ніж та, яку вони відігравали. Принаймні, на них очікує ще довга і важка боротьба, результатів якої не дізнаються найближчі покоління. У нього не було особливих заперечень проти теорії, яка вимагала для них свободи. Але він не бачив і причин, завдяки яким жителі Півдня мали би всіма силами протистояти зазіханням на їх надбання і економічний лад. Дуже шкода, звісно, що в деяких випадках з чорними невільниками обходяться кепсько. Він вважав, що це питання слід переглянути, але не бачив ніяких серйозних етичних підстав для тієї боротьби, яку вели покровителі чорношкірих. Він усвідомлював, що становище величезної більшості чорношкірих чоловіків і жінок мало чим відрізняється від становища рабів, попри те, що їх нібито захищає конституція країни. Адже існувало духовне рабство, рабство слабких духом і слабких тілом. Ковпервуд зі щирою цікавістю стежив за виступами Самнера, Гаррісона, Філіпса і Бічера[14], але ніколи не вважав цю проблему життєво важливою для себе. Він не мав охоти бути солдатом або командувати солдатами і не мав полемічного дару; за самим складом свого розуму він не належав до любителів дискусій навіть у галузі фінансів. Його цікавило лише те, що могло виявитися вигідним для нього, і вигоді були присвячені всі його помисли. Братовбивча війна на його батьківщині не могла принести йому користі. На його думку, вона лише заважала країні зміцніти в торговому і фінансовому відношенні, і він сподівався на швидкий кінець цієї війни. Він не вдавався до гірких нарікань на високі військові податки, хоча знав, що для багатьох це важке випробування. Розповіді про смерть і нещастя дуже зачіпали його, але, на жаль, людське життя таке мінливе, і не в його змозі що-небудь змінити в ньому! Так ішов він своїм шляхом, день у день

спостерігаючи за приходом і відходом військових загонів, на кожному кроці зустрічаючи купки брудних, схудлих, обірваних і напівхворих людей, які поверталися з поля битви або з лазаретів; йому залишалося лише жаліти їх. Ця війна була не для нього. Він не брав у ній участі і знав лише, що буде дуже радий її закінченню — не як патріот, а як фінансист. Вона була руйнівною, трагічною, нещасливою.

Дні минали. За цей час відбулися вибори до місцевих органів влади і змінилися міський скарбник, податковий уповноважений і мер. Але Едвард Мелія Батлер, мабуть, все ще мав колишній вплив. Між Батлерами і Ковпервудами встановилася тісна дружба. Місіс Батлер була дуже прихильна до Ліліан, хоча вони сповідували різну віру. Обидві жінки разом каталися в екіпажі, разом ходили по магазинах; правда, місіс Ковпервуд ставилася до своєї старшої приятельки дещо критично і трохи соромилася її простацької мови, ірландського акценту і вульгарних смаків (наче сама вона не походила з такої ж плебейської родини). Але, з іншого боку, вона визнавала, що ця жінка дуже добра і сердечна. Живучи у великому достатку, вона любила робити людям приємне, задаровувала і пестила Ліліан і її дітей.

«Дивіться ж, неодмінно приходьте пообідати з нами!» (Батлери досягли вже того рівня добробуту, коли було прийнято обідати пізно.) Або: «Ви повинні покататися зі мною завтра!»

«Ейлін, дай їй Боже здоров’я, славна дівчина!» Або: «Нора, бідолаха, нині щось нездужає».

Однак Ейлін — з її капризами, завзятістю, вимогою уваги до себе і марнославством — дратувала, а часом навіть обурювала місіс Ковпервуд. Дівчині виповнилось уже вісімнадцять, і в усій її зовнішності відчувалася якась підступна спокусливість. Манери у неї були зухвалі, часом вона любила пустувати і, незважаючи на своє монастирське виховання, повставала проти найменшого пригнічення її свободи. Але при цьому в блакитних очах Ейлін світився м’який вогник, який свідчив про чуйне і добре серце.

Батьки Ейлін свого часу обрали для неї церкву Св. Тимофія і монастирську школу в Джермантауні, щоб дочка отримала, як вони висловлювалися, «добру католицьку освіту». Ейлін познайомилася там з католицькими догматами і обрядами, але нічого в них не тямила. Зате в її уяві глибоко закарбувався храм з його вікнами, що тьмяно поблискували, високий білий вівтар, а по обидва боки від нього —

статуї св. Йосипа і діви Марії в блакитних, всипаних золотими зірками шатах, з німбами навколо голів і скіпетром у руках. Храм узагалі (а будь-який католицький храм тим більше) радує око і заспокоює душу. Вівтар під час меси залитий світлом п'ятдесяти або й більше свічок. Він здається ще більш величним і прекрасним завдяки багатому мереживному обладунку священиків і служок. Прекрасні вишивки і яскраве забарвлення риз, ораря і нарукавників подобалися дівчині і полонили її уяву. Слід сказати, що у неї завжди був потяг до пишності, до яскравих фарб і «любов до любові». Ейлін змалку відчувала себе жінкою. Вона ніколи не прагнула вникати в суть речей, не цікавилася точними знаннями. Такі майже всі чуттєві люди. Вони ніжаться в променях сонця, упиваються барвами, розкішшю, зовнішньою пишнотою і далі цього не йдуть. Точність уявлень потрібна душам войовничим, владним, і в них вона перероджується в прагнення до користолюбства. Владна чуттєвість, що цілком оволодіває людиною, не властива ні активним, ні педантичним натурам.

Сказане вище необхідно пояснити стосовно Ейлін. Несправедливо було б стверджувати, що в той час вона вже була явно чуттєвою натурою. Все це ще дрімало в ній. Зерно не скоро дає урожай. Сповідальня, напівтемрява в суботні вечори, коли церква освітлювалася лише кількома лампадами, промови патера, єпитимія, яку він накладає для відпущення гріхів, нашіптування через заґратоване віконце — усе це хвилювало її. Гріхів за собою вона не вбачала. Пекло, що очікує грішників, не лякало Ейлін. Докорами сумління вона не переймалася. Діди й баби, які шкутильгали до церкви і, бурмочучи слова молитви, перебирали чотки, для неї мало чим відрізнялися від фігур у своєрідному оточенні дерев'яних ідолів, покликаних підкреслювати святість хреста. Їй подобалося, особливо у віці чотирнадцяти-п'ятнадцяти років, сповідатися, прислухаючись до голосу духівника, котрий всі свої настанови починав словами: «Так от, улюблена дитино моя...» Один старенький патер-француз, який сповідав вихованок монастирського пансіону, своєю добротою і м'якістю особливо зворушував Ейлін. Його благословення звучало щиро, щиріше, ніж її молитви, які вона читала квапливо і неуважно. Пізніше її уявою заволодів молодий патер церкви Св. Тимофія — отець Давид, рум'яний здоровань із завитком чорного волосся на лобі, який не без хизування носив свій пастирський головний убір. По неділях він

проходив між лавами, рішучими, величними помахами руки кроплячи паству святою водою. Він вислуховував сповідь, і Ейлін любила іноді пошепки повіряти йому свої «гріховні» помисли, що спадали їй на думку, намагаючись при цьому вгадати, що думає про неї духівник. Як би вона того не бажала, вона не могла бачити в ньому представника божественної влади. Він був занадто молодий, надто звичайний. І в її манері із захватом розповідати про себе, а потім сумирно, з видом розкаяної грішниці, прямувати до виходу, було щось підступне, завзяте і дражливе. У школі Св. Агати вона вважалася «важкою» вихованкою, бо, як незабаром помітили добрі сестри, була занадто життєрадісна, надто сповнена енергії, щоб підкорятися чужій волі.

— Ця міс Батлер, — сказала одного разу абатиса сестрі Семпронії, безпосередній наставниці Ейлін, — дуже жвава дівчина. Ви зазнаєте з нею чимало клопоту, якщо не виявите досить такту. Як на мене, вам треба піти на дрібні поступки. Так ви, напевно, більшого від неї доможетеся.

Відтоді сестра Семпронія намагалася вгадувати бажання Ейлін, а часом навіть їм потурала. Але і це не завжди вдавалося черниці — дівчина була сповнена усвідомлення батьківського багатства і своєї переваги над іншими. Щоправда, іноді у неї раптом виникало бажання з'їздити додому, або ж вона просила у сестри-наставниці дозволу поносити її чотки з великих намистин з хрестом з чорного дерева і срібною фігуркою Христа — в пансіоні це вважалося великою пошаною. Подібні переваги, а також інші: дозвіл прогулюватися в суботу ввечері монастирськими землями, рвати скільки завгодно квітів, мати кілька зайвих суконь, носити прикраси — пропонувалися їй у винагороду, аби вона тихо поводилася в класі, тихо ходила і тихо розмовляла (наскільки це було в її змозі!), не забиралася в дортуар до інших дівчат після того, як гасили світло і, раптово перейнявшись ніжністю до тієї чи іншої сестри-вихователькі, не душила її в обіймах. Ейлін любила музику і дуже хотіла займатися живописом, хоча ніяких здібностей до живопису у неї не було. Книги, здебільшого романи, теж цікавили її, але дістати їх було ніде. Все інше — граматику, правопис, рукоділля, закон Божий і загальну історію — вона ненавиділа. Правила доброго тону — це, мабуть, ще було цікаво. Їй подобалися химерні реверанси, яких її вчили, і вона часто думала про те, як буде вітати гостей, повернувшись до рідної домівки.

Коли Ейлін тільки вступила в життя, всі тонкі відмінності у становищі окремих верств місцевої громади почали її хвилювати; вона прагнула, аби батько побудував гарний особняк, на зразок тих, які вона бачила у інших, і відкрив їй дорогу в суспільство. Бажання це не збулося, і тоді всі її помисли звернулися до коштовностей, верхових коней, екіпажів і, звісно, на вбрання — все, що вона могла мати натомість. Будинок, у якому вони жили, не дозволяв влаштовувати великі прийоми, і Ейлін вже у вісімнадцять років спізнала муки вираженого самолюбства. Вона жадала іншого життя! Але як їй було здійснити свої мрії?

Кімната Ейлін, повна модних одяганок, красивих дрібничок, коштовностей (прикрашатись якими їй випадало лише зрідка), черевичків, панчіх, білизни і мережив, могла б бути зразком для вивчення слабкостей нетерплячої і гордовитої натури. Ейлін знала всі марки парфумів і косметики (хоча остання їй була зовсім непотрібна) і щедро скуповувала те й інше. Акуратність не була її прикметною рисою, а показну розкіш вона дуже любила. Пишне нагромадження портьєр, фіранок, дрібничок і картин в її кімнаті погано поєднувалося з усім іншим оздобленням будинку.

Ейлін завжди викликала у Ковпервуда уявлення про незагнуздану норовливу конячку. Він нерідко зустрічав її, коли вона ходила з матір'ю по магазинах або ж каталася з батьком, і його незмінно смішив і тішив знуджений тон, яким вона розмовляла з ним.

— О Господи! Як нудно жити на світі! — говорила вона, тоді як насправді кожна мить життя для неї була сповнена трепетної радості. Ковпервуд точно охарактеризував її духовну сутність: дівчина, в якій життя б'є ключем, романтична, захоплена думками про кохання і про все, що несе в собі любов. Коли він дивився на неї, йому здавалося, що він бачить цілковиту досконалість, яку могла б створити природа, якби спробувала створити щось фізично ідеальне. У нього промайнула думка, що незабаром якийсь щасливчик одружиться з нею і забере її з собою. Але той, кому вона дістанеться, змушений буде утримувати її обожнюванням, тонкими лестощами і неослабною увагою.

— Ця маленька нікчема (менше за все вона була нікчемою) уявляє собі, що весь світ в кишені у її батька, — зауважила якось Ліліан в розмові з чоловіком. — Послухати її, то можна подумати, що Батлери

ведуть свій рід від ірландських королів! А її удаваний інтерес до музики і до мистецтва просто смішний.

— Ну, не будь аж надто сувора до неї! — дипломатично заспокоював її Ковпервуд (в той час Ейлін уже дуже подобалася йому). — Вона добре грає, і у неї приємний голос.

— Це так, але справжнього смаку у неї нема. Та й звідки йому взятися? Досить подивитися на її батька і матір!

— Знаєш, я особисто не бачу в ній нічого поганого, — стояв на своєму Ковпервуд. — У неї весела вдача, і вона досить вродлива. Звісно, вона ще зовсім дитина і трохи пихата, але це у неї минеться. До того ж вона не дурна і енергійна.

Ейлін (він це знав) була дуже прихильна до нього. Він їй подобався. Вона любила грати на роялі і співати, буваючи у нього в будинку, причому співала лише в його присутності. Його впевнена, тверда хода, сильне тіло і красива голова — все приваблювало її. Незважаючи на свою метушливість і свій егоцентризм, вона часом трохи ніяковіла перед ним. Але зазвичай в його присутності вона ставала особливо веселою і чарівною.

Найбезнадійніша справа у світі — намагатися точно визначити характер людини. Кожна особистість — це клубок протиріч, а тим більше — особистість обдарована.

Тому неможливо вичерпно описати Ейлін Батлер. Розум у неї, безсумнівно, був, хоча не відшліфований і наївний, а також сила характеру, що його трохи приборкували погляди і умовності сучасного їй суспільства. Однак часом ота її вдача проявлялася стихійно і швидше позитивно, ніж негативно.

Їй щойно виповнилося вісімнадцять років, і такій людині, як Френк Ковпервуд, вона здавалася чарівною. Вся її істота була перейнята тим, чого він раніше не бачив у жодній жінці і ніколи від жодної з них свідомо не вимагав, — жвавістю і життєрадісністю. Але жодна дівчина або жінка з тих, кого він коли-небудь знав, не мала цієї вродженої життєвої сили. Її волосся, рудувато-золотаве — власне, кольору червоного золота з ледь помітним рудуватим відтінком, — хвилями піднімалося над чолом і вузлом спадало на потилицю. У неї був бездоганної форми ніс — прямий, з маленькими ніздрями, і очі — великі, з хвилюючим і чуттєвим блиском. Ковпервуду подобався цей блакитно-сірий — ближче до блакитного — відтінок. Її туалети

мимоволі викликали в пам’яті браслети на зап’ястях, на ногах, сережки та нагрудні чаші одалісок, хоча нічого подібного вона, звісно, не носила. Через багато років Ейлін зізналася йому, що із задоволенням пофарбувала б нігті і долоні в колір карміну. Здорова і сильна, вона завжди цікавилася, що думають про неї чоловіки, і якою вона видається їм у порівнянні з іншими жінками.

Роз’їжджати в екіпажах, жити в красивому особняку на Джирард-авеню, бувати в таких будинках, як будинок Ковпервуда, — все це значило для неї дуже багато. Але вже і в тому віці вона розуміла, що сенс життя — не лише в цих привілеях. Живуть же люди, і не маючи їх.

І все ж багатство і перевага над іншими паморочили їй голову. Сидячи за роялем, катаючись, гуляючи або стоячи перед дзеркалом, вона була сповнена усвідомлення своєї краси, чарівності, усвідомлення того, що це означає для чоловіків, і яку заздрість вселяє жінкам. Часом споглядаючи бідних, плоскогрудих і некрасивих дівчат, вона переймалася жалістю; іноді в ній спалахувала незрозуміла неприязнь до якої-небудь дівчини або жінки, що насмілювалася змагатися з нею красою або становищем у суспільстві. Траплялося, що дочки із відомих родин, зустрівшись з Ейлін у розкішних магазинах на Честнат-стрит або на прогулянці в парку, верхи або в екіпажі, задирали носи на доказ того, що вони краще виховані і що це їм відомо. При таких зустрічах обидві сторони обмінювалися нищівними поглядами. Ейлін прагнула проникнути у вищий світ, хоча хлюстуваті молодики з цього кола анітрохи не приваблювали її. Вона мріяла про справжнього чоловіка. Час від часу їй траплявся юнак «нібито відповідний», але зазвичай це були знайомі її батька, дрібні політичні діячі або члени місцевих законодавчих зборів, що стояли не вище на соціальній драбині, тому вона швидко втрачала до них будь-який інтерес, і вони набридали їй. Старий Батлер не знав нікого зі справді вишуканого товариства. Але містер Ковпервуд... він здавався таким вишуканим, сильним і стриманим. Часом, дивлячись на місіс Ковпервуд, Ейлін часто думала, якою, напевно, щасливою є його дружина…

14

Швидке просування Ковпервуда, голови фірми «Ковпервуд і Ко», що послідувало за блискучою операцією з позикою, привело його зрештою до зустрічі з людиною, котра значно вплинула на його життя в моральному, фінансовому і в багатьох інших розуміннях. Це був Джордж Стінер, новий міський скарбник, іграшка в руках інших, який і став важливою персоною саме через свою слабку волю. До призначення на цю посаду Стінер працював дрібним страховим агентом і комісіонером з продажу нерухомого майна. Таких людей, як він, тисячі на кожному кроці — жодної прозорливості, справжньої тонкості розуму, без винахідливості, без будь-яких обдарувань. За все своє життя він не висловив жодної свіжої думки. Щоправда, ніхто не міг би назвати його поганою людиною. Зовнішність у нього була якась непримітна, сіра, безнадійно буденна, але пояснювалося це не стільки його зовнішнім, скільки внутрішнім світом. Блакитно-сірі водянисті очі, рідке світле волосся, безвільні, невиразні губи. Стінер був досить високий — майже шести футів на зріст, досить плечистий, але весь якийсь незграбний. Він мав звичку злегка сутулитися, а черевце у нього трохи видавалося наперед. Мова його складалася з суцільних загальних штампів — газетні й обивательські теревені та комерційні плітки. Знайомі і сусіди ставилися до нього непогано. Його вважали чесним і добрим (зрештою, таким він, мабуть, і був). Дружина його і четверо дітей були невиразні й незначні, якими зазвичай бувають дружини і діти у подібних людей.

Попри все це (а з погляду політики, мабуть, саме завдяки цьому) Джордж Стінер тимчасово опинився в центрі суспільної уваги, чому сприяли відомі політичні методи, що вже з півсотні років практикувалися в Філадельфії. По-перше, Стінер дотримувався тих же політичних поглядів, що і панівна партія; члени міської ради і очільники його округу знали його як віддану людину, до того ж вельми корисну при зборі голосів під час передвиборних кампаній. По-друге, хоча він нікуди не годився як оратор, бо не міг вичавити з себе жодної оригінальної думки, його можна було посилати від домівки до домівки — дізнаватися про настрої бакалійників, ковалів або м’ясників; він з

усіма заводив дружбу і в результаті міг досить точно передбачити результати виборів. Більше того, його можна було «начинити» кількома затертими фразами, які він і твердив день у день, наприклад: «Республіканська партія (вона щойно виникла, але вже стояла при владі в Філадельфії) потребує вашого голосу. Не можна допустити до управління штатом цих шахраїв-демократів». Чому не можна — Стінер навряд чи міг би пояснити. Вони відстоюють рабство. Обстоюють свободу торгівлі[15]. Йому ніколи й на думку не спадало, що все це аж ніяк не стосується виконавчих і фінансових органів міста Філадельфії. Винні демократи в цих гріхах чи не винні — що від цього змінювалося?

Політичними долями міста в ті часи верховодили такий собі Марк Сімпсон, сенатор Сполучених Штатів, Едвард Мелія Батлер і Генрі Молленгауер, багатий торговець вугіллям та фінансовий ділок. У них був цілий штат агентів, поплічників, донощиків і підставних осіб. Серед цих людей значився і Стінер — дрібне коліщатко в закулісній машинерії їхніх політичних інтриг.

Навряд чи така людина могла бути обраною скарбником в іншому місті, але населення Філадельфії вирізнялося дивовижною байдужістю до всього на світі, крім своїх повсякденних клопотів. Переважна кількість жителів (за рідкісним винятком) не мала власних політичних поглядів. Політика була віддана на відкуп низці ділків. Посади розподілялися між тими чи іншими особами, тими чи іншими групами в нагороду за надані послуги. Ну та хто не знає, як твориться така «політика»?

Отже, з плином часу Джордж Стінер став persona grata[16] в очах Едварда Стробіка, який став спершу членом муніципалітету, а відтак — ватажком свого округу і, нарешті, головою муніципалітету (а в приватному житті — власником каменоломні і цегельного заводу). Стробік був прихвостнем Генрі Молленгауера — найдосвідченішого і найбільш хижого з цієї трійки політичних лідерів. Коли Молленгауер користолюбно домагався чогось від муніципалітету, Стробік був покірним знаряддям у його руках. За вказівкою Молленгауера Стінер був обраний до муніципалітету, а оскільки він слухняно віддав свій голос за того, за кого йому наказали, то його зробили помічником завідувача дорожнім управлінням.

Тут він опинився у полі зору Едварда Мелії Батлера і почав надавати йому невеликі послуги. Дещо пізніше політичний комітет республіканської партії з Батлером на чолі вирішив, що на посаді міського скарбника потрібна людина м'яка, слухняна і водночас безумовно віддана. Ось таким чином ім'я Стінера потрапило до виборчого бюлетеня. Стінер слабко розбирався у фінансових питаннях, хоча і був чудовим бухгалтером. Але хіба юрисконсульт Ріган (таке ж безсловесне знаряддя в руках всемогутнього тріумвірату) не міг у будь-який час зарадити йому корисною порадою? Звичайно, міг. Отже, проведення кандидатури Стінера труднощів не викликало. Потрапити в список кандидатів було все одно, що бути обраним. І після кількох тижнів виснажливих публічних виступів, коли він, затинаючись, белькотів заяложені фрази про те, що Філадельфії понад усе необхідно чесне міське самоврядування, Стінера офіційно призначили на посаду. От і все.

Питання про те, наскільки адміністративні і фінансові можливості Джорджа Стінера відповідали цій посаді, не відігравало би ніякої ролі, якби Філадельфія (як жодне інше місто) не страждала на той час від украй невдалої фінансової системи або, точніше, від повної її відсутності. Річ у тім, що податковому уповноваженому і скарбникові надавалося право накопичувати і зберігати кошти, що належали місту — поза міськими сейфами, причому ніхто з них навіть не вимагав, щоб ці гроші приносили прибуток місту. Згадані посадовці були зобов'язані до моменту звільнення від обов'язків повернути тільки основний капітал.

Ніде не передбачалося, щоб кошти, накопичені таким чином або отримані з будь-якого іншого джерела, зберігалися в недоторканності в сейфах міської скарбниці. Ці гроші могли бути віддані на розмноження, депоновані в банках або використані для фінансування приватних підприємств, аби лише був повернутий основний капітал. Зрозуміло, подібна фінансова політика не була офіційно санкціонована, але про неї знали і політичні кола, і преса, і великі фінансисти. То як же можна було покласти цьому край?

Вступивши в діловий контакт з Едвардом Батлером, Ковпервуд, проти своєї волі і сам зрештою того не усвідомлюючи, був утягнутий в коло безпринципних махінацій. Сім років тому, ідучи з контори «Тай і Ко», він дав собі обітницю ніколи більше не займатися грою на біржі.

Тепер же він знову їй віддався, але з іще більшою пристрастю, бо працював уже на самого себе — на фірму «Ковпервуд і Ко», і горів бажанням задовольнити своїх нових клієнтів — представників могутнього світу, які все частіше і частіше вдавалися до його послуг. У всіх цих людей водилися статки, нехай навіть незначні. Всі вони роздобували закулісну інформацію і доручали Ковпервуду купувати для них ті чи інші акції під заставу, оскільки його ім'я було знайоме багатьом політичним діячам, і він вважався дуже надійною людиною. Зрештою, він таким і був. Досі він не спекулював і не грав на біржі за власний рахунок. Він навіть часто заспокоював себе думкою, що за всі ці роки жодного разу не виступав на біржі від свого імені, суворо дотримуючись правил обмежуватися виконанням чужих доручень. І ось тепер до нього заявився Джордж Стінер з пропозицією, яку не можна було цілком ототожнювати з біржовою грою, хоча по суті вона нічим від неї не відрізнялася.

Варто одразу пояснити, що ще задовго до Громадянської війни і під час неї в Філадельфії практикувався звичай за нестачі готівкових коштів у скарбниці випускати так звані міські зобов'язання (іншими словами — ті ж векселі), з шести відсотків річних, термін яких спливав іноді за місяць, іноді за три, іноді за шість — залежно від суми та від того, коли, на думку скарбника, місто зможе викупити і погасити ці зобов'язання. Це був звичайний спосіб розплати і з дрібними торговцями, і з великими підрядниками. Але першим — постачальникам міських установ — в разі потреби в готівці доводилося враховувати ці векселі зазвичай з розрахунку дев'яносто за сто, тоді як інші мали можливість почекати і притримати їх до закінчення терміну. Подібна система була, звісно, збитковою для дрібного торгового люду, зате дуже вигідна для великих підрядників і банкірських контор. Адже сумнівів у тому, що місто свого часу сплатить за цими зобов'язаннями, бути не могло, а при такій абсолютній їх надійності шість відсотків річних були чудовим приварком. Скуповуючи зобов'язання у дрібних торговців по дев'яносто центів за долар, банки і маклери (якщо вони лише мали можливість почекати) зрештою загрібали значні суми.

Спочатку міський скарбник, імовірно, не мав наміру завдавати збитків комусь зі своїх співгромадян (можливо, тоді у скарбниці дійсно не було готівки для виплати). Однак згодом випуск цих зобов'язань

вже нічим не виправдовувався, бо міське господарство могло б вестися економніше. Але на той час ці зобов'язання, як легко можна собі уявити, вже стали джерелом чималих баришів для власників маклерських контор, банкірів і значних спекулянтів, а тому випуск їх незмінно передбачався фінансовою політикою міста.

Однак і в цієї справи був тіньовий бік. Щоб використовувати ситуацію з найбільшим для себе зиском, великий банкір, власник зобов'язань, мав бути ще й «своєю людиною», тобто перебувати в добрих стосунках з політичною верхівкою міста; інакше, коли б у нього виникла потреба в готівці, і він прийшов зі своїми зобов'язаннями до міського скарбника, то виявилося б, що розрахунок за ними здійснений бути не може. Але варто було йому передати їх якомусь банкіру або маклеру, що близько стояв до клану правителів, — тоді інша річ! Міська скарбниця негайно знаходила кошти для їх оплати. Або ж, якщо це влаштовувало маклера або банкіра — зрозуміло, «свого», — термін дії векселів, виданих на три місяці, які вже підлягали викупу, пролонговувався ще на багато років, і за ними, як і раніше, виплачувалося шість відсотків річних, навіть якщо місто й мало кошти для їх погашення. Отак тривало таємне і злочинне пограбування міської каси. «Немає грошей!» — ця формула покривала всі махінації. Широка громадськість нічого не знала. Та й звідки їй було знати? Газети не виявляли достатньої пильності, оскільки багато хто з них були на підкупі у тієї ж владної кліки. З людей, що мали хоч якусь політичну вагу, не висувалися наполегливі і переконані борці проти цих зловживань. За час війни загальна сума непогашених міських зобов'язань з виплатою шести відсотків річних зросла до двох з гаком мільйонів доларів, і справа повернула на лихе. Окрім того, деякі з вкладників надумали вимагати свої гроші назад.

І ось для покриття цієї простроченої заборгованості і для того, щоб усе знову було «тишком-нишком», міська влада вирішила випустити позику приблизно на два мільйони доларів — потреби в особливій точності щодо суми не було — у вигляді процентних сертифікатів[17] номіналом по сто доларів, що підлягали викупу частинами, через шість, дванадцять і вісімнадцять місяців. Сертифікати, для викупу яких виділявся амортизаційний фонд[18], надходили у відкритий продаж, а на виручені за них кошти передбачалося викупити давно

прострочені зобов'язання, що останнім часом викликали стільки небажаних розмов.

Цілком очевидно, що вся ця комбінація зводилася до того, щоб відібрати в одного і віддати іншому. Фактично ні про який викуп прострочених зобов'язань не могло бути й мови. Весь задум полягав у тому, щоб фінансисти з тієї ж кліки, як і раніше, могли патрати міську казну: сертифікати продавалися «кому слід» по дев'яносто за сто і навіть нижче, під приводом того, що на відкритому ринку для них немає збуту через малу кредитоспроможність міста. Почасти так воно і було. Війна щойно скінчилася. Гроші були в ціні. Капіталісти могли де завгодно отримати більш високі відсотки, якщо їм не надавати сертифікатів міської позики по дев'яносто доларів. Але невелика група політиканів, не причетних до міської адміністрації, котрі насторожено ставилися до її діяльності, а також низка газет і деякі фінансисти, які стояли осторонь політики, під впливом загального підйому патріотизму в країні наполягали на розміщенні позики альпарі. Тому до постанови про випуск позики довелося додати відповідний пункт.

Певна річ, що ця обставина розладнала таємну змову політиків і фінансистів, котрі сподівалися одержати сертифікати позики по дев'яносто доларів. Так чи інакше, свої грошенята, які застрягли в прострочених зобов'язаннях міста, що не купувало їх за браком коштів, треба було видряпувати. Залишався один вихід — знайти маклера, обізнаного в усіх тонкощах біржі. Цей маклер, взявшись за розповсюдження нової міської позики, надав би їй видимості вигідного капіталовкладення і таким чином збув би сертифікати на сторону по сто доларів за штуку. Надалі ж, якби позика впала в ціні — а це було неминуче, — вони могли скупити скільки завгодно сертифікатів і при першій-ліпшій нагоді пред'явити їх місту до оплати за номінальною вартістю.

Джордж Стінер, який саме в цей час вступив на пост міського скарбничого і не мав достатніх фінансових можливостей для вирішення такої складної проблеми, неабияк непокоївся. Генрі Молленгауер, власник безлічі старих міських зобов'язань, котрий бажав тепер отримати свої гроші для вкладення їх у багатонадійні підприємства на Заході, зробив візит Стінеру, а також меру міста (разом з Сімпсоном і Батлером він входив до складу «великої трійки»).

— Я вважаю, що час вже якось виплутуватися зі становища з цими простроченими зобов'язаннями, — заявив він. — У мене їх накопичилося на величезну суму, та й у інших теж. Ми довгий час допомагали місту, не кажучи ні слова, але тепер потрібно нарешті діяти. Містер Батлер і містер Сімпсон дотримуються тієї ж думки. Чи не можна пустити сертифікати нової позики в котирування на фондовій біржі і таким шляхом реалізувати гроші? Спритний маклер міг би підняти їх до паритету.

Стінер був надзвичайно втішений візитом. Молленгауер рідко обтяжував себе появою на людях і вже якщо робив це, то з розрахунком на відповідний ефект. Тепер він побував ще у мера міста і у голови міської ради, тримаючись в розмові з ними, як і зі Стінером, зарозуміло, неприступно і непроникно. Хіба не були вони для нього просто хлопчаками на побігеньках?

Для того щоб усвідомити собі, чим був викликаний інтерес Молленгауера до Стінера і наскільки велике значення мали його візит до нього і подальші дії скарбничого, необхідно окинути оком політичну ситуацію, що передувала описуваним подіям. Хоча Джордж Стінер і був певною мірою поплічником і ставлеником Молленгауера, але той знав його лише поверхово. Щоправда, він кілька разів бачив Стінера і дещо чув про нього, але на внесення його імені в кандидатський список погодився лише через умовляння своїх наближених, які запевняли, що Стінер — «чудовий хлопець» — ніколи не вийде з-під контролю, нікому не заподіє жодних клопотів і таке інше. Молленгауер і раніше, за іншої місцевої влади, підтримував зв'язок з міською скарбницею, але завжди настільки обережно, що ніхто не міг цього викрити. Він був занадто помітною фігурою і в політичному, і в фінансовому світі. Проте його анітрохи не збентежив план, придуманий якщо не Батлером, то Сімпсоном: за допомогою підставних осіб з політичного і комерційного світу потихеньку, без скандалу, викачати все, що можна, з міської скарбниці. Отже, вже за кілька років до описуваних нами подій для цієї мети була створена особлива агентура: голова міської ради Едвард Стробік, тодішній мер міста Ейса Конклін, олдермени Томас Вайкрофт, Джейкоб Хармон і багато інших. Вони організували низку фірм під найрізноманітнішими фіктивними назвами, які торгували всім, що могло знадобитися для міського господарства, — дошками, камінням, залізом, сталлю,

цементом тощо — зрозуміло, з величезною вигодою для тих, хто переховувався за цими вигаданими назвами. Це рятувало місто від клопотів, пов'язаних з пошуком чесних і сумлінних постачальників.

Оскільки подальша розповідь про Ковпервуда буде пов'язана щонайменше з трьома з цих «фірм», слід коротко описати їх діяльність. Очолював їх Едвард Стробік, один з найбільш енергійних поплічників Молленгауера; це був спритний і пронозуватий чоловік років тридцяти п'яти, худий, чорнявий, кароокий, з величезними чорними вусами. Одягався він елегантно і вигадливо — смугасті штани, білий жилет, чорна візитівка і шовковий циліндр. Черевики незвичайно химерного фасону завжди були начищені до блиску. Своєю бездоганною зовнішністю він заслужив прізвисько «жевжик». Разом з тим це був досить здібний чоловік, і багато хто його поважав.

Двоє з колег — містери Томас Вайкрофт і Хармон — не відрізнялися такою приємною і чарівливою зовнішністю. Хармон, котрий у суспільстві на всіх наводив нудьгу, дуже непогано розбирався в фінансових питаннях. Довготелесий і рудуватий, із карими очима, він, попри свою меланхолійну зовнішність, був вельми метикований і завжди готовий пуститися на будь-яку аферу не дуже великого масштабу і досить безпечну з погляду кримінального кодексу. Він не був особливо хитрий, але, як би там не було, хотів висунутися.

Томас Вайкрофт, останній член цього корисного, але не надто поважного тріумвірату — високий сухорлявий чоловік із виснаженим, землистим обличчям і глибоко посадженими очима, — незважаючи на свою непоказну зовнішність, мав неабиякий розум. За професією ливарник, він потрапив у політичні діячі випадково, як і Стінер, адже зумів стати у нагоді. Йому вдалося призбирати невеликий капітал завдяки участі в очолюваному Стробіком тріумвіраті, який займався всілякими й досить своєрідними справами, про які йтиметься нижче.

Фірми, організовані підручними Молленгауера ще при старому складі муніципалітету, торгували м'ясом, будівельними матеріалами, ліхтарними стовпами, щебенем — усим, що могло знадобитися міському господарству. Підряд, запланований містом, не підлягав анулюванню, але щоб отримати його, необхідно спершу «підмазати» декого з членів міського самоврядування, а для цього потрібні гроші. Фірма зовсім не зобов'язана сама займатися забоєм худоби або відливкою ліхтарних стовпів. Вона повинна лише організувати цю

справу, отримати торговий патент, домогтися від міського самоврядування підряду на поставку (про що вже, звісно, подбають Стробік, Хармон і Вайкрофт), а тоді передоручити певний підряд власникам бійні або ливарного заводу, які будуть постачати усе необхідне, виділивши посередницькій фірмі відповідну частку прибутку. Частка ця, в свою чергу, буде розділена і частково передана Молленгауеру і Сімпсону під виглядом добровільної пожертви на потреби очолюваного ними політичного клубу або об'єднання. Все це робилося дуже просто і до певних меж цілком законно. Власник бійні або ливарного заводу навіть і не мріяв про те, щоб самому домогтися підряду. Стінер або будь-хто інший, хто в цей час відав міською казною і за невисокі відсотки давав у борг гроші, потрібні власнику бійні або ливарного заводу для забезпечення поставки чи для виконання підряду, отримував не лише свої один-два відсотки, які клав у кишеню (адже так робили і його попередники), але ще й неабияку частку прибутків. Як головного помічника Стінеру рекомендували сумирного чоловіка «зі своїх», котрий умів тримати язика за зубами. Скарбничого анітрохи не стосувалося, що Стробік, Хармон і Вайкрофт, діючи в інтересах Молленгауера, час від часу використовували частину запозичених у міста коштів зовсім не на те, для чого вони були взяті. Його справою було позичати їм гроші.

Але подивимося, що ж далі. Ще до того, як Стінер був намічений кандидатом у міські скарбники, Стробік — до речі, один з його поручителів при здобутті цієї посади (що вже само по собі було протизаконно, адже, згідно з конституцією штату Пенсильванія, жодна офіційна посадова особа не може бути поручителем за іншу) — натякнув йому, що люди, котрі сприяють тому, аби його було обрано, аж ніяк не стануть вимагати від нього чогось незаконного, але він має бути поступливим, не заперечувати проти роздутих міських бюджетів, коротше кажучи, «не кусати руку, що його годує». З не меншою ясністю йому дали зрозуміти, що тільки-но він вступить на посаду, дещо почне перепадати і йому. Як уже говорилося, Стінер все своє життя бідував. Він бачив, що люди, які займалися політиканством, процвітали матеріально, тоді як він, агент зі страхування і продажу нерухомого майна, ледве зводив кінці з кінцями. На його частку дрібного політичного посіпаки випадало багато марудної роботи. Інші політичні діячі обзаводилися прекрасними особняками в нових

районах міста, влаштовували розважальні поїздки до Нью-Йорка, Гаррісберга або Вашингтона. У літній сезон вони розважалися в заміських готелях з дружинами або коханками, а йому доступ в коло улюбленців долі був усе ще закритий. Цілком природно, що всі ці обіцянки захопили його, і він був радий старатися. Нарешті і він досягне добробуту.

Коли у нього побував Молленгауер і висловився про необхідність підняти курс сертифікатів міської позики до паритету — хоча ця розмова і не мала прямого стосунку до відносин, які Молленгауер підтримував зі скарбничим через Стробіка й інших, — Стінер, почувши владний голос господаря, не забарився підписатися під власною політичною догідливістю й кинувся до Стробіка по більш детальну інформацію.

— Як би ви вчинили на моєму місці? — запитав він Стробіка, який вже знав про те, що Молленгауер відвідав скарбничого, але чекав, щоб той сам про це заговорив. — Містер Молленгауер висловив побажання, щоб позика котирувалася на біржі і була доведена до паритету, тобто йшла би по сто доларів за сертифікат!

Ані Стробік, ані Хармон та Вайкрофт не знали, як домогтися того, щоб сертифікати міської позики, які оцінювалися на відкритому ринку в дев’яносто доларів, на біржі продавалися б по сто. Але секретар Молленгауера, якийсь Ебнер Сенгстек, напоумив Стробіка звернутися до молодого Ковпервуда: хоч-не-хоч, а з ним веде справи Батлер, а Молленгауер, мабуть, не наполягає на залученні до цієї справи свого особистого маклера, то чому ж не спробувати Ковпервуда?

Отак і сталося, що Френк отримав запрошення зайти до Стінера. Опинившись у нього в кабінеті і ще не знаючи, що за його спиною ховаються Молленгауер і Сімпсон, він з першого погляду на цього вилицюватого чоловіка, котрий так дивно волочив ногу, зрозумів, що у фінансових справах скарбничий геть не тямить (от би стати при ньому радником, його єдиним консультантом на всі чотири роки!)

— Вітаю, містере Стінер, — м’яко і вкрадливо сказав Ковпервуд, коли той подав йому руку. — Дуже радий з вами познайомитися. Я, звісно, багато чув про вас.

Стінер став довго і нудно викладати Ковпервуду, в чому полягає проблема. Почавши здалека, раз у раз затинаючись, він пояснював, як лякають його майбутні труднощі.

— Головне завдання, наскільки я розумію, полягає в тому, щоб домогтися котирування цих сертифікатів альпарі. Я можу випускати їх будь-якими партіями і так часто, як забажаєте. Наразі я хочу виручити суму, достатню для погашення короткострокових зобов'язань на двісті тисяч доларів, а пізніше — скільки вдасться.

Ковпервуд відчув себе в ролі лікаря, котрий вислуховує пацієнта, який зовсім не хворий, але пристрасно хоче, щоб його заспокоїли, і обіцяє за це великий гонорар. Премудрощі фондової біржі були для нього зрозумілі, як ясний день. Він знав, що коли реалізація позики безроздільно потрапить в його руки, і при тім йому вдасться зберегти в таємниці, що він діє в інтересах міста, і якщо, нарешті, Стінер дозволить йому орудувати на біржі в ролі «бика», тобто скуповувати сертифікати для амортизаційного фонду і водночас вміло продавати їх при підвищенні курсу, то він досягне блискучих результатів навіть при найбільшому випуску. Але він повинен розпоряджатися одноосібно і мати власних агентів. В голові його вже виник план, як примусити необачних біржовиків грати на пониження: треба лише змусити їх повірити, що сертифікатів цієї позики в обігу скільки завгодно, і при бажанні вони встигнуть скупити їх. Потім вони схаменуться і побачать, що дістати їх не можна, що всі сертифікати в руках у нього, Ковпервуда! Але він не відразу відкриє свій секрет. О, ні, в жодному разі! Він почне роздувати вартість сертифікатів до паритету, а потім пустить їх у продаж. Отоді-то він і гребоне грошиків на цій справі! Ковпервуд був занадто тямущий, аби не здогадатися, що за всим цим ховаються ті ж політичні верховоди міста і що за спиною Стінера стоять люди куди більш кмітливі і значні. Але що з того? Бач, як обережно і хитро вчинили вони, звернувшись до нього через Стінера! Не виключено, що його, Ковпервуда, ім'я починає набувати ваги в місцевих політичних колах. А це чимало обіцяє йому в майбутньому.

— Так от, містере Стінер, — сказав він, вислухавши пояснення скарбничого і довідавшись, яку частину міської позики той хотів би реалізувати протягом найближчого року. — Я охоче візьмуся за цю справу. Але мені потрібен день або два, щоби добряче все обміркувати.

— Авжеж, звичайно, містере Ковпервуд, — з готовністю погодився Стінер. — Поспішати нікуди. Але сповістіть мене, як тільки ви знайдете якесь рішення. До речі, яку ви берете комісію?

— Бачите, містере Стінер, на фондовій біржі існує певна ставка, якої ми, маклери, зобов’язані дотримуватися. Це — чверть відсотка номінальної вартості облігацій або зобов’язань. Щоправда, я, можливо, буду змушений провести ряд фіктивних угод, яких саме — я поясню вам пізніше, — але з вас я за це нічого не візьму, якщо все це залишиться між нами. Я постараюсь зробити для вас усе, що буде в моїх силах, містере Стінер, — можете не сумніватися. Але дайте мені на роздуми день-два.

Вони потиснули один одному руки і розійшлися: Ковпервуд — задоволений тим, що у нього планувалася значна фінансова оборудка, Стінер — тим, що знайшов людину, на яку можна покластися.

15

План, розроблений Ковпервудом після декількох днів роздумів, буде цілком зрозумілий кожному, хто хоч трохи тямить у комерційних і фінансових комбінаціях, але залишиться туманним для непосвяченого. Передусім скарбничий мав депонувати міські кошти в конторі Ковпервуда. А далі фактично передати їх в розпорядження останнього або ж занести в його кредит за своїми книгами, з правом отримання в будь-який час певні партії сертифікатів міської позики. Для початку — на двісті тисяч доларів, адже саме таку суму бажано було швидко реалізувати. Після чого Ковпервуд зобов'язувався пустити ці сертифікати в обіг і вжити заходів до того, щоб довести їх до паритету. Тоді міський скарбник мав негайно звернутися до комітету фондової біржі з клопотанням про включення їх до списку цінностей, що котируються. Ковпервуд же збирався застосувати весь свій вплив, щоб прискорити розгляд цього клопотання. Після того як буде отримано відповідний дозвіл, Стінер реалізує через нього (і лише через нього!) всі сертифікати міської позики. Далі Стінер дозволить йому купувати для амортизаційного фонду стільки сертифікатів, скільки Ковпервуд вважатиме за необхідне скупити, щоб підвищити їх ціну до паритету. Щоб домогтися цього (після того як значну кількість сертифікатів позики вже буде пущено в обіг) може виявитися необхідним знову скупити їх значними партіями і потім через деякий час пустити в продаж. Для цього законом, який передбачає продаж сертифікатів лише за номіналом, доведеться певною мірою знехтувати, а це значить, що фіктивні й попередні угоди не будуть прийматися в розрахунок, поки сертифікати не досягнуть паритету.

Ковпервуд розтлумачив Стінеру, що такий план має чимало переваг. З огляду на те, що сертифікати, зрештою, так чи інакше піднімуться до паритету, ніщо не заважає Стінеру, як і будь-кому іншому, закупити їх майже за безцінь на самому початку реалізації позики і притримати, поки вони не почнуть рости в ціні. Ковпервуд охоче відкриє Стінеру кредит на будь-яку суму, з тим, щоб той розраховувався з ним у кінці кожного місяця. При цьому ніхто не зажадає від нього, щоб він дійсно купував сертифікати. Ковпервуд буде вести його рахунок на певну

помірну маржу (скажімо, до десяти пунктів). Таким чином, Стінер може вважати, що гроші вже у нього в кишені. І це не враховуючи того, що сертифікати для амортизаційного фонду можна буде закупити дуже дешево, адже Ковпервуд, маючи в своєму розпорядженні основний і резервний випуски позики, викидатиме їх на ринок в потрібній йому кількості саме в такі моменти, коли вирішить купувати, і так чинитиме тиск на біржу. А пізніше ціни вже напевно почнуть підніматися. Якщо тримати неподільно у своїх руках випуск позики, що дає можливість довільно викликати на біржі підвищення і пониження, то можна не сумніватися, що зрештою місто реалізує всю свою позику альпарі, причому завдяки таким штучним коливанням, очевидно, вдасться ще й непогано заробити. Ковпервуд у сенсі вигоди усю надію покладав саме на цю обставину. За всі дійсно проведені ним операції з продажу сертифікатів позики альпарі місто винагородить його звичайним куртажем (це необхідно, щоб уникнути непорозумінь із біржовим комітетом). Що ж до решти, себто фіктивних угод, до яких не раз доведеться вдаватися, то він сподівається сам винагородити себе за працю, розраховуючи на свої знання біржової гри. Якщо Стінеру завгодно увійти з ним у частку в його біржових оборудках — він буде дуже радий.

Подібна комбінація, туманна для людини необізнаної, абсолютно зрозуміла досвідченому біржовикові. Найрізноманітніші виверти споконвіку практикувалися на біржі, коли справа стосувалася цінностей, що перебувають під неухильним контролем однієї людини або певної групи людей. Ця комбінація нічим не відрізнялася від того, що пізніше вони робили з акціями «Ірі», «Стандард Ойл», «мідними», «цукровими», «пшеничними» і будь-якими іншими. Ковпервуд одним із перших — ще замолоду — зметикував, як влаштовуються такі оборудки. На час його першої зустрічі зі Стінером йому було двадцять вісім років. Коли він востаннє «співпрацював» із ним, йому виповнилось тридцять чотири.

Спорудження будинків для родин старшого і молодого Ковпервудів і переробка фасаду банкірської контори «Ковпервуд і Ко» швидко просувалися. Фасад контори був виконаний у ранньому флорентійському стилі, з вікнами, що звужувалися догори, з візерунчастими кованими дверима між витонченими різьбленими колонками і карнизом з бурого вапняку. По центру цих витончених і

промовистих дверей була майстерно викарбувана тонка ніжна рука із піднесеним палаючим факелом. Елсворт пояснив Ковпервуду, що в давні часи у Венеції таку руку зображували на вивісках обмінних крамниць, але нині первісне значення цієї емблеми забулося.

Приміщення всередині було облаштоване полірованим деревом, візерунок якого відтворював деревний лишай. Вікна виблискували безліччю дрібних гранованих стекол, овальних, довгастих, квадратних і круглих, розташованих за певним, приємним для ока, взірцем. Газові ріжки були зроблені на кшталт римських світильників, а конторський сейф, як це не дивно, слугував окрасою: він стояв у глибині приміщення на мармуровому постаменті, і на його лакованій сріблясто-сірій поверхні було золотом викарбувано: «Ковпервуд і Ко». Усе приміщення, витримане в благородному строгому стилі, водночас свідчило про солідність, процвітання і надійність. Коли будівля була готова, Ковпервуд оглянув її та із задоволеним виглядом похвалив Елсворта:

— Мені подобається! Дуже гарно! Працювати тут — одне задоволення. Якщо і особняки вийдуть такі — це буде чудово!

— Зачекайте хвалити, вони ще не закінчені! Утім, думаю, що ви будете задоволені, містере Ковпервуд. Мені довелося чимало поламати собі голову над вашим будинком через його невеликі розміри. Будинок вашого батька вдався мені значно легше. Але ваш...

І він почав описувати вестибюль і вітальні — велику і малу, які він мав у своєму розпорядженні. Він обробляв їх так, щоб вони виглядали більш просторими і значними, ніж дозволяли їх скромні розміри.

Коли будівництво було завершено, виявилося, що обидва будинки і справді дуже ефектні, оригінальні і анітрохи не схожі на пересічні особняки по сусідству. Їх розділяла зелена галявина футів двадцяти завширшки. Архітектор, запозичивши дещо від школи Тюдорів, відмовився від тієї химерності, яка стала пізніше відрізняти багато особняків Філадельфії та інших американських міст. Особливо гарними були двері, розташовані в широких, низьких, скупо орнаментованих арках, і три засклених ліхтарі незвичної форми, один — на другому поверсі у Френка, два — внизу, на фасаді батьківської хати. Над фронтонами обох будинків виднілися коники дахів: два у Френка, чотири у його батька. Кожен фасад мав на першому поверсі по вікну в глибокій ніші, утвореній виступами зовнішньої стіни. Ці вікна

були захищені з боку вулиці низеньким парапетом, точніше, балюстрадою. На ній можна було поставити горщики з кучерявими рослинами і квітами (що й було зроблено згодом). Тож із вулиці вікна, які потопали у зелені, виглядали особливо приємно. В глибині ніш Ковпервуди розставили стільці.

На нижньому поверсі обох будинків були облаштовані зимові сади — один навпроти одного, а посеред спільного дворика — білий мармуровий фонтан восьми футів діаметром, з мармуровим купідоном, на якого спадали струмені води. Цей дворик, обнесений високим, із проймами, парканом із зеленувато-сірої цегли, спеціально обпаленої в тон граніту, з якого був складений будинок, облицьований був ззовні білим мармуром. Дворик був весь засіяний зеленою шовковистою травою і справляв враження м'якого зеленого килима. Обидва будинки, як це і було заплановано з самого початку, поєднувалися галереєю із зеленими колонками, яку склили на зиму.

Тепер Елсворт вже взявся обробляти і обставляти кімнати в стилі різних епох, що неабияк вплинуло на художні смаки Френка Ковпервуда і розширило його уявлення про великий світ мистецтв. Вельми повчальні і цінні були для нього довгі бесіди з Елсвортом про стилі й види архітектури та меблів, про різні породи дерева, про різноманітність орнаментів, якість тканин, виняткове значення завіс і портьєр, про розстановку меблів і всілякі види паркету. Елсворт, поряд з архітектурою, вивчав також декоративне мистецтво і багато розмірковував щодо художніх уподобань американців: смак цей, як він вважав, мав неабияк розвинутися з часом. Молодому архітектору страх як набридло поширене тоді романське поєднання заміської вілли з особняком. Настав час для чогось нового. Він і сам ще не усвідомив, яким буде це нове, але поки що радів вже із того, що спроектовані ним для Ковпервудів будинки були оригінальні, прості і приємні для ока. Завдяки цим якостям вони вигідно виділялися на тлі архітектури всієї вулиці.

У будинку Френка, за задумом Елсворта, на нижньому поверсі містилися: їдальня, зал, зимовий сад і буфетна, а також головний вестибюль, внутрішні сходи і гардеробна під нею; на другому — бібліотека, велика і мала вітальні, робочий кабінет Ковпервуда і будуар Ліліан, що з'єднувався з туалетною і ванною.

На третьому поверсі, майстерно спланованому й обладнаному ванними і гардеробними кімнатами, розташовувалася дитяча, приміщення для прислуги і кілька кімнат для гостей.

Елсворт знайомив Ковпервуда з ескізами меблів, портьєр, шафок, тумбочок і роялів найвишуканіших форм. Вони удвох обговорювали різні способи обробки дерева — жакоб, маркетрі, буль, а також всілякі його сорти: рожеве, червоне, горіх, англійський дуб, клен, «пташине око». Елсворт пояснював, якої майстерності вимагає виготовлення меблів «буль», і яка недоцільна вона в Філадельфії: бронзові або черепахові інкрустації стовбурчаться від спеки і вогкості, а потім починають пузиритися і тріскатися. Розповідав він і про складність і дорожнечу деяких видів обробки, і врешті-решт запропонував позолочені меблі для великої вітальні, гобеленові панно для малої, французький ренесанс для їдальні та бібліотеки, а для інших кімнат — «пташине око» (подекуди блакитного кольору, іноді природного забарвлення), а також легкі меблі з різьбленого горіха. Портьєри, шпалери і килими, на його думку, мали гармоніювати з оббивкою меблів, але не зовсім збігатися з нею за тоном. Рояль і нотна шафка в малій вітальні, а також гірки, шафки і тумби в залі він рекомендував (якщо Френка не відлякає дорожнеча) все-таки обробити в стилі «буль» або «маркетрі».

Елсворт радив ще замовити рояль трикутної форми, оскільки чотирикутний досить похмурий. Ковпервуд слухав його, як зачарований. В його уяві вже вимальовувався будинок — благородний, затишний, витончений. Картини — якщо він побажає мати їх — мають бути вставлені в масивні різьблені золочені рами. А якщо він вирішить облаштувати цілу картинну галерею, то під неї можна пристосувати бібліотеку, а книги розмістити у великій вітальні на другому поверсі, розташованій між бібліотекою і малою вітальнею. (Пізніше, коли у Френка розвинулася справжня любов до живопису, він здійснив цей задум.)

Відтоді в ньому прокинувся жвавий інтерес до витворів мистецтва і до художніх виробів — картин, бронзи, різьблених дрібничок і статуеток, якими він заповнював шафки, тумби, столики й етажерки свого нового будинку. У Філадельфії взагалі важко було дістати справжні витончені речі такого штибу, а в магазинах їх зовсім не було. Щоправда, багато приватних будинків рясніли чарівними дрібничками,

привезеними з далеких подорожей, але у Ковпервуда поки що було мало зв'язків з «кращими сім'ями» міста. У ті часи славилися два американських скульптори: Пауерс і Хосмер (у Френка були їхні твори). Але, за словами Елсворта, це було далеко не останнє слово в мистецтві, і він радив придбати копію якоїсь античної статуї. Зрештою, Ковпервуду вдалося купити голову Давида роботи Торвальдсена, від якої він був у захваті, і кілька пейзажів Хента, Сюллі і Харта, що певною мірою передавали дух сучасності.

Такий будинок, безсумнівно, накладав відбиток на своїх мешканців. Загалом ми вважаємо себе індивідуумами, що стоять поза цим і навіть вище впливу наших осель і речей; але між ними і нами існує ледь вловимий зв'язок, завдяки якому речі так само відображають нас, як ми відображаємо їх. Люди і речі взаємно передають одне одному свою гідність, свою витонченість і силу: краса чи її протилежність, немов човник на ткацькому верстаті, снують від одних до інших. Спробуйте перерізати нитку, відокремити людину від того, що по праву належить їй, що вже стало для неї невіддільним, і перед вами виникне безлика постать (щасливець чи невдаха?), павук без павутини, який вже не стане самим собою доти, поки йому не повернуть його права і привілеї.

Дивлячись, як росте його новий будинок, Ковпервуд переймався усвідомленням своєї значущості, а стосунки, що несподівано зав'язалися у нього з міським скарбничим — були як широко відчинені двері в світ удачі. Він роз'їжджав містом в колясці, запряженій двома породистими гнідими кониками, чиї лискучі крупи і до блиску начищена збруя свідчили про дбайливу опіку конюха і кучера. Елсворт вже будував простору стайню в провулку, позаду нових будинків, для спільного користування обох сімей. Френк обіцяв дружині, як тільки вони влаштуються в своєму новому житлі, купити їй «вікторію», — так називався в ті часи відкритий і низький чотириколісний екіпаж, — адже їм доведеться багато їздити. Вони будуть давати вечори — йому необхідно розширювати коло своїх знайомств. Разом з сестрою Анною і братами Джозефом і Едвардом вони будуть користуватися для прийомів обома будинками. Чому б Анні не підшукати блискучу партію? Треба сподіватися, що Джо і Ед теж зможуть вигідно одружитися, адже тепер зрозуміло, що в комерції вони багато не досягнуть. Але в будь-якому разі вони можуть спробувати.

— Хіба тобі самій все це не до вподоби? — запитав Френк після розмови про прийоми.

Ліліан мляво посміхнулася.

— Я спробую, — відповіла вона.

16

Невдовзі після угоди між скарбничим Стінером і Ковпервудом складний політико-фінансовий механізм запрацював з метою здійснення своїх задумів. Двісті тисяч доларів у шестивідсоткових сертифікатах, які підлягали погашенню за десять років, були записані за книгами міського самоврядування на рахунок банкірської контори «Ковпервуд і Ко». Ковпервуд став пропонувати позику невеликими партіями за ціною, що перевищувала дев'яносто доларів. При цьому він усіма способами намагався переконати людей, що таке розміщення капіталу обіцяє великий зиск. Курс сертифікатів поступово підвищувався, і Френк збував їх усе в більшій кількості, поки, нарешті, вартість їх не зросла до ста доларів, і весь випуск на суму в двісті тисяч доларів (дві тисячі сертифікатів) не розійшовся дрібними партіями. Стінер був задоволений. Двісті сертифікатів, що були закріплені за ним і продані по сто доларів за штуку, принесли йому дві тисячі доларів баришу. Це був бариш незаконний, нажитий нечесним шляхом, але сумління не дуже дошкуляло Стінерові. Та й навряд чи воно в нього було. Стінер мріяв про щасливе майбутнє.

Важко пояснити, яка невидима, але могутня сила зосередилася таким чином у руках Ковпервуда. Варто нагадати, що йому минув лише двадцять дев'ятий рік. Уявіть собі людину, від природи обдаровану талантом фінансиста, який маніпулює величезними сумами під виглядом акцій, сертифікатів, облігацій та готівки так само вільно, як хтось маніпулює шашками або шахами на дошці. А ще краще — уявіть собі майстра, який опанував усі таємниці шахової гри, — славетного шахіста з тих, котрі, сидячи спиною до дошки, грають одночасно з чотирнадцятьма партнерами, по черзі оголошують ходи, пам'ятають розташування всіх фігур на всіх дошках і незмінно виграють. Звісно, на той час Ковпервуд ще не був таким вправним, та все ж це порівняння цілком доречне. Чуття підказувало йому, що робити з грошима, — він умів депонувати їх в одному місці готівкою і водночас використовувати їх для кредиту і як базу для оборотних чеків у багатьох інших місцях. В результаті обдуманого, послідовного проведення подібних операцій він уже отримав купівельну

спроможність, що разів у десять, а то й у дванадцять перевищувала початкову суму, котра втрапила йому до рук. Ковпервуд інстинктивно засвоїв принципи гри на підвищення і на пониження. Він не лише точно знав, якими способами день у день, рік у рік він буде підкоряти своїй волі зниження і підвищення курсу міських сертифікатів (зрозуміло, якщо йому вдасться зберегти свій вплив на скарбничого), але також як за допомогою цієї позики заручитися в банках таким кредитом, який йому раніше і не снився. Одним із перших скористався ситуацією банк його батька і розширив кредит Френкові. Місцеві політичні верховоди і ділки — Молленгауер, Батлер, Сімпсон та інші, — переконавшись в його успіхах, почали спекулювати міською позикою. Ковпервуд став відомий Молленгауеру і Сімпсону якщо не особисто, то як людина, котра зуміла досить успішно провернути угоду з випуском міської позики. Подейкували, що Стінер вчинив дуже мудро, звернувшись до Ковпервуда. Правила фондової біржі вимагали, щоби всі угоди підсумовувалися до кінця дня і балансувалися до кінця наступного. Але домовленість з новим скарбничим позбавляла Ковпервуда дотримання цього правила, і в його розпорядженні завжди був час до першого числа наступного місяця, тобто іноді цілих тридцять днів для того, щоб відзвітувати по всіх угодах, пов’язаних з випуском позики.

Більше того, це, по суті, не можна було навіть назвати звітом, адже всі папери залишалися у нього на руках. Оскільки розмір позики був дуже значним, то значними були і суми у віданні Ковпервуда, а так звані трансферти[19] і балансові зведення до кінця місяця залишалися простою формальністю. Френк мав повну можливість користуватися сертифікатами міської позики для спекулятивних цілей, депонувати їх як власні в будь-якому банку для забезпечення позик і таким чином отримувати під них готівку до сімдесяти відсотків їх номінальної вартості (що він і робив без жодних докорів сумління). Здобуті таким шляхом гроші, про які він звітував лише наприкінці місяця, Ковпервуд міг використовувати для інших біржових операцій. Окрім того, вони давали йому можливість позичати нові суми. Ресурси його розширилися тепер безмежно — їх визначали лише дні, помножені на його власні енергію і винахідливість. Політичні верховоди міста не мали навіть уявлення, яким золотим дном стало для Ковпервуда це підприємство, бо й не підозрювали витонченості його розуму. Коли

Стінер, попередньо порадившись з мером міста Стробіком та іншими, сказав Ковпервуду, що протягом року перекаже на його ім’я за книгами міського самоврядування два мільйони позики, Ковпервуд не промовив ні слова — захоплення стулило йому вуста. Два мільйони! І він буде розпоряджатися ними на свій розсуд! Його запросили фінансовим консультантом, він дав пораду, і цю пораду прийняли! Прекрасно! Ковпервуд не належав до людей, схильних мучитися докорами сумління. Він, як і раніше, вважав себе чесним фінансистом. Адже він не був більш жорстоким і нещадним, аніж будь-хто інший на його місці.

Слід зауважити, що маневри Стінера з міськими коштами аж ніяк не стосувалися позиції, яку місцеві ділки займали щодо контролю над кінними залізницями. Питання це було новим і хвилюючим щаблем у фінансовому житті міста. У ньому був зацікавлений багато хто з провідних фінансистів та політиків, як-от Молленгауер, Батлер і Сімпсон, що діяли тут поодинці, кожен на свій страх і ризик. Цього разу між ними не було змови, щоправда, якби глибше вникнули в це питання вони, напевно, вирішили б не допускати втручання сторонньої особи. Але тоді в Філадельфії кінно-залізничних ліній було ще так мало, що нікому не спадало на думку створити велике об’єднання кінних залізниць, як це було зроблено пізніше. Проте, дізнавшись про угоду між Стінером і Ковпервудом, Стробік завітав до Стінера і виклав йому свій новий задум. Всі вони чимало наживуться завдяки Ковпервуду і передовсім сам Стробік і Стінер. Що ж у такому разі заважає йому і Стінеру разом з Ковпервудом як їхнім представником — точніше, таємним представником Стінера, бо Стробік не мав сміливості відкрито брати участь у цій справі, — скупити побільше акцій однієї з ліній кінної залізниці і забезпечити собі контроль над нею? А потім, якщо він, Стробік, зуміє домогтися від муніципалітету дозволу на прокладення нових ліній, то ці нові лінії, як не крути, опиняться у них в руках. Щоправда, Стробік сподівався згодом витіснити Стінера. Ну, там видно буде. А поки що треба ж комусь провести підготовчу роботу, і чому, власне, цього не може зробити Стінер? Водночас Стробік розумів, що така «робота» вимагає особливої обачності, бо його шефи, звісно, завжди напоготові. І якщо вони виявлять, що він вплутався в подібну справу заради особистої вигоди, то позбавлять його можливості продовжувати політичну діяльність,

завдяки якій він лише й міг наживатися. Не слід забувати, що будь-яка організація, наприклад, компанія, що володіє однією з уже діючих міських ліній, мала право клопотати перед муніципалітетом про дозвіл подовжити шляхи. Це йшло на користь благоустрою міста, і тому клопотання мало бути вирішене. До того ж Стробік не може одночасно бути акціонером кінної залізниці і мером міста. Інша річ — коли Ковпервуд приватно діє заради інтересів Стінера.

Цікаво, що цей план, який Стінер від імені Стробіка викладав Ковпервуду, докорінно змінював позицію останнього щодо міської влади. Попри те, що з Едвардом Батлером Ковпервуд вів справи лише приватно як його агент, і незважаючи також на те, що він жодного разу не бачився ані з Молленгауером, ані з Сімпсоном, він все ж здогадувався, що, маючи справу з міською позикою, фактично працює на них. З іншого боку, коли Стінер заявився до нього і запропонував поволі скуповувати акції кінних залізниць, Френк з його поведінки відразу зрозумів, що тут справа нечиста, і що Стінер і сам вважає свій задум протизаконним.

— А скажіть-но, Ковпервуде, — розпочав міський скарбник того ранку, коли він уперше заговорив про цю справу (вони сиділи в кабінеті Стінера в старій будівлі ратуші, на розі вулиць Шостої і Честнат, і скарбничий, відчуваючи запах величезних баришів, перебував у добродушному настрої), — чи немає у зведенні паперів якої-небудь кінної залізниці? Їх можна було б скупити, щоби згодом, за наявності достатнього капіталу, прибрати до рук цю дорогу?

Ковпервуд знав, що такі папери є. Його меткий розум давно вже збагнув, які можливості таяться в них. Омнібуси потроху зникали. Найкращі маршрути конки були вже захоплені. Проте вулиць залишалося ще достатньо, а місто розросталося, як із води. Приріст населення обіцяв у майбутньому великі перспективи. Можна було ризикнути і заплатити будь-яку ціну за вже існуючі короткі лінії, якщо була можливість почекати і згодом подовжити їх, проклавши шлях у більш жвавих і багатих районах. У голові Ковпервуда вже зародилася теорія «нескінченного ланцюга» або «прийнятної формули», як це назвали згодом, яка полягала ось у чому: скупивши те чи інше майно з великою розстрочкою платежу, випустити акції чи облігації на суму, достатню не лише для того, щоб задовольнити продавця, а й для того, щоб винагородити себе за клопоти, не кажучи вже про одержання

таким шляхом надлишку коштів, які можна буде вкласти в інші подібні підприємства. Відтак, базуючись на них, випустити нові акції, і так далі — до нескінченності! (Пізніше це стало звичайним діловим прийомом, але на той час було новинкою, і Ковпервуд тримав свою ідею в таємниці.) Проте він зрадів, коли Стінер заговорив з ним, бо фінансування кінних залізниць було його мрією, і він не сумнівався, що, одного разу прибравши їх до рук, надалі блискуче поведе цю справу.

— Так, звісно, Джордже, — стримано відповів він, — є дві-три лінії, на яких, маючи гроші, можна з часом непогано заробити. Я вже помітив, що на біржі хтось вряди-годи пропонує пакети їхніх акцій. Нам слід було би скупити ці акції, а там побачимо. Можливо, ще хто-небудь із власників надумає продати свій пакет. Найцікавішою пропозицією мені наразі здаються лінії Грін-стрит і Коутс-стрит. Якби я мав тисяч триста-чотириста, які я міг би поступово вкладати в цю справу, я б ними зайнявся. Для контролю над залізницею потрібно якихось тридцять відсотків акціонерного капіталу. Більшість акцій розпорошено серед дрібних власників, які ніколи не бувають на загальних зборах і не беруть участі в голосуванні. Тисяч двохсот або трьохсот, як на мене, вистачило б на те, щоб повністю взяти в свої руки контроль над дорогою.

Він назвав ще одну лінію, яку з часом можна було б прибрати тим же способом.

Стінер задумався.

— Це дуже великі гроші, — нерішуче промовив він. — Ну, гаразд, ми ще поговоримо про це іншим разом. — Але одразу ж вирушив до Стробіка, щоб порадитися.

Ковпервуд знав, що у Стінера немає двохсот або трьохсот тисяч, які він міг би вкласти в справу. Роздобути такі гроші він міг лише одним шляхом: вилучити їх з міської скарбниці, поступившись відсотками. Але навряд чи він сам наважиться на таку справу. Хтось стоїть за його спиною, — і хто ж, якщо не Молленгауер, Сімпсон або, можливо, навіть Батлер? Щодо останнього Ковпервуд не був цілком упевнений (якщо, звісно, і тут нишком не керує «тріумвірат»). Та й що дивного? Політичні верховоди завжди засовували руку в міську скарбницю, і Ковпервуд зараз думав лише про те, як він має поводитися в цій справі. Що, власне, може загрожувати йому, якщо авантюра Стінера

закінчиться вдало? А які підстави припускати, що вона провалиться? Але навіть у цьому випадку він, Ковпервуд, діє лише як агент! До того ж він розумів, що, маніпулюючи цими грошима в інтересах Стінера, він, за сприятливого збігу обставин, зможе і сам для себе домогтися контролю над декількома лініями.

Найбільше він цікавився лінією, недавно прокладеною поблизу його нового будинку, — так званою лінією Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць. Ковпервуд іноді користувався нею, коли пізно затримувався десь чи не хотів чекати екіпажу. Вона проходила двома пожвавленими вулицями, забудованими червоними цегляними будинками, і з часом, коли місто розростеться, безсумнівно, мала стати дуже прибутковою. Але зараз вона ще занадто коротка. От якби роздобути цю лінію і пов'язати її з лініями Батлера, Молленгауера або Сімпсона! Щойно місто закріпить їх за ними, можна буде домогтися від законодавчих зборів дозволу на подальше будівництво. Френку вже ввижався концерн, до якого входять Батлер, Молленгауер, Сімпсон і він сам. У такому складі вони зможуть досягти чого завгодно. Але Батлер — не філантроп. Для того щоб розмовляти з ним, треба мати солідний козир у руках. Він повинен на власні очі переконатися в принадності такої комбінації. Крім того, Ковпервуд був агентом Батлера зі скуповування акцій кінних залізниць. І якщо саме ця лінія обіцяла такі бариші, Батлер, природно, міг зацікавитися, чому акції її були запропоновані насамперед йому. Краще почекати, вирішив Френк, поки дорога фактично не стане його, Ковпервуда, власністю. Тоді — інша річ, він буде розмовляти з Батлером, як капіталіст із капіталістом. У мріях йому вже вималювалася ціла мережа міських залізниць, яку контролюють певні ділки, а ще краще — він сам, Ковпервуд.

17

З часом Френк Ковпервуд та Ейлін Батлер ближче пізнавали одне одного. Вічно зайнятий своїми справами, коло яких все розширювалося, він не міг приділяти їй стільки уваги, скільки йому хотілося. Але минулого року, коли бачив її, Ейлін виповнилося вже дев'ятнадцять років, вона подорослішала, і погляди її стали більш самостійними. Так, наприклад, вона стала розрізняти добрі та погані смаки в облаштуванні та оздобленні будинку.

— Тату, невже ми завжди будемо жити в цьому хліві? — звернулася вона одного вечора до батька, коли за обіднім столом зібралася вся сім'я.

— А чим поганий цей будинок, цікаво дізнатися? — відгукнувся Батлер, який сидів, впритул присунувшись до столу і запхавши серветку за комір (що він робив завжди, коли за обідом не було нікого чужого). — Не бачу в ньому нічого поганого. Нам із матір'ю тут зовсім непогано живеться.

— Ах, тату, це огидний будинок, ти сам знаєш! — втрутилася Нора (їй виповнилося сімнадцять, і вона була такою ж меткою, як її сестра, але ще менше знала життя). — Усі твердять це в один голос. Ти лише подивися, скільки чудових будинків навколо!

— Усі твердять! Всі кажуть! А хто ці «всі» — хотів би я знати? — іронічно, хоча й не без роздратування, запитав Батлер. — Мені, наприклад, він подобається. Проти волі тут нікого жити не примушують. Хто вони такі, ці «всі», скажіть на милість? І чим це такий поганий мій будинок?

Питання про будинок піднімалося не вперше, і обговорення його щоразу зводилося до того ж самого, якщо лише Батлер не відмовчувався, обмежуючись своєю скептичною ірландською усмішкою. Проте цього вечора такий маневр йому не вдався.

— Ти й сам знаєш, тату, що будинок нікуди не годиться, — рішуче заявила Ейлін. — То чого ж ти сердишся? Будинок старий, негарний, брудний! Меблі всі розвалюються. А цей рояль — просто убога мізерія, яку давно пора викинути! Я більше на ньому не гратиму. У Ковпервуда, наприклад...

— Будинок старий — на тобі! — вигукнув Батлер, і його ірландський акцент став ще різкішим від гніву, який він сам розпалював у собі. — Брудний, чорт забирай! І які це меблі у нас розвалюються? Покажи, зроби милість, де вони розвалюються?

Він уже збирався причепитися до її спроби порівняти їх з Ковпервудами, але не встиг, бо втрутилася місіс Батлер. Це була повна широколиця ірландка, майже завжди усміхнена, з сірими очима, тепер уже неабияк вицвілими, і рудуватим волоссям, що потьмяніло від сивини. На лівій її щоці, біля нижньої губи, красувалася велика бородавка.

— Ох, дітоньки! — вигукнула вона (містер Батлер, незважаючи на всі свої успіхи в комерції та політиці, був для неї такою ж дитиною). — Чого-бо ви сваритеся? Досить уже. Передайте батькові помідори.

За обідом прислуговувала покоївка-ірландка, проте страви передавались від одного до іншого. Над столом низько висіла недоладно оздоблена люстра з шістнадцятьма газовими ріжками у вигляді білих порцелянових свічок — ще одна враза для естетичного почуття Ейлін.

— Мамо, скільки разів я просила тебе не говорити «чого-бо»! — благальним тоном вимовила Нора, яку дуже засмучували помилки у балачці матері. — Пам’ятаєш, ти обіцяла постежити за собою?

— А хто тобі дозволив повчати матір, як їй розмовляти? — скипів Батлер від цієї несподіваної зухвалості. — Зарубай собі на носі: твоя мати говорила так, коли тебе ще й на світі не було! І якби вона не довбалася, обслуговуючи всіх вас, як каторжна, у тебе не було б витончених манер, якими ти зараз перед нею вихваляєшся! Зарубай це собі на носі, чуєш! Вона в тисячу разів краща за всіх твоїх приятельок, нахабо ти така!

— Мамо, чуєш, як він мене обзиває? — запхинькала Нора, ховаючись за плече матері і вдаючи перелякану і ображену.

— Едді! Едді! — звернулася місіс Батлер до чоловіка з докором. — Норо, дитинко моя, ти ж знаєш, що він так не думає. Правда ж?

Вона ласкаво погладила голову своєї «дитинки». Докір щодо простацьких висловів анітрохи її не образив.

Батлер вже і сам шкодував, що назвав свою молодшу дочку нахабою. Але ці діточки — Господи! — бігме, вони можуть вивести з терпіння. Ну чим, скажіть на милість, поганий їм цей будинок?

— Не варто, далебі, здіймати такий галас за столом, — зауважив Келем, досить симпатичний хлопець із чорним, ретельно пригладженим, розчесаним на косий проділ волоссям і короткими жорсткими вусиками. Ніс у нього був трохи кирпатий, вуха трохи стовбурчились, але загалом він був привабливий і дуже милий.

І він, і Оуен — обидва бачили, що будинок справді поганий і кепсько обставлений, але батькові і матері усе тут подобалося, а тому розсудливість і турбота про мир у родині радили їм зберігати мовчання.

— А мене обурює, що нам доводиться жити в такій старій халупі, коли люди, набагато бідніші за нас, живуть у прекрасних будинках. Навіть якісь Ковпервуди...

— От завелася — Ковпервуди та Ковпервуди! Чого ти причепилася до тих Ковпервудів! — вигукнув Батлер, повернувши своє широке збуряковіле лице до Ейлін, котра сиділа біля нього.

— Але ж їхній будинок набагато кращий за наш, хоча Ковпервуд усього лише твій агент!

— Ковпервуди! Ковпервуди! Чути про них не хочу! Я не збираюся вчитися в Ковпервудів! Нехай у них бозна-який прекрасний будинок! Мені що до того? Мій будинок — це мій дім! Я хочу жити тут! Я занадто довго жив у цьому будинку, щоб раптом ні сіло ні впало з'їжджати звідси! Якщо тобі тут не подобається — ти прекрасно знаєш, що я тебе не затримуватиму! Переїжджай куди завгодно! А я звідси не рушу!

Коли в родині відбувалися такі сварки, що розгоралися через усілякі дрібниці, Батлер мав звичку загрозливо розмахувати руками під самим носом у дружини й дітей.

— Ну вже будь упевнений, я скоро виберуся звідси! — відповіла Ейлін. — Дякувати Господу, мені не доведеться тут вік звікувати!

В її уяві промайнули прекрасна вітальня, бібліотека і будуари в будинках Ковпервудів — оздоблення яких, за словами Анни, вже скоро мало завершитися. А який у Ковпервудів чарівний трикутний рояль, оздоблений золотом і покритий рожевим і блакитним лаком! Чому б їм не придбати таких же прекрасних речей? Вони, напевно, у десятеро багатші. Але її батько, якого вона любила всім серцем, був людиною старого гарту. Правильно кажуть про нього люди — неотесаний ірландець-підрядник. Ніякої користі від його багатства! Оце й

дратувало Ейлін: чом би йому не бути багатим і водночас — сучасним і витонченим? Тоді вони могли б... Ах, який сенс засмучуватися! Поки вона залежить від батька і матері, її життя буде йти як ведеться. Залишається лише чекати. Виходом зі становища було б заміжжя — якась добра партія. Але за кого ж їй вийти заміж?

— Ну, я гадаю, на сьогодні суперечок досить, — примирливо зауважила місіс Батлер, незворушна і терпляча, як сама доля. Вона добре знала, що саме засмучує Ейлін.

— Але чому б нам не придбати хороший будинок? — торочила своє донька.

— Або хоча б переробити цей, — підказала Нора й собі.

— Тсс! Помовч! На все свій час, — відповіла місіс Батлер Норі. — От побачиш, колись ми так і зробимо. А тепер біжи та хутко сідай за уроки. Досить теревенити!

Нора встала і вийшла з кімнати. Ейлін вмовкла. Її батечко — просто нестерпний. Та все ж він буває такий славний… Вона надула губки, щоб змусити його пошкодувати про свої слова.

— Ну, годі, — сказав Батлер, коли всі вийшли з-за столу; він розумів, що дочка сердита на нього і що її потрібно чимось задобрити. — Заграй-но мені на роялі щось веселеньке!

Він надавав перевагу бадьорим, бравурним п’єсам, в яких виявлялися талант і техніка дочки, що дуже його дивувало. От, значить, що дало їй виховання: як швидко і майстерно грає вона ці складні речі!

— Можеш купити собі новий рояль, якщо хочеш. Сходи в магазин і вибери. Як на мене, і цей непоганий, але якщо тобі він не подобається — роби як знаєш.

Ейлін злегка стиснула його руку. Навіщо сперечатися з батьком? Що дасть новий рояль, якщо змін потребує весь будинок, вся сімейна атмосфера? Все ж вона заграла Шумана, Шуберта, Оффенбаха, Шопена, а старий ходив по кімнаті і задумливо посміхався. Деякі речі Ейлін виконувала зі справжньою пристрастю і проникненням, бо, незважаючи на свою фізичну спромогу, надлишок енергії і завзяття, вона вміла тонко відчувати. Але батько нічого цього не помічав. Він дивився на неї — таку блискучу, свіжу, вродливу доньку, і думав про те, як складеться її життя. Який-небудь багатій одружиться з нею, —

вихований, дуже багатий молодик із задатками ділка, — а він, батько, залишить їй купу грошей…

З нагоди новосілля у Ковпервудів влаштували великий прийом. Спочатку гості мали зібратися у Френка, а пізніше, для танців, перейти до помешкання старого Ковпервуда, більш розкішного і просторого. На нижньому поверсі його розташувалися велика і мала вітальні, кімната, де стояв рояль, і зимовий сад. Елсворт так спланував ці приміщення, що їх можна було перетворити в один зал, досить просторий для концертів, танців або променадів в перервах між танцями. Одне слово, для будь-якої мети, у присутності великої кількості гостей. Молодий і старий Ковпервуди з самого початку будівництва планували спільно користуватися обома будинками. Обидві сім'ї обслуговували ті ж пралі, покоївки й садівник. Френк запросив для своїх дітей гувернантку. Однак не все тут було на широку ногу: дворецький, наприклад, поєднував свої обов'язки з обов'язками камердинера Генрі Ковпервуда. Він нарізав м'ясо під час обіду, керував іншими слугами і працював, наскільки це було необхідно, то в одному, то в іншому будинку. За спільною стайнею наглядали конюх і кучер. Коли ж були потрібні два екіпажі одночасно, обидва вони бралися за віжки. Загалом, це була зручна і економна система господарювання.

Приготування до прийому було для Ковпервудів питанням надзвичайно важливим, бо з ділових міркувань необхідно було запросити вишукане товариство. Тому після довгих роздумів на прийом у будинку Френка (з подальшим переходом в будинок старого Ковпервуда) вирішено було запросити всіх заздалегідь занесених до списку, де значилися містер і місіс Тай, Стідери, Батлер, Молленгауери і представники більш обраного кола, як-от: Артур Райверс, місіс Сенека Девіс, Тренор Дрейк з дружиною, молоді Дрексел і Кларки, з якими був знайомий Френк. Ковпервуди не надто сподівалися, що ці світські люди зволять завітати, але запрошення їм все одно треба було надіслати. Пізніше ввечері передбачалося прибуття ще поважніших гостей, у цей другий список занесено було знайомих Анни, місіс Ковпервуд, Едварда і Джозефа, та всіх, кого намітив Френк. Другий список вважався головним. «Вершки» суспільства, цвіт молоді — ті, на кого лише можна було вплинути проханням, натиском або угодою, — всі мали відгукнутися на запрошення.

Не можна було не запросити Батлерів, батьків і дітей, і на денний, і на вечірній прийоми, оскільки Френк явно симпатизував їм, хоча присутність старих Батлерів була досить небажаною. Навіть Ейлін, як правильно думав Френк, здавалася Анні й Ліліан не зовсім доречною для товариства, що збиралося в них: обговорюючи список, вони багато говорили про неї.

— Вона якась несамовита, — зауважила Анна невістці, дійшовши до Ейлін. — Бозна-що про себе думає, а тим часом не вміє навіть як слід поводитися. А її батько! Та-ак!.. Із таким батьком я була би тихою та сумирною!

Місіс Ковпервуд, котра сиділа за письмовим столиком у своєму новому будуарі, злегка підняла брови і сказала:

— Повір, Анно, я іноді дуже шкодую, що справи Френка змушують мене спілкуватися з такими людьми. Місіс Батлер... боже, яка це нудьга! Серце у неї щире, але яка ж вона неосвічена! А Ейлін — просто неотесане дівчисько! І жахливо розв’язна. Вона приходить до нас і негайно сідає за рояль, особливо коли вдома Френк. Мені, врешті-решт, байдуже, як вона поводиться, але Френка це, здається, дратує. І п’єси вона вибирає якісь бравурні. Ніколи не виконає нічого витонченого і серйозного.

— Мені дуже не до вподоби її манера одягатися, — в тон їй відповіла Анна.

— І хочеться ж начіпляти на себе такі екстравагантні речі! Днями я зустріла її, коли вона каталася і сама правувала. Шкода, що ти не бачила цієї картини! Уяви лише: яскраво-червоний жакет «зуав» із широкою чорною крайкою і капелюх із величезним червоним пером і червоними стрічками майже до талії. Авжеж, підходящий наряд для катання! А який самовпевнений вигляд! А руки! Подивилася б ти, як вона тримала руки, — ось так, злегка зігнувши в кистях!.. — Анна показала, як Ейлін це робила. — Довгі жовті рукавички, в одній руці — віжки, а в іншій батіг. Між іншим, коли вона сама править конем, то мчить як навіжена, а слуга Вільям лише підскакує на зап’ятках! Дуже шкода, що ти не бачила її! Господи, як вона пишається! — Анна захихотіла в’їдливо і глузливо.

— І все ж нам доведеться запросити її — я не бачу, як цього уникнути. Але я заздалегідь уявляю собі її пиху: буде ходити по кімнатах, задираючи ніс і позуючи!

— Направду, не розумію, як можна так триматися, — підхопила Анна. — От Нора мені подобається! Вона набагато симпатичніша. І нічого особливого про себе не думає.

— Мені теж подобається Нора, — підтвердила місіс Ковпервуд. — Вона дуже мила і, на мій погляд, її спокійна краса набагато привабливіша.

— О, звісно! Я цілком із тобою згодна!

Прикметно, однак, що саме Ейлін приковувала до себе всю їхню увагу і збуджувала цікавість своєю екстравагантністю. Певною мірою вони судили про неї несправедливо, що, втім, не заважало Ейлін бути справді вродливою, а розумом і вдачею значно перевершувати своє оточення. Ейлін, незмірно честолюбна, привертала до себе увагу, — а багатьох і дратувала тим, що бравувала вадами, які внутрішньо намагалася побороти в собі. Дівчину обурювало, що люди вважають її батьків (і небезпідставно) не гідними вишуканого товариства, і це поширюється й на неї. Ні, вона ні в чому нікому не поступається! От, наприклад, Ковпервуд — такий здібний, швидко просувається нагору в суспільстві, він розуміє це.

З часом Ейлін зблизилася з ним. Він завжди тепло обходився з нею і охоче розмовляв. Коли він з'являвся у них чи зустрічав її у себе в будинку, то завжди знаходив привід перекинутися з нею кількома словами. Зазвичай він близько підходив до неї і дивився на неї весело і доброзичливо.

— Ну, як вам ведеться, Ейлін? — питав він, і вона ловила спрямований на неї ласкавий погляд. — Як батько, як матінка? Катались верхи? Це добре. Я вас сьогодні бачив. Ви були чарівні.

— О, що ви, містере Ковпервуд!

— Щиро, ви були напродив гарні! Вам дуже личить амазонка. А ваше золотаве волосся я впізнаю здалеку.

— Ні, ви не повинні говорити мені цього! Ви зробите мене марнославною, а батьки й без того докоряють мені марнославством.

— Не слухайте їх. Я вам кажу, що ви були чарівні, і це правда. Утім, ви завжди чарівні.

— О…

Щасливе зітхання вирвалося з її грудей. Вона зашарілася. Містер Ковпервуд знає, що каже. Він усе знає, він такий сильний! Багато хто захоплюється ним, зокрема, і її батько й мати і, як вона чула, навіть

містер Молленгауер і містер Сімпсон. А який у нього гарний будинок, яка прекрасна контора! Але головне — його спокійна цілеспрямованість врівноважувала її бентежну силу.

Отже, Ейлін з сестрою отримали запрошення, а татусеві й матусі Батлерам дуже делікатно натякнули, що бал після закінчення прийому влаштовується переважно для молоді.

До Ковпервуда з'їхалося чимало гостей, їх раз у раз представляли одне одному. Господарі з належною скромністю пояснювали, як вдалося Елсворту вирішити складні завдання, поставлені перед ним. Товариство прогулювалося критою галереєю і розглядало обидва будинки. Декотрі із запрошених були давно знайомі між собою. Вони жваво розмовляли в бібліотеках і їдальнях. Хтось жартував, хтось поплескував по плечу приятеля, в іншій групі розповідали кумедні анекдоти, а коли день змінився на вечір, гості роз'їхалися по домівках.

Ейлін у сукні з синього шовку з оксамитовою пелеринкою такого ж кольору і вигадливим оздобленням зі складочок і рюшів мала великий успіх. Синій оксамитовий капелюх із високою тулією, прикрашений темно-червоною штучною орхідеєю, надавав їй трохи зухвалого вигляду. Її рудувато-золотаве волосся було укладене під капелюхом у вигадливий шиньйон, а один локон спадав на плече. Ейлін від природи зовсім не була такою зухвало-сміливою, якою вона здавалася (але їй подобалося, щоб люди саме так думали про неї).

— Ви сьогодні дивовижні, — сказав Ковпервуд, коли вона проходила повз нього.

— Побачите, що буде увечері, — усміхнулась вона.

Легкою, гордовитою ходою вона пройшла в їдальню і зникла за дверима. Нора з матір'ю затрималися, розмовляючи з місіс Ковпервуд.

— Ах, як же у вас гарно! — захоплювалася місіс Батлер. — Ну й щасливі ж ви будете тут, згадаєте моє слово! Коли мій Едді купив будинок, де ми зараз живемо, я так йому напрямки й видала: «Знаєш, Едді, цей будинок аж надто хороший для нас, їй-бо!». І як ви гадаєте, що він мені відповів? «Норо, — каже, — ні на цьому, ні на тому світі немає нічого надто хорошого для тебе!» Сказав — і цмок мене в губи! Подумайте лишень, такий здоровань, а поводиться, як мала дитина!

— Як на мене, це премило, місіс Батлер, — відгукнулася місіс Ковпервуд, нервово озираючись, чи бува ніхто не почув їх.

— Мама дуже любить розповідати такі історії, — втрутилася Нора. — Підемо, мамо, подивимося їдальню!

— Ну, дай вам Боже щастя в новому будинку! Я от усе життя була щаслива у своєму. І вам того ж бажаю — від щирого серця!

І місіс Батлер, добродушно посміхаючись, перевальцем вийшла з кімнати.

Між сьомою й восьмою вечора Ковпервуди поспіхом пообідали в сімейному колі.

О дев'ятій знову почали з'їжджатися гості. Але тепер це був яскравий і строкатий натовп: дівчата в бузкових, кремових, рожевих і сріблясто-сірих сукнях квапливо скидали мереживні шалі і просторі пелерини на руки кавалерів, одягнених в строгі чорні костюми. На холодній вулиці раз по раз грюкали дверцята екіпажів, що під'їжджали. Місіс Ковпервуд з чоловіком і Анна зустрічали гостей біля дверей зали, а старі Ковпервуди з синами Джозефом і Едвардом вітали їх на іншому його кінці. Ліліан виглядала чарівно в сукні кольору «прив'ялої троянди» зі шлейфом і глибоким чотирикутним вирізом на шиї, з-під якого визирала тонка мереживна блузка. Її обличчя і фігура все ще були гарні, але вона вже втратила ту свіжість і ніжність, які кілька років тому полонили Френка. Анна Ковпервуд не була вродлива, хоча її не можна було назвати й непривабливою — маленька, смаглява, з кирпатим носиком і жвавими чорними очима. Обличчя її виявляло незалежність, наполегливість, розум і — на жаль — дещо зарозуміле ставлення до людей. Одягнена вона була зі смаком. Чорна сукня, всипана блискітками, дуже личила їй, незважаючи на її смагляву шкіру, так само, як і червона троянда у волоссі. У Анни були ніжні, приємно округлі руки і плечі. Лукаві очі, жваві манери, дотепність і спритність у розмові надавали їй привабливості, хоча, як вона сама казала, все це було ні до чого: «Чоловікам подобаються ляльки!».

Разом з усім цим натовпом молоді з'явилися і сестри Батлер — Ейлін і Нора. Ейлін скинула на руки свого брата Оуена тонку шаль із чорного мережива і чорну шовкову накидку. Нору супроводжував Келем — стрункий, підтягнутий, усміхнений молодий ірландець, весь вигляд якого свідчив, що він здатен зробити чудову кар'єру. Нора була одягнена у порівняно коротку, що ледь закривала її щиколотки, легку сукню з білого шовку з блідо-бузковим візерунком і крихітними

бузковими бантиками на мереживних воланах спідниці. Широка фіалкова стрічка стягувала її талію, волосся було зібране таким же бантом. Збуджена, з сяючими очима, Нора виглядала чарівно.

А за нею йшла її сестра в запаморочливому туалеті з чорного атласу, вкритого лускою сріблясто-червоних блискіток. Її округлі прекрасні руки і плечі були оголені, корсаж на грудях і на спині вирізаний так низько, як лише дозволяла пристойність. Ставна постать Ейлін з високими грудьми і трохи широкими стегнами водночас вирізнялася м'якою гармонійністю. Низький трикутний виріз корсажа і чорний зі срібними прожилками тюль, що прикрашав сукню, робили її ще більш ефектною. Біло-рожева, ніжна і немов виточена шия дівчини відтінювалася намистом із гранчастого темного бурштину. Принадність її здорового і ніжного рум'янцю підкреслювалася крихітною чорною мушкою, приліпленою на щоці. Рудувато-золотаве волосся було пишно збите над чолом, ззаду весь цей каскад золота, заплетений у дві товсті коси, був укладений в чорну сітку, що спадала на шию; злегка підведені брови відтіняли незвичайний колір її волосся. Серед гостей Ейлін виглядала може занадто виклично, але пояснювалося це не так її туалетом, як життєвою силою, що вирувала в ній. Уміння ефектно подати себе для Ейлін означало б пригасити свою яскравість — фізичну і душевну. Але життя завжди спонукало її до прямо протилежних дій.

— Ліліан!

Анна тихенько торкнулася руки невістки. Її дуже засмутило, що Ейлін теж у чорному і набагато цікавіша за них обох.

— Я бачу, — стиха озвалася та.

— От ви й повернулися! — звернулася вона до Ейлін. — На вулиці, напевно, холодно?

— Далебі, я не помітила. Як у вас тут чарівно!

Вона окинула поглядом кімнату, залиту м'яким світлом, і натовп гостей.

Нора одразу ж почала теревенити з Анною.

— Ви знаєте, я вже думала, що так і не зумію натягнути на себе цю сукню! Противна Ейлін нізащо не хотіла мені допомогти!

Ейлін швидко пройшла туди, де разом з матір'ю стояв Френк. Вона спустила з руки атласну стрічку, яка тримала шлейф, і нетерпляче розправила його. Незважаючи на всю її природжену зарозумілість, в

очах у неї з’явився благальний і відданий вогник, як у шотландської вівчарки, рівні зуби сліпуче зблиснули.

Ковпервуд прекрасно зрозумів її, — як розумів будь-яку породисту істоту.

— Мені бракує слів! Яка ви чарівна! — прошепотів він їй так, немов між ними були якісь давні, лише їм відомі стосунки. — Ви вся — вогонь і пісня!

Він і сам не знав, чому ця фраза злетіла з його вуст. Схильності до поезії він ніколи не мав. Та й заздалегідь він не готувався, але щойно побачив Ейлін у вестибюлі, всі його думки і почуття завирували і заграли, як норовливі коні. Поява цієї дівчини змусила його зціпити зуби, приплющити очі. Усі м’язи його мимоволі напружилися, а вираз обличчя, поки Ейлін наближалася, ставав усе рішучішим, мужнішим, суворішим.

Але обох сестер одразу ж оточили молодики, які жадали бути представленими їм, записатися на танець, і Ковпервуд на якусь мить випустив Ейлін з очей.

18

Зерно змін глибоко вкорінюється в людині. Варто було місіс Ковпервуд і Анні згадати про бал, як Ейлін відчула бажання блиснути на ньому яскравіше, ніж це вдавалося їй досі, незважаючи на все багатство її батька. Товариство, в якому вона мала з'явитися, було набагато вишуканішим і вимогливішим, ніж те, в якому вона зазвичай бувала. Крім того, Ковпервуд означав тепер для неї дуже багато, і вже ніщо у світі не могло змусити її не думати про нього.

Годину тому, коли Ейлін перевдягалася, він не сходив їй з думки. Вона і туалет вибирала передусім для нього. Дівчина не могла забути тих хвилин, коли він дивився на неї допитливим, ласкавим поглядом. Одного разу він похвалив її руки. Сьогодні він сказав, що вона «чарівна», і вона подумала, як радісно їй буде справити на нього ввечері ще більше враження, показати йому, яка вона гарна насправді.

Час від восьмої до дев'ятої вечора Ейлін провела перед дзеркалом, розмірковуючи про те, що їй вдягнути. І лише на початку десятої була, нарешті, повністю готова. Її шафа для одягу — доволі різноманітна і містка — мала два високих дзеркала, третє було вправлене у двері вбиральні. Ейлін стояла перед цим дзеркалом, дивилася на свої оголені руки і плечі, на свою стрункy фігуру, задумливо розглядала то ямочку на лівому плечі, то підв'язки зі срібними застібками у формі сердечок, на яких вона сьогодні зупинила свій вибір. Корсет спочатку не вдавалося затягти туго, і Ейлін сердилась на свою покоївку Кетлін Келлі. Потім всю її увагу поглинула зачіска, і вона чимало перебрала варіантів, перш ніж вирішила остаточно, як укласти волосся. Ейлін підвела брови, злегка збила волосся — нехай лежить вільно і відтіняє лоба. Манікюрними ножицями нарізала кружечки із чорного пластиру і стала приліплювати їх на щоки. Нарешті був знайдений потрібний розмір мушки і відповідне місце. Вона повертала голову з боку на бік, оцінюючи загальний ефект від зачіски, підведених брів, плечей з ямочками і мушки. О, якби зараз її побачив якийсь чоловік! Але хто? Ця думка, немов перелякана мишка, спритно прошмигнула в нірку. Попри всю рішучість свого характеру, Ейлін боялася думки про отого єдиного, про майбутнього чоловіка.

Потім вона зайнялася вибором сукні. Кетлін розклала перед нею цілих п’ять; Ейлін лише недавно пізнала радість і гордість, що давали ці речі, і з дозволу батька і матері вся віддалася нарядам. Вона довго оглядала золотаво-жовту шовкову сукню з бретелями з кремових мережив і розшитим шлейфом, що таємничо виблискував, але відклала її набік. Потім почала із задоволенням розглядати шовкову сукню в білу і чорну смужку, що, зливаючись, створювали чарівний сірий тон. Але якою великою не була спокуса, все ж, зрештою, вона відмовилася і від неї. Серед розкладених перед нею туалетів була сукня каштанового кольору з ліфом і оборками з білого шовку, тоді ще одна з розкішного кремового атласу і, нарешті, чорна з блискітками, на якій Ейлін і зупинила свій вибір. Правда, спочатку вона ще приміряла кремову атласну, гадаючи, що навряд чи знайде щось більш відповідне. Але виявилося, що її підведені брови і мушка не гармоніюють з нею. Тоді вона вдягла чорну шовкову з сріблясто-червоною лускою, і — о радість! — вона відразу ж розвіяла всі сумніви. Сріблястий тюль, що кокетливо відтіняв стегна, відразу полонив її. Тюлеве оздоблення тоді лише починало входити в моду; ще не визнане більш консервативними чепурухами, воно захоплювало Ейлін. Її тіло затремтіло від шелесту цього чорного вбрання, вона підвелася й злегка закинула голову; плаття на ній сиділо чудово. А коли Кетлін, на її вимогу, ще тугіше затягнула корсет, вона підняла шлейф, перекинула його через руку і знову оглянула себе в дзеркалі. Чогось все-таки бракувало. Ну, звичайно! Треба чимось прикрасити шию. Червоні корали? Вони виглядали занадто просто. Нитку перлів? Теж не підходить. У неї було ще намисто з мініатюрних камей у срібній оправі, — подарунок матері, — і діамантове кольє, що, власне, належало місіс Батлер, та ні те, ні інше не пасувало до її туалету. Нарешті вона згадала про своє намисто з темного бурштину, яке ніколи їй особливо не подобалося, і — ах, як же до ладу воно прийшлося! Яким ніжним, гладеньким і білим здавалося її підборіддя на цьому тлі! Вона вдоволено провела рукою по шиї, веліла подати собі чорну мереживну мантилью і вдягла довгий плащ з чорного шовку на червоній підкладці — туалет був завершений.

Бальна зала до її приходу була вже переповнена. Молоді люди і дівчата, яких там побачила Ейлін, здалися їй досить цікавими; її одразу ж обступили шанувальники. Найбільш заповзятливі і сміливі з цих

молодиків одразу відчули, що в цій дівчині таїться якийсь пристрасний заклик, нестримна радість існування. Вони оточили її, як голодні мухи, що злітаються на мед.

Але коли її список кавалерів почав швидко заповнюватися, у неї промайнула думка, що скоро не залишиться жодного танцю для містера Ковпервуда, якщо він забажає потанцювати з нею.

Ковпервуд, зустрічаючи останніх гостей, розмірковував про те, яка тонка і складна штука — взаємини статей. Він не був упевнений, що цими взаєминами управляє якийсь закон. У порівнянні з Ейлін Батлер його дружина здавалася безбарвною і явно немолодою, а коли він сам стане на десять років старшим, вона буде вже зовсім стара.

— О, так, Елсвортові дуже вдалися ці два будинки, він навіть перевершив наші очікування! — говорив Ковпервуд молодому банкірові Генрі Хейл-Сендерсону. — Щоправда, його завдання полегшувала можливість поєднати їх між собою, але з моїм йому довелося, звісно, важче, адже він більш скромних розмірів. Батьківський просторіший. Я вже й так кажу, що Елсворт поселив мене в прибудові!

Старий Ковпервуд з приятелями пішов до їдальні свого чудового будинку, радіючи можливості сховатися від натовпу гостей. Френку довелося замінити його, та він і сам цього хотів. Тепер йому, можливо, вдасться потанцювати з Ейлін. Дружина не дуже охоча до танців, але треба буде хоч раз запросити і її. Он там йому посміхається місіс Сенека Девіс — і Ейлін теж. Яка ж вона з біса гарна! Що за дівчина…

— Мабуть, всі ваші танці вже розписані? Дозвольте подивитися? — Френк зупинився перед нею, і вона простягнула йому крихітну книжечку з блакитним обрізом і золотою монограмою. У залі заграв оркестр. Скоро почнуться танці. Уздовж стін і за пальмами вже були розставлені легкі золочені стільці.

Френк подивився їй в очі — в ці схвильовані, захоплені і спраглі життя очі.

— Та у вас вже все заповнено! Дайте поглянути. Дев’ятий, десятий, одинадцятий. Що ж, мабуть, вистачить. Навряд чи мені вдасться багато танцювати. Але ж приємно мати такий успіх!

— Я не зовсім впевнена щодо третього танцю. Мені здається, я щось наплутала. Якщо хочете, я можу залишити його для вас.

Ейлін сказала неправду. Вона нічого не наплутала.

— Ви, мабуть, не дуже цікавитеся цим вашим кавалером, — зауважив Френк, злегка зашарівшись.

— Ні.

Ейлін вже паленіла.

— Чудово! Коли оголосять танець, я знайду вас. Ви — сама чарівність. Я навіть вас боюся.

Він кинув на неї швидкий допитливий погляд і відійшов. Груди Ейлін здіймалися. Як важко іноді буває дихати в такому переповненому залі!

Під час танців — партнерками Френка були спочатку дружина, потім місіс Девіс і місіс Вокер — йому зрідка вдавалося поглянути на Ейлін, і щоразу його наповнювало радісне відчуття її сили, краси і бурхливої енергії — всього, чому він взагалі не вмів протистояти, а в цей вечір особливо. Яка вона ще молода, ця дівчина! Яка вродлива! І які б шпильки не відпускала його дружина на її адресу, він відчував, що вона більше відповідає його прямолінійній, активній натурі, яка не відає жодних сумнівів. Вона дещо наївна — цього він не міг не помітити, — але, з іншого боку, потрібно буде зовсім небагато зусиль, щоб навчити її багато розуміти. Вона справляла на нього враження чогось дуже значного, — не у фізичному сенсі, звісно, хоча й була майже одного з ним зросту, — а в емоційному. Вона вся випромінює життєлюбство. Танцюючи, Ейлін часто проносилася повз нього з сяючим поглядом, напіврозкривши вуста і оголюючи в усмішці сліпучо-білі зуби. Ковпервуд щоразу відчував ще незнайоме йому почуття гострого захоплення; його нездоланно тягло до неї. Вся вона, кожен її порух був сповнений чарівності.

— То що, Ейлін, наступний танець вільний у вас? — запитав він, підходячи до неї перед початком третього туру.

Вона щойно закінчила танцювати і сиділа зі своїм кавалером у дальньому кутку великої вітальні, навоскований паркет якої блищав, наче дзеркало. Кілька майстерно розставлених пальм утворили в цьому закутку подобу зеленого грота.

— Я сподіваюся, ви вибачите мені? — чемно додав Френк, ввічливо звертаючись до кавалера Ейлін.

— Звісно, — відповів юнак встаючи.

— Так, цей танець вільний, — сказала Ейлін. — Давайте посидимо тут; скоро вже почнеться. Ви не заперечуєте? — звернулася вона до

свого колишнього партнера, подарувавши йому сліпучу посмішку.

— Ну що ви! Я вже отримав величезне задоволення, протанцювавши з вами вальс!

Він пішов. Ковпервуд сів біля неї.

— Якщо не помиляюся, це молодий Ледокс? Я бачив, як ви танцювали з ним. Ви, здається, любите танцювати?

— Люблю — до нестями!

— Не можу цього сказати про себе. Хоча це, мабуть, захопливе заняття. Все залежить від того, з ким танцюєш. Місіс Ковпервуд теж не дуже охоча до танців.

Згадка про Ліліан змусила дівчину відчути свою перевагу над нею.

— Як на мене, ви дуже добре танцюєте. Я теж спостерігала за вами.

(Пізніше Ейлін картала себе за ці слова. Вони прозвучали виклично, майже зухвало.)

— Справді? Ви спостерігали за мною?

— Так!

Френк був неабияк схвильований, і його думки були наче в тумані: Ейлін мимоволі увірвалася в його життя (точніше, вдерлася б, якби він це допустив), тому його слова звучали якось навіть боязко. Він думав про те, що б таке сказати, шукав слова, які хоча б трохи могли їх зблизити, але не знаходив. А висловити йому хотілося так багато…

— Як це мило з вашого боку, — вимовив він після досить довгого мовчання. — Але що спонукало вас спостерігати за мною?

Френк подивився на неї з легкою усмішкою. Знову заграла музика. Гості почали підніматися зі своїх місць. Він теж устав.

Ковпервуд не думав вкладати в своє питання якийсь додатковий зміст, але тепер, коли Ейлін стояла так близько, зовсім поруч з ним, він пильно подивився їй в очі і з м’якою наполегливістю перепитав:

— То що ж вас до цього спонукало?

Вони вийшли з-за пальм. Правою рукою Френк обхопив її талію. Лівою тримав її витягнуту праву руку — долоня в долоні. Ліва рука Ейлін лежала у нього на плечі, вона стояла впритул і дивилася йому в очі. Коли вони закружляли в ритмічному вихорі вальсу, вона відвела погляд і опустила очі, не відповідаючи на питання Френка. Її рухи були легкі, незмушені, як політ метелика. Френк і сам відчув якусь раптову легкість, немов електричний струм передався від неї. Йому захотілося

посперечатися з нею гнучкістю тіла. Її руки, миготіння сріблясто-червоних блискіток на чорній сукні, яка щільно облягала постать, її шия і золотаве волосся туманили його розум. Вона дихала здоров'ям, молодістю і здавалася йому воістину прекрасною.

— Ви мені все ще не відповіли, — нагадав Френк.

— Яка чарівна музика!

Він стиснув її руку.

Ейлін боязко підвела на нього очі: незважаючи на всю свою веселу, бадьору силу, вона боялася його. Він явно перевершував усіх тут присутніх. Зараз, під час танцю, коли він був так близько від неї, він здавався їй напрочуд цікавим, але нерви її не витримали, і вона відчула бажання втекти не озираючись.

— Ну, що ж, ні то й ні, — він посміхнувся трохи глузливо.

Френк уявив, що їй подобається такий тон розмови, подобається, що він піддражнює її натяками на своє таємне почуття, на свій непереборний потяг до неї. Але до чого призведе таке освідчення?

— Я просто хотіла подивитися, чи добре ви танцюєте, — сухувато відповіла Ейлін.

Налякана тим, що між ними відбувається, вона намагалася стримати своє почуття. Френк помітив цю зміну і посміхнувся. Як приємно танцювати з нею! Ніколи не думав, що в танцях може бути стільки втіхи!

— Я вам подобаюсь? — несподівано запитав він саме в ту мить, коли оркестр замовк.

Усе тіло Ейлін затремтіло при цьому питанні. Шматок льоду, якби сунути його їй за комір, не змусив би її здригнутися сильніше. Питання, здавалося б, нетактовне, але тон, яким воно було задане, виключав навіть думку про безтактність. Ейлін швидко підвела очі, впритул подивилася на Ковпервуда, але не могла витримати його погляду.

— Авжеж… — відповіла вона, намагаючись стримати тремтіння в голосі, зрадівши, що музика вже стихла, і зараз можна буде відійти від нього.

— Ви так подобаєтеся мені, — зізнався Ковпервуд, — що я неодмінно повинен дізнатися, чи подобаюся я вам хоч трохи.

У його голосі звучали благання і ніжність, і навіть смуток.

— Так, звісно… — вона струснула заціпеніння, що було охопило її. — І ви це знаєте…

— Мені так треба, щоб ви були прихильні до мене! — продовжував він тим же тоном. — Мені потрібна людина, з якою я міг би говорити відверто. Раніше я про це не думав, але тепер мені це необхідно. Ви не уявляєте, яка ви дивовижна!

— Не треба, — перебила його Ейлін. — Я не повинна... Господи, що я роблю…

Вона побачила, що до неї наближається молодик і продовжила:

— Я повинна вибачитися перед вами. Цей танець був обіцяний йому.

Ковпервуд зрозумів і відійшов. Йому стало жарко, нерви його були напружені. Він зрозумів, що зробив (чи принаймні задумав) віроломний вчинок. Згідно з кодексом суспільної моралі, він не мав права на таку поведінку. Вона суперечила раз і назавжди встановленим нормам, як їх розуміли всі навколо — її батько, наприклад, або його батьки, або будь-який представник їхнього оточення. Як би часто не порушувалися ці норми потайки, вони завжди залишалися в силі. Одного разу, ще в школі, коли мова зайшла про чоловіка, котрий занапастив дівчину, хтось із його товаришів промовив:

— Так не робиться!

Що б там не було, але після всього, що відбулося, образ Ейлін не сходив з його думок. І хоча йому негайно спало на думку, що ця історія може вкрай заплутати його суспільне і фінансове становище, він все ж з якимось дивним інтересом стежив за тим, як сам — навмисне, планомірно, гірше того — із захопленням! — розпалював у собі полум’я пристрасті. (Роздмухувати вогонь, який може з часом знищити його самого, — і робити це майстерно і навмисне!)

Ейлін нудьгуючи гралася з віялом і неуважно слухала, що говорить їй молодий чорнявий студент-юрист з тонким обличчям. Побачивши здалеку Нору, вона перепросила його і підійшла до сестри.

— Ах, Ейлін! — вигукнула Нора. — Я всюди шукала тебе. Де ти поділася?

— Танцювала, звісно ж. Де ж іще, по-твоєму, я могла бути? Хіба ти не бачила мене в залі?

— Ні, не бачила, — невдоволено відповіла Нора, ніби йшлося про щось дуже важливе. — А ти довго ще думаєш залишатися тут?

— До кінця, мабуть. Утім, видно буде.

— Оуен сказав, що о дванадцятій поїде додому.

— Ну то й що ж такого? Мене хтось проведе. Тобі весело?

— Дуже! Ах, що я тобі розповім! Під час останнього танцю я наступила одній пані на сукню. Як вона розлютилася! І яким оком зиркнула на мене!

— Ну, нічого, любонько, не бійся, вона тебе не з'їсть. Куди ти зараз ідеш?

Ейлін завжди говорила з сестрою дещо поблажливим тоном.

— Хочу розшукати Келема. Він повинен танцювати зі мною в наступному турі. Я знаю, що в нього на думці: він хоче утекти від мене, але це йому не вдасться!

Ейлін посміхнулася. Нора була чарівна. До того ж вона така розумниця! Що б вона подумала, якби про все дізналася? Ейлін обернулася — черговий кавалер розшукував її. Вона почала весело базікати з ним, пам'ятаючи, що має поводитися невимушено. Але у вухах її незмінно звучало оте питання, поставлене руба: «Я вам подобаюся?» — і її невпевнена, але правдива відповідь: «Так, звісно…».

19

Розвиток пристрасті — явище своєрідне. У людей з великим інтелектом, а також у натур витончених пристрасть нерідко починається із захоплення відомими привабами свого майбутнього об’єкта, втім, такими, що все ж сприймаються з неодмінними застереженнями. Егоїст, людина, котра живе розумом, досить мало поступаючись своїм «я», сама вимагає дуже багато чого. Проте людині, котра любить життя, — чоловік це чи жінка, — несподіване зіткнення з такою егоїстичною натурою обіцяє дуже багато.

Ковпервуд від народження був, передусім, розумовим егоїстом, хоча до цих його властивостей значною мірою додавалося доброзичливе і ліберальне ставлення до людей. Егоїзм і переважання розумових інтересів, на нашу думку, сприяють діяльності в різних галузях мистецтва. Фінансова діяльність — теж мистецтво, складна сукупність дій людей інтелектуальних і егоїстичних. Ковпервуд був фінансистом за самою своєю природою. Замість того, щоб милуватись створіннями природи, їх красою і складністю, забуваючи про матеріальний бік життя, він, завдяки швидкості свого мислення, віднайшов щасливу здатність розумово й емоційно насолоджуватися красою буття без шкоди для своїх безперервних фінансових розрахунків. Розмірковуючи про жінок, про моральність, тобто про те, що так тісно пов’язане з красою, щастям, з прагненням повноцінного і різноманітного життя, він починав сумніватися в сумнозвісній ідеї однолюбства, вважаючи, що воно навряд чи має під собою якесь інше підґрунтя, окрім прагнення зберегти існуючий суспільний лад. Чому думки стількох людей зійшлися саме на тому, що можна і треба мати лише одну дружину і залишатися їй вірним до кінця своїх днів? На це питання він не знаходив відповіді. У нього не було бажання ламати собі голову над тонкощами теорії еволюції, про яку вже тоді багато говорилося в Європі, або пригадувати відповідні історичні анекдоти. Він був надто діловою людиною. Крім того, він не раз спостерігав такі сплетіння обставин і темпераментів, які доводили повну неспроможність цієї ідеї. Подружжя не залишалися вірними одне одному до самої смерті, а в тисячах випадків якщо і були відданими, то

не з доброї волі. Швидкість і сміливість розуму, щаслива випадковість — от що допомогло якимсь людям компенсувати свої сімейні та громадські невдачі; інші ж, через свою тупість, некмітливість, бідність або відсутність будь-якої привабливості були приречені на безпросвітне животіння. Клята випадковість народження, власне безвілля або некмітливість змушували їх або безперервно страждати, або за допомогою мотузки, ножа, кулі чи отрути шукати вивільнення від набридлого життя, яке за інших обставин могло бути прекрасним.

«Я теж хотів би померти», — подумки вимовив Ковпервуд, прочитавши в газеті про напівзлиденну людину, прикуту до ліжка, котра все ж самотньо проіснувала дванадцять років у крихітній комірчині під опікою старезної і, очевидно, теж хворої служниці. Циганська голка, пронизавши серце, поклала край його земним стражданням. «До біса таке життя! Дванадцять років! Чому він не зробив цього на другому або третьому році хвороби?»

І знову, абсолютно зрозуміло (докази того трапляються на кожному кроці), що всі труднощі розв'язує сила — розумова і фізична. Адже, приміром, промислові та фінансові магнати можуть чинити — і вчиняють — у цьому житті, як їм заманеться! Ковпервуд вже не раз у цьому переконувався. Більше того — всі ці жалюгідні охоронці так званих закону і моралі — преса, церква, поліція і, передусім, добровільні моралісти, котрі несамовито паплюжать усілякі вади, коли виявляють їх у нижчих класах, але боягузливо замовкають, ледь справа торкнеться можновладців. Вони й писнути не наважувалися, поки людина залишалася в силі, проте варто було їй зашпортатися, і вони, вже нічого не боячись, накидалися на неї. О, який тоді піднімався шум! Дзвонили в усі дзвони! Яке лицемірне і вульгарне слововиверження! «Сюди, сюди, добрі люди! Дивіться, і ви побачите на власні очі, яка кара настигає гріховодників, навіть у вищих прошарках суспільства!» Ковпервуд посміхався, думаючи про це. Яке фарисейство! Яке святенництво! Але так уже влаштований світ, і не йому його виправляти. Нехай все йде своїм звичаєм. Його мета — завоювати собі місце в житті і утримати його, створити собі репутацію доброчесності та солідності, яка могла б витримати будь-яке випробування і видатися справжньою його сутністю. Для цього потрібна сила. І швидкий розум. У нього є і те, й інше. «Мої бажання — понад усе» — таким був девіз

Ковпервуда. Він міг би сміливо викарбувати його на щиті, з яким вирушив би у битву за місце серед обранців фортуни.

Але зараз йому потрібно було ретельно обміркувати і вирішити, що робити далі з Ейлін. Утім, Ковпервуд — людина сильна і цілеспрямована, і в цьому питанні зберігав повне самовладання. Для нього це була проблема, що мало чим відрізнялася від складних фінансових проблем, з якими він стикався щодня. Вона не здавалася йому нерозв'язною. Що слід зробити? Він не міг покинути дружину і виїхати з Ейлін — це не підлягало сумніву. Занадто багато стримувало його. Не лише страх перед думкою громадськості, а й любов до батьків і дітей, а також фінансові міркування досить міцно його стримували. Крім того, він навіть не був упевнений, чи хоче цього. Він зовсім не мав наміру поступатися своїми діловими інтересами, які розросталися з кожним днем. Але водночас не мав наміру і відмовитися від Ейлін. Занадто багато радості обіцяло йому почуття, що несподівано спалахнуло в нім. Місіс Ковпервуд більше його не задовольняла — ні фізично, ні духовно. І це було достатнім виправданням його захоплення Ейлін. Чого ж боятися? Він і з цього становища зуміє виплутатися без жодних збитків для себе. Але іноді йому все ж таки здавалося, що він не зуміє знайти для себе та Ейлін досить безпечної лінії поведінки, і від цього він робився мовчазним і замисленим. Бо тепер його вже нездоланно тягнуло до неї, і він розумів, що в ньому наростає сильне почуття, яке наполегливо вимагає виплеску.

Думаючи про дружину, Ковпервуд теж відчував сумніви не лише моральні, а й матеріальні. Хоча Ліліан, коли залишилася вдовою, і не встояла перед його бурхливим юнацьким натиском, та пізніше він зрозумів, що вона — типова лицемірна охоронниця суспільних звичаїв; її холодна кришталева чистота була призначена лише для очей при світлі. Насправді ж нею нерідко оволодівали пориви похмурої хтивості. Він переконався також, що вона соромилася пристрасті, що часом захоплювала її й позбавляла самовладання. І це дратувало Ковпервуда, бо він був сильною, владною натурою і завжди йшов прямо до мети. Звичайно, він не збирався посвячувати будь-кого у свої почуття до Ліліан, але чому вони і віч-на-віч повинні були замовчувати свої стосунки, не говорити про інтимну близькість? Навіщо думати одне, а робити інше? Звісно, по-своєму вона була віддана йому — спокійно, безпристрасно, силою одного лише розуму; озираючись

назад, він не міг пригадати її іншою, хіба що в окремі моменти. Почуття обов'язку, як вона його розуміла, відігравало значну роль в її ставленні до нього. Обов'язок для неї був понад усе. Після цього йшла думка оточення і все, чого вимагав дух часу. Ейлін, навпаки, схоже, не була людиною обов'язку, і темперамент, очевидно, змушував її нехтувати умовностями. Правила поведінки, безсумнівно, їй прищеплювали, як і іншим дівчатам, але вона зовсім не бажала рахуватися з ними.

У найближчі три місяці вони ще більше зблизилися. Прекрасно розуміючи, як поставилися б батьки і знайомі до почуттів, які наповнювали її душу, Ейлін, проте, вперто думала про одне й те саме, наполегливо прагнучи лише одного. Тепер, коли вона зайшла так далеко і скомпрометувала себе якщо не вчинками, то помислами, Ковпервуд став здаватися їй ще звабливішим. Не лише фізична його чарівність хвилювала її, — сильна пристрасть не знає такого обмеження, — внутрішня цілісність цієї людини привертала її і вабила, як полум'я вабить метелика. В його очах світився вогник пристрасті, нехай пригашений волею, та все ж владний, і за її уявленням — всесильний.

Коли прощаючись він торкався її руки, їй здавалося, що її тіло пронизує електричний струм. Попрощавшись із ним, вона згадувала, як важко їй було дивитися йому прямо в очі. Часом ці очі випромінювали якусь руйнівну енергію. Багато людей, особливо чоловіки, ледве витримували холодний блиск його погляду. Їм здавалося, що за цими очима, що дивляться на них, причаїлася ще пара очей, що спостерігають нишком, але все бачать. Ніхто не міг би вгадати, про що думає Ковпервуд.

У наступні місяці Ейлін ще сильніше прив'язалася до нього. Одного вечора, коли вона сиділа за роялем у Ковпервуда, Френк, скориставшись моментом (в кімнаті саме нікого не було), нахилився і поцілував її. Крізь віконні завіси виднілася холодна, засніжена вулиця і миготливі газові ліхтарі. Ковпервуд рано повернувся додому і, почувши гру Ейлін, пройшов до кімнати, де стояв рояль. На Ейлін була сіра вовняна сукня з химерною помаранчевою та синьою вишивкою у східному стилі. Сірий капелюх, в тон сукні, з пір'ям, теж помаранчевим і синім, ще більше підкреслював її красу. Чотири або п'ять перстнів — в усякому разі, їх було занадто багато — з опалом,

смарагдом, рубіном і діамантом — виблискували і переливалися на її пальцях, які бігали по клавішах.

Він увійшов, і вона не обертаючись вгадала, що це він. Ковпервуд наблизився до неї, і Ейлін з посмішкою здійняла на нього очі, в яких мрійливість, навіяна Шубертом, змінилася зовсім іншим виразом. Ковпервуд раптово нахилився і вп'явся губами в її губи. Від шовковистого дотику його вусів вона затремтіла. Ейлін припинила гру, груди її гарячково здіймалися; якою сильною вона не була, але у неї перехопило подих. Серце її калатало, немов тяжкий молот. Вона не вигукнула: «Ах!» або: «Не треба!», а лише встала, підійшла до вікна і, піднявши завісу, зробила вигляд, ніби дивиться на вулицю. Їй здавалося, що вона от-от знепритомніє від надміру щастя.

Ковпервуд швидко пішов за нею. Обійнявши Ейлін за талію, він подивився на її зашаріле обличчя, на світлі вологі очі і яскраво-червоні губи.

— Ти любиш мене? — прошепотів він, і від пристрасного бажання, що охопило його тієї миті, це запитання прозвучало суворо і владно.

— Так! Так! Ти ж знаєш!

Він притулився обличчям до її лиця, а вона підняла руки і почала гладити його волосся.

Всеохоплююче почуття щастя, радості владання і любові до цієї дівчини, до її тіла пронизало Френка.

— Я кохаю тебе, — сказав він так, немов сам дивувався своїм словам. — Я не розумів цього, але тепер зрозумів. Яка ти гарна! Я просто божеволію.

— І я кохаю тебе, — відповіла вона. — Я нічого не можу з собою вдіяти. Я знаю, що я не повинна, але... ах!..

Ейлін схопила руками його голову і притулилася губами до його вуст, не відриваючи затуманеного погляду від його очей. Потім вона швидко відсторонилася і знову стала дивитися на вулицю, а Ковпервуд відійшов углиб вітальні. Вони були зовсім самі. Він уже обмірковував, чи можна йому ще раз поцілувати її, аж тут в дверях з'явилася Нора — вона була в кімнаті Анни, — а слідом за нею і місіс Ковпервуд. За кілька хвилин Ейлін і Нора поїхали додому.

20

Після такого вичерпного і недвозначного освідчення Ковпервуд і Ейлін, природно, повинні були ще більше зблизитися. Незважаючи на отримане нею релігійне виховання, Ейлін не вміла боротися зі своїми пристрастями. Загальноприйняті релігійні погляди і поняття не були для неї началом, що стримувало б її. Протягом останніх дев'яти чи десяти років в її уяві поступово складався образ коханого. Це має бути людина сильна, красива, прямодушна, успішна, з ясними очима і здоровим рум'янцем і водночас чутлива, котра любила би життя не менше, ніж вона сама. Багато молодих людей намагалися завоювати її прихильність. Найближче до її ідеалу підходив, мабуть, отець Давид з церкви Св. Тимофія, але він був священик, зв'язаний обітницею безшлюбності. Вони ніколи не обмінялися жодним словом, хоча здогадувалися про почуття одне одного. Потім з'явився Френк Ковпервуд, який завдяки частим зустрічам і розмовам поступово набув у її мріях образу ідеального коханого. Вона тяжіла до нього, як планета до Сонця.

Невідомо, звісно, як би все склалося, якби в цей час почали діяти протиборчі сили. Буває іноді, що подібні почуття і стосунки знищуються в корені. Будь-який характер певною мірою піддається пом'якшенню, змінюється, але сили, що на нього впливають, мають бути дуже значними. Могутнім стримуючим фактором часто стає страх, якщо не викликаний релігійними і моральними засадами, то страх перед матеріальними збитками; але багатство і становище у суспільстві, як правило, зводять усе нанівець. Адже коли у тебе купа грошей, все так легко влаштовується!

Ейлін нічого не боялася. Ковпервуд не звик рахуватися ані з моральними, ані з релігійними міркуваннями. Він дивився на цю дівчину і думав лише про те, як обдурити світ і насолодитися її любов'ю, не заплямувавши своєї репутації. Він кохав її всим своїм єством.

Справи примушували його досить часто бувати у Батлерів, і щоразу він бачив Ейлін. У перший же його прихід після того, як він перемовлявся з нею, Ейлін вдалося крадькома прослизнути до нього,

потиснути йому руку, зірвати гарячий і швидкий поцілунок. Іншим разом, коли він уже йшов, вона раптом вийшла з-за портьєри.

— Любий мій!

Її голос звучав благально і ніжно. Ковпервуд обернувся і зробив застережливий жест у бік кімнати її батька.

Але Ейлін все стояла, не рушаючи з місця, простягаючи до нього руки; Френк квапливо наблизився. Тоді руки дівчини миттєво обвилися навколо його шиї, і він пригорнув її до себе.

— Я так хочу з тобою побути!

— Я теж! Я все влаштую. Я лише про це і думаю!

Він вивільнився з її обіймів і вийшов, а вона підбігла до вікна і стала дивитися йому вслід. Він ішов пішки, адже жив неподалік, і вона довго не зводила очей з його широких плечей, з усієї його поставної фігури. Який у нього швидкий, упевнений крок! О, це справжній чоловік! Її Френк! Вона вже вважала його своїм! Відійшовши від вікна, Ейлін сіла за рояль і до самого обіду задумливо награвала якісь мелодії.

Для спритного і не обмеженого фінансово Френка Ковпервуда знайти вихід зі становища не було великою проблемою. У дні юності, коли він блукав зеленими затишками, і згодом, коли йому, вже одруженому, траплялося звертати з вузької стежки чеснот, він досконально вивчив усі хитрощі й лазівки, і прихистки гріха. У Філадельфії — місті, де на той час налічувалося понад півмільйона жителів, — було вдосталь другосортних готелів, готових сховати парочки від цікавих поглядів. Були там і солідні на вигляд особняки, де за певну платню дозволялося влаштовувати побачення. Що ж до засобів, які оберігали від небажаних наслідків, то Ковпервуд теж знав про них вже чимало. Обережність і обачність були його девізом. Та інакше й бути не могло, бо Ковпервуд швидко ставав видною і впливовою персоною. Ейлін, звичайно, не усвідомлювала (а якщо і усвідомлювала, то лише дуже туманно), куди несе її пристрасть; вона не знала, де межа цього захоплення. Ейлін жадала любові, хотіла, щоб її ніжили і пестили, — про подальше вона не замислювалася. Думки її були, немов ховрашки: висунуть голівку з нірки і зашмигнуть назад, сполохані будь-яким шумом. Все, пов’язане з Ковпервудом, здавалося їй прекрасним. Вона ще не була впевнена, що він кохає її так, як вона того хоче; але це прийде! Ейлін не розуміла, що робить замах на права

його дружини, їй чомусь здавалося, що це не так. Ну що втратить місіс Ковпервуд, якщо Френк буде любити ще й її, Ейлін?

Як пояснити такий самообман, викликаний неприборканістю і пристрастю? Ми стикаємося з ним на кожному кроці. Пристрасть завзята, а все, що відбувається в природі поза дрібною людською істотою, свідчить про те, що природа до неї байдужа. Ми знаємо про кару, що спостигає пристрасть: в'язниці, недуги, розорення і банкрутство, але знаємо також, що все це не впливає на одвічні прагнення людської натури. Невже немає для неї законів, крім хисткої волі і сили інстинкту, що прагне жаданої мети? Якщо так, то, їй-богу, давно пора усім знати про це — усім без винятку! Ми тоді все одно стали б чинити як і раніше, але принаймні відпали б безглузді ілюзії про божественне втручання в людські діла. (Глас народу — глас Божий.)

Отже, вони почали зустрічатися, проводити віч-на-віч чудові години, як тільки пристрасть, що розгорілася в Ейлін, змусила її забути про страх і величезний ризик, пов'язаний з такими зустрічами. Після випадкових хвилинних зіткнень в його будинку, коли ніхто не бачив, вони перейшли до таємних побачень за містом. Ковпервуд не належав до людей, здатних втратити голову і закинути всі справи. Що більше він думав про пристрасть, котра несподівано поглинула його, то більше міцніла в ньому рішучість не допускати її вторгнення в справи, в розумну тверезість його суджень. Контора вимагала від нього невсипущої уваги з дев'ятої ранку до третьої. Але він, захоплений роботою, як правило, засиджувався там до пів на шосту. А оскільки в цьому не було необхідності, його відсутність разів два на тиждень від половини четвертої до пів на шосту або й до шостої — нікому не могла впасти в око. У Ейлін увійшло в звичку майже щодня у той саме час кататися на самоті парою гнідих рисаків або їздити верхи конем, якого батько купив для неї у відомого баришника в Балтиморі. Ковпервуд теж часто катався і в екіпажі, і верхи. Отож їм було зручно призначати одне одному побачення далеко за містом, біля річки Віссахікон або на Скайкілдському шляху. У нещодавно облаштованому парку були куточки, не менш усамітнені, ніж у дрімучому лісі. Щоправда, на стежках завжди можна було зустріти когось із знайомих, але не було проблемою знайти правдоподібне пояснення. (Утім, воно було б навіть зайвим: така випадкова зустріч ні в кого не могла викликати підозр.)

Так спочатку й тривав цей роман — закохані любощі, взаємні обіцянки і жодних помислів про серйозний, вирішальний крок. А до того ж чарівно-ідилічні прогулянки верхи в тіні вже зазеленілого парку. Нова пристрасть пробудила в Ковпервуда таку жагу життя, якої він ще не знав. Ліліан колись теж була дуже гарна в той час, коли він став навідувати її на Фронт-стрит. Він вважав себе тоді несказанно щасливим. Але відтоді минуло майже десять років, і все поступово вивітрилося. Після шлюбу він не пережив жодної значної пристрасті, не мав жодного тривалого зв'язку. І раптом зненацька, серед вихору головоломних ділових успіхів — Ейлін, юна тілом і душею, повна пристрасних мрій! Він помічав на кожному кроці, що, незважаючи на всю її зухвалу сміливість, вона нічого не знає про той жадібний і жорстокий світ, у якому крутився він. Батько задаровував її всім, чого лише душа забажає, мати і брати (особливо матір) балували її, молодша сестра обожнювала. Нікому б і на думку не спало, що Ейлін може зробити щось негідне. Що б там не було, але вона дуже розсудлива і гаряче, пристрасно бажає досягти успіху в суспільстві! Та й навіщо їй думати про заборонене, якщо перед нею відкривалося забезпечене життя, а незабаром чекав шлюб з яким-небудь приємним і цілком відповідним до її становища хлопцем.

— Коли ти вийдеш заміж, Ейлін, ми тут заживемо на славу, — нерідко казала їй мати. — Обов'язково відремонтуємо і перебудуємо весь будинок — якщо лише не зробимо цього раніше. Я вже змушу Едді взятися за справу, а не захоче — то сама візьмуся. Можеш не турбуватися.

— Добре було б уже зараз взятися до перебудови, — відказала Ейлін.

Батлер із характерною для нього грубуватою лагідністю поплескував доньку по плечу і питав:

— Що, вже зустріла його?

Або:

— Ну як, він ще не стовбичить у тебе під вікном?

Якщо вона відказувала: «Ні», — старий казав:

— Нічого, ще зустрінеш, не журися, бувають і гірші прикрощі. Але, правду казати, важкувато мені буде розлучатися з тобою, донечко! А зараз живи у батьківській хаті скільки завгодно і пам'ятай: ти можеш будь-якої хвилини повернутися до нас.

Ейлін не звертала уваги на його під'южування. Вона любила батька, але те, що він казав, звучало так банально… Все це були будні, нічим не примітні, хоча й незмінно приємні.

Зате з якою пристрастю віддавалася вона пестощам Ковпервуда під зеленню дерев у чудові весняні дні! Вона не усвідомлювала, яка близька та мить, коли він уповні заволодіє нею (бо зараз він ще тільки пестив її і говорив про своє кохання).

Хвилинами його охоплювали сумніви. Те, що він дозволяв собі все більше, видавалося йому цілком природним, але з шляхетних міркувань він якось все ж заговорив з Ейлін про те, куди можуть завести їхні почуття. Чи піде вона на це? Чи усвідомлює вона, що робить? У першу хвилину Ейлін була налякана і спантеличена. Вона стояла перед Френком у своїй чорній амазонці і шовковому капелюсі, недбало насунутому на рудувато-золотаве волосся, коротким батіжком поплескувала себе по нозі і роздумувала над його словами. Він запитав, чи розуміє вона, що робить. Чи думає про те, куди все це їх заведе? І чи любить вона його по-справжньому? Вони залишили коней в густих хащах, кроків за двадцять від великої дороги коло швидкого струмка, на березі якого вона стояла тепер з Френком, вдаючи, ніби намагається розгледіти, чи добре прив'язані коні. Але вона дивилася на все це, не помічаючи. Вона думала про Ковпервуда, про те, як доладно сидить на ньому костюм, і які прекрасні ці хвилини. А яка у нього чарівна конячка! Листя недавно розпустилося і плелося над їхніми головами прозорим зеленим мереживом. Навколо, куди не глянь, — був ліс, але вони бачили його немов крізь завісу, розшиту зеленими блискітками. Сіре каміння вже поросло легким шаром моху, струмок іскрився і дзюрчав, на деревах завзято щебетало птаство — вільшанки, дрозди і синиці.

— Крихітко моя, — сказав Ковпервуд, — ти усвідомлюєш, що відбувається? Чи розумієш, що ти робиш, зустрічаючись зі мною?

— Гадаю, що так!

Вона вдарила себе батіжком по нозі і опустила очі, тоді звела погляд і крізь листя стала дивитися на блакитне небо.

— Подивися на мене, кохана!

— Не хочу!

— Подивися ж, любов моя, я маю запитати тебе про дещо…

— Не змушуй мене, Френку! Я не можу.

— Ні, ти можеш, ти повинна!

— Не можу!

Він узяв її руки в свої, вона відсторонилася, але одразу ж знову наблизилася до нього.

— Ну, а тепер подивися мені в очі…

— Ні, не можу!

— Подивися ж, Ейлін!

— Я не можу! Не проси мене! Я відповім тобі на все, що ти запитаєш, але не змушуй мене дивитися на тебе.

Френк ніжно погладив її по щоці. Потім поклав руку їй на плече, і вона прихилилась до неї головою.

— Радосте моя… Яка ти прекрасна! — промовив він нарешті. — Я не в змозі відмовитися від тебе. Я знаю, що мені слід було б зробити, та й ти, напевно, теж знаєш. Але я не можу! Ти повинна бути моєю. І все ж, якщо про це дізнаються, нам обом буде дуже-дуже погано. Ти розумієш мене?

— Так.

— Я мало знайомий з твоїми братами, але з вигляду — це люди рішучі. І вони дуже люблять тебе.

— О, так!

Останні слова Френка злегка потішили її самолюбство.

— Якби вони дізналися, що тут відбувається, мені, напевно, недовго залишилося б жити. А як ти гадаєш, що б вони зробили, якби... ну, словом, якщо щось трапиться згодом?

Він замовк, вдивляючись в її чарівне обличчя.

— Але ж нічого не трапиться! Треба лише не заходити надто далеко.

— Ейлін!

— Я не стану дивитися на тебе! І не проси! Не можу.

— Ейлін! Ти говориш серйозно?

— Не знаю. Не питай мене, Френку!

— Невже ти не розумієш, що на цьому ми не можемо зупинитися? Безумовно, ти розумієш! Це не кінець. І якщо…

Рівним, спокійним голосом він почав посвячувати її в техніку заборонених зустрічей.

— Тобі нічого боятися. Хіба що у разі прикрого збігу обставин наша таємниця відкриється. Усе можливо. І тоді, звісно, нам буде не

солодко. Місіс Ковпервуд нізащо не погодиться на розлучення — з якого б то дива! Якщо все обернеться так, як я розраховую, якщо мені вдасться нажити мільйон, я не проти хоч зараз покінчити з усіма справами. Мені зовсім не хочеться працювати все життя. Я завжди мав намір поставити крапку десь у тридцять п’ять років. До цього часу у мене буде достатньо грошей. І я почну подорожувати. Але треба почекати ще кілька років. Якби ти була вільна... якби твоїх батьків уже не було в живих (прикметно, що Ейлін навіть бровою не повела, почувши це цинічне зауваження) — тоді інша річ.

Він замовк. Ейлін усе ще задумливо дивилася на струмок, що дзюрчав біля її ніг, а думки її були далеко — у морі, на яхті, що несла їх обох до берега, де стоїть якийсь невідомий палац, в якому не буде нікого, окрім неї і Френка. Перед її приплющеними очима пропливав цей щасливий світ… Немов зачарована, слухала вона слова Ковпервуда.

— Хоч убий, я не бачу жодного виходу! Але я кохаю тебе! — він пригорнув її до себе. — Я кохаю тебе, кохаю!

— Так-так! — тремтіла від хвилювання Ейлін. — Я теж кохаю тебе! І я нічого не боюся…

— Я найняв будинок на Десятій вулиці, — сказав він, перериваючи мовчання, коли вони вже сіли в сідла. — Він ще не обставлений, але за цим діло не стане. У мене є на прикметі жінка, яка візьметься наглядати за будинком.

— Хто вона така?

— Одна вдовиця років під п’ятдесят. Розумна, приємна і з великим життєвим досвідом. Я знайшов її за оголошенням. Коли все буде влаштовано, зайди до неї і оглянь цей куточок. Багато спілкуватись тобі з нею не доведеться. Так, іноді… Ти згодна?

Вона замислено продовжувала йти, не відповідаючи на його запитання. (Який він практичний, як неухильно йде до своєї мети!)

— То зайдеш? Тобі нічого боятися. Можеш хоч зараз познайомитися з нею. Вона цілком заслуговує на довіру. Що скажеш, Ейлін?

— Даси знати, коли все буде готово, — врешті-решт відповіла вона.

21

Примхи пристрасті… Хитрощі… Дерзання… Жертви, принесені на її вівтар.

Минуло досить небагато часу, і куточок, про який говорив Ковпервуд, призначений оберігати любовну таємницю, був готовий. За будинком доглядала вдова (котра, мабуть, лише недавно зазнала своєї тяжкої втрати), Ейлін стала часто бувати там.

У такій обстановці і за таких обставин було неважко переконати її цілком віддатися коханому, бо вона не могла більше опиратися бурхливому, сліпому потягу. Її вчинок певною мірою виправдовувався коханням, їй і справді не потрібно було нікого на світі, окрім цієї людини. Йому одному належали всі її помисли, всі її почуття. Уява малювала їй картини майбутнього, коли вони обидвоє якимось чином стануть навіки нерозлучні. Хіба не може статися так, що місіс Ковпервуд помре, або ж Френк піде від дружини до неї, Ейлін, коли у нього до тридцяти п’яти років накопичиться мільйон? Усе якось влаштується. Сама доля вибрала для неї цю людину. Ейлін беззастережно довіряла йому. Коли він сказав, що візьме на себе клопоти про неї і не допустить, щоб сталося лихо, вона ні на мить не засумнівалася в його словах. (Про такий гріх, як у них, священики часто чують у сповідальнях.)

Прикметно, що християнський світ за допомогою якихось логічних хитрощів дійшов висновку, що не може бути іншої любові, окрім як освяченої традиційним шляхом і подальшим шлюбом. «Одне життя — одна любов» — от ідеал християнства, і в ці вузькі рамки воно незмінно намагається втиснути весь світ. Язичництву були чужі такі уявлення. У стародавньому світі для розлучення не треба було шукати якихось особливих причин. А в світі первісному єднання статей передбачалося, мабуть, лише на термін, необхідний для вирощування потомства. Сім’я новітнього часу, без сумніву, одна з найпрекрасніших у світі інституцій, але якщо вона ґрунтується на взаємному потязі і близькості. Та з цього ще не випливає, що засудженню підлягає будь-яка інша любов, не настільки щаслива і благополучна в кінцевому підсумку. Життя не можна втиснути в жодні рамки, і людям слід було б

раз і назавжди відмовитися від подібних спроб. Ті, кому пощастило укласти щасливий союз на все життя, нехай привітають себе і постараються бути гідними свого щастя. Ті ж, кому доля його не дарувала, все ж заслуговують на поблажливість, хоч би суспільство і оголосило їх відщепенцями. Крім того, незалежно від наших суджень і теорій, в силі залишаються основні закони природи. Споріднені частинки притягуються одна до одної. Зміни в характері і темпераменті неминуче тягнуть за собою і зміни у взаєминах. Правда, одних стримують догми, інших — страх. Але знаходяться люди, в яких потужно звучить голос природи, і для таких не існує ні догм, ні страху. Суспільство злякано здіймає руки до неба. Але століття за століттями з'являються такі жінки, як Прекрасна Єлена, Мессаліна, маркіза дю Баррі, чи Помпадур, леді Ментенон і Нелл Ґвін, вказуючи шлях до більшої свободи у взаєминах між чоловіком і жінкою, ніж та, що раніше вважалася дозволеною.

Ковпервуд і Ейлін невимовно прив'язалися одне до одного. Пізнавши Ейлін ближче, Ковпервуд упевнився, що вона — єдина жінка, з якою він міг би щасливо доживати віку. Вона була така молода, довірлива, сповнена надій і така хоробра… Всі ці місяці, з тієї самої миті, коли їх уперше потягло одне до одного, він не переставав порівнювати її зі своєю дружиною. Його невдоволеність подружнім життям, раніше притлумлена, тепер ставала все більш відчутною. Правда, діти, як і раніше, радували його та й будинок у нього був чудовий. Млява і схудла Ліліан все ще була досить приваблива. Він більш-менш був задоволений сімейним життям, але тепер невдоволення стало невпинно наростати в ньому. Його дружина аж ніяк не була подібна до Ейлін: вона не мала ні її молодості, ні жвавості, ні презирства до умовностей. І хоча зазвичай Ковпервуд був дуже лагідний, тепер у нього нерідко траплялися напади роздратування.

Почалося якось із питань, що стосувалися зовнішності Ліліан (такі досить звичайні «чому» не можуть не ображати і не пригнічувати жінку). Скажімо, чому вона не купить собі ліловий капелюшок у тон сукні? Чому не проводить більше часу на повітрі? Моціон пішов би їй на користь. Чому вона не робить того чи отого? Він навряд чи сам усвідомлював свою прискіпливість, та Ліліан все помічала, здогадуючись про справжню причину цих розпитувань і почуваючись ображеною.

— Що це за нескінченні «чому» та «чого»? — якось обурилася вона. — Звідки стільки причіпок? Гадаю, ти просто вже не любиш мене, як раніше, — от і все! Я це чудово розумію.

Ковпервуд відкинувся на спинку стільця, вражений цим вибухом. Приводом для цього, мабуть, став не здогад про Ейлін, а просто якесь дріб'язкове зауваження (але повної впевненості у нього не було). Він відчув легкий докір сумління, що вивів Ліліан із терпіння, і вибачився.

— Ах, дурниці! — відмахнулася вона. — Мене це анітрохи не зачіпає. Але я помічаю, що ти приділяєш мені тепер набагато менше уваги. У тебе завжди одне: справи, справи і справи! Ти ні на мить не припиняєш думати про них.

Ковпервуд зітхнув із полегшенням. Отже, вона нічого не підозрює…

Та в міру того, як зростала його близькість з Ейлін, він перестав тривожитися думкою, чи підозрює дружина про його зраду. Іноді, перебираючи подумки можливі наслідки такого ходу подій, він дійшов висновку, що так було б навіть краще. Адже вона не належала до типу енергійних жінок, які вміють відстояти свої права. Знаючи її вдачу, він часом сподівався, що вона, можливо, й не стане так наполегливо противитися розриву в їх сімейному житті, як він побоювався спочатку. Не виключено, що вона дасть йому розлучення. Пристрасть і прагнення щастя навіть його змушували міркувати не так тверезо, як зазвичай.

Ні, говорив він собі, тепер заковика зовсім не в його родині, а в Батлерах. З Едвардом Батлером у нього встановилися тісні ділові зв'язки. Не порадившись з Ковпервудом, старий не укладав жодної угоди з численними цінними паперами, власником яких був. Батлер був пайовиком таких підприємств, як Пенсильванська вугільна компанія, канал «Гудзон-Делавер», канал «Моріс-Ессекс» і Рідінгська залізниця. Зрозумівши те значення, якого набувала філадельфійська залізниця, він вирішив якомога вигідніше збути наявні у нього цінні папери і вкласти виручений таким чином капітал в місцеві лінії. Йому було відомо, що так само чинять Молленгауер і Сімпсон (а вже хто краще за них розуміється на цих справах?). Як і Ковпервуд, він вважав, що, зосередивши у себе достатню кількість акцій кінних залізниць, він, зрештою, доможеться хоч би співпраці з Молленгауером і Сімпсоном. А тоді неважко буде провести через відповідні органи

закони, вигідні для об’єднаних залізниць. Вони отримають дозвіл на прокладання нових ліній і на продовження вже побудованих. Ці операції з паперами Батлера, а також скуповування випадкових пакетів акцій міських кінних залізниць, і входили в обов’язки Ковпервуда. Через своїх синів, Оуена і Келема, Батлер на той час уже щосили клопотався про нову лінію і про видачу необхідного для цього дозволу. Прагнучи домогтися прийняття законодавчими зборами потрібної йому резолюції, він щедро роздавав пакети акцій і готівку. Справа ця, однак, була нелегкою, адже зиск, який можна було отримати з такої оборудки, був зрозумілий багатьом, зокрема й Ковпервуду. Угледівши тут джерело багатої наживи, він, звісно, дбав і про власну користь. Тож із акцій, які він скуповував, лише частина потрапляла до рук Батлера, Молленгауера та інших його клієнтів (власне, він не так прагнув принести користь Батлеру чи комусь іще, як передовсім собі самому).

Ось чому пропозиція, з якою прийшов до нього Джордж Стінер (фактично від імені Стробіка, Вайкрофта і Хармона, котрі побажали залишитися в тіні), видалася Ковпервуду такою привабливою. План Стінера полягав у тому, щоб відкрити Ковпервуду кредит в міській касі з розрахунку два відсотки річних, або, якщо він відмовиться від комісійних, навіть безоплатно (обережність вимагала, щоб Стінер діяв через посередника). На ці гроші Ковпервуд мав перекупити у Північної Пенсильванської компанії лінію конки, що проходила по Фронт-стрит, яка не приносила великого прибутку і не дуже котирувалася через невелику протяжність (півтори милі), а також короткостроковість дозволу, виданого на її експлуатацію. Як компенсацію за майстерно проведену справу Ковпервуд отримував доволі непоганий куш — двадцять відсотків всіх акцій. Стробік та Вайкрофт знали, де можна буде купити контрольний пакет — тут треба лише бути спритним. Надалі цей план передбачав наступне: взяті з міської каси гроші використовуються для продовження ліцензії і для розбудови самої лінії. Затим випускається великий пакет акцій, які закладаються в одному зі «своїх» банків. Таким чином, через деякий час місто отримує позичений у нього капітал, а вони починають складати до кишень прибуток, принесений лінією. Для Ковпервуда цей план був більш-менш прийнятний, якщо не брати до уваги, що акції розпорошувалися між усіма учасниками афери, а йому за всі його клопоти й зусилля діставалася порівняно скромна частка.

Але Ковпервуд ніколи не втрачав можливості отримати якусь користь. У нього вже виробилася особлива ділова мораль — мораль фінансиста. Він вважав неприпустимим красти лише тоді, коли подібний акт наживи так і називався крадіжкою. Це було нерозсудливо, небезпечно, а отже — неприйнятно. Могло статися, що спосіб придбання або наживи викликав сумніви і осуду. Етика, в розумінні Ковпервуда, видозмінювалася залежно від обставин (мало не від клімату). У Філадельфії вкоренилася традиція (зрозуміло, в колах місцевих політиків, а не всього міського населення), згідно з якою скарбничий міг безоплатно користуватися грошима міста за умови, що невдовзі він поверне їх у касу. Скарбниця і скарбничий тут нагадували вулик повний меду і бджолину матку, навколо якої в'ються в очікування поживи трутні (тобто аферисти і політичні діячі). Єдиним неприємним фактом змови зі Стінером було те, що ані Батлер, ані Молленгауер, ані Сімпсон — тобто фактичне «керівництво» Стінера і Стробіка — нічого про цю змову не знали. Сам Стінер, а також особи, які стояли за ним, діяли через нього, Ковпервуда, у своїх особистих інтересах. Знані світу цього, довідавшись про це, можуть розгніватися. Якщо ж він відмовиться вести такі прибуткові справи зі Стінером або з кимось іншим з місцевих ділків, то лише сам собі зашкодить, бо його із задоволенням замінить інший банкір або маклер. А крім того, немає жодних підстав припускати, що Батлер, Молленгауер і Сімпсон щось пронюхають.

Тут варто ще додати, що Ковпервуд, випадково проїхавши кінною лінією Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць, вважав її дуже спокусливим об'єктом (потрібно було тільки роздобути необхідний капітал). Спочатку ця лінія мала оголошену вартість в п'ятсот тисяч доларів, але пізніше, з метою її переобладнання, була випущена додаткова серія акцій на суму в двісті п'ятдесят тисяч. І тепер компанія зазнавала серйозних труднощів зі сплатою відсотків. Значна частина акцій була розсіяна серед дрібних власників, і все ж Ковпервуду знадобилося б не менше двохсот п'ятдесяти тисяч, щоб заволодіти контрольним пакетом і бути обраним головою правління. Зате, наклавши руку на цю лінію, він міг би вже уповні розпоряджатися акціями на свій розсуд. Наприклад, тимчасово закласти їх в батьківському банку за найбільшу суму, яку вдасться отримати. А потім випустити нові акції, з їх допомогою підкупити членів місцевих

законодавчих зборів і таким чином домогтися дозволу на продовження лінії. А згодом уже розширитися — за допомогою нових вдалих закупівель чи шляхом укладання угод з іншими компаніями. Слово «підкуп» вжито тут в діловому, чисто американському сенсі, адже не було людини, у якої уявлення про законодавчі збори штату не асоціювалося би зі словом «хабар».

Теренс Реліхен, представник фінансових кіл в Гаррісбергзі, низькорослий смаглявий ірландець, що хизувався вишуканим одягом і елегантними манерами, — свого часу відвідував Ковпервуда з метою розміщення п'ятимільйонної позики. Так от, він запевняв, що в столиці штату нічого не доб'єшся без грошей або їх еквівалента — тобто цінних паперів. Кожного більш-менш впливового члена законодавчих зборів слід «підмазати», щоб одержати його голос або підтримку. Ірландець натякнув, що коли Ковпервуду знадобиться провести якусь комбінацію, то він, Реліхен, радий буде з ним поспілкуватись.

Ковпервуд вже не раз обмірковував свій план купівлі кінних ліній Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць, але все ще не наважувався взятися за цю справу. У нього було безліч інших зобов'язань, однак спокуса була велика, і він невтомно розмірковував над цим питанням.

Кредит, запропонований Стінером для маніпуляцій з Північною Пенсильванською лінією, робив реальнішою і оборудку з лінією Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць. Ковпервуд в цей час, в інтересах міської скарбниці, неухильно стежив за курсом облігацій міської позики: скуповував великі пакети, коли на біржі намічалася тенденція до їх падіння, і продавав (щоправда, з великою осторогою), але не менш великими партіями, помітивши, що їх курс піднімається. Для всіх цих маніпуляцій йому необхідно було мати в своєму розпорядженні чималі суми готівкою. Він весь час побоювався, щоб на біржі не стався крах, бо це призвело б до падіння всіх наявних у нього цінностей, і до того ж від нього ще зажадали б покриття заборгованості. Правда, на той час ніякої бурі не передбачалося, і Ковпервуд сподівався, що уникне катастрофи, але все ж не хотів занадто розпорошувати свої кошти.

Тепер багато що змінилося. Якщо він візьме з міських коштів сто п'ятдесят тисяч доларів і вкладе їх в лінію Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць, це не означатиме, що він розпорошує капітал. Адже нова пропозиція Стінера дозволить йому звернутися до

скарбничого по великі кредити для проведення інших справ. Але раптом щось трапиться?.. Ну, далі буде видно…

— Френку, — сказав одного разу Стінер (вони вже давно називали один одного на ім’я), зайшовши до нього після четвертої години, коли робота в конторі добігала кінця. — Стробік вважає, що справа з Північною Пенсильванською лінією достатньо підготовлена, і нам час братися до неї. Ми з’ясували, що контрольний пакет акцій перебуває в руках якогось Колтона — не Айка Колтона, а Фердинанда. Дивне ім’я, правда ж?

Стінер, що добряче погладшав, щиро посміхнувся. Чималі зміни відбулися в його житті відтоді, як він випадково зробився міським скарбником. Обійнявши цю посаду, він став прекрасно одягатися, і вся його постать випромінювала таку добродушність і самовпевненість, що якби він подивився на себе збоку, то, напевно, сам би себе не впізнав у своїй новій подобі. Його маленькі очі перестали бігати туди-сюди, а вічна настороженість змінилася безтурботним спокоєм. Огрядні ноги Стінера були взуті в добротні черевики зі щонайм’якшої шкіри; дебелий торс і товсті стегна приховувалися вдало скроєним сірувато-коричневим костюмом; накрохмалений білий комірець і коричнева краватка довершували його одяг. Широкі груди поступово переходили в округле черевце, на якому красувався важкий золотий ланцюг, у білосніжних манжетах виблискували золоті запонки з досить великими рубінами. Увесь він був якийсь рожевий і вгодований.

Одне слово — людина явно успішна.

З дерев’яного двоповерхового будиночка на Дев’ятій вулиці він переїхав з сім’єю в набагато просторіший на Спрінг-Гарден-стрит. Його дружина завела знайомство з дружинами інших місцевих політиканів. Діти вчилися в середній школі (що свого часу було для нього нездійсненною мрією). Він володів тепер у різних частинах міста чотирнадцятьма чи п’ятнадцятьма купленими за безцінь земельними ділянками, які з часом обіцяли стати цінною нерухомістю. Він був негласним акціонером Південно-Філадельфійського металургійного товариства і компанії «Американська яловичина і свинина» — двох підприємств, що існували лише на папері. Вся діяльність їх полягала в тому, що вони, отримавши від міста підряди, передовіряли їх скромним власникам ливарних майстерень і м’ясних крамниць, котрі вміли виконувати накази без зайвих запитань.

— …Так, ім’я незвичайне, — погодився Ковпервуд. — То, значить, він акціонер? Я завжди вважав, що ця лінія не окупить себе — вона занадто коротка. Її слід було б продовжити на три милі в бік Кенсингтонського кварталу.

— Абсолютно вірно, — підтакнув Стінер.

— Стробік не казав вам, скільки Колтон хоче за свої акції?

— Начебто по шістдесят вісім доларів.

— Тобто за поточним курсом? Що ж, апетит у нього непоганий, га? За такою ціною, Джордже, це становитиме… (він швидко прикинув вартість акцій, що були на руках в Колтона) близько ста двадцяти тисяч лише за його пакет. А це далеко не все. Є ще суддя Кітчен, і Джозеф Зіммерман, і сенатор Донован. — Ковпервуд мав на увазі члена Пенсильванського сенату. — Загалом, справа обійдеться вам недешево. А скільки ще доведеться витратити на продовження лінії! Як на мене — це занадто витратно!

Ковпервуд подумав про те, як просто було б об’єднати цю лінію з жаданою лінією Сімнадцятої і Дев’ятнадцятої вулиць і, трохи помовчавши, запитав:

— Скажіть, Джордже, чому ви всі ваші комбінації проводите через Стробіка, Вайкрофта і Хармона? Хіба ми вдвох не могли би впоратися з цією справою, не притягуючи ще кількох учасників? Як на мене, це було б набагато вигідніше для вас!

— Авжеж, звісно! — вигукнув Стінер і втупився своїми круглими очима у співрозмовника з якимось безпорадним благанням. Ковпервуд імпонував йому, і він сподівався заприязнитися з ним не лише як із ділком, але як із людиною. — Я вже почав подумувати про це. Але у них, Френку, куди більше досвіду в таких справах, аніж у мене, адже вони вже стільки часу займаються ними. А я поки що навіть не дуже добре на всьому цьому розуміюся…

Ковпервуд подумки посміхнувся, хоча обличчя його залишалося незворушним.

— Та плюньте ви на них, Джордже! — продовжував він дружнім конфіденційним тоном. — Ми з вами спроможні і знаємо стільки ж, скільки й вони, і впораємося з цією справою не гірше, якщо не краще за них. Я знаю, що кажу. От хоча б ця цікава для вас комбінація конки. Ми вдвох провели б її не гірше, ніж за участі Вайкрофта, Стробіка і Хармона. Не такі вже вони й мудрі. Гроші вкладають не вони, а ви.

Їхнє діло — лише протягнути все це через законодавчі збори і муніципалітет. Причому в законодавчих зборах вони доможуться не більше, ніж будь-хто інший, наприклад я. Усе залежить від домовленості з Реліхеном, а для цього потрібно лише асигнувати відому суму. Що ж до міської ради, то в Філадельфії не лише Стробік туди вхожий.

Ковпервуд сподівався, що, отримавши у свої руки контроль над якою-небудь лінією, він переговорить з Батлером і доможеться, щоб той йому допоміг (це, до речі, втихомирило б Стробіка і його прибічників).

— Я не пропоную вам змінювати ваші наміри щодо Північної Пенсильванської. Це, мабуть, було б незручно. Але існують й інші комбінації. Можливо, в майбутньому ми з вами облаштуємо разом якусь справу! Вам це буде дуже вигідно, та й мені теж. На міський позиці ми непогано заробили, ви ж не заперечуєте?

Заробили вони і справді дуже непогано, не кажучи вже про бариші, які дісталися «китам». Власне, Стінер своїм новим будинком, земельними ділянками, рахунком у банку, дорогими костюмами — усім своїм впевненим світосприйняттям був зобов'язаний саме вдалим маніпуляціям Ковпервуда з сертифікатами міської позики. До описуваного нами часу вже були випущені чотири серії облігацій по двісті тисяч доларів кожна. Обіг Ковпервуда з цими облігаціями досягав майже трьох мільйонів. Адже він то купував, то продавав їх, граючи на підвищення або на пониження, залежно від кон'юнктури. Статки Стінера оцінювалися тепер щонайменше тисяч у сто п'ятдесят доларів.

— Я знаю тут у місті одну лінію, яку, трохи допрацювавши, можна було б зробити дуже прибутковою, — задумливо продовжував Ковпервуд. — Вона занадто коротка, так само, як Північна Пенсильванська, і обслуговує лише невелику ділянку. Її слід продовжити. Якби нам з вами роздобути цю лінію, ми могли б об'єднати її з управлінням Північної Пенсильванської або якоюсь іншою колією. У такий спосіб ми заощадили б на утриманні контори, службовців і ще на багато чому. Коротше, при значному обіговому капіталові завжди можна знайти прибуткову справу.

Він замовк і, роздумуючи про те, що обіцяє йому майбутнє, став дивитися у вікно свого вишукано обставленого, обшитого дорогим

деревом кабінету. Вікно виходило на задвірки будівлі, що колись була житловим будинком, де тепер розташовувалася контора. У дворі зеленіла обрідна травичка. Червона стіна будинку і старовинний цегляний паркан чимось нагадали Ковпервуду їхній будинок на Нью-Маркет-стрит, куди приїжджав дядько Сенека — кубинський торгівець, в супроводі свого чорношкірого слуги. Дивлячись у вікно, Ковпервуд бачив його перед собою, наче живого.

— Справді, чому ж, — жваво продовжив Стінер, котрий вже піймався на гачок, — нам із вами й не заволодіти цією лінією? Фінансово, гадаю, я міг би підтримати цю операцію. Яка, на вашу думку, нам потрібна сума?

Ковпервуд потай знову посміхнувся.

— Точно я зараз сказати не можу, — відповів він, помовчавши. — Мені потрібно ретельно вивчити це питання. Проблема в тому, що я й без того вже позичив у міської скарбниці чималу суму. Як вам відомо, за мною числиться двісті тисяч доларів, виданих для операцій з міською позикою. Така комбінація потребує ще тисяч двісті або триста. Якби не ця обставина...

Він думав про незбагненні біржові паніки, про такі типові для Америки депресії, які обумовлювалися не так загальною ситуацією в країні, як характером самих американців.

— Якби справу з Північною Пенсильванською лінією було вже завершено...

Він потер підборіддя і розгладив свої пещені, шовковисті вуса.

— Більше не розпитуйте мене, Джордже, — сказав він нарешті, помітивши, що його співрозмовник вже ламає голову над тим, про які лінії йдеться. — І нікому — ні слова! Я спершу гарненько перевірю все, а потім ми з вами поговоримо. Як на мене, є сенс зайнятися цим трохи пізніше, коли з Північною Пенсильванською все вже буде на мазі. У мене зараз стільки клопоту, що я не наважуюся взятися ще за якусь справу. Поки що мовчіть, а там побачимо!..

Він схилився над своїм столом, і Стінер підвівся.

— Щойно ви вирішите, Френку, що час діяти, я відкрию вам кредит на ту суму, яка вам знадобиться! — вигукнув він, дивуючись про себе, що Ковпервуд не так уже й горить бажанням взятися за цю справу, попри те, що може розраховувати тут на його, Стінера, підтримку (як, утім, і у будь-якій іншій вигідній комбінації). Чому б цьому

талановитому спритнику Ковпервуду не збагатити їх обох? — Ви лише повідомте Стаєрса, і він вам пришле чек. Стробік вважає, що ми повинні діяти без зволікань.

— Я займуся цим, Джордже, — запевнив його Ковпервуд. — Все буде гаразд. Довіртеся мені.

Стінер хвицнув товстими ногами, розправляючи штани, і простягнув Ковпервуду руку. Занурений в обдумування нового плану, він вийшов на вулицю. Жодних сумнівів: якщо він зуміє як слід порозумітися з Ковпервудом, багатство йому гарантоване. Ця людина на рідкість удачлива і надзвичайно обережна. Його новий будинок, прекрасна контора, зросла популярність і хитромудрі комбінації, які він втілював у життя разом з Батлером та іншими, — все це викликало в Стінера довіру. Ще одна лінія кінної залізниці! Вони заволодіють і нею, і Північною Пенсильванською! Ну, якщо так піде далі, то він, Джордж Стінер, колись жалюгідний агент зі страхування життя і продажу нерухомого майна, стане магнатом! Так-так, справжнім магнатом! Поринувши в ці мрії, він ішов вулицею, геть забувши про те, що існують такі поняття, як громадянський обов’язок і суспільна мораль.

22

Найближчі півтора року Ковпервуд надавав численні таємні послуги Стінеру, Стробіку, Батлеру, скарбничому штату Ван-Нострenду, члену Пенсильванського сенату Реліхену, так званому «представнику фінансових кіл» у Гаррісбергзі, і різним банкам, з якими ці джентльмени підтримували дружні стосунки. В інтересах Стінера, Стробіка, Вайкрофта, Хармона (не забувши, звісно, і самого себе) він облаштував справу з Північною Пенсильванською лінією, після чого став власником п'ятої частини всіх акцій цієї залізниці. Разом зі Стінером він скупив акції кінних ліній Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць і також на паях з ним почав гру на фондовій біржі.

Влітку 1871 року, коли Ковпервуду було близько тридцяти чотирьох років, його банкірська контора оцінювалася в два мільйони доларів, з яких чи не півмільйона належали йому особисто і, судячи з перспектив, які відкривалися перед ним, він незабаром міг стати суперником будь-якого американського багатія. Місто — в особі скарбничого Стінера — було його вкладником на суму близько п'ятисот тисяч доларів. Штат — в особі свого скарбничого Ван-Нострenда — довірив йому понад двісті тисяч доларів. Боуд накупив акцій кінних залізниць на п'ятдесят тисяч доларів, Реліхен — на таку ж суму. Ціла зграя політичних діячів і їх прихвостнів тримала у нього свої гроші. Онкольний рахунок Едварда Батлера часом доходив до ста п'ятдесяти тисяч. Заборгованість Ковпервуда різним банкам, яка залежала від того, які з його цінностей перебували під заставою, коливалася від семисот до восьмисот тисяч доларів. Подібно до павука в сріблястій павутині, кожна нитка якої ним самим ретельно виткана і випробувана, Ковпервуд, перебуваючи в центрі мережі тісних ділових зв'язків, пильно стежив за всім, що відбувалося навколо.

Найближчою його справою, якій він віддавався з більшою пристрастю, ніж усім іншим, були маніпуляції з акціями кінних залізниць. І передовсім — з акціями лінії Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць, яку він фактично і контролював. Завдяки авансовому кредиту, відкритому Стінером банкірській конторі Ковпервуда в той час, коли акції цієї лінії котирувалися особливо низько, йому вдалося скупити

п’ятдесят один відсоток всіх акцій для себе і для Стінера, і тепер він міг розпоряджатися дорóгою на власний розсуд. Для цього йому довелося вдатися до методів вельми «своєрідних» (як їх згодом називали в фінансових колах). Але зате він скупив акції за ціною, призначеною ним самим. Спочатку він через своїх агентів пред’явив компанії низку позовів, вимагаючи відшкодування збитків, нібито спричинених несплатою належних їй відсотків. Невеликий пакет акцій на руках в підставної особи, клопотання перед судом про призначення ревізії, яка вирішила б, чи не слід встановити опіку у справах компанії, одночасна атака з декількох сторін на біржі, де акції цієї компанії стали пропонувати на три, п’ять, сім і десять пунктів нижче курсу, — сукупність усіх цих дій змусила переляканих акціонерів викинути свої папери на ринок.

Банки дійшли висновку, що ця лінія конки — занадто ризикована справа, і тому зажадали від компанії сплати заборгованості. Банк, де працював батько Ковпервуда, свого часу видав позику одному з головних акціонерів дороги і тепер теж зажадав повернення грошей. Потім (знову ж таки через підставну особу) були започатковані перемовини з найбільшими акціонерами: їм, мовляв, надається можливість виплутатися із ситуації, продавши свої акції з розрахунку по сорок доларів за сто. Оскільки у них не було жодної можливості встановити, звідки сиплються всі ці напасті, вони уявили (хоча в цьому не було ані зерна правди), що дорога перебуває в занедбаному стані. Краще позбутися її! Гроші у Ковпервуда і Стінера вже були напоготові, і вони стали власниками п’ятдесяти одного відсотка акцій. Але, оскільки Ковпервуд, як і в афері з Північною Пенсильванською лінією, нишком скуповував у дрібних акціонерів все, що можна було скупити, контрольний пакет, що дорівнює п’ятдесяти одному відсотку акцій, практично опинився у нього в руках, а Стінер був власником ще двадцяти п’яти відсотків.

Це сп’янило Ковпервуда, адже тепер він побачив можливість здійснити свою давню мрію, себто: реорганізувати цю лінію шляхом злиття її з Північною Пенсильванською, випустити по три нових акції на кожну стару, збути їх всі, за винятком контрольного пакета. Потім, за допомогою вторгованої суми, увійти пайовиком в інші компанії кінних залізниць, роздути цінність новопридбаних паперів і, врешті-решт, продати їх за цією роздутою ціною. Коротше кажучи, Ковпервуд

був одним з тих перших зухвалих спекулянтів, які пізніше захопили в свої руки інші, ще важливіші галузі американського господарства та з метою особистого збагачення, зрештою, повністю підпорядкували його собі.

Що ж до цього першого злиття декількох ліній, план Ковпервуда полягав у наступному: розпустити чутки про майбутнє злиття двох компаній, виклопотати в законодавчих органах дозвіл на продовження ліній, віддрукувати привабливі рекламні проспекти, а пізніше і річні звіти і, зрештою, підвищити акції на фондовій біржі, наскільки йому дозволять його матеріальні ресурси, що зростали з кожним днем. Складність цієї операції полягала в тому, що для створення можливостей, котрі сприяли б поширенню і збуту такої величезної партії акцій (на суму понад півмільйона), та ще й маючи намір залишити на півмільйона цих акцій у себе, необхідно розпоряджатися дуже великим капіталом. У подібних випадках недостатньо робити на біржі фіктивні покупки, тим самим викликаючи фіктивний попит. Коли такий штучний ажіотаж введе публіку в оману і дозволить збути значну частину акцій, доведеться ще досить довго підтримувати їх курс, для того щоб остаточно з ними покінчити. Якби, наприклад, Ковпервуд, як воно і було в цьому випадку, продав п’ять тисяч акцій, а п’ять тисяч залишив собі, йому довелося б докласти всіх зусиль, щоби втримати на певному рівні курс збутих ним акцій, бо інакше неминуче впали б у ціні і ті акції, що залишилися у нього на руках. Якщо ж (як це робилося в більшості випадків) він заклав би свої акції в банку, а отримані під них гроші використав в інших угодах, то при різкому падінні курсу його акцій банк, відстоюючи свої інтереси, зажадав би додаткового забезпечення або навіть повного покриття заборгованості. А це вже означало б, що його афера зазнала краху і йому самому загрожує банкрутство. Зараз Ковпервуд проводив складну фінансову кампанію у зв’язку з випуском міської позики, курс якої безперервно коливався, але наразі ці коливання були для нього більш ніж бажані, бо, зрештою, він на них наживався.

Новий нелегкий тягар, попри всю привабливість справи, вимагав неабиякої пильності. Продавши акції за високим курсом, він зможе повернути позику, взяту у міського скарбничого. Його власні акції в результаті прозорливості, вміння отримувати зиск навіть з віддаленого майбутнього і спритно складених проспектів і звітів будуть

котируватися за номінальною вартістю або лише трохи поступатимуться їй. У нього будуть гроші, які він вкладе в інші кінно-залізничні лінії. Не виключено, що він з часом прибере до рук фінансове керівництво всією системою кінних залізниць і тоді стане мільйонером. Одна з хитромудрих вигадок Ковпервуда, що свідчила про далекоглядність і незвичайний розум цієї людини, полягала в тому, що в міру розбудови існуючих ліній або прокладення нових гілок, він щоразу створював самостійні підприємства. Скажімо, володіючи лінією протяжністю в дві-три милі і побажавши продовжити її на таку ж дистанцію і на тій же вулиці, Ковпервуд не передавав цю нову ділянку існуючому акціонерному товариству, а створював нову компанію, яка й контролювала ці додаткові дві-три милі конки. Це підприємство він капіталізував у певну суму, на яку випускав акції й облігації, що давало йому можливість негайно братися до прокладення нової лінії і швидко пускати її в дію. Покінчивши з цим, він вливав дочірнє підприємство в первісну компанію, випускаючи при цьому нову серію акцій і облігацій, про широкий збут яких турбувався попередньо. Навіть брати, які працювали на нього, не знали всіх численних розгалужень його діяльності і лише сліпо виконували його накази. Траплялося, що Джозеф спантеличено говорив Едварду:

— Гм! Френк, гадаю, все ж усвідомлює свої дії.

З іншого боку, Ковпервуд уважно стежив за тим, щоби всі його поточні зобов'язання оплачувалися вчасно або навіть достроково. Адже важливо було показати всім свою незмінну платоспроможність. Нічого немає цінніше за гарну репутацію і стійке становище. Його далекоглядність, обережність і точність дуже подобалися керівникам банкірських будинків, і за ним дійсно закріпилася слава одного з найбільш розсудливих і проникливих ділків.

І все ж сталося так, що до літа 1871 року ресурси Ковпервуда виявилися неабияк розпорошеними (хоча й не настільки, щоб становище його можна було назвати загрозливим). Під впливом успіху, що завжди супроводжував його, він став менш ретельно обмірковувати свої фінансові махінації. Мало-помалу, сповнений віри у втілення всіх своїх задумів, він і батька переконав взяти участь у спекуляціях з кінними залізницями. Старий Ковпервуд, користуючись засобами Третього національного банку, мав частково фінансувати сина і відкривати йому кредит, коли тому терміново потрібні були гроші.

Спочатку старий джентльмен трохи нервував і був налаштований скептично, але у міру того, як час спливав, і нічого, окрім прибутку, йому не приносив, він став почуватися сміливішим і набагато впевненішим.

— Френку, — запитував він іноді, дивлячись на сина поверх окулярів, — ти не боїшся зарватися? Останнім часом ти позичав дуже значні кошти.

— Не більше, ніж бувало раніше, батьку, якщо врахувати мої ресурси. Масштабні справи не можна робити без великого кредиту. Ти знаєш це не гірше за мене.

— Це, звісно, так, але... Візьмемо, наприклад, лінію Грін і Коутс, — дивись, як би тобі там не загрузнути.

— Пусте. Я досконало знаю стан справ цієї компанії. Її акції рано чи пізно повинні піднятися. Я сам їх роздую. Якщо знадобиться, я піду на те, щоб злити цю дорогу з іншими моїми лініями.

Старий Ковпервуд здивовано подивився на сина. Світ ще не бачив такого зухвалого, безстрашного комбінатора!

— Не хвилюйся за мене, батьку! А якщо боїшся — краще вимагай погашення взятих мною позик. Мені будь-який банкір дасть гроші під мої акції. Я просто не хочу, аби прибуток діставався не твоєму банку.

Генрі Ковпервуд здався. Проти таких доказів йому нічого було заперечити. Його банк широко кредитував Френка, але, врешті-решт, не ширше, ніж інші банки. Що ж до його власних значних вкладень в підприємства сина, то Френк обіцяв завчасно попередити його, якщо настане критичний момент. Брати Френка теж завжди діяли під його диктовку, і тепер їхні інтереси були вже нерозривно пов’язані з його власними.

Багатіючи з кожним днем, Ковпервуд вів все більш широкий спосіб життя. Філадельфійські антиквари, почувши про його художні нахили і багатство, що невпинно зростало, наввипередки пропонували йому меблі, гобелени, килими, твори мистецтва та картини — спершу американських, а пізніше вже винятково іноземних майстрів. Як у його власному будинку, так і в батьківському було ще недостатньо красивих речей. А до того ж був ще й будинок на Десятій вулиці, який йому хотілося прикрасити якнайкраще. Ейлін завжди несхвально відгукувалася про житло своїх батьків. Любов до витончених речей була невід’ємною рисою її натури (хоча вона, можливо, і не

усвідомлювала цього). Куточок, де відбувалися їхні таємні зустрічі, мав бути особливо затишним і розкішно обставленим. У цьому вони обидвоє були твердо переконані. Отже, поступово будинок перетворився на справжню скарбницю: деякі кімнати тут були вмебльовані ще вишуканіше, ніж в особняку Френка. Він почав збирати тут рідкісні екземпляри середньовічних церковних риз, килимів і гобеленів. Придбав меблі в дусі епохи короля Георга — поєднання Чіппендейла, Шератона і Хеплуайта, дещо видозмінені під впливом італійського ренесансу і стилю Людовика Чотирнадцятого. Він ознайомився з чудовими зразками порцеляни, скульптури, грецьких ваз, з дивовижними колекціями японських різьблених виробів зі слонової кістки. Флетчер Грей, молодий співвласник фірми «Кейбл і Грей», що спеціалізувалася на ввезенні творів мистецтва, якось зайшов запропонувати Ковпервуду гобелен XIV століття. Справжній ентузіаст антикварної справи, він відразу зумів захопити Ковпервуда своєю стриманою і, разом з тим, полум'яною любов'ю до всього прекрасного.

— У створенні одного лише певного відтінку блакитного фарфору розрізняють п'ятдесят періодів, містере Ковпервуд! — розповідав Грей. — Ми знаємо килими щонайменше семи різних шкіл та епох — перські, вірменські, арабські, фламандські, сучасні польські, угорські і так далі. Якщо ви коли-небудь зацікавитесь цією справою, я дуже радив би вам придбати повну — я хочу сказати, характерну для одного якогось періоду або ж усіх періодів в цілому — колекцію килимів. Які вони прекрасні! Деякі колекції я бачив на власні очі, про інші лише читав.

— Вам не так уже й складно навернути мене у свою віру, — відповів Ковпервуд. — Мистецтво з часом ще розорить мене. Я за самою своєю природою до нього небайдужий, а ви з Елсвортом і Гордоном Стрейком (він мав на увазі знайомого юнака, пристрасного любителя живопису) зовсім мене доконаєте. Стрейка осінила блискуча ідея. Він пропонує, щоб я негайно почав збирати зразки шедеврів, характерні для різних шкіл та епох, і запевняє, що полотна великих майстрів з часом будуть зростати в ціні, і те, що я тепер куплю за кілька сотень тисяч, згодом буде оцінюватися в мільйони. Але він не радить мені займатися американськими художниками.

— Він має рацію, хоча й не в моїх інтересах хвалити конкурента! — вигукнув Грей. — Та для цього задуму потрібні величезні гроші.

— Не такі вже й величезні. І принаймні не відразу. Для здійснення такого задуму потрібні роки. Стрейк вважає, що і зараз можна роздобути прекрасні зразки різних шкіл з тим, щоб згодом замінити їх, якщо трапиться щось краще.

Попри зовнішній спокій Ковпервуда, його душа завжди чогось шукала. Спочатку єдиним його устремлінням було багатство та ще жіноча краса. Тепер він полюбив мистецтво заради нього самого, і це було, як перші проблиски зорь на небі. Він почав розуміти, що жіноча краса має бути оточена всим найпрекраснішим у житті, і що для довершеної краси є лише один гідний фон — справжнє мистецтво. Ця дівчина — Ейлін Батлер — ще така юна і вся світиться красою. Вона пробудила в ньому прагнення до прекрасного, що раніше не було властиве йому аж так. Неможливо визначити ті найтонші реакції, які виникають в результаті взаємодії характерів, бо ніхто не знає, якою мірою впливає на нас предмет нашого захоплення. Любов (на зразок тієї, що виникла між Ковпервудом і Ейлін) — це крапля яскравої фарби в склянці чистої води або, точніше, невідома хімічна речовина, вкраплена у складну хімічну сполуку.

Коротше кажучи, Ейлін Батлер, незважаючи на свою молодість, була безсумнівно сильною особистістю. Її майже безрозсудне честолюбство було свого роду протестом проти сірого домашнього оточення. Не слід забувати, що, народившись в родині Батлерів, вона протягом багатьох років була одночасно і носієм, і жертвою їхніх примітивно-антихудожніх міщанських поглядів на життя. Тоді як тепер, завдяки спілкуванню з Ковпервудом, вона дізналася про такі скарби життя (що даруються людині багатством і високим суспільним становищем), про які раніше і не здогадувалася. Як полонила її, наприклад, думка про майбутні світські успіхи, коли вона стане дружиною Френка Ковпервуда! А його яскравий і блискучий розум, що розкривався перед нею в довгі години побачень, розум, яким вона не могла не захоплюватися, слухаючи чіткі, виважені пояснення і настанови Френка! Які прекрасні були в нього мрії і плани щодо фінансової кар'єри, мистецтва, суспільного становища. А головне — вона належала йому, і він належав їй! Бували миті, коли у неї голова йшла обертом від захоплення і щастя.

І водночас усвідомлення того, що всі у Філадельфії пам'ятали її батька як колишнього сміттяра («гнойовий жук» — називали його давні знайомі), її власні марні зусилля в боротьбі з несмаком і вульгарністю їхнього домашнього побуту, неможливість доступитися до розкішних маєтків, що здавалися їй «найдорожчою святинею» непорушної респектабельності і високого становища, — все це заронило в її юну душу неприборкану ворожнечу до атмосфери батьківської домівки. Життя там не порівняєш з життям в будинку Ковпервуда. Вона любить батька, але який же він невіглас! І все ж цей винятковий чоловік, її коханий, полюбив її, побачив у ній свою майбутню дружину! О Боже, тільки б це збулося! Спочатку вона сподівалася через Ковпервуда завести знайомство зі світською молоддю, особливо з чоловіками, котрі були вище за неї за суспільним становищем, — їх повинна захопити її краса багатої спадкоємиці. Але ця надія не виправдалася. Ковпервуди і самі, незважаючи на художні нахили Френка і його багатство, ще не увійшли в закрите коло вищого суспільства. По суті, вони були від цього ще дуже далекі, якщо не брати до уваги тієї поверхової і, так би мовити, мимовільної уваги, яку їм приділяли.

Проте Ейлін інстинктивно вгадувала, що Ковпервуд допоможе їй знайти вихід з нинішньої ситуації і забезпечить їй чудове майбутнє. Ця людина підніметься до висот, про які він і сам ще не сміє мріяти (вона в цьому впевнена!). У ньому чаїлися — нехай ще в незбагненній, зародковій формі — великі задатки, що обіцяли набагато більше, ніж те, про що думала Ейлін. Вона жадала розкошів, блиску і становища у суспільстві. Ну що ж, все це прийде, якщо він буде належати їй. Щоправда, на їх шляху були перешкоди, на перший погляд, непереборні, але ж вони обидвоє — цілеспрямовані люди! Як два леопарди в хащах, вони знайшли одне одного. Її помисли — незрілі, лише наполовину сформовані і слабко виражені, своєю силою і неухильною прямотою не поступалися його зухвалим прагненням.

— Як на мене, татко просто не вміє жити, — сказала вона одного разу Ковпервуду. — Це не його провина — він тут, власне, ні до чого. Він і сам це усвідомлює, як і те, що я уже б зуміла влаштувати життя. Скільки років я намагаюся витягти його з нашого старого будинку! Він розуміє, як нам необхідно переїхати. Утім, від цього теж не буде ніякої користі.

Вона замовкла і подивилася на Френка своїм прямим, відвертим і сміливим поглядом. Він любив її чіткі риси, їх бездоганну античну форму.

— Не засмучуйся, дівчинко моя, — відповів він, — з часом все владнається. Я ще не знаю нині, як вибратися з цієї плутанини, але, здається, найкраще буде відкритися Ліліан, а потім вже обміркувати подальший план дій. Я повинен влаштувати все так, щоб діти не постраждали. У мене є можливість добре забезпечити їх, і я анітрохи не здивуюся, якщо Ліліан відпустить мене по-доброму. Я майже впевнений, що вона захоче уникнути пліток і пересудів.

Він дивився на все це чисто практичним і притому чоловічим поглядом, розраховуючи на любов Ліліан до дітей.

Ейлін запитливо подивилася на нього. Здатність співчувати знегодам ближнього була певною мірою закладена в ній, але в цьому випадку вона вважала співчуття зайвим. Ліліан ніколи не ставилася до неї приязно, у них були занадто різні погляди на життя. Місіс Ковпервуд не розуміла, як може дівчина так задирати носа і «пишатися», а Ейлін не могла зрозуміти, як може Ліліан Ковпервуд бути такою млявою і манірною. Життя створене для того, щоб скакати верхи, кататися в екіпажі, танцювати, веселитися! І ще для того, щоб… так-так, задирати носа, дражнити, кокетувати. Нудно дивитися на цю жінку: дружина такого молодого, такого чудового чоловіка, як Ковпервуд, — неважливо, що вона на п’ять років старша за нього і матір двох дітей, — а поводиться, немов для неї вже не існує ні романтики, ні захоплень, ні радощів життя. Авжеж, Ліліан не пара Френку. Звичайно, йому потрібна молода жінка, себто вона — Ейлін, і доля повинна поєднати їх. О, як чудово вони заживуть тоді!

— Ах, Френку, якби все нарешті владналося! — раз у раз вигукувала вона. — Як ти вважаєш, чи можемо ми сподіватися?

— Сподіватися? Ще б пак! Це лише питання часу. Гадаю, якщо я скажу Ліліан все відверто, вона й сама не захоче, щоб я залишався з нею. Лише пильнуй — поводься обережно! Якщо твій батько або брати запідозрять мене — у місті відбудеться грандіозний скандал, а то й щось гірше. Вони або вб’ють мене на місці, або доведуть до повного розорення. Скажи, ти ретельно зважуєш всі свої вчинки?

— Я ні на мить не забуваю про це. Коли що-небудь трапиться, я буду все заперечувати. Довести вони нічого не зможуть. Рано чи пізно

я все’дно буду твоєю назавжди!

Розмова відбувалася в будинку на Десятій вулиці. Без пам’яті закохана Ейлін ласкаво провела рукою по обличчю Френка.

— Для тебе я зроблю все на світі, любий, — сказала вона. — О, як я тебе кохаю! Я готова померти за тебе.

— Ну, дівчинко моя, це тобі не загрожує. Помирати тобі не доведеться. Лише будь обачна.

23

І от після кількох років таємного зв’язку Ковпервуда з Ейлін, коли узи їх взаємного потягу і розуміння не лише не ослабли, але навіть зміцніли, грянула буря. Біда звалилася несподівано, як грім серед ясного неба, і незалежно від людської волі чи намірів. Спочатку це була всього лише пожежа, до того ж трапилася вона далеко від Філадельфії — знаменита чиказька пожежа 7 жовтня 1871 року, коли місто, точніше, його великий торговельний район, вигорів дощенту, і ця катастрофа миттєво викликала запеклу, хоча й нетривалу паніку у фінансовому світі Америки. Пожежа, що спалахнула в суботу, з неослабною силою вирувала аж до середи, знищивши банки, торгові підприємства, пристані, залізничні пакгаузи і цілі квартали житлових будинків. Найбільших втрат, природно, зазнали страхові компанії, і більшість їх незабаром припинили виплату платежів. Внаслідок цього вся тяжкість збитків лягла на іногородніх промисловців та оптових торговців, що мали справи з Чикаго, а також на чиказьких комерсантів. Величезних втрат зазнали і багато капіталістів східних штатів, котрі упродовж років були власниками або орендарями чудових контор і особняків, якими Чикаго вже тоді могло позмагатися з будь-яким містом на материку. Сполучення з Чикаго перервалося, і Уолл-стрит в Нью-Йорку, Третя вулиця в Філадельфії і Стейт-стрит у Бостоні за першими ж депешами відчули всю серйозність становища. У суботу та неділю вже нічого не можна було зробити, оскільки перші звістки прийшли після закриття біржі. Зате в понеділок новини стали надходити безперервним потоком. Негайно ж власники акцій і облігацій — залізничних, державних, міських — іншими словами, цінностей всіх видів і розрядів почали викидати їх на ринок, з метою вторгувати готівку. Банки, природно, почали вимагати погашення позик, і в результаті на фондовій біржі виникла паніка, що за своїми масштабами наближалася до «чорної п’ятниці», котра трапилася два роки перед тим у Нью-Йорку.

Коли прийшло повідомлення про пожежу, ні Ковпервуда, ні його батька не було в місті. Разом з кількома банківськими діячами вони вирушили оглядати трасу приміської кінно-залізничної лінії, на

продовження якої було подано запит на позику. Вони проїхали в кабріолетах уздовж значної частини майбутньої лінії і, повернувшись у неділю пізно ввечері до Філадельфії, почули крикливі голоси хлопчаків-газетярів:

— Екстрений випуск! Екстрений випуск! Подробиці чиказької пожежі!

— Екстрений випуск! Екстрений випуск! Чикаго у вогні! Екстрений випуск!

Протяжливі, зловісні, несамовиті крики. У сутінках цього сумного вечора, коли місто немов перебувало у споглядально-молитовному настрої після недільного дня, а в повітрі і верхів'ях дерев вже відчувалося відмирання літа, вони змушували серця стискатися в похмурому передчутті біди.

— Гей, хлопче! — прислухавшись, гукнув Ковпервуд маленького обідранця, котрий виринув з-за рогу зі стосом газет під пахвою. — Що таке? Чикаго горить?!

Багатозначно переглянувшись з батьком та іншими ділками, він простягнув руку до газети, пробіг очима заголовки і миттєво оцінив розмах біди.

ЧИКАГО У ВОГНІ!

З учорашнього вечора полум'я нестримно вирує в торговельній частині міста. Банки, торгові і громадські будівлі перетворено на попіл. Прямий телеграфний зв'язок перервано сьогодні з третьої години опівдня. Жодної надії на швидке припинення катастрофи.

— Справа, мабуть, серйозна, — спокійно сказав Ковпервуд, звертаючись до своїх супутників; в його очах і в голосі промайнуло щось холодне і владне.

Батькові він трохи пізніше прошепотів:

— Це загрожує панікою, якщо лише банки і біржові контори не діятимуть спільно.

Швидко, чітко і зрозуміло він відтворив картину своєї власної заборгованості. У банку батька закладено на сто тисяч акцій його кінно-залізничних ліній, під них взято шістдесят відсотків, а під сертифікати міської позики, яких у нього було на п'ятдесят тисяч доларів, — сімдесят відсотків. Для проведення біржових операцій з

цими цінностями старий Ковпервуд дав йому понад сорок тисяч доларів готівкою. Банкірський дім «Дрексел і Ко» за книгами Френка відкрив йому кредит на суму в сто тисяч доларів; вони, звичайно, зажадають негайного погашення заборгованості, якщо ними не опанує раптовий напад милосердя, що малоймовірно. Компанія «Джей Кук» теж кредитувала його на півтори сотні тисяч. Вони, без сумніву, зажадають оплати. Чотирьом дрібнішим банкам і трьом біржовим конторам він заборгував тисяч по п'ятдесят доларів. Участь міського скарбничого у його справах виражалася в сумі близько п'ятисот тисяч, і якщо це відкриється — скандал неминучий; скарбничий штату теж вклав у його контору двісті тисяч. Далі були ще сотні дрібних рахунків на суми від ста до п'яти і десяти тисяч доларів. Біржова паніка потягне за собою не лише вимоги вкладів і необхідність погасити позики, але і сильно вдарить по курсу цінних паперів. Як йому реалізувати свої цінності? Ось у чому питання. Як примудритися продати їх не набагато нижче курсу, бо інакше це поглине всі його статки, і він неминуче збанкрутує?

Він швидко подумки зважував все, чим загрожувало йому становище, поки прощався з друзями, які розходилися по домівках теж у похмурих роздумах про майбутні труднощі.

— Їдь додому, батьку, а мені потрібно відіслати кілька телеграм (телефон тоді ще не був винайдений). Я скоро повернуся, і ми разом обговоримо ситуацію. Справи кепські! Нікому ані слова, спочатку переговоримо між собою. Необхідно розробити план дій.

Старший Ковпервуд вже пощипував свої бакенбарди з розгубленим і стривоженим виглядом. Він напружено думав про те, що буде з ним, якщо син збанкрутує, адже він по вуха загруз у його оборудках. Обличчя старого від переляку посіріло, бо, йдучи назустріч побажанням сина, він переступив усі межі дозволеного. Якщо Френк не в змозі буде на вимогу банку завтра ж погасити позику в півтори сотні тисяч доларів, вся відповідальність, вся ганьба впаде на батька.

Френк, зі свого боку, напружено обдумував ситуацію, котра ще більше ускладнювалася його зв'язком з міським скарбничим і тим, що самому йому, звісно, не вдасться втримати курс акцій на біржі. Ті, хто міг би його виручити, самі були у скруті. Обставини складалися дуже несприятливо. Компанія «Дрексел» останнім часом роздувала курс залізничних акцій і брала під них великі позики. Компанія «Джей Кук»

фінансувала Північну Тихоокеанську залізницю, щосили намагаючись не допускати інших до участі в будівництві цієї грандіозної трансконтинентальної лінії. Зрозуміло, вони тепер самі опинилися в досить дітливому становищі. При першій тривожній звістці вони кинуться продавати найбільш надійні папери (урядові облігації тощо), аби врятувати інші, на яких можна спекулювати. «Ведмеді» відразу почують наживу і візьмуться безсоромно збивати ціни, розпродаючи абсолютно все. Він же не сміє наслідувати їх приклад. Так можна й шию зламати собі, а для нього найголовніше — виграти час. О, якби у нього був час (три дні, тиждень, десять днів!), гроза, без сумніву, оминула б його.

Найбільше він хвилювався через півмільйона доларів, вкладених Стінером в його підприємство. Наближалися осінні вибори. Кандидатуру Стінера, хоча він вже пробув на своїй посаді два терміни, було висунуто втретє. Зловживання, виявлені в міській скарбниці, призвели би до дуже серйозних наслідків. Службовій кар'єрі Стінера прийшов би кінець, сам він, скоріше за все, опинився б на лаві підсудних. А для республіканської партії це означало провал на виборах. Йому, Ковпервуду, теж не вдасться залишитися осторонь, надто глибоко він загруз у всій цій справі. Якщо гроза вибухне, він повинен буде відповідати перед очільниками республіканської партії. При сильному натиску він неминуче збанкрутує, а тоді випливе на світ не лише те, що він намагався накласти руку на кінні залізниці (ці «заповідники», які політичні ділки дбайливо зберігали для себе), але ще й робив це за допомогою незаконних позик з міської скарбниці, через що їм тепер загрожує поразка на виборах. На такі справи вони не дивитимуться крізь пальці. Йому не допоможуть запевнення, що він платив за ці гроші два відсотки річних (у більшість договорів він з обережності включав цей пункт), або ж що він діяв лише як агент Стінера. Люди необізнані ще могли б у це повірити, але досвідчених політиків так просто не обдуриш. Вони і не таке бачили.

Одна лише обставина не давала Ковпервуду остаточно впасти духом: він занадто добре знав, як орудують політичні верховоди його міста. Кожен з них, яке б високе становище він не займав, у ці критичні хвилини відкине свою пиху, бо всі вони — знизу і до самих верхів — отримують для себе зиск з наданих містом пільг. Батлер, Молленгауер і Сімпсон — Ковпервуд це знав — наживалися на

підрядах (що були нібито й цілком законними, але розподілялися лише між «своїми») і на величезних сумах, що стягуються містом у вигляді податків — поземельного, податку на воду тощо — і депонуються в тих банках, які рекомендувала ця трійка і деякі інші особи. Вважалося, що банки роблять місту послугу, зберігаючи його гроші в своїх сейфах; тому вони не платили відсотків за цими вкладами, але пускали їх в обіг — питається, в чиїх же інтересах? У Ковпервуда не було ніяких підстав бути невдоволеним горезвісною трійкою, ці люди ставилися до нього зовсім непогано, але чому вони вважають себе монополістами на використання всіх доходів міста? Він не знав особисто ні Молленгауера, ні Сімпсона, але йому було відомо, що вони, так само як і Батлер, непогано нажилися на його махінації з випуском міської позики. Знову ж таки, Батлер був до нього дуже прихильний. Не виключено, що, коли все обернеться украй погано, і він, Ковпервуд, відкриє свої карти Батлеру, той, з огляду на всю напруженість становища, прийде йому на допомогу. Він вже подумки вирішив так і зробити, якщо не вдасться викрутитися без жодного розголосу, за допомогою одного лише Стінера.

Але, перш за все, думав він, розробляючи план дій, слід вирушити до Стінера додому і запитати у нього про додаткову позику в триста-чотириста тисяч доларів. Стінер завжди вирізнявся поступливістю, а в цьому випадку він, звісно, зрозуміє, як важливо, щоб півмільйонна нестача в його касі не стала всенародним надбанням. Далі необхідно роздобути ще грошей, якомога більше. Але де? Доведеться піти на перемовини з директорами банків і акціонерних компаній, з великими біржовиками та іншими діловими людьми. Що ж до тих ста тисяч доларів, які він винен Батлеру, то старий підрядник, мабуть, погодиться почекати із поверненням цієї суми.

Ковпервуд поспішив додому, ще з порога велів закласти екіпаж і поїхав до Стінера.

На превеликий його жаль, виявилося, що Стінера немає в місті — він поїхав з друзями в бухту Чезапік стріляти качок і ловити рибу — його чекали лише за кілька днів. А зараз він бродить болотами, поблизу одного маленького містечка. Ковпервуд надіслав термінову депешу в найближчий до цього містечка телеграфний пункт і для більшої впевненості телеграфував ще в кілька місць тієї округи, просячи Стінера негайно повернутися. Попри все це, він аж ніяк не

був упевнений, що Стінер встигне приїхати вчасно, і не знав, що робити далі. Йому потрібна була допомога, невідкладна допомога з будь-якого джерела!

Раптово у нього промайнула обнадійлива думка. Батлер, Молленгауер і Сімпсон — найбільші акціонери кінних залізниць. Вони повинні об'єднатися, щоб підняти ціни на біржі і тим самим захистити свої ж інтереси. Вони можуть стати до перемовин з такими великими банками, як «Дрексел і Ко», «Кук» та інші, і наполягти, щоб ті підтримали ринок. Вони можуть вплинути на кон'юнктуру, спільно скуповуючи акції. За такої підтримки він зуміє продати свої цінні папери на суму, яка дасть йому можливість обкрутитися. Більше того — не виключено, що йому вдасться зіграти на пониження і непогано заробити. Це була блискуча ідея, гідна кращого застосування, і єдиним слабким її місцем була відсутність повної впевненості в тому, що вона здійсненна.

Він вирішив негайно ж їхати до Батлера, нарікаючи лише на те, що доведеться видати себе і Стінера. Але що поробиш… Ковпервуд сів у екіпаж і помчав до Батлера.

У цей час старий підрядник сидів за обіднім столом. Він не чув, як газетярі галасували про екстрені випуски, і ще нічого не знав про грандіозну пожежу в Чикаго.

Коли слуга доповів про Ковпервуда, Батлер встав і, привітно посміхаючись, пішов йому назустріч.

— Ласкаво просимо, сідайте. Чого бажаєте: чаю або кави?

— Дякую вам, — відповів Ковпервуд. — Але я сьогодні дуже поспішаю. Мені необхідно поговорити з вами кілька хвилин, потім я повинен їхати далі. Я вас довго не затримаю.

— Ну, що ж, коли так — я зараз буду до ваших послуг.

І Батлер повернувся до їдальні покласти серветку, яка була заткнута у нього за комір. Ейлін, котра також сиділа за столом, впізнала голос Ковпервуда і нашорошила вуха. Як би його побачити? Що привело його до батька в такий невдалий час? Їй ніяково було одразу ж встати з-за столу, але вона сподівалася до того, як Ковпервуд піде, встигнути перемовитися з ним слівцем. Ковпервуд думав про неї навіть зараз, коли над ним от-от могла вибухнути гроза, як думав і про дружину, і про багато іншого. Якщо він зазнає краху, важко буде всім, хто з ним пов'язаний. Він не міг сказати, у що все це виллється, адже поки хмари

ще лише застеляли горизонт. Ковпервуд знову і знову напружено обдумував становище, продовжуючи зберігати повну врівноваженість. Спокійними залишалися і його класично правильні риси, лише очі яскравіше, ніж зазвичай, сяяли холодним сталевим блиском.

— Отже, я слухаю, — сказав Батлер, повертаючись. Обличчя його виражало повне задоволення життям і всім світом. — Що у вас сталося? Сподіваюсь, нічого серйозного? Надто вже сьогодні гарний день!

— Я і сам сподіваюся, що нічого особливо серйозного, — відповів Ковпервуд. — Та все ж мені необхідно з вами поговорити. Чи не краще піднятися до вас у кабінет?

— Я саме це хотів запропонувати, — відгукнувся Батлер. — До речі, і сигари у мене нагорі.

Вони пішли до сходів, Батлер попереду, Ковпервуд — за ним. Коли старий підрядник став підніматися нагору, з їдальні, зашарудівши шовковою сукнею, вийшла Ейлін. Її чудове волосся, зачесане догори з чола і з потилиці, спліталося на маківці, утворюючи химерну золотаво-руду корону. Обличчя її палало, а оголені руки і плечі, виступаючи з-під темно-червоної сукні, здавалися сліпучо-білими. Вона одразу відчула щось недобре.

— А, містере Ковпервуд, як поживаєте? — вигукнула вона, простягаючи йому руку, поки її батько продовжував підніматися сходами.

Вона намагалася затримати Френка, щоб перекинутися з ним кількома словами, і її розв'язно-недбала манера звертання призначалася для оточення.

— Що трапилося, любий? — прошепотіла вона, коли батько вже був на верхніх сходинках. — У тебе стурбований вигляд.

— Сподіваюся, нічого страшного, люба дівчинко, — відповів він. — Чикаго горить, і завтра тут здійметься неймовірна метушня. Мені потрібно поговорити з твоїм батьком.

Вона встигла лише вимовити співчутливе і перелякане «ой!», а Ковпервуд, вивільнивши руку, пішов за її батьком. Ще раз стиснувши його лікоть, Ейлін пройшла у вітальню. Там вона сіла і занурилася в роздуми, бо ніколи ще не бачила на обличчі Ковпервуда такого зосереджено-суворого виразу. Спокійне обличчя, немов витесане з мармуру, і холодне, як крига, очі глибокі, проникливі, незбагненні…

Чикаго горить? Як це його стосується? До чого тут Френк? Він ніколи не посвячував її у свої справи — вона зрозуміла б у них не більше, ніж місіс Ковпервуд. Проте тривога охопила її; адже все це, мабуть, стосувалося й Френка, з яким вона, на її думку, була пов'язана нерозривними узами.

Література (якщо не говорити про класиків) дає нам уявлення лише про один тип коханки: лукавої, розважливої спокусниці, чия головна насолода — заманювати у свої сильця чоловіків. Журналісти та автори сучасних брошур з питань моралі напрочуд завзято підтримують ту ж версію. Можна подумати, що Господь Бог встановив над життям цензуру, а цензорами призначив крайніх консерваторів. Між тим існують любовні зв'язки, котрі нічого спільного не мають з холодною ощадливістю. У переважній більшості випадків жінкам чужі лукавство і обман. Звичайна жінка, котра підкоряється голосу почуття і глибоко, по-справжньому, любить — нездатна на підступність (так само як мала дитина). Вона завжди готова пожертвувати собою і прагне віддати якнайбільше. Поки триває любов, вона лише так чинить. Почуття можуть змінитися, і тоді — «пекло не знає більшої люті», але все ж коханок найчастіше відрізняють жертовність, готовність безроздільно віддати себе коханому і ніжна дбайливість. Такі стосунки, протиставлені жадібності законного шлюбу, і заподіяли твердиням шлюбу найбільших руйнувань. Людина — чи то чоловік, чи жінка — не може не схилятися, не благоговіти перед подібними проявами безкорисливості і самопожертви. Вони дорівнюють високим життєвим покликанням, подібні до вершин мистецтва, тобто величі духу, якими перш за все відрізняється прекрасне полотно, чудова будівля, довершена статуя, майстерний візерунок. Ця велич криється у здатності щедро, необмежено дарувати себе, випромінювати свою красу. Звідси і незвичайний для Ейлін стан духу.

Піднімаючись слідом за Батлером догори, Ковпервуд знову і знову перебирав подумки всі подробиці ситуації.

— Сідайте, прошу! Чи не випити нам чогось? Ах, ви ж не п'єте: пам'ятаю, аякже! Ну хоч сигару візьміть! Отже, чим це ви сьогодні засмучені?

Через вікна з боку густонаселених кварталів невиразно долинали крики: «Екстрений випуск! Екстрений випуск! Подробиці пожежі в Чикаго! Все місто охоплене полум'ям!»

— Ось чому я засмучений, — прислухавшись до цих вигуків, відповів Ковпервуд. — Ви знаєте новину?

— Ні. Про що це кричать газетярі?

— У Чикаго грандіозна пожежа.

— А-а.. — відгукнувся Батлер, все ще не усвідомивши значущості цієї події.

— Уся ділова частина міста у вогні, містере Батлер, — похмуро продовжував Ковпервуд, — і не пізніше завтрашнього дня у нас тут стануться фінансові потрясіння. Ось про це я і прийшов поговорити з вами. Як у вас справи з капіталовкладеннями? Серйозно ви загрузли?

З виразу обличчя Ковпервуда Батлер раптом зрозумів, що відбувається щось катастрофічне. Відкинувшись на спинку широкого шкіряного крісла, він підняв свою велику долоню, прикривши нею рот і підборіддя. Над товстими суглобами пальців, над широким і хрящуватим носом поблискували з-під кошлатих брів його великі очі. Голову рівною жорсткою щетиною покривало коротко стрижене сиве волосся.

— Он воно що… — протягнув він. — Ви вважаєте, завтра і у нас вибухне буря? А як ваші власні справи?

— У мене все буде більш-менш гаразд, якщо лише наші фінансові тузи збережуть холоднокровність і не піддадуться паніці. Завтра, а то ще й сьогодні, нам усім знадобиться багато здорового глузду. Адже ми на порозі справжньої біржової паніки. Ви повинні подивитися правді в очі, містере Батлер! Довго ця паніка не триватиме, але і за короткий термін може наробити чимало лиха. Завтра, з першої ж хвилини відкриття біржі, цінні папери полетять униз на десять або п’ятнадцять пунктів. Банки почнуть вимагати погашення позик, і лише попередня домовленість може утримати їх від такого кроку. Але жодна людина не в змозі впливати на них поодинці. Тут необхідні спільні зусилля групи людей. Ви разом з містером Сімпсоном і містером Молленгауером можете цього домогтися, спонукаючи банківських заправил об’єднатися і підтримати ринок. Всі кінні залізниці опиняться під ударом. Якщо не підтримати курсу, їхні акції катастрофічно полетять униз. Я знаю, що ви зробили великі внески в ці дороги. Ось я й подумав: можливо, ви, Молленгауер і хтось іще побажаєте вжити заходів? В іншому випадку — ніде правди діти — мені теж буде непереливки. Я недостатньо сильний, щоби впоратися самостійно.

Він ламав собі голову над тим, як відкрити Батлеру всю правду щодо Стінера.

— Та-ак, не дуже-то витанцьовується, — замислено процідив старий.

Він думав про свої добрі справи. Паніка і йому, звісно, не піде на користь, але становище не таке вже й погане. Банкрутства йому нічого боятися. Звичайно, він може зазнати втрат (не надто серйозних) — перш ніж йому вдасться довести справи до ладу. А він не бажав нічого втрачати.

— Як же це ви опинилися в такому скрутному становищі? — спитав він. Його цікавило, чому Ковпервуд так боїться краху компаній кінних залізниць. — Хіба у вас є вкладення в ці підприємства?

Перед Ковпервудом постало питання: брехати або говорити правду (але ні, брехати було занадто ризиковано). Якщо йому не вдасться заручитися співчуттям і підтримкою Батлера, він може збанкрутувати, і тоді все й насправді викриється.

— Я нічого не буду від вас приховувати, містере Батлер, — сказав він, сподіваючись на доброзичливе ставлення старого і дивлячись на нього тим сміливим і впевненим поглядом, який так подобався Батлеру.

Той іноді пишався Ковпервудом не менше, ніж своїми синами. Крім того, він відчував, що молодий банкір так помітно просунувся саме завдяки йому, Батлеру.

— Слід вам сказати, що я вже досить давно скуповую акції кінних залізниць (правда, не лише для себе). Можливо, мені не варто було б відкривати вам те, що я зараз відкрию, але, вчинивши інакше, я завдам шкоди і вам, і багатьом іншим особам, яких я хотів би від цього вберегти. Мені, звісно, відомо, що ви зацікавлені в результаті майбутніх осінніх виборів. І я не хочу приховувати від вас, що купував багато акцій для Стінера і декого з його друзів. Не стверджуватиму, що кошти для цих покупок завжди йшли з міської скарбниці, але в більшості випадків це, мабуть, було так. Я розумію, як моє банкрутство може відбитися і на Стінерові, і на республіканській партії, і на ваших інтересах. Звичайно, містер Стінер не сам додумався до такої комбінації, і я тут цілком заслуговую на осуд, як і інші, але все це само собою випливало зі спільних справ. Як вам відомо, я, за пропозицією Стінера, розповсюджував випуск міської позики. І після

цієї операції дехто з його друзів запропонував мені вкласти їхні кошти в кінні залізниці. Відтоді я не переставав вести для них ці справи. Я особисто брав у борг у Стінера великі суми за двох відсотків річних. Скажу більше: спочатку з усіма угоди покривалися саме таким чином, і я зовсім не хочу перекладати свою провину на інших. Відповідальність на мені, і я готовий її нести. Але якщо я зазнаю краху, ім'я Стінера буде заплямоване, і це згубно відіб'ється на всьому міському самоврядуванні. Зрозуміло, я не хочу стати банкрутом (та для цього й немає жодних підстав). Якби не загроза паніки, я міг би сказати, що мої справи ніколи ще не йшли так добре. Але я не в змозі витримати бурю, якщо не отримаю допомоги, і я хочу знати, чи надасте ви мені її. Якщо я викручуся, то даю вам слово вжити всіх заходів для якнайшвидшого повернення грошей в міську скарбницю. Шкода, що містера Стінера зараз немає в місті, інакше я привіз би його до вас, щоб він підтвердив мої слова.

Ковпервуд брехав безсоромно, кажучи про намір привезти з собою Стінера (повертати гроші в міську скарбницю він теж не збирався, хіба що частинами і в зручні йому терміни). Але звучало все це чесно і переконливо.

— Яку суму вклав Стінер у ваше підприємство? — поцікавився Батлер. Він був дешо приголомшений таким несподіваним поворотом. Вся ця історія виставляла Ковпервуда і Стінера в дуже невигідному для них світлі.

— Близько п'ятисот тисяч доларів, — відповів Ковпервуд.

Старий випростався в кріслі.

— Невже так багато? — вирвалося у нього.

— Так... приблизно, можливо, трохи менше чи більше, — я точно не знаю.

Старий підрядник зі скорботним і уважним виглядом слухав усе, що викладав йому Ковпервуд, тим часом обдумуючи, як це вплине на інтереси республіканської партії і на його власні домовляння з міським самоврядуванням. Ковпервуд викликав у нього симпатію, але оборудка, про яку він зараз розповідав, виглядала сумнівною і дуже нечистою. Батлер був людиною повільною, тогудомною, але якщо вже він починав думати над якимось питанням, то домислював усе до кінця. У Філадельфійській кінній залізниці у нього був розміщений значний капітал — не менше восьмисот тисяч доларів; у

Молленгауера, ймовірно, ще більше. Скільки вклав у цю справу сенатор Сімпсон — він не знав. Але Ковпервуд свого часу говорив йому, що і сенатор був власником великих пакетів таких акцій. Більшість цих паперів у них усіх, як і у Ковпервуда, було закладено в різних банках, а одержані під них гроші вкладені в інші підприємства. Вимога погашення позик не обіцяла їм нічого доброго, та все ж ні в кого з цього тріумвірату справи не були такі кепські. Вони зуміють викрутитися без особливого клопоту (хоча, можливо, і не без збитків, якщо негайно вживуть усіх заходів для самозахисту).

Батлер не надав би справі такого значення, якби Ковпервуд не повідомив йому, що Стінер всадив у це підприємство тисяч сімдесят п'ять чи сто. Це можна було б якось залагодити. Але п'ятсот тисяч!..

— Неабиякі гроші! — сказав Батлер, дивуючись надзвичайній сміливості Стінера, але ще не пов'язуючи її з хитромудрими махінаціями Ковпервуда. — Тут треба гарненько помізкувати. Якщо завтра почнеться паніка, нам не можна втрачати ні хвилини. А чи багато вам буде користі від того, що ми підтримаємо ринок?

— Дуже багато, — відповів Ковпервуд, — хоча, звісно, мені доведеться діставати гроші ще й іншим шляхом. До речі, у мене значиться ваш внесок в сто тисяч доларів. Як ви вважаєте — потрібні вони вам найближчими днями?

— Можливо.

— Не виключено, що і мені ці гроші будуть потрібні, так що я не зумію негайно повернути їх вам без серйозного збитку для себе, — зауважив Ковпервуд. — І це лише одна з багатьох ланок всього ланцюга. Якби ви, сенатор Сімпсон і Молленгауер об'єдналися — адже основна маса акцій у ваших руках — і вплинули на містера Дрекселя і містера Кука, вам вдалося б суттєво розрядити атмосферу. Я чудово вийду зі становища, якщо від мене не зажадають погашення заборгованості. Адже якщо на біржі не відбудеться занадто різкого падіння курсів, то ніхто від мене цього не вимагатиме. В іншому випадку всі мої папери будуть знецінені, і я не втримаюсь.

Старий Батлер підвівся з-за столу.

— Діло серйозне, — сказав він. — Не треба було вам зв'язуватися зі Стінером. Все це, як не крути, виглядає досить непривабливо. Кепсько, дуже погана історія, — суворо додав він. — Проте я зроблю все можливе. Багато чого не обіцяю, але я до вас завжди добре

ставився і не хочу залишати вас у біді — хіба що у мене не буде іншого виходу. Неприємно, дуже неприємно! І пам'ятайте ще: не я один вирішую справи в нашому місті!

При цих словах Батлер подумав, що Ковпервуд, власне кажучи, вчинив цілком порядно, своєчасно попередивши його про загрозу власним його інтересам і виборам до муніципалітету (хоча, з іншого боку, він тим самим рятував і свою шкуру). Так чи інакше, але Батлер вирішив зробити для нього все можливе.

— Чи не можна якось влаштувати, щоб ця історія зі Стінером і міською скарбницею не набула розголосу хоча би день-другий, поки я не встигну краще розібратися у всьому, що відбувається? — обережно запитав Ковпервуд.

— Не обіцяю, — відповів Батлер, — хоча й зроблю все, що від мене залежить. Але ви можете бути спокійні: історія ця не поширюється далі, ніж буде необхідно для вашого ж блага.

Зараз він уже роздумував над тим, як їм виплутатися з наслідків скоєного Стінером злочину, якщо Ковпервуд все ж збанкрутує.

— Оуене! — гукнув він, відкривши двері і перехиляючись через поручні сходів.

— Що, батьку?

— Накажи Денові закладати кабріолет і чекати біля під'їзду. А сам одягайся, поїдеш зі мною.

— Добре, батьку.

Батлер повернувся в кімнату.

— Та-ак! Це ще та буря в склянці води, га? У Чикаго пожежа — а мені тут, у Філадельфії, клопоту повна голова! Оце так!

Ковпервуд вже встав і попрямував до дверей.

— А ви куди?

— Додому. До мене прийдуть кілька людей, з якими потрібно побачитися. Але якщо ви дозволите, я ще сьогодні заїду пізніше.

— Так-так, звичайно, — відповів Батлер. — Я думаю, що до дванадцятої, напевно, вже буду вдома. Ну, бувайте! Утім, ми, ймовірно, ще побачимося. Я розповім вам усе, про що мені вдасться дізнатися.

Він повернувся чогось до себе в кабінет, і Ковпервуд сам спустився сходами. Ейлін, яка стояла біля портьєри, покликала його до себе.

— Я сподіваюся, нічого страшного не сталося, любий? — з тривогою запитала вона, заглядаючи в його очі, сьогодні якісь

урочисто-серйозні.

Зараз любовне воркотіння було не на часі, і Ковпервуд це відчував.

— Ні, — майже холодно відповів він, — гадаю, нічого страшного.

— Дивись лише, Френку, не забувай про мене надовго через свої справи! Не забудеш? Правда? Я ж так кохаю тебе!

— Ні-ні, не забуду! — відповів він серйозно і швидко, хоча в тоні відчувалося, що думки його далеко. — Ти ж знаєш! Хіба можу я тебе забути? — він хотів поцілувати її, але його сполохав якийсь шурхіт. — Тсс!

Ковпервуд попрямував до дверей, і Ейлін провела його закоханим, повним співчуття поглядом.

А що, коли з її Френком трапиться якась біда? Хіба мало на світі нещасть? Що їй тоді робити? Ця думка найбільше її мучила. Що вона зробить, як вона може допомогти йому? Він сьогодні виглядав таким блідим, таким стомленим.

24

Щоб правильно висвітлити становище, в якому опинився Ковпервуд, нам доведеться сказати кілька слів про відносини, що існували в той час між республіканською партією в Філадельфії і Джорджем Стінером, Генрі Молленгауером, сенатором Марком Сімпсоном та іншими. Батлер, як ми вже бачили, був пов'язаний з Ковпервудом звичайними діловими інтересами, до того ж ще й був дружньо-прихильний до нього. Стінер був сліпим знаряддям в руках Ковпервуда. Молленгауер і сенатор Сімпсон небезуспішно змагалися з Батлером у впливі на міські справи. Сімпсон представляв у законодавчих зборах штату республіканську партію, яка в разі необхідності могла зажадати від міського самоврядування зміни місцевих виборчих законів, перегляду статутів міських установ, розслідування діяльності політичних організацій і окремих осіб. До послуг Сімпсона була ціла низка впливових газет, акціонерних товариств, банків. Молленгауер — людина солідна і поважна, представляв філадельфійських німців, кілька американських родин і низку великих акціонерних товариств. Всі троє були сильними, спритними людьми і небезпечними супротивниками для тих, хто стикався з ними на політичній арені. Останні двоє неабияк розраховували на популярність Батлера серед ірландців, деяких місцевих партійних лідерів і поважних католиків, які вірили йому так, наче він був їхнім духовним батьком. Батлер, зі свого боку, платив своїм прихильникам заступництвом, увагою, допомогою і незмінною доброзичливістю. В нагороду за це піклування місто (через Молленгауера і Сімпсона) передавало йому великі підряди на брукування вулиць, будівництво мостів і віадуків, прокладання каналізації. Але отримувати ці підряди можна було лише за умови, що справи республіканської партії (чільним діячем якої він був, і яка, так би мовити, годувала його) ведуться законно і благопристойно. З іншого боку, чому він, власне, зобов'язаний дбати про це більше, ніж Молленгауер або Сімпсон? (Адже Стінер не його ставленик.) На службі скарбничий підпорядковувався, передусім, Молленгауеру.

От про що, неабияк стурбований тим, що сталося, думав Батлер, сідаючи з сином в кабріолет.

— У мене щойно був Ковпервуд, — сказав він Оуену, який останнім часом почав добряче розбиратися у фінансових справах, а в питаннях політичних і громадських виявляв навіть більшу прозорливість, ніж батько, хоча й не був настільки сильною особистістю. — Каже, що опинився в дуже скрутному становищі. Он, чуєш? — додав він, коли до них долинули вигуки: «Екстрений випуск! Екстрений випуск!» — Чикаго у вогні. Завтра на біржі почнеться паніка. Наші залізничні акції закладені в різних банках. Треба бути насторожі, а інакше від нас вимагатимуть погашення позик. Завтра ми, перш за все, повинні подбати, щоб цього не сталося. У Ковпервуда є моїх сто тисяч доларів, але він просить не вилучати їх, а окрім того, каже, що у нього вкладені в справу гроші Стінера.

— Стінера? — здивувався Оуен. — Він що, грає на біржі? (До Оуена доходили чутки про Стінера і його прибічників, але він якось не надав їм значення і нічого ще не встиг розповісти батькові.) — І багато у Ковпервуда його грошей?

Батлер відповів не відразу.

— Чимало, — процідив він нарешті. — По правді, навіть дуже багато: близько п’ятисот тисяч. Якщо це стане відомо, галас здійметься неймовірний.

— Ого! — вирвалося у здивованого Оуена. — П’ятсот тисяч доларів! Господи Боже мій! Невже Стінер загарбав півмільйона? Щиро кажучи, я б не повірив, що у нього вистачить кебети на таке діло! П’ятсот тисяч! Ото буде скандал, якщо про це дізнаються!

— Зачекай-но трохи! — відгукнувся Батлер, намагаючись якомога чіткіше уявити собі, як це могло статися. — Ми не знаємо всіх подробиць. Можливо, Стінер спочатку і не збирався брати так багато. Все ще може влаштуватися. Гроші вкладені в різні підприємства. Ковпервуд ще не банкрут. І гроші поки що не пропали. Тепер треба вирішити, що робити для його порятунку. Якщо він каже правду — а досі ще не було випадку, щоб він збрехав, — він може викрутитися, аби акції міських залізниць завтра зранку не полетіли шкереберть. Я зараз побачуся з Молленгауером і Сімпсоном. Вони теж зацікавлені в цих паперах. Ковпервуд просив мене поговорити з ними; може, мені вдасться вплинути на банки, щоб ті підтримали ринок. Він думає, що

ми зміцнимо свої активи, якщо завтра на біржі почнемо скуповувати ці акції для підтримки курсу.

Оуен швидко прокручував у голові все, що йому було відомо про Ковпервуда. На його думку, Ковпервуда слід було добряче провчити. Все це його задумка, а не Стінера, в цьому Оуен не сумнівався. Його дивувало лише, що батько сам цього не бачить і не обурюється Ковпервудом.

— От що я тобі скажу, батьку, — помовчавши, сказав він дещо театральним тоном. — Ковпервуд накупив акцій на взяті у Стінера гроші і сів у калюжу. Якби не сталося пожежі, це зійшло б йому з рук, але зараз він ще хоче, щоб ти, Молленгауер, Сімпсон та інші витягали його. Він непоганий чоловік і я непогано ставлюся до нього, але з твого боку буде божевіллям діяти за його намовляннями. Він і без того прибрав до рук більше, ніж слід було. Днями я чув, що лінія Фронт-стрит і значна частина лінії Грін і Коутс належать йому, та ще він спільно зі Стінером є власником лінії Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць. Але я не повірив і все збирався запитати тебе, чи це так. Я підозрюю, що Ковпервуд у будь-якому разі притримав для себе контрольний пакет акцій. Стінер просто пішак; Ковпервуд крутить ним як хоче.

Очі Оуена запалилися жадібністю і неприязню. Ковпервуд повинен отримати по заслузі: треба пустити з молотка його підприємство, а його самого вигнати втришия з акціонерів кінних залізниць! Оуену давно хотілось висловити щодо цього свою активну позицію.

— Я завжди вважав, — глухо відповів Батлер, — що цей молодик розумний. Але що він такий пройдисвіт — не думаю. Кажеш, все розіграв як по нотах? Та й ти, синку, я бачу, теж не з простачків. Гадаю, треба гарненько все зважити і, може, ми ще цю справу замнемо. Тут є одна дуже суттєва обставина. Ми, перш за все, маємо пам'ятати про республіканську партію. Наш успіх, як тобі відомо, нерозривно пов'язаний з її успіхом. — Він замовк і подивився на сина. — Якщо Ковпервуд збанкрутує, і гроші не будуть повернуті в касу... — старий раптово обірвав сказане. — У цій історії мене непокоїть лише Стінер і міська скарбниця. Якщо ми нічого не зробимо, то республіканській партії туго доведеться восени на виборах, а заодно можуть полетіти і деякі наші підряди. Не забувай: у листопаді вибори! Я от мізкую:

брати чи не брати у нього ці сто тисяч доларів? Вранці мені знадобиться чимало грошей, щоб покрити заборгованість.

Курйозна психологічна подробиця: лише зараз Батлер почав по-справжньому усвідомлювати всю складність ситуації. У присутності Ковпервуда, який красномовно викладав йому свої потреби, він так піддався впливу його особистості і своєї прихильності до нього, що навіть гаразд не розібрався в тому, наскільки ця історія зачіпає його власні інтереси. І лише тепер, на свіжому вечірньому повітрі, розмовляючи з Оуеном, котрий леліяв власні честолюбні задуми і був анітрохи не схильний жаліти Ковпервуда, Батлер почав тверезо дивитися на речі, і вся історія постала перед ним у більш-менш прозорому світлі. Йому довелося погодитися, що Ковпервуд серйозно скомпрометував республіканську партію і поставив під загрозу міську скарбницю, а разом з тим і його, Батлера, особисті інтереси. І все ж старий відчував до нього симпатію і не мав наміру кинути його напризволяще.

Зараз він їхав до Молленгауера і Сімпсона, щоб рятувати Ковпервуда, — щоправда, заразом ще й республіканську партію і свої власні справи. Але все ж яка ганьба! Він сердився і обурювався. Він таки ловкач, цей молодий чоловік! Хто б міг подумати, що він вдасться до таких авантюр? Проте Батлер і зараз відчував прихильність до нього; він знав, що має зробити якісь кроки для порятунку Ковпервуда (якщо лише того ще можна врятувати). Не виключено навіть, що він виконає його прохання і, якщо й інші теж поставляться до нього зі співчуттям, до останньої хвилини не зачепить свого стотисячного вкладу.

— Слухай, батьку, — помовчавши, сказав Оуен, — я не розумію, чому ти повинен хвилюватися більше, ніж Молленгауер і Сімпсон? Якщо ви втрьох захочете допомогти Ковпервуду виплутатися — діло ваше. Але, хоч убий, я не розумію, навіщо вам це потрібно? Звичайно, якщо ця історія випливе до виборів, то нічого путнього не вийде, але хіба не можна якось замовчати її? Твої вкладення в кінні залізниці набагато важливіші за ці вибори, і якби ти знайшов спосіб прибрати до рук конку, тобі більше не довелося б хвилюватися про вибори. Ось моя порада: завтра ж уранці вимагай свої сто тисяч доларів, щоб задовольнити претензії банків, у разі якщо курс акцій сильно впаде. Авжеж, це може потягти за собою банкрутство Ковпервуда, ну й грець

із ним, але тобі анітрохи не зашкодить. Ти вирушиш на біржу і скупиш його акції. Я навіть не здивуюся, якщо він сам прибіжить до тебе з такою пропозицією. Ти маєш вплинути на Молленгауера і Сімпсона — нехай вони пригрозять Стінеру, щоб він більше жодного долара не позичав Ковпервуду! Якщо ти цього не зробиш, той кинеться до Стінера і хапоне у нього ще грошей. Стінер зайшов аж надто далеко. Може, Ковпервуд і не захоче розпродати свій пай — це його справа. Але він напевно піде з торбами, і тоді ти зумієш скупити на біржі скільки завгодно його акцій. Я особисто думаю, що він буде розпродавати все. Навіщо псувати собі кров через оті стінеровські п’ятсот тисяч? Ніхто ж не примушував його позичати їх Ковпервуду. Нехай тепер виплутується як знає. Щоправда, партія може зазнати удару, але зараз не це найважливіше. Ви з Молленгауером натиснете на газети, і вони будуть мовчати до закінчення виборів.

— Ти, синку, надто женеш, треба помізкувати, — сказав синові старий підрядник і знову поринув у роздуми.

25

Генрі Молленгауер, як і Батлер, жив в одній з нових частин міста, на Брод-стрит, неподалік від нової і гарної будівлі бібліотеки. Будинок у нього був просторий і типовий для помешкання новоспеченого скоробагатька того часу — чотириповерхова будівля, облицьована жовтою цеглою і білим каменем, без будь-якого певного стилю, але все ж досить приємна для ока. Важкі різьблені двері й широкі сходи вели на простору веранду, а з боків її були вузькі вікна, прикрашені світло-блакитними витонченими жардиньєрками. В усіх двадцяти кімнатах цього будинку була чудова паркетна підлога і дерев'яні панелі (що в ті часи коштувало дуже дорого). На першому поверсі містилася зала, простора вітальня і обшита дубом їдальня (розміром не менше тридцяти квадратних футів); на другому — кімната, де стояв рояль (на ньому грали троє дочок господаря, котрі тішили гостей музикою), бібліотека, кабінет самого Молленгауера і будуар його дружини з прилеглими до нього ванною кімнатою і невеликим зимовим садом.

Молленгауер вважався (і сам так думав про себе) дуже важливою персоною. Щодо фінансових і політичних справ він був винятково проникливим. Хоча він був німцем (точніше, американцем німецького походження), зовнішність у нього була типова і притому дуже поважна. Холодний і гострий розум світився в його очах. На зріст він був високий, міцної статури. Його могутні груди і широкі плечі вдало гармоніювали з великою головою, що, залежно від ракурсу, видавалася то округлою, то видовженою. Опуклий лоб важко нависав над допитливими колючими очима. Ніс, рот, підборіддя, а також повні гладкі щоки — все виразне правильне обличчя Молленгауера свідчило про те, що ця людина знає, чого хоче, і вміє наполягти на своєму, всупереч усім перешкодам. З Едвардом Батлером Молленгауера пов'язувала тісна дружба (наскільки це можливо між двома ділками), а Марка Сімпсона він поважав приблизно так, як один тигр поважає іншого. Він умів цінувати видатні здібності і завжди був готовий грати чесно, якщо чесно велася гра. В іншому випадку його підступності не було меж.

Молленгауер не чекав ані на Едварда Батлера, ані на його сина в недільний вечір. Цей чоловік, котрий володів третиною всіх багатств Філадельфії, сидів у себе в бібліотеці, читав і слухав гру на роялі однієї зі своїх дочок. Дружина і дві інші доньки пішли до церкви. Він мав вдачу домосіда. А оскільки недільний вечір в світі політиків взагалі вважається слушним часом для всіляких нарад, то Молленгауер припускав, що хтось із його знаних приятелів по республіканській партії може зазирнути до нього. Отож коли лакей (він же й дворецький) доповів про Батлера з сином, він навіть зрадів.

— Кого я бачу! — привітав він Батлера, простягаючи йому руку. — Дуже, дуже радий! І синок із вами? Як справи, Оуене? Джентльмени, бажаєте по сигарі? Та для початку, мабуть, треба випити по чарці. Джоне, — звернувся він до слуги, — подайте-но чогось міцного!.. А я оце сидів і слухав, як грає Кароліна. Але ми, вочевидь, трохи збентежили її…

Він присунув Батлеру крісло і вказав Оуену на місце з іншого боку столу. За хвилину слуга повернувся зі срібною тацею, заставленою пляшками віскі, доброго вина і коробками з різними сортами сигар. (Оуен, правда, належав до нового типу ділків, котрі воліли утримуватися від питва і від куріння. Та й батько його дуже в міру дозволяв собі й те, й інше.)

— Затишний у вас будинок! — сказав Батлер, спочатку замовчуючи причини свого візиту. — Не дивно, що ви і в неділю ввечері нікуди не виїжджаєте. Що новенького в місті?

— Нічого особливого, наскільки мені відомо, — спокійно відповів Молленгауер. — Все йде як годиться. Але ви, здається, чимось стурбовані?

— Не без того, — стримано відповів Батлер, сьорбнувши віскі з содовою. — Загалом звістки тривожні. Ви ще не читали вечірніх газет?

— Ні, не читав. — Молленгауер випростався в кріс-лі. — А хіба сьогодні вийшли вечірні випуски? Що ж сталося?

— Нічого, якщо не брати до уваги пожежі в Чикаго. І, схоже, завтра вранці у нас на фондовій біржі почнеться неабияка метушня.

— Та що ви кажете! А я ще нічого не чув. Отже, вийшли вечірні газети?.. Гм... Що ж, і велика там була пожежа?

— Кажуть, усе місто у вогні, — вставив Оуен, котрий з цікавістю спостерігав за виразом обличчя відомого політичного діяча.

— Оце так новина! Треба послати за газетою. Джоне! — гукнув він слугу і, коли той з'явився, сказав: — Хутко роздобудьте мені вечірню газету. А чому ви вважаєте, що це може відбитися на тутешніх справах? — звернувся він до Батлера, коли слуга вийшов.

— Бачите, є одна обставина, про яку я нічого не знав до останньої миті. Наш шановний Стінер… Мабуть, він недорахується чималої суми в касі, якщо лише справа не обернеться на краще, ніж дехто припускає, — пояснив Батлер. — А подібна історія, як ви самі розумієте, навряд чи вигідна перед виборами, — додав він значуще, і його кмітливі сірі очі вп'ялися в Молленгауера. Той відповів йому таким же пильним поглядом.

— Звідки ви про це дізналися? — крижаним тоном поцікавився Молленгауер. — Невже він навмисне вчинив розтрату? І скільки узяв — вам теж відомо?

— Досить солідний куш, — як і раніше, стримано відповів Батлер. — Наскільки мені відомо — щось близько п'ятисот тисяч доларів. Це поки ще не розтрата. Але як піде далі — невідомо.

— П'ятсот тисяч! Нічого собі! — з подивом вигукнув Молленгауер, намагаючись, проте, зберегти самовладання. — Не може бути! Коли ж він почав брати гроші? І куди їх подів?

— Він позичив близько п'ятисот тисяч молодому Ковпервуду з Третьої вулиці, котрий реалізовував міську позику. На ці гроші вони — з особистих інтересів — вдавалися до різних оборудок, здебільшого скуповуючи акції кінних залізниць.

При згадці про кінні залізниці обличчя Молленгауера ледь-ледь сіпнулося.

— На думку Ковпервуда, ця пожежа завтра викличе біржову паніку, і він побоюється, що йому не вийти з ситуації без солідної підтримки. Якщо ж він збанкрутує, то в міській скарбниці виявиться дефіцит в п'ятсот тисяч доларів, який вже не можна буде заповнити, бо Стінера немає в місті. Власне, Ковпервуд прийшов до мене з проханням знайти спосіб підтримати його. Зізнаюсь, він свого часу виконував для мене деякі доручення і тому сподівався, що тепер я допоможу йому, тобто попрошу вас і сенатора вплинути на великі банки, щоб у такий спосіб підтримати завтра курс акцій на біржі. Інакше Ковпервуду загрожує крах, а скандал, який, на його думку, неминуче вибухне, може зашкодити нам на виборах. Мені здається, він тут не веде ніякої

закулісної гри, звісно, він клопочеться, щоб врятувати якось себе і водночас не підставити й мене або, точніше, нас.

Батлер замовк. Молленгауер, хитрий і потайний, навіть бровою не повів, що ця несподівана звістка його стривожила. Але, оскільки він завжди був упевнений, що в Стінера немає ані крихти фінансових чи організаційних здібностей, то в нього ця справа викликала пильний інтерес. Он як… Його ставленик користувався коштами скарбниці потай від нього і тепер опинився перед загрозою судового переслідування! Ковпервуда Молленгауер знав лише як людину, запрошену свого часу для проведення операції з позикою. На цій операції дещо нажив і він, Молленгауер. Зрозуміло, що цей молодик обдурив Стінера і на отримані від нього гроші скуповував акції кінних залізниць! Отже, у нього і у Стінера має бути чимало цінних паперів (от що передовсім зацікавило Молленгауера).

— П’ятсот тисяч доларів… — повторив він, коли Батлер закінчив свою розповідь. — Так-так, кругленька сума! Якби Ковпервуда могла врятувати лише підтримка ринку, ми, мабуть, пішли б йому назустріч, але в разі серйозної паніки такий маневр залишиться безрезультатним. Якщо цей молодий чоловік сильно обмежений у коштах, а на біржі почнеться різке падіння акцій, то для його порятунку знадобиться ще ціла низка додаткових заходів. Мені це відомо з досвіду. Ви часом не знаєте, який його пасив?

— Ні, не знаю, — відповів Батлер.

— Грошей, ви кажете, він у вас не просив?

— Він хоче лише, щоб я не брав у нього своїх ста тисяч, поки не визначиться його становище.

— А Стінера і справді немає в місті? — поцікавився недовірливий від природи Молленгауер.

— Так стверджує Ковпервуд. Ми можемо відправити кого-небудь перевірити.

Молленгауер вже обдумував, як би хитріше вийти з ситуації. Підтримати курс акцій — це, звісно, найкраще, якщо таким чином вдасться врятувати Ковпервуда (а заразом скарбничого і репутацію республіканської партії). Стінер буде змушений повернути в казну п’ятсот тисяч доларів, для цього йому доведеться продати свої акції. І тоді чому б Молленгауеру не купити їх? Але тут, мабуть, потрібно буде врахувати й інтереси Батлера. А чого, питається, він може зажадати?

З подальшої розмови з Батлером Молленгауер з'ясував, що Ковпервуд готовий відшкодувати п'ятсот тисяч доларів, якщо йому вдасться зібрати таку суму. Щодо його паїв у різних лініях конки розмов вони зараз не вели. Але яка могла бути впевненість у тому, що Ковпервуда вдасться врятувати таким способом? І що у нього навіть в цьому випадку буде бажання і можливості зібрати п'ятсот тисяч доларів і повернути їх Стінеру? Зараз йому потрібна готівка. Але хто дасть її тепер, коли насувається неминуча паніка? Яке забезпечення може він запропонувати? З іншого боку — якщо добре натиснути, можна буде примусити їх зі Стінером віддати за безцінь свої залізничні акції. Якщо йому, Молленгауеру, вдасться роздобути їх, то яке, власне, йому діло — переможе його партія восени на виборах чи зазнає поразки? (Утім, він, як і Оуен, вважав, що поразки можна уникнути. Точніше, можна за прикладом попередніх років купити перемогу.) Розтрату Стінера, якщо через крах Ковпервуда він виявиться розтратником, безсумнівно, вдасться приховати до перемоги на виборах. Утім, майнула у нього думка, ще бажаніше було б натиснути на Стінера, щоб він відмовив у додатковій позиці Ковпервуду, і цим різко збити ціну на його акції кінних залізниць і тим самим на акції решти власників (зокрема Батлера і Сімпсона). У Філадельфії ці лінії з часом стануть одним з найголовніших джерел збагачення. Але зараз треба робити вигляд, що понад усе його нині турбує порятунок партії на майбутніх виборах.

— Я, звісно, не можу вирішувати за сенатора, — неквапно почав Молленгауер, — і не знаю, якою буде його думка. Але я особисто готовий зробити все від мене залежне, щоб підтримати курс акцій, якщо це принесе хоч якусь користь. Кажу це хоча б тому, що банки і від мене можуть вимагати погашення заборгованості. Але зараз нам треба, передусім, подбати про уникнення розголосу до кінця виборів, якщо Ковпервуд все ж вилетить у трубу. Адже у нас немає жодної впевненості, що наші зусилля підтримати ринок увінчаються успіхом.

— Таки жодної… — похмуро підтвердив Батлер.

Оуену вже на мить здалося, що Ковпервуд приречений. Але тут у двері подзвонили. Покоївка, котра замінила лакея, доповіла про сенатора Сімпсона.

— Ага, про вовка промовка! — вигукнув Молленгауер. — Просіть! Зараз ми дізнаємося його думку.

— Я гадаю, мені слід залишити вас, — кивнув Оуен батькові. — Я піду до міс Кароліни розважити її. Я чекатиму на тебе, батьку, — додав він.

Молленгауер схвально посміхнувся, і Оуен вийшов, у дверях зіткнувшись з сенатором Сімпсоном.

Ніколи ще в Пенсильванії, яка дала світові чимало прикметних особистостей, не було цікавішої постаті, ніж сенатор Сімпсон. На противагу Батлеру і Молленгауеру зовні він був досить непоказний: невисокий на зріст (п'ять футів дев'ять дюймів), тоді як зріст Молленгауера досягав шести, а Батлера — п'яти футів і одинадцяти дюймів, з пісним обличчям і круто зрізаним підборіддям — у двох інших щоки були як налиті, а важкі щелепи видавалися наперед. Погляд у нього теж був не такий відкритий, як у Батлера, і не пихатий, як у Молленгауера. Зате його очі світилися неабияким розумом. Це були дивні очі — глибоко посаджені, бездонні; вони нагадували очі кішки, що виглядає здобич з темного кутка з усією підступністю котячої породи. Копиця чорного волосся спадала на його низький білий лоб, а обличчя вирізнялося синюватою блідістю, як у людей зі слабким здоров'ям. Попри таку зовнішність, в цій людині чаїлася неабияка сила, своєрідна, наполеглива, за допомогою якої він підкоряв собі інших. Хитрість навчила його розпалювати жадібність людей обіцянками наживи, бути нещадним з тими, хто насмілювався йому суперечити. Сімпсон, як багато людей такого типу, був кволий, з холодними вологими руками і млявою усмішкою, але очі своєю виразністю перекривали всі вади його зовнішності.

— Добрий вечір, Марку, радий вас бачити, — привітав його Батлер.

— Вітаю, Едварде, — неголосно відповів гість.

— Ну, дорогий друже, час ніяк на вас не позначається. Що накажете вам налити?

— Ні, Генрі, я нічого пити не буду, — відповів Сімпсон. — Я до вас зазирнув на кілька хвилин, по дорозі додому. Моя дружина тут неподалік, у Кевеноу, і мені треба ще заїхати по неї.

— Ви навіть не підозрюєте, як доречно ви з'явилися, сенаторе, — почав Молленгауер, припрошуючи сісти гостя. — Батлер розповів мені про невелику скруту політичного характеру, яка виникла нещодавно. Ви, напевно, чули, що в Чикаго грандіозна пожежа?

— Так, мені щойно розповів про це Кевеноу. Мабуть, справа дуже серйозна. Завтра вранці треба очікувати на стрімке падіння акцій.

— Про це ми й говорили, — підтвердив Молленгауер.

— А ось і вечірній випуск! — вигукнув Батлер, побачивши слугу, який входив з газетою в руках.

Молленгауер розгорнув її на столі. Це був один з екстрених випусків, заголовки, набрані великими буквами, повідомляли, що пожежа в «озерному» місті, яка почалася ще вчора, з кожною годиною поширюється усе більше.

— Це жахливо, — сказав Сімпсон. — Душа болить за Чикаго. У мене там багато друзів. Будемо сподіватися, що насправді все виявиться не так страшно, як про це пишуть.

Сімпсон скрізь і за будь-яких обставин висловлювався дещо пишномовно.

— Те, про що мені зараз розповів Батлер, — продовжував Молленгауер, — певною мірою пов’язане з цим лихом. Вам, певна річ, відомо, що наші скарбничі мають звичай давати в борг міські гроші з двох відсотків річних...

— То й що ж? — запитав Сімпсон.

— Так от, містер Стінер, як з’ясувалося, досить активно позичав міські кошти молодому Ковпервуду з Третьої вулиці — ну тому, що займався реалізацією нашої позики…

— Он як? — вигукнув Сімпсон, удаючи подив. — І багато він йому позичив?

(Сенатор, так само як і Батлер та й Молленгауер, сам чимало наживався на вигідних позиках з того ж джерела, які під виглядом вкладів надавалися різним банкам.)

— Стінер, схоже, позичив йому близько п’ятисот тисяч доларів. І якщо Ковпервуд не встоїть перед буревієм, то у Стінера виникне брак цієї суми. Як ви самі розумієте, така історія справить вельми несприятливе враження перед виборами. Ковпервуд винен сто тисяч містеру Батлеру і сьогодні приходив до нього на перемовини. Через містера Батлера він передав прохання допомогти йому викрутитися. В іншому разі, — Молленгауер зробив рукою виразний жест, — він банкрут.

Сімпсон провів рукою по своїх химерно вигнутих губах і підборіддю.

— А що ж вони зробили з цим півмільйоном доларів? — поцікавився він.

— Ці спритники трохи підробляли на стороні, — з усмішкою сказав Батлер. — Зокрема, вони, здається, скуповували акції кінних залізниць, — додав він, закладаючи великі пальці за пройми жилета.

Молленгауер і Сімпсон кисло посміхнулися.

— Так-так, — протяг Молленгауер.

Сенатор Сімпсон мовчав, і лише вираз його обличчя свідчив про напружену роботу думки. Він теж думав про те, як безглуздо звертатися з таким проханням до кола політиків і ділків, тим більше перед загрозою кризи. Правда, промайнуло у нього в голові, існує непоганий вихід: він, Батлер і Молленгауер об'єднуються і підтримують Ковпервуда (за що той поступається їм всіма своїми акціями кінних залізниць). В такому разі можна буде і замовчати цю історію зі скарбницею. Але, з іншого боку, — де гарантія, що Ковпервуд погодиться розлучитися зі своїми акціями? Як і те, що Батлер і Молленгауер підуть на цю угоду з ним, Сімпсоном? Батлер, очевидно, прийшов сюди замовити слівце за Ковпервуда. Що ж до Молленгауера — той завжди потай суперничав з ним. Хоча вони і співпрацювали на політичній арені, але фінансові цілі у обох були докорінно різні. У них не було спільних фінансових інтересів, як, утім, не було їх і у Батлера з Молленгауером. Так-так, Ковпервуд зовсім не такий простий. І його провина в цій оборудці не йде ні в яке порівняння з виною Стінера (адже позикодавцем є Стінер, а не Ковпервуд). Чи варто відкривати колегам хитромудре рішення, яке спало йому на думку? Він тут же вирішив: не варто. Молленгауер занадто підступний, щоб можна було розраховувати на його співпрацю в такім ділі. Шанси, правда, блискучі, але й ризик чималий. Краще діяти поодинці. А поки вони вимагатимуть від Стінера, щоб той примусив Ковпервуда повернути позику в п'ятсот тисяч доларів. Якщо з цього нічого не вийде, то Стінером, мабуть, доведеться пожертвувати — на користь партії. Що ж до Ковпервуда, то наявність такої точної інформації про стан його справ дає чітку можливість непогано заробити на біржі за допомогою підставних осіб. Ті спершу розпустять чутки про безвихідь, в яку потрапив Ковпервуд, а потім запропонують йому поступитися своїми акціями (за безцінь, звичайно). Ні, в недобрий час звернувся Ковпервуд до Батлера.

— От що я вам скажу, — заговорив сенатор після тривалого мовчання. — Я, зрозуміло, дуже співчуваю містеру Ковпервуду і далекий від думки дорікати йому за скупку акцій кінних залізниць, оскільки у нього була для цього можливість. Але я, направду, не бачу, чим можна йому допомогти, та ще й у такий критичний момент. Не знаю, як ви, джентльмени, але я зараз при всьому бажанні не маю права тягати з вогню каштани для інших. Передусім, ми повинні вирішити: чи така вже велика небезпека загрожує партії, щоб нам треба було розщедрюватися?

Щойно розмова повернула на те, щоб викласти готівку, обличчя Молленгауера спохмурніло.

— Я теж, мабуть, не зможу надати містеру Ковпервуду суттєву підтримку, — зітхнувши, промовив він.

— Дідька лисого! — вигукнув Батлер і з властивим йому почуттям гумору додав: — Схоже, мені несамохіть доведеться забрати у нього свої сто тисяч доларів! З цього я й почну завтрашній день.

Цього разу ні Сімпсон, ні Молленгауер не обтяжили себе навіть кислою посмішкою, яка раніше з'являлася на їхніх обличчях. Вони зберігали незворушний і непроникний вигляд.

— Що ж до грошей, узятих з міської скарбниці, — продовжував Сімпсон, коли всі трохи заспокоїлися, — то цю справу нам доведеться гарненько обмізкувати. Якщо містер Ковпервуд збанкрутує, і скарбниця втратить таку суму, ми теж опинимося в досить скрутному становищі. А якими лініями конки в першу чергу цікавився цей Ковпервуд? — запитав він ніби між іншим.

— Навіть не знаю, — знизав плечима Батлер, не вважаючи за потрібне відкривати те, що сказав йому Оуен дорогою.

— Але якщо нам не вдасться змусити Стінера відшкодувати зазначену суму раніше, ніж збанкрутує Ковпервуд, то згодом все одно не уникнути великих неприємностей, — сказав Молленгауер. — З іншого боку — якщо Ковпервуд зрозуміє, що ми чекаємо від нього відшкодування збитків, він скорше негайно закриє свою лавочку. Так що тут, власне, нічого путнього і зробити не вдасться. Крім того, було б недобре стосовно нашого друга Едварда, якби ми що-небудь зробили до того, як він владнає свою справу з Ковпервудом.

Він мав на увазі позику Батлера Ковпервуду.

— Авжеж, звісно, — дипломатично підтвердив Сімпсон, який мав гостре політичне чуття.

— Будьте певні — свої сто тисяч я завтра ж заберу! — вставив Батлер.

— Якщо наші побоювання справдяться, — сказав Сімпсон, — мені здається, нам треба буде докласти всіх зусиль, щоб приховати халепу до кінця виборів. Газетам можна заткнути рота. Але я запропонував би ось що, — додав втаємничено він, згадавши про акції конки, так спритно скуплені Ковпервудом. — Треба застерегти нашого скарбничого, аби він, з огляду на ситуацію, що склалася, нікому більше не давав позик. Бо Ковпервуд точно прохатиме ще позики. Вашого слова, Генрі, буде цілком достатньо, щоби вплинути на нього.

— Гаразд, я з ним поговорю, — похмуро відгукнувся Молленгауер.

— Щодо моєї думки, нехай викручуються самі, як знають, — туманно зауважив Батлер, подумавши про те, як необачно вчинив Ковпервуд, звернувшись до цих гідних стражів громадських інтересів.

Отож сподівання Ковпервуда на те, що Батлер та інші фінансові тузи підтримають його в ці важкі хвилини, закінчилися нічим.

Розпрощавшись із Батлером, Ковпервуд зі звичною своєю енергією почав розшукувати інших осіб, які могли б надати йому допомогу. Він попрохав місіс Стінер негайно повідомити йому, коли прийде якась звістка від її чоловіка. Розшукавши Волтера Лі з банкірського дому «Дрексел і Ко», Евері Стоуна з фірми «Джей Кук і Ко» і президента Джирардського національного банку Девісона, Ковпервуд хотів дізнатися їхню думку про те, що відбувається, а також переговорити з Девісоном щодо позики під усе своє рухоме і нерухоме майно.

— Я нічого не можу сказати певного, Френку, — вперто повторював Волтер Лі, — не знаю, як завтра розвиватимуться події. Це добре, що ви приводите свої справи до ладу, це необхідно. Я готовий у всьому піти вам назустріч. Але якщо шефи вирішать, що необхідно вимагати погашення позик відомої категорії, ми будемо змушені коритися — нічого не вдієш. Я докладу всіх зусиль, щоб по можливості розрядити атмосферу. Але якщо Чикаго і справді стерте з лиця землі — то страхові компанії — або частина їх, принаймні, ви ж розумієте, — вилетять в трубу, а тоді лише тримайся! Гадаю, ви й самі вимагатимете від своїх боржників повернення грошей.

— Лише в разі крайньої необхідності.

— Ну що ж, так само дивляться на це й інші.

Вони потиснули один одному руки. Лі був світською людиною, мав вроджену витонченість манер, що не заважало йому мати здоровий глузд при багатому життєвому досвіді.

— От що я вам скажу, Френку, — додав він на прощання. — Я вже давно думав, що ви трохи гм… поквапилися з кінними залізницями. Якщо ви зумієте утримати акції — це, звісно, буде дуже незле, але в таку важку хвилину, як зараз, на них можна сильно обпектися. Схоже, ви звикли надто швидко «робити гроші» на цих акціях і ще на облігаціях міської позики.

Він відверто подивився своєму приятелеві в очі, і обидва розуміюче посміхнулися.

Приблизно така ж розмова повторилася і зі Стоуном, і з Девісоном, і з усіма іншими. Перед приходом Ковпервуда чутки про катастрофу вже дійшли до них. Жодна людина не могла з певністю сказати, що принесе з собою завтрашній день. Але доброго він не обіцяв.

Ковпервуд вирішив ще раз заїхати до Батлера, бо був переконаний, що той уже побачився з Молленгауером і Сімпсоном. Батлер, котрий саме обмірковував, що сказати Ковпервуду, зустрів його досить приязно.

— Ага, ви вже повернулися! — простяг він руку Френкові.

— Так, містере Батлер.

— Змушений вас засмутити: мої спроби не увінчалися успіхом. Боюся, нічого не вийде, — одразу почав він. — Ви поставили мені важкеньке завдання. Молленгауер, мабуть, має намір підтримати ринок заради власної вигоди, і я гадаю, він так і зробить. У Сімпсона — теж свої інтереси, які він, певна річ, буде відстоювати. Ну і я, звичайно, буду дбати про себе.

Він замовк, збираючи думки докупи.

— Мені поки що не вдалося умовити їх влаштувати нараду з кимось з великих капіталістів, — продовжував він, ретельно добираючи слова. — Вони хочуть зачекати і подивитися, як складуться обставини завтра вранці. Але все ж на вашому місці я б не падав духом. Якщо справа обернеться украй погано — вони ще, може, змінять своє рішення. Мені довелося розповісти їм про Стінера все, як є. Історія кепська, але вони сподіваються, що вам вдасться викрутитися. Я теж на це сподіваюся. Що ж до мого вкладу — ну, що

ж, вранці буде видніше. Якщо я зможу обійтися, то брати його не буду. Але про це ми поговоримо завтра. До речі, на вашому місці я б не намагався отримати від Стінера позику. Все це і так уже досить непривабливо виглядає.

Ковпервуду одразу стало зрозуміло, що від цих людей йому годі чекати допомоги. Єдине, що схвилювало його, — це згадка про Стінера. Невже вони вже говорили з ним, застерегли його? В такому разі візит до Батлера був невдалим ходом. Але, з іншого боку, якщо завтра на нього чекає банкрутство — як він міг вчинити інакше? Принаймні ці добродії знають, в якому він стані. Коли його остаточно заженуть у пастку, він звернеться до Батлера, а тоді вже їхня воля — допомогти йому чи ні! Якщо вони йому відмовлять, і він піде з торбами, а республіканська партія зазнає поразки на виборах — їм нікого буде звинувачувати, окрім самих себе. Тепер важливо випередити їх і першим побачити Стінера. Є надія, що у нього вистачить кебети не підставити себе під удар.

— Зараз моя ситуація виглядає досить скрутно, містере Батлер, — сказав він прямо. — Але я гадаю, що мені все ж вдасться викрутитися. Принаймні я не втрачаю надії. Дуже шкодую, що потривожив вас. Мені б хотілося, звичайно, щоби джентльмени знайшли можливість допомогти мені — але ні — то й ні. Я можу дещо зробити й сам. Окрім того, я все-таки сподіваюся, що ви залишите у мене свій внесок, якщо можливо.

Він кивнув і хутко вийшов. Батлер задумався. «Молодець таки хлопчина, — подумав він. — Шкода його. Але може він і зуміє викрутитися».

Ковпервуд поспішив додому. Батько ще не лягав і сидів, занурений в похмурі роздуми. Розмова між ними була пройнята глибокою сердечністю: батько і син розуміли один одного з півслова. Френк любив батька. Він співчував його невтомному прагненню вибитися з низів і ні на мить не забував, що змалку бачив від нього лише ласку і увагу. Кредит, отриманий ним в Третьому національному банку під забезпечення не вельми цінних акцій лінії Юніон-стрит, йому, ймовірно, вдасться погасити, якщо лише на біржі не відбудеться катастрофічного падіння курсів. Цю позику він має повернути будь-що. Але як бути з батьківськими вкладеннями в кінні залізниці, які збільшувалися в міру зростання його власних і досягли в цілому

двохсот тисяч доларів? Як урятувати ці гроші? Акції були давно закладені, а отримані під них кредити використані для інших цілей. Необхідно внести додаткове забезпечення у банки, де взято ці позики. Позики, позики й позики… Ні кінця, ні краю цим клопотам… Якби ж то змусити Стінера видати йому ще тисяч двісті або триста! Але перед навалою можливих фінансових труднощів це вже було б злочином. Тепер усе залежало від завтрашнього дня.

Настав сірий і похмурий понеділок 9 жовтня. Ковпервуд прокинувся ледь розсвіло, поголився, вдягнувся і через сіро-зелену галерею пройшов до батька. Старий не спав усю ніч і був уже на ногах. Його сиві брови і скуйовджене волосся аж ніяк не виглядали благовидно. Очі старого джентльмена запали, обличчя посіріло. Ковпервуд відразу помітив, який він стривожений. Батько підвів очі від зручного письмового столу, десь роздобутого для нього Елсвортом, за яким він методично зводив свій актив і пасив. Ковпервудові защеміло серце. Він завжди страждав, коли бачив батька стривоженим, та нині був безсилий йому допомогти. Коли вони разом будували ці нові будинки, він був переконаний, що дні турбот і тривог назавжди минули для старого.

— Підраховуєш? — звичним бадьорим тоном запитав він, намагаючись трохи звеселити батька.

— Оцінюю свої ресурси, аби знати, з чим доведеться зіткнутись, якщо... — він замовк і подивився на сина.

Френк посміхнувся.

— Не хвилюйся, тату! Я вже казав: я все підлаштував так, що Батлер і його компанія будуть змушені підтримати ринок. Я попрохав Райверса, Таргула і Гаррі Елтінджа допомогти мені збути на біржі мої папери — це ж найкращі маклери. Вони будуть діяти дуже обережно. Я не міг доручити цього Еду або Джо — адже тоді всі відразу б второпали, що у мене негаразди. А ці хлопці створять враження, ніби збивають курс акцій, але водночас діятимуть не надто сильно. Мені потрібно викинути на біржу рівно стільки акцій, щоб, продавши їх на десять пунктів нижче курсу, реалізувати п’ятсот тисяч доларів. Можливо, акції нижче не впадуть. Зараз важко що-небудь передбачити. Не може ж падіння тривати без кінця! Якби лише дізнатися, що наміряються робити великі страхові компанії! Ранкової газети ще не приносили?

Ковпервуд хотів подзвонити, але подумав, що слуги ще не встали. Він сам пішов до передпокою. Там лежали «Преса» і «Паблік Леджер», ще вологі від друкарської фарби. Кинувши оком на перші сторінки, він аж змінився на виду. У «Пресі» був великий, на всю шпальту, план Чикаго, який мав страхітливо похмурий вигляд: чорною фарбою на ньому була позначена частина міста, що постраждала. Ніколи ще йому не доводилося бачити такого докладного плану Чикаго. Білий простір на плані — озеро Мічиган, а ось річка, що розділяє місто на три майже рівні частини — північну, західну і південну. Ковпервуду раптом кинулось в очі, що місто розплановане дещо незвично і чимось нагадує Філадельфію. Торгівельна його частина площею в дві або три квадратні милі була розташована на стикові трьох основних частин міста; на південь від гирла річки, там, де після злиття південно-західного і північно-західного рукавів вона впадала в озеро. Це був великий квартал у центрі, але, судячи з карти, він весь вигорів. «Чикаго — суцільне згарище!» — кричав величезний заголовок на всю ширину аркуша. Потім ішли подробиці — страждання тих, хто залишився без даху над головою, кількість загиблих у вогні і тих, хто втратив усе своє майно. Далі обговорювалося питання про те, як позначиться пожежа на Східних штатах. Висловлювалися думки, що страхові товариства і промисловці, можливо, не зможуть витримати таких величезних збитків.

— Прокляття! — похмуро вилаявся Ковпервуд. — Чорт напоумив мене вплутатися в ці біржові афери…

Він повернувся у вітальню і заглибився в читання газет.

Потім, незважаючи на ранню годину, поїхав разом з батьком у контору. Там на нього вже чекала пошта — більше десятка листів з пропозицією анулювати ті чи інші угоди або ж продати папери. Поки він стоячи переглядав кореспонденцію, хлопчик-розсильний приніс ще три листи. Один був від Стінера, який повідомляв, що буде в місті під обід — раніше йому ніяк не встигнути. Ковпервуд одночасно відчув і острах, і полегшення. Йому дозарізу потрібні великі суми для погашення низки заборгованостей ще до третьої години. Зараз дорога кожна хвилина. Необхідно перехопити Стінера на вокзалі і переговорити з ним, обігнавши всіх інших. Так, день мав видатися важким, клопітним і напруженим.

До прибуття Ковпервуда Третя вулиця вже кишіла банкірами і біржовиками. Всі кудись квапилися, в повітрі відчувалася та наелектризованість, яка відрізняє збіговисько сотень стривожених людей від спокійних і нічим не стурбованих. На біржі атмосфера теж була гарячковита. Одночасно з ударом гонга зал наповнився неймовірним галасом. Ще не пролунав протяжний, металевий гул, як двісті чоловік, котрі утворювали місцеву біржову корпорацію, з якимись невиразними вигуками кинулися — хто збувати папери, хто, навпаки, перехоплювати вигідні на той момент пропозиції. Інтереси присутніх були такі розбіжні, що стороннє око не могло б розібратися, що зараз вигідніше — продавати чи купувати.

Райверс і Таргул отримали вказівку залишатися у самісінькому вирі подій. А брати Ковпервуда — Джозеф і Едвард — мали снувати навколо в пошуках нагоди продати акції за більш-менш прийнятною ціною. «Ведмеді» наполегливо збивали курс, тож усе залежало від того, чи постараються агенти Молленгауера, Сімпсона і Батлера, а також інші біржовики підтримати акції кінних залізниць, і чи збережуть ці папери хоч якусь цінність. Напередодні, прощаючись із Ковпервудом, Батлер сказав, що вони «зроблять все від них залежне». Вони будуть скуповувати акції до останньої можливості. Обіцяти необмежену підтримку ринку він, звісно, не міг, так само як не міг поручитися за Молленгауера і Сімпсона. Та він і не знав, в якому стані їхні справи.

Коли збудження досягло піку, прийшов Ковпервуд. Він ще в дверях почав шукати очима Райверса, але в цю мить пролунав гонг, і угоди припинилися. Увесь натовп миттєво повернувся до балкончика, з якого секретар біржі оголошував одержані повідомлення. Цей маленький смаглявий чоловічок років тридцяти восьми (його квола статура і бліде, типово чиновницьке, обличчя свідчили про методичний, незвичний для будь-яких сміливих злетів розум) вже стояв на своєму місці, а позаду нього зяяли розчинені двері. У правій руці у нього білів аркуш паперу.

— Американське товариство страхування від пожежі в Бостоні оголошує про свою неплатоспроможність!

Знову вдарив гонг. І в ту ж мить вибухнула буря, ще більш шалена, ніж раніше. Якщо в цей похмурий ранок лише за годину після відкриття біржі вже лопнула одна страхова компанія, то що ж чекає у

найближчі чотири-п’ять годин і наступні дні? Це означало, що чиказькі погорільці вже не зможуть відновити свої підприємства. Це також означало, що банки вже почали вимагати або от-от зажадають погашення всіх позик, пов’язаних зі збанкрутілою компанією. Вигуки переляканих «биків», котрі все дешевше пропонували пакети по тисячі і по п’ять тисяч акцій залізничних компаній — Північної Тихоокеанської, Іллінойс-Сентрал, Рідінг, Лейк-Шор і Вобеш, а також акцій кінних залізниць і облігацій реалізованої Ковпервудом позики, — надривали серця всім, хто був причетний до цих підприємств. Ковпервуд, скориставшись хвилинним затишшям, підійшов до Артура Райверса; але той нічого не міг йому сказати.

— Як на мене, агенти Молленгауера і Сімпсона не надто прагнуть утримувати ціни, — стурбовано сказав Ковпервуд.

— Вони отримали повідомлення з Нью-Йорка, — похмуро відгукнувся Райверс. — Тут уже нічого й намагатися. Наскільки я зрозумів, там лопнули ще три страхові компанії. Про їхнє банкрутство можуть оголосити от-от.

Вони ненадовго вийшли з цього непроглядного пекла, щоб обговорити подальші заходи. За угодою зі Стінером Ковпервуд був уповноважений скуповувати облігації міської позики на суму до ста тисяч доларів (незалежно від біржової гри, на якій вони обидва теж чимало заробляли). Але це лише в разі потреби підтримати падаючий курс. Зараз Ковпервуд вирішив купити облігацій на шістдесят тисяч доларів і забезпечити ними отримані в інших місцях позики. Стінер негайно відшкодує йому цю суму і знову дасть готівку. Так чи інакше, ця комбінація допоможе йому (або принаймні дасть можливість) підтримати на якийсь термін інші акції і реалізувати їх ще до катастрофічного падіння курсу. О, якби у нього були кошти для того, щоб грати зараз на пониження! Якби така гра не загрожувала йому негайним крахом! І навіть в таку небезпечну хвилину Ковпервуд не забував, що ті обставини, які за нинішнього його обмеженого становища загрожували йому банкрутством, в інший час принесли б гарний прибуток. Але зараз він не міг цим скористатися. Не можна бути одночасно і на тому, і на тому боці. Або ти «ведмідь», або ти «бик» — і необхідність змусила його бути «биком». Дивний поворот подій, але нічого не поробиш! Вся його спритність була зараз марна. Він уже зібрався піти, щоби побачити одного банкіра, у якого

сподівався отримати гроші під заставу свого будинку, аж тут знову зазвучав гонг. І знову припинилися угоди. Артур Райверс зі свого місця біля стійки, де йшов продаж цінних паперів штату і облігацій міської позики (до скуповування цих облігацій він щойно взявся), виразно подивився на Ковпервуда. Тієї ж миті до нього підбіг Ньютон Таргул.

— Усі проти вас! — вигукнув він. — Не варто й продавати за такої кон'юнктури. Марно! Вони вибивають ґрунт з-під ніг. Напруга дійшла до краю. За кілька днів настане перелом. Можливо, ви зумієте протриматися? Ну, готуйтеся до нових неприємностей.

Він очима показав на балкончик, де вже знову з'явився секретар біржового комітету.

— Східне і Західне товариства страхування від пожежі в Нью-Йорку оголошують про свою неплатоспроможність!

Гул прокотився залою, щось на кшталт протяжного «о-о-ох!».

Секретар постукав молотком, закликаючи до порядку.

— Товариство страхування від пожежі «Ірі» в Рочестері оголошує про свою неплатоспроможність!

Знову — «о-о-ох!».

І знову стукіт молотка.

— Американська кредитна компанія в Нью-Йорку припинила платежі!

— О-о-ох!

Буря вирувала.

— Ну що скажете? — спитав Таргул. — Хіба можна встояти проти такого шторму? Ви не могли б припинити продаж і протриматися кілька днів? Чи не краще зараз грати на пониження?

— Найкраще було б закрити біржу, — буркнув Ковпервуд. — Це був би чудовий вихід. Інакше справі не допомогти.

Він квапливо підійшов до купки біржовиків, які опинилися в однаковому з ним становищі. Можливо, вони своїм впливом допоможуть здійсненню його ідеї. Це було б жорстоким ходом проти тих, для кого кон'юнктура була сприятлива і хто збирав зараз багатий врожай. Але що йому до них! Передовсім — діло. Розпродавати папери за неймовірно низькими цінами було безглуздо, і він розпорядився, щоб його агенти тимчасово припинили продаж. Якщо банкіри не побажають надати йому виняткову послугу, і якщо фондова біржа не буде закрита, та якщо не вдасться переконати Стінера негайно

надати йому кредит ще на триста тисяч доларів — він банкрут. Не гаючи ні хвилини, він кинувся до контор банкірів і біржовиків, що розташовувалися на тій же Третій вулиці, і запропонував їм вимагати закриття біржі. А близько дванадцятої помчав на вокзал — перехопити Стінера, але, на превеликий жаль, не зустрівся з ним. (Можливо, Стінер не встиг на цей поїзд?) Але Ковпервуд відчув якийсь підступ і вирішив поїхати спочатку в ратушу, а потім — до Стінера додому. Може, той повернувся, але намагається уникнути зустрічі з ним?

Не знайшовши Стінера в ратуші, Ковпервуд якнайхутчіше погнав до нього додому. І навіть не здивувався, зіткнувшись з ним біля під'їзду. Стінер був блідий і дуже засмучений. Побачивши Ковпервуда, він зблід іще більше.

— А! Привіт, Френку… — розгублено пробелькотів він. — Звідки ви?

— Що трапилося, Джордже? — у свою чергу запитав Ковпервуд. — Я розраховував зустріти вас на вокзалі Брод-стрит.

— Так, я спочатку думав зійти там, — відповів Стінер (фізіономія у нього при цьому була дурнувата), — але потім зійшов на Західній станції, щоб устигнути забігти додому перевдягнутися. На мене звалилася сьогодні купа справ… Я збирався зайти до вас…

Після термінової телеграми Ковпервуда таке пояснення звучало безглуздо, але той пропустив його повз вуха.

— Сідайте в мій екіпаж, Джордже! — рішуче сказав він Стінеру. — Нам потрібно терміново переговорити. Я вам телеграфував, що на біржі можлива паніка. Так воно й сталося. Нам не можна втрачати ні хвилини. Акції катастрофічно впали, і банки вже вимагають погашення більшості моїх позик. Я маю знати, чи дасте ви мені в борг на кілька днів триста п'ятдесят тисяч доларів під чотири чи п'ять відсотків річних? Я вам поверну усе до цента! Гроші мені потрібні — хоч у петлю лізь. Без них я піду з торбами. Ви розумієте, що це означає, Джордже? Весь мій актив до останнього долара буде заморожений, а заразом і ваші вкладення в кінні залізниці. Я не зможу віддати їх вам для реалізації, і вся ця історія з позиками з міської скарбниці постане у вельми непривабливому світлі. Вам не вдасться покрити дефіцит у касі, а чим це пахне — ви, я гадаю, й самі добре розумієте. Ми з вами обоє вклепалися по нікуди. Я хочу, щоб ми змогли вийти сухими з води, але не в змозі зробити це без вашої

допомоги. Вчора я змушений був звернутися до Батлера щодо його внеску, і я докладаю всіх зусиль, щоб роздобути гроші ще й з інших джерел. Але боюся, що не виберуся, якщо ви не посприяєте мені.

Ковпервуд замовк. Він прагнув якомога зрозуміліше окреслити Стінеру всю картину, перш ніж той устигне відповісти відмовою (нехай знає, що у нього ситуація не краща).

Насправді ж сталося те, що з властивою йому проникливістю запідозрив Ковпервуд: Стінера встигли перехопити. Напередодні ввечері, щойно Батлер і Сімпсон пішли, Молленгауер викликав свого секретаря Ебнера Сенгстека — вельми моторного молодика — і доручив йому будь-що розшукати скарбничого. Сенгстек надіслав детальну телеграму Стробіку, котрий поїхав на полювання разом зі Стінером, наполегливо рекомендуючи йому застерегти Стінера щодо Ковпервуда. Розтрату у скарбниці виявлено. Він, Сенгстек, зустріне Стробіка і Стінера у Вілмінгтоні (щоб випередити Ковпервуда) і повідомить подробиці. Під загрозою судової відповідальності Стінер має припинити виплату позик Ковпервуду. Перш ніж зустрічатися з будь-ким, Стінеру рекомендували побачитися з Молленгауером. Отримавши відповідну телеграму від Стробіка, котрий повідомив, що вони планують прибути завтра опівдні, Сенгстек поїхав зустрічати їх у Вілмінгтон. Ось чому Стінер не потрапив з вокзалу в діловий квартал, а зійшов на околиці (під приводом, що йому потрібно заїхати додому і перевдягтися). Насправді — щоб побачитися з Молленгауером до зустрічі з Ковпервудом. Він був смертельно наляканий і хотів виграти час.

— Ні, ніяк не можу, Френку… — заскиглив той. — Я й без того по вуха загруз у цій халепі. Секретар Молленгауера приїхав зустрічати нас у Вілмінгтон саме для того, щоб застерегти мене від цього кроку. Стробік тієї ж думки. Вони знають, скільки я позичив коштів. Ви самі чи хтось інший повідомили їм про це. Я не можу йти проти Молленгауера! Усім, що в мене є, я зобов’язаний йому! Це він влаштував мене на місце скарбничого…

— Вислухайте ж мене, Джордже! Як би ви зараз не вчинили — не дозволяйте збивати себе з пантелику балачками про борг перед партією! Ви в дуже небезпечній ситуації, і я теж. Якщо зараз ми удвох не вживемо заходів для свого порятунку, ніхто нас не врятує — ні тепер, ні згодом! Не кажучи вже про те, що «згодом» буде запізно. Я

переконався в цьому вчора ввечері, коли просив Батлера допомогти нам обом. Вони вже знають про нашу зацікавленість в акціях конки і будь-якими способами хочуть нас обдерти — в цьому й уся заковика! Питання зараз стоїть — хто кого? І нам залишається або рятувати себе і оборонятися, або разом піти на дно — оце й усе, що я хотів вам сказати. Молленгауера ваша доля тривожить так само, як ось цей ліхтар. Його турбують не гроші, які ви мені позичили, а хто на цьому заробить і скільки. Невже вам незрозуміло: вони дізналися, що ми з вами прибираємо до рук конку, і це їм не до шмиги! Щойно вони вирвуть у нас акції — ми одразу ж перестанемо для них існувати, запам'ятайте це раз і назавжди! Якщо наші вкладення підуть з вітром — ви пропали і я теж. Ніхто й пальцем не поворухне, щоб допомогти нам, які там політичні міркування! Я хочу, аби ви до кінця зрозуміли цю похмуру істину, Джордже. І перш ніж ви скажете мені «ні» — бо цього вимагає від вас Молленгауер, —добре обмізкуйте мої слова.

Він пильно дивився на Стінера, намагаючись силою своєї волі змусити скарбничого погодитися на той єдиний крок, який міг врятувати його, Ковпервуда (хоча Стінеру, зрештою, від цього було мало користі). Треба зазначити, що Стінер зараз зовсім не цікавив його. Він був для нього просто пішаком, котрого совав на свій розсуд кожен, кому він потрапляв до рук. І наперекір Молленгауеру, Сімпсону і Батлеру Ковпервуд намагався втримати цього пішака. Він прикипів очима до Стінера, як змія до кролика, намагаючись підпорядкувати його своїй волі і пробудити в цьому напівмертвому від страху чоловічкові хоча б інстинкт самозбереження.

Але Стінер украй розгубився, і на нього вже ніщо не могло подіяти. Обличчя в нього стало сірувато-попелястого кольору, повіки опухли, очі запали, руки й губи тряслися. Господи, в яку халепу він втрапив…

— Усе це так, Френку! — з відчаєм у голосі мало не плакав скарбничий. — Я знаю, що ви маєте рацію. Але подумайте, що зі мною буде, якщо я дам вам ці гроші? Адже вони мене живцем з'їдять! Поставте себе на моє місце. Ах, якби ж то ви не ходили до Батлера! Вам треба було спершу переговорити зі мною…

— Як же я міг переговорити з вами, Джордже, коли ви десь там стріляли качок? Я в усі кінці розсилав телеграми, намагаючись зв'язатися з вами! Що мені лишалося? Я змушений був діяти. Крім того, я вважав, що Батлер ставиться до мене більш прихильно, ніж це

виявилося на ділі. Зараз не час картати мене, що я звернувся до Батлера; треба виплутуватися з ситуації! Ми обидва потрапили в цю трясовину. Йдеться про те, вигребемося ми чи потонемо. Ми, а не хто інший, розумієте ви це? Батлер не міг чи не захотів зробити те, про що я його просив — умовити Молленгауера і Сімпсона підтримати курс цінностей. Вони зараз роблять якраз протилежне. Адже вони ведуть свою гру, і зводиться вона до того, щоб обскубти нас. Невже ви цього не розумієте? Вони хочуть забрати у нас все, що ми накопичили. Нам треба рятувати себе самим, Джордже, ось для чого я до вас приїхав. Якщо ви не дасте мені трьохсот п’ятдесяти або хоча б трьохсот тисяч доларів — нам обом кінець. І вам, Джордже, буде гірше, ніж мені, бо юридично я не несу жодної відповідальності! Та справа не в цьому. Я хочу врятувати і себе, і вас. Я знаю засіб, який на все життя позбавить нас від фінансових труднощів — що б вони там не говорили, що б проти нас не задумували. І в нашій змозі скористатися цим для нашої спільної користі! Невже ви самі не розумієте? Я хочу врятувати свою справу, а з цим будуть врятовані і ваше ім’я, і ваші гроші.

Ковпервуд замовк, сподіваючись, що йому вдалося, нарешті, переконати Стінера. Але той, як і раніше, вагався.

— Що ж я можу вдіяти, Френку? — жалібним голосом забелькотів він. — Мені не можна йти проти Молленгауера! Якщо я зроблю те, про що ви просите, вони віддадуть мене під суд! Вони на це здатні. Ні, Френку… Я не такий сильний… Якби вони нічого не знали, якби ви не сказали їм, тоді... може, тоді — інша річ, але тепер!..

Він похитав головою, його сірі очі сповнилися безмежним розпачем.

— Джордже… — знову почав Ковпервуд, розуміючи, що коли йому і вдасться чогось досягти — то лише за допомогою беззаперечних доказів. — Не будемо більше говорити про те, що я зробив. Я зробив те, що було необхідно. Ви вже втратили будь-яке самовладання і готові зробити непоправну помилку. Я не хочу допустити цього. Я розмістив в ваших інтересах п’ятсот тисяч доларів міських грошей (частково, правда, і в своїх інтересах), але більше все-таки в ваших...

Це твердження не зовсім відповідало істині.

— ...І ось в таку хвилину ви вагаєтеся, не знаєте, захищати вам свої інтереси, чи ні! Я відмовляюся розуміти вас! Адже це криза, Джордже! Акції летять під три чорти, і не лише нам загрожує розорення. На біржі паніка, викликана пожежею, і той, хто нічого не зробить для свого захисту, звичайно ж, приречений. Ви кажете, що зобов’язані місцем скарбничого Молленгауеру і боїтеся, аби він не поквитався з вами? Вдумайтеся добре у своє і моє становище, і зрозумієте, що він нічого не може вам заподіяти, поки я не банкрут. Але якщо я оголошу себе банкрутом — що буде з вами? Хто вас тоді врятує від суду? Чи ви часом не думаєте, що Молленгауер прибіжить і внесе за вас у скарбницю півмільйона доларів? Ха-ха, ви цього не діждетеся. Якщо Молленгауер та інші рахуються з вашими інтересами, то чом вони не підтримують мене сьогодні на біржі? Я-то знаю, чому! Вони зазіхають на наші акції кінних залізниць! А на те, що вас потім запроторять до в’язниці — їм начхати! Будьте розсудливі і слухайте, що я кажу. Я уважно пильнував ваші інтереси — ви ж цього не можете заперечувати? Завдяки мені ви загрібали грошики, і чималі! Схаменіться, Джордже, їдьте у скарбницю і, перш ніж що-небудь зробити — випишіть мені чек на триста тисяч доларів! Не зустрічайтеся і не розмовляйте з жодною людиною, поки цього не буде зроблено! Сім бід — один одвіт. Ніхто не може вам заборонити видати мені цього чека. Ви — міський скарбничий! Щойно гроші будуть у мене в руках — я виплутаюся з цієї халепи і за тиждень (щонайбільше за два) поверну вам усе сповна! На той час паніка, без сумніву, вщухне. Коли ці гроші повернуться в державну скарбницю, ми домовимося і щодо тих п’ятисот тисяч. За три місяці, а можливо, й раніше, я влаштую так, що ви зможете покрити дефіцит. Та що казати — я й за два тижні зможу це зробити, дайте мені лише знову стати на ноги! Час — це все, що мені потрібно. Ви не втратите своїх вкладень, а коли

повернете гроші — ніхто не буде чинити вам неприємностей. Вони нізащо не підуть на публічний скандал. Ну, то як, Джордже? Молленгауер не може перешкодити вам виписати мені чек, так само як я не можу змусити вас до цього. Ваша доля — у ваших власних руках. От і кажіть, як ви маєте намір вчинити?

Стінер продовжував роздумувати і вагатися, хоча й був на краю загибелі. Він боявся діяти, боявся Молленгауера, боявся Ковпервуда, боявся майбутнього і самого себе. Думка про паніку, про катастрофу, що нависла над ним, в його уявленні пов'язувалася не так із його статками, як зі становищем у суспільстві і в політичному світі. Мало людей розуміють, що таке фінансова могутність. Мало хто відчуває, що означає тримати в своїх руках владу над багатством інших, володіти тим, що є джерелом життя суспільства і засобом обміну. Але ті, хто це укмітив, жадають багатства вже не заради нього. Зазвичай люди дивляться на гроші як на засіб забезпечити собі певні життєві вигоди. Однак для фінансиста гроші — це засіб контролю над розподілом благ, засіб досягнення пошани, сили, влади. Саме так (на відміну від Стінера) ставився до грошей Ковпервуд. Стінер, котрий завжди волів, щоб Ковпервуд діяв за нього, тепер, коли Ковпервуд ясно і чітко змалював йому єдиний можливий вихід із ситуації — боявся як ніколи. Його здатність міркувати помутилася від страху перед загрозою люті і помсти Молленгауера, можливим банкрутством Ковпервуда і власною нездатністю мужньо зустріти біду. Природжений фінансовий талант Ковпервуда нині вже не викликав у нього довіри. Дуже вже молодий оцей банкір, і не такий досвідчений. Молленгауер старший і багатший. Сімпсон і Батлер — теж. Ці ділки з їхніми капіталами уособлювали непоборну міць. Окрім того, хіба сам Ковпервуд не зізнався йому, Стінеру, що він у небезпеці, що його загнали в глухий кут? Ніяке зізнання не могло більше налякати Стінера, але Ковпервуд змушений був його зробити, бо Стінерові забракло мужності поглянути небезпеці просто у вічі.

Тому і в екіпажі, дорогою до скарбниці, Стінер продовжував сидіти блідий, розчавлений, не в змозі зібратися з думками і швидко, чітко, ясно уявити своє становище і єдиний можливий вихід із нього. Ковпервуд увійшов до скарбниці разом із ним, щоб іще раз спробувати вплинути на нього.

— Отже, Джордже? — суворо наступав він. — Я чекаю на відповідь. Час не жде. Нам не можна втрачати ані хвилини. Дайте мені гроші, і я швидко виберуся з цієї історії, гаразд? Повторюю ще раз: дорога кожна хвилина. Не піддавайтесь на залякування цих ділків. Вони ведуть гру заради власного зиску — то йдіть за їхнім прикладом.

— Я не можу, Френку… — слабким голосом відповів нарешті Стінер (уявивши жорстоке і владне обличчя Молленгауера, це побороло в ньому страх за власне майбутнє). — Я… маю подумати. Так одразу не можу. Стробік попрощався зі мною за кілька хвилин до вашого приходу, і він вважає...

— Хай вам біс, Джордже! — обурено вигукнув Ковпервуд. — Чого ви торочите мені про Стробіка! Він тут до чого?! Подумайте про себе! Подумайте про те, що буде з вами! Йдеться про вашу долю, а не про долю Стробіка!

— Я все розумію, Френку, — наполягав бідолаха Стінер, — але, направду, не уявляю, як це можна зробити. Їй-богу! Ви самі говорите, що не впевнені, чи вдасться вам виплутатися з цієї історії, а ще на додачу триста тисяч доларів... це ж, як-не-як, цілих триста тисяч! Ні, Френку. Не можу! Нічого не вийде. Крім того, мені необхідно спершу поговорити з Молленгауером.

— Тьху, що за нісенітниці ви верзете! — Ковпервуда, нарешті, прорвало; злісно, з неприхованим презирством подивився він на скарбничого. — Гаразд! Біжіть до Молленгауера! Запитайте його, як вам зручніше перерізати собі горлянку заради його користі! Позичити мені ще триста тисяч доларів не можна, а ризикнути п’ятьмастами тисячами, уже взятими зі скарбниці, і втратити їх — можна? Так я вас зрозумів? Адже ви явно намірилися втратити ці гроші, а з ними і все інше! Як на мене, ви просто з глузду з’їхали! Перші ж слова Молленгауера налякали вас до смерті, і ви вже готові все поставити на карту: своє ім’я, репутацію, становище! Чи розумієте ви, що буде з вами, якщо я збанкрутую? Ви потрапите під арешт. Вас посадять за ґрати, Джордже, от і все. А ваш Молленгауер, який уже встиг наказати вам, чого не слід робити, і пальцем не поворушить для вас, коли ви зганьбитеся! Згадайте: хіба я не допомагав вам, га? Хіба я до останньої хвилини не вів успішно ваші справи? Що ви вбили собі в мізки, хотів би я знати? Чого ви боїтесь?

Стінер зібрався був навести ще якийсь малопереконливий аргумент, аж тут у кабінет увійшов керуючий його канцелярією Альберт Стаєрс. Стінер був настільки схвильований, що не відразу його помітив. Ковпервуд же зверхньо звернувся до нього:

— Що скажете, Альберте?

— Містер Сенгстек за дорученням містера Молленгауера бажає бачити містера Стінера.

Почувши це страшне ім'я, Стінер затремтів, як осінній лист. Ковпервуд це помітив. Він зрозумів, що руйнується його остання надія отримати від Стінера триста тисяч доларів. Але все ж не склав зброї.

— Ну, що ж, Джордже, — сказав він, коли Стаєрс вийшов, щоб повідомити Сенгстеку, що Стінер готовий прийняти його, — мені все зрозуміло. Ця людина вас загіпнотизувала. Ви занадто налякані і вже не належите собі. Нехай все залишається, як є — я ще повернуся. Тільки, заради Бога, опануйте себе. Подумайте, що поставлено на карту. Я вже сказав вам, чим все скінчиться, якщо ви не схаменетеся. Послухайте мене, і ви будете незалежною, багатою людиною. В іншому випадку — на вас чекають тюремні ґрати.

Вирішивши ще раз спробувати знайти допомогу у банкірів і біржовиків, перш ніж їхати до Батлера, Ковпервуд швидко вийшов із державної скарбниці і вскочив у легкий ресорний кабріолет, що чекав на нього. Це був елегантний екіпаж жовтого кольору з таким же жовтим шкіряним сидінням, запряжений жвавою гнідою конячкою. Ковпервуд зупинявся то біля однієї, то біля іншої будівлі і з удаваною бадьорістю заскакував сходами до банків і біржових контор.

Та все було марно. Його вислуховували — чемно, навіть співчутливо, — але одразу ж посилалися на хисткість становища. Джирардський національний банк відмовився відстрочити позику хоча б на годину, і Ковпервуду довелося негайно переслати їм товсту паку своїх найбільш цінних паперів для покриття різниці, викликаної падінням біржових курсів. О другій годині прийшов розсильний від старого Ковпервуда: як голова Третього національного банку він змушений був вимагати погашення позики в сто п'ятдесят тисяч доларів. Акції, закладені Френком, на думку директорів, були недостатньо надійні. Ковпервуд негайно виписав чек на свій п'ятдесятитисячний внесок у цьому банку, додав до нього двадцять п'ять тисяч доларів, що зберігалися у нього в конторі готівкою. Затим

зажадав від фірми «Тай і Ко» погашення позики на п’ятдесят тисяч доларів. Тоді продав за третину номіналу акції конки лінії Грін і Коутс — саме тієї, з якою у нього було пов’язано стільки сподівань. Всі отримані таким шляхом гроші він відправив у Третій національний банк. Старому Ковпервуду здалося, що камінь звалився у нього з душі, але разом з тим він був зовсім пригнічений. Опівдні старий сам вирушив дізнатися, скільки він може отримати за свої папери. Таким учинком він частково компрометував себе, але його батьківське серце страждало, а крім того, йому слід було подумати і про свої особисті інтереси. Заклавши будинок і отримавши позику під заставу обстановки, екіпажів, земельної ділянки та акцій, він реалізував сто тисяч доларів, які й поклав у своєму банку на ім’я Френка. Але за такого потужного шторму це був дуже ненадійний якір. Френку необхідно було домогтися відстрочки платежів щонайменше на три-чотири доби. О другій годині цього фатального дня, ще раз зваживши стан своїх справ, Ковпервуд похмуро пробурмотів:

«Ні, цей боягуз Стінер має будь-що позичити мені триста тисяч, і квит. А тепер треба побачитися з Батлером, а то він ще надумає вимагати свій внесок до закриття контори».

Він знову скочив у екіпаж і, наче одержимий, помчав до Батлера.

26

Чимало змінилося відтоді, як Ковпервуд розмовляв з Батлером. Старий дуже приязно відгукнувся тоді на пропозицію об'єднатися з Молленгауером і Сімпсоном і підтримати курс цінних паперів на біржі. Але вранці, у цей пам'ятний понеділок, і без того заплутане становище ускладнилося однією новою обставиною, яка змусила Батлера докорінно переглянути свої позиції. О дев'ятій ранку того ж дня, коли Ковпервуд домагався підтримки від Стінера, Батлер вийшов із дому і вже збирався сісти в екіпаж. Аж тут листоноша вручив йому чотири листи, і він зупинився, щоб переглянути їх. Перший був від дрібного підрядника О'Гіґінса, другий — від духівника Батлера, отця Михаїла, священика церкви Св. Тимофія, який дякував за пожертву в парафіяльний фонд для бідних. Третій — від «Дрекселя і Ко» щодо якогось вкладу. Четвертий — анонімний, на поганому папері, від імені, очевидно, не дуже грамотної людини, найімовірніше, від жінки. Нерозбірливими закарлючками там було написано таке:

«Шановний пане! Повідомляю, що ваша дочка Ейлін плутається з людиною, з якою їй негоже мати справу, — з таким собі Френком Ковпервудом, ділком. Якщо не вірите, поспостерігайте за будинком номер 931 на Десятій вулиці. Тоді ви переконаєтеся на власні очі».

Ані підпису, ані будь-яких ознак, за якими можна було б визначити, звідки прийшов лист. У Батлера відразу ж склалося враження, що він написаний кимось, хто живе по-сусідству із зазначеним будинком. Старий іноді відзначався надзвичайно гострою інтуїцією. Лист і справді надійшов від дівчини, парафіянки церкви Св. Тимофія, яка жила поблизу зазначеного в листі будинку. Вона знала в обличчя Ейлін і ненавиділа її за зухвалий вигляд і розкішні туалети. Ця дівчина — бліде, кволе, убоге створіння — була однією з тих, хто вважає своїм обов'язком стежити за чужою порядністю. Живучи навпроти будинку, таємно найнятого Ковпервудом, вона спостерігала за під'їздом і потроху з'ясувала (так їй, принаймні, здавалося) — що й до чого. Їй потрібно було лише доповнити факти домислами і пов'язати все це докупи за допомогою тієї здогадливості, яка нерідко випереджає точні

факти. Результатом її старань і став лист, який опинився в руках Батлера у всій своїй неприкрашеній відвертості.

У ірландців склад розуму філософський і водночас практичний. Перший і безпосередній порух будь-якого ірландця, який потрапив у якусь халепу, — це знайти вихід і уявити собі все в інакшому світлі. Коли Батлер уперше прочитав листа, його пройняли дрижаки. Щелепи його стиснулися, сірі очі примружилися. Невже правда? Але хіба хтось наважився б отак напрямки писати: «Якщо не вірите — поспостерігайте за будинком номер 931 на Десятій вулиці». Хіба зухвалість цих слів не є незаперечним доказом? І мова ж іде про людину, яка лише напередодні зверталася до нього за допомогою! Про людину, для якої він так багато зробив! У дещо повільному, але гострому розумі Батлера яскравіше, ніж будь-коли, виник образ його чарівної дочки. І він раптом чітко зрозумів, хто такий Френк Алджернон Ковпервуд. Як пояснити, що він, Батлер, не розгадав підступності цього негідника? Як могло статися, що Ковпервуд і Ейлін ні словом, ні жестом не видали себе, якщо між ними справді існували якісь стосунки?

Батьки зазвичай упевнені, що вони чудово знають своїх дітей, а час лише зміцнює їхню необґрунтовану впевненість. Адже нічого поганого досі не сталося, тож нічого не трапиться й надалі. Вони бачать їх щодня, але бачать затуманеними любов'ю очима. Засліплені цією любов'ю, вони переконані, що бачать своїх дітей наскрізь, і що вони, якими б не були, безумовно, застраховані від будь-яких спокус. Мері — хороша дівчина, щоправда, трохи з вибриками, але яке з нею може скоїтися лихо? Джон — щиросердий, цілеспрямований хлопець — хіба він здатен піддатися злу? І як несамовито рвуть на собі волосся бідолашні батьки, коли випадково розкривається гірка таємниця їхніх дітей. «Мій Джон! Моя Мері… Це неможливо!»

Але це можливо. Цілком можливо. І навіть дуже ймовірно. Багато батьків, не надто досвідчених, які недостатньо розуміють життя, озлобляються, стають жорстокими. Згадуючи ніжність, вилиту на дітей, і всі принесені заради них жертви, вони відчувають себе смертельно ображеними. Одні геть занепадають духом перед такою очевидною неврівноваженістю нашого життя, перед обличчям небезпек, якими воно кишить, і загадковими процесами, що відбуваються в душі людини. Інші — ті, кому життя вже дало суворі

уроки, або ті, хто від природи обдарований інтуїцією і проникливістю, ставляться до всіх таких явищ, як до незбагненного таїнства життя. І, знаючи, що боротьба тут майже марна (якщо можливо вдаватися лише до якихось прихованих заходів), намагаються не помічати найгіршого або примиритися з ним на певний час, щоб обміркувати становище. Будь-яка мисляча людина знає, що життя — нерозв'язна загадка. Інші тішаться безглуздими вигадками, хвилюються і втрачають самовладання.

Отже, Едвард Батлер, людина розумна і досвідчена, стоячи на сходах свого будинку, тримав в огрубілій жилавій руці клаптик дешевого паперу з написаним на ньому страшним звинуваченням проти його дочки. Він подумки уявив її перед собою ще зовсім маленькою (Ейлін була його старшою донькою). Як дбав він про неї всі ці роки! Вона була чарівною дитиною; її золотава голівка так ніжно тулилася до його грудей! Його жорсткі, грубі пальці тисячі разів пестили її ніжні щічки! А тепер Ейлін — уже двадцять три, і вона красуня, жвава і норовлива. Похмурі, безглузді, важкі думки обсіли голову Батлера, він не знав, як подивитися на все це, на що зважитися, як діяти. Зрештою невідомо, хто тут правий і хто винен, подумки вирішив він. Ох, Ейлін, Ейлін! Його Ейлін… Якщо дружина дізнається про все це, її бідолашне серце не витримає. Ні, вона нічого не повинна знати, нічого! А може, їй все-таки сказати?

Батьківське серце! Любов у цьому світі ходить плутаними, неходженими стежками. Любов матері всесильна, первинна, егоїстична і в той же час — безкорислива. Вона ні від чого не залежить. Любов чоловіка до дружини або коханця до коханки — це солодкі узи одностайності і взаємності, змагання в турботі і ніжності. Любов батька до сина або дочки — коли ця любов існує — полягає в тому, щоб віддавати щедро, без міри, нічого натомість не вимагаючи. Це благословення і напуття мандрівникові, безпека якого вам дорожча за все. Це ретельно зважене співвідношення слабкості й сили, що змушує засмучуватися через невдачі улюбленця і відчувати гордість за його успіхи. Таке почуття великодушне і піднесене, воно ні про що не просить і прагне тільки віддавати — розумно і щедро. «Аби мій син процвітав… Аби моя дочка була щаслива!» Хто не чув цих слів, хто не замислювався над цими виявами батьківської мудрості і любові?

Дорогою до центру міста Батлер з усією швидкістю, доступною його проникливому, але повільному і до певної міри примітивному розуму, перебирав усі можливі наслідки цього раптового, сумного і тривожного відкриття. Хіба Ковпервудові не досить своєї дружини? Навіщо йому знадобилося проникнути в його, Батлерів, будинок і там почати цей негідний, таємний зв'язок? Яка в цій ситуації провина Ейлін? Вона аж ніяк не дурна і мала б усвідомлювати власні вчинки. Окрім того, вона добра католичка — принаймні за вихованням. Усі ці роки вона ходила до сповіді і причащалася. Щоправда, останнім часом Батлер став помічати, що вона не надто охоче відвідує церкву і часом знаходить привід, щоб у неділю залишитися вдома (але ж, зазвичай, вона все ж їздить туди). А тепер, тепер... Тут думки Батлера заходили в глухий кут, він знову повертався до найголовнішого, і все починалося спочатку.

Він повільно піднявся сходами до своєї контори, сів за стіл і знову став думати, думати… Вибило десяту годину, потім одинадцяту. Син кілька разів звертався до нього з діловими питаннями, але переконавшись, що батько в похмурому настрої, дав йому спокій. Ужу була дванадцята, потім перша, а Батлер, як і раніше, сидів і думав.

Аж тут йому раптом доповіли про Ковпервуда.

Не заставши Батлера в будинку і не знайшовши там Ейлін, Ковпервуд поспішив до нього в контору. У тій самій будівлі знаходилося управління декількох ліній кінних залізниць, найбільшим акціонером яких він був. Контора, як зазвичай, була розгороджена на приміщення для бухгалтерів і рахівників, дорожніх доглядачів, касира і так далі.

Батлери — батько з сином — займали в глибині контори маленькі, але зі смаком обставлені кабінети; там чинилися всі найважливіші справи.

Дорогою Ковпервуда (у зв'язку з дивним передчуттям, що так часто виникає у людини перед лихом) невідступно переслідувала думка про Ейлін. Він думав про незвичайні узи, що пов'язували його з нею, і про те, що зараз він поспішає за допомогою до її батька! Важке відчуття охопило його, коли він піднімався сходами (але він, звісно, не надав цьому значення). З першого ж погляду на Батлера йому стало зрозуміло, що сталося щось украй погане. Батлер, не вітаючи його, як зазвичай, дивився спідлоба, і на обличчі його була написана така

суворість, якої Ковпервуд у нього ніколи раніше не бачив. Він відразу зрозумів, що справа тут не лише в небажанні Батлера надати йому допомогу, та й не в його внеску. Що ж трапилося? Ейлін? Мабуть, так. Хтось виказав їх. Напевне, їх бачили разом. Ну то й що з того? Це ще нічого не доводить. Він ані словом не викаже себе. Але внесок Батлер, безсумнівно, зажадає назад. Що ж стосується додаткової позики — то й так зрозуміло, що на цьому треба поставити хрест.

— Я зайшов дізнатися, що ви надумали щодо вашого внеску, містере Батлер, — прямо і, як зазвичай, невимушено вимовив Ковпервуд.

Ані з його поведінки, ані з виразу обличчя не можна було припустити, що він щось помітив.

Батлер — вони були самі в кабінеті — дивився йому просто в очі з-під кошлатих брів.

— Мені потрібні мої гроші, — уривчасто і похмуро сповістив він.

Побачивши цього незворушного лицеміра, який заплямував честь його Ейлін, у грудях Батлера спалахнула лють, якої він уже давно не відчував. Старий пронизливо вп’явся очима в свого відвідувача.

— Судячи з того, як розгорнулися події, я очікував, що ви вимагатимете свої гроші, — спокійно, без тремтіння в голосі відповів Ковпервуд. — Все розвалюється, наскільки я розумію.

— Так, усе руйнується і, гадаю, не скоро налагодиться. Гроші знадобляться мені негайно. Я не можу чекати.

— Гаразд, — сказав Ковпервуд, чітко розуміючи всю хисткість свого становища.

Старий був готовий вибухнути. Присутність Ковпервуда неабияк дратувала, більше того — ображала його.

Ковпервуд уже не сумнівався, що вся справа — в Ейлін, що Батлер знає щось або принаймні підозрює. Треба зробити вигляд, ніби справи змушують його квапитись, і покласти край цій розмові.

— Дуже шкода, — сказав він. — Я сподівався на відстрочку, але нічого не вдієш. Вам приготують гроші. Я негайно надішлю їх.

Він повернувся і швидко пішов до дверей.

Батлер підвівся. Він гадав, що все буде по-іншому. Він збирався приперти цього негідника Ковпервуда до стіни, навіть дати йому ляпаса. Він гарячково обдумував сказати щось таке, що спровокувало б Ковпервуда на різкість, а тоді кинути йому обвинувачення просто в

обличчя. Але той уже пішов, зберігаючи свій звичайний незворушно-врівноважений вигляд.

Старий неабияк розхвилювався, він був розлючений і роздратований. Відчинивши двері, що з'єднували його кабінет із сусідньою кімнатою, він покликав:

— Оуене!

— Що, батьку?

— Пошли кого-небудь у контору Ковпервуда за грішми.

— То ти все-таки вирішив забрати свій вклад?

— Так.

Оуен був спантеличений гнівом старого. «Що б це могло означати?» — запитував він себе, і вирішив, що у батька виникла якась суперечка з Ковпервудом. Він повернувся до свого столу, написав вимогу і покликав клерка. Батлер підійшов до вікна і став дивитися на вулицю. Він був засмучений, озлоблений, розлючений.

— Мерзотник! — несподівано для самого себе прохрипів він. — Я йому й долара не залишу, до нитки обберу! Ще й до в'язниці запроторю! Я його знищу! Він і оком не змигне!

Він стиснув свої величезні кулаки і зціпив зуби.

— Я з ним розправлюся! Я йому покажу! Негідник! Підла тварюка!

Ніколи в житті не відчував він такої люті, такого бажання нещадно мстити.

Він ходив по кабінету, обмірковуючи, що робити. Допитати Ейлін — ось із чого треба почати. Ясно, вона буде все заперечувати. Але якщо він побачить по її обличчю, що його підозри небезпідставні, він розправиться з Ковпервудом! Досить уже цієї історії з міським скарбником. Щоправда, формально Ковпервуд не несе кримінальної відповідальності. Але він, Батлер, зуміє повернути все так, що цьому пройдисвіту буде гаплик.

Дійшовши такого рішення, Батлер наказав клерку передати Оуену, що він скоро повернеться. Затим вийшов, сів на конку і поїхав додому. У дверях він зіштовхнувся зі своєю старшою дочкою, яка саме кудись збиралася йти. На ній був костюм з червоного оксамиту з вузькою золотою облямівкою і ефектний червоний, із золотом капелюх. Її ноги були взуті в черевички з помаранчевої шкіри, а руки облягали довгі замшеві рукавички блідо-лілового кольору. У вухах Ейлін красувалися довгі сережки з темного бурштину — бурштин був її новим

захопленням. Побачивши вродливу дочку, старий ірландець зрозумів чіткіше, ніж будь-коли, що виростив пташку з рідкісним опереннням.

— Куди це ти зібралася, Ейлін? — запитав він, безуспішно намагаючись приховати страх, горе і злість, що кипіли в ньому.

— До бібліотеки, — спокійно відповіла вона, але тієї ж миті відчула, що з батьком коїться щось недобре. Його обличчя було якесь обважніле, сірувато-бліде. Він здавався похмурим і втомленим.

— Зайди-но на хвилинку до мого кабінету, — сказав Батлер. — Я маю з тобою поговорити.

Ейлін підкорилася зі змішаним почуттям цікавості й подиву. Як дивно, що батькові раптом знадобилося говорити з нею в кабінеті, та ще й тоді, коли вона зібралася йти! Його тон і вигляд не залишали сумніву, що після цього незвичайного запрошення буде неприємна розмова. Як і будь-яка людина, яка порушила свого часу правила моралі, Ейлін раз у раз спадали на думку згубні наслідки можливого викриття. Вона неодноразово замислювалася над тим, як поставиться сім'я до її вчинку, але чітко нічого не могла уявити. Батько — людина дуже рішуча. Щоправда, вона жодного разу не бачила, щоб він холодно або жорстоко поставився до будь-якого з членів своєї сім'ї, а тим більше — до неї! Він завжди так любив її, що, здавалося, ніщо і ніколи не відштовхне його від дочки. Але хтозна…

Батлер ішов попереду, повільно ступаючи сходами. Ейлін піднімалася услід; вона встигла кинути швидкий погляд на своє відображення в дзеркалі на стіні і тепер подумала, яка вона все-таки гарна і що на неї зараз чекає. Чого хоче від неї батько? Уявивши, про що може зайти мова, кров на мить відступила від її обличчя.

Батлер увійшов у свій задушливий кабінет і опустився у величезне шкіряне крісло, що контрастувало з рештою меблів і пасувало тільки до письмового столу. Перед цим столом, проти вікна, стояло крісло для відвідувачів; у нього Батлер садовив тих, чиї обличчя йому хотілося роздивитися краще. Коли Ейлін увійшла, він рукою вказав на це крісло, що теж здалося їй зловісною ознакою.

— Сідай сюди!

Ейлін сіла, все ще не розуміючи, до чого він хилить. Вона чітко пам'ятала обіцянку, яку дала Ковпервуду: заперечувати все будь-що. Якщо батько має намір допитувати її, в нього нічого не вийде. Її обов'язок перед Френком — все заперечувати. Гарне обличчя Ейлін

стало жорстким і напруженим. Два ряди дрібних білих зубів міцно стиснулися, і Батлер зрозумів, що вона насторожилася, чекаючи нападу. У цьому він побачив підтвердження її провини і сповнився ще більшої скорботи, сорому, гніву і усвідомлення свого нещастя. Він попорпався в лівій кишені сюртука, витягнув звідти фатального листа, такого непоказного на вигляд. Його товсті пальці тремтіли, коли він виймав аркуш із конверта. Ейлін не зводила очей з його обличчя і рук, ще не здогадуючись, що він хоче показати їй. Нарешті Батлер простягнув дочці папірець, який здавався крихітним у його великій руці, і буркнув:

— Читай!

Ейлін взяла і на секунду відчула полегшення — принаймні можна опустити очі. Але це почуття миттєво зникло: адже зараз їй знову доведеться дивитися батькові прямо у вічі.

«Шановний пане! Повідомляю, що ваша дочка Ейлін плутається з людиною, з якою їй негоже мати справу, — з таким собі Френком Ковпервудом, ділком. Якщо не вірите, поспостерігайте за будинком номер 931 на Десятій вулиці. Тоді ви переконаєтеся на власні очі».

Всупереч її волі, обличчя Ейлін побіліло, але кров негайно кинулась до нього бурхливою, гарячою хвилею.

— Це брехня! — вигукнула вона, піднімаючи очі на батька. — Хто сміє писати про мене таку гидоту? Яка нахабність! Хто цей негідник?

Старий Батлер пильно дивився на дочку. Її бравада не обдурила його. Якби Ейлін і справді була ні в чому не винна, вона, зважаючи на її характер, схопилася б обурена, розгнівана. А зараз вона поквапилася напнути маску зарозумілості. Крізь її палкий протест він читав правду, що свідчила проти неї.

— А звідки ти знаєш, доню, що я не звелів поспостерігати за цим будинком? — глузливо спитав він. — Звідки ти знаєш, що ніхто не бачив, як ти входила туди?

Лише урочиста обіцянка, яку Ейлін дала коханому, врятувала її від цієї пастки. Вона зблідла, але перед її очима одразу виникло обличчя Френка, який суворо запитував її, що вона скаже, якщо таємниця їхня буде розкрита.

— Це брехня! — тремтячим голосом знову вигукнула вона. — Я ніколи не бувала в будинку під таким номером, і ніхто не бачив, як я входила туди! Як ти можеш підозрювати мене в цьому, батьку?

Незважаючи на сумніви, що охоплювали його й були дивно змішані з почуттям непохитної впевненості у винуватості Ейлін, Батлер не міг не замилуватися її сміливістю: який у неї зухвалий вигляд, із якою рішучістю вона бреше, щоб захистити себе і… отого! Її краса при цьому дуже їй прислуговувалась і підносила її в очах батька. Зрештою, що можна вдіяти з такою жінкою! Адже вона вже не десятирічна дівчинка, якою він подумки продовжував її бачити.

— Тобі не слід було б говорити мені неправду, Ейлін, — сказав він. — Це недобре. Релігія забороняє брехню. Хто писав би такі речі, якби це було не так?

— Але це не так! — наполягала Ейлін, прикидаючись розгніваною і обуреною. — І я вважаю, що ти не маєш права ображати мене такими підозрами! Я не була в цьому будинку і не плутаюся з містером Ковпервудом! Господи! Адже я ледь знайома з ним і лише зрідка бачу його в оточенні інших.

Батлер похмуро похитав головою.

— Це великий удар для мене, доню! Дуже великий, — повторив він. — Я готовий повірити у твої слова. Але не можу не думати про те, як гірко, коли ти зараз брешеш. Я нікому не доручав стежити за цим будинком. Лист прийшов лише сьогодні вранці. І те, що в ньому сказано, очевидно, неправда. Сподіваюся, що так. Але зараз ми не будемо більше говорити про це. Якщо ж у ньому є хоч частка істини, і ти не зайшла надто далеко і ще можеш врятувати свою душу, я прошу тебе подумати про твою матір, сестру, братів, і бути розумницею. Згадай про церкву, яка тебе виховала, про ім’я, честь якого ти повинна підтримувати. Зрозумій — якщо ти зробила щось негідне і люди дізнаються про це, то, яка б велика не була Філадельфія — нам у ній місця не буде. Твоїм братам потрібно потурбуватися про своє добре ім’я, вони працюють у цьому місті. Ти і Нора коли-небудь захочете вийти заміж. Як ти будеш дивитися людям у вічі, як ти будеш жити, якщо те, що написано тут, — правда, і ця правда вийде назовні?

Голос старого звучав глухо через дивні, сумні і незвичні почуття, що охоплювали його. Він не хотів вірити, що дочка винна, і все ж знав, що це так. Він не хотів робити те, що, як людина вольова і релігійна, вважав своїм обов’язком — тобто суворо засудити її. Інший батько, подумав він, за подібних обставин вигнав би свою дочку з дому або, ретельно все перевіривши, вбив би Ковпервуда. Але він цього не

зробить. Якщо йому доведеться мстити, він помститься як фінансист і політик — витіснить негідника з фінансового і політичного світу! Але вчинити що-небудь рішуче щодо Ейлін, — про це він і думати не міг…

— Ох, батьку, — відгукнулася Ейлін, майстерно користуючись своїми акторськими здібностями і розігруючи ображену невинність, — як ти можеш таке говорити, коли знаєш, що я не винна? Клянуся тобі!

Але старий ірландець з глибоким сумом читав правду під її удаваною образою і бачив, що одна з його найзаповітніших надій іде прахом. Він багато чекав від Ейлін і щодо її кар'єри в суспільстві, і в сенсі щасливого заміжжя. Скільки прекрасних молодих людей були б щасливі з її прихильності! Вона б народила йому чарівних онуків — втіху на старість…

— Не будемо більше говорити про це, доню, — виснаженим голосом мовив він. — Ти завжди так багато значила для мене… Мені важко повірити у все це. Бачить Бог, я й не хочу вірити. Ти доросла жінка, і якщо поводишся погано — мені тебе вже не зупинити. Я міг би, звичайно, вигнати тебе з дому — чимало батьків вчинили б саме так, але я нічого такого робити не буду. Однак, якщо твоя поведінка й справді заслуговує на осуд… — Батлер підняв руку, щоб спинити жест протесту Ейлін, — пам'ятай: рано чи пізно я дізнаюся правду, і тоді Філадельфія стане затісна для мене і для тієї людини, яка заподіяла мені це горе! Я доберуся до нього! — загрозливо вимовив старий Батлер встаючи, — я доберуся до нього, і тоді вже...

Він зблід і відвернувся. Ейлін ясно зрозуміла, що Френку, окрім усіх неприємностей, що йому загрожують, доведеться ще й помірятися силами з її батьком. Чи не тому він так суворо поглянув на неї вчора?

— Твоя мати померла би з горя, якби дізналася, що хтось щось гидотне пліткує про тебе, — тремтячим голосом продовжував Батлер. — У цього чоловіка є сім'я — дружина і діти. Ти не повинна чинити їм зло. На них і так, якщо я не помиляюся, найближчим часом чекають чималі неприємності. — У Батлера щільніше стиснулися щелепи. — Ти красива дівчина, молода, багата. Купа молодих людей вважали би за честь шукати твоєї прихильності, назвати тебе своєю дружиною. Що б ти не замислювала, що б ти не робила — не губи даремно свого життя! Не губи свою душу. Не розбивай, нарешті, мого серця!

Ейлін, за вдачею зовсім не зла, болісно боролася з суперечливими почуттями — дочірньою любов'ю і пристрастю до Ковпервуда. Вона

ледве стримувала ридання. Усім серцем жаліючи батька, вона не похитнулася в своїй любові і вірності Френку. Вона хотіла щось сказати, ще переконливіше висловити своє обурення, але розуміла, що це марно. Батько знав, що вона бреше.

— Мені нема чого більше сказати тобі, батьку, — глухо промовила вона встаючи.

За вікном уже сутеніло. Внизу неголосно грюкнули двері, — очевидно, повернувся хтось із синів Батлера. У Ейлін пропало всіляке бажання йти до бібліотеки.

— Все одно ти мені не повіриш. Але повторюю: мене обмовили.

Батлер підняв свою велику жилаву руку, застерігаючи мовчати. Ейлін зрозуміла, що її ганебний зв'язок — вже не таємниця для батька, і болісну розмову з ним закінчено. Вона повернулась і вийшла, паленіючи від сорому. Батлер чекав, поки її кроки не завмерли оддалік.

Тоді він устав і знову стиснув величезні кулаки:

— Негідник! — люто просичав він. — Негідник! Я виживу його з Філадельфії, хоч би мені довелося витратити для цього всі мої гроші — до останнього долара!

27

Уперше в житті Ковпервуд зустрівся з таким явищем, як уражене батьківське почуття. Не знаючи напевне, що саме викликало в Батлера таку лють, він все ж здогадувався, що справа в Ейлін. Ковпервуд і сам був батьком. Своїм сином, Френком-молодшим, він не особливо захоплювався. Але тендітна маленька Ліліан зі світлою голівкою, ніби оточеною німбом, завжди викликала в ньому зливу ніжності. Вона виросте чарівною, думав він, і мріяв зміцнити її становище в житті. Він любив пестити її, шепотів, що у неї «очки-намистинки», «не ніжки, а котячі лапки», і ручки, як у лялечки — такі вони були крихітні. Дівчинка обожнювала батька, постійно шукала його, де б він не був — у бібліотеці, у вітальні, в кабінеті або за обіднім столом, і сипала свої нескінченні запитання.

Ставлення до власної дочки дозволяло йому уявити й ті почуття, які викликала в Батлері поведінка Ейлін. Він запитував себе: що відчував би сам, якби йшлося про його крихітку Ліліан? Але йому не уявлялося, що він мучив би її через таку придибенцію, якби вона була такого ж віку, як Ейлін. Адже діти рано чи пізно вивільняються з-під батьківської опіки, і отож завжди важко керувати ними, якщо вони за своєю вдачею норовливі й не бажають, аби ними керували.

Ковпервуд похмуро посміхнувся, подумавши, скільки бід на нього посипалося. Чиказька пожежа, несвоєчасний від'їзд Стінера, повна байдужість Батлера, Молленгауера і Сімпсона до долі Стінера і до його власної. А тепер ще й, схоже, викрито його зв'язок з Ейлін. Він не був упевнений, що їхня таємниця розкрита, але інтуїція підказувала йому, що це так. Як триматиметься Ейлін, як виправдовуватиметься, якщо батько раптом почне схиляти її до відповідальності, — ось що зараз передовсім турбувало Ковпервуда. Якби-то як-небудь зв'язатися з нею! Але якщо доводиться повертати Батлеру його внесок і погашати інші позики, які теж не сьогодні-завтра будуть затребувані — то не можна втрачати й хвилини. Треба або платити, або відразу ж оголосити себе неспроможним. Лють Батлера, Ейлін, небезпека, яка загрожувала йому самому, — все це тимчасово відійшло на задній план. Його розум цілком зосередився на одній думці — як врятувати свої фінанси.

Він поквапився побачити Джорджа Вотермена, свого шурина Девіда Віггіна, що став заможною людиною, Джозефа Зіммермана, великого торговця мануфактурою, з яким йому в минулому доводилося мати справи, колишнього суддю Кітчена — багату людину і крупного підприємця, скарбника штату Пенсильванія Фредеріка Ван-Нострenда, зацікавленого в акціях кінних залізниць, і багатьох інших. З усіх, до кого він звертався за допомогою, один дійсно не в змозі був йому допомогти, інший боявся, третій пожадливо мізкував, як побільше з нього здерти, четвертий був недостатньо рішучий і вимагав надто багато часу на роздуми. Усі здогадувалися про справжній стан його справ, усім потрібен був час подумати, а саме часу у нього й не було. Суддя Кітчен все ж погодився позичити йому тридцять тисяч доларів — мізерну суму! Джозеф Зіммерман не захотів ризикнути більше, аніж двадцятьма п’ятьма тисячами. Ковпервуд переконався, що загалом йому вдасться зібрати сімдесят п’ять тисяч доларів, заклавши для цього акцій на вдвічі більшу суму. Але це була сміховинна цифра! Він знову взявся підраховувати з точністю до одного долара, і дійшов висновку, що, окрім всієї його готівки, йому потрібно дістати щонайменше двісті п’ятдесят тисяч. В іншому разі він змушений буде закрити контору. Завтра о другій годині все з’ясується. Якщо він не зможе викрутитися, то в десятках гросбухів Філадельфії поруч з його ім’ям з’явиться позначка: «банкрут».

Отакий фінал для людини, яка ще зовсім недавно так високо залітала в своїх сподіваннях! Спершу він має погасити стотисячну позику Джирардського національного банку. Це був найбільший у Філадельфії банк і, зберігши прихильність його керівників своєчасною сплатою боргу, Френк міг і надалі, що б не трапилося, розраховувати на їхню прихильність. Зараз він ще навіть не уявляв собі, звідки дістане гроші. Однак, після нетривалих роздумів, вирішив того ж вечора передати судді Кітчену і Зіммерману акції, під які ті погодилися виплатити йому позику, і взяти у них чеки або готівку. Потім він умовить Стінера видати йому чек на шістдесят тисяч доларів — вартість куплених ним уранці на біржі сертифікатів міської позики. З них він візьме двадцять п’ять тисяч, яких бракує для сплати банку. І тоді в його розпорядженні залишиться ще тридцять п’ять тисяч.

Єдине слабке місце такого плану полягало у тому, що він був побудований на подальшому заплутуванні історії з сертифікатами.

Придбавши їх ще вранці, Ковпервуд не тільки не здав їх, як годилося, в амортизаційний фонд (вони були доставлені до нього в контору о пів на другу), але відразу ж заклав для того, щоб погасити черговий борг. Це був ризикований крок, якщо взяти до уваги, що Ковпервуд перебував під загрозою банкрутства і не був упевнений, що зуміє вчасно викупити сертифікати.

Але, з іншого боку, розмірковував Ковпервуд, існує ж угода між ним і міським скарбником (звісно, незаконна), завдяки якій така комбінація може зійти за цілком пристойну і формально виправдану навіть у разі його банкрутства, адже він не зобов'язаний балансувати свої угоди до кінця місяця. Якщо він прогорить, і в амортизаційному фонді не виявиться цих облігацій, він може сказати, що зазвичай здавав облігації пізніше і тому просто забув про них. Таким чином, якщо він візьме чек на сплату за ці ще не здані облігації, то, власне кажучи (залишаючи осторонь закон і етику), його вчинок буде назагал цілком обґрунтований. Щоправда, місто втратить ще шістдесят тисяч доларів. Але яке це має значення, якщо казначейству все одно загрожує дефіцит у п'ятсот тисяч? Отже, буде п'ятсот шістдесят. Звична обережність Ковпервуда перетиналася тут із необхідністю, і тому він вирішив зачекати з цим чеком, аж поки Стінер остаточно не відмовить йому у видачі трьохсот тисяч (в цьому разі він матиме право вимагати чек). Найімовірніше, Стінер навіть не запитає, чи здані облігації в амортизаційний фонд, а якщо запитає — доведеться збрехати, от і все!

Ковпервуд знову скочив у екіпаж і помчав у контору: там, як він і гадав, його вже чекала письмова вимога Батлера. Він негайно виписав чек на ті сто тисяч доларів, якими люблячий батько кредитував його в своєму банку, і надіслав Батлеру. За цей час прийшов лист ще й від Альберта Стаєрса, секретаря Стінера, з попередженням більше не купувати і не продавати облігації міської позики — адже до особливого розпорядження ці угоди не будуть братися до уваги. Ковпервуд відразу зрозумів, звідки вітер дме. Стінер радився з Батлером або Молленгауером, які поквапилися застерегти і залякати його. Незважаючи на це, Ковпервуд вирушив до міського казначейства.

Після зустрічі з Ковпервудом у Стінера знову була розмова зі Сенгстеком, Стробіком та іншими особами, підісланими до нього для того, аби як слід його налякати. В результаті цієї розмови скарбник почав опиратися планам Ковпервуда. Стробік і сам був дуже

стривожений. Він, Вайкрофт і Хармон теж користувалися коштами міського казначейства — щоправда, в значно менших розмірах, бо їм був непритаманний фінансовий розмах Ковпервуда, — і тепер вони мали покрити борг до того, як зчиниться буря. Якщо Ковпервуд збанкрутує, і у Стінера виявиться дефіцит, не виключено, що проведуть перевірку всього бюджету, а тоді випливуть на світ і їхні махінації. Щоб не бути звинуваченими в посадовому злочині, необхідно так чи інак повернути гроші.

— Ідіть до Молленгауера, — порадив Стінерові Стробік згодом після того, як Ковпервуд пішов, — і розкажіть йому про все. Він підтримував вашу кандидатуру і влаштував вас на посаду скарбника. Розкажіть йому, в якому ви становищі, і запитайте, що робити. Він знайде вихід. Запропонуйте йому ваші акції в обмін на допомогу. Вам доведеться на це піти. Нічого іншого просто не залишається. А отому спритнику Ковпервуду, чорт забирай, не давайте більше жодного долара! Пам’ятайте: це він штовхнув вас у прірву, з якої ви не знаєте, як вибратися! Зрештою, якщо Молленгауер відмовиться вам допомогти, нехай хоч змусить Ковпервуда повернути гроші в казну. Молленгауер зуміє вплинути на нього.

Стробік навів ще безліч доказів, і коли він пішов, Стінер щодуху кинувся до Молленгауера. Він був такий переляканий, що задихався і готовий був впасти на коліна перед цим американським німцем, знаним фінансистом і політиком. Якби ж то містер Молленгауер погодився йому допомогти… Тоді є надія виплутатися з цієї історії і не потрапити до в’язниці…

— О Господи! Божечку! — шепотів він, поспішаючи до Молленгауера. — Що мені робити?

Позиція, зайнята Генрі Молленгауером, жорстким політиком і ділком, який пройшов сувору школу, була така, яку зайняв би будь-який капіталіст за цих складних обставин.

Перебираючи в пам’яті те, що сказав йому Батлер, Молленгауер насамперед прикинув, які вигоди він може отримати з цієї ситуації. Потрібно (якщо, звісно, це можна зробити, не скомпрометувавши себе) заволодіти акціями кінних залізниць, що перебувають у володінні Стінера. Ці акції неважко перевести через біржових маклерів на ім’я якоїсь підставної особи, а потім уже на нього, Молленгауера. Для цього доведеться добряче натиснути на скарбника, коли той прийде

сьогодні до нього. Що ж стосується недостачі в п’ятсот тисяч доларів у касі казначейства, то Молленгауер ще не уявляв собі, що тут можна вдіяти. Найімовірніше, Ковпервуд не зможе покрити свою заборгованість. Що ж, місто в такому разі зазнає збитків, але скандал необхідно зам’яти до закінчення виборів. Якщо інші лідери партії не виявлять великодушності (як і припускав Молленгауер), то Стінеру, безумовно, не оминути викриття, арешту, суду, конфіскації майна і, можливо, навіть в’язниці. Щоправда, коли хвиля громадського обурення дещо спаде, можна буде добитися від губернатора пом’якшення вироку. Чи була тут очевидною злочинна співучасть Ковпервуда — це Молленгауера не цікавило. Сто проти одного, що ні. Цей чоловік досить хитрий і обережний. Утім, якщо випаде можливість вигородити скарбника, звалivши провину на Ковпервуда і таким чином усунути пляму з репутації партії, Молленгауер, звісно ж, не буде заперечувати. Але спочатку потрібно детальніше дізнатися про історію взаємин цього біржовика зі Стінером і заодно прибрати до рук все, чим той встиг поживитися на посаді скарбника.

Увійшовши до Молленгауера, Стінер геть виснажився і просто впав у крісло. Його мозок відмовлявся працювати, нерви здали, страх остаточно оволодів ним.

— Що скажете, містере Стінер? — холодно запитав Молленгауер, удаючи, ніби не знає, що привело до нього скарбника.

— Я прийшов поговорити про позики, що я їх надав містеру Ковпервуду.

— А в чому, власне, річ?

— Він винен мені, а точніше міському казначейству, п’ятсот тисяч доларів. Наскільки мені відомо, йому загрожує банкрутство, і в такому разі він не зможе повернути ці гроші.

— Хто вам сказав, що йому загрожує банкрутство?

— Містер Сенгстек. А згодом містер Ковпервуд і сам заїжджав до мене. Він пояснив, що для уникнення краху йому необхідно дістати ще грошей. І просив у мене додатково триста тисяч доларів. Запевняв, що ця сума потрібна йому будь-що.

— Оце так! — вигукнув Молленгауер, розігруючи щире здивування. — Але ви, гадаю, не погодилися? У вас і без того вистачить неприємностей. Якщо він захоче дізнатися, чому ви йому відмовляєте, спрямуйте його до мене. І не давайте йому більше

жодного долара. В іншому разі, якщо справа дійде до суду — вас не пощадять. Я й так не знаю, що можна для вас зробити. Але якщо ви не будете більше позичати йому грошей, ми, можливо, що-небудь придумаємо. Не обіцяю напевне, але спробуємо. Тільки дивіться: щоб жоден долар з казначейства більше не пішов на продовження цієї темної справи. Вона й так має досить неприваблений вигляд.

Молленгауер втупив у Стінера застережливий погляд. Той, змучений і розбитий, вловивши в словах свого покровителя слабкий натяк на милосердя, зісковзнув із крісла і впав перед ним на коліна, заламуючи руки, неначе перед розп'яттям.

— О, містере Молленгауер! — лепетав він, задихаючись і схлипуючи. — Повірте, я не замислював нічого поганого! Стробік і Вайкрофт запевняли мене, що це цілком законно. Ви ж самі направили мене до Ковпервуда. Я робив тільки те, що робили інші, — так принаймні мені здавалося. Містер Боуд, мій попередник, чинив так само: він вів ці справи через фірму «Тай і Ко». У мене ж дружина і четверо дітей, містере Молленгауер! Моєму молодшому тільки сім років. Подумайте тільки, містере Молленгауер! Що означатиме для них мій арешт! Я не хочу до в'язниці! Я не думав, що порушую закон, слово честі, не думав! Я віддам усе, що в мене є. Візьміть мої акції, будинки, земельні ділянки — все, геть усе, тільки виручіть мене із біди! Не дайте їм посадити мене за ґрати.

Товсті побілілі губи скарбника судомно тремтіли, рясні сльози котилися по його обличчю, яке щойно було блідим, а тепер стало багряним. Видовище жалюгідне, але, на жаль, не таке вже й рідкісне, коли зазирнути за лаштунки життя титанів фінансового і політичного світу…

Молленгауер дивився на нього холодно й відсторонено. Він часто бачив слабких людей, не більш безчесних, ніж він сам, але позбавлених його розуму і мужності, і вони так само благали його — необов'язково на колінах, але все одно це були люди зі зламаною волею і духом. Життя, в уявленні цієї людини з багатим і складним життєвим досвідом, було безнадійно заплутаним клубком. Що ж робити з так званою мораллю і моральними заповідями? Цей Стінер вважає себе безчесною людиною, а його, Молленгауера, чесним. Ось він і кається перед ним у своїх злочинах, благає, звертаючись до нього, наче до праведника чи святого. А тим часом Молленгауер знає, що сам

він такий же безчесний, але хитріший, більш далекоглядний і розважливий. Річ не в тім, що Стінер аморальний, а в тім, що боязкий і дурний. У цьому його головна провина. Є люди, які гадають, що існує певний таємничий кодекс прав, певний ідеал людської поведінки. Але він відірваний і нескінченно далекий від практичного життя. Скажімо, він, Молленгауер, ніколи не бачив, щоб ці закони втілювалися в життя, а якби це трапилося, це призвело б лише до фінансового (не морального, цього він би не стверджував) краху. Люди, які чіплялися за цей безглуздий ідеал, ніколи не були видатними діячами в будь-якій практичній сфері. Вони завжди залишалися жебраками, жалюгідними, безталанними мрійниками. Як би йому не хотілося, він не міг би Стінерові все це розтлумачити, та й не хотів щось йому пояснювати. Шкода, звісно, діточок Стінера, шкода його дружину! Їй, певно, теж довелося чимало попрацювати в житті, як, утім, і її чоловікові, щоб пробити собі дорогу і принаймні чогось досягти. І раптом — оце несподіване лихо, ця чиказька пожежа, яка звела нанівець всі їхні старання! Дивний збіг обставин… Коли щось і змушувало Молленгауера сумніватися в існуванні милосердного і всемогутнього провидіння, то саме такі фінансові або громадські події, що обрушуються, як грім серед ясного неба, і приносять загибель і розорення безлічі людей.

— Встаньте, Стінере, — спокійно сказав він після нетривалого мовчання. — Не можна так розпускатися. Ридати нічого — сльозами горю не допоможеш. Зберіться з думками і гарненько обміркуйте своє становище. Можливо, воно не таке вже й безнадійне.

Поки Молленгауер говорив, Стінер сяк-так вмостився в крісло і безпорадно схлипував, витираючи очі хустинкою.

— Я зроблю все можливе, Стінере, хоча нічого конкретного зараз не обіцяю і за результат ручатися не можу. У нашому місті діють різні політичні сили. Можливо, мені і не вдасться врятувати вас, але я спробую. Зате ви повинні повністю довіритися мені. Не кажіть і не робіть нічого, попередньо не порадившись зі мною. Час від часу я буду посилати до вас свого секретаря зі вказівками, як діяти. До мене не приходьте, поки я сам вас не покличу. Ви мене зрозуміли?

— Так, містере Молленгауер.

— Ну, а тепер витріть очі. Негаразд з моєї контори виходити із заплаканими очима. Їдьте до себе в казначейство, а я надішлю до вас

Сенгстека. Від нього ви дізнаєтеся, що робити. Виконуйте все, що він скаже. А щойно я дам вам знати — приходьте негайно.

І він підвівся — величний, самовпевнений, поважний. Його туманні обіцянки повернули Стінеру душевну рівновагу. Невже містер Молленгауер, могутній Молленгауер, допоможе йому виплутатися з біди? Дай Боже… Зрештою, не виключено, що в'язниця омине його. За кілька хвилин Стінер вирушив до казначейства, і на його обличчі, ще донедавна червоному від сліз, уже не помітно було слідів пережитого потрясіння.

Не минуло й години, як до казначейства (вдруге за цей день) прийшов Ебнер Сенгстек, смаглявий чоловічок із всохлою правою ногою, взутою у важкий черевик на потовщеній підошві. На його вилицюватому, надзвичайно розумному обличчі світилися жваві, пронизливі, але непроникні очі. Сенгстек якнайкраще підходив для ролі секретаря Молленгауера. Досить було поглянути на нього, щоб уже не сумніватися, що він змусить Стінера чинити точно за вказівкою їхнього спільного господаря. Зараз його завданням було умовити скарбника негайно перевести через маклерів Батлера — «Тая і Ко» — свої акції кінних залізниць на ім'я одного дрібного агента з кліки Молленгауера, який потім, у свою чергу, мав перевести їх на ім'я патрона. Та дещиця, яку Стінеру належало отримати за ці папери, мала піти на покриття дефіциту в казначействі. «Тай і Ко» зможуть так повести справу, що ніхто не перехопить цих цінностей, і в той же час нададуть їй вигляду звичайної біржової операції. Сенгстек уже встиг, в інтересах свого шефа, перевірити стан справ Стінера і попутно дізнався, для чого брали гроші в казначействі Стробік, Вайкрофт і Хармон. Цій трійці (через іншого посередника) теж був запропонований вибір: або негайно продати всі наявні в них акції, або постати перед судом. З ними не варто панькатися: вони були лише дрібними коліщатками в політичній машинерії Молленгауера. Суворо наказавши Стінеру ні на кого не переписувати рештки свого статку і не слухатися нічиїх порад, передовсім — підступного Ковпервуда, Сенгстек пішов.

Не варто й казати, що Молленгауер залишився дуже вдоволений таким поворотом справ. Тепер Ковпервуд, швидше за все, буде змушений звернутися до нього. Але навіть якщо він цього не зробить, в руках Молленгауера все одно зосередиться чимала кількість тих

підприємств, у яких Ковпервуд так недавно грав провідну роль. Якщо ж Молленгауеру будь-якими засобами вдасться роздобути ще й інші, то Сімпсону й Батлеру годі й заїкатися про кінні залізниці! Його частка в цій справі тепер не тільки не поступалася частці інших власників, але, можливо, навіть перевершувала її.

28

Таким був стан речей у понеділок, до кінця дня, коли Ковпервуд знову приїхав до Стінера. Скарбник сидів у своєму службовому кабінеті — самітній, пригнічений, у стані, близькому до непритомності. Він хотів ще раз побачити Ковпервуда, але разом з тим боявся зустрічі з ним.

— Джордже, — без зволікань почав Ковпервуд, — у мене немає жодної зайвої хвилини. Я прийшов, щоб востаннє сказати вам: ви маєте дати мені триста тисяч доларів, якщо не хочете, аби я збанкрутував. Справи сьогодні обернулися дуже кепсько. Я буквально в безвиході. Але довго така буря лютувати не може, це очевидно, судячи з її перебігу.

Він дивився на Стінера і читав на його обличчі жах і болісну, але безсумнівну затятість.

— Чикаго горить, але дуже скоро його почнуть відбудовувати заново. І тоді почнеться підйом у справах. Так от, візьміться за розум і допоможіть мені. Не піддавайтеся страху!

Стінер почав розгублено соватися в кріслі.

— Не дозволяйте цим політичним авантюристам так залякувати вас. Паніка вщухне за кілька днів, і ми з вами станемо багатшими, ніж були. Ви бачилися з Молленгауером?

— Та-ак…

— І що ж він вам сказав?

— Те, що я й очікував… Він категорично заборонив мені мати з вами справу. Я не можу, Френку, розумієте, не можу! — заволав Стінер в нестямі. Він так нервував, що не в змозі був всидіти на місці під час цієї розмови. — Я не можу! Вони мене загнали в глухий кут, зацькували, їм відомі всі наші оборудки! Послухайте, Френку! — Стінер безтямно ухопив голову руками, — Ви повинні врятувати мене з біди! Поверніть ці п’ятсот тисяч доларів! Інакше я пропав! Якщо ви не повернете борг і збанкрутуєте, мене запроторять до в’язниці! А у мене ж дружина і четверо діток… Френку! Я не можу цього витримати. Ви надто широко розмахнулися! Я не мав права так ризикувати! Я й не пішов би на цей ризик, якби ви мене не вмовили.

Спочатку я не уявляв собі, чим це може скінчитися. З мене досить, Френку! Не можу! Я віддам вам усі свої акції, а ви поверніть мені ці п’ятсот тисяч, і ми квити.

Голос Стінера переривався, він витирав рукою спітніле чоло і з тупим благанням вдивлявся в Ковпервуда.

Той, у свою чергу, дивився на нього кілька секунд холодним, презирливим поглядом. Він добре знав людську вдачу, і ніякі химерії, особливо в мить паніки, не могли його здивувати. Але Стінер перевершив усі сподівання.

— З ким ви ще бачилися, Джордже, після того, як я пішов? Хто у вас був? Навіщо ви знадобилися Сенгстеку?

— Він сказав мені те саме, що й Молленгауер. Нікому і ні за яких обставин не давати більше в борг! А головне — щонайшвидше витребувати у вас п’ятсот тисяч доларів.

— І ви вважаєте, що Молленгауер хоче допомогти вам, так? — запитав Ковпервуд, безуспішно намагаючись приховати своє презирство до цієї людини.

— Сподіваюся, що так. Хто ж іще може допомогти мені, Френку, якщо не він? Молленгауер — велика сила в нашому місті.

— Вислухайте мене, — знову почав Ковпервуд, свердлячи Стінера поглядом. Він витримав коротку паузу. — Як Молленгауер наказав вам розпорядитися вашими акціями кінних залізниць?

— Продати їх через контору «Тай і Ко», а гроші внести до державної скарбниці.

— А кому продати? — запитав Ковпервуд, напружено вдумуючись в останні слова Стінера.

— Дивне запитання — ймовірно, будь-кому, хто побажає їх купити.

— Усе зрозуміло, — сказав Ковпервуд, уяснивши, в чому суть. — Я, власне, міг і сам здогадатися. Джордже, вони вас грабують! Норовлять привласнити ваші акції. Молленгауер водить вас за носа. Він знає, що я не в змозі зараз задовольнити вашу вимогу, тобто повернути вам п’ятсот тисяч доларів. Тому змушує вас викинути ваші акції на біржу, а там уже він зуміє їх загарбати. Можете бути певні, що у нього все вивірено. Щойно ви його послухаєтеся — я опинюся у нього в лапах — так, принаймні, думає він, а точніше, вони, себто ще Батлер і Сімпсон. Вони утрьох хочуть прибрати до рук усю міську конку — я це знаю, відчуваю! Я вже давно цього чекав. Молленгауер

так само мало думає про допомогу вам, як про те, щоб змахнути крильцями і полетіти. Пам'ятайте, що я сказав: щойно ви продасте ваші акції, він втратить до вас будь-який інтерес. Невже ви гадаєте, що він хоч пальцем ворухне, щоби врятувати вас від в'язниці, коли ви вже не матимете стосунку до кінних залізниць? Яка дурниця! Якщо ви на це сподіваєтеся, Джордже, то це означає, що ви ще дурніший, ніж я гадав! Не втрачайте глузду! Не можна аж так губитися! Заспокойтеся і погляньте небезпеці в обличчя. Поясню ще раз. Якщо ви мене зараз не підтримаєте, і найпізніше завтра вранці не дасте мені трьохсот тисяч доларів — я пропаща людина, і ви теж! А тим часом наші справи, по суті, йдуть непогано. Наші акції мають сьогодні не меншу цінність, ніж мали раніше. Зрозумійте ж, чорт забирай, що ці акції забезпечені існуючими залізницями! Дороги — вигідна справа! Лінія Сімнадцятої і Дев'ятнадцятої вулиць вже зараз приносить тисячу доларів у день. Які ще докази вам потрібні, га? Лінія Грін і Коутс дає п'ятсот доларів щодня. Ви боїтеся, Джордже! Вас залякали ці кляті аферисти. Ви маєте таке ж право давати в борг гроші, як і ваші попередники — Боуд і Мертаг. Вони цим займалися постійно. Допоки ви робили те саме в інтересах Молленгауера і його поплічників — все було начебто в нормі! Розберімося, що означає покласти в банк кошти міського казначейства? Хіба це не та сама позика?

Ковпервуд мав на увазі звичай, що широко практикувався: депонувати частину міських коштів (наприклад, амортизаційний фонд) при дуже низьких відсотках або зовсім безоплатно у банки, із якими були пов'язані Молленгауер, Батлер і Сімпсон. Це вважалося їх «законним» прибутком.

— Не відмовляйтеся від останніх шансів на порятунок, Джордже! Не складайте зброї! За кілька років у вас будуть мільйони, і тоді ви до кінця життя зможете сидіти склавши руки. Вам залишиться один клопіт — зберігати те, що у вас є.

Ручаюся, якщо ви мене не підтримаєте — вони відречуться від вас тієї ж миті, як я стану банкрутом, спокійнесенько дозволивши вам сісти у в'язницю. Хто внесе за вас у міське казначейство півмільйона доларів, Джордже? Де в такі скрутні часи роздобуде їх Молленгауер, Батлер, чи будь-хто інший? Зараз це неможливо. Та вони й не збираються цього робити! Коли мені прийде кінець, пропали й ви. Але запам'ятайте: у кримінальному провадженні будете фігурувати ви, а не

я. Мені, Джордже, вони нічого не зможуть зробити. Я просто маклер. Я не кликав вас. Ви прийшли до мене з доброї волі. Якщо ви мені не допоможете — вам гаплик, і ви підете просто до в'язниці — за це я ручаюсь. Чому ви не захищаєтеся, Джордже? Чому не хочете відстояти себе? У вас же дружина і діти, про яких ви зобов'язані подумати. Що може змінитися від того, що ви позичите мені ще триста тисяч? Якщо вас притягнуть до відповідальності — це нічого не змінить. А головне — якщо ви позичите мені ці гроші, ні про який суд уже не буде й мови. Тоді мені не загрожує банкрутство. Через тиждень, через десять днів — буря вщухне, і ми знову будемо багаті. Заради Бога, Джордже, не розкисайте! Зберіться з духом і дійте розумно.

Він замовк, але обличчя Стінера від відчаю стало схожим на розпливчастий холодець.

— Не можу, Френку… — безтямно твердив він. — Кажу вам — не можу… Вони зі мною розправляться вмент. Вони мене зі світу зженуть. Ви не знаєте цих людей!

У ганебній слабкості Стінера Ковпервуд прочитав свій вирок. Що можна зробити з таким слимаком? Як вселити в нього бадьорість? Ні, це безнадійно… З жестом, що виражав огиду, горду байдужість і відмову від усіх подальших умовлянь, він попрямував до виходу. Але в дверях на мить зупинився.

— Джордже… — сказав він. — Мені дуже шкода, від щирого серця шкода вас, а не себе. Я так чи інак виплутаюсь. Я буду багатим. Але ви, Джордже, робите найбільшу в своєму житті помилку. Ви станете жебраком, каторжником і, окрім себе, вам не буде кого звинувачувати. Уся ця біржова кон'юнктура спричинена пожежею. Мої справи, якщо не брати до уваги падіння цінностей на біржі внаслідок паніки, цілком у порядку. А ви сидите тут при грошах і дозволяєте залякувати себе зграї інтриганів і здирників, які мають право вплутуватись у ваші і мої справи не більше, ніж перший стрічний. Вони цікавляться вами лише тому, що сподіваються вас обібрати. Зрозумійте: вони утримують вас від єдиного кроку, який ще міг би вас врятувати! Через якісь нещасні триста тисяч, які я за три або чотири тижні повернув би вам у п'ятикратному розмірі, ви готові приректи мене на банкрутство, а себе — на каторгу. Я відмовляюся розуміти вас, Джордже! Ви — божевільний! Ви до самої смерті будете жалкувати через це рішення.

Він зачекав декілька секунд (раптом його слова в останню мить справлять якийсь вплив?), але переконавшись, що Стінер, як і раніше, глухий до всіх аргументів, скорботно похитав головою і вийшов.

Уперше за все своє життя Ковпервуд на мить відчув страшенну втому, більше того — відчай. Він завжди глузливо ставився до грецьких міфів про людей, переслідуваних злими фуріями. А тепер лиха доля немов і справді накинулась на нього. Дуже схоже на те. Але, так чи інак, він не дасть себе залякати! І навіть у ці хвилини важких переживань він вийшов своєю звичною бадьорою ходою, високо піднявши голову і розправивши плечі.

У великій кімнаті, що прилягала до кабінету Стінера, Ковпервуд зустрів Альберта Стаєрса, керуючого канцелярії і секретаря міського скарбника. Ковпервуд приязно ставився до нього і не раз обговорював із ним другорядні угоди, що стосувалися міської позики, оскільки Стаєрс розумівся на тонкощах фінансових операцій і звітності незрівнянно ліпше за свого начальника.

Побачивши Стаєрса, Ковпервуд раптом згадав про сертифікати міської позики, які він купив на шістдесят тисяч доларів. Він не здав їх в амортизаційний фонд і найближчим часом не збирався здавати (хоча б тому, що не мав можливості цього зробити, поки у нього на руках знову не буде значних грошових ресурсів). Справа в тому, що ці сертифікати він використав на погашення невідкладних платежів, а грошей для їх викупу, точніше реалізації, у нього не було, як, утім, не було й бажання викупати їх. Відповідно до закону, Ковпервуд зобов’язаний був негайно депонувати сертифікати на рахунок міського казначейства і тільки після цього отримати за них компенсацію у скарбника. Інакше кажучи, міський скарбник не мав права оплачувати таку операцію, поки Ковпервуд (особисто або через своїх агентів) не надав йому підтвердження здачі придбаних ним сертифікатів до банку або іншої фінансової установи. Насправді ж ані Ковпервуд, ані Стінер цього закону не дотримувалися. Ковпервуд міг купувати сертифікати міської позики для амортизаційного фонду на будь-яку суму, закладати їх де йому було завгодно і отримувати відповідну компенсацію з міського казначейства без будь-яких підтверджень. До кінця місяця казначейству зазвичай вдавалося з різних джерел зібрати стільки сертифікатів, скільки потрібно було для покриття дефіциту, але (і це траплялося неодноразово) на дефіцит взагалі дивилися крізь пальці,

якщо гроші, отримані від застави сертифікатів, потрібні були Ковпервуду для його біржових махінацій. Звісно, це суперечило закону, але ні Ковпервуд, ні Стінер не рахувалися, точніше, не хотіли рахуватися з законом.

Ускладнення в цей момент полягало в тому, що Ковпервуд отримав від Стінера наказ утриматися як від придбання, так і від продажу сертифікатів. Цей наказ спонукав його до суто офіційних відносин із міським казначейством. Щоправда, остання купівля була здійснена до отримання листа, але Ковпервуд не здав сертифікатів до фонду. Зараз йому потрібно було дістати чек на витрачену ним суму; але ж не виключено, що стара й зручна система зведення балансу до кінця місяця ще не була скасована. Стаєрс може зажадати у нього розписку банку про здачу сертифікатів. Тоді йому не бачити, як своїх вух, цього чека на шістдесят тисяч доларів, бо на руках у нього немає паперів і, отже, депонувати їх неможливо. Якщо ж Стаєрс нічого не зажадає, то Ковпервуд отримає необхідний чек. Але згодом така махінація може стати підставою для судового переслідування. Якщо він до банкрутства не здасть сертифікатів, йому згодом можуть висунути обвинувачення в шахрайстві. Однак, міркував собі Ковпервуд, може статися й так, що він не збанкрутує. Якщо хоча б кілька банків, з якими він веде справи, з певної причини змінять свою позицію і перестануть вимагати від нього погашення заборгованості — він урятований. Цікаво, чи зчинить Стінер галас, якщо він все-таки отримає необхідний йому чек? І як поставляться до цього верховоди міста? Чи знайдеться прокурор, який сприятиме цій справі, якщо Стінер подасть позов? Ні, навряд; і взагалі тут немає чого боятися. Будь-який суд візьме до уваги угоду, що існувала між ним і Стінером, — між маклером і клієнтом. До того ж, коли гроші опиняться в його руках, сто шансів проти одного, що Стінер і не згадає про них. Ця сума буде зарахована до інших непогашених зобов’язань — і справі кінець. Усі ці міркування з блискавичною швидкістю промайнули в мозку Ковпервуда. Треба ризикнути. Він підійшов до столу секретаря.

— Послухайте, Альберте, — стишено вимовив він, — я вранці придбав для амортизаційного фонду на шістдесят тисяч доларів сертифікатів міської позики. Завтра я пришлю когось до вас за чеком, а ліпше — випишіть-но мені його зараз. Ваше повідомлення про припинення операцій я отримав. Зараз я їду до себе в контору. Ви

можете просто занести в амортизаційний фонд вісімсот облігацій із розрахунку сімдесят п’ять — вісімдесят доларів за штуку. Докладний опис я вам надішлю згодом.

— Будь ласка, містере Ковпервуд! — з готовністю погодився Альберт. — Я чув, що акції, мов навіжені, летять униз? Сподіваюся, вас ця паніка не зачепила?

— Лише частково, Альберте, — з посмішкою відповів Ковпервуд, тим часом як Стаєрс уже виписував чек.

А раптом через безглузду випадковість зараз вийде з кабінету Стінер і не допустить видачі чека, хоча це й законна операція? Він, Ковпервуд, має право на цей чек — звісно, за умови, що, як це й передбачається, депонує облігації у хранителя амортизаційного фонду. Ковпервуд з хвилюванням чекав, поки Альберт заповнить бланк, і тільки коли чек уже був у нього в руках, зітхнув із полегшенням. Шістдесят тисяч доларів у нього є, а ввечері він постарається реалізувати обіцяні йому сімдесят п’ять тисяч. Завтра треба буде знову побачитися з Кітченом, Волтером Лі, представниками «Джей Кук і Ко», «Кларк і Ко» — з усіма особами та представниками фірм, яким він винен гроші (а їх набрався довжелезний список), — і дізнатися про стан справ. Тільки б виграти час! Тільки б домогтися відстрочки хоча б на тиждень…

29

Однак про жодну відстрочку в такий напружений час не могло бути й мови. Сімдесят п’ять тисяч доларів, позичених у друзів, і шістдесят тисяч, здобутих у Стаєрса, пішли на погашення заборгованості Джирардському національному банку; залишок — тридцять п’ять тисяч — Ковпервуд поклав у сейф у себе вдома. Потім він востаннє звернувся до банківських та фінансових діячів із проханням допомогти і отримав відмову. Проте навіть у цей скрутний для нього час Ковпервуд не виявив жодних ознак слабкості. Він лише подивився з вікна свого кабінету на маленький дворик і зітхнув. Що ще міг він удіяти? Він надіслав батькові записку, просячи його прийти до сніданку. Іншу таку ж записку він надіслав юрисконсульту Гарперу Стеджеру — своєму однолітку, якого дуже любив. Розум Ковпервуда гарячково розробляв усе нові й нові плани отримання відстрочки — звернення до кредиторів тощо, — але, на жаль, його банкрутство було неминуче. Найгірше, що тоді розкриються його махінації з міським казначейством, і зчиниться не тільки громадський, а й політичний скандал. Найбільша з усіх небезпек, що загрожувала йому, — це звинувачення в співучасті (якщо не в юридичному, то в моральному сенсі) у розкраданні міських коштів. Авжеж, його конкуренти постараються, аби роздмухати скандал! Безумовно, він і після банкрутства зуміє поступово стати на ноги, але це буде дуже нелегко… А батько… Його теж не пощадять. Мабуть, він буде змушений піти з поста директора банку.

Ось які думки мучили Ковпервуда, коли до його кабінету увійшов розсильний і доповів про прихід Ейлін Батлер і Альберта Стаєрса (який приїхав майже одночасно з нею).

— Запроси міс Батлер, — сказав Ковпервуд, встаючи. — Містеру Стаєрсу запропонуй почекати.

Ейлін увійшла швидким, рішучим кроком. Ефектний золотаво-коричневий костюм із темно-червоними ґудзиками вигідно окреслював її фігуру. На голові у неї красувався маленький коричневий капелюшок із довгим пером, який, на її переконання, дуже їй пасував; шию оповивали кілька разків золотого намиста. Її руки, як і зазвичай,

обтягували м’які рукавички, на маленьких ніжках були взуті елегантні черевички. Вираз її очей був якимось по-дитячому ображеним, утім вона всіляко намагалася це приховати.

— Коханий! — вигукнула вона, простягуючи руки до Френка. — Що сталося? Мені так хотілося вчора ввечері про все розпитати тебе! Невже тобі загрожує банкрутство? Батько і Оуен говорили про це вчора.

— Що саме вони говорили? — запитав Ковпервуд, обнімаючи її і ніжно вдивляючись у її стривожені очі.

— Ох, ти знаєш, тато дуже лютився на тебе! Він підозрює нас. Хтось написав йому анонімного листа. Вчора він влаштував мені справжній допит — але нічого не вийшло! Я все заперечувала. Я вже двічі приходила сюди сьогодні вранці, але тебе не було. Я так боялася, що батько побачить тебе раніше і ти обмовишся.

— Я, Ейлін?

— Ні, звісно ж, ні! Я не думала про це. Утім, я й сама не пам’ятаю, що я думала. Любий, я в такій тривозі! Я всю ніч не спала. Я вважала себе сильною, але в душі так переживала за тебе! Знаєш, що він зробив: всадовив мене в крісло біля свого столу, прямо навпроти вікна, щоб краще бачити моє обличчя, і дав мені цього листа. Спершу я здивувалася, а тоді навіть і не пам’ятаю, що і як казала йому…

— Що ж ти все-таки відповіла?

— Ну, певно ж, я сказала: «Яка безсоромність! Це брехня!». Але сказала не відразу. Моє серце ледь не вискочило з грудей. Боюся, він усе збагнув по моєму обличчю. У мене навіть подих перехопило.

— Твій батько — дуже мудрий, — зауважив Ковпервуд. — Він — стріляний горобець. Тепер ти бачиш, у якому ми скрутному становищі. Слава Богу, що він лише показав тобі листа, а не надумав стежити за будинком. На це йому, ймовірно, було дуже важко зважитися. А тепер він нічого не може довести. Але він усе знає — його не обдуриш!

— Чому ти думаєш, що він знає?

— Я вчора бачився з ним.

— Він що-небудь говорив тобі?

— Ні. Але я бачив його обличчя: мені було досить того, як він дивився на мене.

— Любий мій… Але ж мені й батька дуже шкода…

— Авжеж. Мені також. Утім, тепер уже пізно. Про це треба було думати раніше.

— Але я так кохаю тебе! Ох, любий мій, він мені цього ніколи не пробачить! Він мене обожнює. Він не повинен знати! Я ні в чому не зізнаюся! Але... О, Боже!

Вона притиснула руки до грудей, а Ковпервуд дивився їй у вічі, намагаючись її заспокоїти. Повіки Ейлін тремтіли, губи дрижали. Їй було боляче за батька, за себе, за Френка. Дивлячись на неї, Ковпервуд уявляв собі всю силу батьківської любові Батлера, а також усю силу і небезпеку гніву старого підрядника. Скільки ж різних обставин тут переплiталося, і як трагічно могло все це скінчитися!

— Ну, годі, люба! — сказав він. — Тепер уже нічому не зарадиш. Де ж моя сильна, сміліва Ейлін? Я вважав тебе мужньою. Невже я помилявся? А зараз я так потребую, щоб ти була сильною.

— Справді?

— Ще б пак!

— У тебе великі неприємності?

— На мене, мабуть, чекає банкрутство, моя люба.

— Не може бути…

— Так, дівчинко! Я загнаний у глухий кут. І поки не бачу виходу. Я чекаю зараз свого батька і Стеджера, мого юриста. Тобі не можна тут залишатися, моя втіхо. Твій батько може будь-якої миті зайти сюди. Ми повинні десь зустрітися завтра, скажімо, у другій половині дня. Ти знаєш індіанську скелю на березі Віссахікону?

— Знаю.

— Можеш бути там завтра о четвертій?

— Можу.

— Пильнуй лише, чи за тобою не стежать. Якщо я не прийду до пів на п’яту — не чекай мене. Це означатиме, що я підозрюю стеження. Утім, боятися нема чого — треба тільки бути обережними. А тепер іди, моя кохана! У будинку 931 нам уже не можна бувати. Доведеться підшукати щось інше.

— Ох, любий мій, це все так жахливо!

— Нічого, Ейлін, я знаю, що ти візьмеш себе в руки і будеш хороброю дівчинкою. Ти сама бачиш, наскільки це важливо для мене!

Ковпервуд уперше виглядав пригніченим.

— Добре, любий, добре! — відповіла Ейлін, обнімаючи його і пригортаючи до себе. — Авжеж, ти можеш на мене розраховувати! О, Френку, як я тебе кохаю! Я просто розчавлена горем! Але, можливо, ти ще уникнеш банкрутства? Утім, що нам до цього, коханий, адже все одно нічого не зміниться, правда ж? Хіба ми будемо менше кохати одне одного? Я на все готова заради тебе, любий! І в усьому буду тебе слухатися. Вір мені! Від мене ніхто нічого не дізнається.

Вона вдивлялася в його суворе, бліде обличчя, і готовність боротися за найдорожчу людину поступово наростала в ній. Її пристрасть була гріховною, беззаконною, аморальною, але це було кохання, а йому, зацькованому законом, властива полум'яна відвага.

— Я кохаю тебе! Кохаю, Френку, дуже — повсякчас твердила вона.

Він вивільнився з її обіймів.

— Іди, моя крихітко! Пам'ятай — завтра о четвертій. Я чекаю на тебе. І головне — мовчи. Нікому ні в чому не зізнавайся.

— Будь певен!

— І не хвилюйся за мене. Усе владнається.

Він ледве встиг поправити краватку і в невимушеній позі всістися біля вікна, як до кабінету увірвався керуючий канцелярією Стінера — блідий, засмучений, очевидно, не тямлячись від хвилювання.

— Містере Ковпервуд, пам'ятаєте той чек, який я вчора ввечері виписав вам?.. Так от, містер Стінер каже, що це незаконно, що я не повинен був цього робити! І загрожує всю відповідальність покласти на мене. Він каже, що мене можуть заарештувати за співучасть у злочині! Що він мене звільнить, якщо я не поверну чека, і негайно запроторить до в'язниці. Містере Ковпервуд, я ж ще зовсім молодий! Я щойно почав жити. У мене дружина і маленький син. Невже ви дозволите, щоб він вчинив таке зі мною? Ви ж віддасте мені цей чек, правда? Без нього я не можу повернутися до казначейства. Він запевняє, що на вас чекає банкрутство, що ви це знали і тому не мали права брати у мене чек.

Ковпервуд зацікавлено дивився на нього. Його вражало, наскільки різноликі були всі ці провісники лиха. Так, якщо вже починають сипатися нещастя — то вони сиплються з усіх боків. Стінер не мав права висувати проти свого підлеглого таке звинувачення. Операція з чеком не була протизаконною. Імовірно, скарбник від страху зовсім розгубився. Щоправда, він, Ковпервуд, отримав розпорядження більше

не купувати і не продавати облігацій міської позики, але воно прийшло вже після купівлі цієї партії і зворотної сили не має. Стінер залякував свого бідолашного секретаря — людину значно більш гідну, ніж він сам, аби отримати цей чек на шістдесят тисяч доларів. Жалюгідний боягуз! Правильно хтось сказав, що не виміряти глибин ницості, до яких може впасти бовдур!

— Ідіть до Стінера, Альберте, і скажіть йому, що це неможливо. Облігації міської позики були придбані до того, як прийшло його розпорядження — це легко перевірити за протоколами фондової біржі. Тут немає нічого протизаконного. Я маю право на цей чек, і будь-який суд, якщо я побажаю до нього звернутися, вирішить справу на мою користь. Ваш Стінер зовсім втратив клепки. Я ще не банкрут. Вам не загрожує жодне судове переслідування, а коли щось таке й трапиться — я знайду спосіб захистити вас. Я не можу повернути вам чек, бо у мене його немає, але навіть якби й був, я й не подумав би його повертати. Бо це означало б, що я дозволив дурневі обдурити мене. Дуже шкодую, але нічим не можу допомогти.

— О, містере Ковпервуд! — на очах Стаєрса виступили сльози. — Стінер мене звільнить! Він конфіскує мою заставу! Мене виженуть на вулицю! Крім платні, у мене майже нічого немає!

Він почав заламувати руки, але Ковпервуд тільки скорботно похитав головою.

— Не так усе страшно, як вам видається, Альберте. Стінер тільки погрожує. Він нічого вам не може зробити. Це було б несправедливо і незаконно. Ви можете подати на нього позов до суду і отримати те, що вам належить. Я зроблю все, від мене залежне, щоб допомогти вам. Але цей чек на шістдесят тисяч доларів я повернути не можу, бо у мене його немає, розумієте? Тут я безсилий. Повторюю: його у мене немає. Він пішов на сплату за облігації. Цих облігацій у мене також немає. Вони в амортизаційному фонді або будуть там найближчим часом.

Ковпервуд замовк, пошкодувавши, що згадав про це. Останні слова ненавмисно зірвалися у нього з язика; це траплялося з ним дуже рідко і зараз пояснювалося лише винятковою складністю становища. Стаєрс продовжував благати, але Ковпервуд стояв на своєму: це марно. Нарешті молодик пішов, переляканий, розбитий, надламаний. У його очах стояли сльози. Ковпервуд від щирого серця йому співчував.

Ледве встигли зачинитися двері за Стаєрсом, як Ковпервуду повідомили про прихід батька.

Старий виглядав украй змученим. Напередодні вони розмовляли з Френком майже до світанку, але наслідком цієї розмови було лише відчуття повної невпевненості в майбутньому.

— Добридень, батьку! — бадьоро привітав його Френк, помітивши пригнічений стан старого.

Він і сам тепер розумів, що надії на порятунок вже не залишилося, але яка була користь від того, що він у цьому зізнається?

— Ну, як справи? — запитав Генрі Ковпервуд для годиться, з зусиллям піднімаючи очі на сина.

— Як тобі сказати… Над нами нависли грозові хмари. Я вирішив, батьку, скликати своїх кредиторів і просити їх про відстрочку. Іншого виходу немає. Я позбавлений можливості реалізувати будь-яку значну суму. Сподівався, що Стінер передумає, але про це не може бути й мови. Його секретар щойно вийшов звідси.

— Навіщо він приходив? — поцікавився Ковпервуд-старший.

— Хотів, щоб я повернув йому чек на шістдесят тисяч, виданий мені на сплату за облігації міської позики, які я придбав учора.

Френк, однак, мовчав про те, що він заклав ці облігації, як і про те, що чек він використав для погашення заборгованості Джирардському національному банку, а до того ж залишив собі тридцять п’ять тисяч готівкою.

— Ну, це вже нікуди не годиться! — обурився старий Ковпервуд. — Я думав, що у нього більше здорового глузду. Адже це цілком законна угода. Коли, ти кажеш, він повідомив тебе про необхідність припинити купівлю облігацій?

— Вчора близько дванадцятої.

— Він із глузду з’їхав! — лаконічно зауважив старий.

— Це все справа рук Молленгауера, Сімпсона і Батлера, я знаю. Вони підкрадаються до моїх акцій кінних залізниць. Але у них нічого не вийде! Хіба що після встановлення опіки щодо моїх справ і після того, як ущухне паніка. Переважне право придбання цих паперів буде надано моїм кредиторам. Нехай купують у них, якщо хочуть! Якби не було цієї історії з позикою на суму п’ятсот тисяч — я б навіть не хвилювався. Мої кредитори підтримали б мене. Але щойно це набуде розголосу… А тут ще вибори на носі! Слід сказати, що я не хотів

псувати відносини з Девідсоном і заклав ці облігації. Я розраховував зібрати достатньо грошей і викупити їх. Адже їм, власне кажучи, слід було би перебувати в амортизаційному фонді.

Старий джентльмен відразу зрозумів, у чому справа, і спохмурнів.

— Ти можеш нажити собі таким чином великі неприємності, Френку!

— Це питання суто формальне, — відповів син. — Хтозна, можливо, я маю намір викупити їх. Я буду намагатися зробити це сьогодні до третьої години, якщо встигну. У моїй практиці траплялося, що минало вісім чи десять днів, перш ніж я здавав сертифікати в амортизаційний фонд. У таку бурю, як зараз, я маю право викручуватися на власний розсуд.

Ковпервуд-старший потер підборіддя. Те, що він почув, украй стривожило його, але виходу зі становища, що склалося, він не бачив. Його особисті ресурси були вичерпані. Він втупився у вікно на зелений дворик. Можливо, це питання і справді суто формальне — хтозна… Фінансові відносини міського скарбника з іншими маклерами і до Френка не були впорядковані як слід. Це відомо кожному банківському діячеві. Можливо, і в цьому випадку це візьмуть до уваги? Важко сказати… Але, хай там що, справа ця ризикована і не зовсім чиста. Було б добре, якби Френк встиг вилучити облігації і депонував їх як належиться.

— На твоєму місці я постарався б викупити їх, — порадив старий Ковпервуд.

— Я так і зроблю, якщо зможу.

— Скільки у тебе грошей?

— Загалом тисяч двадцять. Треба ж мені мати хоч трохи готівки на випадок припинення платежів.

— У мене до вечора набереться тисяч вісім-десять.

Старий розраховував отримати цю суму, перезаставивши будинок.

Ковпервуд спокійно подивився на нього. Він усе сказав батькові, більше йому додати було нічого.

— Після того, як ти підеш, я востаннє спробую умовити Стінера, — сказав він. — Ми підемо до нього разом з Гарпером Стеджером, якого я чекаю з хвилини на хвилину. Якщо Стінер буде твердо стояти на своєму, я розішлю сповіщення всім кредиторам, а також повідомлю секретаря біржі. Що б не трапилося, батьку, прошу тебе — не

засмучуйся! Утім, ти вмієш тримати себе в руках. Я лечу в прірву, однак, якби у Стінера була хоч краплина розуму... — Френк помовчав. — Але який сенс говорити про цього ідіота!

Він почав дивитися у вікно, думаючи про те, як легко могло б усе владнатися за допомогою Батлера. Якби ще не було цього злощасного анонімного листа… Замість того, щоб завдавати шкоди своїй же партії, Батлер у таких крайнощах, безсумнівно, виручив би його. Але тепер…

Батько встав, збираючись іти. Відчай, ніби гарячковий озноб, наскрізь пронизував його.

— Так-так… — стомлено бурмотів він.

Ковпервуду було нестерпно боляче за старого. Яка ганьба! Його батько!.. Він відчував, як із глибини його душі піднімається хвиля глибокої печалі. Але за хвилину вже опанував себе і почав думати про справи, міркуючи, як зазвичай, швидко і чітко.

Щойно старий вийшов, Ковпервуд велів просити Гарпера Стеджера. Вони потиснули один одному руки і негайно вирушили до Стінера. Але той обм’як, немов порожня повітряна куля, яку було вже неможливо наповнити повітрям. Ковпервуд і Стеджер пішли ні з чим.

— По-моєму, вам ще рано засмучуватися, Френку, — зауважив Стеджер. — Ми на найбільш законних підставах відтягнемо цю справу до виборів і навіть довше. А тим часом весь галас вляжеться. Тоді ви скличете кредиторів і спробуєте напоумити їх. Вони не захочуть поступитися своїми цінностями, навіть якщо Стінер потрапить до в’язниці.

Стеджер ще не знав про облігації на шістдесят тисяч доларів, закладені Ковпервудом. Так само, як не знав про Ейлін Батлер і про нестримну лють її батька.

30

Тим часом сталася ще одна подія, про яку не здогадувався Ковпервуд. Того ж дня, коли пошта доставила Батлеру анонімного листа, що стосувався його дочки, місіс Френк Алджернон Ковпервуд отримала майже точну копію цього листа, у якому чомусь не згадувалося ім'я Ейлін.

«Вам, імовірно, невідомо, що ваш чоловік плутається з іншою жінкою. Якщо не вірите — поспостерігайте за будинком номер 931 на Десятій вулиці».

У понеділок вранці, коли місіс Ковпервуд поливала квіти в оранжереї, покоївка подала їй цього листа. Того ранку настрій у Ліліан був безтурботний, адже вона нічогісінько не знала про тривалу нараду минулої ночі. Траплялося, що Френк і раніше бував занепокоєний фінансовими оборудками, але вони зазвичай пролітали мимо, не завдаючи йому шкоди.

— Покладіть листа на стіл у бібліотеці, Енні. Я потім прочитаю.

Вона вважала, що це було якесь світське запрошення.

За кілька хвилин Ліліан неквапливо (вона не вміла поспішати) поставила лійку і попрямувала до бібліотеки. Лист лежав на зеленому шкіряному бюварі, що був однією з окрас величезного столу. Вона взяла до рук конверта, не без цікавості подивилася на нього — папір був дешевенький — і розкрила його. Прочитавши листа, вона ледь помітно зблідла, рука її затремтіла, але лише трішки. Не вміючи пристрасно любити, вона, отже, не вміла й сильно страждати. Вона була ображена, обурена, спершу навіть розлютилася, а головне — перелякалася, але не втратила остаточно самовладання.

Тринадцять років спільного життя з Ковпервудом навчили її багатьом речам. Вона знала, що він егоїстичний, зайнятий лише собою і зовсім не захоплений нею так, як раніше. Її колишні побоювання щодо різниці в їхньому віці поступово унаочнювалися. З якогось часу Френк уже не так жадав її, і вона це відчувала. Що стало причиною цього? — запитувала вона себе, і це питання часом переросло в інше: хто став причиною цього? Можливо, справи так поглинали її чоловіка, що він цілком занурився у свої фінанси? А тепер — чи означає цей

лист, що настав кінець її пануванню? Чи можливо таке, що Френк збирається її покинути? Куди ж вона подінеться? Що буде робити? Безпорадною вона, звісно ж, не була, адже в неї був свій капітал, який вона довірила Френку. Але хто ця… інша? Молода вона чи вродлива, яке її становище в суспільстві? Невже це... У місіс Ковпервуд перехопило подих: невже це... вона мимоволі розширила очі... Ейлін Батлер?

Ліліан завмерла нерухомо, втупившись у лист, відганяючи від себе цю думку. Незважаючи на всю обережність Ейлін і Ковпервуда, вона неодноразово помічала, що їх тягне одне до одного. Ковпервуд симпатизував Ейлін і повсякчас за неї заступався. Ліліан і сама не раз відчувала, що у них надзвичайно схожі характери. Френк тягся до молоді. Але ж Ейлін стоїть незрівнянно нижче за нього на суспільній драбині! До того ж — він одружений, у них двоє дітей!.. Його становище в суспільстві і в фінансовому світі міцне і солідне, а цим не жартують. Проте місіс Ковпервуд замислилася: сорок років, двоє дітей, зморшки під очима і усвідомлення того, що ти вже не така бажана, як колись, здатні змусити замислитися будь-яку жінку, навіть багату і незалежну. Вона може піти від нього, але… куди? Що скажуть люди? Як бути з дітьми? Чи вдасться їй викрити його в незаконному зв’язку? Спіймати на гарячому? Та й чи хоче вона цього? Зараз вона усвідомлювала, що ніколи не любила Френка так, як деякі дружини люблять своїх чоловіків. Її почуття не було обожнюванням. Усі ці роки вона вважала його невід’ємною частиною свого життя і сподівалася, що він, у свою чергу, достатньо прив’язаний до неї, щоб зберігати вірність. Або принаймні настільки захоплений своїми справами, що ніякий вульгарний зв’язок на кшталт того, про який говорилося в цьому листі, не виведе його з душевної рівноваги, не стане перешкодою його блискучій кар’єрі. Очевидно, вона помилялася. Що ж їй тепер робити? Що говорити? Як діяти? Її аж ніяк не блискучий розум відмовлявся допомогти їй у цей критичний момент. Вона не вміла ні думати про майбутнє, ні боротися.

Пересічний розум у найліпшому разі нагадує примітивний механізм. Його функції схожі на простенькі функції устриці (точніше, навіть молюска). Через свій сифонний простий апаратик він стикається з могутнім океаном фактів і обставин. Але цей апаратик поглинає так мало води, так слабко жене її, що його робота не позначається на

безмежному водному просторі, яким є життя. Суперечливостей буття такий розум не помічає. Навіть найменший відгомін життєвих буревіїв і лих не доходить до нього — хіба що випадково. Коли грубий факт, що наводить на роздуми (яким у даному випадку є лист), раптом заявляє про себе серед розміреного плину подій, у такому розумі відбувається болісне сум'яття, вся, так би мовити, нормальна його робота розладнується. Сифонний апаратик перестає працювати належним чином. Він випромінює страх і страждання. Погано допасовані частини скриплять, як засмічена машина, і життя або згасає, або ледь жевріє.

Місіс Ковпервуд мала пересічний розум. По суті, вона зовсім не знала життя, і життя нічому не могло навчити її. Її мозок майже не сприймав того, що відбувається навколо. Вона була зовсім позбавлена жвавості, якою відрізнялася Ейлін Батлер, хоча і вважала себе дуже жвавою. На жаль, це було не так! Ліліан була чарівною в очах тих, хто цінує безтурботність. Для людей іншого штибу вона була позбавлена будь-якої принадності. У ній не було ані чарівності, ані блиску, ані сили. Френк Ковпервуд недарма майже з перших днів запитував себе: навіщо він, власне, одружився з нею? Тепер він уже не переймався такими питаннями, бо вважав нерозумним порпатися в помилках і невдачах минулого. Жалкувати про щось, на його думку, було безглуздям. Він дивився тільки вперед і думав тільки про майбутнє.

Та все ж місіс Ковпервуд була по-своєму глибоко вражена; вона безцільно снувала кімнатами, занурена в свої гіркі роздуми. У листі їй радили на власні очі переконатися в зраді Ковпервуда. Але вона вирішила зачекати з цим. Потрібно ще придумати, як встановити стеження за будинком 931, якщо вже зважуватися на таке. Френк ні про що не має здогадуватися. Якщо виявиться, що це Ейлін Батлер, хоча, імовірніше, це не вона, потрібно буде сповістити її батьків. Але, з іншого боку, це означало б виставити себе на посміховисько. Ліліан вирішила, наскільки це буде можливо, не виявляти своїх почуттів за обідом, але Ковпервуд на обід не прийшов. Він був настільки зайнятий, так багато часу проводив у приватних бесідах із різними особами, в нарадах з батьком та іншими ділками, що Ліліан майже не бачила його ні в цей понеділок, ні в наступні дні.

У вівторок о пів на третю Ковпервуд скликав своїх кредиторів, а о пів на шосту вже було вирішено, що він передає справи під опіку. Але

навіть зараз, віч-на-віч з головними кредиторами (їх було близько тридцяти), йому не здавалося, що сталася катастрофа. Усе це тільки тимчасові труднощі. Звісно, зараз картина вимальовувалася досить похмура. Історія з його заборгованістю міському казначейству наробить багато галасу. Не менший галас здійметься через закладені ним облігації міської позики (якщо Стінер не надумає змовчати про це). Але що б там не було, Ковпервуд не вважав себе приреченою людиною.

— Джентльмени, — сказав він, завершуючи свою промову, не менш чітку, самовпевнену, незалежну і переконливу, ніж зазвичай. — Тепер ви бачите, яким є стан справ. Ці папери коштують зараз не менше, ніж будь-коли, адже з матеріальними цінностями, які вони уособлюють, геть нічого не сталося. Якщо ви надасте мені відстрочку на п’ятнадцять або, скажімо, на двадцять днів — я, безсумнівно, дам лад своїм справам. І я, мабуть, єдиний, хто спроможний це зробити, бо мені достеменно відоме становище на біржі. Біржа скоро прийде в нормальний стан. До того ж у справах настане небувалий підйом. Мені потрібен лише час. За такої кон’юнктури час — це все. Я прошу висловитись, чи можу я розраховувати на п’ятнадцять або двадцять днів відстрочки, або, якщо ви вважаєте це можливим, — на місяць? Ось усе, що мені потрібно.

Він вийшов із приймальні, де завбачливо були опущені всі штори, і замкнувся в своєму кабінеті, щоб надати кредиторам можливість вільно обмінюватися думками. Серед них були й друзі, які відстоювали його інтереси. Він чекав годину, дві, три, а вони все радилися. Нарешті до нього увійшли Волтер Лі, суддя Кітчен, Евері Стоун — представник «Джей Кук і Ко» — і ще декілька людей. Це був комітет, обраний для докладного з’ясування того, як ітимуть його справи.

— Сьогодні вже нічого зробити не вдасться, Френку, — спокійним тоном повідомив Волтер Лі. — Більшість наполягає на ревізії звітності. У цих заплутаних угодах із міським скарбником, які ви згадували, дещо лишається неясним. Найімовірніше, вам у будь-якому разі слід тимчасово оголосити себе неплатоспроможним. Але не виключено, що згодом вам буде дана можливість відновити свою справу.

— Дуже шкода, джентльмени, — стримано відповів Ковпервуд. — Якби я щось вирішував, я волів би будь-що не припиняти платежів

навіть на годину, бо мені відомо, що це означає. Якщо ви розглядатимете цінні папери, які належать мені, з урахуванням їх теперішньої ринкової вартості, то переконаєтеся, що мій актив значно перевершує пасив. Але яка від цього користь? Якщо двері моєї контори будуть зачинені, мені перестануть довіряти. Мені слід продовжувати справу.

— Повірте, мені дуже прикро, друже, — сказав Лі, щиросердно потискаючи йому руку, — я особисто надав би вам будь-яку відстрочку. Але ці старі бовдури не бажають прислухатися до голосу розсудливості. Вони до смерті нажахані панікою. Мабуть, їм і самим сутужно, так що їх і звинувачувати особливо нема чого. Не сумніваюся, що ви знову станете на ноги, хоча, звісно, краще було б не відходити від справ. Але з цими панами ради не даси. Чорт забирай, про банкрутство тут не може бути й мови! Днів через десять ваші папери знову піднімуться до повної вартості.

Суддя Кітчен теж висловив Ковпервуду співчуття. Але йому від цього не полегшало. Його примушували закрити справу. Було вирішено запросити експерта-бухгалтера для перевірки конторських книг. Але ж Батлер тим часом може оприлюднити історію з міським казначейством, а Стінер заявити до суду про його останню операцію з купівлею облігацій міської позики!

Десь шестеро друзів, які бажали бути йому корисними, залишалися з ним до четвертої ранку, але йому все-таки довелося закрити контору. Зробивши це, Ковпервуд зрозумів, що його мріям про багатство і славу завдано нищівного удару, а можливо, й остаточної поразки.

Залишившись, нарешті, наодинці в своїй спальні, він подивився на себе в дзеркало. Обличчя його було блідим і стомленим, але, як і раніше, мужнім і енергійним. «До біса! — подумки вимовив він. — Їм мене не подужати! Я ще молодий! І я виплутаюся з цієї халепи. Неодмінно виплутаюся. Я знайду вихід!»

Занурений у важкі роздуми, він почав повільно, немов знехотя, роздягатися. Потім витягнувся на ліжку і за кілька хвилин — як це не дивно за таких складних і заплутаних обставин — уже спав. Такою була його вдача — він міг спати, спокійно посопуючи, в той час як його батько ходив туди-сюди по кімнаті, не знаходячи собі спокою. Старому джентльменові все видавалося в похмурих тонах, майбутнє було сповнене безнадії. А перед його сином все-таки жевріли надії.

А тим часом Ліліан Ковпервуд у себе в спальні крутилася і металася на ліжку, вражена новим лихом, яке звалилося на неї. З уривчастих розмов із батьком, чоловіком, Анною і свекрухою вона зрозуміла, що Френк — на порозі банкрутства або вже збанкрутував — точно ще ніхто нічого не знав. Френк був надто зайнятий, щоби вдаватися до пояснень. У всьому була винна пожежа в Чикаго. Про історію з міським казначейством поки ще не згадувалося. Френк ускочив у халепу і тепер відчайдушно боровся за свій порятунок.

У цей тяжкий час місіс Ковпервуд тимчасово забула про лист, у якому говорилося про зраду чоловіка, точніше, не думала про нього. Вона була вражена, перелякана, приголомшена. Її маленький чарівний світ раптом шалено закрутився перед очима. Ошатний корабель їхнього добробуту почало немилосердно кидати навсібіч. Вона мала лежати в ліжку і намагатися заснути, але очі її були широко розплющені і голова боліла від роздумів. Кілька годин тому Френк наполегливо переконував її не хвилюватися за нього, кажучи, що вона все ’дно нічим йому не допоможе. Ліліан вийшла від нього в болісному роздумі: в чому ж полягає її обов’язок, яку лінію поведінки їй обрати? Кодекс правил велів їй лишатися біля чоловіка. Так вона й вирішила зробити. Те саме підказувала їй релігія, а також звичка. Треба подумати про дітей. Вони ні в чому не винні. Треба відвоювати Френка, якщо ще можливо. Це минеться. Але все ж таки який тяжкий удар!

31

Звістка про банкрутство банкірської контори «Френк Ковпервуд і Ко» спричинила сильне збудження на фондовій біржі і у Філадельфії в цілому. Це було несподівано, і надто вже про велику суму йшлося. Фактично Ковпервуд збанкрутував на мільйон двісті п’ятдесят тисяч доларів, а його актив за дуже зниженим курсом цінних паперів ледь сягав семисот п’ятдесяти тисяч. Чимало праці було витрачено на складання балансу Ковпервуда; а коли цей баланс було офіційно опубліковано, курс акцій впав ще на три пункти. Наступного дня газети присвятили цій події безліч статей під жирними заголовками. Ковпервуд не збирався оголошувати себе повним банкрутом. Він думав лише тимчасово призупинити платежі, щоб через деякий час домовитися з кредиторами і знову відкрити справу. Лише дві перешкоди стояли на шляху до цього; по-перше, історія з п’ятьмастами тисячами доларів, взятими з міських коштів під сміховинно низькі відсотки, що чітко показувало, як велися справи в казначействі; по-друге, чек на шістдесят тисяч доларів. Фінансова кмітливість Ковпервуда наштовхнула його на думку розписати акції, які він мав, на ім’я найбільш значних кредиторів, що згодом мало допомогти йому відновити справу. Гарпер Стеджер підготував документи, за якими «Джей Кук і Ко», «Едвард Кларк і Ко», «Дрексел і Ко» і деякі інші банківські установи отримали переважні права. Ковпервуд чудово розумів, що коли навіть дрібні кредитори обуряться і подадуть на нього позов до суду, домагаючись перегляду цього рішення або навіть оголошення його банкрутом, то це великої ролі не зіграє, — набагато важливіше те, що він виявив намір задовольнити насамперед претензії найбільш впливових кредиторів. Це припаде їм до смаку, і згодом, коли все залагодиться, не виключено, що вони захочуть допомогти йому. Крім того, безліч позовів у таку критичну хвилину — найкращий засіб для того, щоб відтягти час, доки біржа і настрої людей не нормалізуються. Ковпервуд навіть хотів, щоб позовів було якомога більше. Гарпер Стеджер похмуро посміхнувся — хоча в розпал цього фінансового урагану посмішки були рідкістю, — коли вони вдвох підрахували кількість позовів.

— Та ви молодець, Френку! — вигукнув він. — Ви невдовзі будете оточені такою мережею позовів, що ніхто через неї не проб'ється. Всі ваші кредитори будуть вести безперервні позови один супроти одного.

Ковпервуд посміхнувся.

— Я хочу лише виграти час — більше нічого, — відгукнувся він.

І все ж таки вперше в житті він відчував себе пригніченим, бо тієї справи, що упродовж стількох років поглинала всю його енергію і розумові сили, більше не існувало.

Головною причиною його занепокоєння були не п'ятсот тисяч доларів, які він узяв із міського казначейства (хоча він знав, що звістка про цю позику вкрай розбурхає громадську думку і фінансовий світ), врешті-решт, це була законна або принаймні напівзаконна операція, — а шістдесят тисяч доларів у сертифікатах міської позики, які він своєчасно не здав в амортизаційний фонд і тепер не міг би здати, навіть якби потрібна для їхнього викупу сума звалилася на нього просто з неба. Сертифікати вислизнули з його рук, і це було незаперечним фактом. Ковпервуд сушив голову над тим, як вийти зі становища. Єдине, що можна зараз зробити, вирішив він нарешті, — це піти до Молленгауера або Сімпсона. Він особисто не знав ані того, ані іншого, але після розриву з Батлером йому більше не було до кого звернутися — і сказати їм: щоправда, поки я не в змозі повернути п'ятсот тисяч доларів, але якщо проти мене не порушать карні переслідування, які позбавлять мене можливості згодом відновити свою справу, то я даю слово повернути всі ці гроші до останнього цента. Якщо вони на це не підуть, і його справі буде завдано непоправної шкоди, тоді нехай чекають, поки він зволить відшкодувати ці гроші — чого, ймовірно, ніколи не станеться! Але, щиро кажучи, він і сам напевне не знав, як навіть вони, зважаючи на всю їхню могутність, могли б призупинити судове переслідування. У його бухгалтерських книгах значилося, що він винен цю суму міському казначейству, а в книгах міського казначейства значилося, що п'ятсот тисяч доларів числяться за ним. Крім того, існувала місцева організація, яка називалася «Громадянська асоціація допомоги міському самоврядуванню», яка час від часу ревізувала громадські фонди. Присвоєння Ковпервудом міських коштів не сховається від її ока, і тоді може бути призначене громадське розслідування. Про цю

справу вже знали багато приватних осіб, наприклад, кредитори, які зараз перевіряли його звітність.

Так чи інакше, але Ковпервуд вважав за необхідне зустрітися з Молленгауером або Сімпсоном. Попередньо він вирішив переговорити з Гарпером Стеджером.

Отже, через декілька днів після закриття контори він викликав його і розповів йому про цю операцію, не повідомляючи, втім, про те, що він зовсім не збирається здавати облігації в амортизаційний фонд, перш ніж його справи не залагодяться.

Гарпер Стеджер — високий, худорлявий, елегантний — мав приємний голос і прекрасні манери, хоча хода його дивним чином нагадувала ходу кота, який відчував наближення собаки. Його видовжене тонке обличчя належало до того типу, який дуже подобається жінкам; блакитні очі, волосся каштанове, з рудуватим відтінком. Його пильний загадковий погляд, спрямований поверх тонкої руки, — він мав звичку в задумі прикривати нею рот і підборіддя, — справляв сильне враження на співрозмовника.

Він був жорстокою людиною, але його жорстокість виявлялася не в діях, а в цілковитій байдужості до всього на світі; для нього не існувало нічого святого. Він не був бідним, не був і народженим у бідності. Природа наділила його гострим розумом, спрямованим головним чином на те, що було рушійним стимулом у його роботі, — на досягнення ще більшого багатства і популярності. Співпраця з Ковпервудом відкривала широкий шлях до збагачення. Крім того, Ковпервуд дуже цікавив його. Жодним зі своєї клієнтури Стеджер так не захоплювався.

— Нехай порушують судове переслідування, — сказав він, миттєво розібравшись як досвідчений юрист із усіма деталями становища. — Звинувачення буде чисто формальним. Якщо навіть справа дійде до суду (що я вважаю малоймовірним), то звинувачення зведеться до розтрати або присвоєння сум довіреною особою. У цьому разі довіреною особою були ви. І єдиний вихід зі становища для вас — показати під присягою, що ви отримали чек із відома і згоди Стінера. Тоді, мені здається, вам буде пред’явлено суто формальне звинувачення в перевищенні прав, і навряд чи знайдеться склад присяжних, який зважиться винести обвинувальний вирок тільки на тій підставі, що між вами і міським скарбником існувала не цілком

законна домовленість. І все ж я ні за що не ручаюся — ніколи не знаєш заздалегідь, що скажуть присяжні. Це з'ясується лише в процесі розгляду. Все буде залежати від того, до кого суд поставиться з більшою довірою — до вас чи до Стінера. А ще від того, наскільки верховоди міста будуть зацікавлені в тому, щоб знайти цапа-відбувайла і вигородити Стінера. Тут заковика — в майбутніх виборах. Якби ця паніка сталася в інший час...

Ковпервуд порухом руки зупинив Стеджера. Це він і сам знав.

— Усе залежить від того, як вважатимуть за потрібне діяти наші політики. А в них я не дуже впевнений. Склалася дуже непроста ситуація. Зараз цю справу вже не вдасться замовчати.

Розмова велася в будинку Ковпервуда, в його робочому кабінеті. І він спитав:

— А скажіть-но, Гарпере, що мені загрожує, якщо мене звинуватять у привласненні коштів довіреної особи, і суд визнає мене винним? Скільки років тюремного ув'язнення це обіцяє в гіршому разі?

Стеджер замислено потер підборіддя.

— Як вам сказати… — промовив він нарешті. — Питання це досить серйозне. Закон твердить: від одного до п'яти років. Але зазвичай у таких справах вирок не перевищує трьох років. Звісно, у вашому випадку...

— Ой, та годі вам! — з прикрістю в голосі перервав його Ковпервуд. — Моя справа анітрохи не відрізняється від інших, таких самих — ви це прекрасно розумієте. Якщо панове політики побажають назвати це розтратою — так це і буде називатися.

Він задумався, а Стеджер встав і неквапливо пройшовся кімнатою. Він теж думав.

— А скажіть-но, мене посадять до в'язниці до повного завершення справи, тобто поки вона не пройде всі інстанції, чи ні? — з суворою прямотою запитав Ковпервуд.

— Бачите, у всіх судових процесах такого типу, — смикаючи себе за вухо і намагаючись висловлюватися якомога м'якше, відповів Стеджер, — на перших стадіях розгляду ще можна уникнути ув'язнення. Але після того, як суд винесе обвинувальний вирок, це вже важко, навіть неможливо. Згідно з законом, тільки у в'язниці можна

чекати дозволу на перегляд справи і підтвердження обґрунтованості касаційної скарги, а на це потрібно зазвичай днів п’ять.

Молодий ділок пильно дивився у вікно, і Стеджер додав:

— Складна виходить історія.

— Ще б пак, складна! — відгукнувся Ковпервуд і подумки додав: «В’язниця! П’ять днів у в’язниці!..»

Зважаючи на всі інші обставини, це було для нього страшним ударом. П’ять днів у в’язниці, поки не буде підтверджена обґрунтованість касаційної скарги, — якщо таке підтвердження взагалі буде. Ні, цього треба уникнути будь-що. В’язниця! Виправна в’язниця! Його репутації фінансиста буде завдано нищівного удару.

32

Необхідність зібратися разом і остаточно вирішити наболіле питання стала зрозумілою всім трьом фінансистам — Батлеру, Молленгауеру і Сімпсону, бо становище з кожною годиною ставало все більш загрозливим. Третьою вулицею ходили чутки, що, крім великого банкрутства, що найбільш несприятливим чином позначилося на фінансовій кон'юнктурі, і так катастрофічній після чиказької пожежі, Ковпервуд за допомогою Стінера — або Стінер за допомогою Ковпервуда — пограбували міське казначейство на п'ятсот тисяч доларів. Тепер постало питання, як замовчувати цю справу до завершення виборів, які мали відбутися через три тижні. Банкіри і маклери перешіптувалися про те, що Ковпервуд, вже знаючи про банкрутство, що загрожувало йому, взяв із міського казначейства якийсь чек, та ще й без дозволу Стінера. Крім того, виникла небезпека, що справа дійде до відома досить активної організації, відомої під назвою «Громадянська асоціація допомоги міському самоврядуванню», головою якої був вельми популярний в Філадельфії власник залізовиробничого заводу Скелтон Віт — людина виняткової чесності і високоморальна. Віт уже багато років поспіль вів спостереження за ставленниками республіканської партії, що була при владі, марно сподіваючись пробудити в них політичну совість. Це була людина серйозна і сувора, одна з тих непохитних і справедливих особистостей, які дивляться на життя крізь призму обов'язку і, не переймаючись ніякими аморальними пристрастями, ідуть своїм шляхом, прагнучи довести, що десять заповідей стоять понад усіма порядками, заведеними людьми.

Спочатку ця асоціація була створена з метою викорінення зловживань в податковому апараті. Але потім у проміжках між виборами вона почала невпинно розширювати коло своєї діяльності: корисність її часом підтверджувалася то випадковою газетною заміткою, то демонстративним каяттям якогось другорядного чиновника, який після цього зазвичай ховався за спину могутніх політичних верховод, на кшталт Батлера, Молленгауера і Сімпсона, і тоді вже відчував себе в цілковитій безпеці. На той час асоціації нічого

було робити, і припинення платежів конторою Ковпервуда, замішаною у зловживанні коштами міського казначейства, на думку багатьох політиків і банкірів, саме й було тим полем діяльності, якого вона давно шукала.

Нарада, що вирішувала долю Ковпервуда, відбулася днів через п’ять після його банкрутства, в будинку сенатора Сімпсона на Ріттенгауз-сквер, у центрі району, населеного родовитою фінансовою знаттю Філадельфії. Сімпсон, родом із квакерської сім’ї, володів гарним художнім смаком і вродженим чуттям фінансиста, яким він широко користувався для того, щоб домогтися політичного впливу. Він виявляв виняткову щедрість у тих випадках, коли грошима можна було завербувати могутнього або хоча б корисного політичного прибічника, і щедро роздавав призначення на посади ревізорів, піклувальників, суддів, уповноважених республіканської партії та інші адміністративні посади тим, хто віддано і беззаперечно виконував його волю. Своєю могутністю він набагато перевершував і Молленгауера, і Батлера, адже уособлював владу штату і всієї держави. Коли керівники республіканської партії готувалися розгорнути передвиборчу кампанію по всій країні і жадали дізнатися, яку позицію щодо цієї партії займе штат Пенсильванія, вони зверталися саме до сенатора Сімпсона. І Сімпсон давав їм вичерпні відповіді. Давно перейшовши з політичної арени штату на загальнодержавну політичну арену, він був помітною постаттю в сенаті Сполучених Штатів у Вашингтоні, і його голос мав велику вагу на всіх нарадах із фінансових питань.

Чотириповерховий будинок у венеціанському стилі, який він займав, вирізнявся безліччю незвичайних архітектурних деталей: віконними вітражами, дверима зі стрілчастою аркою, медальйонами з кольорового мармуру, вправленими в стіни. Сенатор був палким шанувальником Венеції. Він часто відвідував її, так само, як Афіни і Рим, і вивіз звідти багато прекрасних творів мистецтва минулих часів. Він дуже любив строгі бюсти римських імператорів, а також вцілілі фрагменти статуй міфічних богів і богинь, що красномовно свідчили про високохудожні смаки еллінів. На антресолях химерного будинку зберігався один із найцінніших скарбів його колекції — різьблений мармуровий цоколь зі встановленим на ньому монолітом конічної форми, футів чотири заввишки, який увінчувала хтива голова Пана. Поруч із монолітом виднілися маленькі ніжки, відламані до колін, які,

цілком ймовірно, колись належали чарівній голій німфі. Цоколь, який підтримував моноліт і ніжки німфи, був прикрашений бичачими черепами, висіченими з того ж шматка мармуру і оповитими трояндами. Приймальна Сімпсона була заставлена бюстами Калігули, Нерона та інших римських імператорів, а вздовж сходів були барельєфи, що зображували ходу німф і жерців, які тягнули за собою до вівтарів жертовних тварин. В одному з віддалених куточків будинку висів годинник із мелодійним боєм — що кожні чверть години він видавав дивні, гармонійні і жалібні звуки. Стіни кімнат були прикрашені фламандськими гобеленами, а в бальному залі, в бібліотеці, у великій і малій вітальнях стояли різьблені меблі часів італійського Відродження. Сенатор не вважав себе знавцем живопису і тому не покладався на свій смак. Проте всі картини, що зберігалися у нього, були написані видатними майстрами. Більше, ніж картинами, він цікавився гірками з екзотичними бронзовими статуетками, венеціанським склом і китайським нефритом. Сімпсон не був завзятим колекціонером, але певні рідкісні екземпляри приносили йому величезне задоволення. Розкидані тут і там тигрові і леопардові шкури, диван, вкритий шкурою мускусного бика, і столи, на яких тиснена шкіра і сап'ян замінювали звичайне сукно, — все це робило його житло елегантним і вишукано-розкішним. Витончена їдальня Сімпсона була витримана в стилі жакоб. За поповненням його винного льоху дбайливо стежив найкращий філадельфійський фахівець. Сенатор Сімпсон любив влаштовувати великі прийоми, і коли двері його будинку розчинялися для званого обіду, бенкету або балу, можна було з упевненістю сказати, що у нього зберуться вершки місцевого суспільства.

Нарада відбувалася в бібліотеці сенатора, який зустрів своїх колег зі щедрою гостинністю людини, яка знає, що майбутня розмова обіцяє йому тільки приємне. На столі вже були сигари, пляшки з винами, різні сорти віскі. Обмінюючись в очікуванні Батлера загальними зауваженнями на теми дня, Молленгауер і Сімпсон покурювали сигари, і кожен приховував у голові свої потаємні думки.

Сталося так, що напередодні Батлер дізнався від окружного прокурора містера Девіда Петті про операції з чеком на шістдесят тисяч доларів. Тим часом Стінер повідомив про це Молленгауера. І Молленгауер (а не Батлер) негайно ж зрозумів, що, скориставшись

становищем Ковпервуда, можна, мабуть, відвести звинувачення від партії, а заодно ще й виманити в нього акції кінних залізниць, що йому належали, і зробити це, звісно ж, потай і від Батлера, і від Сімпсона. Для цього слід було лише налякати Ковпервуда судовим переслідуванням.

Незабаром увійшов і Батлер, просячи вибачення за запізнення. Намагаючись приховати свої сімейні негаразди за маскою добродушності, він сказав:

— Ну, скажу я вам, і життя! Усі банки вимагають негайного забезпечення своїх позик!

Він узяв сигару і закурив.

— Становище й справді не надто обнадійливе, — з посмішкою відгукнувся сенатор Сімпсон. — Прошу вас, панове, сідайте. Я декілька годин тому мав розмову з Евері Стоуном із банкірської контори «Джей Кук і Ко». За його словами, на Третій вулиці вже подейкують про причетність Стінера до банкрутства цього Ковпервуда. І газети, звісно, не забаряться зчинити відчайдушний галас, якщо не буде вжито відповідних заходів. Не сумніваюся, що ця новина дуже скоро дійде до вух містера Віта, голови «Громадянської асоціації допомоги міському самоврядуванню». Джентльмени, ми маємо негайно вирішити, як будемо діяти. Спершу, на мою думку, ми повинні без зайвого галасу викреслити кандидатуру Стінера з наших списків. Ця історія може спричинити дуже серйозні наслідки, і нам необхідно негайно ж зробити все від нас залежне, щоб запобігти їм.

Молленгауер затягнувся сигарою і випустив блакитно-сіру хмарку диму. Він мовчав і, здавалося, був занурений у споглядання гобеленів на протилежній стіні.

— Абсолютно ясно, — продовжував сенатор Сімпсон, бачачи, що його колеги відмовчуються, — якщо ми найближчим часом не порушимо судового переслідування за своєю ініціативою, це зробить хтось інший, і вся історія постане у вельми невигідному світлі. Моя думка така: зачекати, поки не виявиться, що хтось уже готовий діяти, хоч та ж горезвісна асоціація, і тоді самим звернутися до суду, зробивши вигляд, ніби це наш давній намір. Найважливіше — вигадати час: тому я пропоную всіма можливими способами ускладнити доступ до книг міського казначейства. Якщо ж ревізія все-

таки почнеться — а я цілком допускаю таку можливість, — треба постаратися, щоб вона діяла не надто завзято.

Сенатор не вважав за потрібне говорити натяками зі своїми впливовими спільниками, коли справа стосувалася важливих питань, і вважав за краще в таких випадках, всупереч звичній для нього пихатості, називати речі своїми іменами.

— Що ж, як на мене, пропозиція досить слушна, — сказав Батлер, зручніше всідаючись у кріслі і всіляко намагаючись приховати свій справжній настрій. — Не сумніваюся, що наші люди зуміють затягнути ревізію тижнів на три. Вони, наскільки мені відомо, поспішати не люблять.

Промовляючи це, він думав лише, як би йому перевести розмову на самого Ковпервуда і порадити якнайшвидше порушити проти нього судове переслідування (але так, щоб ніхто не міг дорікнути йому, Батлеру, в тому, що він нехтує інтересами партії).

— Так, думка непогана, — спокійно підтвердив Молленгауер, випускаючи кільце диму і думаючи про те, як би взагалі уникнути розмови про Ковпервуда і його злочину до того, як він, Молленгауер, з ним зустрінеться.

— Нам потрібно ретельно розробити план дій, — знову заговорив сенатор Сімпсон, — щоб у разі потреби негайно взятись до його виконання. Я вважаю, що ця справа випливе назовні не пізніше, як через тиждень, а може, й раніше, так що часу гаяти не можна. Моя порада така: нехай міський голова запросить у міського скарбника пояснення щодо цієї справи, а скарбник відповість на цей лист. Далі: нехай міський голова за згодою членів муніципалітету тимчасово усуне скарбника з посади (як на мене, закон дає йому таке право) або щонайменше позбавить його основних повноважень. Звісно ж, ми не надаватимемо цим заходам розголосу, аж поки не будемо змушені зробити це. Але листи будуть у нас напоготові, і ми негайно опублікуємо їх, якщо нас змусять діяти.

— Якщо джентльмени не заперечують, я подбаю про те, щоб листи були заготовлені, — спокійно, але не без поспішності вставив Молленгауер.

— Так, це розумна завбачливість, — невимушено зауважив Батлер. — За сьогоднішньої ситуації ми, мабуть, нічого іншого й не можемо зробити, хіба тільки перекласти відповідальність на когось іще. Щодо

цього я й хотів би висловитися. Може статися, що ми зовсім не такі вже й безпорадні, якщо врахувати всі обставини.

У його очах зблиснув зловісний вогник, а по обличчю Молленгауера пробігла легка тінь досади. (Отже, Батлер знає, а можливо, й Сімпсон також!)

— Що ви хочете цим сказати? — запитав сенатор і з цікавістю поглянув на Батлера. Він нічого не знав про історію з чеком, оскільки взагалі не надто уважно стежив за діяльністю міського казначейства і з часу попередньої наради не бачився з жодним зі своїх колег. — Невже хтось сторонній причетний до цієї справи?

Його гострий розум політика посилено запрацював.

— Гм!.. Стороннім я його не назвав би… — чемно продовжував Батлер. — Я маю на увазі Ковпервуда. Відтоді, як ми востаннє бачилися, джентльмени, з'ясувалися деякі подробиці, з яких я роблю висновок, що діла цього молодика зовсім не такі прозорі, як ми вважали. Схоже на те, що він був призвідником всієї авантюри і втягнув у це Стінера — всупереч його бажанню. Я за власною ініціативою зайнявся цією справою і, гадаю, Стінер тут не так уже й винен. За деякими даними з'ясувалося, що Ковпервуд багаторазово погрожував Стінеру всілякими неприємностями, якщо той не дасть позики, і лише цими днями обманом виманив у нього чималу суму, з чого випливає, що він винен не менше, ніж Стінер. Місто заплатило йому шістдесят тисяч доларів за облігації міської позики, а вони чомусь не значаться в амортизаційному фонді. І якщо тепер під загрозою опинилася репутація партії, то я не розумію, чому ми повинні панькатися з Ковпервудом.

Батлер замовк, переконаний, що завдав Ковпервуду серйозного удару. І він не помилявся. Сенатор і Молленгауер — обидва були неабияк здивовані: адже на першій нараді Батлер, здавалося, був досить прихильний до молодого банкіра. А те, що він щойно їм повідомив, навряд чи могло бути достатньою підставою для такого навального виступу. Особливо здивований був Молленгауер, бо в симпатії Батлера до Ковпервуда він свого часу вбачав можливий наріжний камінь для своїх планів.

— Он як… — задумливо мовив сенатор Сімпсон, проводячи по губах своєю пещеною білою рукою.

— Так, я можу це підтвердити, — спокійно сказав Молленгауер, бачачи, що його власний, так добре продуманий план залякати Ковпервуда і забрати у нього акції кінних залізниць розсипається прахом. — У мене цими днями була розмова зі Стінером про всю цю справу. Він запевняє, що Ковпервуд намагався виманити у нього ще триста тисяч доларів. Але переконавшись, що нічого не вийде, примудрився без його відома і згоди отримати шістдесят тисяч.

— Але яким же чином? — недовірливо запитав сенатор Сімпсон.

Молленгауер розповів про витівку Ковпервуда.

— Он воно що! — зауважив сенатор, коли Молленгауер закінчив. — Ну й спритник! І ви кажете, що облігації не здані в амортизаційний фонд?

— Ні, не здані, — з готовністю підтвердив Батлер.

— Що ж, нам це тільки на руку. — Сімпсон полегшено зітхнув. — Цапа-відбувайла, певно, знайдено. Ось це нам і потрібно. За подібних обставин я не бачу сенсу вигороджувати Ковпервуда. Навпаки, якщо знадобиться, ми можемо навіть зробити його центром уваги. І тоді нехай собі газети розпатякують на здоров'я. Врешті-решт вони для того й існують. Ми ж постараємося належним чином висвітлити справу, і тоді, перш ніж з'ясуються всі подробиці, вибори встигнуть пройти, навіть якщо втрутиться містер Віт. Я охоче потурбуюся про пресу.

— Ну, якщо так, — підсумував Батлер, — то на цьому наші клопоти нині, мабуть, вичерпуються. Проте я вважаю, що Ковпервуд має понести покарання нарівні зі Стінером. Він винен не менше, а, можливо, й більше. Я особисто наполягаю, щоб йому дісталося на горіхи. Його місце — у в'язниці, і я зроблю все від мене залежне, щоб його туди запроторити.

Молленгауер і Сімпсон із подивом дивилися на свого зазвичай такого добродушного колегу. Що означало це раптове прагнення покарати Ковпервуда? На думку Молленгауера і Сімпсона (іншим часом до цього так само поставився б і Батлер), Ковпервуд, переступивши юридичні права, не переступив своїх людських прав. Вони значно менше звинувачували його за те, що він зробив, ніж Стінера за те, що той дозволив йому це зробити. Але якщо Батлер обрав таку точку зору, і формально злочин був очевидним, то вони,

звісно, бажали обернути все це на благо республіканської партії, навіть якщо Ковпервуду і доведеться сісти за ґрати.

— Можливо, ви маєте рацію, — обережно зауважив сенатор Сімпсон. — Отже, підготуйте листи. Генрі, якщо вже нам доведеться до виборів порушувати проти кого-небудь переслідування, то, мабуть, найдоцільніше буде порушити його проти Ковпервуда. Про Стінера ми згадаємо тільки в разі крайньої необхідності. Я залишаю цю справу під ваш контроль, адже в п’ятницю мені необхідно виїхати в Пітсбург — гадаю, ви нічого не забудете.

Сенатор підвівся. Він завжди дорого цінував свій час. Батлер був дуже задоволений підсумками наради. Тепер, у разі протесту громадськості або будь-яких випадів проти республіканської партії, тріумвірат вже не пожаліє Ковпервуда. Важливо лише, щоб чимскоріш пролунали голоси протесту. Але, судячи з усього, чекати цього залишається недовго. Треба ще добре розібратися у справах і так роздратованих кредиторів Ковпервуда: якщо вдасться скупити у них векселі і в такий спосіб завадити Ковпервуду відновити свою справу — то йому кінець. (Авжеж, він дорого заплатить за те, що спокусив його дівчинку, Ейлін, збивши її з правдивого життєвого шляху, подумав Батлер.) Розплата наближалася.

33

Усе побачене і почуте лише утверджувало Ковпервуда в думці, що міські політикани вирішили зробити з нього цапа-відбувайла, до того ж — у найближчому майбутньому. За кілька днів до того, як Ковпервуд закрив свою контору, до нього завітав Альберт Стаєрс і повідомив важливі новини. Стаєрс усе ще перебував на службі у міській скарбниці, — загалом, так само, як і Стінер, — та надавав необхідні пояснення Сенгстеку і ще одному уповноваженому Молленгауера, які займалися ревізією книг скарбниці. Стаєрс прийшов до Ковпервуда, щоб отримати від нього додаткові свідчення стосовно чека в шістдесят тисяч доларів, а також поговорити і про власну причетність до цієї справи. Стінер, як виявилося, лякав свого підлеглого судом, стверджуючи, що він винен у нестачі тієї суми, і що поручителям доведеться відповідати за нього. Ковпервуд, почувши його слова, розсміявся і запевнив Стаєрса, що все це — суцільні дурниці.

— Альберте, — посміхаючись промовив він. — Запевняю вас, що уся ця історія виїденого яйця не варта. Ви не відповідаєте за те, що видали мені чек. Ось що я вам запропоную: порадьтеся з моїм юрисконсультом Стеджером. Це вам не буде коштувати ні цента, і він точно скаже, що слід зробити. А тепер повертайтеся до себе у скарбницю і не переймайтеся цим більше. Мені дуже прикро, що через мене у вас стільки неприємностей, але все одно зі ста шансів лише один, що ви зберегли б своє місце при новому скарбникові. А я тим часом підшукаю вам зручну посаду.

У цей же час Ковпервуд серйозно замислився над листом від Ейлін з детальним викладом розмови, яка відбулася у Батлерів за обіднім столом за відсутності батька сімейства. Оуен говорив про те, що діячі республіканської партії — її батько, Молленгауер і Сімпсон — збираються остаточно притиснути Френка за протизаконну фінансову комбінацію. Яку саме — вона як слід не зрозуміла, але, здається, мова йшла про якийсь чек. Ейлін божеволіла від тривоги за Френка. Невже вони хочуть запроторити його в тюрму? Її коханого, її неповторного Френка! Невже з ним і справді може статися таке лихо?

Прочитавши цього листа, Ковпервуд насупився і злісно стиснув зуби. Необхідно зробити хоча б щось, можливо, побачитися з Молленгауером або з Сімпсоном, або з обома та через них запропонувати місту певне компромісне рішення. Наразі він не міг обіцяти їм готівки — лише векселі, але не виключено, що це їх влаштує. Невже вони мають намір знищити його через таку дрібницю, як ця операція з чеком? Та тут і протизаконного нічого немає! Що вже тоді казати про п’ятсот тисяч, які йому видав Стінер, або про сумнівні операції попередніх міських скарбників! Яка підлість! Хитро придумано з точки зору політики. Але як же це низько… Страшна небезпека таки чигає на нього.

Сімпсона, однак, не було в місті (він виїхав на десять днів), а Молленгауер, пам’ятаючи висловлену Батлером пропозицію скористатися промахом Ковпервуда, в інтересах партії вже здійснив ті кроки, про які було домовлено. Листи було заготовлено, і вони лише чекали відправлення. Крім того, після описаної наради дрібні чиновники з республіканської партії, беручи приклад зі своїх зверхників, стали усюди трубити про цю історію з чеком, стверджуючи, що відповідальність за дефіцит у міській скарбниці в основному несе Ковпервуд.

Молленгауер з першого ж погляду зрозумів, з якою сильною людиною він має справу. Ковпервуд не виказував жодних ознак страху. Як завжди, спокійно і ввічливо він заявив, що мав звичку позичати гроші у міській скарбниці під низькі відсотки, бо біржова паніка сильно відбилася на ньому, і наразі у нього немає можливості повернути борг.

— До мене дійшли чутки, містере Молленгауерале, — сказав він, — що проти мене, як співучасника у проступку скарбника, збираються завести справу. Я все ж сподіваюся, що міська влада не дійде до цього, і що ви своїм впливом зможете запобігти такому крокові. Мої справи йдуть далеко не так погано, і для того, щоб остаточно привести їх до ладу, мені потрібен лише деякий час. Я пропоную моїм кредиторам п’ятдесят центів за долар готівкою і векселі строком на один, два і три роки для того, щоб погасити решту заборгованості. Стосовно позики, отриманої мною з міської скарбниці, то якщо ми дійдемо якоїсь домовленості, я розрахуюся долар за долар, і хочу просити лише про невелику відстрочку. Курс цінних паперів, як вам відомо, повинен

піднятися і, якщо не говорити про понесені мною збитки, я знову буду на коні. Наскільки мені відомо, справа зайшла достатньо далеко. Газети у будь-яку мить можуть зчинити галас, якщо їм не позатикають роти ті, хто ними керує. — Ковпервуд виразно поглянув на Молленгауера. — Якби при розгляді цієї справи мені вдалося залишитися більш чи менш осторонь, то, звісно, з незаплямованим іменем я би скоріше звівся на ноги. Так було б вигідніше і для міста, бо тоді я, безумовно, повністю погасив би свою заборгованість.

Він зобразив найприязнішу і найвкрадливішу посмішку. (На Молленгауера, який бачив його вперше, він безумовно справив враження.) Той не без цікавості поглядав на цього Давида зі світу фінансистів. Якби існувала хоч найменша можливість прийняти пропозицію Ковпервуда, хоч слабенька надія, що гроші справді повернуться і Ковпервуд зовсім скоро знову стане на ноги — Молленгауер би старанно обдумав свою відповідь. Адже в такому випадку можна було б розраховувати, що Ковпервуд перепише на нього те, що йому вдасться врятувати зі своїх статків. Але за наявних обставин майже не було надії, що він коли-небудь оговтається від удару. Молленгауер чув, буцімто «Громадянська асоціація допомоги міському самоврядуванню» заворушилася і чи то вже почала, чи збиралася почати розслідування. А якщо вже вона докладе руку до цієї справи, то, без сумніву, доведе її до кінця.

— Розумієте, містере Ковпервуд, — люб’язним тоном почав він, — уся біда в тому, що справа зайшла надто далеко і фактично перебуває поза сферою мого впливу. Я не маю до неї майже жодного стосунку. Але якщо я правильно зрозумів, вас хвилює не стільки питання про п’ятсот тисяч доларів, позичених зі скарбниці, скільки цей чек на шістдесят тисяч доларів, отриманий вами буквально протягом останніх днів. Містер Стінер стверджує, що ви заволоділи чеком незаконно, і усіляко чорнить вас. Про це вже дізнався мер міста та інші офіційні особи і, звісно, не виключено, що вони щось затіють. Мені про це нічого не відомо.

Молленгауер явно лукавив. Це було помітно з того, як побіжно він згадав про мера міста — пішака в його руках. Ковпервуд з перших же його слів збагнув це. Він відчув сильне роздратування, але оволодів собою і зберіг ввічливо-стриманий тон.

— Я отримав чек на шістдесят тисяч доларів, — з удаваною щирістю відповів він, — напередодні оголошення про мою неплатоспроможність — це правда. Але він призначався для оплати сертифікатів, які я придбав за наказом містера Стінера, і гроші мені належали на законній основі. Вони були мені потрібні, і я їх вимагав. У чому ж тут правопорушення?

— Жодного правопорушення немає, якщо операція була проведена з дотриманням усіх формальностей, — доброзичливо погодився Молленгауер. — Але ж, наскільки я розумію, ці сертифікати були придбані для амортизаційного фонду, а попри це, вони туди не потрапили. Чим ви це пояснюєте?

— Простим упущенням, — найневиннішим тоном і з такою ж доброзичливістю, як і Молленгауер, відповів Ковпервуд. — Сертифікати були б там, якби мені не довелося несподівано оголосити себе неплатоспроможним. Я був не в змозі самостійно за усім простежити. Та у нас і порядку такого не було заведено, щоб негайно передавати сертифікати до фонду. Якщо ви запитаєте містера Стінера, він вам це підтвердить.

— Он як? — промовив Молленгауер. — Із розмови зі Стінером у мене склалося інше враження. Так чи інакше, в амортизаційному фонді їх немає, і з точки зору закону це становить вельми суттєву різницю. Особисто я у цій справі не маю жодного інтересу — чи, у будь-якому разі, не більше, ніж якийсь добропорядний республіканець. Власне, я не знаю, як вам допомогти. У чому, на вашу думку, може проявитися моє втручання?

— Не думаю, що ви могли би що-небудь для мене зробити, містере Молленгауер, — досить сухо відповів Ковпервуд, — хіба що ви будете такі ласкаві щиро мені відповісти. Адже я не новачок у політичних справах Філадельфії. І мені відомі сили, які ними керують. Я вважав, що ви можете рішуче зупинити ці наміри переслідувати мене у судовому порядку і дати мені час знову стати на ноги. За ці шістдесят тисяч доларів я несу не більшу кримінальну відповідальність, ніж за ті п’ятсот тисяч, які раніше отримав у скарбниці, напевно, навіть меншу. Не я посіяв цю паніку на біржі. Не я підпалив Чикаго. Містер Стінер і його друзі здобули чимало вигод від ділових стосунків зі мною. Після усіх послуг, наданих мною місту, невже я не мав права здійснити спробу врятувати себе? Хіба я не міг розраховувати на певну

поблажливість міського управління, якому приніс стільки користі! Я підтримував паритет міської позики. Стосовно грошей, які мені позичав містер Стінер, то йому скаржитися нема на що — він мав із цієї справи більш ніж високий відсоток.

— Абсолютна правда, — погодився Молленгауер, дивлячись прямо у вічі Ковпервуду і мимоволі переймаючись повагою до спокою цієї людини і до тверезості його розуму. — Я прекрасно розумію, як усе це вийшло, містере Ковпервуд. Містер Стінер, безумовно, багато чим вам зобов'язаний — так само, як і все міське самоврядування. Я не кажу про те, як повинен вчинити муніципалітет. Я лише знаю, що ви своєю волею чи ні — потрапили у досить кепську історію, і що громадська думка в деяких колах надзвичайно прикута до вас. Особисто я не захищаю жодну зі сторін. Якби не склалася така ситуація, коли вже нічого зробити не можна, я не був би проти надання вам посильної допомоги. Але що поробиш тепер? Республіканська партія напередодні виборів опинилася у дуже скрутному становищі. І відповідальність за це, хай і мимоволі, лягає на вас, містере Ковпервуд. Містер Батлер з невідомої мені причини налаштований надзвичайно недоброзичливо до вас. А містер Батлер має у нас дуже великий вплив…

«Чи можливо таке, щоб Батлер розповів їм, як його образили?» — подумав Ковпервуд, але тут же відігнав від себе цю думку (вона була занадто малоймовірною).

— Я щиро співчуваю вам, містере Ковпервуд. Але єдине, що я можу вам порадити, — це переговорити з містером Батлером і містером Сімпсоном. Якщо вони знайдуть якийсь спосіб допомогти вам — я охоче приєднаюся до них. Нічого іншого, правду кажучи, я придумати не можу. Якого-небудь вагомого впливу на справи міста я не маю.

Власне кажучи, Молленгауер очікував, що тепер Ковпервуд запропонує йому свої цінні папери, але той цього не зробив. Він лише сказав:

— Вельми вам вдячний, містере Молленгауер, за люб'язний прийом. Охоче вірю, що ви допомогли б мені, якби мали таку можливість. Але тепер мені доведеться самому вести боротьбу — покладаючись на свої сили, звісно. Дозвольте відкланятися.

Ковпервуд підвівся і вийшов. Він лише зараз зрозумів, наскільки безнадійною була його спроба.

Тим часом, помітивши, що хоч чутки про цю історію із скарбницею ростуть і ширяться, але ніхто, схоже, не збирається робити якісь кроки для її роз'яснення, містер Скелтон Віт, президент «Громадянської асоціації допомоги міському самоврядуванню», врешті-решт був вимушений (далеко не проти своєї волі) скликати у залі засідань на Маркет-стрит комітет з десяти філадельфійських громадян, головуючим якого він був, і доповісти тим, хто зібрався, про банкротство Ковпервуда.

— Мені здається, джентльмени, — заявив він, — що нашій організації випала нагода зробити місту і його мешканцям немалу послугу і таким чином повною мірою виправдати назву, яку ми для себе обрали. Треба лише провести якомога ретельніше розслідування і виявити усі темні плями цієї історії. А потім уже, опираючись на факти, рішуче вимагати, щоб раз і назавжди було покладено кінець тим огидним зловживанням, які можна спостерігати у цьому випадку. Я знаю, що це нелегка задача. Республіканська партія і ті, на кого вона опирається (у місті та у штаті), будуть, звісно, проти цього. Її лідери, ясна річ, побоюються розголосу — це може завадити проходженню їхнього списку під час виборів — і не стануть байдуже споглядати розгортання нашої діяльності. Але якщо ми проявимо достатню стійкість, то буде зроблена велика і корисна справа. У нашому суспільному житті далеко не все гаразд. Не можна допускати, щоб над принципами законності глумилися так відверто. Час уже навчитися їх дотримуватися. Тому я й ставлю це питання на ваш прихильний розгляд.

Містер Віт зайняв своє місце, і комітет негайно почав розгляд питання. Передусім було вирішено виділити комісію (так, врешті-решт, стверджувалося в офіційному повідомленні комітету) «для розслідування тривожних чуток, які розійшлися містом і поливають брудом один із найбільш важливих відділів міського самоврядування». Комісії було запропоновано доповісти про результати розслідування на засіданні комітету, призначеному вже наступного вечора. За добу, яка минула між двома засіданнями, чотири члени комітету, добрі знавці фінансової справи, виконали покладене на них завдання і надали ретельно розроблений звіт, який, щоправда, неточно відповідав фактам, але все ж близький до істини настільки, наскільки до неї можна було наблизитися за такий короткий строк.

«Як виявилося (говорилося у звіті після вступних слів, що пояснювали, з якою метою було створено комісію), у міській скарбниці протягом багатьох років практикувався звичай при відпусканні затверджених міською радою позик доручати їхню реалізацію якомусь біржовому маклеру. Останній, як правило, через невеликі проміжки часу, зазвичай першого числа кожного місяця, звітував перед міським скарбником про суми, виручені від продажу облігацій. У цьому випадку біржовим маклером був Френк А. Ковпервуд, у стосунках з яким скарбниця, вочевидь, не дотримувалася навіть цієї порочної і далеко не ділової системи. Події останніх днів — пожежа в Чикаго, викликане нею падіння акцій на фондовій біржі та подальше банкрутство Френка А. Ковпервуда — до того заплутали справу, що комісія не мала змоги точно встановити, чи практикувалася взагалі хоч якась регулярна звітність. Але, зважаючи на те, як містер Ковпервуд орудував облігаціями міської позики, закладаючи їх у банках і так далі, можна зробити висновок, що він ні перед ким не звітував, а в його розпорядженні завжди було кілька тисяч доларів, належних місту, у готівці, а також цінні папери, за допомогою яких він здійснював різні фінансові операції. На жаль, ми ще не мали можливості розібратися, до яких наслідків призвели ці операції.

Деякі з них полягали в тому, що великі партії облігацій закладалися ще до їхнього випуску, причому позикодавцю видавалося підтвердження з канцелярії скарбника, що ордер на відповідну кількість облігацій виписаний і оформлений. Такі методи, вочевидь, практикувалися вже доволі давно, і оскільки це навряд чи могло робитися без відома міського скарбника, то залишається припустити існування між ним і містером Ковпервудом злочинної домовленості, метою якої було незаконне використання коштів міста у своїх особистих інтересах.

Окрім того, місто виплачувало немалі відсотки за вищезазначеними закладними операціями, а гроші, виручені цим шляхом, залишалися в руках запрошеного скарбником біржового маклера і, відповідно, місту ніякого прибутку не давали. Платежі за короткостроковими зобов’язаннями міста тимчасово призупинилися, а на ті гроші, які мали перебувати у міській касі, містер Ковпервуд великими партіями та за заниженою ціною скупляв ці зобов’язання. В результаті законні власники ордерів на облігації міської позики не могли отримати того,

що їм належало, а міська скарбниця несла ще більші збитки, ніж складав дефіцит сам по собі, який перевищував п’ятсот тисяч доларів. Наразі звітність міського скарбника перевіряється експертом-бухгалтером, і через кілька днів точно буде з’ясовано, як здійснювалися усі ці операції. Будемо сподіватися, що розголошення справи покладе край таким неприйнятним методам».

До звіту було додано копію статті кримінального кодексу про зловживання громадською довірою. Далі говорилося, що коли ніхто з платників податків не забажає завести справу проти причетних до цього злочину осіб, то комісія вважатиме своїм обов’язком взяти це на себе, незважаючи на те, що подібні кроки не належать до її компетенції.

Звіт було негайно передано у газети. І хоч Ковпервуд та лідери республіканської партії були вже до всього готові, це виявилося для них великим ударом. Стінер зовсім втратив голову від страху. Коли він побачив статтю, стримано названу: «Засідання Громадянської асоціації допомоги міському самоврядуванню», його зросив холодний піт. Усі газети були настільки тісно пов’язані з політичними та фінансовими керівниками міста, що не посміли відкрито виступити з коментарями. Загалом редактори та видавці вже близько тижня були ознайомлені з подробицями справи, але від Молленгауера, Сімпсона і Батлера надійшов наказ: великого шуму не піднімати. Це, мовляв, вельми невигідно відіб’ється на справах міста, завдасть збитків торгівлі тощо. Не варто заплямовувати честь Філадельфії. Одне слово — стара історія!

У першу чергу, звісно, виникло питання: хто ж головний винуватець — міський скарбник, біржовий маклер чи, можливо, вони обидва? Скільки грошей зникло зі скарбниці по факту? Куди вони пішли? Хто такий Френк Алджернон Ковпервуд? І чому його не заарештовано? Яким чином йому вдалося так втертися в довіру осіб, які очолюють фінансові установи міста? Хоч тоді ще й не настала епоха так званої «жовтої преси», яка активно коментувала життя і вчинки знаних осіб, місцеві газети — навіть ті, що були зв’язані з руками й ногами волею політичних та фінансових магнатів — не вважали можливим обійти цю справу мовчанкою.

З’явилися збуджені передовиці. У врочистих, хоча й стриманих тонах вони розповідали про те, яку ганьбу і безчестя може накликати

одна людина на велике місто, і що плямують благородну політичну партію.

Тоді й пустили в хід план, сфабрикований Молленгауером, Батлером і Сімпсоном — «про всяк випадок». Він полягав у тому, щоб, зіпхнувши всю провину на Ковпервуда, хоча б на деякий час зняти ганьбу з республіканської партії. Кумедно було бачити, з якою готовністю всі газети — і навіть «Громадянська асоціація допомоги міському самоврядуванню» — погодилися, що головний (якщо не єдиний) винуватець усього — Ковпервуд. Звісно, Стінер видав йому гроші, більше того — віддав йому в руки реалізацію міських позик. Але все ж вважалося (чому — невідомо), що Ковпервуд нахабно зловживав довірою скарбника. Потім пішли незрозумілі натяки на те, що він отримав чек на шістдесят тисяч доларів за облігації, яких не виявилося в амортизаційному фонді. Категорично стверджувати це до отримання точних свідчень ніхто не наважувався, оскільки і газети, і комісія, яка проводила розслідування, знали, що закони штату передбачають суворе покарання за наклеп.

У належні строки муніципалітет передав пресі бездоганно підготовлене листування. В одному з листів мер міста Джейкоб Борчардт вимагав, щоб містер Джордж Стінер негайно пояснив свою дивну поведінку. В іншому була відповідь містера Стінера на запит містера Борчардта. Лідери республіканської партії вважали, що це послугує найкращим доказом прагнення партії очистити свої ряди від будь-яких темних особистостей і разом з тим відтягне справу до кінця виборів.

КАНЦЕЛЯРІЯ МЕРА МІСТА ФІЛАДЕЛЬФІЇ
18 жовтня 1871 р.
Міському скарбнику містеру Джорджу Стінеру.
Шановний пане!

До нас дійшли чутки, що значний пакет облігацій міської позики, випущеної Вами для продажу з боку міської скарбниці — і, відповідно, з дозволу мера міста, — опинився поза Вашим контролем, а виручені за продаж вказаних облігацій суми не були передані до скарбниці.

Окрім того, нам стало відомо, що значна сума належних місту коштів потрапила до рук одного, а можливо, і кількох біржових маклерів, що мають контори на Третій вулиці, та що вказані біржові

маклери чи банкіри опинилися у складному фінансовому становищі, внаслідок чого інтересам міста може бути завдано суттєвих збитків.

Тому просимо Вас негайно повідомити, чи відповідають ці свідчення істині, щоб я, як мер міста (якщо ці прикрі факти дійсно були), міг вчасно вжити заходів, що покладаються на мене посадою і зобов'язаннями.

З найбільшою повагою

Джейкоб Борчардт, мер міста Філадельфії.

КАНЦЕЛЯРІЯ СКАРБНИКА МІСТА ФІЛАДЕЛЬФІЇ

19 жовтня 1871 р.

Високоповажаному Джейкобу Борчардту.

Шановний пане!

Цими словами підтверджую отримання Вашого листа від 18-го числа цього місяця і дуже шкодую, що на цей час не можу надати запрошених Вами відомостей. На жаль, я змушений підтвердити, що міська скарбниця дійсно переживає складні часи, що є наслідком порушення боргових зобов'язань тим біржовим маклером, який протягом кількох років займався реалізацією міських позик. Доводжу також до Вашого відома, що з того моменту, як це було з'ясовано, я не переставав і не перестаю докладати усіх зусиль для того, щоб попередити або принаймні зменшити втрати, які загрожують місту.

З глибокою повагою

Джордж Стінер.

КАНЦЕЛЯРІЯ МЕРА МІСТА ФІЛАДЕЛЬФІЇ

21 жовтня 1871 р.

Міському скарбнику містеру Джорджу Стінеру.

Вельмишановний пане!

У обставинах, які склалися, вважаємо необхідним відмінити надані Вам повноваження з розміщення міської позики у тій його частині, яка ще не реалізована. Будь-які звернення за облігаціями, дозволеними до випуску, але ще не випущеними, варто направляти у нашу канцелярію.

Із незмінною повагою

Джейкоб Борчардт, мер міста Філадельфії.

Чи писав Джейкоб Борчардт ті листи, які були ним підписані? Ні, не писав. Їх склав містер Енбер Сенгстек у конторі містера

Молленгауера, і містер Молленгауер, ознайомившись із їхнім змістом, зауважив, що, «напевно, так буде добре, навіть дуже добре».

Але чи писав містер Стінер, скарбник міста Філадельфії, свою суто дипломатичну відповідь? Ні, не писав. Містер Стінер перебував у стані повної прострації і одного разу, приймаючи ванну, навіть розридався. Листа цього також написав містер Енбер Сенгстек і лише дав його на підпис містеру Стінеру. А містер Молленгауер, проглянувши листа перед відправленням, зазначив, що він складений «як слід». Час нині був такий, що усі пацюки й усі миші зачаїлися у своїх нірках, бо з темряви на них світив великими жадібними очима агресивний кіт — громадська думка, — діяти наважувалися лише найстаріші, наймудріші щури.

У цей же час панове Молленгауер, Батлер і Сімпсон вже декілька днів радилися з окружним прокурором містером Петті стосовно заходів, які, сприяючи офіційному обвинуваченню Ковпервуда, надали би Стінеру можливість вийти сухим із води. Батлер, ясна річ, наполягав на судовому переслідуванні Ковпервуда. Петті стверджував, що відбілити Стінера неможливо, оскільки бухгалтерські книги Ковпервуда рясніють записами про придбання для нього акцій кінної залізниці. Що стосується Ковпервуда… «Дайте мені час подумати!» — промовив він. Потім вони обговорювали питання: може, варто арештувати Ковпервуда і, якщо знадобиться, судити його, адже сам факт його арешту в очах громадськості послугує доказом його провинності і водночас — благородного обурення міського самоврядування, і таким чином до кінця виборів відверне увагу громадян від тієї сумнівної ролі, яку в цьому випадку відігравала республіканська партія.

Внаслідок усіх цих переговорів ввечері 26 жовтня 1871 р. Молленгауер відіслав до мера міста Едварда Стробіка, представника міської ради, з офіційною заявою, у якій Френк Ковпервуд — біржовий маклер, запрошений міським скарбником для реалізації позики, — звинувачувався у розтраті та присвоєнні чужих коштів. Те, що таке ж обвинувачення водночас було пред’явлено і Джорджу Стінеру, ролі не грало. Цапом-відбувайлом було обрано Ковпервуда.

34

Разючий контраст, який являли на той час Ковпервуд і Стінер, заслуговує того, щоб ненадовго на ньому зупинитися. Обличчя Стінера стало блідим, губи посиніли. Ковпервуд, незважаючи на дуже невеселі думки про можливе тюремне ув'язнення і про те, як це сприймуть його батьки, дружина, діти, колеги і друзі — залишався спокійним і врівноваженим (що пояснювалося, ясна річ, надзвичайною стійкістю його духу). У цьому вихорі невдач він ні на мить не втрачав тверезості мислення та мужності. Сумління, яке гризе людину і нерідко навіть призводить до її загибелі, ніколи не тривожило Ковпервуда. Поняття гріха для нього не існувало. Життя, з його своєрідної точки зору, мало лише два виміри — силу і слабкість. Шляхи праведні чи неправедні? Таке розрізнення йому не було відоме. У його уявленні все це було метафізичними абстракціями, над якими він не мав бажання ламати голову. Добро і зло? Дурниці, придумані попами для наживи. Що ж стосується прихильного ставлення суспільства або, навпаки, остракізму, жертвою якого так часто стає людина, що потрапляє у смугу невдач, — то що таке, власне, остракізм? Хіба йому або його батькам колись було відкрито доступ до обраних? Ні! Врешті-решт, не виключено, що коли пронесуться усі ці лиха, суспільство знову визнає його. Моральність та аморальність? Повна нісенітниця. От сила і слабкість — це інша річ. Якщо людина сильна, то вона завжди зможе відстояти себе і змусити інших рахуватися із собою. Якщо людина слабка — їй треба ховатися в тил, тікати з лінії вогню. Він, Ковпервуд, був сильний, знав це і завжди вірив у свою щасливу зірку. Неначе чиясь рука — він не міг би сказати, чия саме, й це було єдине зі сфери метафізики, що цікавило його, — завжди і в усьому йому допомагала, все залагоджувала, хоч би й у найостаннішу мить. Вона розкривала перед ним неймовірні можливості. Чому він володів такою проникливістю? Чому так щастило йому і у фінансових справах, і в особистому житті? Він нічим цього не заслужив, нічим не виправдовував. Випадковість?.. Але як тоді пояснити відчуття впевненості, його ділові прагнення, несподівані й не раз ним усвідомлені «поштовхи» до дії? Життя — темне, нерозгадане таїнство.

Але, як би там не було, його складові частини — сила і слабкість. Сила здобуває перемогу, слабкість зазнає поразки. Тепер йому залишалося лише покладатися на свою блискавичну кмітливість, на точність розрахунків, вірність суджень — ні на що більше. І дійсно, Ковпервуд — жвавий, нестримний, елегантний та чепурно одягнений, з підкрученими вусами, у ретельно випрасуваному костюмі, зі свіжим рум'янцем на чисто поголеному обличчі, міг би слугувати зразком незламної енергії та відважності.

Він особисто пішов до Скелтона Віта і спробував викласти йому свою точку зору на всю цю історію, наполягаючи на тому, що він чинив так само, як і багато хто до нього. Віт вислухав його з недовірою. Він, наприклад, не розумів, чому в амортизаційному фонді немає скуплених облігацій на шістдесят тисяч доларів. Посилання Ковпервуда на звичай не справило на нього жодного враження. Щоправда, містер Віт погодився, що інші люди зі світу політики наживалися не згірш Ковпервуда, і запропонував йому особисто виступити свідком обвинувачення, після чого Ковпервуд не замислюючись відмовився.

— Я не стукач, — прямо заявив він містеру Віту.

Той у відповідь лише криво посміхнувся.

Містер Батлер був сповнений завзяття, попри стурбованість майбутніми виборами, адже тепер «цей негідник» потрапив у сіті, з яких йому ще не скоро виплутатися. У разі перемоги республіканської партії на пост окружного прокурора замість Девіда Петті зазіхав ставленик Батлера — молодий ірландець Денніс Шеннон, який не раз консультував Батлера з юридичних питань. Два інших лідери охоче погодилися на його кандидатуру. Цей Шеннон — розумний хлопець, зростом п'ять футів десять дюймів, атлетичної будови, гарний, світловолосий, синьоокий та рум'яний, був досить вправним і темпераментним суддівським оратором та юристом. Він дуже пишався прихильністю старого Батлера, який включив його в списки кандидатів на розподілені республіканською партією посади, і обіцяв у разі свого обрання, докладати всіх сил та умінь, виконуючи його волю.

Але для лідерів республіканської партії у цій бочці меду була все ж таки й ложка дьогтю: у випадку засудження Ковпервуда та ж доля очікувала і Стінера. Відшукати лазівку, через яку міг би вискочити міський скарбник, все ж було неможливо. Якщо Ковпервуд винний у

тому, що обманом привласнив шістдесят тисяч доларів міських грошей, тоді Стінер привласнив п’ятсот тисяч. Це загрожувало тюремним строком на п’ять років. Стінер міг заперечувати свою провину, доводячи, що він діяв у рамках встановлених традицій; міг ухилятися від гіркої необхідності визнати себе винним, але це не врятувало би його. Жоден склад присяжних не наважився б пройти мимо таких красномовних фактів. Що стосується Ковпервуда, то, незважаючи на упередження суспільства, можна було ще сумніватися, чи буде йому винесено обвинувальний вирок. Відносно ж Стінера сумнівів бути не могло.

Необхідно стисло розповісти, як розгорталися події по тому, як Ковпервуду та Стінеру пред’явили офіційне звинувачення. Адвокат Ковпервуда Стеджер пронюхав, що переслідування вже порушено (ще до того, як це стало загальновідомо). Він порадив своєму клієнтові негайно ж постати перед слідчими органами, не чекаючи наказу про арешт, і тим самим запобігти газетному галасу, який виник би неминуче, якби за ним з’явилася поліція.

Коли мер міста підписав ордер на арешт Ковпервуда, той, дотримуючись настанов Стеджера, з’явився разом з ним до містера Борчардта і вніс заставу — двадцять тисяч доларів (його поручителем був президент Джирардського національного банку містер Девісон), гарантуючи свою явку в Центральне управління поліції на слухання справи. Для захисту інтересів міста голова міської ради Стробік запросив адвоката Марка Олдслоу. Мер з цікавістю дивився на Ковпервуда, адже він був людиною порівняно новою в політичному житті Філадельфії і раніше не знав його. Ковпервуд відповів йому привітним поглядом.

— Химерна комедія, сер, — спокійно зауважив Ковпервуд, і Борчардт, посміхнувшись, люб’язно зауважив, що він особисто дивиться на всю цю процедуру як на формальність, неминучу в такий тривожний час.

— Адже ви й самі це розумієте, містере Ковпервуд, — підсумував він.

— Авжеж, звичайно, розумію! — з усмішкою погодився той.

Потім було ще кілька досить недбало здійснених дізнань у так званому центральному суді, де Ковпервуд, коли йому вручили обвинувальний акт, заявив, що не визнає себе винним. Тут же було

призначено на листопад попередній розгляд його справи, і Ковпервуд, враховуючи складність звинувачення, складеного Петті, вважав за краще постати перед присяжними, які вирішують питання про віддання під суд. Останні, під тиском укотре обраного окружного прокурора Шеннона, який намагався подати усе це дуже врочисто, постановили, що справа буде слухатися 5 грудня під головуванням судді Пейдерсона з першого відділу квартальної сесії (тобто місцевого відділення пенсильванського суду), адже він спеціалізувався на кримінальних справах такого характеру.

Суд над Ковпервудом відбувся, як і очікувалося, вже після бурхливих осінніх виборів. Завдяки хитромудрим махінаціям Молленгауера та Сімпсона, що не цуралися навіть усіляко тиснути на виборців, та фальсифікації бюлетенів, вибори принесли нову перемогу республіканській партії, хоча її ставленики і отримали меншу кількість голосів, ніж минулого разу. «Громадянська асоціація допомоги міському самоврядуванню», незважаючи на поразку на виборах, що пояснювалася шахрайськими маніпуляціями супротивників, рішуче продовжувала громити тих, кого вона вважала головними зловмисниками.

Упродовж всього цього процесу Ейлін Батлер стежила за перипетіями справи Ковпервуда по крикливих газетних статтях і міських пересудах — стежила із запалом, шалом і напругою, на які тільки була здатна її непересічна сильна натура. Там, де були задіяні почуття, Ейлін не бажала слухати доводів розуму: вона часто бачилася з Френком, і він багато розповідав їй (наскільки, ясна річ, йому дозволяла його природна обережність). Отож попри газетний галас і розмови, які вона чула у себе вдома за столом і в чужих людей, вона була твердо переконана, що яким би злочинцем його не зображували, він насправді зовсім не такий. Якась замітка, вирізана Ейлін з філадельфійської газети «Паблік Леджер» невдовзі після того, як Ковпервуду було пред’явлено формальне звинувачення в шахрайстві, трохи втішила та заспокоїла її. Ейлін сховала замітку у себе на грудях. Ці рядки чомусь здавалися їй доказом, що її коханий Френк не так уже й винен і на нього просто звели наклепи. Замітка ж ця була просто скороченим викладом одного з численних «маніфестів», які випускала «Громадянська асоціація допомоги міському самоврядуванню». Там було зазначено:

«Насправді все, очевидно, набагато серйозніше, ніж можна було б припустити. Дефіцит у п’ятсот тисяч доларів виник не внаслідок продажу облігацій міської позики та відсутності належної звітності як такої, а в результаті позик, які надав міський скарбник своєму біржовому маклеру. Окрім того, комітет отримав достовірні відомості, що щомісячний розрахунок за продані біржовим маклером облігації міської позики провадився за найнижчим курсом минулого місяця, а різницю між цим курсом і тим, за яким фактично продавалися облігації, міський скарбник та його маклер ділили між собою. Звідси випливає, що в їх обопільних інтересах було час від часу чинити тиск на ринок, щоб домогтися низького розрахункового курсу. Проте комітет розглядає судове переслідування, порушене проти біржового маклера, містера Ковпервуда, лише як спробу відвернути суспільну увагу від справжніх винуватців, і тим самим дає їм можливість найвигіднішим для себе чином залагодити справу».

«Нарешті! — сказала собі Ейлін, прочитавши замітку. — Тепер усе ясно!» Ці політикани, зокрема і її батько, як вона зрозуміла з їхньої розмови, намагаються звалити на Френка провину за свої власні злочини. Френк зовсім не такий поганий чоловік, яким його виставляють. У звіті «Асоціації» це прямо сказано. Вона тішилася словами:

«...відвернути суспільну увагу від справжніх винуватців». Хіба ж не те саме говорив він їй в ті щасливі години, якими вони тішились то в одному, то в іншому куточку, переважно в будинку на Шостій вулиці, який він винайняв для побачень з нею після того, як вони змушені були покинути свій колишній притулок? Френк гладив її пишне волосся, пестив її і запевняв, що вся ця історія підлаштована місцевими політичними «зверхниками» з метою звалити вину на нього і, по можливості, вигородити партію взагалі та Стінера зокрема. Він, Ковпервуд, звичайно, виплутається, але все-таки Ейлін повинна тримати язика за зубами. Він не заперечував, що упродовж тривалого часу перебував у ділових і взаємовигідних стосунках зі Стінером, і докладно пояснив їй, в чому вони полягали. Ейлін все зрозуміла (або принаймні думала, що зрозуміла). Але так чи інак, Френк запевняв її в своїй невинуватості, і цього для неї було досить.

Що ж до будинків старшого та молодшого Ковпервудів, які ще порівняно недавно і з таким блиском об’єдналися в дні процвітання, а

тепер були пов’язані сумними узами спільних знегод, то життя в них майже завмерло. Джерелом цього життя був Френк Алджернон. Він надавав силу і мужність батькові, надихав і підтримував братів, був надією дітей, опорою дружини, величчю і гордістю сімейства Ковпервудів. У ньому втілювалися для всієї його родини удача, сила, честолюбні прагнення, гідність і щастя. Але нині його яскрава зірка померкла і, схоже, остаточно.

Від того пам’ятного ранку, коли фатальний лист, немов бомба, зруйнував увесь звичний життєвий плин Ліліан Ковпервуд, вона перебувала в якомусь напівживому стані. Ось уже кілька тижнів Ліліан, як і раніше, неухильно виконуючи свої обов’язки (принаймні так це виглядало збоку), була під владою невідступних і болісних думок. Вона почувалась глибоко нещасною. Їй виповнилось сорок років, і дотепер її життя, здавалося б, повинно було триматися на міцній непорушній основі. А тепер жорстока доля загрожувала вирвати її з благодатного ґрунту, де вона жила і процвітала, щоб зів’ялити в пекучій самоті смутку і принижень.

У Ковпервуда-старшого усе теж стрімко йшло нанівець. Як ми вже говорили, його віра в сина не мала меж, але він розумів і без кінця твердив собі, що Френк в якусь мить, схоже, оступився і тепер жорстоко розплачується за це. Старий, звичайно, вважав, що Френк мав спробувати врятуватися вже відомим нам способом, але не міг не страждати від усвідомлення, що його син потрапив у пастку обставин. Френк, на його думку, був дивовижно розумною людиною. Він міг би домогтися виняткових успіхів, не зв’язуючись ні з міським скарбником, ні з політичними ділками. Оті кінні залізниці та політикани зрештою й погубили його.

Цілими днями, міряючи кроками кабінет, старий Ковпервуд все ясніше розумів, що його зірка скоро згасне, а крах Френка — і його крах. Ота ганьба — публічне звинувачення в безчесних махінаціях — несе смерть і йому. За кілька тижнів він увесь геть посивів, ледве тяг ноги, обличчя змарніло, очі запали. Хвацькі колись бакенбарди нагадували нині вицвілі прапори — сліди кращих, безповоротно минулих днів. Єдиною його розрадою було те, що Френк повністю розрахувався з Третім національним банком, не винен більше йому жодного долара. І все-таки старий знав, що правління банку не примириться з перебуванням в його складі людини, чий син сприяв

розкраданню міської каси та фігурував у всіх, пов'язаних з цією справою, газетних статтях. Окрім того, Генрі Ковпервуд був немолодий. Йому прийшов час іти у відставку.

Розв'язка наступила того дня, коли Френк був заарештований за звинуваченням у привласненні громадських коштів. Що цього не уникнути, старого попередив син, якого, в свою чергу, повідомив про це Стеджер. Проте він потупцяв до банку, хоча йому здавалося, що тяжкий тягар пригинає його до землі. Перш ніж вийти з дому після безсонної ночі, він написав на ім'я голови правління Фруена Кесона прохання про відставку, щоб негайно вручити йому цей папір. Містер Кесон — кремезний, поставний і вельми привабливий на вигляд чоловік років п'ятдесяти, в душі полегшено зітхнув, побачивши заяву.

— Я розумію, як вам важко, містере Ковпервуд, — співчутливо почав він. — Ми — я маю право сказати це від імені всіх членів правління — переживаємо разом з вами ваше горе. Нам цілком зрозуміло, як ваш син виявився причетним до цієї історії. Він не єдиний банкір, замішаний у справах міського управління. Далеко не єдиний. Це стара система. Ми високо цінуємо вашу віддану тридцятип'ятирічну службу. Ми з радістю допомогли б вам з цими тимчасовими труднощами, якби мали хоча б найменшу можливість, але ви самі банкір і розумієте, що нині це неможливо. Справа неймовірно заплутана. Якби ця буря вщухла, якби хоч знати, коли вона затихне...

Він замовк, бо не міг змусити себе сказати, що йому і правлінню банку дуже прикро розлучатися з містером Ковпервудом за таких обставин. Хай уже краще говорить сам містер Ковпервуд.

Слухаючи його, старий Ковпервуд робив над собою величезні зусилля, щоб узагалі вимовити бодай слово. Він дістав велику полотняну хустину і висякався, потім випростався в кріслі і поклав руки на стіл. Але нерви його були напружені до краю.

— Я не витримаю цього… — раптом вирвалося у старого. — Прошу вас, залиште мене зараз одного…

Кесон, чепуристий, випещений джентльмен, підвівся й вийшов з кімнати. Він добре усвідомлював, у якому стані перебуває цей немолодий чоловік, з яким він щойно розмовляв. Ледве встигли зачинитися за ним двері, як старий Ковпервуд зронив голову на руки, і тіло його затряслося від судомних ридань.

«Ніколи, ніколи я не думав, що доживу до такого! — бурмотів він про себе. — Ніколи не думав…»

Потім він витер рясні пекучі сльози, підійшов до вікна і, дивлячись на вулицю, став думати про те, чим йому тепер зайнятися.

35

Спливав час, а Батлер все більше губився в розмислах і все частіше ламав голову над тим, що йому робити з дочкою. Її потаємне і явне прагнення всіляко уникати розмов з ним переконували його в тому, що вона продовжує зустрічатися з Ковпервудом (а це рано чи пізно повинно спровокувати публічний скандал). Він хотів навіть піти до місіс Ковпервуд і змусити її вплинути на чоловіка, але потім… передумав. По-перше, у нього все ж не було повної впевненості, що Ейлін таки зустрічається з Ковпервудом, а по-друге, місіс Ковпервуд могла і не знати про зраду чоловіка. Потім він намірився піти до самого Ковпервуда та пригрозити йому, але це був би вже крайній захід, і знову-таки — він не мав ніяких доказів. Звертатися в пошукове бюро він не наважувався, як не наважувався і довіритися кому-небудь із членів своєї сім'ї. Одного разу він сам вирушив побродити навколо будинку номер 931 по Десятій вулиці, але марно. Будинок здавався в оренду й Ковпервуд уже встиг від нього відмовитися.

Нарешті Батлер вирішив відправити Ейлін погостювати куди-небудь подалі — у Бостон або в Новий Орлеан, де жила її тітка з боку матері. Але діяти слід було дуже обережно, а Батлер був не мастак на такі справи, однак він почав підготовку. Уже написав був листа до свояченици в Новий Орлеан, запитуючи, чи не могла б вона (звичайно, не видаючи його) попросити сестру на якийсь час відпустити до неї племінницю погостювати та надіслати запрошення Ейлін? Але потім порвав цього листа. Через кілька днів Батлер випадково дізнався, що місіс Молленгауер та її три дочки — Кароліна, Феліція й Альта — збираються на початку грудня до Європи, маючи намір побувати в Парижі, Римі та на Рив'єрі. Він вирішив поговорити з Молленгауером, щоб той переконав дружину запросити з ними Нору та Ейлін (або принаймні тільки Ейлін). І мотивувати це тим, що місіс Батлер не хоче залишати його одного, а дівчатам треба побачити світ. Це був би прекрасний варіант на деякий час відсторонити Ейлін. Вони збиралися провести в Європі не менше півроку. Молленгауер охоче виконав його прохання — обидві родини були дуже дружні. Місіс Молленгауер не менш охоче погодилася — з міркувань світського характеру, — і

запрошення відбулося. Нора була в захваті. Вона жадала хоча б недовго пожити в Європі і давно мріяла про таку можливість. Ейлін же була потішена увагою місіс Молленгауер. Якби це сталося значно раніше, вона б погодилася. Але зараз вона сприйняла запрошення лише як нову перешкоду, як ще одну, нехай другорядну, заваду до зустрічей із Ковпервудом. Не встигла місіс Батлер заговорити про запрошення, отримане від місіс Молленгауер, як Ейлін холодно відкинула його.

— Вона дуже хоче, щоб ви поїхали з ними, якщо батько не заперечуватиме, — наполягала мати. — І я впевнена, що ви прекрасно проведете час. Вони поживуть у Парижі, а потім відправляться на Рив'єру.

— О, як чудово! — вигукнула Нора. — Мені завжди так хотілося побувати в Парижі! А тобі, Ейлін? От було б чудово.

— Мені щось не хочеться їхати… — мляво відгукнулася Ейлін. Вона вирішила з самого початку не проявляти ніякого інтересу до цієї затії, щоб не обнадіювати батька. — Окрім того, у мене немає зимових туалетів. Я краще поїду іншим разом.

— Що з тобою, Ейлін, схаменися! — обурилася Нора. — Ти багато разів твердила, що хочеш побувати за кордоном саме взимку. А тепер, коли випадає нагода... Одяг для цього можна придбати і там.

— Та вже ж. За кордоном, без сумніву, знайдеться щось і модне, і підходяще, — підтримала її місіс Батлер. — Окрім того, до від'їзду в тебе ще два чи три тижні.

— А вони не хочуть, щоби з ними поїхав хтось із чоловіків в ролі супровідника та порадника, чи що? — запитав Келем.

— Я теж був би не проти запропонувати свої послуги, — стримано зауважив Оуен.

— Їй-богу, не знаю, — розгублено озвалася місіс Батлер, пережовуючи шматок. — Доведеться вам, синочки, запитати у них!

Ейлін же уперто стояла на своєму. Не хочу їхати і квит. Це занадто несподівано. І те не так, і це не підходить. Тут саме увійшов старий Батлер і сів на чолі столу. Прекрасно знаючи, про що йдеться, він старанно робив вигляд, ніби це його не стосується.

— Ти ж не будеш заперечувати, Едварде? — запитала його дружина, в загальних рисах пояснивши йому суть справи.

— Заперечувати? — старанно розіграною грубуватою жартівливістю відгукнувся Батлер. — Хіба я собі ворог? Та я щасливий буду на час позбутися всієї вашої галасливої компанії!

— Оце так! — вигукнула місіс Батлер. — Уявляю собі, як би ти жив тут сам-один!

— А я не був би один, люба, — сказав Батлер. — У нашому місті знайдеться чимало будинків, де мені будуть раді, так що я і без вас обійдуся.

— Авжеж, у нашому місті знайдеться чимало будинків, куди б тебе й на поріг не пустили, якби не я. Це вже точно, — благодушно зіронізувала місіс Батлер.

— Що ж, сперечатися не буду, — погодився Батлер, тепло глянувши на неї.

Ейлін була непохитна. Усі наполягання Нори і матері виявлялися марними. Але Батлер, розсерджений руйнацією свого плану, ще не склав зброї. Переконавшись, що Ейлін все одно не умовиш пристати на запрошення місіс Молленгауер, він ще трохи подумав і вирішив звернутися до детектива.

У ті часи особливо славилося агентство знаменитого детектива Вільяма Пінкертона. Цей чоловік походив із бідної сім'ї, після багатьох життєвих перипетій посів дуже важливе місце у своїй своєрідній і для багатьох дітктивій професії. Але в очах людей, яких ті чи інші нагальні обставини спонукали звернутися до послуг Пінкертона, його патріотична поведінка під час Громадянської війни та близькість до Авраама Лінкольна були найкращою рекомендацією. Це він, точніше, підібрані ним люди, охороняли Лінкольна протягом усього бурхливого періоду його перебування при владі. Створене Пінкертоном агентство мало відділення в Філадельфії, Вашингтоні, Нью-Йорку й у багатьох інших містах. Батлер не раз бачив вивіску філадельфійського відділення, але не хотів туди звертатися. Обдумавши остаточний варіант, він вирішив поїхати до Нью-Йорка, де, як йому було відомо, знаходилося головне агентство.

Напередодні він просто повідомив, що їде на один день, як робив це неодноразово. До Нью-Йорка було п'ять годин їзди залізницею, і він прибув туди о другій дня. У конторі, розташованій в районі Бродвею, Батлер запитав директора, і його запросили до чоловіка років п'ятдесяти, високого, сіроокого, сивого, міцної статури, з виразним,

трохи одутлим, але розумним і проникливим обличчям. Руки детектива з гнучкими пальцями під час розмови з клієнтом безперервно барабанили по столу. Він був одягнутий у темно-коричневий сюртук, який здавався Батлеру надто чепурним, а в краватці у нього красувалася діамантова шпилька у формі підкови. (Старий Батлер незмінно одягався в скромний сірий костюм.)

— Доброго дня! — вимовив він, коли зайшов до цього поважного чоловіка, сина ірландця й американки, на прізвище Мартінсон.

Містер Гілберт Мартінсон кивнув у відповідь, потім ковзнув по ньому поглядом і, відчувши в ньому людину з сильним характером, яка, ймовірно, займає поважне становище в суспільстві, встав і запропонував йому стілець.

— Прошу, сідайте, — сказав він, розглядаючи відвідувача з-під густих кошлатих брів. — Чим можу допомогти?

— Ви директор, якщо не помиляюся? — поцікавився Батлер, допитливо дивлячись на нього.

— Так, сер, — відповів Мартінсон. — Я займаю тут пост директора.

— А самого містера Пінкертона, власника контори, зараз немає? — обережно запитав Батлер. — Не вважайте за нечемність, але я хотів би поговорити з ним особисто.

— Містер Пінкертон зараз у Чикаго і повернеться не раніше, ніж через тиждень або днів за десять, — відповів Мартінсон. — Ви можете говорити зі мною так само відверто, як із ним. Я тут його заміняю. Але, звичайно, ваша воля.

Батлер трохи повагався, подумки оцінюючи співрозмовника.

— Скажіть, ви людина сімейна? — почав він, нарешті, своє виношене й наболіле.

— Так, сер, — серйозно відповів Мартінсон. — У мене дружина і двоє дітей.

Як досвідчений детектив він одразу збагнув, що мова зараз піде про якусь халепу із членами сім’ї — сином, дочкою, дружиною. З такими випадками він стикався повсякчас.

— Я, бачте, думав поговорити з самим містером Пінкертоном, але якщо ви його заміняєте... — Батлер не встиг закінчити фрази, як його перебив Мартінсон:

— Так, сер, я тут керую всією роботою. Ви можете довіритися мені так само, як самому містерові Пінкертону. Прошу до мене в кабінет. Там нам зручніше буде розмовляти.

Він підвівся і показав Батлеру на суміжну кімнату з вікнами, що виходили на Бродвей. Там стояв масивний довгий стіл із полірованого дерева та чотири стільці зі шкіряними спинками. На стіні висіло кілька картин, що зображували епізоди Громадянської війни, які привели до перемоги жителів Півночі. Батлер не без вагань пішов за Мартінсоном. Думка про те, що стороння людина буде втаємничена в історію Ейлін, йому була болюча. Навіть зараз він ще не був упевнений, що наважиться заговорити. Він хотів лише придивитися, що це за хлопці, — твердив собі старий, а тоді вже вирішувати, чи варто. Він підійшов до одного з вікон і втупився на вулицю, що переповнилася незліченними омнібусами й екіпажами. Містер Мартінсон спокійно зачинив двері.

— Отже, чим можу бути корисний, містере... — він зупинився, розраховуючи, що відвідувач назве своє прізвище сам. Іноді це йому вдавалося, але Батлер був не такий простий.

— Я все ще не впевнений, чи варто мені починати цю справу, — повільно вимовив Батлер. — У мене немає повної впевненості, що все буде обставлено належним чином. Мені потрібно дещо дізнатися, гм, про... отримати деякі відомості... Але це справа делікатна й суто приватна...

Він замовк, обдумуючи, як точніше висловитися, і в той же час не спускаючи проникливих очей з Мартінсона. Той одразу зрозумів його вагання. Таких випадків він стрічав чимало.

— Дозвольте перш за все сказати вам, містере...

— Скенлон, якщо вам неодмінно треба це знати, — м’яко перервав його Батлер. — Воно не гірше будь-якого іншого, а свого справжнього імені я поки що вважаю за краще не називати.

— Нехай буде Скенлон, — так само вкрадливо повторив Мартінсон. — Для мене не має значення, ваше це ім’я чи ні. Я щойно збирався вам сказати, що ви можете й зовсім не називати себе. Але це залежить лише від того, які саме відомості вам потрібні. Справа ваша, смію вас запевнити, залишиться в таємниці, ніби ви ніколи і ні з ким про це й не розмовляли. Престиж нашої агенції базується на довірі, і ми не можемо цим зловживати. Це спричинило б негативні наслідки.

З-поміж наших службовців є чоловіки, є й жінки, які працюють понад тридцять років, — ми ніколи нікого не звільняємо, хіба що за дуже серйозний проступок. Але ми ретельно підбираємо таких людей, яких не доводиться звільняти. Містер Пінкертон чудово розбирається в людях. У нас є співробітники, які навіть вважаються серцезнавцями. За рік ми виконуємо понад десять тисяч доручень по всіх усюдах країни. Ми ведемо справу лише до моменту, поки цього просить клієнт. І намагаємося дізнатися лише те, що йому треба знати. Ми не втручаємося без його дозволу в чужі справи. Якщо виявляється, що ми не можемо таємно отримати необхідні відомості, ми негайно самі заявляємо про це. Від багатьох справ ми відмовляємося навідріз, навіть не починаючи їх. Може статися, що й ваша справа належить до їх числа. Ми не женемося за дорученнями і не приховуємо цього. Від деяких справ політичного характеру або ж справ, що передбачають зведення особистих рахунків, ми просто відмовляємося, не бажаючи бути до них причетними. Тепер судіть самі. Ви, треба гадати, людина досвідчена. Я теж. Тож чи можете ви собі уявити, щоб така агенція, як наша, зловживала чиєюсь довірою?

Він замовк і пильно подивився на Батлера, чекаючи відповіді.

— Ви маєте рацію, — сказав Батлер. — Але все-таки нелегко виставляти на чиєсь око свої приватні справи, — важко зітхнув старий.

Обидва деякий час мовчали.

— Ну, що ж, — сказав, нарешті, Батлер. — Ви справді справляєте на мене враження досвідченої людини, а мені потрібна порада. Підкреслю: я готовий добре заплатити, і те, що мене цікавить, неважко з’ясувати. Мені треба лише дізнатися, чи зустрічається певна особа, що проживає в тому ж місті, що й я, з однією жінкою, і якщо зустрічається, то де саме. Я думаю, для вас це не становитиме труднощів?

— Немає нічого простішого, — відповів Мартінсон. — Ми весь час виконуємо такі доручення. Дозвольте, містере Скенлон, полегшити вам завдання. Мені абсолютно ясно, що ви не бажаєте говорити більше, аніж необхідно, і ми теж не хочемо дізнаватися від вас нічого зайвого. Нам, звичайно, потрібно знати, яке місто ви маєте на увазі, а також одне з імен — його або її, — не обов’язково обидва, якщо тільки ви самі не захочете піти нам в цьому сенсі назустріч. Іноді, знаючи ім’я однієї особи — його, наприклад, — і маючи опис жінки — звичайно,

абсолютно точний — або її фотографію, ми через деякий час вже готові повідомити те, що цікавить клієнта, хоча, зрозуміло, більш точні дані спрощують нашу роботу. Але це вже — як ви вважаєте для себе зручнішим. Повідомте мені рівно стільки, скільки вважатимете за потрібне, і я гарантую, що ми зробимо все, що від нас залежить, щоб здобути чітку інформацію.

— Гм… У такому випадку, — сказав Батлер, наважившись нарешті (хоча й не без внутрішнього опору), — я буду відвертий з вами. Моє прізвище не Скенлон, а Батлер. Я живу в Філадельфії. Там є один ділок, такий собі Ковпервуд — Френк А. Ковпервуд...

— Одну хвилинку, — перебив його Мартінсон, дістаючи з кишені блокнот і олівець. — Зараз я запишу. Як ви назвали його?

Батлер повторив.

— Так. Я слухаю вас.

— У нього контора на Третій вулиці «Френк А. Ковпервуд» — там вам будь-хто покаже. Він недавно збанкрутував.

— А, зрозуміло! — вставив Мартінсон. — Я про нього чув. Він замішаний в якійсь історії з розтратою міських коштів. Ви, ймовірно, не побажали звернутися в наше філадельфійське відділення, щоб не посвячувати тамтешніх агентів у свої таємниці. Чи не так?

— Цілком вірно, і людина ця — та сама, про яку ви чули, — підтвердив Батлер. — Я не хочу, щоб у Філадельфії хтось знав про мою справу. Тому я й приїхав сюди. Цей Ковпервуд живе у власному будинку на Джирард-авеню, номер дев’ятнадцять-тридцять сім. Його теж неважко знайти.

— Зрозуміло, — сказав Мартінсон.

— Так от, я хочу дізнатися про нього... і про одну жінку, точніше, дівчину...

Старий Батлер замовк, і обличчя його болісно скривилося при необхідності згадати ім’я Ейлін. Він ніяк не міг примиритися з цією думкою, — він так любив свою дочку, так пишався своєю Ейлін! У грудях його закипала ненависть до Ковпервуда.

— Це ваша родичка, напевно? — делікатно поцікавився Мартінсон. — Вам не потрібно нічого більше повідомляти мені, якщо можна, опишіть тільки її зовнішність. Нам цього буде достатньо.

Він ясно бачив, що має справу з поважною старою людиною, і що той дуже пригнічений. Про це свідчило раптом скам’яніле сумне

обличчя Батлера.

— Ви можете говорити зі мною відверто, містере Батлер, — додав він. — Я розумію вашу нерішучість. Ми хочемо отримати від вас тільки такі відомості, які дадуть можливість нам діяти — нічого більше.

— Атож, — похмуро відгукнувся Батлер, — це моя… родичка. Скажу вам прямо: вона моя дочка! Ви здаєтеся мені чесною, розумною людиною. Я її батько і нізащо в світі не хотів би заподіяти їй хоч найменше зло! Я намагаюся врятувати її — і тільки. Він — ось хто мене зачіпає найбільше!

Його натруджена рука стиснулася в кулак.

Цей жест не міг не помітити Мартінсон — він сам був батьком двох дочок.

— Я розумію ваші почуття, містере Батлер, — сказав він. — Я теж батько. Ми зробимо для вас усе, що в нашій спромозі. Якщо ви мені докладно опишете її або дасте можливість одному з моїх агентів поглянути на неї, ніби мимохідь, у вас удома або в конторі — я думаю, ми дуже скоро зуміємо вам сказати, чи відбуваються між ними більш-менш регулярні зустрічі. Це, здається, все, що ви хочете дізнатися, так?

— Так, — похмуро підтвердив Батлер.

— Що ж, тут багато часу не потрібно, містере Батлер, — днів три-чотири, якщо нам пощастить, у крайньому разі — тиждень, десять днів, два тижні, але аж ніяк не більше. Все залежить від того, як довго ви доручите нам стежити за ними, якщо в перші дні нічого не вдасться виявити.

— Я хочу дізнатися правду, скільки б це не зайняло часу, — з гіркотою відповів Батлер. — Я повинен знати все, навіть якщо знадобиться місяць, два, три. Я маю знати! — з цими словами старий підвівся, сповнений рішучості, непохитний. — Пришліть мені людей досвідчених і тактовних. Найкраще — ту людину, яка теж є батьком, якщо у вас є такий і якщо він уміє тримати язик за зубами.

— Я вас розумію, містере Батлер, — відповів Мартінсон. — Покладіться на мене. Ви матимете справу з найкращими агентами, які заслуговують повної довіри. Вони не проговоряться. Зробимо так: я пошлю до вас спершу одну людину, щоб ви самі могли судити, годиться вона вам чи ні. Я нічого говорити не стану. Ви самі все обговорите з ним. Якщо він вам підійде — розкажіть йому суть справи,

а він уже буде знати, як діяти. Якщо йому знадобиться допомога, я пришлю ще людей. Де ви живете?

Батлер дав йому свою адресу.

— І все це залишиться між нами? — уточнив він.

— Можете бути певні.

— Коли ж ваш агент з'явиться до мене?

— Завтра, якщо вам зручно. У мене є на прикметі людина, яку я сьогодні ж можу послати до Філадельфії. Зараз він уже пішов, а так я б покликав його, аби ви могли самі з ним поговорити. Утім, я йому все поясню. Вам зовсім немає про що турбуватися. Репутація вашої дочки буде в надійних руках.

— Вельми вам удячний, — сказав Батлер, трохи заспокоївшись. — Я буду дуже вам зобов'язаний. Ви надасте мені важливу послугу, і я добре віддячу...

— Не варто про це зараз говорити, містере Батлер, — увірвав його Мартінсон. — Ви можете користуватися усіма послугами нашої агенції за звичайним тарифом.

Він провів Батлера до дверей і почекав, поки вони не зачинилися за ним.

Батлер вийшов — пригнічений, жалюгідний. Подумати тільки: він змушений пустити нишпорок по сліду своєї любої Ейлін!

36

Наступного дня в контору до Батлера прийшов довгов'язий, вуглуватий, похмурий на вигляд чоловік, темноволосий, кароокий, із довгастим обличчям, обтягнутим пергаментною шкірою, з головою, яка навдивовижу нагадувала голову яструба. Переговоривши з Батлером більше години, він зник.

Під вечір він знову прийшов до нього, але вже додому, і в кабінеті Батлера, за допомогою невеликої хитрості, отримав змогу роздивитись Ейлін. Батлер послав за нею, а сам залишився в дверях, відступивши трохи набік, щоб дівчину було добре видно, коли вона підійде до нього. Слідчий стояв за однією з важких портьєр, вже почеплених на зиму, і робив вигляд, нібито дивиться на вулицю.

— Хто-небудь виїжджав сьогодні на Сестричці? — запитав Батлер у дочки. Кобила Сестричка була улюбленицею в сім'ї Батлерів.

Його план полягав у тому, щоби в разі, якщо Ейлін помітить слідчого, видати його за покупця, який прийшов поцікавитись конем. Слідчий Джонас Олдерсон за зовнішністю міг цілком підійти на цю роль.

— Здається, ні, батьку, — відповіла Ейлін. — Сама я нікуди не їздила. Але зараз запитаю.

— Не варто. Я лише хотів дізнатися, чи знадобиться вона тобі завтра вранці?

— Я можу обійтися і без неї, якщо вона тобі потрібна. Мене цілком влаштовує Джеррі.

— Гаразд. Тоді нехай вона залишиться в стайні.

Батлер спокійно зачинив двері. Ейлін вирішила, що мова йде про продаж коня. Але, оскільки вона була певна, що, не порадившись із нею, батько не продасть Сестричку, на якій вона любила їздити, то одразу ж і забула про цю розмову.

Олдерсон вийшов з-за портьєри, коли Ейлін пішла.

— Це все, що мені потрібно було знати, — сказав він. — Я повідомлю вас, як тільки мені вдасться що-небудь з'ясувати.

Він пішов. Відтоді упродовж тридцяти шести годин будинок і контора Ковпервуда, дім Батлера, контора Гарпера Стеджера, а також

сам Ковпервуд і Ейлін вже перебували під пильним стеженням. Спочатку для цього знадобилося шестеро, потім, коли була викрита інша квартира, найнята Ковпервудом на Шостій вулиці, туди відрядили сьомого детектива. Усі вони були надіслані з Нью-Йорка. Через тиждень Олдерсон уже все знав. Він домовився з Батлером, що повідомить його, коли в Ейлін буде побачення з Ковпервудом, щоб той міг негайно виїхати за вказаною адресою і застати її на місці злочину. Батлер не мав наміру вбивати Ковпервуда (Олдерсон не допустив би цього, принаймні на своїх очах), але обізвати негідника найгіршими словами, дати йому прочухана та забрати Ейлін — тут уже ніхто не міг стати йому на заваді. О, тоді вона перестане запевняти його, що не зустрічається з Ковпервудом! Перестане капризувати і сваволити. Їй таки доведеться підкоритися батьківській владі! А зрештою він пошле її у виправний заклад. Подумати лише, який приклад для її сестри або якої-небудь іншої чесної дівчини! Тепер уже вона неодмінно поїде в Європу, або у будь-яке місце, яке він їй вкаже!

Батлер був вимушений поділитися з Олдерсоном цими задумами, але той прямо заявив, що до його обов’язків входить охороняти Ковпервуда від будь-яких зазіхань на його особистість.

— Ми не маємо права дозволити вам побити його чи взагалі застосовувати якесь насильство, — сказав він Батлеру, коли про це зайшла мова. — Це супроти наших правил. Ви зайдете у будинок, де вони зустрічаються (для цього, якщо потрібно, ми дістанемо ордер на обшук, звісно, приховавши вашу причетність до справи). Ми скажемо, що провадимо стеження за однією нью-йоркською дівчиною. Але зайдете ви туди у присутності моїх людей. А вони не допустять скандалу. Ви можете забрати свою дочку — ми виведемо її, а якщо ви забажаєте — також і його. Але в такому випадку вам доведеться висунути йому якесь звинувачення. Окрім того, не виключено, що це помітить хтось із сусідів, і ми не можемо ручатися, що ви після всього не зберете натовпу роззяв.

Батлера і самого мучили подібні сумніви. Звичайно, такий план пов’язаний з великим ризиком розголошення. Та все ж він хотів знати правду. Щоб настрахати Ейлін, вплинути на неї у найсуворіший спосіб.

Отже, через тиждень Олдерсон дізнався, що Ейлін і Ковпервуд зустрічаються на Шостій вулиці, вочевидь, у приватному будинку.

Насправді ж це був просто будинок побачень, але високого класу. У цій чотириповерховій цегляній будівлі з облицюванням із білих кам'яних плит було вісімнадцять кімнат, обставлених з показною пишністю, чистих і охайних. Клієнтура була найфешенебельніша, і доступ туди відкривався лише за рекомендаціями давніх клієнтів. Це забезпечувало збереження таємниць, чого потребують будь-які дітктливі справи. Достатньо було сказати: «У мене тут призначено побачення», — і хазяйка (якщо обидві сторони були їй знайомі) тут же відводила гостей у зручні апартаменти. Ковпервуду цей будинок давно був знайомий, і коли їм довелося розпрощатися зі зручною квартиркою на Десятій вулиці, він запропонував Ейлін зустрічатися тут.

Олдерсон, дізнавшись, якого штибу цей заклад, сказав Батлеру, що проникнути досередини та ще й розшукати там будь-кого — справа надзвичайно складна. Для цього був потрібен ордер на обшук, отримати який дуже нелегко. Можна, звичайно, увірватися силою, як це іноді й практикується у справах про зневагу громадської моральності. Але тоді виникає ризик наштовхнутися на відчайдушний спротив власників і відвідувачів будинку. Це могло статися й тут. Єдино вірний спосіб уникнути зайвого шуму — домовитися з хазяйкою за допомогою солідної суми.

— Але у нашому випадку такого робити не слід, — зауважив Олдерсон. — У мене є підстави думати, що хазяйка вельми прихильно ставиться до людини, яка нас цікавить. По-моєму, краще ризикнути й спробувати застати їх зненацька.

— Окрім керівника операції, — пояснив він, — нам знадобиться ще троє чи четверо помічників. Один, після того, як двері відчинять на дзвінок, увійде в хол, а решта пройдуть за ним для підтримки. Затим треба швидко провести обшук, вимагаючи, щоб відкрили всі двері. Що стосується слуг — якщо вони там будуть, — їх потрібно змусити будь-що тримати язика за зубами. Іноді це досягається грошима, іноді — за допомогою фізичної сили. Далі хто-небудь під виглядом слуги тихо постукає в одні двері, в другі, в треті (Батлер разом з іншими агентами має іти за ним), і коли двері відчинять, можна буде встановити, чи перебуває в кімнаті та особа, яку вони розшукують. Якщо на стукіт не відчинять, доведеться виламувати двері. Будинок стоїть у густонаселеному кварталі, тому втекти з нього можна лише через парадний або чорний вхід, а там ми поставимо своїх людей.

Це був зухвалий план, який давав можливість, незважаючи на всі перепони, тихцем і непомітно вивести звідти Ейлін.

Коли Батлеру пояснили зміст такої неприємної процедури, він почав хвилюватися. Уже думав був відмовитися від цього задуму, обмежившись розмовою з дочкою. Потрібно сказати їй, що йому все відомо і що її заперечення зайві. А потім запропонувати їй вибір: Європа або виправний пансіон. Але частково через вроджену грубість власної натури, почасти через те, що гарячий, брикливий темперамент Ейлін мимоволі вселяв у нього побоювання, Батлер, врешті-решт, обрав інший шлях. Він лише запропонує Олдерсону ще раз ретельно все обдумати і, щойно буде виявлено, що Ейлін або Ковпервуд увійшли в будинок, повідомити йому. Він прийде негайно і за допомогою детективів виведе Ейлін на чисту воду.

План був дикий і бридкий, негідний батька, і жодним чином не ефективний у сенсі виправлення дочки, яка стала на хибний шлях. Насильство ніколи не доводить до добра. Але Батлер цього не розумів. Він намагався залякати Ейлін, змусити її через сильний стрес усвідомити усю жахливість її вчинку.

Цілий тиждень минув у очікуванні, і нарешті, коли нерви Батлера вже напружилися до межі, настала розв’язка. Ковпервуду на той час вже було висунуто офіційне обвинувачення, і він очікував суду. Ейлін час від часу повідомляла йому, як, на її думку, ставиться до нього її батько. Свої здогади вона будувала, звісно, не на розмовах з Батлером — він тримався з дочкою досить замкнуто, не бажаючи, щоб вона знала, як невпинно він клопочеться про кінцевий крах Ковпервуда, — а на випадкових зауваженнях Оуена, який ділився почутим з Келемом, а той, нічого не підозрюючи, у свою чергу, переказував усе сестрі. Так, наприклад, вона дізналася, кого планують на посаду окружного прокурора, і яку він займе позицію в справі Ковпервуда, адже ця людина часто бувала у Батлерів удома і в конторі. Оуен сказав Келему, що Шеннон, вочевидь, докладе усих зусиль, щоб запроторити у тюрму Ковпервуда, і що, за словами «старого», це буде лише справедливо.

Вона дізналася також, що її батько стоїть на заваді Ковпервуду відкрити знову свою контору (адже це було би неприйнятною поблажливістю для злочинця).

— Та це буде просто щастя, якщо громадськість нарешті позбудеться цього пройдисвіта! — сказав якось Оуену Батлер,

прочитавши в газеті статтю про боротьбу, яку Ковпервуд вів у всіх судових інстанціях.

Оуен потім запитував брата: чи не знає він, чому батько так жорстко настроєний проти Ковпервуда? Але той також нічого не розумів. Через Ейлін усі ці розмови доходили й до Ковпервуда. Так він дізнався, що суддя Пейдерсон, який мав судити його, — давній приятель Батлера, і що Стінера, імовірно, засудять до тюремного ув'язнення на строк, передбачений законом (але потім, звичайно, виклопотають йому помилування).

Ковпервуд з усіх сил бадьорився. Він запевняв Ейлін, що у фінансовому світі в нього є могутні друзі, які у випадку, якщо суд винесе і йому обвинувальний вирок, звернуться до губернатора з клопотанням про помилування. Та й узагалі він не думає, що його засудять, оскільки обвинувачення має недостатньо доказів. Уся справа в тому, що політичні верховоди, налякані невдоволенням публіки та під'юджувані Батлером, вирішили відігратися на ньому. Уся ця катавасія заварилася після отримання Батлером клятої анонімки.

— Якби не твій батько, радосте моя, — казав він Ейлін, — я б швиденько розправився з цим обвинуваченням. Я певен, що ні Молленгауер, ні Сімпсон особисто проти мене нічого не мають. Щоправда, вони хочуть вирвати з моїх рук ласий шмат — кінну залізницю і, відповідно, в першу чергу прагнуть полегшити долю Стінера. Але якби не твій батько, вони, звичайно, не зайшли б так далеко, не обрали би мене своєю жертвою. До того ж твій батько крутить оцим Шенноном і всією іншою дрібнотою, як йому заманеться. У тому й усе лихо! А почавши — вже не можуть зупинитися.

— Ах, я знаю! — відгукнулася Ейлін. — Усе це через мене! Якби не я і не ці його підозри, він би, звісно, прийшов тобі на допомогу. Іноді мені здається, що це я принесла тобі всі нещастя. Я вже не знаю, що й робити. Я готова навіть не зустрічатися з тобою деякий час, якщо це може допомогти тобі, але зараз, напевно, вже нічим не допоможеш. О, як я кохаю тебе, Френку! Для тебе я готова на все! Яке мені діло до того, що думають або кажуть люди? Я кохаю тебе!

— Тобі так лише здається… — пожартував він. — Згодом розлюбиш! Знайдуться інші.

— Інші? — вигукнула Ейлін, і голос її пролунав зневажливо й обурено. — Тепер для мене не існує інших! Мені потрібен тільки ти, Френку! Якщо ти коли-небудь покинеш мене — я не захочу більше жити! От побачиш!

— Не кажи так, Ейлін! — розсердився Ковпервуд. — Не хочу чути дурниць. Нічого ти з собою не зробиш. Я тебе кохаю, і ти знаєш, що я тебе не покину. Але якби ти кинула мене, тобі, мабуть, було б краще.

— О, які нісенітниці! — вигукнула вона. — Кинути тебе! І я, на твою думку, на це здатна? Але якщо ти кинеш мене — пам'ятай, що я тобі сказала! Присягаюся, я так і зроблю…

— Ну, годі-годі! Замовкни!

— Клянуся тобі! Присягаюся своїм коханням! Присягаюся твоїм благополуччям і моїм власним щастям! Я накладу на себе руки. Мені потрібен тільки ти!

Ковпервуд встав. Пристрасть, яку він у ній розбудив, тепер уже лякала його. Ця пристрасть була небезпечна і невідь-куди могла завести їх обох.

Це був похмурий день листопада, коли Олдерсон, сповіщений черговим нишпоркою про прихід Ейлін і Ковпервуда в будинок на Шостій вулиці, з'явився в конторі Батлера і запропонував йому негайно їхати з ним. Але навіть тепер Батлеру важко вірилося, що він знайде свою доньку в такому місці. Яка ганьба… Який жах… Що він їй скаже? І чи вистачить йому сил їй дорікати? Що йому робити з Ковпервудом? Його великі руки тряслися вже через саму думку про те, що йому зараз треба пережити. За декілька будинків до місця призначення з'явився другий агент, який чергував на протилежному боці вулиці. Батлер із Олдерсоном вийшли з екіпажа та разом попрямували до під'їзду. Було вже десь пів на п'яту. В одній з кімнат будинку, до якого вони підійшли, у цей час сидів Ковпервуд без піджака й жилетки і слухав нарікання Ейлін.

Кімната, де вони зустрічалися, була типовою для уявлення обивателів про розкіш. Більшість меблевих гарнітурів, які випускалися на тодішній ринок, являли собою імітацію «стилю» одного з Людовиків. Портьєри, як правило, були важкими, розшитими сріблом або золотом і найчастіше червоними. Килими вирізнялися яскравістю візерунку та густим шовковистим ворсом. Меблі, з якого б дерева їх не виготовляли, вражали своєю громіздкістю та багатством оздоблення. У

згаданій нами кімнаті стояло важке горіхове ліжко, гардероб, тумбочка й туалетний столик з того ж таки дерева. Над столиком висіло велике прямокутне дзеркало в рамі з позолотою. На стінах, у рамах з такою ж позолотою, красувалося декілька пейзажів без смаку і зображень оголених жінок. Стільці з позолотою були обшиті парчею яскравих кольорів із блискучими мідними гвіздками. На товстому рожевуватому брюссельському килимі були виткані великі голубі корзини з квітами. Загалом, кімната складала враження світлої, розкішно обставленої, але дещо задушливої.

— Знаєш, мені іноді стає страшно, — казала Ейлін. — Адже цілком імовірно, що батько стежить за нами. Я вже не раз запитувала себе: що нам робити, якщо він застане нас тут? Тоді вже ніяка брехня не допоможе.

— Атож, звичайно… — погодився Ковпервуд.

Він, як і завжди, перебував у полоні її чар. У неї були такі прекрасні, ніжні руки, така стрункa й біла шия; рудувато-золотисте волосся яскравим ореолом оточувало голову, великі очі блищали. Вона вся була сповнена квітучої жіночної краси — ваблива, неврівноважена, романтична і… неперевершена.

— Що має статися — того не відвернути, — промовив Френк. — І все ж таки я вже сам думав, чи не краще нам на певний час уникати зустрічей? Власне, цей лист мав насторожити нас на майбутнє.

Він обійняв Ейлін, яка стояла біля туалетного столика, приводячи в порядок волосся, і поцілував її соковиті вуста.

— Ти у мене кокетка, Ейлін, але миліше за тебе немає нікого у світі… — прошепотів він пристрасно їй на вухо.

У цей час Батлер і другий агент притихли обабіч вхідних дверей, а Олдерсон, що перебрав керівництво операцією, потягнув шнур дзвінка. Двері відчинила темношкіра служниця.

— Скажіть, місіс Девіс удома? — люб’язно поцікавився Олдерсон, називаючи прізвище хазяйки. — Я хотів би її побачити.

— Увійдіть, будь ласка, — відказала служниця, яка нічого не підозрювала і вказала на двері прийомної справа від входу.

Олдерсон зняв м’якого крислатого капелюха та увійшов. Служниця ще не встигла відійти нагору за хазяйкою, як він повернувся в хол і впустив Батлера й двох слідчих. Ніким не помічені, вони тепер вже вчотирьох зайшли в передпокій. Через декілька хвилин з’явилася

«мадам» (як було заведено називати хазяйок таких закладів). Висока, міцна і досить приємна на вигляд білявка з голубими очима і привітною посмішкою. Постійне спілкування з поліцією і розв'язне життя замолоду виховали у ній обережність і недовіру до людей. Заробляючи свій хліб способами, які не мали нічого спільного з чесною працею, і не знаючи іншого ремесла, вона передусім турбувалася про те, щоб вживатися мирно і з поліцією, і з клієнтами (як, загалом, будь-який комерсант у якійсь іншій сфері). На ній був просторий пеньюар у голубих тонах, обхоплений біля шиї голубим бантом так, що крізь виріз проглядала дорога білизна. Середній палець її лівої руки прикрашав перстень з великим опалом, у вухах були яскраво-голубі бірюзові сережки. Жовті шовкові черевички з бронзовими пряжками довершували її наряд. Загалом, зовнішність хазяйки цілком гармоніювала з передпокоєм, оздоблення і обстановка якого складалася зі шпалер із золотими квітами, кремового з голубими візерунками брюссельського килима, гравюр, вставлених в масивні рами з позолотою, що зображали оголених жінок, і великого — від підлоги до стелі, трюмо — теж у рамі з позолотою. Зайве казати, що Батлер був глибоко вражений цією атмосферою розпусти, згубні чари якої полонили, судячи з усього, і його доньку.

Олдерсон подав знак одному з помічників, і той негайно став позаду жінки, відрізавши їй шлях до відступу.

— Дуже прикро, що потривожив вас, місіс Девіс, — сказав Олдерсон, — але нам потрібно побачити одну парочку, яка перебуває у вашому будинку. Мова йде про дівчину, яка втекла з дому. Жодного шуму не буде, нам потрібно лише знайти її і забрати із собою.

Місіс Девіс зблідла і відкрила рота.

— Але не подумайте кричати, — додав він, помітивши це. — Інакше будемо змушені застосувати жорсткіші заходи! Мої люди оточили будинок з усіх боків. Ніхто звідси вийти не зможе. Чи відомий вам такий собі містер Ковпервуд?

На щастя, місіс Девіс не належала до нервових чи агресивних людей і до життя ставилася більш-менш по-філософськи. У Філадельфії вона ще не встигла встановити тісного контакту з поліцією і тому побоювалася викриття. Навіщо кричати, подумала вона. Будинок все 'дно оточений, а поблизу немає нікого, хто міг би

врятувати цю пару. Хазяйка не знала їхніх справжніх імен. Для неї вони були містер і місіс Монтегю.

— Я не знаю такої людини, — збентежено відповіла вона.

— Хіба тут немає рудоволосої дівчини? — запитав один з помічників Олдерсона. — І чоловіка з каштановими вусами, одягненого в сірий костюм? Вони прийшли десь із півгодини тому. Невже ви їх не помітили?

— В цілому будинку зараз лише одна пара, але я не знаю, чи це ті, кого ви шукаєте. Якщо вам потрібно — я попрошу їх спуститися сюди. Тільки, будь-ласка, не здіймайте шуму!

— Поводьтеся тихо — і жодного шуму не буде, — відповів Олдерсон. — Не хвилюйтеся! Нам потрібно лише знайти цю дівчину і забрати її звідси. Будьте тут. У якій вони кімнаті?

— На другому поверсі, друга кімната. Але, можливо, ви дозволите мені супроводжувати вас? Так буде краще. Я постукаю до них і попрошу їх вийти.

— Ні, це ми зробимо самі. Лишайтесь тут. Вам нічого боятися, — наполегливо потворив слідчий.

Олдерсон жестом запросив Батлера йти за ним, але той раптом збагнув, що зробив велику помилку, втрутившись у цю брудну справу. Що з того, якщо вони вломляться в кімнату і змусять Ейлін вийти, коли йому не можна скарати цього мерзотника? Достатньо буде, якщо її змусять спуститися сюди. Вона зрозуміє, що йому все відомо. Не слід, вирішив він, звинувачувати Ковпервуда на людях. Він боявся цієї сцени, як боявся й самого себе.

— Нехай вона сходить туди, — похмуро промовив він, вказуючи на місіс Девіс. — А ви лише стежте за нею. Скажіть дівчині, щоб вона спустилася до мене.

Одразу зрозумівши, що справа стосується якоїсь сімейної драми, і сподіваючись, що тепер їй вдасться якось вивернутися, місіс Девіс миттю поспішила нагору. Олдерсон і його помічники йшли за нею. У цей час коханці удвох вмостились у великому кріслі. Почувши стукіт, Ейлін зблідла і скочила на ноги. Не будучи надто нервовою, вона чомусь цілий день передчувала лихо. Погляд Ковпервуда миттєво став жорстким.

— Не хвилюйся, це, напевно, хтось із прислуги, — сказав він. — Я відчиню.

Він пішов до дверей, але Ейлін зупинила його.

— Зачекай. — Трохи заспокоївшись, вона підійшла до шафи і, діставши звідти халат, накинула його на себе. Стукіт почувся знову. Тоді Ейлін ледь-ледь причинила двері.

— Місіс Монтегю, — схвильовано, але намагаючись оволодіти собою, промовила місіс Девіс. — Унизу якийсь джентльмен питає вас!

— Мене?! — вигукнула Ейлін, збліднувши ще сильніше. — Ви упевнені, що мене?

— Так, він сказав, що хоче бачити вас. Із ним ще декілька людей. Мені здається, то хтось із ваших родичів.

І Ейлін, і Ковпервуд одразу зрозуміли, що відбувається. Хтось їх вистежив — Батлер чи місіс Ковпервуд, — скоріше за все Батлер. Ковпервуд передусім подумав про те, як захистити Ейлін. За себе, навіть у ту хвилину, він не боявся. У нього було достатньо шляхетності, щоб не дозволити страхові ухопити його за горло тоді, коли справа стосувалася коханої жінки (не виключено, що Батлер прийшов із наміром убити його, але він не злякався, навіть не дозволив собі зупинитися на цій думці, хоча зброї при ньому не було).

— Я одягнуся і спущуся вниз, — сказав він, поглянувши на смертельно бліде обличчя Ейлін. — Ти залишайся тут. І прошу тебе — не хвилюйся, все буде гаразд. Лише спокій!.. Покладися на мене. Я у всьому винен — мені й вирішувати цю справу. — Він зняв з вішалки пальто, капелюха і додав: — Одягайся швидше, а я піду вперед.

Ще не встигли зачинитися двері за місіс Девіс, як Ейлін почала вдягатися — тремтячи, у страшній тривозі. Мозок її працював, як двигун на найвищих обертах. Чи може бути таке, що це її батько? — запитувала вона себе. Ні-ні, це не він! Напевно, в будинку є інша жінка, яка справді має прізвище Монтегю. Але якщо це все-таки батько — наскільки великодушно було з його боку зберігати її таємницю, не посвячуючи у неї нікого з домашніх. Він любив її — вона це знала. Для дівчини, яка потрапила в таку халепу, дуже багато означає, коли вдома її люблять, пестять та багато дозволяють. А Ейлін любили, пестили і багато їй дозволяли. Вона не могла собі уявити, щоби батько був здатен застосувати грубу фізичну силу щодо неї або до когось іншого. Але як їй зараз, зустрівшись із ним, поглянути йому в очі? Постать батька, яка виникла в її уяві, одразу підказала, що слід зробити.

— Ні, Френку… — схвильовано прошепотіла вона, — Якщо це батько, то краще піду я. Я знаю, як потрібно розмовляти з ним. Мені він нічого не зробить. А ти залишайся тут. Я не боюся, справді, анітрохи! Якщо ти мені знадобишся, я покличу тебе.

Френк підійшов до неї, узяв у свої долоні її зблідле личко і пильно заглянув в її очі.

— Нічого не бійся, — сказав він. — Я зійду вниз. Якщо це твій батько — їдь із ним. Я певен, що він нічого не зробить ні тобі, ні мені. А потім напиши мені в контору. Я буду там. Якщо я тобі знадоблюся — скажи мені. Ми що-небудь придумаємо. Тобі немає сенсу щось пояснювати. Не відповідай ні на що.

Він уже встиг одягнути піджак і пальто й тепер стояв біля дверей із капелюхом у руці. Ейлін була майже вдягнена і поспіхом марудилася з низкою малинових ґудзиків на спині. Ковпервуд допоміг їй. Коли вона була вже в капелюшку і рукавичках, він ще раз повторив:

— Дозволь мені піти вперед. Я хочу подивитися, хто там.

— Ні, благаю тебе, Френку! — запротестувала вона. — Пусти мене вперед! Це батько, я знаю! Адже більше нікому… — У ту ж хвилину в її голові промайнула думка, що Батлер привів із собою синів, але вона одразу її відкинула. Ні, цього не може бути. — Ти прийдеш, коли я покличу тебе, — продовжувала вона. — Мені він нічого поганого не зробить. А якщо підеш ти — він умить оскаженіє. Пусти мене, а сам залишайся тут, у дверях. Якщо я тебе не покличу — отже, все гаразд. Згода?

Її прекрасні руки лежали у нього на плечах, а він напружено обдумував ці слова.

— Добре, — нарешті сказав він, — але я піду вслід за тобою.

Вони підійшли до порога, і він відчинив двері. У коридорі стояв Олдерсон зі своїми двома помічниками, а трохи оддалік місіс Девіс.

— У чому річ? — різко звернувся Ковпервуд до Олдерсона.

— Там унизу чекає джентльмен, який хоче бачити цю даму, — відповів слідчий. — Гадаю, це її батько, — спокійно додав він.

Ковпервуд відійшов, пропускаючи Ейлін; вона швидко пройшла позв нього, роздратована тим, що ці люди дізналися її таємницю. До неї у ту ж мить повернулася вся її зухвалість. Вона була обурена: як батько насмілився виставити її на посміховисько? Ковпервуд хотів рушити за нею.

— Я б не радив вам іти туди зараз, — випередив його Олдерсон. — Там її батько. Його прізвище Батлер, адже так? Ви його мало цікавите — він хоче забрати свою доньку.

Ковпервуд, тим не менше, рушив далі й зупинився на майданчику.

— Навіщо ти сюди прийшов, батьку? — почувся знизу голос Ейлін.

Відповіді Батлера він не розчув і раптом заспокоївся, згадавши, як сильно ця людина любила свою доньку.

Опинившись обличчям до обличчя, Ейлін уже хотіла заговорити з викликом та обуренням, але погляд його сірих, глибоко посаджених очей, які дивилися на неї з-під густих брів, свідчив про таку муку, таке велике горе, що вона, попри всю свою злість, одразу знітилася. Усе це було так тяжко…

— Ніколи не думав, що знайду тебе в такому місці, дочко, — промовив Батлер. — Я гадав, що ти більше поважаєш себе. — Його голос раптом здригнувся і обірвався. — Я знаю, з ким ти тут, — продовжував він, сумно похитавши головою. — Негідник! Я з ним ще поквитаюся! За моїм наказом за вами увесь час стежили. І навіщо лиш я дожив до такої ганьби! До такої ганьби… Негайно додому!

— У тому й біда, батьку, що ти найняв людей вистежувати мене, — почала Ейлін. — Мені здавалося, що ти мав би…

Вона замовкла, бо він підняв руку якимось дивним, стражденним, але разом з тим наказовим жестом.

— Припини! Замовкни! — вигукнув він, похмуро дивлячись на неї з-під насуплених сивих брів. — Я не витримаю… Не доводь мене до гріха! Ми ще в стінах цього закладу. І він також ще тут! Негайно поїхали додому!

Ейлін зрозуміла. Він казав про Ковпервуда. Це її налякало.

— Я готова, — схвильовано мовила вона.

Старий Батлер, пригнічений горем, поплентався вперед. Він знав, що ніколи в житті не забуде цих тяжких хвилин.

37

Незважаючи на увесь свій гнів, усю свою рішучість розправитися з Ковпервудом у будь-який спосіб, Батлер був настільки ошелешений і вражений поведінкою Ейлін, що став ніби зовсім іншою людиною, ніж добу тому. Вона трималася зухвало, більше того — з викликом (а він був певен, що, схоплена на місці злочину, вона знітиться). І ось тепер, коли вони нарешті забралися з клятого будинку, він із ще більшим сум'яттям виявив, що пробудив у дівчині бойовий дух, вельми схожий на той, що опанував його самого. В його дочки характер був не менш твердий, ніж у нього та в Оуена. Вона сиділа поряд із батьком у найманому екіпажі, який віз їх додому, й обличчя у неї то червоніло, то блідло під тягарем думок, що проносилися в її голові. Якщо приховувати було вже нічого, то Ейлін вирішила не відступати, відкрито заявити батькові про зв'язок з Ковпервудом, про своє кохання до нього, про свої погляди на такі стосунки. Яка різниця, що думає зараз батько — казала вона собі. Що сталося, того не повернути! Вона любить Ковпервуда, а в очах батька вона навіки збезчещена. То чи не все'дно, що він скаже? Незважаючи на свою батьківську любов, він вчинив дуже негідно, шпигуючи за нею, зганьбивши її на очах сторонніх людей — агентів-нишпорок і в очах Ковпервуда. Хіба могла вона після цього відчувати до батька те ж саме? Він зробив помилку. Зробив безглуздий і негідний вчинок, якому все одно немає виправдання, як би неправильно вона не вчинила. Чого він досягнув, зганьбивши її, зірвавши завісу з найпотаємніших куточків її душі, та ще й у присутності чужих — і кого? — детективів! О, якою мукою були для неї ці кілька кроків від спальні до передпокою! Ніколи вона не вибачить батькові — ніколи, ніколи, ніколи! Він убив її любов до нього. Відтепер між ними зав'яжеться боротьба без права помилування. І поки вони мовчки їхали, її маленькі кулачки злісно стискалися й розтискалися, нігті врізалися в долоні, губи складалися в ядучу гримасу.

Питання, чи приносить грубе насильство користь — ще ніким не було вирішене. Насильство настільки невід'ємне від нашого земного існування, що набуває характеру закономірності. Більше того —

можливо, саме йому ми зобов'язані видовищем, яке називається життя, і це, напевно, навіть можна довести науково. Але яка ж тоді ціна всьому цьому? Чого варте таке «видовище»? Чого, зокрема, варта сцена, що розігралася між Ейлін та її батьком?

Старий Батлер їхав і думав: єдине, що тепер має статися, — це поєдинок із дочкою (який лише Богу відомо куди заведе їх обох). Що він може з нею зробити? Ось вони їдуть під свіжими враженнями цієї страшної сцени, а вона не каже ні слова. Вона навіть наважилася запитати його, навіщо він туди прийшов! Як йому впоратися з нею, якщо її не зламало й те, що її спіймали на місці злочину? Його хитромудрий задум, що видавався таким вдалим, в моральному сенсі абсолютно провалився.

Вони під'їхали до будинку, і Ейлін вийшла з екіпажу. Старий Батлер, надто пригнічений, щоб одразу щось робити, вирішив поїхати до себе в контору. Але по дорозі зупинив екіпаж та пішов пішки — вчинок для нього незвичайний, бо вже багато років він не знав, що це таке — іти у важких роздумах. Зрівнявшись із католицькою церквою, де йшла служба, він увійшов туди і кинувся молити небо, щоб воно підказало йому, що робити. Напівтемрява, незгасна лампада перед образами і високий білий вівтар, обставлений свічками, трохи умиротворив його розбурхані почуття.

Пробувши в церкві недовгий час, він вирушив додому. Ейлін не вийшла до обіду, і старому жоден шматок не ліз у горло. Зачинившись у своєму кабінеті, він знову почав думати, думати й думати… Згадка про Ейлін, яку він застав у цьому будинку для розпусти, не давала йому спокою. Подумати лишень: Ковпервуд насмілився привести Ейлін, пещену дитину поважних Батлерів, у таке місце! Але молитви молитвами, а все-таки, попри всю свою збуреність, упертий спротив Ейлін і жахливість усієї цієї історії, він передовсім має рятувати доньку з біди. Їй необхідно на деякий час поїхати, відмовитися від Ковпервуда. Швидше за все, його посадять у тюрягу, і в усьому світі навряд чи знайдеться людина, яка б заслуговувала на це більше, як він! Батлер знав: він точно постарається задіяти усі механізми! Врешті-решт, це його обов'язок. Щоб добитися свого, йому досить натякнути судочинству, чого він хоче. Він не буде підкупляти присяжних — це було би злочином, але простежить, щоби справу було висвітлено належним чином. А коли Ковпервуду винесуть вирок — ніхто, крім

Бога, йому не допоможе. Його не врятують жодні клопотання приятелів-фінансистів. Судді всіх інстанцій чудово розуміють свою вигоду. Вони дивитимуться на справу з точки зору тих, хто при владі, — цього він зуміє добитися.

Тимчасом Ейлін посилено намагалася розібратися у ситуації, що склалася. Незважаючи на спільну мовчанку по дорозі додому, вона знала, що їй ще доведеться мати розмову з батьком. Цього не уникнути. Він вимагатиме, аби вона куди-небудь поїхала. Скоріше за все, він знову почне розмову про поїздку до Європи. Ейлін зрозуміла тепер, що запрошення місіс Молленгауер було організоване зусиллями батька. Їй треба зараз вирішувати, поїде вона чи ні. Невже вона покине коханого саме тепер, перед судом? Ні, нізащо! Вона повинна знати, що з ним станеться. Краще вже їй утекти з дому — до кого-небудь із родичів, друзів, до чужих людей, зрештою, — і попрохати притулку. У неї є скількись грошей. Батько час від часу давав їй досить пристойні суми. Вона візьме дещо з одягу і зникне. Домашні, звісно, спробують її повернути, після того як деякий час поживуть без неї. Але мати… вона просто збожеволіє… Нора, Келем та Оуен не знатимуть, що робити від туги та подиву, а батько (та що казати про батька, досить лише на нього глянути!). Можливо, її втеча змусить його опам’ятатися. Незважаючи на свою свавільність, Ейлін була гордістю й душею всього будинку і добре це знала.

Ось про що вона думала, коли за кілька днів після принизливого викриття батько покликав її до себе в кабінет. У цей день він рано повернувся з контори, розраховуючи застати Ейлін удома і віч-на-віч поговорити з нею. Його розрахунок виявився правильним. Останнім часом у неї не було жодного бажання виїжджати, — надто напружено вона очікувала будь-яких неприємностей. Вона щойно відіслала Ковпервуду листа, попрохавши його зустрітися з нею завтра на Віссахіконі, навіть якщо він переконається, що за ним стежать. Вона будь-що має його побачити! Батько, як писала вона, поки що нічого не зробив, але, вочевидь, спробує щось здійснити. Про це їй і треба поговорити з Френком.

— Увесь цей час я думаю про тебе, Ейлін, і про те, що нам робити… — без будь-яких передмов почав Батлер, щойно вони опинилися вдвох у його кабінеті. — Ти на шляху до загибелі. Жах охоплює мене, коли думаю про те, як ти губиш свою безталанну душу.

Я хочу допомогти тобі, дитино, поки ще не пізно. Я не перестаю дорікати собі і думаю: можливо, я чи твоя мати зробили щось не так або, навпаки, чогось недогледіли у твоєму вихованні? Ось ти й потрапила в таку біду. Звичайно, доню, це лежить на моїй совісті. Ти бачиш перед собою людину з розбитим серцем. Мені вже ніколи не підняти голови. Яка ганьба! Який сором… І навіщо я дожив до такого!

— Дай же мені сказати, батьку, — перебила його Ейлін, здригаючись подумки, що їй доведеться вислухати довгу проповідь щодо її обв'язку перед Богом, церквою, сім'єю, батьком і матір'ю. Їй і самій це здавалося дуже важливим, але спілкування з Ковпервудом, який дотримувався протилежних поглядів, змінило її світогляд. Вони вдвох неодноразово обговорювали ці питання — про батьків, дітей, чоловіків, дружин, братів і сестер. Ковпервудівська позиція: «не втручатися у природний хід подій» глибоко проникла в її душу і перелаштувала її розуміння світу. Ейлін дивилася на речі через призму його жорсткої прямолінійної формули: «Мої бажання — передовсім». Він досадував, що між людьми виникають дрібні розбіжності, що призводять до суперечок, сварок, ворожнечі та розриву. Але вважав, що боротися з цим неможливо. Одна людина іноді переростає іншу. Погляди людей змінюються — звідси зміни у стосунках. А щодо моральних настанов, то в одних вони є, а в інших — ні, і з цим нічого не вдієш. Він особисто в інтимних зв'язках не бачив нічого поганого. Якщо чоловік і жінка підходять одне одному, то їхні відносини чисті й прекрасні. Ейлін — його дружина, невінчана, але кохана, і вона кохає. Отже, вона не менш чиста і прекрасна, ніж будь-яка інша жінка в світі, а навіть краща і чистіша більшості з них. Людина живе за певного суспільного устрою, в певних побутових умовах і стикається з певними поглядами свого часу. Щоби досягти успіху в суспільстві, нікого не ображаючи, щоб полегшити собі життєвий шлях і таке інше, потрібно — хай навіть позірно — рахуватися із загальноприйнятими нормами. Більше нічого не вимагається. Лише бути пильним! А як утрапив у сильце — борись мовчки, стиснувши зуби. Він так і чинив зараз, у час фінансових ускладнень. Так само був готовий вчинити і в той день, коли їх застали на Шостій вулиці. Уся ця життєва мудрість спливла у Ейлін в голові, коли вона слухала настанови батька.

— Дозволь мені сказати, батьку! Я кохаю містера Ковпервуда так, як я була би його дружиною. Я й буду його дружиною, коли він

доб’ється розлучення з місіс Ковпервуд. Ти не хочеш нас зрозуміти. Він кохає мене, я кохаю його. Я йому потрібна.

Батлер дивився на неї якимось дивним, збентеженим поглядом.

— Розлучення, кажеш? — почав він, думаючи про догмати католицької церкви. — Він розлучиться з дружиною, кине дітей — і все заради тебе? Ти йому потрібна, он як? — додав він із сарказмом. — Ну, а що буде з його дружиною і дітьми? Їм, я так розумію, він не потрібен, га? Що це за розмови такі?!

Ейлін струснула головою із викликом.

— Проте це так, — відповіла вона. — Але ти не хочеш зрозуміти!

Батлер не вірив своїм вухам. Ніколи у житті він не чув нічого схожого. Подив і гнів охопили його. Він прекрасно розбирався у всіх тонкощах політики й комерції, але романтична маячня — на цьому він зовсім не розумівся. Подумати лишень, його донька-католичка — так мислить! І в кого вона нахапалася таких уявлень, хіба що у самого Ковпервуда з підступним, руйнівним розумом!

— Чи давно у тебе, дитино моя, такі погляди? — неочікувано спокійним і рівним голосом запитав він. — І звідки? Вдома ти нічого подібного чути не могла — за це я можу ручатися. Те, що ти кажеш, — блюзнірство божевільного.

— Ах, припини, батьку! — спалахнула Ейлін, переконавшись, наскільки безнадійно сперечатися зі старим про такі речі. — Адже я не дитина. Мені двадцять чотири роки. Ти нічого не розумієш: містер Ковпервуд не кохає свою дружину. Він спробує отримати розлучення і тоді одружиться зі мною. Я його кохаю, і він мене кохає, от і все!

— От і все? Чудово, — повторив Батлер, відчувши незмінне рішення так чи інакше остудити цю дівчину. — Отже, ти й не думаєш рахуватися з його дружиною і дітьми? А те, що він скоро сяде за ґрати — теж для тебе нічого не означає, я так розумію? Коли він одягне смугасту робу, ти, значить, будеш кохати його, як і раніше, а може, навіть більше? — Старий міг вправно, знущально розмовляти. — Ну що ж, таке щастя тобі, схоже, забезпечене!

Ейлін спаленіла.

— Звісно, я так і знала! — обурено вигукнула вона. — Ти лише про це й мрієш! Я знаю, чого ти добиваєшся! І Френк знає. Ти хочеш запроторити його за ґрати через злочини, яких він не вчиняв. І все через мене? О, я чудово розумію! Але все марно. Тобі це не вдасться!

Він розумніший і кращий, ніж ти думаєш, і всі твої зусилля будуть даремні! Він знову випливе! Ти хочеш покарати його через мене — але йому від того ні спекотно, ні холодно. Так чи інак, я вийду за нього заміж! Я кохаю його, я буду його чекати і стану його дружиною! А ти можеш вчиняти, як тобі заманеться! От і все!

— Ти станеш його дружиною? — з подивом і дещо розгублено повторив Батлер. — Ось як? Ти будеш його чекати і вийдеш за нього заміж? Ти забереш його від дружини і дітей, біля яких, якби він був хоч трохи порядніший, він мав би зараз знаходитися, замість того щоб тягатися за тобою? Ти будеш його дружиною? Ти не посоромишся вкрити ганьбою ім'я родини — батька, матері і всієї сім'ї? І ти наважилася казати це в очі мені, хто виховав, вигодував тебе, зробив з тебе людину? Чим би була ти зараз, якби не я і не твоя бідолашна мати, ця невтомна трудівниця, яка з року в рік піклувалася про тебе, намагалася влаштувати твоє життя? Але ти, я так гадаю, розумніша за нас! Ти знаєш життя краще за мене, краще за всіх, хто міг би дати тобі добру пораду. Я ростив тебе, як справжню леді, і от вдячність. Я, виявляється, нічого не розумію, а ти торочиш мені про своє кохання до грабіжника, марнотрата, банкрота, брехуна, крадія, майбутнього арештанта…

— Батьку! — рішучим тоном перебила його Ейлін. — Я не бажаю слухати це! Усе, що ти сказав про нього — неправда! Я не хочу більше тут залишатися!

Вона попрямувала до дверей, але Батлер підскочив і перегородив їй дорогу. Жили на його лобі надулися, а обличчя збуряковіло від люті.

— Зачекай, я ще не звів із ним порахунки! — продовжував він, незважаючи на її поривання піти й чомусь упевнений, що вона, врешті-решт, його зрозуміє. — Я з ним ще поквитаюся, і це настільки ж певно, як те, що мене звати Едвард Батлер! Адже є закон у нашій країні, і я доб'юся, щоби з ним вчинили по закону! Я йому покажу, як це — втиратися до порядних родин і ганьбити їхніх дітей!

Він замовк, щоб перевести подих, а Ейлін, збліднувши, дивилася прямо йому в очі. Який же смішний іноді буває її батько! Яка ж він відстала людина порівняно з її Ковпервудом. Подумати лишень: він твердить, що Ковпервуд прийшов до них у дім і зганьбив її проти волі, коли вона сама з готовністю пішла за ним! Які нісенітниці! Але чи варто сперечатися? Чого вона доб'ється, якщо буде відстоювати своє?

Ейлін замовкла і лише пильно дивилася на батька. Але Батлер ще не видихся. У нього все кипіло всередині, хоч він і намагався стримувати свою злість.

— Мені дуже прикро, дочко, — вже спокійніше продовжував він, вирішивши, що вона більше не має чого сказати. — Гнів знесилив мене. Я зовсім не про те хотів поговорити, коли покликав тебе сюди. У мене зовсім інше на думці. Я думав, що ти, можливо, захочеш тепер поїхати в Європу повчитися музиці. Зараз ти просто не в собі. Тобі потрібен відпочинок. А для цього найкраще — змінити обстановку. Ти могла би непогано провести там час. Якщо хочеш, з тобою може поїхати Нора, а також твоя колишня наставниця — сестра Констанція. Адже ти не станеш заперечувати проти неї?

Під час згадки про поїздку до Європи, та ще й із сестрою Констанцією (музика була явно приплетена для надання новизни старому варіанту) Ейлін розібрала злість, але в той же час вона ледве стримувала посмішку. Як безглуздо і нетактовно заводити розмову про це після всіх звинувачень та погроз на адресу Ковпервуда та її, Ейлін. Який же він недипломатичний у справах, які близько його торкаються! Просто смішно. Але вона знову стрималася і промовчала, розуміючи, що зараз будь-які аргументи безсилі.

— Не варто говорити про це, батьку, — почала Ейлін, трохи охолонувши. — Я не хочу зараз їхати до Європи. Не хочу їхати з Філадельфії. Я знаю, що ти цього добиваєшся, але я зараз навіть не можу думати про поїздку. Мені не можна їхати.

Обличчя Батлера знову спохмурніло. Чого вона, власне, хоче добитися, впираючись? Чи не надіється вона перевершити його у впертості, та ще й у такій справі? Дика думка. Та він все ж спробував оволодіти собою і продовжував трохи м’якше:

— Так було б найкраще для тебе, Ейлін! Ти ж не думаєш тут залишатися після…

Він затнувся, бо в нього ледь не зірвалося «після того, що трапилося». А він знав, як болісно поставиться до цього Ейлін. Його власна поведінка, те, що він влаштував на неї справжню облаву, настільки не відповідало її уявленням про батьківську турботу, що вона, звичайно, почувалася страшенно ображеною. Але, з іншого боку — якою ганьбою був її вчинок!

— Після тої помилки, якої ти припустилася, — закінчив він, — ти, напевно, й сама забажаєш поїхати. Ти ж не захочеш більше вчиняти смертельний гріх. Це було би супроти усіх законів — Божеських і людських.

Він палко забажав, щоби у Ейлін нарешті прокинулося усвідомлення вчиненого нею гріха, аморальності її вчинку. Але вона була як ніколи далека від цього.

— Ти не розумієш мене, батьку! — з безнадійністю в голосі вигукнула Ейлін, коли він закінчив. — Не здатен зрозуміти. У мене свої погляди — у тебе свої. І я нічого не можу з цим вдіяти! Якщо хочеш знати правду — я більше не вірю у вчення католицької церкви. І цим усе сказано.

Щойно Ейлін промовила ці слова, як пожалкувала про них. Вони несамохідь вирвалися у неї. На обличчі в Батлера з'явився вираз невимовної скорботи й відчаю.

— Ти… не віриш у вчення церкви? — перепитав він.

— Ні… не зовсім. Не так, як ти.

Він похитав головою.

— Лукавий оволодів твоєю душею! — сказав старий. — Мені зрозуміло, донько моя, що з тобою сталася жахлива біда. Цей Ковпервуд погубив тебе, твоє тіло й душу. Треба щось робити. Я не хочу бути жорстоким, але ти повинна поїхати з Філадельфії. Тобі не можна тут залишатися! Я цього не допущу. Їдь за кордон або до тітки в Новий Орлеан, кудись поїхати ти повинна. Я не дозволю тобі залишитися тут — це занадто небезпечно. Усе на світі так чи інакше виходить назовні. А раптом газети пронюхають? Ти молода. У тебе ще все життя попереду. Мені страшно за твою душу, але поки ти молода, сповнена життя, ти ще можеш отямитися. Я буду непохитним — це мій борг перед тобою і перед церквою. Ти повинна змінити свої наміри. Ти маєш розстатися з цією людиною. Причому назавжди. Він не має жодного бажання одружуватися з тобою, але навіть якби він захотів стати твоїм чоловіком, це було би злочином перед Богом і людьми. Ні-ні, цього не станеться! Він банкрот, шахрай, злочинець! Вийшовши за нього заміж, ти стала б найнещаснішою жінкою у світі! Він би зраджував тебе. Він не здатен на вірність. Я цю породу знаю! — старий перевів подих; горе душило його. — Ти повинна поїхати — твердо запам'ятай! Я кажу це, бажаючи тобі добра, але вимагаю

покори. Я турбуюся лише про твої інтереси! Я тебе люблю, але поїхати ти повинна! Мені боляче тебе відсилати, мені було би куди приємніше, якби ти могла, як і раніше, жити з нами. Ніхто не буде пригнічений твоїм від'їздом більше, аніж я. Але ти повинна поїхати. Спробуй влаштувати все так, щоб матері твій від'їзд не здався дивним, але поїхати ти повинна, чуєш? Повинна!

Він замовк, дивлячись на Ейлін з-під густих брів тяжким, але твердим поглядом. Вона знала, що його рішення незмінне. На обличчі старого Батлера застиг суворий, майже молитовний вираз. Ейлін нічого не відповіла. Вона вже була не в змозі сперечатися. Все одно немає сенсу. Але їхати… ні, вона нікуди не поїде. Це вона знала напевне. Нерви її були натягнуті, як струни, і вона стояла перед батьком, бліда й рішуча.

— Так от, купи необхідні речі, — продовжував Батлер, не розуміючи того, що робилося в її душі, — і збери все, що тобі знадобиться. Скажи, куди ти вирішиш їхати, і без затримок, готуйся до від'їзду.

— Ні, батьку, я не поїду, — промовила Ейлін так само суворо і твердо, як батько. — Я не поїду! Нікуди не поїду з Філадельфії!

— Ти хочеш сказати, дочко моя, що відмовляєшся підкоритися, коли я прошу зробити те, що необхідно для твого ж блага? Чи правильно я тебе зрозумів?

— Так, — твердо відповіла Ейлін. — Я не поїду! Вибач, але я не поїду!

— Ти кажеш це обдумано? — похмуро й тоскно перепитав Батлер.

— Так, батьку, — так само похмуро підтвердила Ейлін.

— Тоді мені доведеться подумати, що зробити, — сказав старий. — Ти все-таки моя дочка, яка б ти не була, і я не допущу, щоб ти остаточно погубила себе непокорою, відмовою виконати те, що є твоїм священним обов'язком. Я дам тобі кілька днів на роздуми, але ти все одно поїдеш. Більше нам немає про що говорити. У цій країні все-таки існують закони і засоби впливу на тих, хто ці закони порушує. Я розшукав тебе, як би боляче це мені не було, і я знову тебе розшукаю, якщо ти надумаєш не послухатися мене. Ти повинна змінити свою поведінку. Я не можу дозволити тобі продовжувати таке життя. Тепер тобі все зрозуміло. Це — моє останнє слово. Відмовся від цієї людини, і тоді проси, що хочеш! Ти моя донька, і я зроблю все на світі, аби

тільки бачити тебе щасливою. Та чи й може бути інакше? Для кого мені жити, як не для своїх дітей? Адже це для тебе, для вас усіх, я працював не покладаючи рук. Отямся ж, будь розумницею! Хіба ти не любиш свого старого батька? Я колихав тебе, Ейлін, коли ти ще була малям і вміщалася ледь не на долоні. Я завжди був тобі добрим батьком, ти не станеш цього заперечувати. Подивись на інших дівчат, твоїх подруг. Хіба хто-небудь з них мав більше або хоча б стільки ж, скільки ти? Ти не підеш проти моєї волі — я певен. Ти ж любиш мене. Адже ти любиш свого старого батька. Правда ж?

Голос його затремтів, сльози навернулися на очі. Він замовк і поклав свою велику струджену руку на плече Ейлін. Її збентежило його прохання, і вона була готова заспокоїтись, тим паче, що знала, наскільки безнадійні його зусилля. Вона не може відмовитися від Ковпервуда. Батько просто не розуміє її. Він не знає, що таке любов. Він, звісно, ніколи не любив так, як любить вона.

Батлер продовжував її упрошувати, вона ж мовчки стояла перед ним.

— Я була би рада підкоритися тобі, — м’яко, навіть ніжно нарешті промовила вона. — Повір, я сама була би рада. Я люблю тебе, так, люблю. І хотіла би зробити по-твоєму. Але я не можу, не можу… Я надто кохаю Френка Ковпервуда. Ти цього не розумієш, не хочеш зрозуміти!

При згадці цього імені різкі складки залягли біля рота Батлера. Тепер він зрозумів, що вона одержима пристрастю, і що його ретельно продуманий план вплинути на неї зазнав краху. Отже, треба вигадати щось інше.

— Ну що ж, гаразд! — промовив він з таким глибоким смутком, що Ейлін не витримала і відвернулася. — Роби, як хочеш! Але хочеш ти чи не хочеш, а поїхати тобі доведеться. Іншого виходу немає. Мені ж залишається лише молити Бога, щоб ти передумала.

Ейлін повільно вийшла з кімнати, а Батлер підійшов до письмового столу і впав у крісло.

— Оце так лихо, — прошепотів він. — Як усе заплуталося…

38

У нелегкому становищі опинилася Ейлін Батлер. Якась дівчина, від природи менш відважна й рішуча, не витримавши цих випробувань, відступила би перед ними. Адже, попри велике коло друзів і знайомих, Ейлін майже не було до кого піти у тяжку хвилину. По суті, вона не могла згадати нікого, хто б погодився без зайвих запитань прихистити її на тривалий час. У неї були приятельки — заміжні й незаміжні, вельми прихильні до неї, але серед них не знайшлося б, мабуть, жодної по-справжньому їй близької. Єдина людина, у якої вона могла знайти тимчасовий притулок, була Мері Келліген — відома серед друзів під ім'ям Меймі (вона колись училася разом з Ейлін, а тепер сама була вчителькою в одній з філадельфійських шкіл).

Сім'я Келлігенів складалася з матері — місіс Кетрін Келліген, вдови-кравчині (її чоловік, фахівець із перенесення будинків, загинув років десять тому при обвалі стіни), і двадцятитрирічної дочки Меймі. Вони жили в двоповерховому цегляному будиночку на Черрі-стрит, біля П'ятнадцятої вулиці. Місіс Келліген була не надто вправна в своєму ремеслі, принаймні — в очах сім'ї Батлерів, котрі настільки високо піднялися по соціальних сходах. Ейлін час від часу доручала їй шиття простих домашніх суконь, білизни і пеньюарів, а також переробку деяких своїх туалетів, зшитих у першокласної кравчині на Честнат-стрит. Ейлін бувала у Келлігенів тому, що колись, у кращі дні цієї сім'ї, разом з Меймі відвідувала школу при монастирі Св. Агати. Тепер Меймі заробляла сорок доларів на місяць викладачкою у шостому класі однієї з найближчих шкіл, а місіс Келліген — в середньому близько двох доларів на день (та й то не завжди). Займаний ними будиночок був їхньою власністю. Він не був закладений, але обстановка його красномовно свідчила про те, що заробіток обох мешканок не перевищує вісімдесяти доларів на місяць.

Меймі Келліген вродою не відзначалася і виглядала набагато гірше, ніж колись її мати. Місіс Келліген навіть у свої п'ятдесят років була ще дуже жвава, весела, життєрадісна і володіла великим запасом добродушного гумору. Розумом і темпераментом Меймі теж поступалася матері. Вона завжди була тихою і серйозною, що

пояснювалося обставинами її життя. Втім, вона і від природи не відрізнялася ні жвавістю, ні жіночою привабливістю. Але вона була хорошою, чесною дівчиною і доброю католичкою, обдарованою тією своєрідною і фатальною чеснотою, яка стількох людей приводила до розбрату із зовнішнім світом — тобто почуттям обов'язку. Для Меймі Келлігеи обов'язок (вірніше, комплекс тих повчань і правил, яких вона начулася і дотримувалася з дитинства) незмінно стояв на першому місці й слугував джерелом радості та втіхи. Головними точками опори для Меймі серед дивного та малозрозумілого життя були: її обов'язок перед церквою, перед школою, перед матір'ю, перед друзями і так далі. Місіс Келлігеи, піклуючись про Меймі, часом бажала, щоб у тої було менше почуття обов'язку і більше жіночих приваб, що так чарують чоловіків.

Попри те, що її мати була кравчинею, Меймі ніколи не одягалася так, як їй личило, а якби це сталося, то відчувала б себе не в своїй тарілці. Черевики у неї були завжди занадто великі та незграбні, спідниці, навіть з добротної матерії, були сяк-так зшиті і якось безглуздо висіли на ній. У ті часи тільки почали входити в моду яскраві плетені жакети, які дуже гарно виглядали на хороших фігурах. На жаль, Меймі Келлігеи це не стосувалося. Її худі руки і пласкі груди в цьому модному одязі виглядали ще більш убого. Її капелюшки зазвичай скидалися на млинець з чомусь увіткненим у нього довгим пером і ніяк не гармоніювали ні з її зачіскою, ні з типом обличчя. Меймі майже завжди виглядала стомленою, але це була не так фізична втома, скільки природжена апатія. В її сіре життя романтичний елемент вносила хіба що Ейлін Батлер.

Ейлін подобався товариський характер матері Меймі, бездоганна чистота їхнього злиденного житла, зворушлива дбайливість, з якою місіс Келлігеи ставилася до замовлень Ейлін, і те, що обидві вони любили слухати її гру на фортепіано. Дівчина забігала до них відпочити від галасливих розваг і поговорити з Меймі Келлігеи про літературу, якою вони обидві цікавилися. Меймі подобалися ті ж книги, що й Ейлін: «Джейн Ейр», «Кенелм Чіллінглі», «Трикотрин» та «Помаранчевий бант». Час від часу Меймі рекомендувала приятельці останні новинки цього жанру, і Ейлін незмінно захоплювалася її смаком.

Тому у важку хвилину Ейлін і згадала про Келлігенів. Якщо батько надумає її притиснути і змусить на деякий час піти з дому, вона переберется до них. Вони її приймуть, не ставлячи зайвих запитань. Решта членів сім'ї Батлерів майже не знали Келлігенів і ніколи не подумали б шукати там Ейлін. У самотині Черрі-стрит їй буде неважко зачаїтись, і декілька тижнів ніхто не почує про неї. Цікаво, що Келлігени, як і Батлери, ніколи б не здогадалися, що Ейлін здатна на осудливий вчинок. І якщо їй все ж доведеться піти з дому, то і ті, й інші пояснять це просто її черговою забаганкою.

З іншого боку, сім'я Батлерів загалом більше потребувала Ейлін, ніж Ейлін — її. Присутність Ейлін завжди сприяла гарному настрою усіх інших, і порожнечу, яка утвориться, коли вона піде, буде нелегко заповнити.

Подивитися хоча б на старого Батлера: маленька дочка на його очах перетворилася на сліпучо гарну жінку. Він пам'ятав, як вона ходила до школи і вчилася грати на фортепіано, — на його думку, то була вершина вишуканого виховання. Він бачив, як змінювалися її манери, стаючи все більш світськими; вона набиралася життєвого досвіду, і це вражало його. Поступово вона навчилася впевнено і дотепно обговорювати найрізноманітніші речі, й він охоче прислухався до її слів. Вона більше розумілася на мистецтві і літературі, ніж Оуен та Келем, чудово вміла триматися серед людей. Коли Ейлін виходила до столу, Батлер із захватом дивився на неї. Вона була його улюбленицею, і це усвідомлення наповнювало старого гордістю. Хіба не він забезпечував її грошима на всі ці вишукані туалети? Він і далі продовжуватиме захищати її. Нізащо не дасть якомусь авантюристу загубити її життя. Він збирався і заповіт свій скласти так, щоб у випадку банкрутства її майбутнього чоловіка вона не залишилася без підтримки. «Оце так леді, справжня леді! — часто вигукував він, додаючи з гордістю: — Які ж ми сьогодні чарівні!» За столом Ейлін зазвичай сиділа біля нього і клопоталася ним. Це йому подобалося. Він, як і раніше, коли вона була дитиною, завжди садовив її біля себе.

Мати також безмежно любила старшу дочку, а Келем і Оуен проявляли до неї братню ніжність, тому й досі Ейлін своєю красою і жвавим, веселим характером відплачувала те, що отримувала від сім'ї, і сім'я це відчувала. Варто було Ейлін виїхати на день-другий, і в домі

запановувала нудьга, навіть їжа виглядала не так апетитно. Зате коли вона поверталася, усі знову ставали веселими і задоволеними.

Ейлін, звісно, це знала. Тепер, коли вона мала намір піти з дому і почати самостійне життя, лише б позбутися цієї ненависної поїздки, вона підтримувала мужність в усвідомленні свого значення для сім'ї. Ще раз обдумавши все, що сказав їй батько, Ейлін вирішила діяти без затримки. Наступного ранку, після того, як він поїхав у контору, вона одягнулася нібито для прогулянки і вирішила зайти до Келлігенів десь близько дванадцятої — у цей час Меймі саме приходила додому підобідати. Розмову про свій намір Ейлін вирішила почати ніби випадково і, якщо вони не будуть проти, вона негайно переїде до них. Часом вона запитувала себе, чому Френк, опинившись у такому складному становищі, не запропонував їй втекти з ним куди-небудь у далекі країни. Але одразу ж сказала собі, що він краще знає, як вчинити. Вона була дуже збентежена прикрощами, що звалилися їй на голову.

Місіс Келліген сиділа вдома сама і зраділа, побачивши Ейлін. Поговоривши про міські новини і не знаючи, як перейти до справи, яка привела її сюди, Ейлін сіла за фортепіано і почала грати якусь сумну п'єсу.

— Як чудесно ви граєте, Ейлін! — сказала місіс Келліген, яка легко ставала сентиментальною. — Я насолоджуюсь, слухаючи вас. О, якби ви частіше заходили до нас! Останнім часом вас зовсім не видно.

— Я була дуже зайнята, місіс Келліген, — відповіла Ейлін. — Цієї осені в мене набралося стільки різних справ, що я не могла виділити жодної хвилини. Мої батьки пропонували мені поїхати до Європи, але я категорично відмовилася. Ах, Господи! — зітхнула вона, і її пальці знову забігали по клавішах, награючи сумну романтичну мелодію.

Двері відчинилися, і увійшла Меймі. Її негарне обличчя засяяло, коли вона побачила подругу.

— Невже Ейлін Батлер? — вигукнула вона. — Яким вітром? І де ти так довго барилася?

Ейлін встала, і вони поцілувалися.

— Ах, я була дуже зайнята, Меймі! Я щойно говорила про це з твоєю мамою. А як ти поживаєш? Як іде робота?

Меймі радо почала розповідати про всілякі шкільні негаразди: кількість учнів у класі постійно зростає, роботи з кожним днем стає

все більше.

Поки місіс Келліген поралася коло столу, її дочка пішла до себе в кімнату, і Ейлін рушила за нею. Меймі почала приводити в порядок зачіску перед дзеркалом, а Ейлін замислено дивилася на неї.

— Що з тобою сьогодні, Ейлін? — запитала Меймі. — У тебе такий вигляд…

— Себто? — перепитала Ейлін.

— Ну, як тобі сказати… Невпевнений чи засмучений. Я ніколи не бачила тебе такою. Що сталося?

— Нічого, — відповіла Ейлін. — Просто я замислилася.

Вона стояла біля вікна, яке виходило у дворик, і запитувала себе: чи зможе вона довго прожити тут? Будиночок такий маленький, обстановка така убога…

— Ні, з тобою щось не так, Ейлін! — виснувала Меймі й, підійшовши ближче, зазирнула їй в очі. — Ти сама на себе не схожа!

— Мене хвилює одна проблема, — сказала Ейлін. — От я все думаю й думаю. І не знаю, як мені бути, у цьому річ.

— Про що ти? — запитала Меймі. — Що з тобою відбувається? І чому ти не хочеш мені сказати?

— Я скажу, але не зараз. — Ейлін трохи помовчала. — Як гадаєш, твоя мати нічого б не мала проти, якби я трохи пожила у вас? — раптом запитала вона. — З певних причин мені потрібно на деякий час піти з дому.

— Як ти можеш таке запитувати, Ейлін! — вигукнула подруга. — Проти?.. Ти прекрасно знаєш, що вона буде у захваті, та і я теж. Ах, мила Ейлін, ти справді хочеш пожити у нас? Але що змушує тебе піти з дому?

— Ось цим я й не можу з тобою поділитися до певного часу. І не стільки через тебе, скільки через твою матір. Розумієш, я не впевнена, як вона на це відреагує, — додала Ейлін. — Ти мене зараз не розпитуй. Мені потрібно все обдумати. Ах, Божечки!.. Але я справді хочу переїхати до вас, якщо ви дозволите. Ти сама скажеш матері, чи мені поговорити з нею?

— Ні, звісно, я сама скажу, — відповіла Меймі, вражена таким поворотом подій. — Але, справді, це навіть смішно — запитувати її! Я заздалегідь знаю, що вона скаже, та й ти також. Тобі лише потрібно

з’їздити за речами. Ось і все! Мати й запитувати нічого не буде, якщо ти сама не забажаєш їй розповісти.

Меймі аж палала від радості. Їй дуже кортіло довше насолодитися компанією подруги.

Ейлін замислено поглянула на неї, розуміючи, чому вона так зраділа, і чому, вочевидь, буде рада і її мати. Вона увіллє свіжий подих у їхнє одноманітне існування.

— Але ви нікому не повинні казати, що я у вас, розумієш? Це секрет для всіх і передусім — для моєї рідні. Повір, у мене є на те дуже вагомі причини, зараз я ще не можу тобі сказати, у чому справа. Ти обіцяєш мовчати?

— Ну, звісно! — з готовністю відгукнулася Меймі. — Але ж ти не збираєшся назавжди піти з дому, Ейлін? — тривожно, хоч і не без цікавості, додала вона.

— Ах, я справді нічого не знаю! Лише одне: мені потрібно на деякий час піти. От і все!

Вона замовкла, і Меймі знову ошелешено поглянула на подругу.

— Це ж треба… — вирвалося у неї. — Чудасія якась… Але я така рада, що ти поживеш у нас! Про маму годі й говорити. І, звісно, ми будемо мовчати, якщо ти цього хочеш. До нас ніхто не приходить, а якщо хтось і прийде, ти можеш не показуватися. Ми тебе поселимо у великій кімнаті поряд із моєю. Ах, це буде так чудово! Я така рада! — Молоденька вчителька помітно пожвавішала. — Ходімо скоріше, потішимо маму.

Ейлін на мить засумнівалася: у цю хвилину вона ще не була певна, що вчиняє правильно, але, врешті-решт, вони обидві спустилися вниз. Біля самих дверей Ейлін трохи відступила, пропускаючи подругу наперед, і та кинулася до матері зі словами:

— Ах, мамо, слухай, що я тобі скажу! Ейлін трохи поживе у нас. Але вона не хоче, щоб про це знали. Вона переїде найближчими днями.

Місіс Келліген із цукерницею в руках повернулася до гості та подивилася на неї здивовано, але й радісно. Їй було дуже цікаво, чому Ейлін вирішила раптом переїхати до них і навіщо їй знадобилося йти від сім’ї? З іншого боку, вона так її любила, що не могла не відчути щирої і великої радості від цієї думки. Та й що тут такого? Хіба дочка знаменитого Едварда Батлера не доросла, самостійна жінка, і всюди

бажана представниця такої успішної сім'ї? Місіс Келліген була надзвичайно втішена наміром Ейлін оселитися в них (якими б не були обставини, що її до цього підштовхнули).

— Не розумію, Ейлін, як це ваші батьки відпускають вас? Але у нас ви все 'дно будете бажаною гостею. Залишайтеся, скільки вам заманеться — хоч назавжди.

Вона доброзичливо посміхалася. Подумати лишень, Ейлін Батлер просить дозволу переїхати до неї! Тепло, з яким місіс Келліген її приймала, і захват самої Меймі змусили Ейлін полегшено зітхнути. Потім вона подумала, що її перебування в їхньому домі принесе наслідком зайві витрати для сім'ї.

— Звісно, я буду вносити свою частку грошей, якщо переїду до вас, — сказала вона, звертаючись до місіс Келліген.

— Ах, дурниці, Ейлін! — вигукнула Меймі. — Я цього не допущу! Ти переїдеш до нас і будеш моєю гостею.

— Ні, це неможливо. Якщо ви не дозволите мені платити, — я не переїду! — запротестувала Ейлін. — Ви повинні погодитися.

Вона знала, що мати й дочка не мають зайвих статків, щоб утримувати її.

— Ну, гаразд, не будемо зараз говорити про це, — втрутилася місіс Келліген. — Переїжджайте, коли вам буде зручно, і залишайтеся, скільки захочете. Дістань-но серветки, Меймі!

Ейлін зосталася обідати, але після цього поквапилася на побачення з Ковпервудом, дуже вдоволена, що хоч цієї проблеми більше не існує. Тепер вона вільна й може приїхати сюди, коли їй тільки заманеться. Залишалося лише зібрати дещо з речей, а то й просто приїхати, не взявши із собою нічого. Можливо, Френк їй що-небудь порадить.

Ковпервуд тим часом не робив спроб зв'язатися з Ейлін після того злощасного дня, коли їх застали у будинку побачень, але чекав листа від неї, який прийшов досить скоро. Як завжди, це було довге послання, сповнене надій, любові й наснаги, у якому вона розповідала про все, що відбувалося у її сім'ї, та ділилася своїми планами втечі з дому. Останнє серйозно збентежило і занепокоїло Ковпервуда.

Одна річ — Ейлін у колі сім'ї, усіма кохана, оточена турботою, й інша — Ейлін самотня, полишена на його, Ковпервуда, догляд. Він ніколи не думав, що вона може піти з дому раніше, ніж він буде готовий її прийняти. Якщо вона наважиться на це зараз, то можуть

виникнути вельми неприємні ускладнення. Тим не менше, він кохав її, кохав пристрасно, та був готовий на все заради її щастя. Утримувати її належним чином він міг би навіть зараз (якщо, звісно, його не посадять у в'язницю). Врешті, він і звідти зуміє потурбуватися, щоб вона нічого не потребувала. І все-таки буде набагато краще, якщо вдасться вмовити її залишитися вдома до остаточного з'ясування його долі. Він ані хвилини не сумнівався в тому, що хай там що станеться найближчим часом, згодом він зможе виплутатися з усіх складнощів і знову стане успішним чоловіком. Тоді він доб'ється розлучення й одружиться з Ейлін. Якщо ж нічого не вийде, він куди-небудь виїде з нею, а в такому випадку, можливо, навіть краще, якщо вона негайно піде від сім'ї. Але, з іншого боку, його справи настільки непевні (а тут ще й розшуки, які, безсумнівно, почне Батлер) — усе це може спричинити неабиякі неприємності. Старий здатен відкрито звинуватити його у викраденні дочки. І Ковпервуд вирішив вмовити Ейлін залишитися вдома, на деякий час припинити зустрічі та листування з ним і, більше того — поїхати за кордон. На момент її повернення він зуміє владнати свої справи, та й вона заспокоїться. А зараз вони повинні керуватися міркуваннями передусім здорового глузду.

Із цими думками він вирушив на побачення, яке вона призначила йому в листі, хоч і вважав це дещо ризикованим.

— Чи будеш ти почуватися там добре? — запитав він, вислухавши її опис житла Келлігенів. — Усе це занадто відгонить бідністю!

— Так, але я їх щиро люблю, — відповіла Ейлін.

— І ти певна, що вони зуміють мовчати?

— О, звісно! У цьому я певна, абсолютно.

— Ну що ж, — зробив висновок він, — тобі видніше. Я нічого не хочу тобі нав'язувати, але на твоєму місці я би сприйняв пораду батька і поїхав кудись на деякий час. Його це заспокоїть, а я буду чекати тебе тут. Час від часу ми могли б навіть писати одне одному.

Почувши це, Ейлін посуворішала. Вона кохала його так пристрасно, що одна лише думка про розлуку була немов ніж у серце. Її Френк залишиться тут, у біді, можливо, під судом, а вона поїде? Нізащо! Невже він любить її не так сильно, як вона його? Як може він пропонувати таке? Та й чи кохає він її узагалі? — запитувала вона себе. Чи не збирається він її кинути саме тоді, коли вона вирішила

зробити такий крок, який повинен ще більше їх зблизити? Очі її затьмарилися, він її сильно зачепив.

— Як ти можеш таке казати! — вигукнула вона. — Ти чудово знаєш, що зараз я не поїду з Філадельфії. Чи ти думаєш, що я кину тебе самого в цю важку хвилину?

Ковпервуд зрозумів її обурення. Він був досить проникливий і пристрасно кохав її. «Господи, — подумав він, — все, що завгодно, лиш би не завдавати їй болю!»

— Рідна моя, — поспіхом промовив він, побачивши її затуманені очі, — ти мене не зрозуміла. Я хочу того ж, що й ти. Ти все це вигадала, щоб не розлучатися зі мною, — хай буде так. Не згадуй більше того, що я сказав! Я боявся, що твоя втеча з дому може зашкодити нам обом, але будемо надіятись, що нічого не трапиться. Ти знаєш, як батько тебе любить, і сподіваєшся, що змусиш його передумати? Чудово, переїжджай до місіс Келліген! Але запам’ятай, радосте моя: ми обидвоє маємо поводитися дуже обережно. Усе хилиться в дуже небезпечний бік. Якщо ти залишиш сім’ю, а твій батько надумає публічно звинуватити мене у викраденні — це закінчиться драматично для нас обох. Одного такого звинувачення досить, щоб мене засудити. І що тоді? Зараз нам треба рідше зустрічатися. Настільки, наскільки зможемо витримати. Якби у нас стало розуму на деякий час припинити зустрічі після того, як твій батько отримав цього листа — усе було б добре. Тепер, звісно, вже нічого не поробиш, але нам потрібно діяти вдвічі обережніше. Хіба ти не згодна зі мною? Так от: добре все обміркуй і роби, як ти вважатимеш за потрібне. А коли вирішиш — дай мені знати. І як би ти не вчинила, я наперед схвалюю все. Ти мене зрозуміла? — Він пригорнув її до себе і поцілував. — Стривай, але ж у тебе немає грошей? — згадав він.

Ейлін, глибоко зворушена його словами, на мить замислилася, але одразу ж поклала собі, що шлях, обраний нею, — єдино правильний. Батько дуже любив її. Він нізащо не скомпрометує її в очах суспільства, а відповідно, і не скористається її втечею для відкритого переслідування Ковпервуда. Скоріше за все, він стане благати її повернутися додому, пояснювала Ейлін, і під впливом її доказів Ковпервуд був змушений поступитися. Який сенс сперечатися? Ніхто на світі не змусить її покинути свого коханого.

Уперше за увесь час знайомства з Ейлін він дістав з кишені купу банкнот.

— Ось тут, люба, двісті доларів, — сказав він. — Тобі вистачить цього до нашої наступної зустрічі, або ж ти знову напишеш мені. Я потурбуюся про те, щоб тобі нічого не бракувало. І не смій думати, буцімто я не кохаю тебе! Ти сама знаєш, що це нісенітниці. Я тебе обожнюю!

Ейлін не хотіла брати гроші — їй нічого не потрібно, крім того, у неї дома ще дещо є, але він не слухав її, знаючи, що вони можуть їй знадобитися.

— Досить про це, рідна моя, — сказав він. — Адже я знаю, що гроші тобі будуть у нагоді.

Ейлін так звикла отримувати великі суми від батька й матері, що не надала цьому великого значення. Френк її кохає, тож які можуть бути між ними порахунки? Коли вона трохи врівноважилася, вони стали обговорювати питання листування і дійшли висновку, що найкраще — відшукати надійну людину, через яку можна буде передавати листи. Коли вони розійшлися, Ейлін, щойно сповнена відчаю через його, як їй здалося, недостатньо пристрасне ставлення до неї, знову заспокоїлася. Ні, він її кохає, вирішила вона, і пішла зі щасливою посмішкою. У неї є Френк, на якого вона може покластися, і тепер вона провчить батька!

Ковпервуд, проводжаючи її поглядом, похитав головою. Зараз вона стала для нього додатковим тягарем, але відмовитися від неї він, звичайно, не міг. Зірвати завісу з ілюзій, створених її коханням, і зробити її нещасною, коли він сам так закоханий у неї? Ні! Та й навіщо це робити? Врешті-решт, усе ще може обернутися на краще. Якщо Батлер знову використає нишпорок, то з’ясується, що Ейлін пішла зовсім не до нього, Ковпервуда. Якщо прийде час, коли треба буде застосувати увесь свій здоровий глузд і холодний розрахунок, щоби врятуватися від смертельної небезпеки, то він таємно повідомить Батлерам про місцеперебування Ейлін. Це послугує доказом того, що він має лише опосередкований стосунок до її втечі, а у них буде можливість вмовити її повернутися. Все може обійтися, хтозна! У будь-якому разі, він буде боротися з перешкодами в порядку їх виникнення.

Ковпервуд одразу поїхав до себе в контору, а Ейлін вирушила додому з твердим наміром здійснити свій план. Батько дав їй час на

роздуми; можливо, він подовжить цей строк, але вона не стане чекати. Звикнувши до того, що будь-які її бажання виконувалися, вона не бачила причини, чому б їй не вчинити по-своєму й тепер. Скоро п’ята година. Вона почекає до сьомої, коли вся сім’я всядеться за стіл, і потихеньку вислизне з дому.

Але одна несподівана обставина змусила її відкласти здійснення свого наміру. Вдома вона застала гостей — містера Стейнметса з дружиною. Стейнметс — відомий інженер, співпрацював з Батлером, складаючи проекти для багатьох його підрядних робіт. Це було саме напередодні Дня подяки, і Стейнметси стали одне з–поперед одного вмовляти Ейлін і Нору погостювати тижнів два у них у Вест-Честері, у їхньому новому будинку, про затишок і красу якого Ейлін чула вже не раз. Люди були дуже приємні, ще не старі, й у будинку в них завжди збиралося широке коло друзів. Ейлін вирішила зачекати зі своєю втечею і прийняла запрошення. Батько розмовляв з нею найщирішим тоном. Присутність Стейнметсів та їхнє прохання були для нього таким же полегшенням, як і для Ейлін. Вест-Честер знаходився в сорока милях від Філадельфії і, живучи там, Ейлін навряд чи могла би бачитися з Ковпервудом.

Вона одразу ж написала Френку про зміну своїх планів і поїхала, а він полегшено зітхнув, розуміючи в цю хвилину, що гроза пройшла манівцями.

39

Наближався день, коли мали розглядати справу Ковпервуда. Він не сумнівався, що суд зробить все можливе для винесення йому обвинувального вироку, але не бачив виходу зі становища. Хіба що кинути все й поїхати з Філадельфії? Але про це не варто було й думати. Єдина можливість забезпечити своє майбутнє і зберегти дружні стосунки з ділками фінансового світу полягала в тому, щоби якомога швидше постати перед судом в надії на те, що коли він буде засуджений, то з часом приятелі допоможуть знову встати на ноги. Він багато говорив зі Стеджером про зверхнє ставлення до нього теперішнього складу суду, але адвокат не поділяв його побоювань. По-перше, присяжних не так просто підкупити; по-друге, більшість суддів, попри відмінність у політичних переконаннях, люди чесні й не підуть за межі того, що їм скажуть лідери партії, а це, зрештою, не так уже й страшно. Суддя, який мав головувати на цьому процесі, Вілбер Пейдерсон, — учасник квартальної сесії — представник республіканської партії і, отже, зобов'язаний Молленгауеру, Сімпсону і Батлеру. Але, з іншого боку, Стеджер чув про нього тільки як про чесну людину.

— Не розумію, — говорив Стеджер, — чому цим ділкам так хочеться покарати вас? Хіба щоб інші боялися. Адже вибори вже пройшли. До речі, кажуть, що вже зараз вживаються заходи для того, щоби звільнити Стінера, якщо він буде засуджений (чого йому, звичайно, не оминути). Судити його таки доведеться. Йому дадуть рік або два, щонайбільше — три, а потім він буде помилуваний, не відбувши й половини терміну. Те ж саме, в гіршому випадку, чекає і на вас. Вони не зможуть його випустити, а вас залишити у в'язниці. Але до цього не дійде — згадаєте моє слово! Ми виграємо справу в першій же інстанції, а ні — то наша касація буде задоволена у верховному суді штату. Тамтешня п'ятірка суддів у жодному разі не підтримає цієї безглуздої ідеї!

Стеджер щиро вірив у те, що говорив, і Ковпервуда це тішило. Досі молодий юрист успішно вів його справи. І все ж думка про те, що Батлер переслідує його, не давала йому спокою. Ця обставина дуже

ускладнювала справу, а Стеджер нічого й не підозрював. Слухаючи оптимістичні запевнення свого адвоката, Ковпервуд весь час пам'ятав про Батлера.

Слухання справи набуло розголосу серед населення міста в шістсот тисяч чоловік. Ковпервуди вирішили, що ніхто з жінок їхньої сім'ї не буде присутній на суді. На цьому наполягав Френк, не бажаючи давати поживи газетним репортерам. Батько піде в суд, бо він може бути свідком. Напередодні прийшов лист від Ейлін. Вона повідомляла про своє повернення з Вест-Честера і бажала Френку удачі. Результат його справи хвилює її настільки, що вона не в змозі залишатися осторонь, ось тому і повернулася до Філадельфії. Не для того, щоби бути присутньою на суді (якщо він цього не хоче), але щоб бути якомога ближче, коли вирішується його доля. Якби він знав, як їй хочеться прибігти до нього, привітати, якщо його виправдають, втішити, якщо він буде засуджений… Вона розуміє, що таке квапливе повернення, ймовірно, посилить її конфлікт із батьком, але тут уже вона нічого вдіяти не може.

Місіс Ліліан Ковпервуд була в досить скрутному і непевному стані. Їй доводилося розігрувати люблячу і ніжну дружину, хоча вона й розуміла, що Френкові зовсім цього не хочеться. Він інтуїтивно здогадувався, що вона знає про його стосунки з Ейлін, і тільки чекав зручної нагоди, щоб поговорити з нею відверто. Провівши чоловіка до дверей того фатального ранку, Ліліан обняла його стримано, як і в усі останні роки, і не могла навіть змусити себе поцілувати його, хоч і усвідомлювала, наскільки тяжке йому випало випробування. У нього теж не було ані найменшого бажання її цілувати, але він цього не показав. Зрештою вона все ж мимохідь торкнулася губами його щоки і мовила:

— Я сподіваюся, що все закінчиться благополучно…

— Звичайно, нема чого турбуватися, Ліліан, — бадьоро відгукнувся він. — Усе буде добре!

Спустившись сходами, він попрямував до Джирард-авеню, де знаходилася лінія кінки, яка раніше йому належала, і вскочив у вагон. Він думав про Ейлін, про те, як щиро вона співчуває йому, і яке, по суті, убоге стало тепер його сімейне життя. Думав, чи будуть присяжні розсудливими людьми, і таке інше… Якщо йому не вдасться… Так, день мав бути нелегкий.

На розі Третьої вулиці він вийшов з вагона й подався до себе в контору. Стеджер вже чекав його.

— Отже, Гарпере, настав вирішальний момент! — мужньо вимовив Ковпервуд.

Суд першого відділення четвертої сесії, в якому мали розглядати справу, знаходився в знаменитому Палаці Незалежності (на розі вулиць Шостої та Честнат), де тоді, так само, як і сто років тому, зосереджувалося все судове й адміністративне життя Філадельфії. Це була невисока двоповерхова будівля з червоної цегли; центральну її частину оздоблювала біла дерев'яна вежа чи то в староанглійському, чи то в голландському стилі — квадратна біля основи, кругла посередині і з восьмикутною верхівкою. Сама будівля складалася з центрального корпусу і двох бічних крил, кожне з яких утворювало букву Т. Вікна та двері з дрібно заскленими півколами нагорі були витримані в стилі, який так захоплює любителів «колоніальної архітектури». У цій будівлі та в прибудові, відомій під назвою «Державні ряди» (згодом знесеної, але тоді вона простягалася від задньої стіни головного корпусу в напрямку до Волнат-стрит), розміщувалися канцелярії мера, начальника поліції, міського скарбника, зали засідань міської ради та інші важливі адміністративні установи, а також усі чотири відділки квартальних сесій суду, в яких слухалися кримінальні справи. Згодом гігантська ратуша виросла на розі Брід-стрит і Маркет-стрит, але тоді вона ще тільки будувалася.

Для того щоб надати не надто просторим судовим залам більш урочистого вигляду, в них спорудили підвищення з темного горіхового дерева, де стояли суддівські столи. Але весь цей задум виявився не надто вдалим. І столи, і місця для присяжних, і бар'єри були дуже громіздкі та невідповідні до розмірів приміщення. Найбільш підходящим кольором для стін у тісноті меблів чомусь вважали кремовий, але час і пил зробили його украй похмурим. У залах не було ні картин, ні будь-яких інших прикрас, якщо не брати до уваги пишних і вигадливих газових світильників на столі «його честі» та люстри, що звисала посередині. Розгодовані череваті судові пристави і суддівські службовці, стурбовані тільки тим, як би не втратити своїх вигідних посад, теж не прикрашали цього похмурого приміщення. Два пристави, що знаходилися в залі, де мали розглядати справу Ковпервуда, тільки те й робили, що один поперед одного кидалися

подавати судді склянку води, якщо він за нею тягнувся. Один, схожий на огрядного, роздутого нудного мажордома, супроводжував «його честь», коли той ішов у туалетну кімнату або повертався звідти. В його обов'язки входило при появі судді в залі голосно викрикувати: «Суд іде — зняти капелюхи! Прошу всіх встати». Коли суддя сідав, другий пристав, стоячи зліва від нього між місцями присяжних і лавою свідків, невиразною скоромовкою вимовляв ту прекрасну і повну людської гідності Декларацію обов'язків, що накладаються суспільством на кожного свого представника, яка починається словами: «Слухайте всі! Слухайте всі!» і закінчується: «Всякий, хто має підставу для скарги — нехай підійде і він буде вислуханий». Але тут ці слова, здавалося, втрачали своє значення. Звичка і байдужість перетворили їх на формальність. Третій пристав стояв на варті біля дверей дорадчої кімнати. Крім приставів, у залі знаходилися стенограф і секретар суду — маленький чоловічок, хирлявий, з невиразними, безбарвними, як тьмяне скло, очима, з обрідним волоссячком і сивуватою борідкою, схожий на американізованого старезного китайського мандарина.

Суддя Вілбер Пейдерсон — худий, як тріска, головував ще при слуханні справи в слідчій інстанції, коли присяжні вирішили передати Ковпервуда суду. Він був досить цікавим типом, увагу до себе привертав насамперед своєю неймовірною худорлявістю. Техніку судової справи і закони він знав добре, але уявлення не мав про те, що знають мудрі судді. Себто про справжнє життя, про те невловне сплетіння обставин, які волають до серця судді, перевертаючи всі писані закони, а часом навіть засвідчуючи їх повну непридатність. Досить було глянути на цього худезного педанта, на його кучеряве сиве волосся, блакитно-сірі риб'ячі очі, на правильні, але неодухотворені риси обличчя — щоби сказати, що він начисто позбавлений уяви. Правда, він би вам не повірив і... оштрафував би вас за неповагу до суду. Старанно використовуючи кожну найменшу удачу, отримуючи вигоду з кожної слушної ситуації, рабськи прислухаючись до владного голосу своєї партії та догідливо підкоряючись всесильному капіталу, він зумів досягти свого нинішнього поста. Утім, це було не таке вже й велике досягнення! Платню він одержував всього-на-всього шість тисяч доларів на рік, а його скромна популярність не виходила за межі тісного маленького світу місцевих

адвокатів і суддівських чиновників. І все ж він відчував неабияке задоволення, мало не щодня бачачи своє ім'я в газетах, що повідомляли: містер Пейдерсон головував у суді… розбиралася така-то справа… він виніс такий-то вирок. Він вважав, що це перетворює його на помітну фігуру. «Дивіться, я не такий, як усі!» — часто думав він і радів. Він бував дуже задоволений, коли на порядку денному в нього була гучна справа, і, сидячи перед сторонами та публікою, уявляв себе воістину видатною персоною. Щоправда, час від часу химерне сплетіння життєвих обставин бентежило його обмежений розум; але в усіх таких випадках він незмінно пам'ятав про букву закону. Досить було поритися в папках старих процесів, щоб дізнатися, як вирішували такі питання розумні люди. Правда, всі адвокати — великі пронози. Вони підсовують судді під ніс судові рішення, не зважаючи на його думку та погляди.

— Ваша честь, у тридцять другому томі судових рішень штату Масачусетс, сторінка така-то, рядок такий-то (справа Ерандела проти Беннермена) ви знайдете... — і так далі, і так далі. Як часто це можна чути в суді! Багато думати в більшості таких випадків вже не доводиться. А святість закону тим часом возноситься, подібно до стягу, во славу можновладців.

Пейдерсона, як правильно зауважив Стеджер, начебто й не можна було назвати несправедливим суддею. Але, як і будь-який суддя, висунутий певною партією (в цьому випадку республіканською), він був відданий їй до мозку кісток, і тому був суддею упередженим. Зобов'язаний усим партійним зверхникам, він готовий був (звичайно, у міру своїх сил) на що завгодно, аби посприяти інтересам республіканської партії та вигоді своїх господарів. Більшість із них не дає собі труда глибше заглянути в механізм, названий совістю. Якщо ж вони і спроможуться це зробити, то їм, як правило, бракує вміння розплутати переплетені нитки етики та моралі. Вони щиро вірять у те, що підказує їм дух часу або ділові інтереси можновладців. Хтось одного разу обмовився: «Суддя, душею відданий концернам». І таких суддів безліч.

Пейдерсон теж належав до їх числа. Він обожнював багатство та силу. В його очах Батлер, Молленгауер і Сімпсон були великими людьми, а хто могутній, той і правий. Він давно вже чув про розтрату, в якій брали участь Ковпервуд та Стінер, і завдяки своєму знайомству з

багатьма політичними діячами досить точно змалював собі загальну картину цієї справи. Республіканська партія, на думку її лідерів, була поставлена в досить скрутне становище хитромудрими махінаціями Ковпервуда. За його допомогою Стінер ухилився від праведного шляху набагато далі, ніж це дозволено міському скарбникові; і хоча він був ініціатором всієї справи, головна відповідальність падала на Ковпервуда, який підштовхнув скарбника до цього згубного вчинку. Крім того, республіканській партії потрібен був цап-відбувайло, і для Пейдерсона цим уже все було сказано. Щоправда, тепер, коли вибори пройшли і стало очевидно, що партія ніяких суттєвих збитків не зазнала, Пейдерсон не зовсім розумів, чому в цю справу так наполегливо втягують Ковпервуда. Але вважаючи, що у лідерів є для цього достатні підстави, не надто ламав собі голову над цим питанням. З різних джерел він чув, що Батлер має до Ковпервуда особисту неприязнь. У чому тут була заковика — ніхто точно не міг сказати. Загальна ж думка була така, що Ковпервуд втягнув його в якісь сумнівні спекуляції. Так чи інакше, всі розуміли, що цю справу вирішили розворушити в інтересах республіканської партії і для остраху рядових її членів. Задля більшого морального впливу на суспільство Ковпервуд має понести не менше покарання, ніж Стінер. Стінеру ж треба було визначити найбільший для таких злочинів термін ув’язнення, аби всі зрозуміли, яка справедлива республіканська партія і суд.

Згодом губернатор міг своєю владою (якщо він того забажає і якщо йому на це натякнуть лідери партії) пом’якшити покарання. У поверховому розумінні широкої публіки судді квартальної сесії були подібні до вихованок монастирського пансіону, тобто жили поза мирською суєтою і не відали того, що творилося за лаштунками політичного життя міста. Насправді ж вони були прекрасно про все поінформовані, а головне — знаючи, кому вони зобов’язані своїм становищем і владою, вміли бути вдячними.

40

Коли Ковпервуд, свіжий, підтягнутий (типовий ділок і вдалий фінансист), увійшов у супроводі батька й адвоката до переповненої зали суду, всі звернули свої погляди на нього. Ні, подумалося більшості присутніх, не схоже, щоб такій людині було винесено обвинувальний вирок. Він, безумовно, винен, але так само ж безсумнівно, що у нього знайдуться способи і засоби обійти закон. Його адвокат, Гарпер Стеджер, теж видався всім розумною і спритною людиною. Погода стояла холодна, і обидва вони були одягнені в довгі блакитно-сірі пальта (за останньою модою), Ковпервуд в ясну погоду мав звичай носити бутоньєрку в петлиці, але сьогодні він від неї відмовився. Його краватка зі щільного фіолетового шовку була заколота шпилькою з великим блискучим смарагдом. Якщо не брати до уваги тоненького ланцюжка від годинника, то на ньому більше не було ніяких прикрас. Він завжди справляв враження людини життєдіяльної, але стриманої, добродушної і в той же час самовпевненої та ділової. А сьогодні ці його якості виступали особливо яскраво.

Ковпервуд з першого погляду охопив усю своєрідну обстановку суду, яка тепер так гостро його цікавила. Прямо перед ним височіла ще порожня суддівська трибуна, праворуч від неї — теж поки що незаповнені місця присяжних, а між ними, зліва від крісла судді, лава для свідків, де він мав зараз давати свідчення. Позаду неї вже стояв в очікуванні виходу суду огрядний судовий пристав, якийсь Джон Спаркгівер, в обов'язки якого входило подавати свідкові пошарпану та заяложену Біблію і після складання присяги говорити: «Пройдіть сюди». У залі знаходилися й інші пристави. Один — біля проходу до бар'єру навпроти суддівського столу, де обвинувачений вислуховував вирок і де містилися місця адвокатів і лава підсудних. Інший пристав стояв у проході, що вів у дорадчу кімнату. І нарешті, третій охороняв двері, через які впускали публіку. Ковпервуд одразу ж помітив Стінера, який сидів на лаві для свідків. Скарбник настільки переймався своєю долею, що рішуче ні на кого не звертав уваги. Власне, він ні на кого не тримав зла, а тепер, опинившись у настільки хисткому становищі, лише побивався, що не послухався поради Ковпервуда. Правда, в душі

його все ще жевріла надія, що Молленгауер і репрезентована ним політична кліка в разі обвинувального вироку будуть клопотатися за нього перед губернатором. Стінер був дуже блідий і добряче схуд. Від рожевощокої огрядності, що відрізняла його в дні процвітання, не залишилося й сліду. Одягнений він був у новий сірий костюм з коричневою краваткою і ретельно поголений. Відчувши пильний погляд Ковпервуда, він здригнувся й опустив очі, а потім взявся якось безглуздо смикати себе за вухо.

Ковпервуд кивнув йому.

— Знаєте, що я вам скажу, — зауважив він Стеджеру, — мені шкода Джорджа. Це такий віслюк! Втім, я зробив для нього все, що міг.

Ковпервуд скоса поглянув і на місіс Стінер — низькорослу жінку з жовтим обличчям і гострим підборіддям, у кепсько пошитій сукні. «Як це схоже на Стінера — обрати собі таку дружину», — подумав він. Шлюби між людьми не надто визначними і до того ж неповноцінними іноді займали його думки. Місіс Стінер, зрозуміло, не могла відчувати теплих почуттів до Ковпервуда, адже вважала його безсовісною людиною, котра занапастила її чоловіка. Тепер вони знову були бідні й збиралися переїжджати зі свого просторого будинку в більш дешеву квартиру, і вона всіма силами гнала від себе ці сумні думки.

За декілька хвилин по тому з’явився суддя Пейдерсон з низеньким і товстим судовим приставом, схожим скоріше на дзьобатого голуба, ніж на людину. Як тільки вони увійшли, пристав Спаркгівер постукав по суддівському столу, біля якого перед цим куняв, і вигукнув: «Прошу встати!». Публіка встала, як це робиться у судах всього світу. Суддя порився в стосі паперів, що лежали у нього на столі.

— Яка справа слухається першою, містере Протус? — уривчасто запитав він судового секретаря.

Поки тяглася довга і нудна процедура підготовки справ до слухання і розбиралися різні дрібні клопотання адвокатів, Ковпервуд з неабияким інтересом спостерігав за всим цим дійством, яке іменується судом. Як він жадав вийти переможцем, як обурювався на клятий збіг обставин, що привів його в ці стіни! Його завжди дратувало (хоча він і не виказував цього) суддівське крутійство, всі ці відстрочки і кляузи, які так часто ускладнюють будь-яке сміливе починання. Якби його запитали, що таке закон, Ковпервуд рішуче відповів би: це туман, що утворився з людських примх і помилок; він оповиває житейське море

та заважає плавати маленьким суденцям ділових і громадських ініціатив людини. Отруйні міазми його лукавих тлумачень роз'їдають виразки на тілі життя; випадкових жертв закону розмелюють жорнами насильства і свавілля. Закон — це дивна, моторошна, захоплююча і разом з тим безглузда боротьба, в якій людина безвільна, неосвічена та невміла (так само як лукава чи розлючена) стає пішаком, м'ячиком в руках інших людей — юристів, які спритно грають на людських настроях та марнославстві, на їхніх бажаннях і потребах. Це огидно-тягуче, що розкладає душу, видовище — сумне підтвердження тлінності людського життя, підступу і пасток. У руках сильних людей, яким був і він, Ковпервуд, в свої кращі дні, закон — це меч і щит. Для роззяви він може стати капканом, а для переслідувача — вовчою ямою. Закон можна повернути куди завгодно — це лазівка до забороненого, пил, яким можна запорошити очі тому, хто побажав би скористатися своїм правом бачити, завіса, яка довільно опускається між правдою та її втіленням у життя, між правосуддям і карою, яку воно виносить, між злочином і покаранням. Законники — в більшості своїй — освічені наймити, яких купують та продають. Ковпервуд завжди тішився слухати, як красномовно вони міркують про етику і почуття, бачив, з якою готовністю вони брешуть, крадуть, перекручують факти з будь-якого приводу і для будь-якої мети. Великі законники, по суті, лише великі пройдисвіти, на кшталт його самого. Як павуки, сидять вони в тіні, посеред своєї хитро сплетеної павутини, і чекають необережних мошок в людській подобі. Життя і в кращому випадку — жорстока, нелюдська, холодна і безжальна боротьба, і одне зі знарядь цієї боротьби — буква закону. Найбільш мерзенні представники всієї цієї життєвої метушні — законники. Ковпервуд сам вдавався до закону, як вдався б до будь-якої зброї, щоб захиститися від біди; і юристів він вибирав так само, як вибирав би кийок або ніж для самооборони. До жодного з них він не мав поваги, навіть до Гарпера Стеджера, хоча ця людина чимось подобалася йому. Усі вони — тільки необхідне знаряддя: ножі, відмички, кийки, і нічого більше. Коли вони завершують справу, з ними розплачуються і забувають про них. Що стосується суддів, то здебільшого це адвокати-невдахи, які висуваються завдяки щасливому випадку, люди, які, ймовірно, багато в чому поступилися б красномовству захисників, що розсипається перед ними, якби вони помінялися ролями. Ковпервуд не поважав суддів —

він занадто добре знав їх. Знав, як часто зустрічаються серед них політичні кар'єристи, політичні одноденки, пішаки в чужих руках, кон'юнктурники та підлабузники, що стеляться під ноги фінансовим магнатам і політичним верховодам, які в міру потреби й користуються ними, як ганчіркою для обтирання чобіт. Судді — дурні, як, втім, і більшість людей у цьому старезному і хисткому світі. Так, його пронизливий погляд охоплював усіх, хто знаходився перед ним, але залишався незворушним. Єдиний порятунок Ковпервуд бачив у надзвичайній спритності свого розуму. Ніхто не зміг би переконати його, що цим тлінним світом рухають чесноти. Він знав надто багато і знав себе.

Покінчивши нарешті з безліччю дрібних клопотань, суддя наказав оголосити справу за позовом міста Філадельфії до Френка А. Ковпервуда, і секретар сповістив про початок процесу гучним голосом. Денніс Шеннон, новий окружний прокурор, і Стеджер поспішно встали. Стеджер і Ковпервуд, а також Шеннон і Стробік (останній як позивач, що представляв інтереси штату Пенсильванія) сіли за довгий стіл всередині огородженого простору, між бар'єром і суддівською трибуною. Стеджер — більше для проформи — запропонував судді Пейдерсону припинити справу, але його клопотання було відхилено.

Негайно був складений список присяжних — дванадцятеро осіб, покликаних протягом місяця відбувати цю повинність, — і запропонований на розгляд сторін. Процедура складання списку була в цій інстанції справою досить простою. Вона полягала в тому, що секретар, схожий на китайського мандарина, писав на окремому аркуші прізвище кожного кандидата у присяжні на певний місяць (всього їх було близько п'ятдесяти осіб), опускав ці квиточки в барабан, що його кілька разів повертав і витягав перший-ліпший: такий ритуал визначав випадок — хто буде присяжним номер один. Рука секретаря дванадцять разів занурилася в барабан і витягла імена дванадцяти присяжних, яких, у порядку оголошення їхніх прізвищ, запрошували зайняти своє місце.

Ковпервуд спостерігав за цією процедурою з глибоким інтересом. Та й що зараз могло цікавити його більше, ніж люди, які мали його судити? Щоправда, все робилося так швидко, що він не міг скласти собі точного уявлення про них, хоча й встиг помітити, що всі вони належать до середніх верств буржуазії. В очі йому кинувся тільки один

старий років шістдесяти п’яти — сутулий, із сивиною у волоссі та в бороді, з кошлатими бровами і блідим обличчям. Він здався Ковпервуду людиною за натурою доброзичливою, з великим життєвим досвідом за плечима (такого за сприятливих обставин і досить переконливих доказів, мабуть, можна буде схилити на свій бік). Іншого, схожого на торговця, — низькорослого, з тонким носом і гострим підборіддям — Ковпервуд чомусь відразу незлюбив.

— Сподіваюся, не обов’язково, щоб цей тип увійшов до складу присяжних? — тихо запитав він Стеджера.

— Звичайно, ні, — відповів Стеджер. — Я відведу його. Ми маємо право, так само як і обвинувачі, на п’ятнадцять відводів без вказівки причин.

Коли місця присяжних нарешті заповнилися, секретар простягнув захиснику і прокурору дощечку з прикріпленими до неї записками, на яких значилися прізвища дванадцяти присяжних у тому порядку, в якому вони були обрані: у верхньому ряду — перший, другий і третій, потім — четвертий, п’ятий, шостий і так далі. Оскільки представнику обвинувачення надане право першим відводити кандидатів, то Шеннон встав, взяв дощечку і почав питати присяжних про їхні професії або рід занять, про те, що було їм відомо про справу до суду, і чи не налаштовані вони заздалегідь на користь тієї чи іншої сторони.

Стеджер і Шеннон прагнули відібрати людей, які хоч якось могли б розібратися у фінансових питаннях, а отже, і в цій не зовсім звичайній справі, та до того ж не мали б (у цьому був зацікавлений Стеджер) упередження проти людини, яка розумно спробувала захиститися від фінансової бурі, або ж (у цьому був зацікавлений Шеннон) поставилися б співчутливо до засобів захисту, яким він би дав ходу, оскільки сума цих коштів наводила на думку про вимагання, шахрайство і безчесні махінації. І Шеннон, і Стеджер незабаром помітили, що серед присяжних переважає та дрібна і середня рибка, яку в таких випадках витягують на поверхню судові сіті, закинуті в океан міського життя. Це були переважно керівники підприємств, агенти, торговці, редактори, інженери, архітектори, бакалійники, комівояжери, репортери і представники інших професій, чий багатий життєвий досвід робив їх придатними для виконання обов’язків присяжних. Людей з високим суспільним становищем серед них

майже не було, зате чимало з них володіли тією прикметною якістю, що має назву здоровий глузд.

Під час цієї процедури Ковпервуд холоднокровно вивчав присяжних. Його увагу привернув один молодий власник квіткового магазину: блідий, з широким чолом мислителя і білими, безкровними руками. Він здався Ковпервуду людиною, яка не зможе встояти проти його впливу, й Ковпервуд поспішив шепнути про це Стеджеру. Одному єврею-кушніру з хитрими очима було надано відвід, бо він весь час стежив за ходом справ на біржі й сам втратив дві тисячі доларів у акціях кінних залізниць. Товстий оптовий торговець-бакалійник, білявий, з рум'яним обличчям і блакитними очима, справив на Ковпервуда враження тупого і впертого. Його кандидатура теж була відведена. Серед присяжних був ще худий чепурний директор невеликого магазину готового одягу, якому дуже хотілося ухилитися від обов'язків присяжного, тому він і заявив (хоча це була неправда), що не визнає присяги на Біблії. Суддя Пейдерсон насупився, але відпустив його. Потім набралося ще чоловік десять — знайомі Ковпервуда, знайомі Стінера, ті, які визнали себе упередженими і, нарешті, затяті республіканці, що обурювалися діями Ковпервуда, — всім їм дозволили піти.

До полудня все ж було встановлено склад присяжних, більш-менш прийнятний для обох сторін.

41

О другій годині окружний прокурор Денніс Шеннон розпочав свою промову. Вельми повсякденним і навіть доброзичливим тоном — така вже в нього була манера — він заявив, що містер Френк А. Ковпервуд, який у цю хвилину постав перед судом, обвинувачується: по-перше, в розкраданні, по-друге, в розтраті, по-третє, в привласненні коштів довірника і нарешті, по-четверте, знову-таки в розтраті певної суми, точніше, шістдесяти тисяч доларів, яку він отримав за виписаним на його ім'я чеком дев'ятого жовтня тисяча вісімсот сімдесят першого року. Вищезазначені шістдесят тисяч призначалися для купівлі певної кількості сертифікатів міської позики, які містер Ковпервуд як агент або довірена особа зобов'язаний був придбати — згідно з розпорядженням міського скарбника і на підставі існуючої між останнім і містером Ковпервудом домовленості — для амортизаційного фонду з метою викупу термінових сертифікатів. Проте отриманий містером Ковпервудом чек за призначенням використаний не був.

— Тепер, джентльмени, — таким же рівним тоном продовжував Шеннон, — перш ніж перейти до розгляду вельми нескладного питання, отримав чи не отримав містер Ковпервуд у згаданий день від міського скарбника шістдесят тисяч доларів, — в усякому разі, цінних паперів на цю суму в амортизаційному фонді немає, — я дозволю собі пояснити вам, чому його звинувачено, по-перше, в розкраданні, по-друге, в розтраті, по-третє, у привласненні коштів довірника і, по-четверте, в розтраті грошей, отриманих за чеком. Отже, ви бачите, що звинувачення, кажучи мовою юристів, містить чотири пункти; чому саме чотири — зараз вам стане зрозуміло. Людина може бути винна одночасно в розкраданні та в розтраті або тільки в розкраданні й тільки в розтраті. І ось прокурор, який представляє інтереси народу, іноді сумнівається не в тому, чи здійснив або не здійснив обвинувачений обидва згаданих злочини, а в тому, чи підпадають вони під один пункт звинувачення настільки, щоб особа, винна в обох злочинах, зазнала відповідного покарання. У таких випадках, джентльмени, прийнято звинувачувати за окремими пунктами, як це й

зроблено нами. У цій справі ці чотири пункти певною мірою збігаються та підтверджують один одного, й ваш обов'язок (після того, як ми детально висвітлимо ці пункти і ознайомимо вас із показаннями свідків) полягатиме в тому, щоб вирішити, чи доведено обвинувачення за одним пунктом, за двома, трьома або за всіма чотирма, — це вже буде залежати від вашої точки зору або, правильніше сказати, від того, наскільки переконливими ви вважаєте докази і свідчення. Розкраданням, як вам, мабуть, відомо, називається привласнення чужих грошей або майна без відома або згоди на те законного власника. Розтратою ж ми називаємо злісне та корисливе використання майна, й перш за все — грошей особою, якій вони довірені. Присвоєння власності довірника (тобто третій пункт нашого звинувачення) — це лише особливий вид розкрадання: крадіжка довіреною особою майна довірника. Пункт четвертий, тобто розтрата грошей, отриманих за чеком, є, власне, уточненням формулювання обвинувачення за другим пунктом і означає привласнення грошей, виданих за чеком для будь-якої певної мети. Усі ці чотири звинувачення, джентльмени, як бачите, тотожні. Вони збігаються і підтверджують один одного. Отже, громадськість за посередництвом свого представника, окружного прокурора, стверджує, що обвинувачений, містер Ковпервуд, винен за всіма чотирма пунктами. А тепер, джентльмени, ми перейдемо до історії вчиненого злочину. Для мене особисто з неї випливає, що обвинувачений, містер Ковпервуд, належить до найбільш підступних і злочинних людей, які тільки зустрічаються в фінансовому світі, що ми і сподіваємося довести вам за допомогою показань свідків.

Користуючись тим, що правила ведення процесу не дозволяють переривати обвинувача під час викладу справи, Шеннон почав докладно розповідати, як Ковпервуд познайомився зі Стінером, як зумів втертися до нього в довіру, як мало тямив тоді Стінер у фінансових питаннях, і так далі. На закінчення він розповів, як Ковпервуд отримав чек на шістдесят тисяч доларів без відома міського скарбника, який, за його словами, дізнався про видачу чека, коли це було вже доконаним фактом, що і дає підставу звинуватити Ковпервуда в розкраданні. Заволодівши чеком, обвинувачений незаконно привласнив сертифікати, які він зобов'язаний був придбати для амортизаційного фонду, якщо такі взагалі були придбані. Сукупність

усіх цих фактів, заявив Шеннон, і дає підставу визнати містера Ковпервуда винним за всіма чотирма пунктами.

— Ми маємо в своєму розпорядженні прямі та неспростовні докази, які підтверджують все нами сказане, — підвищивши голос, закінчив містер Шеннон. — Мова йде не про якісь чутки або припущення, а тільки про факти. Незаперечні свідчення допоможуть вам усвідомити, як усе це було зроблено. І якщо після всього вами почутого ви все ж будете вважати, що ця людина не винна, що він не вчинив злочинів, у яких його звинувачують, то ваш обов'язок — його виправдати. І навпаки: якщо ви переконаєтеся в правдивості показань свідків, ваш обов'язок — визнати його винним і винести йому обвинувальний вирок. Дякую вам, джентльмени, за надану мені увагу!

Присяжні заворушилися, влаштовуючись зручніше в надії на невеликий перепочинок. Але відпочивати їм не довелося, тому що Шеннон викликав Джорджа Стінера, який встав і вибіг наперед — дуже блідий, дуже млявий і змучений. Коли він зайняв місце на лаві для свідків і поклав руку на Біблію, присягаючися в тому, що буде говорити правду, його очі тривожно забігали по залу.

Спочатку голос його звучав ледь чутно. Перш за все він розповів про своє знайомство з Ковпервудом, яке відбулося на початку тисяча вісімсот шістдесят шостого року (точної дати він не пам'ятав). Це було ще під час першого терміну його перебування на посаді міського скарбника, адже він був уперше обраний восени 1864 року. Його тоді дуже турбувало становище з міською позикою, яка котирувалася на ринку нижче паритету, між тим як відповідно до закону місто мало право продавати акції тільки за паритетом. Хтось рекомендував йому Ковпервуда (здається, містер Стробік, втім, він у цьому не впевнений). Міські скарбники в такі критичні хвилини завжди зверталися до біржових маклерів, і він, Стінер, зробив, як усі. Далі Стінер, заохочений питаннями і підказками невгамовного Шеннона, взявся викладати зміст своєї першої бесіди з Ковпервудом, яка чудово йому запам'яталася. Містер Ковпервуд запевнив, що йому можна допомогти. Розробивши (або, точніше, продумавши) план дій, він через деякий час з'явився знову і посвятив Стінера в свої задуми. При майстерній допомозі Шеннона Стінер виклав суть цього плану, який ставив під сумнів людську чесність, але зате свідчив про хитрощі та винахідливість людського розуму.

Після досить нудної оповіді про відносини, які встановилися між ним і Ковпервудом, Стінер заговорив нарешті про той час, коли внаслідок дружнього та ділового зв'язку, зміцнілого за багато років, і дуже сприятливого для матеріального становища обох, Ковпервуд став не тільки орудувати мільйонами доларів з коштів міста, але до того ж отримав у повне своє розпорядження п'ятсот тисяч доларів при надзвичайно низьких відсотках і ці гроші вклав у прибуткові лінії кінної залізниці в інтересах своїх та скарбника. Стінер аж ніяк не прагнув внести повну ясність у це питання, але Шеннон, знаючи, що згодом йому доведеться звинувачувати Стінера в цьому злочині, і з огляду на те, що Стеджер ось-ось візьме участь у перехресному допиті, не дозволив міському скарбникові відбутися туманними фразами. Шеннон хотів за будь-яку ціну вселити в голови присяжних думку, що Ковпервуд — людина метка і підступна, і це цілком йому вдалося. У міру того, як допитуваний наводив приклади надзвичайної спритності Ковпервуда, то один, то інший присяжний обертався і з цікавістю його розглядав. Помітивши це і намагаючись справити якомога сприятливіше враження, Ковпервуд весь час дивився на Стінера спокійним, розумним і проникливим поглядом.

Нарешті мова зайшла про історію з чеком на шістдесят тисяч доларів, який Альберт Стаєрс вручив Ковпервуду дев'ятого жовтня під кінець службового дня. Шеннон пред'явив цей чек Стінеру як речовий доказ. Чи бачив він такий раніше? Так, бачив. Де? У канцелярії окружного прокурора Петті в двадцятих числах жовтня. Він бачив його тоді вперше? Так. А до цього він ніколи не чув про нього? Ні, чув. Коли? Десятого жовтня. Чи не буде він люб'язний розповісти суду, яким чином і за яких обставин йому довелося вперше почути про цей чек? Стінер завовтузився на стільці. Дуже вже нелегко вивернутися. Пряма відповідь була б щонайменше невтішною характеристикою його власних моральних якостей. Проте він відкашлявся та почав описувати той короткий, але гіркий період свого життя, коли Ковпервуд, опинившись у скрутному становищі й на межі банкрутства, з'явився в казначейство і зажадав, щоб він позичив йому додатково ще триста тисяч доларів. Раптом між Стеджером і Шенноном виникла мало не суперечка, оскільки Стеджер хотів створити враження, ніби Стінер бреше найбезсоромнішим чином. Улучивши мить, він оголосив протест — добившись значного відхилення від головної теми, — на тій

підставі, що Стінер весь час вживає вирази: «я думаю» або «мені здається».

— Я заперечую! — кілька разів вигукував Стеджер. — Я клопочуся про те, щоб заяву свідка було вилучено з протоколу як таку, що не варта довіри, голослівна і не стосується справи. Свідкові не давали права розводитися про те, що він думає, і обвинувач прекрасно це знає.

— Ваша честь, — протестував, у свою чергу, Шеннон, — я роблю все від мене залежне, щоб домогтися від свідка простого та правдивого викладу фактів і, по-моєму, не без успіху.

— Я заперечую! — знову крикнув Стеджер. — Ваша честь, я наполягаю на тому, що прокурор не має права впливати на присяжних втішними відгуками про щирість свідка. Думка прокурора про свідка та про його щирість справи не стосується. Я змушений просити вашу честь зробити прокурору суворе попередження.

— Клопотання задоволено, — заявив суддя Пейдерсон. — Попрошу обвинувача триматися ближче до справи.

Шеннон продовжував допит.

Показання Стінера були надзвичайно суттєві, оскільки вони проливали світло на те, про що хотів промовчати Ковпервуд, а саме: що у нього була важлива розмова зі скарбником; що той навідріз відмовився додатково позичити йому гроші; що Ковпервуд напередодні отримання чека, а потім в той самий день говорив Стінеру про своє катастрофічне фінансове становище, попереджаючи, що коли Стінер не підтримає його трьохсоттисячною позикою, то йому загрожує крах, і тоді вони обидва будуть розорені. Далі Стінер заявив, що дев’ятого жовтня вранці (тобто в день отримання чека) він дав Ковпервуду письмовий припис утриматися від придбання сертифікатів для амортизаційного фонду. А Ковпервуд, вже після їхньої розмови, що відбулася в кінці того ж дня, шахрайським шляхом отримав чек на шістдесят тисяч доларів від Альберта Стаєрса — без його, Стінера, відома. Коли ж Стінер послав до нього Стаєрса з вимогою повернути чек, Ковпервуд відмовився це зробити, попри те, що на другий день, о п’ятій годині пополудні, оголосив про передачу справ під опіку. Сертифікати ж, на придбання яких було взято чек, так і не були передані в амортизаційний фонд. (Усі ці свідчення були вкрай несприятливі для Ковпервуда.)

Годі й казати, що перехресний допит неодноразово переривався вигуками «заперечую!» або «вилучити!» — то з боку Стеджера, то з боку Шеннона. Бували хвилини, коли зал суду буквально гудів від суперечок цих двох джентльменів, і «його честі» раз у раз доводилося стукати молотком по столу й погрожувати їм штрафом за неповагу до суду. Такі спалахи обурення з боку судді Пейдерсона змушували присяжних пожвавлюватися та з неприхованим інтересом прислухатися до суперечки.

— Джентльмени, я закликаю вас припинити дебати, інакше я буду змушений накласти на вас обох великий штраф! Ви в суді, а не в пивничці! Містере Стеджер, пропоную вам негайно вибачитися переді мною і вашим колегою! Містере Шеннон, прошу вас утриматися від таких агресивних методів. Ваша неприпустима поведінка ображає суд. Я вас попереджаю востаннє.

Обидва юристи принесли свої вибачення, як це годиться в таких випадках, але тут же взялися за старе.

— Що сказав вам Ковпервуд, — звернувся Шеннон до Стінера після однієї з таких бурхливих перепалок, — у той день, дев'ятого жовтня, коли він з'явився до вас і зажадав додаткової позики в триста тисяч доларів? Повторіть сказане ним максимально точно, бажано — слово в слово.

— Я заперечую! — викрикнув Стеджер. — Точні слова містера Ковпервуда відображені тільки в пам'яті містера Стінера, а його пам'ять не може братися до уваги в цьому випадку. Свідок весь час переказував факти лише в загальних рисах.

Суддя Пейдерсон похмуро посміхнувся.

— Клопотання відхилено, — оголосив він.

— Я вимагаю занесення до протоколу! — вигукнув Стеджер.

— Наскільки мені пам'ятається, — відповів Стінер, нервово барабанячи пальцями по ручці крісла, — він сказав, що коли я не видам йому триста тисяч доларів, він збанкрутує, а я стану жебраком і потраплю до в'язниці.

— Я заперечую! — пронизливо крикнув Стеджер, скочивши з місця. — Ваша честь, я заперечую проти самого методу допиту, застосовуваного звинуваченням! Обвинувач поводиться протизаконно і безпрецедентно, намагаючись витягти аж ніяк не з надійної пам'яті свідка показання, які не мають ніякого стосунку до фактів, що

цікавлять суд. Ці свідчення не можуть ні підтвердити, ні спростувати, чи дійсно містер Ковпервуд вважав, що він збанкрутував, чи ні. Містер Стінер може привести свою версію цієї розмови або будь-якої іншої розмови, що відбулася в той час, а містер Ковпервуд — свою. Факт той, що їхні версії повністю розходяться. Не розумію, чого, власне, хоче домогтися містер Шеннон настільки дивними методами? Хіба тільки вплинути на присяжних і вселити їм довіру до заяв, які хоче робити обвинувач, хоча він при всьому бажанні не може підтвердити їх фактами. Мені здається, ваша честь, вам слід попередити свідка, що він повинен казати тільки те, що пам'ятає в точності, а не те, що йому «нібито пам'ятається». Я особисто вважаю, що всі покази свідка, зроблені ним за останні п'ять хвилин, слід вилучити з протоколу.

— Клопотання відхилено, — холоднокровно відгукнувся суддя Пейдерсон, і Стеджер, виголосивши цю тираду для того, щоб послабити враження, справлене на присяжних показаннями Стінера, опустився на своє місце.

Шеннон знову взявся за Стінера:

— Тепер я попрошу вас, містере Стінер, розповісти суду, по змозі більш точно, що іще говорив вам тоді містер Ковпервуд. Навряд чи він обмежився одним зауваженням, що ви будете розорені й потрапите до в'язниці. Невже нічого іншого при цьому не було сказано?

— Наскільки мені пригадується, — відповів Стінер, — він сказав ще, що зграя політичних інтриганів намагається застрахати мене, що коли я не дам йому триста тисяч доларів, ми обидва будемо розорені, та все одно сім бід — один одвіт.

— Ага! — викрикнув Шеннон. — Він так і сказав?

— Так, сер, він так і сказав, — підтвердив Стінер.

— Але як він висловився? Чи не могли б ви достеменно пригадати його слова? — зрадів Шеннон. Він простягнув руку до Стінера, немов запрошуючи його згадати розмову, що сталася між ним і Ковпервудом.

— Наскільки я пригадую, він саме так і сказав, — ухильно відповів Стінер. — Сім бід — один одвіт.

— Абсолютно правильно! — вигукнув Шеннон і різко повернувся спиною до присяжних, щоб кинути погляд на Ковпервуда. — Я так і припускав!

— Низькопробний виверт, ваша честь! — прокричав Стеджер, скочивши з місця. — Все це робиться з метою вплинути на присяжних.

Це фіґлярство! Я просив би вас зробити попередження представникові звинувачення, просити його дотримуватися фактів, якщо у нього такі в наявності, і залишити ці акторські підступи!

У залі почали усміхатися. Помітивши це, суддя Пейдерсон сурово насупився.

— Ви заперечуєте, містере Стеджер? — поцікавився він.

— Так, звичайно, ваша честь, — підтвердив невгамовний захисник.

— Клопотання відхилено. І обвинувач, і захисник вільні в своєму слові.

Стеджер сам готовий був посміхнутися, але не наважився.

Ковпервуд, боячись, що показання Стінера представили його в дуже невигідному світлі, попри все із жалем дивився на скарбника. Яка безхарактерність! Яка слабка воля… До чого призвело його боягузтво!

Коли Шеннон, отримавши від свідка ці невтішні для Ковпервуда відомості, закінчив допит, за Стінера взявся Стеджер, але йому вдалося витягти зі скарбника менше, ніж він розраховував. Стінер говорив щиру правду, а враження, справлене правдою, важко послабити будь-яким трюком, хоча іноді це й вдається. Стеджер ретельно перебирав усі деталі взаємин Стінера з Ковпервудом, намагаючись виставити обвинуваченого безкорисливим посередником, і аж ніяк не ініціатором хитромудрої та злочинної авантюри. Завдання було нелегке. Стеджеру, однак, вдалося зробити більш-менш вигідне враження. І все ж присяжні слухали його скептично. Мабуть, думали вони, несправедливо буде карати Ковпервуда за те, що він з такою жадібністю вхопився за надану йому можливість швидкого збагачення, проте не слід було й ховатися під маскою невинності з такою явною ненаситністю. Нарешті обидва — і прокурор, і захисник — на якийсь час залишили в спокої Стінера, і було викликано наступного свідка — Альберта Стаєрса.

Стаєрс був все тим же худорлявим, жвавим чоловіком, який прихиляв до себе, — таким він був під час розквіту своєї службової кар’єри. Нині він здавався лише трохи блідішим, от і все. Свій статус він врятував завдяки Ковпервуду, який порадив йому довести до відома «Асоціації допомоги міському самоврядуванню», що його поручителі мають намір залишити за собою його заставу, тоді як за законом вона має перейти до міста, хіба що у влади є обґрунтовані претензії, яких в цьому випадку не було. Незмінно пильна асоціація випустила з цього

приводу одну зі своїх численних «заяв», і Альберт із задоволенням спостерігав, як Стробік та інші негайно позадкували. Природно, що Стаєрс відчував певну вдячність до Ковпервуда, хоча колись марно зі сльозами благав його про допомогу. Він дуже хотів зараз бути йому корисним, але як людина за вдачею правдива, не зміг у своїх свідченнях викласти нічого, крім фактів, які частково свідчили на користь Ковпервуда, а частково — проти нього.

Стаєрс свідчив, що Ковпервуд в той день повідомив йому про придбання сертифікатів, зажадав належні за них гроші й додав, що Стінер даремно так наляканий, і ще що йому, Стаєрсу, не загрожує ніяка небезпека. Далі Стаєрс підтвердив правильність записів у пред'явлених йому бухгалтерських книгах міської скарбниці, а також відповідних записів у книгах Ковпервуда. Його показання, що Стінер був вражений, дізнавшись про видачу керуючим канцелярією чека, були проти Ковпервуда. Але той сподівався, що йому вдасться згладити своїми показаннями ефект цього повідомлення.

До цього моменту і Стеджер, і Ковпервуд вважали, що все складається для них більш-менш сприятливо, і не буде дивним, якщо вони виграють процес.

42

Розгляд продовжувався. Один за одним виступали свідки звинувачення, поки, нарешті, Шеннон не впевнився в тому, що достатньою мірою викрив Ковпервуда, після чого оголосив свою місію тимчасово завершеною. Тоді з місця підвівся Стеджер і почав сперечатися із суддею, вимагаючи припинення справи за відсутністю таких-то і таких-то доказів, що підтверджують склад злочину. Але Пейдерсон уперто стояв на своєму. Він дуже добре знав, яке значення надають цій справі політичні кола Філадельфії.

— Я вважаю, містере Стеджер, що це не підлягає розгляду, — втомленим голосом промовив він, вислухавши розлогу тираду захисника. — Традиції міської адміністрації мені відомі, й пред'явлене тут звинувачення до них ніякого відношення не має. Вам слід звернутися до присяжних, а не до мене. Я зараз вдаватися в ці подробиці не можу. За вами залишається право відновити клопотання до кінця розгляду справи. Клопотання відхилено.

Окружний прокурор Шеннон, який слухав з глибокою увагою, сів на своє місце. Переконавшись, що ніякими хитромудрими доводами суддю не проберешь, Стеджер підійшов до Ковпервуда, який тільки посміхнувся його невдачі.

— Нам, очевидно, треба покластися на присяжних! — сказав Стеджер.

— Я в цьому не сумнівався, — відповів Ковпервуд.

Тоді Стеджер звернувся з промовою до присяжних. Коротко виклавши їм свою точку зору на справу, він перейшов до висновків з показань свідків.

— Власне кажучи, джентльмени, особливої різниці між показаннями свідків звинувачення і свідків захисту бути не може. Ми не збираємося оскаржувати ні того, що містер Ковпервуд отримав від містера Стінера чек на шістдесят тисяч доларів, ні того, що він не здав до амортизаційного фонду сертифікатів міської позики на зазначену суму (до речі, законно ним отриману за посередництво), хоча він, за твердженням обвинувача, був зобов'язаний це зробити. Але ми, зі свого боку, стверджуємо і зуміємо, безперечно, довести, що як агент

міської скарбниці, який понад чотири роки перебував у ділових стосунках з міським самоврядуванням, він мав право, згідно зі своєю домовленістю зі скарбником, проводити будь-які розрахунки, а так само і здачу сертифікатів до амортизаційного фонду першого числа наступного місяця, тобто найближчого першого числа після тієї чи іншої угоди. На підтвердження наших слів ми можемо назвати ряд комерсантів і банкірів, які в минулому вели справи з міською скарбницею на основі точно таких же домовленостей. Обвинувач хоче переконати нас, по-перше, ніби містер Ковпервуд, отримуючи цей чек, вже знав про майбутнє своє банкрутство, по-друге, ніби він, всупереч його твердженням, зовсім не купував сертифікатів для передачі їх в амортизаційний фонд і, нарешті, ніби знаючи про своє майбутнє банкрутство і неможливість здати за призначенням сертифікати позики, він все ж спокійно відправився до містера Альберта Стаєрса, керуючого канцелярією містера Стінера і, заявивши йому, що придбав для міста таку й таку кількість сертифікатів, обманним шляхом отримав чек.

Я не збираюся, джентльмени, затівати зайві суперечки з цього питання; свідчення зараз із достатньою ясністю висвітлять факти. Ми надамо слово цілій низці свідків і дуже просимо вас вислухати їх з увагою. Уклінно прошу вас також врахувати таке: від жодного зі свідків (якщо не брати до уваги містера Джорджа Стінера) ми не чули навіть непрямого підтвердження того, що містер Ковпервуд в момент свого візиту до міського скарбника знав про загрозу його банкрутства, або що він нібито зовсім не купував горезвісних сертифікатів, так само як і того, що він нібито не мав права тримати їх у себе з тим, щоб здати в амортизаційний фонд лише до першого числа наступного місяця, тобто в термін, коли зазвичай підводився баланс його розрахунків з міською скарбницею. Містер Стінер, колишній міський скарбник, може, звичайно, стверджувати все, що йому завгодно. Містер Ковпервуд, зі свого боку, буде стверджувати зворотне. Вам, джентльмени, належить розсудити, хто з них вселяє більше довіри: Джордж Стінер — колишній міський скарбник, що колись був у ділових стосунках з моїм підзахисним і тепер постав проти людини, чия невтомна і багаторічна праця збагатила його, — тільки тому, що чиказька пожежа викликала на біржі паніку і фінансові потрясіння. Або містер Френк Ковпервуд — відомий банкір і фінансист, який

зробив все, що від нього залежало, аби власними силами протистояти бурі, котрий з пунктуальною точністю дотримувався своєї угоди з містом і до останнього моменту докладав усіх зусиль, щоб подолати фінансові труднощі, накликані на нього пожежею і панікою. Не раніше, ніж учора, містер Ковпервуд запропонував місту відшкодувати всю свою заборгованість (хоча фактично він не єдиний боржник) і в найближчий час — якщо тільки йому дозволять не закривати свою контору — повернути все до єдиного долара, включаючи ті п'ятсот тисяч, про які тут йшла мова, і таким чином довести не на словах, а на ділі, що ні у кого немає й не було ніяких підстав підозрювати його в нечесних намірах. Як ви, ймовірно, вже здогадуєтеся, джентльмени, місто не схотіло прийняти його пропозицію (пізніше я візьму на себе сміливість пояснити, чому саме).

Поки ж ми продовжимо допит свідків. А я від імені захисту вдруге попрошу вас уважно вислухати їхні свідчення. Вдумайтеся в те, що буде говорити містер Девісон, коли він виступить тут як свідок. З не меншою ретельністю зважте на свідчення містера Ковпервуда та всіх інших. Тоді вам неважко буде скласти з цього приводу свою власну думку і вирішити, чи є достатні підстави для цього судового переслідування. Я особисто таких не бачу. Дозвольте висловити вам вдячність, джентльмени, за увагу, з якою ви мене вислухали.

Потім Стеджер викликав Артура Райверса, який мав засвідчити, що під час паніки на біржі він, як агент Ковпервуда, скуповував великими партіями облігації міської позики з метою підтримки їхнього курсу. Вслід за ним брати Ковпервуда — Едвард і Джозеф — свідчили, що ними були отримані інструкції від Райверса купувати і продавати вищезазначені облігації, але головним чином — купувати.

Наступним свідком був містер Девісон, голова правління Джирардського національного банку, огрядний чоловік, який був не так повний, як мав широкі та міцні груди і плечі, біляве волосся на великій голові з крутим широким чолом, — розумний і розсудливий. Великий, трохи приплюснутий ніс надавав його обличчю виразу сили, губи були тонкі, міцно стиснуті. У холодних блакитних очах містера Девісона іноді миготіли іскорки скептичного гумору. Взагалі це був доброзичливий, жвавий, миролюбний чоловік, хоча зовнішність його швидше наводила на протилежні думки. З перших же його слів стало ясно, що він звик спиратись лише на непорушні правила фінансового

життя й самим своїм характером тяжів до Френка Алджернона Ковпервуда, хоча той як особистість і не захоплював його. За неквапливими, сповненими гідності рухами було видно, що він вважає всі ці судові процедури чимось безглуздим, непотрібним, що посягає на гідність справжнього фінансиста, коротше кажучи — надокучливою балаканиною. На сонного пристава Спаркгівера, який подав йому Біблію для присяги, він звернув так само мало уваги, ніби це була дерев'яна колода. Присяга в його уявленні була чистою формальністю. Іноді говорити правду вигідно, іноді ні. Свої показання він давав невимушено і просто.

Містера Френка Алджернона Ковпервуда він знав майже десять років. Практично весь цей час той вів справи або з ним самим, або через нього з іншими особами. Про взаємовідносини містера Ковпервуда з містером Стінером йому нічого не відомо, з останнім він навіть не знайомий. Що стосується чека на шістдесят тисяч доларів — так, він його бачив. Чек цей був переданий його банку десятого жовтня разом з іншими цінними паперами на забезпечення кредиту, який був перевищений банкірською конторою «Ковпервуд і Ко». Ця сума була занесена в кредит банківською конторою «Ковпервуд і Ко», а банк, зі свого боку, реалізував чек через розрахункову палату. Після цього ніяких сум, що перевищують кредити містера Ковпервуда, з банку взято не було, і рахунок цього фінансиста був, таким чином, збалансований.

Тим часом містер Ковпервуд міг би отримати в банку досить значні суми, і ніхто не запідозрив би його в непорядних діях. Він, Девісон, не мав уявлення, що Ковпервуду загрожує банкрутство, і навіть не припустив би, що це може статися так раптово. Ковпервуд неодноразово перевищував свій кредит в Джирардському національному банку, що завжди вважалося буденним явищем. Таке перевищення кредиту давало Ковпервуду можливість активно використовувати свої ресурси, а в фінансовому світі це називається вмілим веденням справ. Перевищуючи кредит, він завжди забезпечував ці суми і зазвичай надсилав у банк цілі пачки цінних паперів та чеків, які потім так чи інакше використовувалися. Рахунок містера Ковпервуда в банку був найбільший і найактивніший, додав містер Девісон. До моменту банкрутства містера Ковпервуда в Джирардському національному банку знаходилося на дев'яносто з

гаком тисяч доларів облігацій міської позики, надісланих туди містером Ковпервудом в якості забезпечення.

Під час перехресного допиту Шеннон, прагнучи зробити належне враження на присяжних, допитувався, чи немає у містера Девісона будь-яких прихованих причин бути прихильним до Ковпервуда. Але з цієї затії нічого не вийшло. Стеджер брав слово слідом за ним і робив все від нього залежне, щоб сприятливі для Ковпервуда свідчення містера Девісона закарбувалися в умах присяжних; для цієї мети він змушував президента банку знову і знову повторювати сказане. Шеннон, звичайно, протестував, але марно. Стеджеру вдалося домогтися свого.

Нарешті захисник надав слово Ковпервуду. Як тільки це прізвище було виголошено, всі насторожилися.

Ковпервуд бадьорим, швидким кроком вийшов наперед. Він був спокійний і впевнений у собі. Зараз вирішувалося все його життя, яке він так високо цінував. Ні юристи, ні присяжні, ні ця маріонетка — суддя, ні підступи долі не вразили його й не приборкали, не підірвали його сили. Зараз він раптом зрозумів, що представляють собою ці присяжні. Він хотів допомогти своєму захисникові заплутати Шеннона, змішати всі його карти, але розум наказував йому оперувати тільки незаперечними фактами або тим, що можна видати за такі. Він був упевнений, що як фінансист він вчинив правильно. Життя — війна, і особливо життя фінансиста; стратегія — її закон, її наріжний камінь, її необхідність. Навіщо ж турбуватися через жалюгідних нікчем, нездатних це зрозуміти? Щоб допомогти Стеджеру і впливати на присяжних, він розповів всю свою історію, яку представив у найбільш сприятливому для нього освітленні. По-перше, він не за своєю ініціативою пішов до містера Стінера, а тільки відгукнувся на його запрошення. По-друге, він ні до чого не примушував містера Стінера. Він тільки змалював йому і його друзям деякі фінансові можливості, й ті з вдячністю за них ухопилися. (Шеннон на той час ще не зумів дізнатися, як хитро були організовані кінно-залізничні компанії Ковпервуда; фокус же тут полягав у тому, що цей спритник весь час залишав за собою можливість «витрусити» своїх компаньйонів, та так, щоб ті й пискнути не встигли. Тому Ковпервуд і мав зараз сміливість розказувати про «блискучі можливості», надані ним Стінеру. Шеннон не міг його викрити, бо, так само, як і Стеджеру,

що не був фінансистом, йому залишалося тільки вірити Ковпервуду на слово, хоча Шеннон і не мав охоти це робити.)

— Як можу я нести відповідальність за звичаї, укорінені в скарбниці? — заявив Ковпервуд. — Я, врешті-решт, тільки банкір і маклер.

Дивлячись на нього, присяжні вірили всьому, але тільки не версії з чеком на шістдесят тисяч доларів, хоча і по тому пункту Ковпервуд навів досить правдоподібне пояснення. У ті дні, коли він ще бував у Стінера, йому і в голову не приходила думка про банкрутство. Правда, він просив Стінера позичити йому грошей, але — беручи до уваги масштаб їхніх справ, не таку вже велику суму — всього півтораста тисяч доларів. Стінер, по справедливості, міг би підтвердити, що він, Ковпервуд не виявляв тоді ні найменшої тривоги. Скарбник був для нього лише одним із джерел, звідки він черпав кошти. У той час у нього існувало ще й чимало інших. Він ніколи не вдавався до таких сильних виразів, як розказував Стінер, і зовсім не так вже наполягав на цій позиції, хоча і пояснив Стінеру, що той робить помилку, піддаючись паніці та відмовляючи йому в подальшому кредиті. Це джерело отримання коштів було для нього найбільш доступним і зручним, але не єдиним. Він мав усі підстави вважати, що його друзі з числа великих фінансистів у разі потреби розширять йому кредит, завдяки чому він встигне привести свої справи в порядок і буде продовжувати роботу, а тим часом буря вщухне. Він говорив Стінеру, що в перший день паніки скупив на біржі значну кількість облігацій міської позики з метою підтримати їх курс, і що йому належить шістдесят тисяч доларів з міської скарбниці. Стінер не заперечував. Не виключено, звичайно, що скарбник був засмучений і неуважно вслухався в його слова. Після цього, на превеликий його, Ковпервуда, жаль, на найбільші банківські установи був здійснений натиск (ким і в силу яких причин — він не знає) — примусити їх обійтися з ним дуже жорстоко. Цей натиск ще посилився наступного дня, змусив його закрити контору, хоча він до останньої хвилини не вірив, що це можливо. Чек на шістдесят тисяч доларів потрапив до нього в руки за випадковим збігом обставин. Гроші йому були потрібні — цього він не заперечує, — згадана сума належала йому на законних підставах, а всі його службовці були в цей день дуже зайняті. Він попросив виписати йому чек і захопив його з собою просто заради економії часу. Стінер

прекрасно знав, що якби він відмовився видати цей чек, Ковпервуд стягнув би гроші в судовому порядку. Що ж стосується нездачі придбаних ним сертифікатів в амортизаційний фонд, то це — момент суто технічний, він особисто в техніку справ ніколи не вникав. Такими справами відав його бухгалтер, містер Степлі. Він, Ковпервуд, навіть не знав, що сертифікати не здані за призначенням. (Явна брехня: що-що, а це вже він знав!) Джирардському національному банку горезвісний чек був переданий за чистою випадковістю. Якби обставини склалися інакше, він міг з таким же успіхом потрапити в який-небудь інший банк.

У цьому ключі Ковпервуд і продовжував свої показання; на всі хитромудрі питання Стеджера і Шеннона він відповів з такою щирою відвертістю, так серйозно, діловито й уважно ставлячись до судової процедури, що лишалося тільки ствердити: ця людина — просто уособлення так званої комерційної честі. Правду кажучи, він і справді вірив, що все ним скоєне, все, що він зараз виклав суду, — узгоджується із законом та виправдане необхідністю. Він намагався подати присяжним справу так, як вона уявлялася йому, аби кожен з них міг поставити себе на його місце й зрозуміти його спонукання.

Нарешті він закінчив. І треба зауважити, що присяжні досить суперечливо поставилися як до його свідчень, так і до нього самого. Перший за жеребом присяжний, Філіп Молтрі — вирішив, що Ковпервуд бреше. Він не уявляв собі, щоб людина могла не знати про своє банкрутство. Зрозуміло, він знав! Та й узагалі всі його махінації в компанії зі Стінером так чи інакше заслуговували на покарання. Упродовж усієї промови Ковпервуда Молтрі тільки й думав про те, як він у дорадчій кімнаті скаже: «Так, винен!» Для цього він і обдумував докази, які мають переконати інших у винності Ковпервуда. Навпаки, другий присяжний, Саймон Гласберген — текстильний фабрикант, вважав, що всі вчинки Ковпервуда цілком правомірні, і вирішив голосувати за виправдувальний вердикт. Ідеальним він Ковпервуда не вважав, але й не вважав його вартим покарання. Третій присяжний, архітектор Флетчер Нортон, вважав, що Ковпервуд винен, але в той же час зазначав, що таку обдаровану людину не варто саджати у в'язницю. Четвертий, Чарльз Хіллеген, підрядник ірландського походження, людина релігійна, вважав, що Ковпервуд винен і заслуговує покарання. П'ятий, Філіп Лукаш — торговець вугіллям,

тримався тієї ж думки. Шостий присяжний, Бенджамін Фрейзер, фахівець з гірничої справи, слухаючи Ковпервуда, не прийшов до жодних певних висновків. Сьомий, Джордж Бріджес, біржовий маклер, що мав контору на Третій вулиці, людина обмежена і вузькопрактична, вважав Ковпервуда небезпечним ділком, безумовно винним, що заслуговує покарання. Він твердо вирішив голосувати за обвинувальний вердикт. Восьмий, Гай Тріпп, що керував невеликою пароплавною компанією, вагався. Дев'ятий, Джозеф Тісдейл, в минулому фабрикант, думав, що Ковпервуд, мабуть, винен, але в глибині душі не вважав його дії злочинними, — обставини склалися так, що нічого іншого не залишалося. Тісдейл вирішив голосувати за виправдання. Десятий присяжний, Річард Марш, схильний до сентиментальності, власник квіткового магазину, теж співчував Ковпервуду. Одинадцятий, Річард Веббер, бакалійник, дрібна сошка в комерційному світі, був проти Ковпервуда. Він вважав його винним. І нарешті, дванадцятий, Вошингтон Томас, власник мучного магазину, вважаючи Ковпервуда винним, все ж вважав, що після вироку йому слід було б клопотатися про помилування. Людей треба виправляти — такий був його девіз.

Ось яку позицію займали присяжні, коли Ковпервуд скінчив говорити і сів, роздумуючи про те, справили його свідчення хоч якесь відчутне враження.

43

Оскільки адвокату першому надається право звернутися з промовою до присяжних, то Стеджер, чемно вклонившись своєму колезі, виступив наперед. Зіпершись руками об бар'єр, за яким сиділи присяжні, він почав говорити спокійно і переконливо.

— Панове присяжні! Мій підзахисний, містер Френк Алджернон Ковпервуд, відомий в нашому місті банкір і фінансист, чия контора знаходиться на Третій вулиці, звинувачується штатом Пенсильванія, представленим тут окружним прокурором, в отриманні з казначейства міста Філадельфії обманним шляхом шістдесяти тисяч доларів у вигляді чека від дев'ятого жовтня тисяча вісімсот сімдесят першого року, виписаного на його ім'я Альбертом Стаєрсом, керуючим канцелярією і головним бухгалтером скарбника. Отже, панове, які факти? Ви чули низку свідчень і знаєте в загальних рисах всю історію. Візьмемо для початку свідчення Джорджа Стінера. Він заявив, що в тисяча вісімсот шістдесят шостому році йому був необхідний банкір і маклер, який міг би порадити, як підняти до паритету міську позику, що котирувалася в той час дуже низько, і не тільки порадити, але й провести цю операцію. Містер Стінер на ту пору мало що розумів у фінансах. Містер Ковпервуд був енергійним чоловіком і мав репутацію вправного біржового маклера. Він негайно віднайшов можливість — не тільки абстрактну, а й практичну, підвищити котирування міської позики. Містер Ковпервуд і містер Стінер відтоді й почали співпрацювати — подробиці ви чули з вуст самого Стінера. На підставі цього великий пакет облігацій міської позики був вручений містером Стінером для реалізації моєму підзахисному, і той завдяки вмілому маневруванню, поперемінно то купуючи, то продаючи облігації, — зупинятися на цьому особливо не варто, зауважу тільки, що такі операції часто і цілком легально проробляються в фінансовому світі, — підняв позику до паритету і, як показали свідки, роками підтримував його курс.

Так що ж тепер сталося, джентльмени? Які такі обставини змусили містера Стінера з'явитися в зал суду і висунути проти свого першого та незмінного агента й маклера, звинувачення в розкраданні і розтраті?

Що змусило його стверджувати, ніби той зловмисно присвоїв шістдесят тисяч доларів з коштів міського казначейства? Як це розуміти? Може, містер Ковпервуд в позаурочний час, зі злочинними намірами, без відома містера Стінера і його помічників, забрався в казначейство і забрав звідти шістдесят тисяч доларів міських грошей? Нічого подібного! Звинувачення, які ви чули з вуст окружного прокурора, свідчать, що містер Ковпервуд з'явився до скарбника серед білого дня, між четвертою і п'ятою годиною, за день до того, як він оголосив себе неплатоспроможним, і просидів з містером Стінером в його кабінеті близько півгодини. Потім він вийшов звідти, повідомив містеру Альберту Стаєрсу, що придбав на шістдесят тисяч доларів облігацій міської позики для амортизаційного фонду, за які йому ще не було сплачено, попросив кредитувати ці шістдесят тисяч в звітності казначейства, а йому видати чек на зазначену суму. І чек був йому вручений, і він пішов. Що тут особливого, джентльмени? Або незвичайного? Заперечував хтось зі свідків, що містер Ковпервуд був агентом міста саме такого штибу операцій? Чи засумнівався хто-небудь в тому, що містер Ковпервуд дійсно придбав ці облігації міської позики?

Чому ж у такому випадку містер Стінер звинувачує містера Ковпервуда в шахрайському привласненні і злочинній розтраті шістдесяти тисяч доларів, виданих йому за облігації, які він мав право купити і які — чого ніхто не заперечує, — він дійсно купив? Ось тут собака й закопаний, — зараз ви все зрозумієте, панове присяжні! Мій підзахисний зажадав чек, взяв його і поклав гроші в банк на своє ім'я, не подбавши — як стверджує звинувачення — передати в амортизаційний фонд ті облігації, в оплату яких був виданий згаданий чек. Не зробивши цього вчасно і будучи змушений під тиском фінансових подій припинити платежі, він тим самим — так випливає з обвинувачення, а також з висловлювань стривожених лідерів республіканської партії — став розтратником, злодієм, простіше ж кажучи — цапом-відбувайлом, котрий відвертає громадську думку від Джорджа Стінера і ватажків республіканської партії!

Містер Стеджер дав сміливу характеристику політичного становища, що склалося після чиказької пожежі і викликаної нею паніки. Причому Ковпервуд у нього виглядав несправедливо обмовленим чоловіком, якого політичні верховоди Філадельфії до

пожежі цінували досить високо. Але згодом, побоюючись провалу на виборах, призначили цапом-відбувайлом.

На це у Стеджера пішло з півгодини часу. Потім, зазначивши, що Стінер — посіпака і в той же час ширма для політичних ділків — був використаний ними як сліпий виконавець для здійснення фінансових оборудок, з яким їм небажано було пов'язувати свої імена, він продовжував:

— Тепер, після всього мною сказаного, вдумайтеся, панове присяжні, наскільки сміховинне все це звинувачення! Яке воно безглузде! Френк Ковпервуд протягом багатьох років діяв як агент міста в такого роду справах. У своїх діях він керувався певними правилами, прийнятими значно раніше і, очевидно, з благословення вищих осіб. Адже ці умови і правила застосовувалися і колишніми діячами міської адміністрації задовго до появи на сцені містера Стінера як міського скарбника. Відповідно до одного з таких правил, Ковпервуд був зобов'язаний підводити баланс всіх своїх операцій і звітувати в них до першого числа кожного наступного місяця. Це означає, що він не повинен був ні сплачувати міському скарбнику будь-які суми, ні передавати йому будь-які чеки, ні здавати гроші або сертифікати в амортизаційний фонд до першого числа наступного місяця. Адже — прошу вашої уваги, панове присяжні, це надзвичайно важливо! — угоди, пов'язані з міською позикою, як і всі інші, що він укладав для міського казначейства, були такі численні, такі блискавичні, такі безпосередні, що для їх проведення необхідна була гнучка, аби не зв'язувати рук, система розрахунків. У противному разі вони взагалі були б неможливі. Без такої системи містер Ковпервуд не міг би задовільно виконувати доручення містера Стінера або інших осіб, причетних до державної скарбниці. Ведення постійної звітності було б украй складно і для містера Ковпервуда і для міського скарбника. Містер Стінер сам визнав це в своїх свідченнях. Альберт Стаєрс це підтвердив. Отже, що ж далі? Далі я скажу наступне. Який же суд може припустити, хто зі здоровим глуздом може повірити, щоб при такому стані речей містер Ковпервуд сам длубався з усіма цими вкладами в різні банки, в амортизаційний фонд і в міську касу, або ж стовбичив над душею свого головного бухгалтера: «Послухайте, Степлі, ось чек на шістдесят тисяч доларів — подбайте сьогодні ж передати в амортизаційний фонд сертифікати міської позики на цю

суму». Безглузде припущення! Зрозуміло, у містера Ковпервуда, як і у кожної ділової людини, була своя система. Коли термін спливав, певні чеки і сертифікати автоматично передавалися куди слід. Містер Ковпервуд, вручивши чек своєму головному бухгалтеру, більше про нього і не згадував. Чи можна собі уявити, щоб банківський діяч такого масштабу робив інакше?

Містер Стеджер перевів подих і зробив паузу, чекаючи запитань, але, оскільки їх не було, вдоволено продовжував:

— Щоправда, на це можна заперечити, що, мовляв, містер Ковпервуд знав про майбутнє банкрутство. Але містер Ковпервуд стверджує, що він про це не підозрював. Нещодавно він свідчив, що лише в останню хвилину дізнався про те, як обернулися події. В такому випадку, хто міг відмовити йому у видачі чека, на який він мав законне право? Але я знаю, в чому тут річ. І гадаю, що зможу все пояснити вам, якщо ви будете ласкаві мене вислухати.

Стеджер зробив спробу вплинути на присяжних з інших позицій.

— Усе дуже просто: містер Джордж Стінер, наляканий пожежею і панікою, що посіялася за нею, — і, може бути, саме тому, що містер Ковпервуд радив йому не лякатися подій, що відбувалися на філадельфійської біржі, — уявив, ніби містеру Ковпервуду загрожує банкрутство. Оскільки ж у містера Стінера в банкірській конторі Ковпервуда була депонована значна сума при дуже низьких відсотках, то він вирішив не давати містерові Ковпервуду більше грошей — навіть тих, які належали йому за послуги і не мали ніякого відношення до сум, взятих ним у позику з розрахунку двох з половиною відсотків. Безглузда поведінка! Але пояснювалося це тим, що містер Джордж Стінер після пожежі і паніки, що спочатку ніяк не вплинули на платоспроможність містера Ковпервуда, буквально тремтів за власну шкуру, і якщо він вирішив не давати Френку Ковпервуду навіть тих грошей, які йому належали по праву, то лише тому, що сам він, Стінер, в своїх корисливих інтересах незаконно користувався міськими засобами (правда, при посередництві містера Ковпервуда як маклера) і тепер боявся викриття і покарання. Дозвольте запитати вас, панове присяжні, чи була хоч крихта розсудливості в такому рішенні містера Стінера? І як ви собі це рішення пояснюєте? Чи не був на той час містер Ковпервуд агентом міста, коли придбав сертифікати позики, про які тут говорилося? Зрозуміло, був. А в такому разі, чи мав він право

на цей чек у шістдесят тисяч доларів? Чи знайдеться тут хоч одна людина, яка зважиться це право оскаржувати? Тоді що ж означають всі ці сумніви в його правах і в його чесності? Звідки взагалі могли виникнути подібні розмови? Я зараз вам відповім. Вони могли виникнути лише в силу однієї причини: з огляду на бажання місцевих політичних діячів зняти підозру з республіканської партії і звалити провину на когось іншого.

Вам може здатися, панове присяжні, що я надто далеко зайшов у своїх пошуках підгрунтя цього, м'яко кажучи, дивного рішення звинуватити містера Ковпервуда, агента міського казначейства, в тому, що він зажадав і отримав гроші, які законно належали йому. Але врахуйте становище, в якому опинилася тоді республіканська партія. Врахуйте, що це сталося напередодні виборів, і що всяке викриття подробиць такої великої розтрати міських коштів надзвичайно несприятливо позначилося б на результатах голосування. Республіканській партії треба було провести своїх ставлеників на пости скарбника і окружного прокурора. Треба сказати, що серед її лідерів вкоренилася традиція надавати міським казначеям та їх оточенню можливості наживатися шляхом видачі зі скарбниці міста позик на дуже низьких відсотках. Платня їм належала невелика, а отже, їм треба було вишукувати кошти для пристойного життєзабезпечення. Чи можна вважати містера Стінера відповідальним за цей звичай — давати в борг гроші, що належать місту? Ніякою мірою. Чи відповідальний за це містер Ковпервуд? Аж ніяк. Ця практика встановилася задовго до того, як містер Ковпервуд та містер Стінер з'явилися на сцені. Чому ж тепер зчинився весь цей галас? Та тому, що і Стінер, і лідери республіканської партії злякалися викриття перед виборами. Жодного міського скарбника ще жодного разу не виводили на чисту воду. Викриття безчесних методів, якими користувався містер Стінер, для широкої публіки стало б приголомшливою новиною. Чиказька пожежа і виникла після неї біржова паніка погрожували підірвати стійкість і кредитоспроможність багатьох фінансових установ нашого міста, зокрема і контори містера Ковпервуда. Перед багатьма фінансистами постала небезпека банкрутства, отже, міг збанкрутувати і Френк Ковпервуд. А якби компанія збанкрутувала, він заборгував би місту Філадельфії п'ятсот тисяч доларів, отриманих у позику від міського скарбника на дуже

пільгових умовах, — з розрахунку двох з половиною відсотків. Може, це невигідно характеризує містера Ковпервуда? Атож, він сам пішов до міського скарбника і просив позичити йому гроші з розрахунку двох з половиною відсотків. Але навіть якщо й так — що в цьому злочинного з ділової точки зору? Хіба кожному не дано право позичати гроші де завгодно і при яких завгодно відсотках? Хіба містера Стінера хтось примушував давати гроші містеру Ковпервуду? Містер Стінер показав сьогодні, що він перший запросив до себе містера Ковпервуду. Звідки ж, скажіть на милість, взялося це дике звинувачення в розкраданні, в розтраті, в привласненні коштів довірника і так далі, і тому подібне?

А ось звідки. Ще раз, панове присяжні, прошу вашої уваги. Особам, що стояли за спиною містера Стінера, тим, котрі керували його діями, для порятунку своєї політичної репутації знадобилася жертва — а під руку їм потрапив саме Френк Алджернон Ковпервуд. От і все. Ніякої іншої причини немає, не було і не могло бути. Якщо містер Ковпервуд в ту тяжку хвилину мав потребу в грошах, щоб подолати труднощі, то в їх інтересах було виплатити йому позику і на цьому й квит. Це було б, звичайно, незаконно — так само незаконно, як і багато іншого, що робилося ними, — зате куди більш безпечно. Але страх, панове присяжні, страх, малодушність і нездатність поглянути в обличчя кризі завадили їм так вчинити. Вони боялися довіритись людині, яка доти ніколи цією довірою не зловживала, людині, чия відданість і виняткова фінансова обдарованість приносили чимало вигоди їм самим і міському самоврядуванню. У колишнього міського скарбника не вистачило мужності залишитися вірним своєму партнеру і знехтувати чутками про його можливе банкрутство. Він вважав за краще — чого й сам не заперечує, — рятуючи свою шкуру, вимагати від містера Ковпервуда повернення п’ятисот тисяч доларів або більшої частини цієї суми, фактично використаної містером Ковпервудом для його ж, Стінера, вигоди. До того ж він ще й відмовився відшкодувати гроші, які мій підзахисний, діючи згідно з домовленістю, витратив на купівлю облігацій. Чи є хоч одна з угод, укладених містером Ковпервудом, протизаконною? Ні, не є. Чи був містерові Ковпервуду своєчасно пред’явлений позов на тих п’ятсот тисяч доларів, які він тепер навряд чи зможе повернути місту через своє банкрутство? Зовсім ні. Вся справа в тому, що Джорджа Стінера охопив безглуздий панічний страх, а лідери республіканської партії,

дізнавшись про дефіцит у казначействі, побажали вигородити скарбника і звалити відповідальність на людину, яка не перебуває в її рядах. Ви чули, що показав сьогодні містер Ковпервуд: адже він і пішов, власне, до містера Стінера саме для того, щоб запобігти подібній можливості. І саме після зробленого ним застереження містер Стінер розхвилювався, втратив будь-яке самовладання і зажадав, щоб мій підзахисний повернув гроші — всі п'ятсот тисяч доларів, які скарбник позичив йому з розрахунку двох з половиною відсотків. Ну хіба ж із фінансової точки зору це не безглузда дурість? Нічого не скажеш — підходить момент вимагати погашення абсолютно законної позики!

Однак я повертаюся до горезвісної історії з чеком на шістдесят тисяч доларів. Містер Стінер свідчив тут, що коли містер Ковпервуд напередодні банкрутства з'явився до нього, він навідріз відмовився позичити йому гроші. І тоді містер Ковпервуд нібито без його відома і згоди умовив керуючого і головного бухгалтера казначейства Альберта Стаєрса виписати йому чек на шістдесят тисяч доларів, на який мій підзахисний нібито не мав права, а тому Стінер, знаючи він про це, ніколи б не дозволив йому видати цей чек.

Яка дурниця! Як міг Стінер про це не знати! Бухгалтерські книги були у нього в казначействі, і він міг у будь-яку хвилину заглянути в них! Містер Стаєрс наступного ранку насамперед доповів йому про цей чек. А містер Ковпервуд забув уже й думати про нього, адже мав право на ці гроші і без жодних зусиль отримав би в будь-якому суді виконавчий лист на цю суму — незалежно від свого банкрутства. Твердження містера Стінера, що він затримав би видачу чека — просто смішне. Ця думка, безсумнівно, прийшла йому в голову лише іншого дня, після розмови з його політичними зверхниками, коли було вирішено за всяку ціну, будь-якими шляхами і засобами відвести підозру від діячів республіканської партії. Ось і вся передісторія цієї справи. І ви можете бути впевнені, що це прекрасно розуміють ті, хто так прагне домогтися обвинувального вироку для містера Ковпервуда.

Стеджер зробив паузу і багатозначно глянув на Шеннона.

— Панове присяжні засідателі! — сказав він на закінчення спокійним і проникливим голосом. — Коли ви приступите до обговорення цієї справи в дорадчій кімнаті, ви переконаєтеся, що і розкрадання, і розтрата, і незаконне привласнення чека на шістдесят

тисяч доларів, тобто всі пункти звинувачення, свідчать лише про наполегливе прагнення окружного прокурора створити видимість злочину і є всього лише плодом розбурханої фантазії боягузливих політиканів, які рятують за рахунок містера Ковпервуда власну шкуру! Іншими словами — це вигадка безчесних людей, які переслідують одну-єдину мету: вийти сухими з води. Вони бояться, аби у членів республіканської партії в Пенсильванії не виникло дуже вже невтішної думки про партійну верхівку і її панування у нас в Філадельфії. Вони прагнуть в міру сил вигородити Джорджа Стінера і всю його провину звалити на мого підзахисного. Але цього не повинно бути — нізащо! Як чесні і вдумливі люди, ви не допустите такого результату справи. Тому я зі спокійною душею закінчую свою промову!

Стеджер рвучко відвернувся від присяжних і пішов до свого місця поруч із Ковпервудом. Тут підвівся Шеннон — молодий, спокійний, енергійний і вольовий.

Правду кажучи, Шеннон не розходився зі Стеджером в думках про Ковпервуда і не засуджував його за методи, до яких той вдавався, аби «робити гроші». Більше того, Шеннон думав, що на місці Ковпервуда вчинив би точно так само. Але він був щойно обраний окружним прокурором. Йому потрібно було показати себе і до того ж догодити своїм господарям, тобто лідерам республіканської партії, які вважали, що при даному стані речей Ковпервуд має бути засуджений. Тому Шеннон міцно зіперся руками об бар'єр, пильно подивився на присяжних і, подумки намітивши кілька вихідних положень, почав:

— Панове присяжні! Мені здається, що коли всі ми вдумливо поставимося до того, що тут сьогодні з'ясувалося, то нам уже неважко буде прийти до певного і, я б сказав, вичерпно правильного висновку, — треба тільки сумлінно розібратися у фактах. Підсудний містер Ковпервуд, як я вже говорив, звинувачується в розкраданні, у привласненні коштів довірителя, в розкраданні і додатково — в розтраті шістдесяти тисяч доларів, отриманих ним за чеком, який був виданий дев'ятого жовтня тисяча вісімсот сімдесят першого року «Френку А. Ковпервуду і компанії» керуючим канцелярією міського скарбника від імені останнього, але за своїм підписом. Містер Ковпервуд стверджує, що в цей момент він був не тільки цілком платоспроможний, але що він дійсно придбав сертифікати міської позики на шістдесят тисяч доларів і депонував їх або збирався

найближчим часом депонувати в амортизаційному фонді міста, що стало б завершенням звичайної угоди, тобто придбанням на біржі «Френком А. Ковпервудом і компанією» за дорученням міста певної кількості облігацій міської позики з передачею їх в амортизаційний фонд і негайним відшкодуванням зазначених витрат. Тепер, джентльмени, спробуємо розібратися, як усе це було насправді. Чи справді «Френк А. Ковпервуд і компанія», — до речі, ніякої «компанії», як ви могли сьогодні переконатися, немає, є тільки Френк А. Ковпервуд, — так от, чи дійсно згаданий Френк А. Ковпервуд мав право на цей чек? Іншими словами, був він на той момент уповноваженим міста, чи не був? Чи був він платоспроможний? Далі: чи знав він, що йому загрожує банкрутство, і чи не вхопився за цей чек на шістдесят тисяч доларів, як потопельник за соломинку, щоби врятувати своє становище у фінансовому світі, не подумавши навіть про ті наслідки, які може спричинити собою цей вчинок, якщо поглянути на нього з точки зору закону, моралі тощо? Або ж він справді придбав сертифікати міської позики на зазначену ним суму, в зазначений ним час і зазначеним чином, і отримав тільки те, що належало йому по праву? Чи мав він намір здати ці сертифікати міської позики, як він стверджує, і як він, природно, повинен був зробити, в амортизаційний фонд? Чи у нього цього наміру не було? Далі: того дня, коли він отримав цей чек на шістдесят тисяч доларів, його відносини з міським скарбником залишалися такими ж, як раніше, чи вони стали іншими? Чи було їхнє ділове співробітництво ліквідоване в результаті розмови, що відбулася за чверть години до отримання чека (чи за два дні, чи за два тижні) — терміни тут ролі не грають? Як вам відомо, будь-який ділок має право в будь-яку хвилину розірвати договір, якщо в цьому договорі окремо не обговорений термін його дії. Я попрошу вас врахувати цю обставину при розгляді справи. Далі: чи припинив Джордж Стінер тоді ж, дев’ятого жовтня тисяча вісімсот сімдесят першого року, тобто до того, як Ковпервуду був виданий чек на шістдесят тисяч доларів, дію цього договору, знаючи або припускаючи, що Френк Ковпервуд знаходиться у вкрай скрутних обставинах і не зможе в подальшому чесно і акуратно виконувати свої договірні зобов’язання? Необхідно також з’ясувати, чи дійсно містер Френк Ковпервуд, знаючи, що він вже не є агентом міського скарбника і міста, а також знаючи, що він неплатоспроможний (містер Стінер стверджує,

що він сам визнав це) і не маючи наміру депонувати в амортизаційному фонді сертифікати, нібито придбані для зазначеного фонду, увійшов до канцелярії містера Стінера, заявив його секретарю, що придбав на шістдесят тисяч доларів сертифікатів міської позики, попросив виписати йому чек, потім спокійно поклав його в кишеню і пішов, навіть не подумавши про те, як він буде відшкодовувати місту цю суму. А через двадцять чотири години по тому збанкрутував, заборгувавши місту, крім вищевказаної суми, ще й п'ятсот тисяч доларів, взятих ним раніше в казначействі? Якими є факти, що їх ми маємо в цій справі? Що говорили свідки, котрі виступали тут? Що показали Джордж Стінер, Альберт Стаєрс, голова правління Джирардського національного банку Девісон і сам містер Ковпервуд? Яка картина складається при зіставленні всіх подробиць цієї справи? Панове присяжні засідателі, вам треба буде розв'язати досить складну проблему!

Він замовк, обвів поглядом присяжних, поправив манжети, і все це з виглядом людини, яка напала, нарешті, на слід спритного, невловимого злочинця, котрий зумів втертися в довіру поважних громадян міста і обвести довкола пальця не менш поважну колегію присяжних.

Потім він продовжував:

— Отже, джентльмени, якими ж є ці факти? Ви самі чули, як відбувалося насправді. Ви розсудливі люди. Мені нема чого вам пояснювати. Перед вами дві людини: один — обраний містом Філадельфією на пост міського скарбника, що присягнувся охороняти інтереси свого міста і найвигіднішим для нього чином вести фінансові справи, інший — маклер, до якого через нестійку фінансову кон'юнктуру звернулися з проханням допомогти вирішити важку — цього я не заперечую — фінансову проблему. Вони укладають між собою негласну фінансову угоду, наслідком якої є ряд протизаконних дій. І ось один з цих двох, більш підступний, розумний і краще обізнаний про всі ходи і виходи Третьої вулиці, тягне за собою іншого небезпечною доріжкою вигідних капіталовкладень і призводить його нарешті — нехай навіть ненавмисно — до безодні банкрутства, громадської ганьби, викриттів і так далі. Тоді той, хто більш вразливий, іншими словами — той, чиє становище відповідальніше, тобто скарбник міста Філадельфії, вже не може або, скажімо, не

наважується йти далі за своїм довіреним. І ось перед нами виникає та картина, яку змалював у своїх свідченнях містер Стінер: досвідчений, жадібний і нещадний фінансовий вовк, вишкіривши хижу пащу, хапає нещасне наївне, нетямуще в цих аферах ягня і гарчить: «Якщо ти не даси позики, тобто трьохсот тисяч доларів, потрібних мені конче, ти станеш арештантом, твоїх дітей викинуть на вулицю, твоя дружина і вся твоя родина будуть знову вкинуті в злидні, і ніхто для тебе навіть пальцем не поворухне!» Ось що, за словами містера Стінера, сказав йому містер Ковпервуд. Я, зі свого боку, не маю жодного сумніву, що так воно і було. Містер Стеджер в надзвичайно піднесених виразах, оскільки справа стосується його клієнта, малює містера Ковпервуда шляхетним, добрим і передбачливим маклером-джентльменом, якого мало не примусили взяти позику в п’ятсот тисяч доларів при двох з половиною відсотках, тоді як на онкольні позики на Третій вулиці гроші приносять від десяти до п’ятнадцяти відсотків, а то й більше. Але ось у це я вже не вірю. Мені здається дивним, щоб така мила, щиросерда, доброзичлива людина, що займає скромне становище платного агента і, природно, намагається догодити своєму наймачеві, могла прийти до містера Стінера за три дні до цієї історії з шістдесятитисячним чеком і заявити йому (містер Стінер показав це сьогодні під присягою): «Якщо ви негайно, сьогодні ж, не дасте мені ще триста тисяч доларів з міських коштів, я стану банкрутом, а ви арештантом. Вам не уникнути в’язниці». Вдумайтеся в його слова! «Я стану банкрутом, а ви арештантом. Мене ніхто не чіпатиме, а вас заарештують. Я всього лише агент». Не знаю, схоже це на слова милого, м’якого, ні в чому не винного, чемного агента і найманого маклера, або ж на слова нахабного, зарозумілого і жорстокого хижака, людини, яка звикла розпоряджатися, наказувати і за всяку ціну перемагати?

Панове присяжні, я не маю наміру захищати тут Джорджа Стінера. По-моєму, він винен не менше, якщо не більше, ніж його самовпевнений спільник, цей зухвалий фінансист, що з’явився, як вовк в овечій шкурі до міського скарбника, аби штовхнути його на неправедний шлях особистого збагачення. Але коли при мені містера Ковпервуда називають, як це було зроблено зараз, милим, привітним, простодушним виконавцем чужих доручень, я здригаюся! Панове присяжні, для того, щоб скласти собі про все правильне уявлення,

треба згадати, що років десять-дванадцять тому, коли містер Джордж Стінер був бідною людиною і новачком у політичному світі, до нього з'явився цей спритний, лукавий біржовик і навчив його отримувати вигоду з міських коштів. У той час ніхто не знав Джорджа Стінера, як, утім, і Френка Ковпервуда, коли той уперше зустрівся з новообраним міським скарбником. О, як ясно бачу я цю людину — цього хитрого лиса! — Ось він з'явився до Стінера, вишукано вдягнений, молодий, свіжий, і сказав: «Довіртеся мені! Дозвольте мені орудувати міською позикою! Віддайте в мої руки міські гроші при двох відсотках річних або ще й того менше!» Хіба важко вам уявити собі цю картину? Хіба ви не бачите його в цій ролі?

Джордж Стінер був бідний, так, мабуть, дуже бідний, коли він уперше став на посаду міського скарбника. У нього не було нічого, крім жалюгідного агентства зі страхування і продажу нерухомого майна, що приносило йому, скажімо, дві з половиною тисячі на рік. Він повинен був утримувати дружину і чотирьох дітей і не мав ні найменшого уявлення про те, що таке розкіш і комфорт. Але ось з'являється містер Ковпервуд — правда, не зі своєї ініціативи, а запрошений містером Стінером для справи, з якої містер Стінер тоді ще не збирався отримувати ніякої особистої вигоди, — і підсовує йому свій грандіозний план маніпуляцій з міською позикою, який має збагатити їх обох. Ґрунтуючись на враженні, яке справив тут як свідок Джордж Стінер, чи можете ви припустити, щоб він сам придумав і запропонував такий хитромудрий план збагачення ось цьому джентльменові?

Шеннон вказав пальцем на Ковпервуда.

— Чи схожий містер Стінер на людину, здатну навчити цього джентльмена чомусь новому в царині фінансів або найскладніших біржових комбінацій? Чи здається він вам таким винахідливим, аби придумати всі ці неймовірні махінації, завдяки яким обидва вони згодом нажили неабиякі капітали? Згідно із заявою, зробленою Ковпервудом своїм кредиторам після банкрутства, кілька тижнів тому він обчисляв свої статки в мільйон двісті п'ятдесят тисяч доларів. А тим часом йому тільки недавно виповнилося тридцять чотири роки. А як обчислювалися його статки, коли він уперше вступив в ділові відносини з колишнім скарбником? Ви про це не знаєте? Ну, то я вам скажу. Приблизно з місяць тому, коли я вступив на свою посаду, я

зажадав відомостей з цього питання. Що ж виявилося, панове присяжні? На той момент його статки ледве перевищували двісті тисяч доларів. Двісті тисяч доларів, і все! У мене є виписка з книг банкірської контори «Дан і Ко» за той рік. З неї ви можете переконатися, як швидко зросли кошти цього новоспеченого Цезаря! Скільки прибутків принесли йому останні кілька років! Але, може, і у Джорджа Стінера були не менші статки на час, коли він був зміщений зі свого поста і відданий під суд за розтрату? Як ви вважаєте? Ось витяг з його активу і пасиву, що стосується того часу. Можете переконатися на власні очі, джентльмени! Рівно двісті двадцять тисяч становлять його статки три тижні тому, і у мене є всі підстави вважати ці відомості точними. Чому ж, ви вважаєте, містер Ковпервуд багатів так швидко, а містер Стінер — так повільно? Адже вони співучасники у злочині. Містер Стінер щедро позичав містеру Ковпервуду належані місту гроші з двох відсотків річних, тоді як на Третій вулиці за онкольними позиками платили часом шістнадцять-сімнадцять відсотків. Навряд чи хтось засумнівається в тому, що містер Ковпервуд вмів з максимальною для себе вигодою використовувати так дешево позичені йому гроші. Чи він не схожий на людину, яка вміє орудувати такими справами? Ви бачили його, коли він давав свідчення. Ви ці свідчення чули. Який він був ввічливий, який відвертий і чистий душею! Він неначе тільки й думав про те, як краще прислужитися Стінеру та його друзям, але, тим не менше, сам за шість років нажив не менше мільйона, а містерові Стінеру дав нажити не більше, ніж сто шістдесят тисяч, бо до початку їх співпраці у того все ж були деякі заощадження — кілька тисяч доларів.

Тепер Шеннон дійшов у своїй промові до головного — тобто до моменту, коли Ковпервуд, вийшовши дев’ятого жовтня від Стінера, виманив у Альберта Стаєрса чек на шістдесят тисяч доларів. Обурення прокурора (так принаймні здавалося слухачам) такими підступними і злочинними діями не знало меж. Це явне злодійство, крадіжка в прямому сенсі слова, і Ковпервуд прекрасно розумів, що робить, коли просив Стаєрса виписати йому чек!

— Ви тільки подумайте! — тут Шеннон повернувся і пильно подивився на Ковпервуда, який абсолютно спокійно і без тіні збентеження зустрів його погляд. — Ви тільки подумайте, яка витримка у цієї людини: у своїх підступах він не поступається

Макіавеллі! Він знав, що його банкрутство неминуче. Після двох днів невсипущих клопотів, після двох днів відчайдушних спроб уникнути катастрофи, яка позбавила б його можливості продовжувати свої махінації, він зрозумів, що у нього не залишилося інших джерел порятунку, крім одного, себто — міського казначейства. Він зрозумів, що коли і тут не доб'ється допомоги, то його банкрутство неминуче. Він і без того вже заборгував міській касі п'ятсот тисяч доларів і, користуючись міським скарбником як безсловесним знаряддям, так заплутав його, що Стінера пойняв жах від цієї колосальної заборгованості. Чи зупинило це містера Ковпервуда? Зовсім ні!

Шеннон зловісно ткнув пальцем у Ковпервуда, і той з відразою відвернувся.

— Будь-що хоче вислужитися! — шепнув Ковпервуд своєму адвокату. — Треба, щоб ви сказали про це присяжним.

— Я б то й радий сказати, — з сумною міною погодився Стеджер, — але мені більше не дадуть слова.

— Ви тільки подумайте! — знову загримів Шеннон, повертаючись до присяжних. — Яка безмежна, суто вовча жадібність має бути у людини, щоб заявити, ніби він щойно придбав на шістдесят тисяч доларів сертифікатів і бажає негайно отримати чек на цю належну йому суму. Чи справді він придбав ці сертифікати? Хто знає? Немає на світі людини, яка змогла б розібратися в заплутаному лабіринті звітності містера Ковпервуда. Але в кращому випадку, тобто навіть якщо він і придбав, як він стверджує, ці сертифікати, то місту від цього не було ніякого пуття, бо містер Ковпервуд і не подумав передати їх в амортизаційний фонд, де їм належало перебувати. Його захисник і він сам кажуть, що він не зобов'язаний був робити це раніше першого числа наступного місяця (хоча закон твердить, що передача має здійснюватися негайно, і обвинуваченому це відомо). Його захисник і він сам стверджують, ніби він не знав, що його чекає банкрутство. Тому, мовляв, не було потреби турбуватися щодо цих сертифікатів. Не думаю, щоб хто-небудь з вас, джентльмени, у це повірив! Чи траплялося містеру Ковпервуду протягом всієї його фінансової діяльності так поспішати з отриманням чека? Чи відомі нам подібні випадки в історії його злочинних оборудок? Ви прекрасно знаєте, що цього ще не бувало. Ніколи в житті він сам не приходив за чеком. Але цього разу вважав за краще отримати його у власні руки. Чим це

пояснити? Звідки раптом такий поспіх? За його ж власними словами, кілька годин зволікання ніякої ролі не грали. Він міг би послати за чеком кого-небудь із службовців своєї контори. Так робилося завжди. Чому ж раптом все змінилося? Я зараз вам скажу чому! — Шеннон гранично підвищив голос. — Я вам скажу чому! Ковпервуд знав, що він — банкрут! Він знав, що останній більш-менш законний шлях до порятунку — тобто допомога Джорджа Стінера — для нього закритий! Він знав, що чесним шляхом, шляхом прямої угоди, йому більше не отримати з державної скарбниці міста Філадельфії жодного долара! Він знав, що коли він піде з канцелярії скарбника без чека, а потім пошле когось за ним, то міський скарбник схаменеться, попередить своїх службовців, і тоді йому не бачити цих грошей! Ось звідки такий поспіх! Тепер, панове присяжні, ви знаєте правду!

Отже, я підходжу до кінця своєї обвинувальної промови проти цього «коректного, чесного і добропорядного громадянина», якого ви, за словами його захисника містера Стеджера, можете засудити, «лише вчинивши кричущу несправедливість». Я ще хотів тільки додати, що вважаю вас людьми розсудливими і розумними, яких в нашій країні зустрічаєш на будь-якому терені; іншими словами — ви діловиті і чесні американці. Отже, — голос Шеннона знову став вкрадливим, — мені залишається сказати лише наступне: якщо після всього, що ви тут чули і бачили, ви продовжуєте вважати, що містер Френк Ковпервуд — порядна і чесна людина, що він не вкрав навмисне і хитро шістдесят тисяч доларів з міської каси Філадельфії, що він і справді придбав сертифікати міської позики і мав намір, як він стверджує, здати їх в амортизаційний фонд, — тоді, звичайно, вам залишається тільки відпустити його на свободу, і до того ж якнайскоріше, щоб він ще сьогодні міг повернутися на Третю вулицю і зайнятися впорядкуванням своїх вельми заплутаних фінансових справ. В такому разі ви, як чесні, справедливі люди, зобов’язані знову прийняти його в лоно нашого суспільства, щоб хоч скільки-небудь пом’якшити незаслужену образу, яка, за словами мого опонента містера Стеджера, була йому завдана. Якщо таке ваше переконання — ви маєте негайно визнати його невинним. Нехай вас не турбує доля Джорджа Стінера! Вина цієї людини встановлена його власними свідченнями. Він визнав себе винним. Йому без всякого подальшого розгляду незабаром буде винесено вирок. Але ця людина — Френк Алджернон Ковпервуд —

претендує на чесність і порядність. Він стверджує, що і не підозрював про майбутнє банкрутство. Він стверджує, що вдавався до погроз, до примусу і залякування не тому, що передбачав крах, а тому, що не хотів гаяти час на пошуки підтримки у іншому місці. Як це вам подобається? Або, може, ви повірили, що він придбав на шістдесят тисяч доларів сертифікатів міської позики, і йому дійсно належали за них гроші? Якщо так, то чому ж він не здав ці папери в амортизаційний фонд? Їх там немає і понині, так само, як немає і шістдесяти тисяч доларів. Кому ж дісталися ці гроші? Джирардському національному банку, в якому містер Ковпервуд перевищив кредит на сто тисяч доларів! Чи отримав цей банк ці шістдесят тисяч плюс ще сорок тисяч іншими чеками й облігаціями? Зрозуміло, отримав. Чому ж, власне? А не спадає вам на думку, що правління Джирардського національного банку тепер буде вдячне містеру Ковпервуду за ту останню маленьку послугу, яку він йому надав перед своїм банкрутством? Чи не думаєте ви, що голова правління банку, містер Девісон, який, як ви чули, всіляко виправдовував тут містера Ковпервуда, можливо, — стверджувати це категорично я, звичайно, не беруся, — саме тому так і налаштований до містера Ковпервуда? Цілком припустимо. Взагалі ж то — судіть самі. Так чи інакше, джентльмени, але Девісон називає містера Ковпервуда чесною і порядною людиною. Те ж саме говорить про нього його захисник, містер Стеджер — ви почули всі ці свідчення. Тепер вам залишається тільки обміркувати і зважити їх. Якщо ви хочете відпустити цю людину на свободу — залежить лише від вас. (Він утомлено махнув рукою.) Ви — судді. Я б цього не зробив. Але я зрештою тільки юрист, який важкою працею заробляє свій хліб. У мене одні переконання. У вас можуть бути інші — це залежить лише від вас. (Шеннон знову виразно, майже з презирством, махнув рукою.) Я завершив, джентльмени, мені залишається тільки подякувати вам за увагу. Вирішення питання надано вам.

Він велично підвівся, і присяжні заворушилися; почали перешіптуватись і глядачі, що наповнювали зал. Суддя Пейдерсон зітхнув з полегшенням. Вже зовсім стемніло, і в залі яскраво горіли газові світильники. За вікнами йшов сніг. Суддя стомлено перегортав папери і, прибравши урочистого вигляду, звернувся до присяжних з

традиційним напуттям, після чого ті один за одним попрямували у дорадчу кімнату.

Ковпервуд подивився на батька, який квапливо йшов до нього через швидко спорожнілий зал.

— Ну, скоро все стане ясно… — сказав він.

— Так, — слабким голосом відгукнувся Ковпервуд-старший. — Будемо сподіватися, що все закінчиться благополучно. Кілька хвилин тому я бачив тут Батлера.

— Он як! — здивувався Ковпервуд, на якого ця звістка справила сильне враження.

— Так, — підтвердив батько, — він щойно пішов.

Отже, подумав Ковпервуд, Батлер настільки зацікавлений в його долі, що навіть не полінувався прийти в суд. Шеннон — слухняне знаряддя в його руках. Пейдерсон якоюсь мірою його ставленик. Старого можна було б здолати в справі, яка була б пов’язана з його дочкою, але здолати його тут навряд чи вдасться, хіба тільки присяжні рішуче стануть на його, Ковпервуда, сторону. Якщо ж вони визнають його винним — батлерівський поплічник Пейдерсон, звичайно, не пропустить нагоди засудити його до граничного терміну ув’язнення. Це ж не жарти — п’ять років в’язниці! Мурашки забігали у нього по спині при одній думці про такий результат справи. Але чи варто турбуватися про те, чого ще не сталося?

Стеджер підійшов до нього і повідомив, що термін дії застави, під який Ковпервуд був залишений на волі, минув тієї хвилини, коли присяжні пішли в дорадчу кімнату, і тепер він фактично перебуває під наглядом шерифа (до речі, їм обом знайомого), якогось Едлея Джесперса. Якщо присяжні не виправдають його, додав Стеджер, він залишиться під наглядом шерифа доти, поки вирок не буде оскаржений.

— На це буде потрібно не менше п’яти днів, Френку, — сказав Стеджер, — але Джесперс — хороший хлопець. Він буде вести себе розумно. Зрозуміло, якщо нам пощастить, ви обійдетеся без зустрічі з ним. А зараз вам доведеться піти за судовим приставом. Але треба думати, що все скінчиться благополучно і ми вирушимо додому. Ох, і хочеться ж мені виграти цю справу! — додав він. — Ото буде добре, коли ми удвох посміємося над ними! Я вважаю, що з вами обійшлися обурливо і, по-моєму, я досить роз’яснив це присяжним. У разі ж

обвинувального вироку я знайду десятки причин клопотатися про перегляд справи.

Він підвівся, і разом з Ковпервудом та його батьком вони неквапливо пішли за одним з помічників шерифа — низькорослим чоловіком на прізвисько Едді Сандерс, якому було доручено взяти Ковпервуда-молодшого під варту. Вони увійшли в так звану «вартівню» в глибині будівлі, де підсудні чекали повернення присяжних з дорадчої кімнати. Це було високе похмуре приміщення з вікном на Честнат-стрит. Стеля тут була закопчена, підлога подзьобана, уздовж голих стін стояли дерев'яні лави. З середини стелі спускався газовий світильник з двома ріжками. Все приміщення було просякнуте затхлим, ядучим запахом, який ясніше слів промовляв про тих покидьків — злочинних чи невинних, — яким час від часу доводилося стояти або сидіти тут, терпляче чекаючи вирішення своєї долі.

Ковпервуда охопила гидлива відраза, але він був занадто урівноваженою людиною і дуже добре володів собою, щоб показати це. Він з дитинства відзначався винятковою охайністю і завжди ретельно, навіть педантично, стежив за собою. А тепер йому довелося зіткнутися з такою стороною життя, що його мимоволі почало тіпати. Стеджер, котрий по п'ятах слідував за ним, намагався щось пояснити, загладити неприємне враження, підбадьорити.

— Не вельми затишна кімната, — сказав він, — але потерпіть трохи! Я думаю, присяжні радитимуться недовго.

— Можливо, але мені від цього буде мало користі! — відгукнувся Ковпервуд, підходячи до вікна. Помовчавши трохи, він додав: — Чому бути, того не минути!

Старий Ковпервуд насупився. А що, коли Френкові доведеться відбувати тривале тюремне ув'язнення, тобто довго перебувати в подібній обстановці? О Боже! Він здригнувся і вперше за багато років став подумки промовляти молитву.

44

Між тим у кімнаті нарад розгорілася затята суперечка: усі питання, які під час судового засідання кожен мовчки обмірковував, тепер обговорювалися вголос.

Вельми цікаво було спостерігати, як присяжні вагаються, зважують всі «за» і «проти» під час обговорення подібних справ; був цікавий той потаємний психологічний процес, в результаті якого вони приходили до того чи іншого рішення. Зазвичай, так звана «істина» в кращому випадку є чимось дуже туманним і хистким, бо факти навіть за найчеснішого ставлення до справи нерідко зазнають різноманітних та мінливих тлумачень. Сьогодні перед присяжними постало особливо складне завдання, і вони доклали чимало зусиль, щоб розглянути його всебічно.

Суд присяжних приходить не стільки до певних висновків, скільки до певних рішень, вердиктів, іноді — надто незвичним шляхом. Трапляється, що деякі присяжні ще ні в чому не встигли розібратись, а нарада в цілому вже виносить вирок. Важливу роль у цьому, як знають усі юристи, відіграє час. Присяжні усі разом і кожен зокрема зазвичай нарікають на зайве марнування часу під час обговорення справи. Не вельми приємно годинами битися над розв’язанням якоїсь проблеми, хіба що вона чомусь виявиться захоплююче цікавою. Хитромудрі та заплутані логічні тонкощі зрештою стомлюють і наводять тоскність. Нудьгою віє навіть від одних лише стін дорадчої кімнати.

З іншого боку, розбіжності, що виникають в процесі обговорення, не можуть не викликати у присяжних досади. Людському розуму притаманне творче начало, і будь-яка невирішена проблема для нього болісна. Людині зі здоровим сприйняттям життя вона не дає спокою, як і будь-яка незавершена справа. Присяжні у кімнаті нарад подібні до атомів кристала, над якими так багато розмірковують учені та філософи; вони прагнуть скласти єдине і струнке ціле, згуртувати ряди, бо тільки тоді вони стають тим, ким із почуттям обов’язку і порядності зобов’язалися стати — тобто єдиним началом, розумним суддею. Це ж інстинктивне прагнення до єдності помітне і в найрізноманітніших явищах природи — в дрейфі віднесених хвилями

дерев у Саргасовому морі; у геометрично точному розподілі бульбашок повітря на поверхні спокійної води; у вражаючих архітектурних витворах, несвідомо споруджуваних деякими комахами; в поєднанні атомів, з яких складається субстанція та структура світобудови. Часом здається, що фізична субстанція життя — та зовнішня форма, яку наше око сприймає як реальність, — пройнята безмежною мудрістю, яка прагне встановити порядок, більше того, сама є цим порядком. Атоми нашого єства, так званого розуму, що виявляються у примхливих душевних станах, знають, куди їм рухатися і що робити. Вони уособлюють порядок, мудрість, волю, не залежні від нас. Вони творять, будують, існують неначе поза нами. Так само працює і підсвідомість присяжних. Але тут треба пам'ятати ще й про своєрідну гіпнотичну дію однієї особистості на іншу під час найрізноманітніших впливів різних типів людей один на одного, що має місце до того моменту, коли відбудеться вже повне злиття, в одвічному первинному значенні цього слова. У кімнаті нарад чітка думка або тверда воля двох-трьох осіб може взяти гору над усіма іншими та подолати докази або опір більшості. Одна людина, що вміє відстояти свою думку, може стати або переможним ватажком піддатливої маси, або мішенню, яку нещадно уражає зосереджений вогонь умовиводів. Люди зневажають тупий, невмотивований опір. Ніде від людини так не чекають твердо обґрунтованої думки, як в кімнаті нарад суду, якщо, звичайно, цю думку бажають вислухати. Сказати: «Я не згоден» — мало. Ми знаємо випадки, коли присяжні в запалі доходили до бійки. У тісних стінах дорадчої кімнати не раз спалахувала ворожнеча, що тривала потім роками. Не в міру наполегливі присяжні вдавалися до бойкоту в справах, які не мали ніякого відношення до суду, тільки через не підкріплену аргументами впертість або «окрему думку».

Після того як усі зійшлися на тому, що Ковпервуд, безумовно, заслуговує на покарання, почалися суперечки, чи слід визнати його винним за всіма чотирма пунктами звинувачення. Будучи не в змозі зрозуміти різницю між цими пунктами, присяжні прийняли було компромісне рішення: «Винен за усіма чотирма пунктами, але заслуговує поблажливості». Однак від останнього формулювання відмовилися: Ковпервуд або винен, або не винен. Суддя не гірше (якщо не краще за них) розбереться в пом'якшувальних обставинах. Чи варто

зв’язувати йому руки? Тим більше, що такі формулювання зазвичай залишаються поза увагою і свідчать лише про хисткість позиції присяжних.

Отже, вночі (в десять хвилин на першу) присяжні були нарешті готові оголосити своє рішення, про що негайно повідомили судді Пейдерсону, який весь час не полишав будівлю суду — частково через інтерес до цієї справи, частково ж тому, що він жив поблизу. За Ковпервудом і Стеджером послали пристава. Зал суду був яскраво освітлений. Пристав, секретар і стенограф сиділи на своїх місцях. Присяжні вервечкою вийшли з кімнати нарад, а Ковпервуд разом зі Стеджером зайняли місця біля дверцят, які вели в обгороджену бар’єром частину зали: тут підсудним належало вислуховувати вирок і все, що вважатиме за потрібне сказати суддя. Старий Ковпервуд, дуже схвильований, стояв біля сина.

Ковпервуду вперше в житті здалося, ніби все це відбувається уві сні. Невже він той самий Френк Ковпервуд, який два місяці тому був таким багатим, успішним, упевненим у собі?

Невже зараз лише п’яте чи шосте грудня? (Це було опівночі.) Чому так довго радилися присяжні? Що це може

означати? Ось вони вже в залі: стоять і урочисто дивляться прямо перед собою. А ось і суддя Пейдерсон підіймається на свою трибуну — його кучеряве волосся кумедно настовбурчується. Пристав закликає всіх до порядку. Суддя дивиться не на Ковпервуда (це було б неввічливо), а на присяжних засідателів, які тепер, у свою чергу, дивляться на нього. На питання секретаря: «Панове присяжні, чи прийшли ви до одностайного рішення?» — старший відповідає: «Так».

— Винний чи невинний на вашу думку підсудний?

— Ми вважаємо підсудного винним відповідно до обвинувального акту.

Як вони прийшли до такого рішення? Невже вся справа в тому, що він узяв чек на шістдесят тисяч доларів, які йому не належали? Але ж, по суті, він мав право на ці гроші! Господи, яке значення мали шістдесят тисяч доларів, якщо врахувати всі ті суми, якими вони орудували з Джорджем Стінером! Ніякого! Здавалося б, якась дрібниця, а між тим, він саме й виплив на поверхню — цей дрібний нікчемний чек, і перетворився на гору ворожнечі, на кам’яну стіну —

тюремну стіну, яка загородила йому шлях до поступу. Незбагненно! Ковпервуд озирнувся навкруги. Який величезний, голий холодний зал! І все-таки він — колишній Френк Ковпервуд! Не можна допускати собі таких безглуздих думок! Його боротьба за свою свободу та відновлення в правах ще не скінчилася. Бачить Бог, вона ще тільки починається! Через п’ять днів його випустять на поруки. Стеджер подасть касаційну скаргу. Він, Ковпервуд, опиниться на волі, і в його розпорядженні будуть два місяці для продовження боротьби. Він ще не переможений. Він відстоїть себе. Присяжні помилилися. Суд вищої інстанції підтвердить це; буде скасовано цей вирок, тут не може бути сумнівів. Ковпервуд повернувся до Стеджера, який в цей час вимагав від секретаря суду поіменного опитування присяжних засідателів: може, хоч один з них визнає, що піддався на умовляння і голосував проти своєї волі?

— Чи повністю ви згодні з винесеним рішенням? — почув запитання Френк, звернене до Філіпа Молтрі, першого за списком присяжних.

— Так! — урочисто підтвердив цей достойний громадянин.

— Чи повністю ви згодні?.. — секретар ткнув пальцем в Саймона Гласбергена.

— Так, сер!

— Чи повністю ви згодні з винесеним рішенням? — звернувся він до Флетчера Нортона.

— Так!

Власне, опитали усіх присяжних. Вони відповідали твердо та впевнено всупереч слабким сподіванням Стеджера, що хто-небудь з них передумає. Суддя подякував присяжним, додавши, що після такого тривалого засідання вони можуть вважати себе вільними на всю сесію. Тепер Стеджеру залишалося тільки просити суддю Пейдерсона відстрочити винесення вироку, поки не прийде відповідь на апеляцію перед верховним судом штату про перегляд справи.

У той час як Стеджер за усіма правилами викладав своє клопотання судді, той з неприхованою цікавістю розглядав Ковпервуда. Оскільки справа ця була досить серйозною, і верховний суд міг засумніватися в правильності рішення, він поспішив погодитися з доводами адвоката. Після цієї процедури Ковпервуду залишилося тільки, незважаючи на

пізню годину, відправитися під конвоєм помічника шерифа в окружну в'язницю, де він мав пробути щонайменше п'ять днів (а то й довше).

Будівля Мойменсінгської в'язниці, розташована на розі вулиць Десятої і Рід, зовні не справляла гнітючого враження. У центральній частині були тюремні камери і резиденція шерифа або іншої посадової особи тюремного відомства. До цієї центральної частини висотою в три поверхи з зубчастим карнизом і круглою, також зубчастою вежею, що заввишки дорівнювала третині будівлі, примикали двоповерхові крила, що завершувалися знову ж таки зубчастими башточками. Весь ансамбль дуже нагадував середньовічний замок, а тому, з погляду американця, певною мірою скидався на в'язницю. Фасад будівлі, висотою не більше тридцяти п'яти футів в середній частині і не більше двадцяти п'яти обабіч, відступав від вулиці на сто футів у глибину. Від крил будівлі в обидві сторони тяглася двадцятифутова кам'яна стіна, що замикала весь квартал. Споруда ця не справляла похмурого враження ще й тому, що в центральній її частині були широкі, без ґрат вікна, а на двох верхніх поверхах — навіть завішані фіранками, що надавало всьому фасаду вигляд житловий і навіть приємний. У правому крилі знаходилася так звана окружна в'язниця, що призначалася для осіб, які відбувають короткострокове ув'язнення. У лівому — в'язниця для тих, хто під слідством. Складений із гладенького та світлого каменю, цей тюремний замок ледь-ледь освітлювався зсередини і в таку хуртовинну ніч здавався дивним, фантастичним і навіть якимсь надприродним.

Коли Ковпервуд туди потрапив, стояла морозяна і вітряна ніч. Мела заметіль. Крім батька і Стеджера, Ковпервуда супроводжував Едді Сандерс — помічник шерифа, приставлений до суду на час квартальних сесій. Це був низенький темноволосий чоловік з короткими щетинистими вусами та дурнуватими, але хитрими оченятами. У житті у нього було дві турботи: підтримувати гідність свого звання, яке здавалося йому надзвичайно почесним, і як-небудь підзаробити. Він знав тільки те, що мало стосунок до вельми обмеженої сфери його діяльності: вмів доставляти ув'язнених і стежити за тим, щоб вони не втекли. До багатих і заможних ув'язнених він ставився доброзичливо, бо давно вже зрозумів, що така дружелюбність добре оплачується. Зараз, по дорозі до в'язниці, він люб'язно висловив кілька зауважень про погоду, про те, що йти зовсім

недалеко, і що на місці вони, ймовірно, ще застануть шерифа Джесперса, а як ні — можна буде послати його розбудити. Ковпервуд не слухав. Він думав про матір, про дружину і про Ейлін.

Коли вони нарешті прийшли, Ковпервуда завели в центральну частину в'язниці, оскільки там знаходилася канцелярія шерифа Едлея Джесперса. Джесперс, лише недавно обраний на цей пост, ретельно дотримувався всіх формальностей, пов'язаних з проходженням служби, але в душі аж ніяк не був формалістом. У певних колах було відомо, що Джесперс для «допомоги» своєму вельми мізерному окладу «здавав в оренду» ув'язненим окремі кімнати, а також надавав цілу низку переваг тим, хто в змозі був йому заплатити. Інші шерифи до нього поводились точнісінько так само. Коли Джесперс зайняв свій пост, деякі ув'язнені вже користувалися подібними привілеями, і він, звичайно, не став порушувати цього звичаю. Кімнати, що він, як сам висловлювався, здавав «кому слід», були розташовані в центральній частині будівлі, де знаходилася і його квартира. У цих кімнатах на вікнах не було ґрат, і вони зовсім не були схожі на тюремні камери. Боятися, що хтось втече, не доводилося, адже біля дверей канцелярії завжди стояв вартовий, який мав наказ уважно стежити за поведінкою «квартирантів». Ув'язнений, який користувався таким привілеєм, у багатьох відношеннях був практично вільною людиною. Якщо він хотів — йому приносили їжу аж у кімнату. Він міг читати, розважатися картами, приймати гостей і навіть грати на будь-якому музичному інструменті за своїм вибором. Неухильно дотримувалося тут тільки одне правило: якщо ув'язнений був відомою особою, то в разі приходу газетного репортера він зобов'язаний був спускатися вниз, у загальну приймальню для відвідувачів, щоб газетярі не пронюхали, що він, на відміну від інших арештантів, сидить не в тюремній камері.

Стеджер завчасно поінформував Ковпервуда про все це, але коли той переступив поріг в'язниці, його мимоволі охопило якесь дивне відчуття приреченості та відрізаності від світу. Ковпервуда разом з його супутниками ввели у невелике приміщення, тьмяно освітлене газовим ріжком. Там не було нічого, окрім конторки і стільця. Шериф Джесперс — огрядний і червонопикий, вітав їх якнайлюб'язніше. Сандерса він тут же відпустив, і той не забарився піти.

— Препогана погода, — зауважив Джесперс і, сильніше відкрутивши газ, приготувався до процедури реєстрації ув'язненого.

Стеджер підійшов до конторки шерифа і про щось заговорив з ним стиха; обличчя містера Джесперса посвітлішало.

— Ага, ну звичайно, звичайно! Це можна, містере Стеджер, будьте певні! Ну, звичайно, що ж тут такого…

Ковпервуд, зі свого місця спостерігаючи за огрядним шерифом, здогадувався, про що йде мова. Він уже встиг набути своєї звичайної холоднокровності, критичного ставлення до всього, що тут відбувається, і врівноваженості. Так ось вона, в'язниця, а цей гладкий нікчема і є тим шерифом, який буде за ним наглядати! Ну й нехай! Він, Ковпервуд, і тут зуміє влаштуватися! У нього промайнула думка, чи не будуть його обшукувати, — адже арештантів прийнято обшукувати. Але незабаром він переконався, що обшуку не буде.

— Ну от і все, містере Ковпервуд! — сказав Джесперс встаючи. — Думаю, що мені вдасться влаштувати вас із деяким комфортом. Звичайно, тут не готель (він хихикнув), але дещо я зможу для вас зробити. Джоне! — гукнув він, і з сусідньої кімнати, протираючи заспані очі, зайшов один із тюремників. — Ключ від шостого номера є?

— Так, сер.

— Дай-но його мені!

Джон зник і негайно повернувся. Стеджер тим часом пояснив Ковпервуду, що йому можуть принести сюди одяг і всілякі інші речі, які він забажає. Він сам зайде до нього вранці поговорити про справи, а якщо Френк захоче бачити кого-небудь із рідні, то їм теж буде дозволено відвідувати його. Френк відразу заявив батькові, що він вважав би за краще по можливості уникнути цього. Нехай Джозеф або Едвард принесуть уранці валізу з білизною й усім іншим; що ж стосується членів сім'ї, то їм краще почекати, поки він вийде на волю або вже стане справжнім арештантом. Він хотів було написати Ейлін і попередити її, щоб вона нічого не робила, але шериф подав знак, і Ковпервуд спокійно пішов за ним. У супроводі Стеджера та батька він піднявся нагору, у своє нове житло.

Це була кімната розміром п'ятнадцять на двадцять футів з білими стінами і порівняно високою стелею. Тут стояло жовте дерев'яне ліжко з високою спинкою, такий же жовтий комод, невеликий стіл «під вишневе дерево», три непоказних стільці з плетеними сидіннями та різьбленими спинками (теж оброблені «під вишню»), дерев'яний

умивальник в тон ліжка і на ньому — глечик, таз, мильниця та маленький, в рожевих квіточках, кухлик для чищення зубів і для гоління, що виділявся серед інших порівняно добротних речей дешевизною і коштував, мабуть, не більше десяти центів. Шерифу Джесперсу ця кімната приносила навар у тридцять-тридцять п’ять доларів на тиждень. Ковпервуд сторгувався на тридцяти п’яти.

Він рвучко підійшов до вікна, яке виходило на занесену снігом галявину, і заявив, що тут зовсім непогано. Батько і Стеджер готові були ще залишатися, скільки він забажає, але їм не було про що говорити. Та й Ковпервуду не хотілося розмовляти.

— Нехай Ед принесе мені вранці білизну й кілька костюмів — більше нічого не потрібно. Джордж збере мої речі, — сказав Френк, маючи на увазі слугу, який в їхній родині поєднував роль камердинера з низкою інших обов’язків. — Скажи Ліліан, щоб вона не турбувалася. Мені тут добре. Я волів би, щоб вона сюди не приходила, адже я через п’ять днів вийду. А не вийду — тож ще встигне прийти. Поцілуй за мене діточок! — додав він із щирою посмішкою.

Після того як передбачення Стеджера щодо результату справи в першій інстанції не виправдалися, він уже боявся з упевненістю говорити про те, яке рішення прийме верховний суд штату, але щось же потрібно було сказати.

— Мені здається, Френку, ви можете не турбуватися щодо результату моєї апеляції. Я отримаю вказівку про перегляд справи, і тоді у нас буде відстрочка місяців на два, а то й більше. Не думаю, щоб застава перевищувала тридцять тисяч доларів. Так чи інакше, днів через п’ять-шість ви звідси вийдете.

Ковпервуд відповів, що й сам сподівається на такий результат, але година вже пізня, і обговорювати це не варто. Після кількох кволих спроб продовжити розмову старий Ковпервуд і Стеджер побажали Френку доброї ночі і залишили його міркувати на самоті. Ковпервуд був стомлений, а тому швидко роздягнувся, ліг на своє досить жорстке ліжко і незабаром міцно заснув.

45

Що б не говорилося про в’язниці взагалі, як би не пом’якшувалося перебування в них окремою кімнатою, запопадливістю наглядачів і прагненням якось краще влаштувати ув’язненого, — в’язниця залишається в’язницею, і від цього нікуди не втечеш. Перебуваючи в умовах, які ні в чому не поступаються пансіонату середньої руки, Ковпервуд проте перейнявся атмосферою тієї справжньої в’язниці, якої сам він поки що був позбавлений. Він знав, що десь поблизу знаходяться камери, ймовірно, брудні, смердючі і кишать блощицями, з важкими ґратчастими дверима, які могли б так само швидко і з таким же брязкотом зачинитися за ним, не будь у нього грошей, щоб забезпечити собі краще існування. Ось вам горезвісна рівність, подумав він: навіть тут, у суворих володіннях правосуддя, одній людині надається відносна свобода, якою зараз користується, наприклад, він сам, а інша позбавлена навіть необхідного, бо у неї немає достатньої кмітливості, друзів, а головне — грошей, щоб полегшити свою долю.

На ранок після суду Ковпервуд прокинувся, розплющив очі і раптом з подивом усвідомив, що він знаходиться не в приємній звичній атмосфері своєї спальні, а в тюремній камері, точніше — в зручно умебльованій кімнаті, що її замінює. Він встав і виглянув у вікно. Двір і вся Пассаюнк-авеню були занесені снігом. Кілька підвід безшумно їхали повз в’язницю. Де-не-де в цей ранковий час снували пішоходи, які кудись поспішали у своїх справах. Він негайно почав міркувати про те, що йому слід зробити, як діяти, щоб відновити свою справу і реабілітувати себе; занурений в ці думки, він одягнувся і смикнув сонетку, на яку йому вказали ще вчора. На дзвінок мав з’явитися тюремний служка, затопити камін і принести сніданок. Служитель у вилинялій синій формі, вважаючи, що людина, котра займає таку кімнату, мабуть досить важлива персона, поклав тріски і вугілля, розвів вогонь, а трохи згодом приніс і сніданок, який при всій його скромності мало скидався на тюремну їжу.

Після цього, попри всю зовнішню люб’язність шерифа, Ковпервуду довелося терпляче чекати кілька годин, перш ніж до нього був

допущений його брат Едвард, який приніс білизну та верхній одяг. За невелику винагороду один зі служителів доставив йому газети, які Ковпервуд байдуже пробіг, з інтересом прочитав тільки відділ фінансових новин. Вже під кінець дня прийшов Стеджер, вибачився за запізнення і повідомив, що він домовився з шерифом, і той буде пропускати до Френка всіх, хто з'явиться з важливою справою.

До цього часу Ковпервуд устиг написати Ейлін, просячи її не робити ніяких спроб побачитися з ним, оскільки до десятого числа він уже вийде на свободу і зустрінеться з нею або відразу ж, або в один з найближчих днів. Він розуміє, що їй не терпиться побачити його, але у нього є підстави думати, що за нею стежать найняті її батьком детективи.

Це було не так, але вже одна думка про подібну можливість гнітила Ейлін. А якщо додати сюди кілька зневажливих зауважень з приводу засудженого фінансиста, якими за обіднім столом обмінялися її брати, легко зрозуміти, що чаша її терпіння переповнилася. Після листа від Ковпервуда, надісланого на адресу Келлігенів, вона вирішила нічого не робити. Аж поки десятого зранку не прочитала в газеті, що клопотання Ковпервуда про перегляд рішення суду задоволено, і що тепер він знову (хоча б тимчасово) на свободі. Ця звістка додала їй мужності здійснити, нарешті, свій давній задум, тобто довести батькові, що вона може обійтися без нього, і він все одно не змусить її підкоритися. У Ейлін ще збереглися двісті доларів, отриманих від Френка, і дещо з власних грошей — усього близько триста п'ятдесяти доларів. Цього (як вона вважала) мало би вистачити на здійснення її затії або принаймні до тих пір, поки вона так чи інакше не влаштує свою долю. Знаючи, як люблять її рідні, Ейлін була впевнена, що від усієї цієї історії вони будуть страждати більше, ніж вона. Можливо, що, переконавшись у твердості її рішення, батько побажає залишити її в спокої і помириться з нею. У всякому разі, перший крок треба зробити, і вона негайно написала Ковпервуду, що йде до Келлігенів і вже там привітає його зі звільненням.

В якомусь сенсі ця звістка порадувала Ковпервуда. Він знав, що всі його біди сталися, в основному, внаслідок підступів Батлера. Отже совість не докоряла йому за те, що тепер він стане причиною страждань старого ірландця, який втратить дочку. Колишнє його розсудливе прагнення не виводити старого з себе не дало результатів, а

раз Батлер такий непохитний, то, мабуть, йому буде корисно переконатися, що Ейлін може постояти за себе і обійтися без батьківської допомоги. Не виключено, що вона, таким чином, змусить його переглянути своє ставлення до неї і, можливо, він навіть захоче припинити політичні інтриги проти нього, Ковпервуда. У бурю згодиться будь-яка гавань. А крім того, йому тепер нічого втрачати; він вирішив, що цей крок Ейлін може навіть піти їм обом на користь, і тому не намагався її утримати.

Зібравши свої коштовності, трохи білизни, дві-три сукні, які могли їй стати в нагоді, і ще деякі дрібниці, Ейлін поклала все це в найбільшу зі своїх валіз. Закривши її, вона згадала про взуття і панчохи, але, попри всі її старання, ці речі вже не влазили. Найкрасивіший капелюшок, який їй неодмінно хотілося прихопити з собою, теж не було куди покласти. Тоді вона налаштувала ще один вузол, не дуже елегантний на вигляд. Але вона вирішила знехтувати такими дрібницями. Порившись у шухляді туалету, де у неї зберігалися гроші та коштовності, Ейлін вийняла свої триста п’ятдесят доларів і поклала в сумочку. Звичайно, це невеликі гроші, але Ковпервуд про неї подбає! Якщо ж він не зможе її забезпечити, а батько залишиться непохитним, то вона підшукає собі якусь роботу. Ейлін нічого не знала про те, як холодно зустрічає світ людей, практично ні до чого не підготовлених та позбавлених достатніх коштів. Вона не знала, що таке скорботний життєвий шлях. І ось десятого грудня, мугикаючи собі під ніс (для бадьорості) якусь пісеньку, вона дочекалася, поки батько зійде, як зазвичай, вниз до їдальні, потім заглянула через перила сходів і, переконавшись, що Оуен, Келем і Нора з матір’ю вже сидять за столом, а покоївки Кетлін поблизу не видно, прослизнула в батьківський кабінет, дістала з-за корсажа лист, поклала його на стіл і поспішно вийшла. Короткий напис адресувався — «Батьку». А в листі ж говорилося:

«Любий тату, я не можу вчинити, так, як ти хочеш. Я дуже люблю містера Ковпервуда і тому йду з дому. Не шукай мене у нього. Там, де ти думаєш, мене не буде. Я йду не до нього. Я спробую жити самостійно, поки він не зможе зі мною одружитися. Мені дуже боляче, але я не можу погодитися на твою вимогу. І не можу забути, як ти вчинив зі мною. Передай від мене прощальний привіт мамі, братам і Норі.

Ейлін».

Для більшої певності, що батько знайде лист, вона поклала на нього окуляри в товстій оправі, які той надягав під час читання. В ту хвилину вона відчула себе так, немов скоїла крадіжку, — це було зовсім нове для неї відчуття. Її раптом укололо усвідомлення своєї невдячності. Можливо, вона поводиться негідно? Батько завжди був такий добрий до неї… Мати прийде у відчай. Нора буде засмучена, Оуен і Келем — теж. Ні, все ’дно вони не розуміють її! А батько образив її своїм вчинком. Він міг би співчутливо поставитися до неї; але він уже старий і занадто загруз у релігійних догмах і моралі — де йому зрозуміти її! Можливо, він ніколи не дозволить їй повернутися додому. Ну, що ж, вона як-небудь проживе і без нього. Вона його провчить! Якщо знадобиться, вона надовго оселиться у Келлігенів, підшукає місце шкільної вчительки або почне давати уроки музики.

Ейлін крадькома спустилася сходами і, відкривши вхідні двері, виглянула на вулицю. Ліхтарі вже блимали в темряві, дув холодний, різкий вітер. Валіза відтягувала їй руки, але Ейлін була сильною дівчиною. Вона швидко пройшла кроків п’ятдесят до рогу і завернула за нього; нерви її напружилися до краю. Все це було якимось новим, негідним і зовсім не схожим на те, до чого вона звикла. На одному з перехресть вона нарешті зупинилася перепочити і опустила на землю валізу. З-за рогу, насвистуючи пісеньку, з’явився якийсь хлопчина; коли він наблизився, вона покликала його:

— Хлопчику! Гей, хлопчику!

Він підійшов і з цікавістю поглянув на неї.

— Хочеш трохи підзаробити?

— Хочу, мем, — чемно відповів він, зсовуючи набакир заяложену шапочку.

— Піднеси мені валізу! — сказала Ейлін.

Хлопчик підхопив її, і вони рушили далі.

Незабаром вона вже була у Келлігенів і серед загального збудження оселилася в своєму новому помешканні. Як тільки вона відчула себе в безпеці, все хвилювання її вляглося, і вона почала дбайливо розкладати і розвішувати свої речі. Те, що їй при цьому не допомагала покоївка Кетлін, яка прислуговувала місіс Батлер і обом її дочкам, здавалося Ейлін дещо незвичним, але нітрохи не прикрим. У неї, власне, не було відчуття, що вона назавжди позбулася всіх звичних

умов життя, і тому вона намагалася влаштуватися якомога затишніше. Меймі Келліген і її мати дивилися на Ейлін з боязким обожнюванням, що теж нагадувало їй атмосферу, в якій вона звикла жити.

46

Тим часом сім’я Батлерів зібралася за обіднім столом. Місіс Батлер, сповнена милосердя, сиділа на місці господині. Її сиве волосся, зачесане назад, залишало відкритим гладенький, лискучий лоб. Вона була одягнена в темно-сіру сукню, оздоблену стрічками, у сіру й білу смужку, які добре відтіняли її жваве, свіже обличчя. (Ейлін обрала фасон цієї сукні та простежила за тим, щоб вона була добре пошита.) Нора у світло-зеленій сукні із червоним оксамитовим комірцем і рукавчиками виглядала чарівно. Вона була молода, стрункa і весела. Від її очей, рум’янцю і волосся віяло свіжістю і здоров’ям. Вона крутила в руках низку коралів, яку щойно подарувала їй мати.

— Поглянь, Келеме! — звернулася вона до брата, який сидів навпроти неї й легенько вистукував ножем по столу. — Правда, гарні? Це мама мені подарувала!

— Мама тебе занадто балує. Я б на її місці подарував тобі... вгадай що?

— Ну, що?

Келем хитро подивився на сестру. Нора у відповідь скорчила йому гримаску. У цю хвилину ввійшов Оуен і сів на своє місце. Місіс Батлер помітила гримасу дочки.

— Ось постривай, брат ще розсердиться на тебе за такі витівки, — сказала вона.

— Ну й день видався нині! — стомлено промовив Оуен, розгортаючи серветку. — Роботи було — хоч греблю гати!

— Що, якісь неприємності? — співчутливо запитала мати.

— Ні, мамо, нічого особливого. Просто безліч різних турбот!

— А ти поїж як слід, і тобі відразу стане краще, — лагідно сказала місіс Батлер. — Томсон (продавець зелені й овочів Батлерам) надіслав нам свіжі боби. Обов’язково скуштуй.

— Ну, звичайно, Оуене! — засміявся Келем, — боби все владнають. Матуся вже знайде вихід.

— Боби просто чудові — повір мені на слово, — відповіла місіс Батлер, не помічаючи його глузливості.

— Ніхто й не сумнівається, мамо, — сказав Келем, — це найкраща їжа для мозку. Не завадило б нам нагодувати ними й Нору!

— Ти, розумнику, сам їх поїв би! Щось ти дуже розвеселився. Не інакше, як на побачення збираєшся!

— Вгадала! Мудрагелька… Побачення, і не з одною, а одразу з п’ятьма або шістьма. Витрачу десять хвилин на кожну. Я б і тобі призначив побачення, як би ти була трішки привабливішою.

— Тобі довелося б довго чекати, — пирхнула Нора. — Я б не дуже до тебе поспішала. Кепські були б мої справи, якби я не знайшла нікого кращого за тебе.

— Такого, як я, ти хочеш сказати? — виправив її Келем.

— Дітки, дітки! — зі своїм звичайним спокоєм перервала їх місіс Батлер, водночас шукаючи очима старого слугу Джона. — Ще трішки, і ви посваритеся. Досить. А ось і батько. А де ж Ейлін?

Батлер увійшов своєю важкою ходою і сів за стіл.

Слуга Джон з’явився з тацею, на якій серед інших страв були боби, і місіс Батлер звеліла йому відправити кого-небудь за Ейлін.

— Дуже холодно… — зауважив Батлер, щоб почати розмову, і подивився на порожній стілець старшої дочки. Зараз увійде вона, його улюбленица, причина всіх його хвилювань! В останні два місяці він поводився з нею дуже обережно, по можливості уникаючи в її присутності навіть згадки про Ковпервуда.

— Так, на вулиці холодно! — підтвердив Келем. — Незабаром прийде справжнісінька зима.

Джон став за старшинством розкладати страви; усі вже наповнили свої тарілки, а Ейлін все не було.

— Подивіться-но, Джоне, де Ейлін, — сказала здивована місіс Батлер. — Бо їжа зовсім прохолоне.

Джон пішов і повернувся зі звісткою, що міс Батлер немає в її кімнаті.

— Не розумію, куди вона зникла? — здивовано зауважила місіс Батлер. — Ну, нехай собі як знає. Захоче їсти — сама прийде. Вона знає, що вже час.

Почали розмовляти про новий водогін, про будівництво ратуші, яке вже наближалося до завершення, про різні знегоди, що спіткали Ковпервуда, і загальний стан фондової біржі, про нові золоті копальні в Аризоні, про запланований у найближчий вівторок від’їзд місіс

Молленгауер із дочками до Європи (при цьому Нора і Келем відразу пожвавішали) і, нарешті, про різдвяний благодійний бал.

— Ейлін уже, напевно, його не пропустить, — зауважила місіс Батлер.

— Я теж піду! — вигукнула Нора.

— Із ким же, дозвольте запитати? — втрутився Келем.

— А це вже моя справа! — відрубала сестра.

Після обіду місіс Батлер неквапно попрямувала в кімнату Ейлін, щоб дізнатися, чому вона не вийшла до столу. Батлер пішов до себе, гадаючи, що добре було б поділитися з дружиною своїми тривогами. Не встиг він сісти за стіл і запалити світло, як на очі йому втрапив лист. Він одразу впізнав почерк Ейлін. Що це може означати, навіщо їй писати йому? Важке передчуття охопило його; він повільно відкрив конверт і, узявши окуляри, почав напружено читати.

Отже, Ейлін таки пішла… Старий вдивлявся в кожне слово, і йому здавалося, що всі слова викарбувані вогняними літерами. Вона пише, що пішла не до Ковпервуда. Однак, швидше за все, він утік із Філадельфії, прихопивши її з собою. Це стало останньою краплею й без того в переповненій чаші. Це кінець. Ейлін звабили і вивезли з дому — куди, назустріч якій долі? І все-таки Батлеру не вірилося, що Ковпервуд підштовхнув її на цей вчинок. Занадто це було ризиковано: така історія могла згубно позначитися не лише на Батлерах, але й на його власній родині. Газети одразу про все дізнаються.

Він устав, зіжмакавши в руці лист. У цей час рипнули двері. До кабінету ввійшла дружина. Батлер миттєво опанував себе й засунув лист у кишеню.

— Ейлін немає в її кімнаті, — здивовано сказала місіс Батлер. — Вона не говорила тобі, що збирається кудись іти?

— Ні, — чесно відповів він, думаючи про те, чи казати дружині правду.

— Дивно… — зауважила місіс Батлер сумніваючись. — Мабуть, їй потрібно щось купити. Однак чому вона нікому про це не сказала?

Батлер не наважувався видавати свої почуття.

— Вона повернеться, — відповів він лише для того, щоб виграти час.

Необхідність прикидатися не давала йому спокою. Місіс Батлер пішла, і він зачинив за нею двері. Потім знову дістав лист і перечитав

його. Дочка збожеволіла! Вона вчинила дико, потворно, безглуздо! Куди вона могла піти, якщо не до Ковпервуда? Уся історія й без того була на межі скандалу, а тепер його не уникнути. Залишалося лише одне. Ковпервуд, якщо він ще у Філадельфії, звичайно, знає, де вона. Необхідно негайно їхати до нього, погрожувати, хитрувати, а якщо потрібно — то й убити його! Ейлін повинна повернутися додому! Нехай уже не їде в Європу, але вона зобов'язана повернутися додому та пристойно поводитися до того часу, доки Ковпервуд не зможе з нею одружитися. На більше зараз сподіватися годі. Нехай чекає, можливо, прийде день, коли він, її батько, змусить себе примиритися з її шаленим наміром. Жахлива думка! Учинок Ейлін вб'є матір, збезчестить сестру. Батлер устав, зняв із вішака капелюха, одягнув пальто і вийшов.

У Ковпервудів його провели до передпокою. Сам господар у цей час був нагорі, у своєму кабінеті, зайнятий переглядом якихось паперів. Як тільки йому доповіли про Батлера, він швидко спустився вниз. Цікаво, що повідомлення про прихід Батлера, як і слід було очікувати, не позбавило його звичайного самоконтролю. Отже, Батлер тут! Це, звісно, означає, що Ейлін пішла з дому. Нині їм доведеться помірятися силами; подивимося, хто виявиться сильніший духом. Ковпервуд вважав, що за розумовими здібностями, світським тактом і у всіх інших відношеннях він найсильніший. Його духовне «я», те, що ми називаємо життєвим началом, було загартоване, як сталь. Він пригадав, що хоч і говорив батькові та дружині про старання лідерів республіканської партії, у тому числі Батлера, зробити його жертвою, ніхто все ж не вважає старого підрядника запеклим ворогом сім'ї Ковпервудів, і тому потрібно дотримуватися ввічливості. Ковпервуд був би дуже задоволений, якби йому вдалося пом'якшити старого й мирно поговорити з ним про те, що сталося. Питання про Ейлін має бути вирішене негайно — раз і назавжди. Із цією думкою він увійшов до кімнати, де на нього очікував Батлер.

Дізнавшись, що Ковпервуд удома й зараз до нього вийде, старий Батлер твердо вирішив, що їхня зустріч повинна бути короткою, але вирішальною. Він ледь здригнувся, коли почув кроки Ковпервуда — легкі й швидкі (утім, як завжди).

— Добрий вечір, містере Батлер! — люб'язно привітав його господар, підходячи і простягаючи йому руку. — Чим можу бути

корисним?

— Насамперед приберіть ось це, — непривітно відповів Батлер, вказуючи йому на руку. — Мені це непотрібно. Я прийшов поговорити з вами про мою дочку й хочу, щоб ви мені відверто відповіли: де вона?

— Ви запитуєте про Ейлін? — пильно дивлячись на нього спокійним і врівноваженим поглядом, запитав Ковпервуд (власне, лише для того, щоб виграти час і обдумати свої подальші слова). — Що ж я можу сказати вам про неї?

— Ви можете сказати, де вона. І можете змусити її повернутися додому, де їй і потрібно бути. Зла доля привела вас у мій будинок, але я не для того прийшов сюди, щоб сперечатися з вами. Ви скажете мені, де знаходиться моя дочка, і надалі залишите її в спокої, а не то я...

Старий стиснув кулаки, груди його здіймалися від насилу стримуваної люті.

— Я раджу вам бути розумним і не доводити мене до крайнощів, чуєте? — додав він, помовчавши трохи й опанувавши себе. — Я не хочу мати з вами нічого спільного. Мені потрібна моя дочка!

— Вислухайте мене, містере Батлер, — спокійно промовив Ковпервуд, для якого ця сцена лише підтвердила думку про свою перевагу над супротивником і принесла справжнє задоволення. — Якщо дозволите, я буду з вами відвертий. Можливо, я знаю, де ваша дочка, а можливо, й ні. Може, я скажу вам це, а може, й ні. Крім того, вона може цього не захотіти. Проте якщо ви не будете зі мною ввічливим, то взагалі безглуздо продовжувати цю розмову. Ви можете чинити, як вам завгодно. Чи не підніметеся ви до мене в кабінет? Там нам буде зручніше.

Батлер, не тямлячись від люті, дивився на людину, для якоїсь він колись був покровителем. За все своє довге життя він не зустрічав такого хижака — красномовного, хитрого, сильного й безстрашного. З’явившись до Батлера в овечій шкурі, він перетворився на вовка. Перебування у в’язниці анітрохи не приборкало його.

— Я не піду у ваш кабінет! — уперто заперечив Батлер. — І вам не вдасться утекти з Ейлін із Філадельфії, якщо ви саме на це розраховуєте. Я про це подбаю! Вам, я бачу, здається, що сила на вашому боці, і ви думаєте цим скористатися. Нічого у вас не вийде! Вам мало того, що з’явилися до мене жебраком, просили допомогти, і я зробив для вас все, що міг! Так вам потрібно ще й викрасти мою

дочку! Якби не її мати, сестра та ще й брати — порядна молодь, чийого нігтя ви не варті, — я б, не сходячи з місця, проломив би вам голову! Звабити молоду чесну дівчину, зробити з неї шльондру! І так чинить одружений чоловік! Дякуйте Богові, що це я розмовляю тут із вами, а не один із моїх синів — тоді б вас уже не було серед живих!

Старий задихався від безсилої люті.

— Шкода, містере Батлер, — так само спокійно відповів Ковпервуд. — Я хотів багато чого пояснити вам, але ви самі змушуєте мене мовчати. Я не планую ані втікати з вашою дочкою, ані взагалі виїжджати з Філадельфії. Ви добре знаєте мене, як і те, що це на мене не схоже: мої фінансові інтереси занадто значні. Ми з вами ділові люди. Нам варто було б обговорити це питання та прийти до якоїсь згоди. Я планував поїхати до вас і порозумітися, але не був упевнений, що ви захочете мене вислухати. Тепер, якщо вже ви прийшли до мене, нам тим більше потрібно було б поговорити. Якщо ви виявите бажання піднятися до мене нагору — я до ваших послуг, в іншому разі — вибачайте. Отже?

Батлер зрозумів, що перевага на боці Ковпервуда. Нічого не вдієш — доведеться підніматися нагору! Інакше він, звичайно, не отримає потрібної інформації.

— Ну, гаразд, — буркнув знехотя він.

Ковпервуд люб'язно пропустив його вперед і, зайшовши до кабінету, зачинив двері.

— Нам потрібно обговорити цю справу і дійти згоди, — повторив він. — Я не така погана людина, як ви вважаєте, хоча знаю, що у вас є всі підстави кепсько думати про мене.

Батлер продовжував розгнівано дивитися.

— Я кохаю вашу дочку, і вона мене кохає. Вам незрозуміло, як я маю зухвальство говорити подібні слова, будучи одруженим чоловіком, але запевняю вас — це правда. Я нещасливий у шлюбі. Я мав намір домовитися з дружиною, отримати від неї розлучення й одружитися з Ейлін. Усі карти сплутала ця паніка. Мої наміри чесні. Звинувачувати потрібно не мене, а обставини, що так невдало склалися місяців два тому. Я вів себе не зовсім скромно, але ж я людина! Ваша дочка не скаржиться на це, вона все розуміє.

При згадці про доньку Батлер збагровів від сорому і гніву, але одразу ж опанував себе.

— І ви вважаєте: якщо вона не скаржиться, це означає, що усе гаразд? — саркастично спитав він.

— На мою думку — так, на вашу — ні. У вас, містере Батлер, свій погляд на речі, у мене — свій.

— Ще б пак! — вигукнув Батлер. — Тут ви маєте рацію!

— Проте це аж ніяк не доводить, — продовжував Ковпервуд, — моєї або вашої правоти. Як на мене, мета в цьому випадку виправдовує засоби. А моя мета — одружитися з Ейлін. І я це зроблю, якщо тільки мені вдасться видряпатися з фінансової скрути. Звісно, і я, і Ейлін воліли б одружитися, маючи ваше благословення, але якщо це неможливо — що ж.

Ковпервуд вважав, що такі міркування якщо і не заспокоять старого підрядника, то все ж змусять його звернутися до своєї життєвої мудрості. Без планів на майбутнє одруження нинішньому стану Ейлін не позаздриш. Нехай він, Ковпервуд, в очах суспільства — засуджений за розтрату, але ж це ще нічого не доводить. Він доб'ється свободи і виправдання, напевно доб'ється, і Ейлін ще почуватиметься щасливою вийти за нього заміж. Розмірковуючи так, Ковпервуд не звертав уваги на релігійні й моральні упередження Батлера.

— Наскільки мені відомо, — закінчив він, — ви останнім часом робили все, що від вас залежало, щоб зіштовхнути мене у прірву (вочевидь, через Ейлін), але цим лише загальмували здійснення мого наміру.

— А ви хочете, щоб я допомагав вам, так? — із неймовірним презирством, але стримано промовив Батлер.

— Я хочу одружитися з Ейлін, — ще раз підкреслив Ковпервуд. — І вона хоче стати моєю дружиною. За обставин, що склалися, як ви розумієте, вам сперечатися зайве, що б ви про це не думали. Тим часом ви продовжуєте мене переслідувати та перешкоджаєте виконати мій обов'язок.

— Ви — негідник, — відповів Батлер, розуміючи, на що натякає Ковпервуд. — Я вас вважаю шахраєм і не хотів би, щоб хтось із моїх дітей зв'язався з вами. Я не заперечую (якщо вже так склалося), що якби ви були вільною людиною, найкращим виходом для Ейлін було б заміжжя з вами. Це єдиний порядний крок, який ви могли б зробити, якби цього прагнули, але в цьому я дуже сумніваюся. Проте зараз усі ці розмови нічого не варті. Навіщо вам потрібно, аби вона десь

переховувалася? Одружитися з нею ви не можете. Розлучення ви не отримаєте. У вас і так чимало клопотів з усіма вашими позовами, загрозою тюремного ув'язнення. Ейлін для вас нині — лише зайві витрати, а грошенята вам ще ой як знадобляться для іншого! Навіщо ви забираєте її з порядної родини та ставите в таке становище, що вам самому буде потім соромно з нею одружуватися, якщо це станеться? Якби у вас була б хоч крапля поваги до себе самого і того почуття, яке ви називаєте коханням, ви б залишили її в батьківському домі, де вона прожила б життя, гідне порядної жінки.

Зарубайте собі на носі: вам до неї — як до зірки, попри те, що ви з нею зробили! Якби у вас була хоч крапля порядності, ви не змусили б її зганьбити сім'ю й розбити серце старої матері. Яка вам з цього користь? До чого це, по-вашому, призведе? Боже праведний, якби у вас була хоч крапля розуму, ви б це й самі зрозуміли! Ви не полегшуєте своє становище — лише погіршуєте! Та й Ейлін згодом вам за це не подякує!

Батлер замовк, дивуючись, що дозволив втягнути себе в таку розмову. Він так зневажав цю людину, що намагався не дивитися йому в очі, але його батьківським обов'язком було будь-що повернути Ейлін додому. А Ковпервуд, навпаки, дивився на нього так, ніби уважно вслухався у слова співрозмовника.

— Правда в тому, містере Батлер, — промовив він, — що я зовсім не хотів, аби Ейлін ішла з дому. І якщо ви коли-небудь самі запитаєте її — вона це вам підтвердить. Я доклав усіх зусиль, щоб відмовити її від цього вчинку, але оскільки вона наполягала — мені залишалося лише подбати про те, щоб де б їй не довелося жити — вона була добре влаштована. Ейлін ображена, що ви за нею стежили. А ваша вимога, щоб вона кудись поїхала всупереч своїй волі, і стала головною причиною втечі з дому. Ще раз запевняю вас: я цього не хотів. Ви, напевно, забуваєте, містере Батлер, що Ейлін — доросла жінка, і в неї є свобода дій. Ви вважаєте, що я завдаю їй шкоди, керуючи її діями. Насправді я кохаю її ось уже три чи навіть чотири роки. І якщо ви розумієте, що це таке, то знаєте, що кохання не завжди рівнозначне владі. І я анітрохи не згрішу, сказавши, що Ейлін впливає на мене не менше, ніж я на неї. Я кохаю її — у цьому й вся біда. Ви прийшли до мене і вимагаєте, щоб я повернув вам дочку. А я не переконаний, що можу це зробити. Я не впевнений, що вона дослухається до мене.

Більше того — моє прохання може образити її, Ейлін може подумати, що я розлюбив її. А мені дуже не хочеться, щоб вона так думала. Як я вже вам говорив, вона дуже вражена вашим вчинком щодо неї й тим, що ви змушуєте її виїхати із Філадельфії. Її повернення більше залежить від вас, ніж від мене. Я міг би сказати вам, де вона, але я ще не впевнений, чи правильно вчиню, зробивши це. У будь-якому разі, я розповім вам про її місцеперебування не раніше, ніж знатиму, як ви маєте намір повестися щодо Ейлін і всієї цієї справи.

Він закінчив, продовжуючи незворушно дивитися на старого підрядника, який також не зводив із нього безжального погляду.

— Про яку це справу ви говорите? — запитав Батлер, мимоволі зацікавившись таким несподіваним поворотом розмови.

Тепер він сам, усупереч своїй волі, почав трохи інакше дивитися на всю цю історію. Багато що уявлялося йому по-іншому. Ковпервуд, мабуть, говорить щиро. Може, всі його обіцянки брехливі, але також можливо, що він любить Ейлін і справді має намір згодом домогтися розлучення й одружитися з нею. Проте розлучення суперечить настановам католицької церкви, яку Батлер дуже шанував. Відповідно до Божих і людських законів, Ковпервуд не має права покинути дружину, дітей і пов’язати своє життя з іншою жінкою, навіть з Ейлін, навіть в ім’я її порятунку. Суспільство визнало б це справжнім злочином, що лише доводить, який насправді негідник Ковпервуд. Однак, з іншого боку, — він не католик, і думка Батлера для нього не обов’язкова, а крім того (і це найгірше), Ейлін остаточно скомпрометована (частково, звичайно, причиною є її нестримна пристрасть). Тепер не так просто вселити їй інші погляди та змусити її пристойно поводитися; усі ці «за» і «проти» потрібно ще як слід обміркувати. Батлер знав, що в душі ніколи не змириться з таким заміжжям Ейлін (звісно, ні, він не може порушити заповіді церкви), але в нього не забракло розуму дослухатися до слів Ковпервуда. До того ж він прагнув повернути Ейлін і розумів, що тепер своє майбутнє вона вирішуватиме самостійно.

— Адже йдеться, власне, про незначне прохання, — продовжував Ковпервуд. — Будь ласка, відмовтеся від наміру змусити Ейлін поїхати з Філадельфії та припиніть різні інтриги проти мене. — При цих словах він крадькома посміхнувся. Він усе ще не втрачав надії пом’якшити Батлера своєю великодушною поведінкою. — Я, звичайно,

не можу змусити вас діяти проти вашої волі. І заговорив я про це, містере Батлер, лише тому, що, якби не ваш гнів через Ейлін, я впевнений, ви так би не опиралися мені. Мені відомо, що ви отримали анонімного листа і того ж дня почали вимагати в мене свій внесок. Після цього я з різних джерел дізнався, що ви дуже налаштовані проти мене — я можу про це лише шкодувати. Я не винен у розтраті шістдесяти тисяч доларів, і вам це відомо. Я нічого не замишляв лихого. Я не передбачав банкрутства, коли скористався для власних потреб цими сертифікатами, і якби від мене водночас не вимагали покриття ряду інших позик, я продовжував би свою справу до кінця місяця, й до першого числа, як завжди, здав би сертифікати до амортизаційного фонду. Я дуже цінував ваше ставлення до мене, і мені боляче було його втратити. Ось і все, що я хотів вам сказати.

Батлер дивився на Ковпервуда задумливим, допитливим поглядом. У цій людині, думав він, є хороші якості, але як багато в ньому неусвідомлених злих намірів. Батлер добре знав і про те, як Ковпервуд отримав чек, і безліч інших подробиць цієї справи. А зараз Ковпервуд викручувався в'юном так само, як і того вечора, після звістки про пожежу. Ні, він лише хитрий, меркантильний і безсердечний.

— Я не буду давати вам жодних обіцянок, — заявив Батлер. — Скажіть мені, де моя донька, і я обміркую це питання. Після всього, що сталося, у вас немає підстав розраховувати на мене, на жодні послуги ви з мого боку очікувати не можете. Однак я все-таки подумаю.

— Це мене цілком задовольняє, — відповів Ковпервуд. — На більше я не маю права розраховувати. Проте поговоримо про Ейлін. Ви продовжуєте наполягати на її від'їзді з Філадельфії?

— Ні, якщо вона повернеться додому та поводитиме себе пристойно. Проте усьому, що між вами було, необхідно покласти край. Ейлін знеславлює сім'ю і губить свою душу. Так можна сказати і про вас. Коли ви будете вільною людиною — ми зустрінемося й поспілкуємося. Більше я нічого не обіцяю.

Ковпервуд, задоволений уже тим, що залагодив справу на користь Ейлін (хоча для себе нічого й не домігся), вирішив, що їй потрібно якомога швидше повернутися додому. Хто знає, яким буде результат його апеляції до верховного суду. Клопотання про перегляд справи, подане через «сумніви у правильності вироку», може бути відхилене, і

в такому разі він знову опиниться у в’язниці. Якщо йому судилося сісти за ґрати, Ейлін буде краще, спокійніше серед рідних. У найближчі два місяці до рішення верховного суду він не обереться клопотів. А потім він все одно продовжуватиме боротьбу — що б із ним не сталося.

Під час цих переговорів Ковпервуд постійно думав про те, як йому здійснити своє компромісне рішення: не образити Ейлін порадою повернутися до батька. Він знав, що вона не відмовиться від зустрічей із ним, та й сам хотів цього. Якщо він не знайде досить вагомих аргументів, що виправдовують в очах Ейлін те, що він виказав Батлеру її місцеперебування, це буде виглядати як зрада із його боку. Ні, перш ніж зробити це, потрібно вигадати якусь версію, прийнятну для Ейлін.

Ковпервуд знав, що довго вдовольнятися своїм теперішнім життям вона не зможе. Її втеча викликана почасти ворожим ставленням Батлера до нього, а частково — наміром старого примусити її поїхати з Філадельфії й розв’язатися з ним. Правда, тепер дещо змінилося. Батлер, що б він не говорив, уже більше не був уособленням караючої Немезіди. Він пом’якшав, прагнув знайти лише свою дочку й готовий був її пробачити. Він зазнав поразки, був побитий у ним же запланованій грі, і Ковпервуд чітко бачив це в його погляді. Потрібно віч-на-віч поговорити з Ейлін і пояснити становище, у якому всі опинилися. Йому, напевно, вдасться її переконати, що зараз у їхніх спільних інтересах — закінчити справу миром. Батлера потрібно змусити почекати де-небудь, хоча б тут, поки він, Френк, з’їздить і поговорить з Ейлін. Вислухавши його, вона, цілком імовірно, не стане з ним сперечатися.

— Найкраще буде, — сказав Ковпервуд після нетривалого мовчання, — якщо я через два-три дні зустрінуся з Ейлін і запитаю, які вона має наміри. Я переповім їй нашу розмову, і якщо вона захоче — то повернеться додому.

— Через два-три дні! — розлючено вигукнув Батлер. — На біса мені це потрібно! Вона нині ж повинна повернутися! Мати ще не знає, що вона втекла. Зараз же, чуєте? Я негайно поїду за нею!

— Ні, із цього нічого не вийде, — заперечив Ковпервуд. — Їхати потрібно мені. Якщо буде ваша ласка почекати тут — я поїду, переговорю з нею й негайно ж вам про все повідомлю.

— Гаразд, — пробурмотів Батлер, який походжав кімнатою, заклавши руки за спину. — Проте, заради Бога, покваптеся! Не можна втрачати ні хвилини.

Він думав про місіс Батлер. Ковпервуд покликав слугу, звелів йому розпорядитися щодо екіпажу, наказав нікого не впускати до кабінету і поспіхом пішов униз, надавши Батлеру можливість крокувати цією ненависною для нього кімнатою.

47

Хоча Ковпервуд приїхав до Келлігенів близько одинадцятої, Ейлін ще не лягала спати. Вона сиділа нагорі в спальні і ділилася з Меймі й місіс Келліген враженнями від подій світського життя. Аж тут зненацька пролунав дзвінок. Місіс Келліген спустилася вниз і відчинила двері.

— Якщо я не помиляюся, міс Батлер тут? — поцікавився Ковпервуд. — Будьте ласкаві передати їй, що до неї приїхали з дорученням від її батька.

Незважаючи на суворий наказ Ейлін про те, що нікому, навіть членам сім'ї Батлерів, не розповідали про її місцеперебування, упевнений тон Ковпервуда і згадка імені Батлера збентежили місіс Келліген.

— Зачекайте хвилинку, — відповіла вона. — Я піду дізнаюся.

Вона повернулася до сходів, а Ковпервуд швидко ввійшов до передпокою, маючи вигляд вельми задоволеної людини, якій вдалося знайти ту особу, до якої він мав доручення.

— Перекажіть, будь ласка, міс Батлер, що я затримаю її ненадовго, — крикнув він услід місіс Келліген, яка піднімалася сходами, сподіваючись, що Ейлін почує його.

І справді, вона негайно ж спустилася вниз. Ейлін здивувалася, що Френк з'явився так швидко, і з властивою їй самовпевненістю вирішила, що вдома всі дуже хвилюються. Вона дуже засмутилася б, якби це було неправдою.

Мати і дочка Келліген дуже хотіли дізнатися, про що вони говоритимуть, але Ковпервуд був обережний. Ледве Ейлін спустилася вниз, він застережливо приклав палець до губ і промовив:

— Ви міс Батлер, чи не так?

— Так, це я, — стримуючи посмішку, відповіла Ейлін. Як їй хотілося поцілувати його! — Що трапилося, коханий? — тихо запитала вона.

— Боюся, дівчинко, що тобі доведеться повернутися додому, — прошепотів він, — інакше здійметься неймовірна метушня. Твоя мати, напевно, ще нічого не знає, а батько сидить зараз у мене в кабінеті й

очікує на тебе. Якщо ти погодишся повернутися, то допоможеш мені уникнути проблем. Я тобі зараз поясню...

Він переповів їй всю розмову з Батлером і свою думку з цього приводу. Ейлін декілька разів змінювалася на обличчі при згадці тих чи інших подробиць. Однак переконана ясністю його аргументів і його запевненнями, що вони зустрічатимуться, як і раніше, вона поступилася. Хай там як, а капітуляція батька означала для неї неабияку перемогу. Вона відразу ж попрощалася з місіс Келліген і Меймі, з іронічною посмішкою сказала їм, що вдома ніяк не можуть обійтися без неї, додавши, що речі забере іншим разом, і з Ковпервудом доїхала до дверей його будинку. Він запропонував їй зачекати в екіпажі, а сам пішов сповістити її батька.

— Ну? — запитав Батлер, швидко повернувшись на скрип дверей і не побачивши Ейлін.

— Вона очікує на вас унизу в моєму екіпажі, — пояснив Ковпервуд. — Можливо, ви скористаєтеся ним, щоб доїхати додому? Потім за ним приїде кучер.

— Ні, не треба! Ми підемо пішки.

Ковпервуд звелів слузі йти до екіпажа, а Батлер, важко ступаючи, попрямував до дверей.

Він чудово розумів, що Ковпервуд повністю підпорядкував собі його дочку і, схоже, надовго. Єдине, що залишалося йому тепер — це утримувати її вдома, сподіваючись, що вплив сім'ї змусить її схаменутися. Розмовляючи з нею дорогою додому, він ретельно добирав слова, боявся знову образити дочку. Сперечатися з нею зараз було безглуздо.

— Ти могла б ще раз поговорити зі мною, Ейлін, перш ніж піти з дому, — сказав він. — Не можу навіть уявити собі, що було би з матір'ю, якби вона дізналася про це. Однак вона ні про що не здогадується. Тобі доведеться сказати, що ти залишилася обідати в когось зі знайомих.

— Я була у Келлігенів, — відповіла Ейлін. — Це дуже просто. Мама анітрохи не здивується.

— У мене дуже важко на душі, Ейлін! Проте я хочу сподіватися, що ти схаменешся й надалі не будеш мене так засмучувати. Більше я зараз нічого не скажу.

Ейлін повернулася до себе в кімнату тріумфуючи, і в будинку Батлерів усе начебто стало на свої місця. Однак було б помилково думати, ніби поразка Батлера суттєво змінила його враження про Ковпервуда.

За ці два місяці, які залишалися у розпорядженні Ковпервуда з дня виходу із в'язниці і до розгляду апеляції, він щосили намагався уладнати свої справи, які зазнали нищівного краху. Він почав працювати так наполегливо, ніби нічого не трапилося. Але тепер, після винесення йому обвинувального вироку, шанси на успіх були незначними. Ґрунтуючись на тому, що під час оголошення банкрутства йому вдалося захистити інтереси найбільших кредиторів, Ковпервуд сподівався, що коли він опиниться на волі, йому знову охоче відкриють кредит ті фінансові установи, чия допомога могла бути найефективнішою, як-от: «Кук і Ко», «Кларк і Ко», «Дрексел і Ко» і Джирардський національний банк (звісно, за умов, що його репутація через вирок не надто постраждає). Ковпервуд був непереборним оптимістом, тому не врахував, яке гнітюче враження справить цей вирок — справедливий чи несправедливий — навіть на відданих його прихильників.

Спільники Ковпервуда у фінансовому світі тепер були переконані, що він іде на дно. Якийсь учений-фінансист одного разу прохопився, що на світі немає нічого більш чутливого, ніж гроші, і ця чутливість якоюсь мірою передалася самим фінансистам, які постійно мають справу з грішми. Чи варто допомагати людині, яка, можливо, на декілька років сяде до в'язниці? От якщо він програє справу у верховному суді й не уникне покарання, тоді потрібно що-небудь зробити для нього (наприклад, поклопотатися перед губернатором). Але до того часу аж два місяці, і, можливо, усе ще обійдеться.

Тому, коли Ковпервуд звертався з проханнями відновити кредит або прийняти до розгляду розроблений план відновлення своєї справи, то незмінно натрапляв на ввічливі, але ухильні відповіді. Подумаємо, подивимося, існують деякі перешкоди... І так далі, і тому подібне — нескінченні відмовки людей, які не хочуть себе обтяжувати. Усі ці дні Ковпервуд, зазвичай, бадьорий і підтягнутий, ходив по різних банках і конторах, люб'язно вітаючись зі старими знайомими й на запитання відповідав, що все ще має сподівання на краще, і що справи його йдуть непогано. Попри те, що йому не вірили, це його мало турбувало. Він

прагнув переконати лише тих, хто справді міг би йому допомогти; цій меті він віддавав усі свої сили й нічим іншим не цікавився.

— А, доброго дня, Френку! — зустріли Ковпервуда знайомі. — Як справи?

— Непогано! Дуже непогано! — жваво відказував той. — Навіть добре!

І, не вдаючись до зайвих подробиць, пояснював, як він діє. Інколи йому вдавалося передати свій оптимізм тим, хто знав його та співчутливо до нього ставився, але більшість не проявляла до його долі ані найменшої зацікавленості.

У ці ж дні Ковпервуд і Стеджер часто ходили по судах, адже Ковпервуда раз у раз викликали через різні позови, пов’язані з його банкрутством. Це був важкий час, але він не зламався. Він вирішив залишитися у Філадельфії й боротися до кінця, щоб повернути собі ім’я, яке він мав до пожежі, виправдатися в очах суспільства. Він був переконаний, що досягне свого, якщо не втрапить до в’язниці. Але навіть і в цьому випадку таким сильним був його природний оптимізм, що він сподівався досягти мети, вийшовши на волю. (Щоправда, у Філадельфії годі було сподіватися на те, щоб відновити свою репутацію.)

Головними протиборчими силами були невгамовна ворожнеча Батлера та підступи міських верховодів. Якимось чином (хоча ніхто не міг би з точністю сказати, звідки це пішло) у політичних колах склалася думка, що молодий фінансист і колишній міський скарбник програють справу та врешті-решт потраплять до в’язниці. Стінер, який на початку справи збирався визнати себе винним і покірно нести покарання, піддався на вмовляння друзів, які переконали його заперечувати провину і для поясненнях своїх дій посилатися на давно існуючу традицію; інакше, твердили вони, у нього не залишається жодної надії на виправдання. Він так і зробив, але все-таки був засуджений. Потім, для пристойності, було складено апеляційну скаргу, і його справа нині перебувала у верховному суді штату.

Крім того, із легкої руки жіночки, яка свого часу написала анонімку Батлеру та дружині Френка, — почалися перешіптування про те, що дочка Батлера Ейлін і Ковпервуд — коханці. Згадувався якийсь будинок на Десятій вулиці, який Ковпервуд нібито наймав для неї. Годі й дивуватися, що Батлер такий мстивий. Цей факт багато чого

пояснював. Унаслідок цього в ділових і фінансових колах симпатії стали схилятися на бік супротивників Ковпервуда. Кому тільки невідомо, що на початку своєї кар'єри Ковпервуд користувався прихильністю Батлера? Нічого не скажеш, гарна подяка! Найстаріші та найстійкіші з його прихильників і ті докірливо похитували головою. Це означало, що Ковпервуд і тут керувався принципом: «Насамперед — мої бажання», яким незмінно визначалася його поведінка. Звісно, він — людина сильна та справді видатна. Ніколи ще Третя вулиця не знала такого зухвалого, підприємливого, сміливого в ділових задумах і в той же час обережного фінансиста. Проте хіба надмірна зухвалість і пихатість не можуть прогнівити Немезиду? Вона, як і смерть, охоче обирає чергову мішень. Зрозуміло, Ковпервуду не слід було спокушати дочку Батлера. І вже, звичайно, він не повинен був так безцеремонно брати цей чек, особливо після скандалу зі Стінером. Занадто вже він зухвалий! І дуже сумнівно, щоби з таким минулим йому знову вдалося повернути попередню репутацію! Найближчі банкіри та підприємці були скептично настроєні щодо цього.

Що ж стосується Ковпервуда, то його девіз «Насамперед — мої бажання», а також його любов до краси й до жінок залишалися незмінними, і в цьому відношенні він був, як і раніше, нестримним і легковажним. Навіть нині привабливість і чарівність такої дівчини, як Ейлін Батлер, були для нього чимось більшим, ніж доброзичливість п'ятдесяти мільйонів людей (якщо, звичайно, він міг обійтися без цієї доброзичливості). До чиказької пожежі та паніки його зірка сходила так стрімко, що в круговерті успіхів і досягнень він не мав часу задуматися над ставленням суспільства до його вчинків. Молодість і радість буття кипіли в його крові. Він був молодий і сповнений життєвих сил, як весняна трава. Життя здавалося йому приємним, немов квітучий весняний вечір, і жодні сумніви не бентежили його душу. Після поразки, коли розум мав підказати потребу хоч на деякий час відмовитися від Ейлін, він і не подумав так зробити. Вона була для нього уособленням неповторних днів його недавнього минулого. Ейлін була ланкою між минулим і переможним майбутнім, про яке він постійно мріяв.

Щоправда, тепер Ковпервуда турбувала думка, що коли його ув'язнять або офіційно визнають банкрутом, він втратить місце на фондовій біржі, і тоді у Філадельфії для нього на певний час або навіть

назавжди буде закрита дорога до добробуту. Тепер на місце на біржі наклали арешт як на частину його активу, і цим припинили його біржову діяльність. Едвард і Джозеф — мало не єдині посередники, яких вдалося зберегти — нишком і дріб'язково продовжували працювати за нього на біржі; інші біржовики, звичайно, бачили у братах Ковпервуда його агентів, і якби вони почали поширювати чутки, ніби діють самостійно, це лише змусило б Третю вулицю запідозрити, що Ковпервуд замислив якийсь хитрий маневр, навряд чи вигідний його кредиторам і, уже напевне протизаконний. Однак усіма правдами і неправдами, а на біржі йому необхідно було залишитися якщо не явно, то таємно. І його швидкий, винахідливий розум відразу ж знайшов вихід: потрібно за винагороду підшукати собі фіктивного компаньйона серед людей, що вже зарекомендували себе на біржі (який фактично буде підставною особою, пішаком у його руках). Недовго думаючи, Ковпервуд зупинив вибір на людині, яка мала непоказний бізнес, але чесній і до нього прихильній. Це був такий собі Стівен Вінгейт — дрібний маклер, власник невеликої контори на Третій вулиці. На вигляд це був сорокап'ятирічний чоловік середнього зросту, дебелий, із досить приємною зовнішністю, не пустоголовий і працьовитий, хоча він не відрізнявся ні енергією, ні заповзятливістю. Для того, щоб зробити кар'єру (якщо взагалі могло йтися про його кар'єру) йому безперечно потрібен був такий компаньйон, як Ковпервуд. Вінгейт мав місце на фондовій біржі, добру репутацію, його поважали, але до процвітання йому було далеко. Колись давно він не раз звертався за допомогою до Ковпервуда, який люб'язно позичав йому гроші під невеликі відсотки, давав йому слушні поради, причому робив це охоче, бо прихильно ставився до Вінгейта й навіть співчував йому. Тепер Вінгейт повільно плив за течією назустріч не дуже забезпеченій старості і, звичайно, мав бути поступливим. Нині нікому й на думку не спало б запідозрити в ньому агента Ковпервуда. З іншого боку, Ковпервуд міг бути цілком упевнений, що Вінгейт виконуватиме його вказівки з педантичною точністю. Ковпервуд запросив його до себе й розмовляв із ним досить довго. Він відверто розповів про своє становище, пояснив, чим він може бути корисний Вінгейту як компаньйон, на яку частку розраховує у справах його контори, і Вінгейт охоче на все це погодився.

— Я із задоволенням буду діяти за вашими вказівками, містере Ковпервуд, — запевнив його маклер. — Я знаю: що б не сталося, ви мене не залишите в біді, а в усьому світі немає людини, із якою я працював би охочіше або до кого ставився би з більшою повагою, ніж до вас. Ця буря втихне, і ви знову досягнете успіху. У будь-якому разі, можна спробувати. Якщо у нас не залагодиться, ви вчините так, як вважатимете за потрібне.

На таких умовах було укладено цю угоду, і Ковпервуд почав поступово займатися справами, прикриваючись ім’ям Вінгейта.

48

До того часу, коли верховний суд штату Пенсильванія розглянув нарешті клопотання Ковпервуда про скасування вироку, винесеного першою інстанцією, і про перегляд справи, чутки про зв'язок Ковпервуда з Ейлін поширилися. Як нам уже відомо, ця обставина дискредитувала його та завдавала клопоту. Вона ніби підтверджувала те враження, яке спочатку намагалися створити лідери республіканської партії, буцімто Ковпервуд — справжній злочинець, а Стінер — лише його жертва. Не зовсім законні ділові махінації Ковпервуда, плід його непересічної фінансової обдарованості, змальовувалися як небезпечні підступи сучасного Макіавеллі (хоча він аж ніяк не дозволяв собі того, чого не робили б нишком інші). Ковпервуд мав дружину та двох дітей, і філадельфійці, які нічого не знали про його справжні наміри, але розбурхані чутками, уже вирішили, що він не сьогодні-завтра має намір піти із родини, розлучитися з Ліліан і одружитися з Ейлін. Для добропорядних людей це вже злочин, а якщо ще врахувати фінансові труднощі Ковпервуда, його процес, обвинувальний вирок і банкрутство, то зрозуміло, що у Філадельфії охоче вірили всьому, що говорили про нього верховоди міста. Його засудять. Верховний суд не задовольнить клопотання про нове слухання справи. (Так іноді наші потаємні думки і наміри якимось чином стають публічними. Людям відомо забагато, навіть те, про що б вони ніколи за інших обставин не дізналися. Так чи інакше, але доводиться думати, що існує телепатія думок!)

Отак ці чутки дійшли не лише до п'ятьох суддів верховного суду штату Пенсильванія, а й до самого губернатора.

За той місяць, що Ковпервуд провів на волі після подачі апеляції, Гарпер Стеджер і Денніс Шеннон встигли відвідати членів верховного суду та висловити свою думку: один — за, інший — проти задоволення клопотання про перегляд справи.

Через свого захисника Ковпервуд подав до верховного суду ґрунтовну вмотивовану скаргу, у якій він викривав, по-перше, необґрунтованість обвинувального вердикту присяжних і, по-друге, недоведеність доказів, на яких будувалося звинувачення у крадіжці й

інших злочинах. Дві години та десять хвилин знадобилося Стеджеру на те, щоб викласти свої докази; окружний прокурор Шеннон заперечував ще довше, і весь час п’ятеро суддів — люди з великим юридичним досвідом, але погано обізнані у фінансових питаннях, слухали обох із незмінною зацікавленістю. Троє з них — Смітсон, Рейні та Бекві с — під впливом обставин і побажань своїх господарів байдуже поставилися до історії фінансових операцій Ковпервуда, бо знали про його стосунки з дочкою Батлера та про ворожу позицію цієї людини щодо Ковпервуда. Вони вважали, що розглядають справу справедливо і неупереджено, але насправді ні на мить не забували про те, як Ковпервуд вчинив із Батлером. Інші судді — Марвін і Рафальський — люди більш широких поглядів, але не менш пов’язані в своїх діях міркуваннями політичного порядку, розуміли, що рішення у справі Ковпервуда було несправедливим, але не знали, як цьому зарадити. Він сам низько впав в очах політичних діячів і суспільства. Переконані Стеджером, вони взяли до уваги збитки, яких зазнав Ковпервуд; більше того, суддя Рафальський, який також мав подібні стосунки з молодою дівчиною, хотів заперечити проти обвинувального вироку, але, обміркувавши все, прийшов до висновку, що було б нерозумно діяти всупереч вимогам своїх політичних господарів. Однак, коли судді Смітсон, Рейні та Бекуіс вже готові були, не обтяжуючись сумнівами, залишити вердикт чинним, Марвін і Рафальський заявили про свою «особливу думку». Таким чином, стався надзвичайно заплутаний юридичний казус. Ковпервуд отримував можливість, спираючись на право «свободи дій», перенести справу до верховного суду Сполучених Штатів. Хай там як, але в будь-якому суді у Пенсильванії або в іншому якомусь штаті судді, безсумнівно, захочуть ретельно вивчити таку незвичайну та важливу справу. Тому ті двоє, які залишилися в меншості й заявили про свою «особливу думку», власне, нічим не ризикували. Лідери республіканської партії не висловлять невдоволення, оскільки Ковпервуда так чи інакше засудять. Їм це навіть припаде до душі, оскільки все стає зрозумілим. Крім того, Марвін і Рафальський хотіли відмежуватися від недостатньо продуманого вироку, який планували винести Смітсон, Рейні та Бекві с. Отже, п’ятеро суддів, як це зазвичай буває з людьми у подібних ситуаціях, міркували, що розглядають

справу чесно й неупереджено. І Смітсон від свого імені та від імені колег Рейні та Беквіса оголосив 11 лютого 1872 року таке рішення:

«Обвинувачений Френк Ковпервуд подає клопотання про скасування вердикту присяжних засідателів у суді першої інстанції (винесеного у справі: штат Пенсильванія проти Френка Ковпервуда) і про призначення нового слухання зазначеної справи. Верховний суд не вважає, що стосовно обвинуваченого було допущено несправедливість. (Далі зачитувався досить докладний виклад всіх обставин справи, вказувалося, що звичай і традиції, усталені в міському казначействі, так само, як і справді безцеремонне поводження Ковпервуда з коштами міста, не стосуються питання про відповідальність Ковпервуда за недотримання духу й букви закону). Отримання обвинуваченим на вдавано законній підставі коштів, які йому не належали (пояснив суддя Смітсон від імені більшості), може бути кваліфіковано як розкрадання. У цій ситуації присяжним потрібно було встановити, чи мав обвинувачений злочинний намір. Присяжні вирішили справу не на користь обвинуваченого, і верховний суд вважає винесений ними вердикт достатньо обґрунтованим. Із якою метою скористався обвинувачений чеком міської скарбниці? Обвинувачений був на межі банкрутства. Він заклав передані йому для реалізації сертифікати міської позики, щоб покрити свою заборгованість, а ще й до того отримав незаконним шляхом позику в п’ятсот тисяч доларів. І у присяжних були всі підстави вважати, що законно йому вже не вдасться домогтися додаткової позики з міської скарбниці. Тому він з’явився там і обманом, якщо не формально, отримав ще шістдесят тисяч доларів. Присяжні угледіли в діях обвинуваченого злочинний намір».

Такими словами верховний суд більшістю голосів відхилив клопотання Ковпервуда про перегляд справи. Суддя Марвін від свого імені та від імені Рафальського натомість написав:

«Із доказів, якими володіє суд, відомо, що містер Ковпервуд отримав чек як агент міської скарбниці. Але, з іншого ж боку, не встановлено, чи він як агент не виконав (або принаймні не мав наміру виконати) повністю тих зобов’язань, які покладало на нього отримання чека. У суді з’ясувалося, що кількість і вартість облігацій міської позики, які були придбані для амортизаційного фонду, не повинні з політичних міркувань розголошуватися ні на біржі, ні будь-яким

іншим шляхом ставати надбанням гласності. Водночас містер Ковпервуд, агент скарбниці, міг без обмежень розпоряджатися своїм активом і пасивом за умови, що кінцевий результат його операцій буде задовільним. Терміни придбання облігацій не були обумовлені жодною угодою, так само як і суми, що асигнуються на придбання окремих партій. Підсудного могли визнати винним за першим пунктом лише тоді, якщо він намагався шахрайським способом заволодіти чеком у особистих інтересах. Проте вердиктом присяжних цей факт не встановлений і, навіть більше — на підставі відомих даних він не міг бути встановлений. Далі: присяжні визнали підсудного винним і за трьома іншими пунктами, не маючи для цього жодних доказів. Як ми можемо стверджувати, що вони винесли справедливе рішення по першому пункту, якщо в обвинуваченні за трьома іншими вони допустили таку очевидну несправедливість? На думку меншості голосів, рішення суду першої інстанції за звинуваченням підсудного в розкраданні (пункт перший) необґрунтоване, вердикт присяжних підлягає скасуванню, а справу передано на новий розгляд».

Суддя Рафальський — людина діловита, але схильна до споглядання (єврей за походженням і типовий американець ззовні) — вважав своїм обов’язком написати ще третю думку, яка повинна була містити його особисті міркування, піддати критиці рішення більшості та послугувати доповненням до тих пунктів, у яких воно збігалося з думкою судді Марвіна. Справа про невинуватість Ковпервуда була вельми заплутаною, що випливала насамперед із розбіжностей членів верховного суду (хоча з політичних міркувань вони і прагнули винести йому обвинувальний вирок). Суддя Рафальський, наприклад, вважав: якщо Ковпервуд і скоїв злочин, то цей злочин не можна було кваліфікувати як розкрадання. До цього він долучив:

«Докази, які має суд, не дозволяють зробити висновок, що Ковпервуд не планував невдовзі повернути свій борг, а також що міський скарбник або управляючий його канцелярією Альберт Стаєрс не мав наміру розлучитися з тими акціями, які забезпечували цей чек. Містер Стаєрс свідчив, що містер Ковпервуд повідомив йому про придбання облігацій міської позики на зазначену суму, тоді як переконливих доказів зворотного ми не маємо. Та обставина, що облігації він не здав у амортизаційний фонд, хоча і суперечить букві закону, але було б справедливо, щоб вона розглядалася як наслідок

давно усталеного звичаю. Можливо, Ковпервуд постійно саме так діяв? На мою думку, більшість членів верховного суду занадто широко тлумачать поняття «розкрадання», унаслідок цього виходить, що будь-який ділок, який здійснює масштабні й абсолютно законні операції на біржі, несподівано для себе — через біржову паніку або пожежу (як це і трапилося у випадку з містером Ковпервудом) може виявитися злочинцем. Те, що суд займає позицію, яка створює подібні прецеденти і призводить до таких наслідків, заслуговує щонайменше подиву».

Хоча Ковпервуд відчував задоволення від того, що думки членів верховного суду розділилися, і хоча він заздалегідь готувався до найгіршого й намагався відповідно владнати свої справи, усе ж він відчув гірке розчарування. Було б помилково стверджувати, що цей зазвичай сильний і самовпевнений чоловік нездатний страждати. Такі почуття були йому властиві, але вони завжди перебували під постійним контролем холодного розуму, який ні на мить його не зраджував. Нині, за словами Стеджера, Ковпервуду залишалося лише апелювати до верховного суду Сполучених Штатів, з огляду на те, що один із пунктів рішення нібито суперечить положенню про основні права американського громадянина, записані в конституції. А це була б затяжна і обтяжлива історія. Крім того, він не зовсім розумів, який, власне, пункт підлягав оскарженню. Знову він витратив би багато часу — рік, півтора, а то й більше, — а в результаті йому, можливо, усе-таки довелося б відбувати покарання (не кажучи вже про те, що весь час очікування теж не вдалося б провести на волі).

Вислухавши Стеджера, який пояснив йому стан справ, Ковпервуд на декілька хвилин замислився, а потім сказав:

— Ну, що ж, мабуть, мені залишається або сісти у в’язницю, або втікати з Америки, і я вибираю перше. Тут, у Філадельфії, я продовжуватиму боротьбу й насамкінець стану переможцем. Я постараюся домогтися або перегляду справи у верховному суді Сполучених Штатів, або помилування в губернатора. Я не збираюся втікати — це очевидно! І люди, які уявляють, ніби поклали мене на лопатки, дуже помиляються. Я швидко виберуся і покажу цим миршавеньким політиканам, що таке справжня боротьба! Тепер вони не побачать від мене ні долара! Ні цента! Якби вони не переслідували мене, я з часом відшкодував би їм усі п’ятсот тисяч. А тепер — дзуськи!

Він стиснув зуби, його сірі очі загрозливо засвітилися.

— Я ж зробив усе, що міг, Френку, — із щирим співчуттям промовив Стеджер. — Ви повинні визнати, що я боровся з усіх сил. Можливо, я був не на висоті — вам краще знати, але я зробив усе, що від мене залежало. Можна, звичайно, вжити ще деяких заходів, але чи варто це робити — вирішувати вам. Як ви скажете, так і буде.

— Припиніть верзти дурниці, Гарпере! — із досадою відповів Ковпервуд. — Якби я був невдоволений тим, як ви діяли, я не посоромився б вам це сказати. Продовжуйте в тому ж дусі і постарайтеся підшукати достатні підстави для апеляції у верховний суд Сполучених Штатів. А я тим часом почну відбувати строк. Вважатимемо, що суддя Пейдерсон не забариться призначити день для винесення вироку.

— Це певною мірою залежить від вас, Френку. Мені неважко виклопотати відтермінування на тиждень або на десять днів — якщо ви вважаєте це за потрібне. Я впевнений, що Шеннон не буде проти. Справа лише в тому, що завтра за вами з'явиться Джесперс. Отримавши повідомлення, що вам відмовлено у перегляді справи, він зобов'язаний буде знову взяти вас під варту. Якщо йому не заплатити, він поквапиться вас заарештувати. Проте з ним можна домовитися. Якщо ви хочете ще почекати, я думаю, він погодиться випускати вас під наглядом свого агента, але ночувати вам, на жаль, доведеться там. Після історії з Альбертсоном, що сталася кілька років тому, цих правил строго дотримуються.

Стеджер мав на увазі одного банківського касира, якого випустили на ніч із в'язниці нібито під вартою (що не завадило йому втекти). Свого часу це викликало серйозні нарікання на адресу шерифа. Відтоді засуджені, незалежно від свого майнового й соціального стану, повинні до винесення вироку залишатися у в'язниці хоча б у нічний час.

Ковпервуд спокійно обмірковував становище, стоячи біля вікна в конторі Стеджера на Другій вулиці. Знаючи гостинність Джесперса, він не дуже боявся перебування у в'язниці під опікою цього джентльмена. Але проводити ночі замкненим, якщо це анітрохи не скорочує строку його ув'язнення, здавалося йому безглуздим. Утім, усе, що він може встигнути зробити для влаштування своїх справ (якщо йдеться про дні, які йому залишалося провести на волі), він зробить у тюремній камері майже з тим же успіхом, що й у конторі на

Третій вулиці. Навіщо гайнувати час? Йому доведеться відсидіти тюремне ув'язнення. Отож краще примиритися зі своєю долею без зайвих роздумів. Можна, звичайно, згаяти ще день-два, щоб якнайкраще все обміркувати, але чимось іншим не варто перейматися.

— А якщо ми дозволимо справам пливти за течією, то коли мені буде винесено вирок? — поцікавився він нарешті.

— Думаю, в п'ятницю або в понеділок наступного тижня, — відповів Стеджер. — Мені невідомі наміри Шеннона. Треба зайти до нього й з'ясувати.

— Так, доведеться, — погодився Ковпервуд. — П'ятниця або понеділок — байдуже. Утім, напевно, усе-таки краще — понеділок. Ви не могли б умовити Джесперса до того часу залишити мене у спокої? Він знає, що на мене можна покластися.

— Нічого не можу вам обіцяти, Френку. Подивимося, я сьогодні ж увечері поговорю з ним. Можливо, сотня доларів змусить його забути про правила.

Ковпервуд похмуро усміхнувся.

— Я гадаю, що сотня доларів змусить Джесперса забути про будь-які правила, — сказав він, підвівся і вже збирався йти. Стеджер теж піднявся.

— Я зустрінуся і з Шенноном, і з Джесперсом, а потім заїду до вас. Ви після обіду будете вдома?

— Так.

Вони, одягнувши пальта, вийшли на вулицю, де дув холодний лютневий вітер. Ковпервуд поспішав до своєї контори на Третій вулиці, Стеджер до Шеннона, а потім до Джесперса.

49

Оскільки окружний прокурор не заперечував проти невеликого відтермінування, винесення вироку було призначено на понеділок.

Після розмови з Шенноном, години о п’ятій, коли вже зовсім сутеніло, Стеджер попрямував до окружної в’язниці. Шериф Джесперс ліниво вийшов з кабінету, де він чистив свою люльку.

— Вітаю, містере Стеджер! — привітав він відвідувача. — Радий вас бачити. Сідайте! Я думаю, ви знову прийшли щодо Ковпервуда? Я щойно отримав від окружного прокурора повідомлення про те, що ваш клієнт програв справу.

— На жаль, так, — обережно підтвердив Стеджер. — Містер Ковпервуд просив мене завітати до вас і дізнатися, як ви маєте намір вчинити. Суддя Пейдерсон призначив винесення вироку на понеділок, на десяту ранку. Сподіваюся, ви не заперечуватимете, якщо містер Ковпервуд з’явиться до вас у понеділок, години о восьмій ранку, або, у крайньому разі — в неділю ввечері! Ви ж знаєте, що він людина цілком благонадійна.

Стеджер обережно розвідував ґрунт і говорив підкреслено недбало, щоб показати, що питання про термін повернення Ковпервуда до в’язниці є справжньою дрібницею, і тим самим хотів уникнути сплати ста доларів. Проте від Джесперса не так просто було відкрутитися. Його сите обличчя трохи видовжилося. Як то Стеджер просить його про послугу, навіть не заїкнувшись про «подяку»?

— Адже це, як ви самі розумієте, містере Стеджер, суперечить закону, — почав він хитро і ніби співчутливо. — Я всією душею радий допомогти містеру Ковпервуду… Але після історії, яка трапилася у нас із Альбертсоном три роки тому, довелося ввести суворі правила, і...

— Так-так, мені це відомо, шерифе, — квапливо перебив його Стеджер, — але як ви самі розумієте, цей випадок — не зовсім звичайний. Містер Ковпервуд — дуже значний підприємець, і йому потрібно багато про що подбати. Звісно, якби йшлося про те, щоб запропонувати якомусь суддівському клерку доларів сімдесят п’ять, чи сто, аби сплатити штраф, тоді нічого не могло б бути простіше, але...

Стеджер замовк і тактовно відвів погляд. З обличчя Джесперса одразу зник вираз розчарування. Закон, який за звичайних умов так важко було порушити, раптом відійшов кудись на задній план; Стеджер зрозумів, що більше жодних аргументів не потрібно.

— Ця справа вельми делікатна, містере Стеджер, — люб'язно відповів шериф, але все ще жалібно. — Якщо щось трапиться — я негайно втрачу посаду. Я б нізащо не пішов на такий ризик, але я знаю містера Ковпервуда і містера Стінера — я симпатизую їм обом. Крім того, на мою думку, із ними вчинили несправедливо. Я згоден зробити виняток для містера Ковпервуда, але нехай він не дуже показується на людях. Мені не хотілося б, аби про це дізналися в канцелярії окружного прокурора. Сподіваюся, ваш клієнт не заперечуватиме, якщо я про людське око приставлю до нього на цей час свою людину. Закон змушує мене це зробити. Мій агент нічим не обтяжуватиме містера Ковпервуда, стежитиме за ним на відстані та взагалі поводитиме себе дуже делікатно. Містер Ковпервуд не помічатиме його присутності.

Джесперс подивився на Стеджера майже прохальним поглядом, і Стеджер кивнув на знак згоди.

— Дуже добре, шерифе, чудово! Ви маєте рацію.

Із цими словами він вийняв із кишені гаманець, а шериф, заради обережності, повів його до свого кабінету.

— Я хочу показати вам, містере Стеджер, ряд юридичних книжок, які маю намір придбати, — добродушно зауважив він, засовуючи в кишеню невелику пачку десятидоларових асигнацій, яку передав йому адвокат. — Як ви розумієте, ми іноді дуже потребуємо довідників. Ось я й подумав, що непогано мати ці книги під рукою.

Широким жестом він показав на ряд державних законодавчих збірників, новітніх видань судових статутів, тюремних постанов.

— Хороша думка, шерифе! Просто чудова! Отже, ви вважаєте, що коли містер Ковпервуд прийде сюди в понеділок уранці, скажімо, годині о восьмій чи о пів на дев'яту — то все буде гаразд?

— Гадаю, що так, — погодився Джесперс, трохи хвилюючись, але намагався бути якомога завбачливішим. — Навряд чи він може нам знадобитися раніше цього терміну. Однак у разі чого я вас повідомлю, і ви привезете його. Утім, я впевнений, що це не знадобиться, містере Стеджер: треба сподіватися, що все буде гаразд. — Вони повернулися

до вестибюля. — Радий був вас знову побачити, містере Стеджер, дуже радий, — повторив Джесперс. — Заходьте ще!

Люб'язно попрощавшись із шерифом, Стеджер поспішив до Ковпервуда.

Побачивши Ковпервуда, який після повернення з контори в елегантному сірому костюмі й бездоганно пошитому пальті піднімався на ґанок свого прекрасного будинку, ніхто б не міг подумати, що в цю хвилину він запитує себе: чи не останню ніч він проведе вдома? Ні вираз його обличчя, ні хода не свідчили про пригнічений душевний стан. Він увійшов до передпокою, де, незважаючи на ранню пору, горіло світло. Назустріч йому вийшов старий чорношкірий слуга Сімс, якого називали «посудомийкою», він ніс відро вугілля для каміна.

— Ну й холоднеча нині надворі, містере Ковпервуд! — сказав Сімс, який вважав «холодом» будь-яку температуру нижче п'ятнадцяти градусів тепла. Найбільше в житті він шкодував про те, що Філадельфія розташована не в Північній Каролініі, звідки він був родом.

— Так, прохолодно, Сімсе! — неуважно відповів Ковпервуд.

Він зараз думав про свій будинок, про те, як цей будинок виглядав із Джирард-авеню, коли він підходив сюди, і про те, що думали про нього, Ковпервуда, сусіди, коли бачили його зі своїх вікон. Погода в цей день була ясна й холодна. У передпокої та у вітальні світилося, бо з того часу, як його справи похитнулися, Ковпервуд особливо дбав про те, щоб його житло не виглядало непривітним і похмурим. У західному кінці вулиці пурпурові й фіолетові тіні лягали на білий сніг. Зеленувато-сірий будинок із вікнами, у яких крізь кремові мереживні штори пробивалося м'яке світло, здавався зараз особливо красивим. Ковпервуд пригадав, скільки енергії він витратив на будівництво й оздоблення цього будинку. Хто знає, чи вдасться зберегти його у своїй власності?

— Де місіс Ковпервуд? — отямившись від своїх думок, запитав він у негра.

— Здається, у вітальні, сер.

Ковпервуд почав підніматися сходами, розмірковуючи про те, що ось і старий Сімс зовсім скоро позбудеться місця, якщо тільки Ліліан після банкрутства не захоче залишити його у себе. Однак це було б на неї не схоже. Він увійшов до вітальні, де за овальним столом, що стояв

посередині кімнати, сиділа місіс Ковпервуд, яка пришивала гачок і петельку до спіднички маленької Ліліан. Почувши кроки чоловіка, вона підняла очі й посміхнулася, як і всі останні дні, дивною, невпевненою посмішкою, що свідчила про душевний біль, страх, болісні підозри.

— Що чути, Френку? — поцікавилась вона.

Посмішку, яка грала на її губах, можна було порівняти з капелюхом, поясом або брошкою, які за бажанням знімають та одягають.

— Нічого нового, — зі своєю звичайною безтурботністю відповів він, — якщо не брати до уваги того, що я, здається, програв справу. Стеджер скоро буде тут із відповіддю. Він надіслав мені записку, що зайде сьогодні ввечері.

Йому не хотілося говорити прямо, що справу остаточно програно. Він знав, що Ліліан і без того у тяжкому стані, і не хотів приголомшувати її ще й такою звісткою.

— Не може бути! — встаючи, зі страхом і подивом прошепотіла вона.

Вона завжди перебувала у такому оточенні, де життя тече розмірено із дня у день, у світі, куди не втручаються такі страшні поняття, як суд або арешт. А ці останні місяці зводили її з розуму. Ковпервуд так рішуче відсторонив її від свого життя, так мало розповідав про свої справи, що вона перебувала в повній розгубленості і не розуміла, що, власне, відбувається. Усе, про що знала, вона дізналася від батьків і сестри Френка, а також із газет, які потай читала.

Вона ні про що не підозрювала навіть у той день, коли Френк вирушив в окружну в’язницю. І лише старий Ковпервуд розповів їй про те, що сталося. Для неї це було страшним ударом. А тепер Френк так спокійно завдає їй нового удару, якого вона, щоправда, із завмиранням серця очікувала щодня, щогодини. Це було вже занадто!

Ліліан, яка стояла перед чоловіком із дитячою спідничкою в руках, усе ще була чарівною жінкою, попри те, що їй вже було сорок (на п’ять років більше, ніж Ковпервуду). Вона була одягнена у сукню, пошиту у дні їхнього недавнього процвітання — із важкого кремового шовку з темно-коричневим оздобленням, яка їй дуже личила. Очі Ліліан трохи запали і повіки почервоніли, але, крім цього, ніщо не виказувало її

важких душевних переживань. Вона ще трохи зберегла той м'який спокій, який десять років тому так полонив Ковпервуда.

— Який жах! — тихо промовила вона, і її руки затремтіли. — Який жах! І нічого більше не можна зробити? Невже тобі не уникнути в'язниці?

Її відчай і страх подіяли на Ковпервуда відштовхуюче. Йому подобалися сильні, рішучі жінки (але все-таки вона його дружина, й колись він її кохав).

— Так, схоже на те, — відповів він, і в його голосі вперше за останні роки прозвучали теплі нотки, бо йому всім серцем шкода було Ліліан, хоча водночас він побоювався проявляти ніжність, яку вона могла б помилково витлумачити, тоді як його почуття до неї вже давно згасли.

Та Ліліан була недурна й розуміла, що співчуття, яке вона почула у його голосі, викликане лише його поразкою, а отже, і її. Вона стримувала сльози, але все-таки була зворушена. Відгомін колишньої ніжності в його словах викликав у ній спогади про далекі, давно минулі дні. О, якби їх можна було повернути…

— Я не хочу, щоб ти так побивалася через мене, — сказав Ковпервуд, перш ніж вона встигла заговорити. — Я ще не здався. І я виплутаюся з цієї історії. Мені, щоправда, доведеться сісти у в'язницю, щоб ще більше не ускладнити справи. У мене лише одне прохання: не сумуй, будь ласка, у присутності інших членів родини, особливо у присутності батька й матері. Треба підбадьорювати їх.

На мить йому захотілося взяти її за руку, але він стримався. Ліліан подумки відзначила цей сумнів. Яка різниця, що було десять-дванадцять років тому! Однак тепер це їй не завдавало такого болю, якого вона зазнала б раніше. Вона дивилася на чоловіка й не могла дібрати слів. Та й що вона могла йому сказати?

— Отже, якщо все так і буде, тобі скоро доведеться нас покинути? — ледве витиснула вона з себе.

— Я ще не знаю. Можливо, навіть сьогодні, а можливо — в п'ятницю. Або навіть у понеділок. Я чекаю звісток від Стеджера. Він має бути тут з хвилини на хвилину.

У в'язницю! У в'язницю… Френк, її чоловік, опора всієї родини — повинен сісти у в'язницю! Вона й зараз ще не розуміла, через яку провину, і уклякла приголомшено: що їй тепер робити, як бути?

— Мабуть, потрібно щось приготувати для тебе? — запитала вона зненацька, неначе прокинулась від сну. — Чим можу я бути корисною? Скажи, Френку, а чи не краще тобі виїхати з Філадельфії? Адже, якщо ти не хочеш, в'язниці можна уникнути.

Уперше в житті Ліліан її зрадив незворушний спокій.

Він подивився на неї холодним, пильним поглядом: тверезий розум підприємця негайно ж прокинувся в ньому.

— Це було б рівнозначним визнанню своєї провини, Ліліан, а я не винен, — сухо відповів він. — Я не зробив нічого, що могло б змусити мене тікати, так само як і нічого, що заслуговувало б на кримінальне покарання. Я йду туди лише для того, щоб виграти час. Не можна безкінечно тягнути цей процес. Мине якийсь час, і мене звільнять або через судове засідання, або внаслідок клопотання про помилування. Зараз я вважаю доцільним не оскаржувати вирок. Я й не подумаю тікати із Філадельфії. Із п'яти членів верховного суду двоє висловили «особливу думку», а це досить вагомий доказ того, що переслідування, яке порушили проти мене, безпідставне.

Ліліан зрозуміла, якої помилки вона припустилась. Його відповідь усе пояснила.

— Я не те мала на увазі, Френку, — винуватим тоном промовила вона. — Ти й сам розумієш! Звісно, я знаю, що ти не винен! І як могла б я, саме я, тебе запідозрити?

Вона замовкла, чекаючи почути якусь відповідь, можливо, ласкаве слово, відгомін минулого палкого кохання... Однак він уже сів за письмовий стіл і думав про зовсім інше.

Ліліан знову відчула хисткість свого становища. Як усе це сумно, як безнадійно! Що ж їй робити далі? І як вчинить Френк? Внутрішнє тремтіння тривожило Ліліан, але млява, безвольна натура примушувала її стримуватися й мовчати. Навіщо забирати в нього час? Про що говорити? Все одно нічого путнього з цих розмов не вийде. Він більше не кохає її, і цим усе сказано. Ніщо на світі, навіть ця трагедія, не з'єднає їх знову. Він любить іншу жінку, Ейлін, і йому байдужі тривожні думки дружини, її страхи, її скорбота і відчай. У пристрасному бажанні бачити його вільним вона здатна була угледіти натяк на те, що він винен, сумнів у його правоті, несхвалення його дій! Вона на мить відвернулася, а він встав і попрямував до дверей.

—Я повернуся через декілька хвилин, — сказав він. — Дітлахи вдома?

— Так, вони у дитячій кімнаті, — тихо відповіла вона, розгублена та пригнічена.

«Ах, Френку!» — ледве не зірвалося в неї, але, перш ніж вона встигла розкрити рота, він уже спустився сходами і зник. Ліліан повернулася до столу, прикриваючи рукою тремтячі губи. Її очі затяглися пеленою глибокого смутку. Невже, думала вона, життя могло обернутися так сумно, а кохання так остаточно, так безповоротно згаснути? Адже десять років тому... Ні, навіщо ятрити душу спогадами? Отже, так сталось, і жодні роздуми тут не допоможуть. Уже вдруге її життя руйнується. Перший чоловік помер, а другий зрадив, покохав іншу, і до того ж йому ще й загрожує в'язниця. Чому на неї звалюються всі ці незгоди? Невже вона така безталанна? Що їй тепер робити? До кого звернутись? Вона не уявляла собі, на який термін можуть засудити Френка. На рік? Або на п'ять років, як пишуть газети? О Боже! За п'ять років діти забудуть батька. Вона притулила руку до чола, де відчувала тупий біль. Ліліан намагалася подумки передбачити майбутнє, але зараз голова її була порожня. І раптом, усупереч волі, груди її здригнулись, різкі хворобливі спазми стиснули їй горло, очі запекло, і вона вибухнула судомними, тяжкими, невтішними риданнями майже без сліз. Спочатку вона не могла опанувати себе і стояла, тремтячи всім тілом, але поступово глухий біль почав стихати, і Ліліан знову стала такою ж, як була досі.

«Навіщо плакати? — раптом пристрасно запитала вона себе. — Навіщо журитися так бурхливо і марно? Хіба це зарадить?»

Проте, незважаючи на мудрі філософські роздуми, вона все ще чула відгомони бурі, що вразила її душу. «Навіщо плакати?» Вона могла з таким же успіхом сказати: «Як же мені не плакати?». Могла, але не хотіла. Усупереч розуму й логіці вона знала, що ця буря не пройшла повз неї, що хмари згущувалися, нависали над нею, і гроза ще вдарить із новою силою.

50

Візит Стеджера зі звісткою, що шериф не буде нічого робити до понеділка, коли Ковпервуд повинен буде з'явитися до нього, трохи розрядив атмосферу. Таке відтермінування давало можливість неквапно все обміркувати та владнати деякі домашні справи. Ковпервуд якомога м'якше сповістив про все батьків, переговорив із батьком і братами про необхідність негайно підготуватися до переїзду в скромніший будинок. Вони разом обговорили безліч інших другорядних подробиць, адже руйнувалося дуже велике господарство; крім того, Ковпервуд неодноразово радився зі Стеджером і відвідав Девісона, Евера Стоуна (представника фірми «Джей Кук і Ко»), Джорджа Вотермена (колишній господар Ковпервуда Генрі Вотермен уже помер), колишнього скарбника штату Ван-Нострендa, який після виборів більше не обіймав цю посаду, та інших осіб (загалом, клопотів було чимало). Коли вже справді доводиться сідати у в'язницю, він хотів, щоб його друзі-фінансисти об'єдналися та поклопоталися за нього перед губернатором. Приводом для такого клопотання і його відправною точкою мала слугувати «особлива думка» двох членів верховного суду. Ковпервуд хотів, щоб Стеджер простежив за цим. А сам він, не шкодуючи сил, поспішав зустрітися з усіма, хто міг би допомогти йому. З-поміж них Едвард Тай, який, як і раніше, мав контору на Третій вулиці, Ньютон Таргул, Артур Райверс, Джозеф Зіммерман, «текстильний король», який тепер був мільйонером, суддя Кітчен, Теренс Реліхен, колишній представник фінансових кіл у Гаррісбергзі та інші.

Реліхена Ковпервуд попросив звернутися до журналістів і спробувати налаштувати їх так, щоб вони почали кампанію за його звільнення, а Волтера Лі — організувати збір підписів під петицією до губернатора про помилування. Ковпервуд сподівався, що цю петицію підпишуть усі великі фінансисти й інші відомі люди. Лі, так само, як Реліхен і багато інших, охоче обіцяв посприяти цьому.

Більше робити було, власне, нічого. Залишалося лише похапцем зустрічатися з Ейлін, що серед усіх турбот і нагальних справ часом здавалося абсолютно неможливим. І все ж він знаходив час для цих

зустрічей — занадто сильно він прагнув поніжитися у променях її кохання. Які у неї були очі всі ці дні! Вони горіли бажанням ніколи не розлучатися з ним, бачити його щасливим! Подумати тільки, що його так карають — її Френка! О, вона здогадувалася про все, як би він не бравував, як би бадьоро не говорив з нею! Адже саме її кохання привело його до в'язниці (вона це знала). Яким жорстоким міг бути її батько! Які ж ниці вороги Френка (хоча би й цей дурень Стінер, його портрети вона часто бачила в газетах). Дивлячись на Френка, Ейлін знемагала від страждань за своїм красивим коханим — найсильнішим, найвідважнішим, найрозумнішим, найніжнішим, найпрекраснішим чоловіком у світі! Хіба вона не знає, що він зараз переживає? Ковпервуд заглядав у її очі, читав у них бездумне, палке почуття й розчулено посміхався. Яке кохання! Неначе любов матері до свого малюка, собаки до хазяїна. Як вона могла так кохати його? Ковпервуд не знаходив відповіді, але воно було прекрасним.

У ці останні дні йому хотілося якомога частіше бачити Ейлін. За місяць, який провів на свободі, із дня винесення обвинувального вироку й до відмови в задоволенні клопотання перед верховним судом, він чотири рази зустрічався з нею. Тепер у них залишалося всього-навсього одне побачення у суботу перед фатальним понеділком, коли він повинен сісти у в'язницю. Він не бачив Ейлін відтоді, коли було винесено рішення верховного суду, але отримав від неї листа «до запитання» і призначив їй зустріч на суботу в маленькому готелі в Кемдені. Це містечко, розташоване на іншому березі річки, здавалося Ковпервуду найбезпечнішим місцем в околицях Філадельфії. Він не уявляв собі, як Ейлін сприйме звістку про майбутню довгу розлуку, і як вона взагалі буде діяти надалі, коли в неї не буде можливості радитися з ним із будь-якого приводу. Потрібно поговорити з нею, заспокоїти її. Однак цього разу, як він передбачав і побоювався, жаліючи її, Ейлін ще більше побивалася й обурювалася. Здалеку помітивши його, вона поспішала до нього назустріч із тією сміливістю й рішучістю, яку вона дозволяла собі в поводженні з ним, — із майже чоловічою хоробрістю, яка завжди так захоплювала Ковпервуда. Обвивши його шию руками, вона мовила, захлинаючись слізьми:

— Любий, можеш нічого мені не говорити. Я все прочитала в газетах. Не впадай у відчай, ріднесенький мій! Я кохаю тебе. Я буду тебе чекати. Я не покину тебе, хоч би мені довелося чекати десять

років! Що там десять — сто! Але мені так боляче за тебе, мій дорогий! У думках я весь час буду поруч, щастя моє, я буду любити тебе всією душею.

Вона не переставала пестити його, а він дивився на неї з тією спокійною ніжністю, яка свідчила і про його самовладання, і про його почуття до Ейлін, його захоплення нею. «Хіба можна не кохати її? — говорив собі Ковпервуд. — Та й хто б її не кохав?» У ній було стільки пристрасті, трепету, бажань. Він обожнював її зараз, можливо, ще більше, ніж раніше, бо, незважаючи на всю свою внутрішню силу, так і не зумів підкорити її. Навіть у дні, коли він був замкнений і похмурий, вона поводилася з ним, як зі своєю власністю, своєю іграшкою. Вона часто, а особливо коли була схвильована, розмовляла з ним так, ніби він був її маленьким улюбленцем, її дитинкою. Інколи йому здавалося, що вона зможе підкорити його собі, змусити його служити їй, настільки вона була самобутньою та впевненою у своїй жіночій владі.

Ось зараз вона нашіптувала йому слова любові, немов він уже зовсім занепав духом і потребує її материнської турботи й ніжності, хоча прикрощі не зламали його; але на мить йому здалося, що він і справді зневірився.

— Мої справи не такі вже й кепські, Ейлін, — нарешті наважився сказати він, і його голос забринів ласкавіше й ніжніше, ніж зазвичай. Але Ейлін, не звертаючи жодної уваги на його слова, продовжувала з тим самим запалом:

— Ні-ні, все дуже погано, мій милий. Я знаю. Ах, Френку, бідолашний! Та я ж буду приходити до тебе. Це я, у будь-якому разі, зможу влаштувати. Як часто там дозволяють відвідувати ув’язнених?

— Кажуть, лише раз на три місяці, дівчинко. Але коли я потраплю туди, це питання можна вирішити. Утім, чи варто тобі з’являтися там, Ейлін? Адже ти знаєш, як зараз усі налаштовані. Чи не краще трохи зачекати? Цим ти ще більше розгніваєш свого батька! Якщо він захоче, то може дуже зашкодити мені й там.

— Раз на три місяці! — у нестямі перебила вона Ковпервуда, тільки-но він почав її вмовляти. — Ні, Френку, не може бути! Я не вірю! Раз на три місяці! Я не витримаю! Навіть не говори мені про це! Я сама піду до начальника в’язниці. Він дозволить мені бачитися з тобою. Я впевнена, що дозволить, якщо я сама з ним поговорю!

Вона задихалася від хвилювання й не могла зупинитися, поки Ковпервуд сам не обірвав її.

— Подумай, що ти кажеш, Ейлін! Схаменися! Ти забуваєш про свого батька! Про свою родину! Можливо, що твій батько знайомий із начальником в'язниці. Невже ти хочеш, щоб усе місто говорило про те, що дочка Батлера бігає у в'язницю на побачення зі мною? Твій батько бозна-що з тобою зробить. Крім того, ти не знаєш так, як я, усіх цих дрібних політичних інтриганів. Вони пліткують, немов старі баби. Тобі доведеться обмірковувати кожен свій крок. Я не хочу втратити тебе, я хочу тебе бачити. Лише дій зважено та обережно. Не квапся із побаченням. Ти розумієш, як я буду сумувати за тобою, але насамперед ми обоє повинні розвідати ґрунт. Ти не втратиш мене, адже я нікуди не зникну.

Він замовк, уявивши довгий ряд заґратованих камер, в одній із них буде і він (можливо, надовго...) Уявив, як Ейлін розмовляє з ним через ґрати або в самій камері. Однак ця похмура перспектива не завадила йому відразу ж подумати про те, яка чарівна тепер його кохана. Якою вона залишалася юною та сильною! Він наближався до зрілості, вона ж була ще молода і прекрасна. Їй дуже личило її вбрання: шовкова, у білу й чорну смужку, сукня з турнюром, за химерною модою того часу, котикова шубка і така ж шапочка, що недбало сиділа на золотаво-рудому волоссі.

— Знаю, усе знаю, — вперто повторювала вона. — Подумати тільки: три місяці! Любий мій, я не можу, не хочу стільки чекати! Це дурня якась! Три місяці! Я знаю, що моєму батькові не довелося б чекати три місяці, запланувавши побачити кого-небудь там, не довелося б чекати й тому, хто звернувся б до нього за допомогою. Я також не чекатиму стільки. Я знайду спосіб!

Ковпервуд посміхнувся: не так просто переконати Ейлін.

— Однак ти не містер Батлер, дівчинко. І ти не будеш повідомляти йому про свої наміри.

— Звичайно! Однак там жодна жива душа не дізнається, хто я. Я одягну густу вуаль. Не думаю, що начальник тюрми може знати батька. Утім, навіть якщо й так, то мене він, у будь-якому разі, не знає. І якщо я звернуся до нього, він мене не викаже.

Її впевненість у своїх чарах, у своїй чарівності, у своїй неперевершеності не вкладалася в жодні межі. Ковпервуд похитав

головою.

— Диво моє, ти найкраща й найнеймовірніша жінка на світі, — із ніжністю вимовив він і, притягнувши її до себе, міцно поцілував. — Однак усе-таки тобі доведеться вислухати те, що я скажу. У мене є адвокат Стеджер — ти його знаєш. Він сьогодні ж переговорить із начальником в'язниці про нашу справу. Може, йому вдасться все влаштувати, або ні. Я дізнаюся про це завтра, в неділю, а тоді напишу тобі. Дивись же — нічого не роби сама, поки не отримаєш від мене листа. Я переконаний, що доб'юся скорочення терміну між побаченнями наполовину. Цілком можливо, що ми зможемо зустрічатися раз на місяць або навіть раз на два тижні. Там і писати дозволяють по одному листу на три місяці...

Ейлін знову спалахнула обуренням, але він продовжував:

— Я впевнений, що якоюсь мірою мені вдасться обійти й це правило. Але не пиши мені, поки я не дам тобі знати, або принаймні не підписуйся та не зазначай будь-якої адреси. Там відкривають і читають усю кореспонденцію. Під час побачень і так само у листах будь обережна — ти у мене не надто обачна. Отже, будь розумницею. Добре?

Вони говорили ще багато про що: про його рідних, про явку в суд, яка відбудеться у наступний понеділок, про те, чи скоро його випустять. Чи можна бути присутнім під час розгляду пред'явлених йому позовів, чи його помилують. Ейлін, як і раніше, вірила у його щасливу зірку. Вона читала в газетах особливі думки двох членів верховного суду, а також думки трьох інших, які вирішили справу не на його користь. Вона переконана, що кар'єра Френка у Філадельфії ще не закінчилась. Мине якийсь час, він відновить свою репутацію, і згодом вони разом поїдуть світ за очі. Звичайно, їй шкода місіс Ковпервуд, але вона не підходить Френку. Йому потрібна жінка молода, красива, сильна — одне слово, така, як вона, Ейлін, лише така! Вона пристрасно обіймала його, поки не прийшов час розлуки. Вони обміркували план подальших дій настільки, наскільки це можна було зробити в такій ситуації, яка не дозволяла хоч щось упевнено передбачати. В останню мить вони були вкрай засмучені, але вона прикликала на допомогу все своє самовладання, щоб сміливо глянути в очі невідомому прийдешньому.

51

Настав понеділок — крайній термін прибуття Ковпервуда до в'язниці. Усе, що можна зробити, було зроблено. Він попрощався з батьком, матір'ю, братами та сестрою. Розмова з дружиною вийшла занадто діловою та холодною. Із сином і донькою він вирішив не прощатися. Усі попередні дні — четвер, п'ятницю, суботу та неділю — після того, як стало відомо, що в понеділок він повинен сісти у в'язницю, Ковпервуд, повертаючись додому, планував задушевно й лагідно поговорити з ними. Він розумів, що зараз робить їм боляче. Однак не був у цьому впевнений. Влаштовує ж більшість людей своє життя, незважаючи на обставини й незалежно від того, наскільки доля до них прихильна. Зрештою, його діти житимуть не гірше інших дітей, не кажучи вже про те, що він, звісно, матеріально підтримуватиме їх. Він не планував забирати дітей у дружини, позбавляти їх матері. Вони повинні залишитися з нею. Він щиро бажав, щоб їм жилося добре. Час від часу він відвідуватиме їх, де б вона з ними не оселилася. Проте для себе він хотів свободи дій, хотів розлучитися з Ліліан, почати життя з чистого аркуша, створити нову сім'ю з Ейлін. Ось чому в останні вечори, особливо в цей недільний вечір, він був до дітей уважніший, ніж зазвичай, хоча й намагався поводитися так, щоб вони не здогадалися про майбутню розлуку.

— Френку, — звернувся він до свого доволі кволого сина, — я дуже хотів би, щоб ти трохи підбадьорився і став великим, сильним і здоровим хлопцем! Ти не любиш гратися, дружити. Тобі потрібно потоваришувати з хлопцями, стати у них ватажком. Чому б тобі не зайнятися також гімнастикою або спробувати розвинути мускулатуру?

Ця розмова відбувалася у вітальні батьківського дому, де зібралися розгублені й збентежені члени родини Ковпервуда.

Маленька Ліліан, яка сиділа за довгим столом навпроти батька, підвела очі й зацікавлено подивилася на нього та на братика. Від обох дітей ретельно приховували, що чекало на Ковпервуда: вони вважали, що він просто їде кудись на місяць-два. Ліліан читала казки, які отримала в подарунок на Різдво.

— Нічого він не робитиме! — заявила вона, відірвавшись від своєї книжки й оглядаючи брата несподівано суворим поглядом. — Він навіть побігати зі мною наввипередки не хоче!

— Ще чого! Дуже цікаво бігати з тобою наввипередки! — буркнув Френк-молодший. — Та якби я й захотів — ти все ’дно не вмієш.

— Не вмію, он як?! — обурилася дівчинка. — Спробуй-но мене обігнати!

— Ліліан! — застережливо зупинила її мати.

Ковпервуд посміхнувся й ласкаво погладив сина по голові.

— Нічого, Френку, ти ще виростеш дужим, — він легенько ущипнув дитину за вухо. — Лише не бійся і опануй себе.

Він не побачив у хлопчика тієї реакції, на яку розраховував. Трохи згодом місіс Ковпервуд побачила, як Френк обійняв дівчинку, притиснув її до себе й ніжно почав гладити рукою по кучерявій голівці. На мить у душі Ліліан ворухнулося щось ревниве.

— Моя дівчинка буде розумницею без мене, правда ж? — прошепотів їй Ковпервуд.

— Звичайно, тату, — весело відповіла маленька Ліліан.

— От і добре! — сказав він і, нахилившись, ніжно поцілував дівчинку. — Он які допитливі оченята…

Місіс Ковпервуд після його відходу зітхнула. «Дітям усе — мені нічого!» — подумала вона, хоча і діти досі не отримували від батька багато ласки.

Із матір’ю Ковпервуд останнім часом був таким ніжним і завбачливим, яким може бути люблячий син. Він добре усвідомлював обмеженість її інтересів і те, як вона страждала через нього, через усю родину. Він ніколи не забував, якою турботливою вона була в дитинстві, й готовий був на що завгодно, лише б позбавити її від цього страшного горя на схилі життя. Та зробленого не повернеш! Інколи нерви його були натягнуті до краю, як це завжди буває з людиною у хвилини відчаю або краху надій. Проте він пам’ятав, що повинен тримати себе в руках, не показувати, що діється в його душі, менше говорити і йти своїм шляхом — не покірливо, але впевнено назустріч тому, що чекало на нього попереду. Так і тримався Ковпервуд цього останнього ранку, очікуючи, і недаремно, що його приклад позитивно вплине на всю родину.

— Отже, мамо, — ласкаво промовив він встаючи (він не дозволив супроводжувати себе ні матері, ні дружині, ні сестрі, бо йому це ніяк не допомогло, а на них вплинуло б гнітюче), — мені час! Не журися і не занепадай духом!

Він обійняв її, а вона довго, з ніжністю і відчаєм цілувала сина.

— Іди, Френку! — ледве вимовила мати, задихаючись, і нарешті випустила його з обіймів. — Я молитимуся за тебе.

Він одразу ж відійшов від неї, тому що боявся розтягувати цю мить.

— Прощавай, Ліліан, — м’яко і приязно звернувся він до дружини. — Я, імовірно, повернуся ще через декілька днів. Мене відпустять у суд для розгляду деяких справ.

Сестрі Френк сказав:

— Прощавай, Анно. Не дозволяй їм занадто побиватися.

— Побачимося опісля, — коротко заявив він батькові та братам, а потім, як завжди підтягнутий і елегантний, швидко спустився в передпокій, де на нього чекав Стеджер, і вони разом вийшли.

Пекучий сум охопив усю родину, коли за ним зачинилися двері. Вони не розходилися ще декілька хвилин. Мати тихо плакала, у батька був такий вигляд, ніби він втратив усе на світі, але старий бадьорився та всіляко намагався тримати себе в руках. Анна вмовляла Ліліан зібратися з думками, а та, не знаючи, що й думати, на що сподіватися, намагалася передбачити майбутнє. Сонце, яке нещодавно так яскраво сяяло над їхнім будинком, сховалося за хмарами.

52

У в’язниці Ковпервуда привітно зустрів Джесперс, який зрадів, що все пройшло, як слід і його репутація залишилася незаплямованою. Оскільки в суді на порядку денному було декілька справ, вони вирішили відправитися туди не раніше десятої години. Знову з’явився Едді Сандерс, якому було доручено доставити Ковпервуда до судді Пейдерсона, а потім у виправну в’язницю. Йому ж було вручено для передачі начальнику в’язниці всі папери, які стосувалися справи.

— Вам, я вважаю, відомо, що Стінер також тут, — по секрету повідомив Стеджеру шериф Джесперс. — У нього тепер немає ні цента за душею, але я помістив його в окрему камеру. Мені не хотілося помістити таку людину в загальну.

Джесперс, вочевидь, співчував Стінеру.

— Правильно, я дуже радий за нього, — придушуючи посмішку, відповів Стеджер.

— Наскільки я розумію, містеру Ковпервуду було б неприємно зустрітися тут зі Стінером. Тому я й вжив усіх заходів, щоб уникнути цього. Джордж щойно пішов звідси з іншим моїм помічником.

— Дуже добре. Це досить завбачливо з вашого боку, — знову похвалив його Стеджер.

Шериф поводився тактовно, і Стеджер був радий за Ковпервуда. Мабуть, у Джесперса і Стінера встановилися абсолютно дружні стосунки, попри розгубленість і безгрошів’я колишнього скарбника. Ковпервуд і його супровідники пішли пішки, оскільки до суду було недалеко, і дорогою весь час говорили про дрібниці, свідомо оминаючи все серйозне.

— Усе складається не так уже й погано, — зауважив Едвард батькові. — Стеджер переконаний, що через рік або навіть раніше губернатор помилує Стінера. А тоді він неминуче повинен буде випустити і Френка.

Старий Ковпервуд безліч разів чув такі міркування, але йому не набридало слухати їх знову і знову. Ці слова заспокоювали його, як колискова немовля. Сніг, який покривав землю й цього року неначе не хотів танути, погідний день, ясний і сонячний, надія, що в суді

збереться не надто багато публіки — усе це, здавалося, дуже цікавило Ковпервуда-батька і обох братів. Старий, щоб хоч трохи полегшити тягар, який тиснув його душу, навіть заговорив про горобців, що билися через хлібну скоринку, і здивувався їхній здатності переносити зимовий холод. Ковпервуд, який ішов попереду зі Стеджером і Сандерсом, розмовляв з адвокатом про судові провадження, які були пов'язані зі справами контори, і про те, що необхідно зробити в зв'язку з цим.

Коли Ковпервуд прийшов до будівлі суду, його знову відвели в ту ж маленьку вартівню, де він декілька тижнів тому очікував на вердикт присяжних.

Старий Ковпервуд із обома синами зайняли місця в залі засідань. Едді Сандерс залишився разом із довіреним йому підсудним; тут був і Стінер із іншим помічником шерифа, таким собі Вілкерсоном, але і він, і Ковпервуд вдавали, ніби не помічають один одного. Френк, власне, не проти був заговорити зі своїм колишнім компаньйоном, але бачив, що Стінер боїться й соромиться, тому обидва мовчки сиділи кожен у своєму кутку. Після сорокахвилинного нестерпного очікування двері, які вели до зали, відчинилися й увійшов судовий пристав.

— Підсудні, встати! — наказав він.

Підсудних, включаючи Ковпервуда й колишнього міського скарбника, було шестеро. Двоє з них були зломщики, яких спіймали на місці злочину під час нічної облави.

Ще один із заарештованих — молодий чоловік двадцяти шести років — був усього-на-всього конокрадом, якого звинуватили в тому, що той вкрав у продавця овочів коня і продав його. І, нарешті, останній — довготелесий, незграбний, безграмотний і дурнуватий негр, який, проходячи повз склад дрів, забрав непотрібний шматок свинцевої труби з наміром продати знахідку або виміняти її на склянку віскі. Його справу, власне, не повинні були розглядати в цій інстанції. Проте, коли сторож дров'яного складу затримав його, він відмовився визнати себе винним, не розуміючи навіть, що, власне, від нього хочуть, і справу передали до суду. Згодом він передумав, зізнався й тепер повинен був постати перед суддею Пейдерсоном, щоб почути обвинувальний вирок або ж вийти на свободу, оскільки дільничний суд передав його справу для слухання у вищій інстанції. Усю цю

інформацію Ковпервуду повідомив Едді Сандерс, який узяв на себе роль провідника і наставника.

Зала суду була переповнена. Ковпервуд відчув себе приниженим, коли йому довелося разом із іншими заарештованими пройти бічним проходом. Слідом за ним ішов Стінер — добре одягнений, але розгублений, приголомшений, хворий і пригнічений.

Першим за списком був негр, Чарльз Аккермен.

— Ваша честь, — поспішив пояснити судді помічник окружного прокурора, — цей чоловік перед дільничним судом відмовився визнати себе винним: чи то був п'яний, чи то зробив це з іншої причини. А оскільки скаржник не захотів зняти звинувачення, дільничний суд змушений був передати підсудного сюди. Однак потім підсудний передумав і перед окружним прокурором визнав свою провину. Нам мимоволі довелося обтяжити вас цією справою.

Суддя Пейдерсон глузливо глянув на негра, якого, утім, анітрохи не збентежив цей погляд: він продовжував стояти, зручно обіпершись на бар'єр, за яким підсудні зазвичай стоять струнко і тремтять від страху. Він уже й раніше обвинувачувався за пияцтво, бійки, але, тим не менше, залишився наївним і простодушним.

— Ну, Аккермене, — суворо запитав суддя, — ви вкрали шматок свинцевої труби вартістю, як тут вказано, чотири долари та вісімдесят центів?

— Так, сер, украв, — почав негр. — Я вам розповім, пане суддя, як було. Проходжу я якось у суботу під вечір повз склад дрів (я саме тоді не мав роботи) і бачу крізь паркан — валяється шматок труби. Ну, я відшукав палицю, просунув її під паркан, підкотив цю трубу і забрав. А потім ось цей містер сторож, значить, — він виразним жестом указав на лаву, де сиділи свідки, де й сидів скаржник, на випадок, якщо суддя захоче про щось його запитати, — приходить до мене додому й обзиває мене злодієм.

— Але ж ви справді взяли цю трубу, чи не так?

— Узяв, сер, що ж тут іще говорити.

— Що ж ви з нею зробили?

— Спустив за двадцять п'ять центів.

— Ви хочете сказати, продали? — виправив суддя.

— Так, сер, продав.

— Хіба ви не знаєте, що так чинити не слід? Хіба, підсовуючи палицю під паркан і підкочуючи до себе трубу, ви не розуміли, що здійснюєте крадіжку?

— Так, сер, я знав, що це погано, — добродушно посміхаючись, відповів Аккермен. — Я, правду кажучи, не думав, що це крадіжка, але знав, що це погано. Я, звичайно, розумів, що не годиться мені її брати.

— Звісно, ви розуміли! Так, розуміли! У тому-то й біда! Ви розуміли, що це крадіжка, і все-таки вкрали. А людину, яка купила у негра вкрадену річ, не взяли під варту? — раптом запитав суддя в помічника прокурора. — Його потрібно притягти до відповідальності, бо, як скупник краденого, він заслуговує ще суворішого покарання, ніж цей негр.

— Так, сер, — відповів помічник прокурора, — його справу передали судді Йогеру.

— Добре. Значить, усе гаразд, — суворо промовив Пейдерсон. — Я особисто зараховую скупку краденого до найсерйозніших злочинів.

Потім суддя знову звернувся до Аккермена.

— Тепер слухайте, Аккермене! — продовжував він, роздратований тим, що доводиться возитися з такою дріб'язковою справою. — Я зараз вам дещо поясню, а ви будьте ласкаві слухати мене уважно. Стійте рівно! Не налягайте на бар'єр! Пам'ятайте, що ви знаходитеся в суді!

Аккермен, поклавши обидва лікті на бар'єр, стояв так, неначе невимушено розмовляв із приятелем по той бік паркану, біля свого будинку. Почувши окрик судді, він, утім, поквапився випростатися, зберігаючи на обличчі простодушний і винуватий вираз.

— Постарайтеся зрозуміти те, що я вам скажу. Укравши шматок свинцевої труби, ви вчинили злочин. Ви мене чуєте? І я міг би суворо покарати вас за це! Майте на увазі, що закон дає мені право посадити вас на рік до виправної в'язниці. Чи розумієте ви, що це означає рік каторжної роботи за крадіжку шматка труби? Отже, якщо ви здатні міркувати, гарненько вслухайтеся в мої слова. Я не стану зараз же відправляти вас до в'язниці. Я трохи зачекаю, хоча вирок буде таким: рік у виправній в'язниці. Цілий рік!

Обличчя Аккермена посіріло. Він облизав пересохлі губи.

— Однак вирок не буде зараз приведений у виконання. Він висітиме над вами. І якщо вас знову впіймають під час зазіхання на чужу власність, ви отримаєте покарання й за той злочин, і за цей. Ви

мене зрозуміли? Зрозуміли, що це означає? Відповідайте! Ви зрозуміли?

— Так, сер! Зрозумів, сер! — пробурмотів негр. — Це означає, що зараз ви мене відпустите, ось що!

Хтось із публіки розреготався, і навіть сам суддя ледь стримав посмішку.

— Я вас відпускаю до першої провини! — громовим голосом вигукнув він. — Якщо вас знову зловлять на крадіжці, то зараз же приведуть сюди, і тоді ви потрапите до виправної в'язниці на рік і більше — на строк, який вам присудять. Зрозуміло? А тепер ідіть геть, і надалі поводьтеся добре! Не здумайте знову красти. Візьміться до якоїсь роботи! Не крадіть більше, чуєте? Не чіпайте того, що вам не належить! І не потрапляйте мені знову на очі! А то я вас вже напевне запроторю до в'язниці!

— Так, сер! Ні, сер! Я більше не буду, — забелькотів Аккермен. — Ніколи більше не стану брати чуже.

Він поплентався до виходу, де судовий пристав легенько підштовхнув його і нарешті випровадив за двері під перешіптування і сміх публіки. Багатьох потішила його простота й недоречна суворість Пейдерсона. Однак пристав одразу ж оголосив слухання наступної справи, і увага присутніх переключилася на інших підсудних.

Це була справа двох зломщиків, яких Ковпервуд не переставав розглядати з неприхованою цікавістю. Він уперше в житті був присутній при винесенні вироку. Йому ще жодного разу не доводилося бувати ні в дільничному, ні в міському кримінальному суді, й лише зрідка у цивільному. Він був задоволений тим, що негра відпустили на всі чотири сторони, і що Пейдерсон проявив більше здорового глузду й людяності, ніж можна було від нього очікувати.

Ковпервуд озирнувся, шукаючи очима Ейлін. Він був проти її присутності в суді, але вона могла з цим не погодитися. І справді, вона була тут, сиділа в задніх рядах, затиснута в натовпі, а її лице приховувала густа вуаль (усе-таки прийшла!). Ейлін не мала сил опиратися бажанню швидше дізнатися про долю свого коханого, на власні вуха почути вирок, бути поруч із Френком у цей час найтяжчого, як вона гадала, випробування. Вона була обурена, коли його завели до зали разом зі злочинцями і змусили чекати на очах у всіх. Але вона захоплювалася його гідністю, поставою та

самовпевненістю, що не зраджувала його навіть у ці хвилини. Він анітрохи не зблід, подумала вона, ось він стоїть, такий же спокійний і зібраний, як завжди. Ах, якби тільки він міг бачити її зараз! Якби він хоч глянув у її бік, вона підняла б вуаль і посміхнулася йому! Однак він не дивився, бо не хотів бачити її тут. Усе одно незабаром вона зустрінеться з ним і все йому розповість!

З обома зломщиками суддя впорався швидко, присудивши кожному до року у виправній в'язниці. Їх забрали, розгублених, мабуть, вони не розуміли ні тяжкості свого вчинку, ні майбутньої своєї долі.

Тепер на черзі була справа Ковпервуда, і «його честь» набув поважного вигляду: Ковпервуд — не звичайний злочинець, і він вимагає особливого поводження. Суддя заздалегідь знав, яким буде результат справи. Коли один із молленгауерівських прибічників, близький товариш Батлера, висловив думку, що і Ковпервуду, і Стінеру слід було б дати по п'ять років, суддя прийняв це до відома.

— Френк Алджернон Ковпервуд! — виголосив секретар.

Ковпервуд швидко вийшов наперед. Йому було боляче і соромно від того, що він опинився в такому становищі. Але він ні поглядом, ні єдиним порухом не виказав своїх почуттів. Пейдерсон подивився на нього прискіпливо, як зазвичай дивився на підсудних.

— Ваше ім'я та прізвище? — запитав судовий пристав, а стенограф приготувався записувати.

— Френк Алджернон Ковпервуд.

— Місце проживання?

— Джирард-авеню, будинок номер тисяча дев'ятсот тридцять сім.

— Рід занять?

— Власник банкірської та біржової контори.

Стеджер, сповнений гідності, стояв поруч із Ковпервудом, готовий, коли настане час, виголосити своє заключне слово, звернене до суду і публіки. Ейлін, притиснена біля дверей у натовпі, уперше в житті нервово кусала пальці, на лобі у неї виступили великі краплі поту. Батько Ковпервуда весь тремтів від хвилювання, а брати дивилися вбік, намагаючись приховати свій страх і горе.

— Чи відбували ви коли-небудь покарання?

— Ніколи, — спокійно відповів за Ковпервуда його адвокат.

— Френку Алджерноне Ковпервуде, — виступивши вперед, прогугнявив секретар суду, — чи є у вас заперечення проти винесення

вам зараз вироку? Якщо є — оголосіть їх!

Ковпервуд хотів відповісти заперечно, але Стеджер підняв руку.

— З дозволу суду я повинен заявити — голосно та чітко вимовив він, — що мій підзахисний, містер Ковпервуд, не визнає себе винним. Такої ж думки дотримуються і двоє з п’яти суддів філадельфійського верховного суду вищої судової інстанції нашого штату.

Серед слухачів, найбільш зацікавлених усім, що відбувається, був Едвард Мелія Батлер, який щойно ввійшов до зали із сусідньої кімнати, де розмовляв зі знайомим суддею. Догідливий слуга закону доповів йому, що зараз буде оголошено вирок Ковпервуду. Батлер знаходився в суді із самого ранку під приводом якоїсь нагальної потреби (насправді ж, щоб не пропустити цього моменту).

— Містер Ковпервуд довів, — продовжував Стеджер, — і його свідчення підтверджені іншими свідками, що він був лише агентом того джентльмена, провину якого згодом було визнано цим самим складом суду. Він стверджує, а з ним згодні двоє з п’яти членів верховного суду штату, що як агент він мав повне право і повноваження не здавати в амортизаційний фонд сертифікати міської позики на шістдесят тисяч доларів у той термін, у який, на думку окружного прокурора, він зобов’язаний був це зробити. Мій підзахисний — людина, яка має виняткові фінансові здібності. Із численних письмових звернень до вашої честі на його захист ви могли переконатися, що він користується повагою та симпатією величезної більшості поважних і видатних представників фінансового світу. Містер Ковпервуд займає досить помітне становище у суспільстві й належить до успішних людей у своїй сфері. Лише жорстокий і несподіваний удар долі привів його на лаву підсудних — я маю на увазі пожежу і викликану нею паніку, які так негативно позначилися на цілком здоровому й міцному фінансовому підприємстві. Усупереч вердикту, винесеному судом присяжних, і рішенню трьох із п’яти членів філадельфійського верховного суду, я стверджую, що мій підзахисний — не розтратник, і жодного розкрадання він не здійснював. Його помилково визнали винним, а отже, він не повинен і нести покарання за злочин, якого не скоював.

— Я впевнений, що ви, ваша честь, не розтлумачите неправильно мої слова і ті спонукання, які змушують мене наполягати на правильності всього, що я сказав. Я ні на мить не ставитиму під сумнів

рішення цього складу суду або суду взагалі, так само як не критикуватиму й саме судочинство. Мене гнітить те, що нещасливий збіг обставин створив оманливу суть справ, у яких важко розібратися непрофесіоналові, і через збіг обставин такий поважний чоловік, як мій підзахисний, опинився на лаві підсудних. Елементарна справедливість вимагає, на мою думку, щоб це сказали тут привселюдно й чітко. Я звертаюся до вашої честі з клопотанням про поблажливість. І якщо совість не дозволяє вам взагалі припинити цю справу, то я прошу вас хоча б урахувати і звернути увагу на викладені мною факти при визначенні міри покарання.

Стеджер повернувся на своє місце, а суддя Пейдерсон кивнув на знак того, що вислухав сказане високоповажним захисником і має намір поставитися до його слів із розумінням, якого вони заслуговують, — але не більше. Потім він повернувся в бік Ковпервуда і з усією своєю суддівською величчю розпочав:

— Френку Алджерноне Ковпервуде, визнані вами присяжні засідателі вважають вас винним у розкраданні. Клопотання про перегляд справи, порушене від вашого імені адвокатом, було, після ретельного розгляду, відхилене, тому що більшість членів верховного суду беззаперечно погодилися із вердиктом присяжних, вважаючи, що він винесений належно — на підставі закону і показів свідків. Ваш злочин не можна не назвати тяжким, хоча б через те, що велика сума грошей, якою ви заволоділи, належить місту. Ваша провина посилюється ще й тим, що ви, задля особистої вигоди, незаконно користувалися сотнями тисяч доларів із коштів міста, так само як і сертифікатами міської позики. Вищу міру покарання, передбачену законом за подібний злочин, потрібно вважати дуже милосердною. Проте суд враховує ваше колишнє становище й ті обставини, які спричинили до вашого банкрутства, так само як і клопотання ваших численних друзів і колег у фінансовій сфері. Суд не залишить без уваги жодного суттєвого факту з історії вашої діяльності.

Пейдерсон нерішуче замовк, хоча добре знав, що скаже далі. Він пам’ятав, чого чекали від нього «господарі».

— Якщо з вашої справи не можна винести іншої моралі, — продовжував він, перебираючи папери, що перед ним лежали, — то вона все ж стане для багатьох дуже корисним уроком і доведе, що не можна безкарно лізти в міську казну та грабувати її, прикриваючись

діловими операціями. А також допоможе багатьом зрозуміти, що закон має ще достатньо сили, щоб вчинити правосуддя й захистити суспільство.

— Тому суд засуджує вас, — урочисто закінчив Пейдерсон, між тим як Ковпервуд продовжував незворушно дивитися на нього, — до сплати на користь округу штрафу на п’ять тисяч доларів для покриття всіх судових витрат, одиночного ув’язнення у східній в’язниці і примусових робіт строком на чотири роки і три місяці, із взяттям під варту під час виконання вироку.

Почувши це, старий Ковпервуд опустив голову, намагаючись приховати сльози. Ейлін закусила губу і судомно стиснула кулаки, щоб не розплакатися та придушити в собі лють і обурення. Чотири роки і три місяці! Яка нескінченно довга прогалина в його і в її житті! Однак вона чекатиме. Краще так, ніж вісім чи десять років (а вона побоювалася й такого вироку). Можливо, тепер, коли найважче позаду, і Френк опиниться у в’язниці, губернатор помилує його.

Суддя Пейдерсон уже потягнув до себе папку зі справою Стінера. Він був задоволений собою: фінансисти тепер не можуть сказати, що він не звернув належної уваги на їхнє клопотання на користь Ковпервуда. З іншого боку, і політичні діячі будуть задоволені: він присудив Ковпервуду майже максимальне покарання. А з другого — могло здатися, ніби він урахував прохання про поблажливість. Ковпервуд відразу розкусив цей трюк, але не втратив свого звичайного спокою. Він лише подумав, як це боягузливо та огидно. Судовий пристав хотів було відвести його.

— Нехай засуджений ще побуде тут, — несподівано зупинив його суддя.

Секретар уже назвав Джорджа Стінера, і Ковпервуд спочатку не зрозумів, навіщо суддя затримує його, але тільки спочатку. Потрібно, щоб він вислухав ще й вирок у справі свого співучасника. Стінеру поставили стандартні питання. Поруч із колишнім скарбником весь час стояв його адвокат Роджер О’Мара — ірландець за походженням, досвідчений політик, який консультував Стінера з першої хвилини його негараздів. Утім, зараз він навіть не знайшов, що сказати, й лише попросив суддю врахувати колишню бездоганну чесність його підзахисного.

— Джордже Стінере, — розпочав суддя, і всі присутні, у тому числі й Ковпервуд, насторожилися. — Оскільки ваше клопотання про перегляд справи та про скасування вироку відхилено, суду залишається лише визначити відповідне покарання вашому злочину. Я не хочу обтяжувати нотаціями й без того важкий для вас час. Однак усе ж скористаюся нагодою суворо засудити ваші дії. Зловживання громадськими коштами стало хворобою нашого часу, і якщо рішуче не припинити це зло, то воно, врешті-решт, зруйнує весь наш громадський порядок. Держава, яку роз'їдає корупція, нежиттєздатна. Їй загрожує небезпека розсипатися під час першого ж серйозного випробування. Я вважаю, що відповідальність за ваш злочин і за все йому подібне значною мірою лягає на суспільство. До останнього часу суспільство з неприпустимою байдужістю дивилося на шахрайські витівки посадових осіб. Наша політика повинна керуватися вищими й чистішими принципами, наша громадська думка повинна таврувати ганьбою зловживання державними коштами. Недостатня принциповість суспільства і зробила можливим ваш злочин. Крім цього, я не вбачаю у вашій справі жодних пом'якшувальних обставин.

Суддя Пейдерсон для більшого ефекту зробив паузу. Він був уже близький до вершини свого красномовства і хотів, щоб його слова закарбувалися в головах слухачів.

— Суспільство довірило вам свої кошти, — урочисто продовжував він. — Вам було надано високу, священну довіру. Ви повинні були охороняти двері скарбниці, як серафим ворота раю, і палаючим мечем непідкупної чесності загрожувати кожному, хто посмів би наблизитися до них зі злочинною метою. Цього вимагало від вас становище виборчого представника суспільства.

З огляду на всі обставини вашої справи, суд не може застосувати до вас міру покарання м'якше найвищої міри, передбаченої законом. Однак, згідно зі статтею сімдесят четвертою Кримінального кодексу, суди нашого штату не мають права засуджувати до ув'язнення у виправну в'язницю на строк, який закінчується між п'ятнадцятим листопада і п'ятнадцятим лютого, і ця стаття змушує мене зменшити на три місяці той максимальний строк, до якого я мав би засудити вас, а саме — п'ять років. Тому суд засуджує вас до сплати на користь округу штрафу в п'ять тисяч доларів (Пейдерсон добре знав, що Стінер не в змозі виплатити цю суму), до одиночного ув'язнення в

східній в’язниці й до примусових робіт строком на чотири роки і дев’ять місяців із взяттям під варту на час виконання вироку.

Суддя поклав папери на стіл і замислено потер рукою підборіддя; Ковпервуда і Стінера поспіхом вивели. Батлер, цілком задоволений результатом розгляду, одним із перших залишив залу суду. Переконавшись, що все скінчено, та їй тут більше нічого робити, Ейлін також поспіхом пробралася до дверей. А через кілька хвилин після неї пішов батько та брати Ковпервуди. Вони хотіли дочекатися його на вулиці і провести до в’язниці. Решта членів родини з хвилюванням чекали звісток вдома, тому Джозефа негайно відправили до них.

Тим часом небо затягло хмарами, день став похмурий, і здавалося, ось-ось піде сніг. Едді Сандерс, який отримав на руки всі відповідні папери, заявив, що немає потреби повертатися в окружну в’язницю. Тому всі п’ятеро — Сандерс, Стеджер і Френк із батьком та братом сіли на конку, кінцева станція якої всього на декілька кварталів перебувала від в’язниці. За півгодини всі вони вже стояли біля її воріт.

53

Східна в’язниця штату Пенсильванія, у якій Ковпервуд мав відсидіти чотири роки і три місяці одиночного ув’язнення, знаходилася на розі вулиць Феєрмаунт і Двадцять першої, у величезній будівлі із сірого каменю. Похмура та велична, ця будівля дещо нагадувала палац Сфорца у Мілані, хоча, зрозуміло, що архітектурно дуже йому поступалася. Її сірі стіни оточували цілий квартал, і вона височіла, самотня й неприступна, як і годиться в’язниці. Стіна, що оточувала величезну, понад десять акрів, тюремну територію й додавала їй значної частки її похмурої величі, була тридцять п’ять футів заввишки і понад сім завширшки. Сама в’язниця, невидима з вулиці, складалася з семи корпусів, розташованих на зразок щупалець восьминога навколо центральної будівлі, і займала майже дві третини обгородженого стіною простору, так що місця для галявин і газонів залишалося обмаль. Ці корпуси, які щільно прилягали до зовнішніх стін, були сорок два фути завширшки та сто вісімдесят завдовжки; чотири з них були двоповерховими. Замість вікон були лише вузенькі отвори під самою стелею довжиною не більше трьох із половиною футів і вісім дюймів шириною. При деяких камерах, які розташовувалися на нижньому поверсі, були влаштовані крихітні дворики десять на шістнадцять футів, тобто за розміром не перевищували самих камер і також обгороджені високими цегляними стінами. Стіни камер, підлога і дах — усе було із каменю; камінням викладені й коридори, що мали лише десять футів у ширину, і одноповерхові галереї п’ятнадцять футів висотою. Комусь, хто з центрального приміщення, так званої ротонди, дивився на довгі корпуси, що розходилися, усе здавалося непропорційно вузьким і стиснутим. Залізні двері (перед ними були ще масивні дерев’яні, для того, щоб у разі потреби зовсім ізолювати ув’язнених) справляли важке, гнітюче враження. Світла у приміщеннях загалом було достатньо, оскільки стіни часто білили, а вузькі отвори на даху склили на зиму матовим склом. Але все було таким порожнім, так стомлювало очі, як це буває лише у місцях позбавлення волі з їхнім бідним і утилітарним обладнанням. У цих стінах, без сумніву, тривало життя (в’язниця налічувала в той час

чотириста ув’язнених) і майже всі камери були зайняті. Однак ніхто з арештантів не бачив і не відчував цього життя. Тут люди жили і водночас не жили. Декого з ув’язнених після довгих років перебування у в’язниці призначали «старостами», але таких було небагато. У в’язниці були пекарня, механічна та столярна майстерні, комора, млин і городи, але для обслуговування всіх цих закладів було потрібно дуже мало людей.

В’язниця, побудована у 1822 році, поступово розросталася, корпус за корпусом, поки не досягла своїх нинішніх, досить значних розмірів. Її мешканці були різноманітні як за своїми розумовими здібностями, так і за скоєними злочинами: від дрібної крадіжки до вбивства. Правила тюремного розпорядку визначалися так званою «пенсильванською системою», яка, по суті, зводилася до одиночного ув’язнення, дотримання повної тиші й індивідуальної праці в ізольованих камерах.

Якщо не брати до уваги недавнього перебування в окружній в’язниці (яка, власне, навіть не була схожа на в’язницю), то Ковпервуд жодного разу в житті не бував у подібному закладі. Одного разу, коли він ще хлопчиком бродив околицями, йому довелося пройти повз «арештантський будинок» (так називали тоді міські в’язниці), невеликий сірий, із високими заґратованими вікнами. І в одному з похмурих віконних отворів на другому поверсі він побачив якогось пияка чи волоцюгу із пропитим безкровним обличчям, скуйовдженим волоссям і каламутним поглядом. Помітивши Френка, той крикнув йому (тоді була літня пора, і вікна були відчинені):

— Гей, синку, збігай-но й купи мені тютюну, добре?

Френк підняв очі, вражений і переляканий відразливою зовнішністю арештанта, і відповів, перш ніж устиг подумати:

— Ні… не можу.

— Ну, дивись, аби тебе самого коли-небудь не запроторили за ґрати, паскуднику! — розлючено крикнув волоцюга, напевно ще не зовсім протверезівши після вчорашньої пиятики.

Ковпервуд ніколи не згадував про цей випадок, аж тут він раптом пригадався. Ось і його зараз замкнуть у цій похмурій, сумній в’язниці; на вулиці мете заметіль, а його безжально викинуть із життя.

Нікому із близьких не дозволили супроводжувати його за зовнішню стіну, навіть Стеджеру, хоча він і отримав дозвіл відвідати Ковпервуда

пізніше. Цього правила дотримувалися неухильно. Сандерса, який мав із собою супровідні папери й був знайомий зі сторожем, пропустили негайно. Решта повернулися назад, із сумом попрощавшись із Ковпервудом, який намагався поводитися так, немов усе це було лише незначним епізодом (але так він, власне, і сприймав те, що з ним сталося).

— Ну, що ж, до побачення, — сказав він, потискуючи всім руки. — Нічого зі мною не станеться, і я скоро вийду звідси. Ось побачите! Нехай Ліліан не дуже засмучується.

Він увійшов у тюремний двір, і ворота зі зловісним брязкотом зачинилися за ним. Сандерс крокував попереду під темним, похмурим склепінням високого підвориття до воріт, де вже сторож величезним ключем відімкнув ґратчасту хвіртку. Опинившись у внутрішньому дворі, Сандерс повернув ліворуч до маленької канцелярії; там за високою конторкою стояв тюремний чиновник у синьому форменому мундирі, худий, білявий, із вузькими сірими очима. Він був зобов'язаний реєструвати ув'язнених. Узявши папери у помічника шерифа, він діловито переглянув їх. Це був наказ про ув'язнення Ковпервуда. Чиновник, насамперед, видав Сандерсу довідку про те, що прийняв від нього арештанта, і помічник шерифа пішов, дуже задоволений чайовими, які Ковпервуд тицьнув йому в руку.

— Бажаю доброго здоров'я, містере Ковпервуд, — сказав він на прощання. — Мені шкода, але сподіваюся, що вам тут буде не так уже й погано.

Він хотів похвалитися перед наглядачем близьким знайомством із цим незвичайним ув'язненим, і Ковпервуд, який дотримувався своєї тактики лицемірства, щиро потиснув йому руку.

— Дуже вдячний, містере Сандерс, за вашу люб'язність, — сказав він і негайно повернувся до свого нового керівництва, оскільки хотів справити якомога вигідніше враження.

Він знав, що потрапляє тепер до рук дрібних чиновників, від яких цілком залежить те, чи нададуть йому будь-які пільги, чи ні. Йому хотілося відразу показати цьому наглядачеві, що він готовий беззаперечно підкорятися всім правилам, що він поважає керівництво, але й себе принижувати не дасть. Морально він був пригнічений, але не втрачав самовладання навіть тут, у лещатах, куди загнало його

правосуддя, у виправній в'язниці штату, якої він усіляко намагався уникнути.

Наглядач Роджерс Кендал був людиною досить здібною (принаймні порівняно з іншими представниками тюремної адміністрації): винахідливий, не дуже освічений, не дуже розумний, не надто старанний, але досить енергійний, щоб триматися на своїй посаді. Він непогано розбирався в людській природі, оскільки приблизно двадцять шість років доглядав за арештантами. Ставився він до них холодно, недовірливо, цинічно.

Ні з ким цей чоловік не допускав жодної фамільярності та вимагав точного дотримання всіх правил внутрішнього розпорядку.

Ковпервуд стояв перед ним у красивому синьо-сірому костюмі, сірому пальті й чорному капелюсі за останньою модою, у нових черевиках із найтоншої шкіри, у краватці зі щільного шовку спокійних та вишуканих тонів. Його волосся та вуса свідчили про старання досвідченого перукаря, доглянуті нігті блищали.

Із першого ж погляду на нього наглядач зрозумів, що перед ним — неабияке цабе із тих, кого перипетії долі рідко закидають у його тенета.

Ковпервуд стояв посеред кімнати, здавалося, ні на кого й ні на що не дивився, але все помічав.

— Ув'язнений номер три тисячі шістсот тридцять три, — сказав Кендал писареві, коли передав йому аркуш жовтого паперу, на якому зазначалося ім'я та прізвище Ковпервуда, а також порядковий номер, що відраховувався із дня заснування в'язниці.

Писар, який сам був арештантом, записав ці дані в книгу, аркуш відклав убік, щоб передати його «старості», який мав відвести Ковпервуда у так званий «пропускник».

— Вам потрібно роздягнутися і прийняти ванну, — звернувся Кендал до Ковпервуда, з цікавістю розглядаючи його. — Щоправда, вам навряд чи потрібна ванна, але таке вже у нас правило.

— Дякую, — відповів Ковпервуд, задоволений, що навіть тут він, напевно, справляє належне враження. — Я готовий підкорятися всім правилам.

Він збирався вже зняти пальто, але Кендал порухом руки зупинив його та зателефонував. Із сусідньої кімнати ввійшов чи то наглядач, чи то арештант, вочевидь, «староста». Це був маленький чорнявий

кривобокий чоловічок. Одна нога в нього була коротшою за іншу, а отже, і одне плече нижче. Незважаючи на запалі груди, косоокість і нерівну ходу, він рухався досить швидко. Він був одягнений у мішкуваті смугасті штани й таку саму смугасту, як заведено у в'язниці, куртку, із-під якої виглядала сорочка з відкритим коміром. На голові в нього була невелика смугаста панама із відстовбурченими крисами, що здавалася Ковпервуду особливо огидною. Френк не міг позбутися неприємного враження, яке справив на нього цей косоокий. У «старости» була безглузда й улеслива манера щохвилини віддавати честь, прикладаючи руку до панами. Це був квартирний злодій, і йому «впаяли» десять років. Але завдяки старанній поведінці він удостоївся працювати в канцелярії без принизливого каптура, який одягали на голову. За це він був дуже вдячний керівництву. Зараз він дивився на Кендала очима боязкої собаки, а на Ковпервуда поглядав лукаво, ніби демонструючи, що чудово розуміє його становище й не відчуває до нього довіри.

В очах звичайного арештанта всі бідолаги по нещастю однакові; більше того, він втішався думкою, що всі вони не кращі за нього. Нехай доля жорстоко розправилася з ним, але він у думках не менш жорстоко розправлявся з іншими ув'язненими. Найменший натяк (навмисний або випадковий), що я, мовляв, праведніший за тебе, у стінах в'язниці вважається найтяжчим, непрощенним гріхом. Цей «староста» нездатен був зрозуміти Ковпервуда, як муха — зрозуміти рух маховика. Але дрібний пішак був упевнений, що розкусив новачка. Шахрай і є шахрай, а тому Ковпервуд для нього нічим не відрізнявся від останнього кишенькового злодюжки. Він відчув бажання принизити його, постригти під один гребінець.

— Вам доведеться вийняти з кишень усе, що маєте, — звернувся Кендал до Ковпервуда. Зазвичай він просто наказував: «Обшукати в'язня!»

Ковпервуд підійшов до нього і вийняв гаманець із двадцятьма п'ятьма доларами, затим складаний ніж, олівець, маленьку записну книжку та крихітне слоненя зі слонової кістки, яке подарувала йому Ейлін «на щастя» — річ, яку він дуже цінував, оскільки це був її подарунок. Кендал із цікавістю подивився на слоненя.

— Можете відвести, — кивнув він «старості».

У Ковпервуда попереду була ще процедура перевдягання та миття.

— За мною, — сказав той і, пройшовши вперед, відвів Ковпервуда до сусідньої кімнати, де за ширмами стояли три старі чавунні ванни, а на грубих дерев'яних полицях лежало просте мило, грубий запраний рушник та інші засоби. Поруч із полицями були гачки для одягу.

— Залазь сюди, — наказав «староста» Томас К'юбі, показуючи на одну із ванн.

Ковпервуд зрозумів, що це був початок дріб'язкового та невідступного нагляду, але вважав за краще зберігати свою звичайну добродушність.

— Зараз, одну хвилинку, — сказав він.

«Староста» дещо зм'як.

— Скільки тобі впаяли? — поцікавився він.

Ковпервуд здивовано поглянув на нього. Він не зрозумів питання. «Староста», усвідомивши, що новачок не знає тюремного жаргону, повторив:

— Скільки ж тобі впаяли? Ну, на скільки років засадили?

— А! Розумію, — відповів Ковпервуд. — На чотири роки і три місяці.

Він вирішив не дратувати цю людину. Так буде краще.

— За що? — поцікавився К'юбі.

Ковпервуд на мить розгубився.

— За крадіжку, — відповів він.

— Ну, ти легко відбувся! — зауважив К'юбі. — Мене запроторили на цілий десяток. Суддя попався — надовбень.

К'юбі ніколи не чув про злочин Ковпервуда. А якби й чув, не міг би зрозуміти всіх тонкощів його справи. Ковпервуд не відчував ані найменшого бажання продовжувати розмову і не знав, що говорити. Йому хотілося, щоб цей суб'єкт швидше пішов звідси. Однак той продовжував стояти. Краще вже скоріше опинитися в камері наодинці з собою!

— Так, це прикро! — поспівчував він, і «староста» одразу зрозумів, що перед ним не свій брат-арештант, інакше той не сказав би нічого подібного.

К'юбі відкрутив крани. Ковпервуд тим часом роздягнувся і тепер стояв голий, не соромлячись присутності цього дикуна.

— Не забудь і головешку сполоснути! — сказав К'юбі і вийшов.

Поки ванна наповнювалася, Ковпервуд розмірковував над своєю долею. Дивовижно, як жорстоко доля обходилася з ним останнім часом. На відміну від більшості людей у його становищі, він не переймався докорами сумління та не вважав себе винним у ганебному вчинку. Йому просто не пощастило. Подумати тільки: він опинився тут, у цій величезній похмурій в'язниці, він арештант і повинен тепер стояти біля цієї огидної чавунної ванни, а за ним наглядає злочинець-придурок!

Він сів у ванну, нашвидку помився їдким жовтим милом і витерся грубим сірим рушником. Потім потягнувся за білизною, але вона зникла.

У цю мить увійшов К'юбі.

— Ходи-но сюди! — безцеремонно покликав він.

Ковпервуд голяка пішов за ним. Його провели через канцелярію до кімнати, де були ваги, вимірювальні пристрої, реєстраційні книги тощо. До нього знову підійшов К'юбі, який чекав біля дверей, а писар, побачивши його, машинальним рухом узяв чистий бланк. Кендал уважно оглянув поставну фігуру Ковпервуда, який починав уже трохи повніти, і подумки відзначив, що цей в'язень будовою тіла вигідно відрізняється від більшості арештантів.

— Ставай на ваги! — наказав К'юбі.

Ковпервуд підкорився. Наглядач поворушив гирями й ретельно перевірив цифри.

— Вага сто сімдесят п'ять! — оголосив він. — Тепер ось сюди!

Він показав на стіну, за якою вгору від підлоги тягнулася тонка вертикальна планка семи із половиною футів заввишки. По ній ковзала рейка, що опускалася на голову того, хто стояв біля стіни. Збоку на планці були відзначені дюйми та частки дюймів (половинки, чверті, восьмушки і так далі), праворуч знаходився пристрій, що вимірював довжину руки. Ковпервуд зрозумів, що від нього вимагається, і, ставши під рейку, так і завмер.

— Ноги разом, щільніше до стіни! — наказував К'юбі. — Ось так! П'ять футів дев'ять дюймів і десять шістнадцятих! — вигукнув він, і писар записав ці дані в реєстраційний бланк.

Потім К'юбі дістав рулетку і заходився вимірювати плечі Ковпервуда, його ноги, груди, талію, стегна. Він голосно називав колір його очей, волосся, вусів і, заглянувши йому до рота, додав:

— Зуби всі цілі!

Після того як Ковпервуд ще раз повідомив свою адресу, вік, професію, і на питання, чи володіє він якимось ремеслом, дав заперечну відповідь, йому дозволили повернутися до ванної кімнати й одягнути приготовлений для нього тюремний одяг: грубу шорстку білизну, білу бавовняну верхню сорочку з відкритим коміром, товсті блакитно-сірі бавовняні шкарпетки, яких він ніколи в житті не носив, і незвичайно жорсткі та важкі, немов зроблені з дерева чи заліза, черевики зі слизькими підошвами. Потім він одягнув мішкуваті арештантські штани зі смугастої тканини й безформну куртку. Він розумів, що в цьому костюмі у нього безглуздий і жалюгідний вигляд. Коли він знову ввійшов до канцелярії наглядача, його охопило якесь дивне, болісне відчуття безнадійності, яке він ніколи ще не відчував і зараз усіляко намагався придушити в собі. Так ось як чинить суспільство зі злочинцем! Відштовхує його від себе, зриває з нього пристойний одяг, одягає ось це дрантя. Туга і злість охопили його; як він не примушував себе, йому не вдавалося вгамувати це відчуття. Він завжди мав за правило приховувати те, що відчуває, але зараз це було йому не під силу. У подібному одязі він відчував себе приниженим, безглуздим і знав, що таким же бачать його й інші. Величезним зусиллям волі він все ж змусив себе здаватися спокійним, покірним і уважним до всіх, хто тепер над ним керував. Зрештою, думав він, потрібно дивитися на це, як на гру, як на кепський сон, або уявити собі, що ти потрапив у болото, із якого, якщо пощастить, ще є надія благополучно вибратися. Він вірив у свою зірку. Довго так тривати не може. Це лише безглузда й незвична роль, у якій він виступає на давно вивчених ним підмостках життя.

Кендал тим часом і далі розглядав Ковпервуда.

— Ану, підшукай для нього шапчину! — наказав він своєму помічникові.

Той підійшов до шафи з пронумерованими полицями, дістав звідти потворну смугасту панаму із високою тулією та прямими крисами й запропонував Ковпервуду приміряти її. Капелюх майже підійшов, і Ковпервуд вирішив, що настав кінець його приниженням. Більше, здавалося, уже не було в що його наряджати. Однак він помилився.

— Тепер, К’юбі, відведи його до містера Чепіна, — наказав Кендал.

К’юбі знав свою справу. Він знов пішов у ванну кімнату і приніс звідти річ, про яку Ковпервуд знав лише з чуток — білий у синю смужку мішок, розміром приблизно в половину звичайної наволочки. Розгорнувши мішок, К’юбі струснув його і підійшов до Ковпервуда. Такий був звичай. Застосування мішка, яке встановилося із початком існування в’язниці, мало на меті позбавити арештанта орієнтації й тим самим запобігти можливості втечі. Із цієї миті Ковпервуд уже не мав права спілкуватися з будь-ким із ув’язнених, вступати з ними в бесіду, навіть бачити їх; розмовляти з тюремним керівництвом теж заборонялося, він зобов’язаний був відповідати лише на питання. Це було жорстоке правило, але воно суворо дотримувалося тут (хоча, як згодом дізнався Ковпервуд, і тут теж можна було домогтися послаблень).

— Доведеться тобі нап’яти цю штуку, — сказав К’юбі, розчепіривши мішок над головою Ковпервуда.

Ковпервуд зрозумів. Колись давно він чув про цей звичай. У першу мить він, правда, розгубився й подивився на мішок із непідробним подивом, але тут же з готовністю підняв руки, щоб натягнути його.

— Не треба, — сказав К’юбі. — Опусти руки! Я й сам впораюся.

Ковпервуд підкорився. Мішок, насунутий на голову, сягав йому грудей, так що він нічого не бачив. Він відчув себе нещасним, приголомшеним, майже розчавленим. Ця біла в синю смужку ганчірка ледь не позбавила його самовладання. Невже, подумав він, не можна було позбавити його приниження?

— Ходімо! — сказав йому супровідник, і Ковпервуда повели, куди — цього він уже не бачив.

— Трохи потягни за нижній край і дивись під ноги, — порадив К’юбі.

Ковпервуд так і зробив, тепер він уже невиразно бачив ноги та шматок підлоги, на яку ступав. І так його, немов сліпого, вели спочатку коротким переходом, потім довгим коридором, тоді через кімнату, де сиділи чергові наглядачі і, нарешті, угору вузенькими залізними сходами, до наглядача другого поверху. Тут він почув голос К’юбі:

— Містере Чепін, я привів вам від містера Кендала нового арештанта.

— Зараз іду, — долинув звідкись несподівано приємний голос.

Чиясь велика, важка рука підхопила Ковпервуда за лікоть, і його повели далі.

— Тепер уже недалеко, — промовив той самий голос. — А там я зніму з вас мішок.

І Ковпервуд чомусь (можливо, тому, що в цих словах йому почулася нотка співчуття) відчув, як судома звела йому горло.

Залишалося зробити лише декілька кроків.

Вони підійшли до дверей, і провідник Ковпервуда відчинив її величезним залізним ключем. Потім та сама велика рука тихенько підштовхнула його. У цю мить із нього зняли мішок, і він побачив, що знаходиться в тісній вибіленій камері — досить похмурій, без вікон, але із вузьким заскленим отвором під стелею. Посередині однієї з бічних стін на гачку висіла бляшана лампочка (напевно, слугувала вечірнім освітленням). В одному кутку стояло залізне ліжко з солом’яним матрацом і двома синіми ковдрами, які, схоже, ніколи не пралися. В іншому була прироблена невелика раковина з мідним краном. На стіні навпроти ліжка висіла маленька поличка. Біля ніг стояв грубий дерев’яний стілець із потворною круглою спинкою; у кутку біля раковини стирчав брудний віник. Там красувалася і чавунна параша, вміст виливали у стічний жолоб біля стіни і, напевно, мили вручну, із відра. У камері точно були щурі й інші паразити, оскільки там стояв гидотний запах. Підлога була кам’яною. Погляд Ковпервуда, охопивши все це, зупинився на важких дверях, хрест-навхрест оббитих товстими залізними прутами з масивним блискучим замком. Він побачив також, що за цими залізними дверима були другі, дерев’яні, які наглухо ізолювали його від зовнішнього світу. Про ясне живлюще сонячне світло тут годі було й мріяти. Чистота повністю залежала від бажання та вміння арештанта користуватися водою, милом і віником.

Оглянувши камеру, Ковпервуд перевів погляд на наглядача, містера Чепіна; це був кремезний, огрядний, повільний чоловік, увесь наче покритий товстим шаром пилу, але незлостивий. Мундир тюремного відомства мішкувато сидів на його незугарній фігурі. Містер Чепін стояв із таким виглядом, ніби йому не терпілося скоріше сісти. Його важке тіло аж ніяк не видавалося сильним, добродушна фізіономія суцільно поросла сивуватою щетиною. Погано підстрижене волосся смішними пасмами вибивалося з-під величезного кашкета. Однак Чепін справив на Ковпервуда непогане враження. Більше того, відразу

подумалося, що цей чоловік, мабуть, поставиться до нього уважніше, ніж досі ставилися інші. Це його підбадьорило. Він не знав, що перед ним — лише наглядач-«пропускник», під наглядом якого він повинен пробути всього два тижні, до повного ознайомлення з правилами тюремного розпорядку, і що сам він усього лише один із двадцяти шести ув'язнених, яких доручили містеру Чепіну.

Щоб спростити знайомство, цей поважний чоловік підійшов до ліжка і сів на нього. Ковпервуду він вказав на дерев'яний стілець, і той, підсунувши його до себе, сів на нього.

— Ну, от ви й тут! — благодушним тоном вимовив містер Чепін; він був чоловіком немудрим, доброзичливим, досвідченим у поводженні з ув'язненими й незмінно поблажливим до них. Роки, вроджена доброта й релігійні переконання (він був квакером) робили його милосердним, але в той же час багаторічні спостереження, як згодом дізнався Ковпервуд, привели його до висновку, що більшість в'язнів за натурою — кепські люди. Як і Кендал, він усіх їх вважав безпорадними, ні на що не придатними, схильними до різних пороків і, загалом, не помилявся. Однак при цьому він зберігав старечу добродушність і батьківську м'якість у поводженні, бо, подібно до багатьох слабких і недалеких людей, понад усе ставив людську справедливість і доброчесність.

— Так, от я й тут, містере Чепін, — просто відповів Ковпервуд. Він запам'ятав прізвище наглядача, яке почув від «старости», і старий був цим дуже задоволений.

Старий Чепін відчував себе трохи здивованим. Перед ним сидів відомий Френк А. Ковпервуд, про якого він неодноразово читав у газетах — великий банкір, який пограбував міську скарбницю. І йому, і його співучаснику Стінеру (це Чепін теж вичитав із газет) потрібно було відбути тут неабиякий строк. П'ятсот тисяч доларів у ті дні були величезною сумою, набагато більшою, ніж п'ять мільйонів сорок років по тому. Чепіна вражала навіть сама думка про розтрату такої неймовірної суми (не кажучи вже про махінації, які, судячи з газет, зробив із цими грошима Ковпервуд). Старий давно мав низку запитань, які він пропонував кожному новому ув'язненому: чи шкодує той, що вчинив злочин, чи він має намір виправитися, якщо обставини сприятимуть тому, чи живі його батьки тощо. І по тому, як вони відповідали — байдуже, із каяттям або з викликом, він вирішував, чи

заслужено вони несуть покарання. Він чудово розумів, що з Ковпервудом не можна говорити, як із якимось зломщиком, грабіжником, кишеньковим злодієм або як із простим злодюжкою й шахраєм. Проте інакше розмовляти цей чоловік не вмів.

— Так-так, — продовжував він. — Ви, мабуть, ніколи й не сподівалися потрапити в таке місце, містере Ковпервуд?

— Не думав, — підтвердив той. — Декілька місяців тому я не повірив би цьому, містере Чепін! На мою думку, зі мною вчинили несправедливо, але тепер, звісно, пізно про це говорити.

Ковпервуд бачив, що старому Чепіну хочеться прочитати маленьку мораль, і він готовий був його вислухати. Незабаром він залишиться один, і йому ні з ким буде навіть перемовитися словом. Якщо можна встановити з цією людиною більш-менш дружнє спілкування — тим краще. На безриб'ї, як то кажуть, і рак риба, а потопаючий хапається й за соломинку.

— Так, звичайно, усі ми в житті робимо помилки, — з відчуттям власної переваги продовжував містер Чепін, переконаний у своїх здібностях наставника та проповідника. — Ми не завжди знаємо, що вийде з наших хитромудрих планів, правильно я кажу? Ось ви тепер потрапили сюди, і вам, напевно, прикро, що сталося не так, як ви розраховували. Проте якби все повторити спочатку, я гадаю, ви не стали б робити того, що зробили, чи не так?

— Авжеж, містере Чепін, точно, напевно, не став би так чинити, — досить щиро відповів Ковпервуд. — Хоча повинен сказати, що я все робив, як належить. Я вважаю, що із юридичного погляду зі мною вчинили незаконно.

— Та-ак, воно завжди отак буває, — замислено чухаючи свою сиву голову й добродушно посміхаючись, продовжував Чепін. — Я часто кажу молодим хлопцям, які потрапляють сюди, що ми знаємо набагато менше, ніж нам здається. Ми забуваємо, що на світі є люди не дурніші за нас, і завжди знайдеться той, хто за нами простежить. І суд, і слідчі, і тюремники весь час напоготові. Не встигнеш озирнутися — і тебе вже схопили. Цього не уникнути тому, хто погано поводиться.

— Так, ви маєте рацію, містере Чепін, — погодився Ковпервуд.

— Ну, а тепер, — зауважив старий після того, як він серйозно виголосив ще декілька повчальних, але загалом цілком доброзичливих сентенцій, — ось ваше ліжко і стілець, а там ось умивальник і туалет.

Дивіться, тримайте все в чистоті й порядку! (Можна було подумати, що він довіряє Ковпервуду бозна-яке цінне майно.) Ви самі повинні вранці застеляти своє ліжко, підмітати підлогу, промивати парашу й утримувати камеру охайною. Ніхто інший за вас цього робити не буде. Починайте працювати з самого ранку, як тільки встанете, а потім, десь пів на сьому, вам принесуть сніданок. Підйом у нас о пів на шосту.

— Слухаю, містере Чепін, — чемно відповів Ковпервуд. — Можете бути певні, що я виконуватиму ваші вказівки.

— Ось, власне, і все, — сказав Чепін. — Раз на тиждень ви повинні митися з ніг до голови — для цього я вам дам чистий рушник. Щоп'ятниці потрібно мити підлогу в камері. — Ковпервуд, почувши ці слова, здригнувся. — Якщо захочете, можна отримати гарячу воду. Я повідомлю кому слід. Що стосується рідних і друзів... — він устав із ліжка і стрепенувся, як величезний кудлатий пес. — Ви одружені, здається?

— Так, — підтвердив Ковпервуд.

— Ну, от, за правилами, ваша дружина і друзі можуть відвідувати вас раз на три місяці. А ваш адвокат... У вас є адвокат?

— Так, сер, — відповів Ковпервуд, якого почала розважати ця розмова.

— Так от, ваш адвокат, якщо йому потрібно, може приходити щотижня або щодня. Щодо адвокатів заборони немає. Писати листи дозволяється лише один раз на три місяці, а якщо захочете чогось купити із тюремної крамниці — тютюну, скажімо, або чого іншого, — то напишіть на папірці, і якщо в начальника в'язниці є ваші гроші, я вам принесу.

Старий не взяв би хабара. Він дотримувався давніх традицій, але з часом подарунки або лестощі, безсумнівно, зроблять його поступливішим. Ковпервуд усвідомив це досить швидко.

— Добре, містере Чепін, я все зрозумів, — сказав він, зіскочивши зі стільця, як тільки підвівся старий.

— Коли пробудете тут два тижні, — замислено додав Чепін (він забув згадати про це раніше), — начальник в'язниці помістить вас у камеру десь унизу. На той час вам потрібно вирішити, якою роботою ви хочете зайнятися. Якщо матимете зразкову поведінку, то не виключено, що вам дадуть камеру з двориком.

Він вийшов, і двері зловісно замкнулися за ним. Ковпервуд залишився сам-один, досить засмучений останніми словами Чепіна. Лише два тижні, а потім його переведуть від цього славного старого до іншого, невідомого наглядача, із яким, можливо, не так легко буде порозумітися.

— Якщо я вам буду потрібен — захворієте або ще щось станеться, — у нас тут є особливий сигнал. — Чепін знову відчинив двері. — Повісьте рушник на прути дверних ґрат — ось і все. Я побачу, коли буду проходити, і зайду дізнатися, що вам треба.

Ковпервуд, який дуже занепав духом, на мить пожвавився.

— Слухаю, сер, — сказав він. — Дякую вам, містере Чепін!

Старий пішов, і Ковпервуд чув, як на цементній підлозі поступово стихали його кроки. Він стояв, напружуючи слух, і до нього долітав чийсь кашель, глухе човгання ніг, гудіння якоїсь машини, металевий скрегіт ключа, що вставляли в замок. Усі ці звуки долинали ледь чутно, ніби здалеку. Ковпервуд підійшов до свого ложа — воно не відрізнялося чистотою, постільної білизни на ньому не було зовсім. Він помацав рукою вузький і жорсткий матрац. Так ось на чому відтепер він спатиме — людина, яка так любить комфорт і розкіш, так уміє цінувати це! Що ж було б, якби Ейлін або хтось із його багатих друзів побачили його зараз? Лише від думки про блощиць, які, імовірно, були тут, у цьому ліжку, йому стало млосно. Що тоді робити? Єдиний стілець був дуже незручним. Світло, яке пробивалося крізь отвір під стелею, ледве освітлювало камеру. Ковпервуд намагався переконати себе, що потроху звикне до цієї обстановки, але він кинув погляд на парашу в кутку і знову відчув огиду. До того ж тут ще почнуть шастати щури — на це дуже схоже. Ні картин, ні книг, нічого, що радувало б око, навіть розім'ятися й то ніде. А кругом — ні душі, лише чотири голі стіни й мовчання, у яке він порине на всю ніч, коли закриють наглухо зовнішні двері. Яка страшна доля!

Ковпервуд сів і почав обмірковувати своє становище. Отже, він усе ж таки ув'язнений у східній в'язниці, де, за розрахунками його ворогів (у тому числі й Батлера), йому доведеться провести чотири довгих роки, навіть більше. Стінер (раптом промайнуло у нього в голові) зараз, мабуть, проходить усі процедури, які щойно і він пройшов. Бідолаха Стінер! Якби він тоді дурня не клеїв… Що ж, тепер нехай розплачується за свою дурість. Різниця між ним і Стінером у тому, що

Стінера намагатимуться витягнути звідси. Можливо, вже зараз його доля так чи інакше влаштована. Але про це йому, Ковпервуду, нічого не відомо. Він потер рукою підборіддя й задумався: про свою контору, про будинок, про друзів і рідних, про Ейлін. Потім потягнувся за годинником, але тут же згадав, що його відібрали. Отже, до всього цього, він ще й позбавлений можливості дізнаватися про час. У нього не було ні записної книжки, ні пера, ні олівця, щоб хоч чимось відволіктися. До того ж він із самісінького ранку нічого не їв. Проте це не важливо. Важливим є те, що він відрізаний від усього світу, замкнений тут у повній самоті, не знає навіть, котра зараз година, і не може нічого зробити — ні зайнятися справами, ні поклопотатися про забезпечення свого майбутнього. Щоправда, Стеджер, імовірно, скоро прийде провідати його. Це як-не-як втішає. Однак усе ж, якщо згадати, ким він був раніше, які перспективи відкривалися перед ним до пожежі... і що сталося з ним тепер! Він почав розглядати свої черевики, свій одяг. Боже!.. Потім встав і почав ходити камерою, але кожен його крок, кожен порух шумом відлунювали у вухах. Тоді він підійшов до дверей і став дивитися крізь товсті прути, але нічого не побачив, крім кінчика дверей двох інших камер, які нічим не відрізнялися від його власної. Сівши, нарешті, на єдиний стілець, він занурився в роздуми. Але, відчувши втому, все ж спробував лягти на брудне тюремне ліжко й розлігся на ньому. Виявляється, ліжко не таке вже й незручне. І все ж трохи згодом він схопився, сів на стілець, потім знову почав міряти кроками камеру, знову сів. У такій тісняві не розгуляєшся, подумав він. Ні, це нестерпно! Ніби тебе заживо поховали! І подумати тільки — тепер йому доведеться проводити тут весь час — день за днем, день за днем, поки... Поки що? Поки губернатор не помилує його, або він не відбуде свого покарання, або не вичерпаються останні крихти його коштів... або...

Він думав, час минав і минав. Було вже близько п’ятої, коли, нарешті, з’явився Стеджер, і то ненадовго. У нього було багато справ у зв’язку з викликом Ковпервуда в найближчі четвер, п’ятницю і понеділок до суду через ряд позовів, які пред’явили його колишні клієнти. Однак після відходу адвоката, коли настала ніч, і Ковпервуд підрізав обгорілий гніт у своїй крихітній гасовій лампі й напився міцного чаю з убогим хлібом, випеченим із борошна навпіл із висівками, який йому просунув крізь віконце в дверях «староста» під

оком наглядача, у нього стало зовсім кепсько на душі. Незабаром після цього інший «староста», не кажучи ні слова, різко зачинив вхідні двері. О дев'ятій годині (Ковпервуд це запам'ятав) десь задзвонить великий дзвін, і тоді він повинен негайно погасити свій каганець, роздягтися й лягти. За порушення правил, звісно, карали: урізання пайки, гамівна сорочка, можливо, й батоги — звідки знати, що саме... Він був пригнічений, лютий, стомлений. Позаду залишилася така довга і така безуспішна боротьба! Помивши у раковині грубу фаянсову чашку та бляшану миску, Ковпервуд скинув із себе черевики, усе своє убоге вбрання, навіть шорсткі кальсони, і втомлено розлігся на ліжку. У камері було зовсім не тепло, і він намагався зігрітися, загорнувшись у ковдру, але марно. Холод був у нього в душі.

«Ні, так не годиться! — сказав він собі. — Не годиться! Я так довго не витримаю».

Та усе-таки він повернувся обличчям до стіни і, покрутившись ще декілька годин, заснув.

54

Тим, кому благовоління фортуни, благородне походження або мудрість рідних і друзів допомагають уникнути прокляття, яке оминає людей обраних і забезпечених, прокляття, яке виражається у словах «спаплюжити життя», — тим ледве буде зрозумілим душевний стан Ковпервуда у ці перші дні, коли він сидів у своїй камері та похмуро думав, що ось, попри всю його спритність, він не має уявлення про те, що з ним буде далі. Найсильніші душі часом впадають у тугу. Бувають хвилини, коли й людям значного розуму (їм, напевно, частіше за все) життя змальовується в похмурих барвах. Як багато страшного в хитросплетіннях життя! І лише сміливці, які мають неабияку відвагу і віру в свої сили (засновані, звичайно, на справжньому володінні цими силами), здатні хоробро дивитися життю в обличчя. Ковпервуд аж ніяк не був наділений незвичайним інтелектом. У нього був досить витончений розум, із яким, як це часто буває у людей практичного штибу, поєднувалося невгамовне прагнення до особистого успіху. Цей розум, схожий на потужний прожектор, кидав свої сліпучі промені в темні закутки життя, але йому бракувало об'єктивності, щоб дослідити справжні глибини мороку. Ковпервуд якоюсь мірою уявляв собі проблеми, над якими розмірковували великі астрономи, соціологи, філософи, хіміки, фізики та фізіологи; але все це, по суті, не дуже його цікавило. Життя сповнене безлічі своєрідних таємниць. І напевно, необхідно, щоб хто-небудь їх розгадав. Проте, так чи інакше, його тягнуло до іншого. Його покликання — «робити гроші», організовувати підприємства, що приносять великі прибутки, або хоча б зберегти те, що одного разу було досягнуто.

Однак і це, після тверезих міркувань, вже почало здаватися йому майже неможливим. Його справа занадто занепала, підірвана нещасливим збігом обставин. Він міг би, як пояснив йому Стеджер, роками тягнути позовні тяжби, що виникли у зв'язку з його банкрутством, вимотуючи душу з кредиторів, але тим часом його майно все одно б зменшувалося, відсотки за борговими зобов'язаннями росли, судові витрати нагромаджувалися. Крім того, він разом зі Стеджером з'ясував, що дехто з кредиторів перепродав

свої папери Батлеру, дехто Молленгауеру (а вони вже не підуть на жодні поступки і вимагатимуть повного задоволення своїх претензій). Єдине, на що йому залишалося сподіватися, — це через деякий час заключити угоду з кимось із кредиторів і знову почати «робити справи» за допомогою Стівена Вінгейта. Той повинен був відвідати його найближчим часом, як тільки Стеджер зможе домовитися про це з начальником в'язниці Майклом Десмасом, який уже на другий день прийшов у камеру Ковпервуда поглянути на нового ув'язненого.

Десмас був огрядний чоловік, ірландець за походженням, людина, яка хоч щось тямила у політиці. Протягом свого перебування у Філадельфії він займав найрізноманітніші посади: у молодості працював полісменом, під час Громадянської війни капралом, а тепер — слухняним знаряддям Молленгауера. Він був широкоплечий, на диво мускулястий і, попри свої п'ятдесят сім років, міг би чудово постояти за себе у рукопашній сутичці. Руки у нього були великі та жилаві, обличчя швидше квадратне, ніж кругле чи продовгувате, лоб високий. Його голову покривала густа щетина сивого волосся, над верхньою губою стриміли коротко підстрижені сиві вусики; погляд його сіро-блакитних очей свідчив про природний розум і проникливість, на щоках грав рум'янець, а коли Десмас посміхався, оголюючи рівні гострі зуби, в цій усмішці було щось вовче. Тим часом він був чоловіком зовсім не жорстоким і часом навіть добродушним, хоча і у нього були напади гніву. Десмасу, на жаль, не вистачало розуму, щоб побачити різницю (як у духовному, так і в суспільному становищі) між окремими арештантами. Він не розумів, що до в'язниці час від часу потрапляють люди, яким, незалежно від їхньої політичної значущості, потрібно приділяти особливу увагу. Проте якщо політичні верхи вказували Десмасу на цю відмінність між арештантами (як було у випадку з Ковпервудом і Стінером), тоді інша річ. І все ж оскільки в'язниця — заклад громадський, де у будь-яку хвилину можна чекати адвокатів, слідчих, лікарів, священиків, журналістів і, нарешті, просто родичів і друзів арештантів, то її начальнику доводиться хоча б уже для того, щоб не втратити владу над своїми підлеглими, всіляко підтримувати дисципліну і порядок, іноді навіть всупереч бажанню того чи іншого з політичних верховодів, і ні для жодного з арештантів не допускати надмірних поблажок. Часом серед арештантів траплялися багаті і розпещені люди, жертви тих

потрясінь, які відбуваються в суспільному житті, і до них треба було ставитися максимально поблажливо.

Десмас, звичайно, знав всю історію Ковпервуда та Стінера. Політикани встигли попередити його, що зі Стінером, враховуючи його заслуги, потрібно обходитися м'якше. Щодо Ковпервуда ніхто нічого подібного не говорив, хоча всі визнавали, що його спіткала вельми жорстока доля. Начальник в'язниці може, звичайно, що-небудь зробити і для нього, але лише на свій страх і ризик.

«Батлер має зуб на нього, — якось сказав Десмасу Стробік. — Через його доньку і зав'язалася вся ця історія. Послухати Батлера, то Ковпервуда потрібно посадити на хліб і на воду, а він зовсім непоганий хлопець. Відверто кажучи, якби в Стінера була хоч крапля розуму, Ковпервуд не сидів би тут. Однак кити не зводили очей зі скарбника і не дозволили йому позичити Ковпервуду грошей».

Незважаючи на те, що Стробік, під тиском Молленгауера, сам радив Стінеру не позичати більше Ковпервуду ні цента, він зараз вважав поведінку своєї жертви ганебною. Про власну непослідовність дій він навіть не думав.

Побачивши, що Ковпервуд не користується прихильністю «великої трійки», Десмас вирішив не звертати на нього особливої уваги і вже принаймні не квапитись з якими б то не було потураннями. Стінеру надали зручне крісло, чисту білизну, особливий посуд, газети, привілеї в листуванні, допуск відвідувачів та інше. Ковпервуду... гм, потрібно спочатку придивитися до нього, а тоді вже вирішувати! Водночас і клопоти Стеджера не залишилися безуспішними. На другий день після прибуття Ковпервуда до в'язниці Десмас отримав лист із Гаррісберга від дуже поважної особи — Теренса Реліхена. У листі йшлося, що він буде дуже вдячний за будь-яку люб'язність, надану містеру Ковпервуду. Прочитавши листа, Десмас подався до камери Ковпервуда і подивився на нього через заґратоване вічко у дверях. Дорогою він мав коротку розмову з Чепіном, який дуже схвально відгукнувся про нового в'язня.

Десмас ніколи раніше не бачив Ковпервуда, і той, не дивлячись на потворний тюремний одяг, незграбні черевики, грубу сорочку і огидну камеру, справив на нього сильне враження. Замість млявого худого чоловічка з переляканими очима (звичайний тип арештанта) він побачив перед собою енергійного, сильного чоловіка, ставну поставу

якого не спотворив ні огидний одяг, ні пережите нещастя. Утішений появою хоч якоїсь живої людини, Ковпервуд підвів голову і подивився на Десмаса великими, ясними, холодними очима, які ще недавно вселяли таку довіру і так заспокійливо діяли на всіх, кому доводилося мати з ним справу. Десмас був вражений. Порівняно зі Стінером, якого він знав раніше і тепер побачив у в'язниці, Ковпервуд був справжнім уособленням сили. Що б там не говорили, але сильний чоловік завжди поважає такого ж. А Десмас володів неабиякою фізичною силою. Він дивився на Ковпервуда, Ковпервуд — на нього. І Десмас мимоволі проймався до нього повагою. Здавалося, два тигри дивляться один на одного.

Ковпервуд інтуїтивно здогадався, що перед ним — начальник в'язниці.

— Містер Десмас, якщо не помиляюся? — шанобливо і доброзичливо поцікавився він.

— Так, сер, це я, — відповів Десмас, якого все більше й більше долала цікавість. — Чи не занадто затишні у нас хороми, як ви вважаєте?

Начальник в'язниці дружелюбно усміхнувся, оголивши два ряди рівних зубів. У цій усмішці було щось звіряче.

— Авжеж, містере Десмас, — підтвердив Ковпервуд, який стояв по-солдатському струнко. — Утім, я й не сподівався потрапити у шикарний готель, — з посмішкою додав він.

— Чи можу я бути вам чимось корисним, містере Ковпервуд? — запитав Десмас, у якого миттєво промайнула думка, що така людина, мабуть, з часом ще стане йому в нагоді. — Я розмовляв із вашим адвокатом.

Ковпервуд був вельми втішений цим зверненням «містер». Так ось звідки вітер віє! Ну що ж, отже, можна очікувати, що тут йому буде не так уже й погано! Трішки терпіння! Потрібно «промацати» цю людину…

— Я не хочу просити вас ні про що таке, що вам буде важко виконати, — чемно відповів Ковпервуд, — але дещо мені все-таки дуже хотілося б змінити. Я хотів би мати простирадла, і потім, можливо, ви дозволите, щоб мені передали з дому теплу білизну. Оця, що зараз на мені, дуже незручна.

— Так, правду кажучи, ця не з кращих, — з незворушним спокоєм відгукнувся Десмас. — Її виробляють десь тут, у Пенсильванії, для потреб штату. Проти того, щоб ви носили власну білизну (якщо вам так завгодно) — я не заперечую. Так само і щодо простирадел: матимете їх — користуйтеся. Лише не треба занадто поспішати. А то завжди знайдуться охочі, які полюбляють повчати начальника в'язниці, як йому ставитися до своїх обов'язків.

— Я прекрасно розумію це, — відповів Ковпервуд, — і безмежно вам вдячний. Ви можете бути впевнені, що все, зроблене вами для мене, буде гідно оцінене та не зашкодить вам. За цими стінами у мене є чимало друзів, які з часом вам віддячать.

Він говорив повільно і переконливо, не зводячи з начальника пильного погляду. На Десмаса його слова справили належне враження.

— Гаразд, добре, — сказав він все тим же доброзичливим тоном. — Багато чого я, звичайно, обіцяти не можу. Правила є правила. Проте дещо, безумовно, можна зробити, оскільки ці правила допускають певні полегші для ув'язнених із зразковою поведінкою. Якщо хочете, ми дамо вам більш зручний стілець і декілька книг. Якщо ви ще займаєтеся справами, я жодним чином не стану вам у цьому перешкоджати. Звісно, ми не можемо дозволити, щоб тут раз у раз сновигали люди, в'язниця — не торговельна контора. Однак перешкоджати вам час від часу бачитися з деким із ваших друзів я теж не збираюся. Що стосується вашої кореспонденції... Ну що ж, спочатку нам доведеться її переглядати згідно із загальними правилами. А там побачимо. Багато чого, повторюю, я обіцяти не можу. Почекаємо, поки вас не переведуть з цього флігеля униз. Там є декілька камер із двориками, і якщо вони виявляться вільними...

Начальник в'язниці багатозначно підморгнув, і Френк зрозумів, що його чекає доля, хоча й нелегка, але все ж не настільки похмура, як він побоювався. Десмас запропонував Ковпервуду подумати про те, яке ремесло він хоче для себе обрати.

— У вас неодмінно з'явиться потреба зайняти чимось руки. Це вже я знаю напевно. Через деякий час всі тут хочуть працювати. По-іншому не буває.

Ковпервуд зрозумів його і подякував. Він відчував жах при думці про бездіяльне перебування в камері, де й повернутися було важко; але тепер можливість часто бачитися з Вінгейтом і Стеджером, а через

деякий час і листуватися без контролю тюремної адміністрації обіцяли велике полегшення. Слава Богу, він носитиме власну білизну (шовкову та вовняну) або, можливо, йому незабаром дозволять ще й зняти незграбні черевики. Отримавши всі ці пільги, він почне займатися ремеслом, матиме можливість гуляти у дворику, про який згадував Десмас, і його життя стане якщо не зручним, то, у будь-якому разі, стерпним. В'язниця, звичайно, залишиться в'язницею, але є надія, що для нього вона не буде таким кошмаром, як для багатьох інших.

За два тижні, проведені Ковпервудом у «пропускнику» під наглядом Чепіна, він дізнався майже стільки ж про тюремний побут, скільки за весь час свого ув'язнення. Адже це не була звичайна в'язниця — із тюремним двориком, тюремними розмовами, тюремним маршируванням на прогулянці, тюремною їдальнею та тюремною працею. Ні для нього, ні для інших ув'язнених тут не існувало спільного тюремного життя. Переважна більшість арештантів мовчки працювала у себе в камерах, виконуючи якесь визначене завдання і нічого не знаючи про те, що відбувається навколо. Основою режиму тут було одиночне ув'язнення, і лише обмеженій кількості арештантів дозволялося працювати на нескладних роботах поза камерами. Як Ковпервуд і передбачав (а старий Чепін незабаром підтвердив це), із чотирьохсот ув'язнених не більше сімдесяти п'яти людей працювали, та й то нерегулярно: на кухні, на городі, в саду, у млині, на загальних прибираннях, і лише це хоч трохи рятувало їх від самотності. Однак навіть таким щасливцям заборонялося розмовляти між собою, і хоча під час роботи вони звільнялися від мерзенного мішка, дорогою на роботу і назад в камеру їм все ж доводилося його одягати. Ковпервуд неодноразово бачив їх, коли вони, важко ступаючи, проходили повз його камеру, і ця хода полишала в ньому враження чогось жахливого, неприродного, моторошного. Часом у нього було сильне бажання залишитися і надалі під наглядом добродушного та балакучого старого Чепіна, але він знав, що це неможливо.

Два тижні минули швидко (треба зізнатися, це були досить тужливі два тижні), і минули вони серед таких одноманітних і буденних занять, як прибирання ліжка, підмітання камери, одягання, вживання їжі, роздягання, підйом о пів на шосту, сон о дев'ятій, миття посуду після їжі тощо. Ковпервуду здавалося, що він ніколи не звикне до тюремної їжі. Сніданок о пів на сьому, як ми вже говорили, складався зі скибки

грубого чорного хліба, випеченого з висівок із невеликою домішкою білої муки, і чорної кави. На обід (о пів на дванадцяту) давали бобову або овочеву юшку з шматочком твердого м'яса і той самий хліб. На вечерю (о шостій) в'язні отримували міцний чай і знову хліб — ні масла, ні молока, ні цукру. Ковпервуд не курив, і тому маленька тютюнова пайка його не цікавила. У перші два чи три тижні Стеджер приходив кожного дня. А на другий день перебування Ковпервуда у в'язниці Стівен Вінгейт, його новий компаньйон, також отримав дозвіл щодня його відвідувати. Десмас дозволив це, хоча і вважав таку пільгу дещо передчасною. Відвідувачі зазвичай залишалися у Ковпервуда не більше години або півтори, а потім знову тягнувся надзвичайно довгий день. Декілька разів між дев'ятою годиною ранку і п'ятою пополудні Френка водили в суд для надання показань за позовами, пред'явленими в зв'язку з його банкрутством, і спочатку це трішки скорочувало день.

Показово, що як тільки Ковпервуд опинився у в'язниці (надійно і, мабуть, на довгі роки ізольований від усього світу), ті, хто свого часу так щиро до нього ставилися, забули навіть думати про нього. Він — людина пропаща, — такою була спільна думка. Єдине, що ще можна було для нього зробити, це з часом використати свій вплив, щоби визволити його із в'язниці, але хто ж міг сказати, коли настане такий час? І це все. Він ніколи вже не поверне колишньої репутації, ніколи не матиме впливу — такою знову ж була спільна думка. Дуже шкода, звичайно, більше того — дуже трагічно, але він зник без повернення.

«Здібний був молодий чоловік, — зауважив президент Джирардського національного банку Девісон, читаючи в газеті про засудження і арешт Ковпервуда. — Шкода його, дуже шкода! Він припустився великої помилки».

Лише батькам Ковпервуда, Ейлін та його дружині, у серці якої скорбота поєднувалась із обуренням, справді бракувало його. Ейлін, одержима пристрастю, страждала більше од усіх. «Чотири роки і три місяці…» — міркувала вона. Якщо він не вийде раніше строку, їй буде тоді вже близько двадцяти дев'яти, а йому під сорок. Чи збереже він своє почуття до неї? Чи залишиться вона такою ж красивою? Чи не зміняться взагалі його погляди після майже п'яти років? Увесь цей час він буде носити арештантський одяг, і за ним назавжди залишиться недобра слава арештанта. Які б не важкі були ці думки, але вони лише

утверджували в ній рішення не відступатися від Френка, що б не трапилося, і всіма силами допомагати йому.

На другий день після суду Ейлін поїхала подивитися на зловісні сірі стіни в'язниці. І оскільки вона нічого не розуміла у складнощах закону і карного кодексу, то в'язниця здалася їй особливо страшною. Чого тільки не можуть зробити там з її Френком! Чи дуже він страждає? Чи думає він про неї постійно, як вона про нього? О, як все це жахливо! Як прикро за себе, за своє щире кохання до нього… Ейлін повернулася додому з твердим наміром побачити його, але оскільки Ковпервуд сказав їй, що відвідувачів допускають лише раз на три місяці, і що він напише їй про день побачень або про можливість побачитися поза тюремними стінами, то вона не знала, як до цього приступитися. Обережність перш за все!

Однак наступного дня вона написала йому про все: про свою поїздку в негоду до будівлі в'язниці, про те, як їй страшно думати, що він знаходиться за цими похмурими сірими стінами, і про своє непохитне рішення якомога швидше з ним побачитися. Через недавню домовленість з начальником в'язниці цей лист негайно віддали Ковпервуду. Він написав відповідь і передав листа Вінгейту для відправки. Він писав:

«Дорога моя дівчинко!

Я бачу, ти занепала духом через те, що ми нескоро знову будемо разом, але потрібно опанувати себе. Про вирок ти вже знаєш із газет. Мене привели сюди близько полудня, безпосередньо із зали суду. Якби я мав можливість, то одразу ж написав би тобі докладно про все, щоб тебе заспокоїти, але такої можливості у мене не було. Тутешні правила цього не дозволяють: я, власне, і зараз пишу тобі потай. Так чи інакше, я надовго застряг у в'язниці, але, звичайно, прагну із неї вийти. Прошу тебе, рідна, будь обережна, якщо захочеш прийти сюди! Мені ти принесеш лише радість і дуже мене підбадьориш, але собі ти можеш завдати великої шкоди. До того ж я вважаю, що і так заподіяв тобі багато лиха, більше, ніж я зможу коли-небудь спокутувати. І для тебе найкраще було б забути про мене. Але я знаю, що ти цього не зробиш (а якби зробила, мені було б дуже сумно). У п'ятницю, о другій годині, мені доведеться поїхати в суд з особливих справ — це на розі Шостої і Честнат-стрит, але там ми не зможемо побачитися. Мене поведе

конвоїр. Будь обережна. Можливо, добре обміркувавши, ти вирішиш не приходити на цю зустріч».

Останні рядки були пройняті глибоким смутком, який уперше прокрався у його стосунки з Ейлін; але обставини змінили Ковпервуда. Раніше він вважав себе якоюсь вищою істотою, чиєї прихильності нелегко досягти (хоча, звичайно, і Ейлін була жінкою, прихильності якої варто досягати). Іноді йому здавалося, що з часом цей зв'язок припиниться сам по собі, адже він може досягти таких висот, що Ейлін буде йому вже не пара. Атож, така думка промайнула у нього! Однак тепер у смугастому арештантському одязі він дивився на це по-іншому. Позиція Ейлін, ослаблена довгою, пристрасною прихильністю до нього, значно зміцнилася. Переваги були на її боці. Хіба, урешті-решт, вона не дочка Едварда Батлера, і хіба не можливо, що після довгої розлуки вона відмовиться стати дружиною каторжника? Вона, власне, повинна покинути його і, мабуть, сама цього захоче. Із якого дива їй на нього чекати? Її життя ще не втрачене. Суспільство не знає (так принаймні йому здавалося, чи, у будь-якому випадку, не всі знають), що вона була його коханкою. Вона може вийти заміж за іншого. Може назавжди піти з його життя. Як це було б сумно! Але, разом з тим, хіба він не зобов'язаний з простого почуття порядності запропонувати їй порвати з ним або принаймні обміркувати своє ставлення до нього?

Він знав її занадто добре, щоб вважати здатною на такий вчинок. І в його становищі, чим би це не загрожувало їй, було величезним щастям зберегти її кохання — цю сполучну ланку між ним і кращими днями його минулого. Похапцем складаючи записку до Ейлін у присутності Вінгейта, який повинен був її відправити (наглядач Чепін люб'язно вийшов на цей час із камери Ковпервуда, хоча, за правилами, мав бути присутнім при побаченні), Френк, однак, не міг втриматися, щоб в останню мить не висловити своїх сумнівів. І коли Ейлін прочитала ці рядки, вони вразили її прямісінько в серце. У них відображався весь смуток, що охопив його, цілковитий занепад духу. Очевидно, в'язниця (і як скоро!) все ж зламала його волю, після того як він довго і відважно боровся. Тепер вже Ейлін всім єством прагнула підбадьорити його, проникнути до нього, як би це не було важко і небезпечно. «Я повинна його побачити», — сказала вона собі.

Що стосується відвідин Ковпервуда членами сім'ї — батьками, братами, сестрою та дружиною, — то він чітко дав їм зрозуміти в один

із тих днів, коли його вели в суд, що якби навіть вони отримали дозвіл, їм все ж не варто відвідувати його частіше, ніж раз на три місяці (якщо, звичайно, він не попросить їх про це сам або не дасть їм знати через Стеджера). Правду кажучи, він ще не відчував бажання бачити кого-небудь із них. Йому остогид весь устрій громадського життя. Він хотів зараз лише одного: забути метушню, серед якої раніше жив і яка, як виявилося, не була корисною. До цього часу Ковпервуд вже встиг віддати приблизно п'ятнадцять тисяч доларів на судові витрати, захист, утримання сім'ї та інше. Але це його не хвилювало. Він сподівався дещо заробити, орудуючи через Вінгейта. Його рідні не залишилися зовсім без коштів, на скромне життя грошей їм вистачило. Він порадив їм переїхати в будинки, що вимагали менших витрат. Так вони і вчинили: батьки, брати і сестра переїхали у триповерховий будинок приблизно такого ж розміру, як їхній старий будинок на Батнвуд-стрит, а дружина — у менший і дешевший двоповерховий будиночок на Двадцять першій вулиці, неподалік від в'язниці. На це переселення Ковпервуд витратив частину тих тридцяти п'яти тисяч доларів, які приховав після того, як обманним шляхом видурив у Стінера чек.

Порівняно з особняком на Джирард-авеню нові оселі здавалися Генрі Ковпервуду злиденними. Не залишалося й сліду від тієї розкоші, яка відрізняла їхній розкішний будинок на Джирард-авеню. Тут було умеблювання, придбане в магазині: досить гарні, але дешеві портьєри та інші речі. Опіка, під яку перейшло тепер все особисте майно Френка і під яку старий Ковпервуд передав також і всі особисті надбання, не дозволяла вивезти нічого цінного. Усе мало піти з молотка на користь кредиторів. Від опису, здійсненого вже досить давно, Ковпервуду вдалося приховати лише декілька дрібниць. Серед небагатьох предметів, які старому Ковпервуду дуже хотілося залишити в себе, був його письмовий стіл, зроблений на замовлення за ескізом Френка. Але цей стіл оцінили в п'ятсот доларів, і отримати його можна було лише після сплати шерифу цієї суми або шляхом викупу на аукціоні. А оскільки у Генрі Ковпервуда таких грошей не було, то стіл потрапив у чужі руки. У будинках було багато речей, які всім хотілося зберегти, і Анна в буквальному сенсі слова викрала деякі з них (у чому лише через деякий час зізналася батькам).

Настав день, коли за наказом шерифа в обох будинках на Джирард-авеню мали відбутися торги. Тепер будь-хто міг тинятися кімнатами,

розглядати картини, статуї та інші витвори, які віддавали у руки тим, хто пропонував найвищу ціну. Ковпервуда знали як поціновувача мистецтва та колекціонера: репутації сприяла не лише справжня цінність того, що було ним зібрано, скільки відгуки таких знавців, як Нортон Флетчер, Вілтон Елсворт, Гордон Стрейк та інших відомих архітекторів і антикварів, на чию думку і смак зважали у Філадельфії. Чарівні дрібнички, якими він так дорожив, бронзові статуетки епохи розквіту італійського Відродження, дбайливо дібране венеціанське скло, скульптури Пауерса, Хосмера і Торвальдсена (речі, які через тридцять років викликали б лише посмішку, але високо цінувалися в ті дні), полотна відомих американських художників від Гілберта до Ємена Джонсона, а також декілька зразків сучасної французької та англійської шкіл — усе пішло з молотка за безцінь. У Філадельфії в той час не дуже розумілися на мистецтві, і тому деякі картини, які не отримали належної оцінки, були продані значно дешевше од своєї справжньої вартості. Стрейк, Нортон і Елсворт прийшли на аукціон і скупили все, що тільки можна було.

Сенатор Сімпсон, Молленгауер і Стробік також прийшли подивитися, чи немає чого цікавого. Була тут і ціла низка дрібніших політичних діячів. Проте найкраще з усього, що надійшло у продаж, скупив Сімпсон — поміркований поціновувач справжнього мистецтва. Він викупив буфет із венеціанським склом, дві високі, білі з блакитним, мавританські вази, чотирнадцять китайських дрібничок із нефриту, а також декілька розмальованих посудин і ажурний віконний вітраж найніжнішого зеленуватого відтінку. Молленгауеру за вельми невисоку ціну дісталася обстановка та оздоблення передпокою і вітальні Генрі Ковпервуда, а Едварду Стробіку — два гарнітури із спальні під «пташине око». Адам Девіс також був присутній на торгах і придбав письмовий стіл «буль», яким так дорожив старий Ковпервуд. Флетчер Нортон придбав чотири грецькі чаші, глечик і дві амфори, які він вважав прекрасними витворами мистецтва і сам же свого часу продав їх Ковпервуду. Безліч інших чудових речей, в тому числі севрський обідній сервіз, гобелен, бронзу Барі та картини Детайля, Фортуни і Джорджа Іннеса, — купили Волтер Лі, Артур Райверс, Джозеф Зіммерман, суддя Кітчен, Гарпер Стеджер, Теренс Реліхен, Тренор Дрейк, містер Саймон Джонс із дружиною, містер Девісон, Фруен Кессон, Флетчер Нортон та суддя Рафальський.

Через чотири дні після початку торгів обидва будинки були вже порожні. Навіть речі, що знаходилися свого часу в будинку номер дев'ятсот тридцять один на Десятій вулиці, і віддані на зберігання, коли господарі вважали за доцільне відмовитися від цього будинку, були вилучені зі складу та пущені на продаж разом із майном із двох інших будинків. Лише це й наштовхнуло батьків Ковпервуда на думку про якусь таємницю, що існувала у стосунках між сином та його дружиною. Ніхто із Ковпервудів не був присутній при похмурій картині руйнування. Ейлін, яка прочитала в газеті про торги, знаючи, як Ковпервуд цінує красиві речі, не кажучи вже про те, скільки чудових спогадів було пов'язано з деякими із них у неї самої, впала у відчай. Однак вона недовго піддавалась похмурим думкам, адже була твердо переконана, що настане день, коли Френк вийде на свободу і досягне ще більш високого становища у фінансовому світі. Звідки у неї взялася така тверда впевненість — вона й сама не знала, але, тим не менше, це було правдою.

55

Тим часом Ковпервуда перевели до іншого наглядача, у нову камеру, що містилася в нижньому поверсі корпусу номер три. За розмірами (десять футів на шістнадцять) вона не відрізнялася від інших, але до неї прилягав дворик, про який ми уже згадували. За два дні до цього до Ковпервуда прийшов начальник в'язниці Десмас, і у них відбулася нетривала розмова крізь заґратоване вічко у дверях.

— У понеділок вас переведуть звідси, — сказав Десмас, як завжди, розмірено і неквапливо. — Вам нададуть камеру з двориком; утім, багато користі від цього не буде: у нас дозволяється проводити поза камерою лише півгодини на день. Я вже попередив наглядача стосовно ваших ділових відвідувачів. Він не заперечуватиме. Ви лише постарайтеся не витрачати на них занадто багато часу, і все буде в порядку. Я вирішив навчити вас плетінню стільців. Це, на мою думку, для вас найкраща робота. Вона легка, але вимагає уваги.

Начальник в'язниці і декілька пов'язаних із ним політичних діячів мали з цього тюремного промислу чималий зиск. Праця була справді неважкою і достатньо простою, завдання на день помірним. Але вся продукція одразу збувалася, а прибуток йшов до кишень роботодавців. Тому вони, звісно, прагнули, щоб ув'язнені не сиділи склавши руки, та й їм це було корисно. Ковпервуд був радий можливості чимось зайнятися, адже книги його не цікавили, а ділових відносин із Вінгейтом і ліквідації старих справ було недостатньо, щоб зайняти його розум. І все ж він не міг не подумати, що коли він і зараз здається самому собі невпізнанним, то наскільки ж ще збільшиться це відчуття, коли він, сидячи за ґратами, займатиметься плетінням стільців! Проте Ковпервуд подякував Десмасові за турботу, а також за дозвіл передати йому простирадла і засоби гігієни, які він щойно отримав.

— Не варто за це дякувати, — м'яко і привітно відповів той (до цього часу він вже почав цікавитися Ковпервудом). — Я чудово знаю, що і тут, як всюди, є різні люди. Якщо людина звикла до всіх цих речей і хоче бути охайною — я не збираюся їй в цьому перешкоджати.

Новий наглядач, до якого тепер потрапив Ковпервуд, нічим не нагадував Еліаса Чепіна. Його звали Волтер Бонхег. Це був високий

чолов’яга тридцяти семи років, флегматичний, але хитрий; головна мета його життя полягала у збільшенні доходів. За звичками Бонхега можна було припустити, що він інформатор Десмаса (це частково було правдою). Знаючи, який Бонхег хитрий та улесливий, а також його дивовижний нюх до наживи своєї і чужої, Десмас інтуїтивно зрозумів, що від нього неважко домогтися поблажок для того чи іншого ув’язненого, варто лише йому натякнути, що це необхідно або бажано. Одне слово, якщо Десмас виявляв найменший інтерес до якого-небудь арештанта, йому не доводилося навіть повідомляти про це Бонхега; досить було мимохідь обмовитися, що ось такий-то звик до зовсім іншого життя, або ж що через минулі переживання нинішнє поводження може негативно на ньому позначитися, і Бонхег готовий із шкури лізти, щоб догодити цьому арештанту. Біда була лише в тому, що людині розумній і мало-мальськи кмітливій його увага була неприємною, бо наглядач очевидно напрошувався на подачки, а з людьми бідними та неосвіченими він поводився грубо і зарозуміло. Бонхег влаштував собі постійний навар від продажу арештантам товарів, які тайкома постачав до в’язниці. Правила тюремного розпорядку суворо забороняли (принаймні на папері) забезпечувати арештантів тим, чого не було в асортименті тюремної крамниці: добірним тютюном, папером для письма, перами, чорнилом, віскі, сигарами і будь-якими ласощами. З іншого боку (і це було вигідно для Бонхега), ув’язненим видавали поганий тютюн і непридатні пера, чорнило та папір, якими не користувалася жодна поважна людина (якщо, звичайно, у неї була можливість роздобути собі щось краще). Віскі взагалі не дозволяли отримувати, а солодощі вважалися неприпустимими, оскільки вони свідчили б про очевидне привілейоване становище тих, кому вони постачалися. Однак і те й інше у в’язниці було звичайною річчю. Якщо арештант мав гроші і хотів щось отримати через посередництво Бонхега, він міг бути впевнений, що отримає бажане. За гроші можна було купити і звання «старости», яке дозволяло прогулюватися на головному тюремному дворі, а також право залишатися в дворику при камері понад відведені півгодини на день.

Як це не дивно, але Ковпервуду була вигідною та обставина, що Бонхег товаришував із наглядачем, у підпорядкуванні якого був Стінер: із колишнім скарбником, завдяки покровительству його

політичних спільників, поводилися занадто поблажливо, і це стало відомо Бонхегу. Він неохоче читав газети і погано розбирався в політичних подіях, але знав, що і Ковпервуд, і Стінер у минулому — люди з репутацією, і що з них двох Ковпервуд — важливіша персона. Крім того, Бонхег дізнався, що у Ковпервуда ще є гроші. Про це йому повідомив один із ув'язнених, який мав право читати газети. Отже, Бонхег, незалежно від вказівок начальника в'язниці Десмаса, які він отримав ніби побіжно і занадто небагатослівно, сам прагнув бути корисним Ковпервуду (зрозуміло, небезкоштовно).

У перший же день переведення Ковпервуда до нової камери Бонхег неквапно підійшов до ще відчинених дверей і поблажливим тоном запитав:

— Ну як, усі свої речі перетягнули?

Власне, він був зобов'язаний замкнути двері негайно після того, як арештант увійшов до камери.

— Так, сер, — відповів Ковпервуд, завбачливо довідавшись у Чепіна прізвище нового наглядача. — Ви, певно, містер Бонхег?

— Так, — підтвердив наглядач, задоволений таким проявом шанобливості, але ще більше зацікавлений тим, що практично обіцяло йому нове знайомство. Йому не терпілося розкусити Ковпервуда, зрозуміти, що це за людина.

— Ви переконаєтесь, що тут набагато краще, ніж нагорі, — зауважив він. — Не така задуха. Все-таки ці другі двері назовні допомагають.

— Ну, зрозуміло, — не забарився додати Ковпервуд. — Мабуть, це і є той дворик, про який мені говорив містер Десмас.

Вуха Бонхега ледь не смикнулися, як у слухняного коня, який почув ці магічні слова. Адже якщо Ковпервуд має такі товариські стосунки з Десмасом, що той заздалегідь описав, яка у нього буде камера, то необхідно проявити до нього особливу люб'язність.

— Так, це ваш дворик. Проте користі від нього небагато, — додав наглядач, — начальство не дозволяє перебувати там більше півгодини на день. Звичайно, нічого б не трапилося, якби декому дозволяли залишатися там і довше...

Це був перший натяк на хабар, на можливість купити відомі послаблення, і Ковпервуд негайно ж зрозумів, що й до чого.

— Як прикро, — сказав він. — Невже навіть хороша поведінка цього не змінить?

Він очікував відповіді на своє питання, але Бонхег продовжував, ніби не чуючи його:

— Мені потрібно навчити вас ремеслу. Начальник сказав, що ви займатиметесь плетінням стільців. Якщо хочете — ми можемо зараз же почати.

Не чекаючи згоди Ковпервуда, він кудись вийшов і незабаром повернувся з трьома непофарбованими стільцями без сидінь і в'язкою очеретяних стебел чи волокон, яку кинув на підлогу. Потім він урочисто виголосив:

— Дивіться уважно! — і почав показувати Ковпервуду, як переплітати волокна, попередньо пропускаючи їх крізь отвори по краях стільця, як їх підрізати і закріплювати маленькими горіховими кілочками.

Згодом він приніс шило, молоточок, ящик із кілочками і плоскозубці. Продемонструвавши декілька разів, як отримати ті чи інші геометричні візерунки зі смужок різної довжини, Бонхег дозволив Ковпервуду спробувати і почав з-за його плеча спостерігати за роботою. Молодий фінансист, який схоплював усе на льоту (хоч розумову, хоч фізичну працю), взявся за справу зі звичайною для нього енергією і через п'ять хвилин довів Бонхегу, що може працювати не гірше будь-кого іншого. Звичайно, швидкість і вправність набудеться з практикою.

— У вас виходить, — сказав наглядач. — За день потрібно виготовляти десять штук. Перші дні, поки ви не наб'єте руку, звичайно, не беруться до уваги. А потім я зайду подивитися, як ви працюєте. Ну а про вивішування рушника за двері ви, напевно, знаєте? — запитав він.

— Так, містер Чепін пояснив мені це, — відповів Ковпервуд. — Більшість правил я тепер, вочевидь, знаю і постараюся їх не порушувати.

Найближчі дні принесли багато змін у тюремний побут Ковпервуда, але, звичайно, цього було замало, щоб зробити його життя прийнятним. Навчаючи Ковпервуда вмінню плетіння стільців, Бонхег недвозначно натякнув, що готовий надати йому цілий ряд послуг. Йому не давало спокою, що до Стінера приходить більше відвідувачів, ніж

до Ковпервуда, що колишньому скарбнику час від часу надсилають кошики з фруктами, які він віддає наглядачеві, і що його дружині та дітям дозволили побачення поза встановленим часом. Бонхег заздрив. Як це так? — своя людина, наглядач, — задирає носа перед ним, розказуючи, як весело живуть у галереї номер чотири! Бонхегу дуже хотілося, щоб Ковпервуд підбадьорився і показав, що він теж не абихто.

Тому він почав із навідних запитань:

— Я бачу, що до вас кожного дня приходять ваші адвокат і партнер. Може, ви ще когось хотіли б побачити? Щоправда, наші правила не дозволяють дружині, сестрі або кому-небудь ще приходити в непризначені дні. — Тут він зробив багатозначну паузу і подивився на Ковпервуда, ніби давав зрозуміти, що має намір розповісти йому щось дуже секретне. — Проте не всіх правил тут дотримуються, — додав він.

Не такий був Ковпервуд, щоб упустити таку нагоду. Він ледь помітно посміхнувся почасти, щоб дати вихід своїй радості, а також хотів показати Бонхегу, як він йому вдячний. А вголос же сказав:

— Річ у тім, містере Бонхег, що ви, я гадаю, краще за багатьох інших розумієте, в якому я становищі, і тому будемо говорити з вами відверто. Звичайно, є люди, які хотіли б прийти до мене, але я боявся їх запрошувати, бо не знав, чи дозволено це. Якщо ви мені підете назустріч — я буду вам дуже вдячний. Ми з вами люди практичні, і я чудово розумію, що коли людині допомагають, вона має пам’ятати, кому зобов’язана. Якщо за вашого сприяння я почну користуватися тут деякими вигодами, то доведу вам, що вмію це цінувати. Із собою у мене грошей немає, але я завжди можу дістати їх і вже, звісно, постараюся, щоб ви отримали винагороду.

Товсті короткі вуха Бонхега ледь почервоніли. Розумні слова приємно слухати.

— Вам я можу допомогти, — улесливо запевнив він Ковпервуда. — Покладіться лише на мене! Дайте мені знати, коли і кого ви хочете бачити. Звісно, я повинен бути обережним, та й ви теж, але все це можна влаштувати. І якщо ви захочете вранці довше побути у дворику або вийти туди в будь-яку мить, — валяйте! Не проблема. Я залишу двері відчиненими. Якщо ж поблизу виявиться містер Десмас або ще хто з начальства, я дзенькну ключем по ваших ґратах, а ви увійдете і

закриєте двері. Коли вам знадобиться щось купити, ну, наприклад, варення, яйця, масло або ще щось, я все знайду. Ви, напевно, захочете зробити свій обід різноманітнішим?

— Я вам надзвичайно вдячний, містере Бонхег, — спокійно та шанобливо відповів Ковпервуд, ледь стримуючи посмішку і зберігаючи серйозний вираз обличчя.

— А щодо того, про що ми вже говорили, — повторив наглядач (йшлося про побачення в непризначені дні), — то це я можу вам влаштувати в будь-який час. Я знаю всіх вартових. Захочеться вам когось побачити — напишіть цій людині записку і віддайте мені. Коли хтось прийде, нехай запитають мене, а я проведу його до вас. Розмовляти будете у себе в камері. Зрозуміло? Але як тільки я легенько постукаю, гостю потрібно буде негайно йти. Ви це запам’ятайте. Лише сповістіть мене, і все.

Ковпервуд був щиро вдячний йому і висловив це красномовно. Перша його думка була про Ейлін. Тепер вона зможе відвідати його — залишається лише повідомити її про це. (Потрібно, звісно, щоб вона одягла вуаль, тоді їй ніщо не загрожуватиме.) Він сів писати, і коли прийшов Вінгейт, попросив його надіслати лист.

Два дні по тому, о третій годині пополудні, у призначений Ковпервудом час Ейлін з’явилася у в’язниці. Вона була одягнена у сірий суконний костюм із білим оксамитовим оздобленням і блискучими, як срібло, металевими гранчастими ґудзиками; білосніжна горностаєва горжетка, шапочка і муфта водночас були і окрасою, і захищали від холоду. Поверх цього одягу, що впадав у очі, вона накинула довгу темну накидку, яку мала намір одразу зняти. Ейлін одяглася старанно і чимало часу витратила на вибір зачіски, взуття, рукавичок і золотих прикрас. Її обличчя (за порадою Ковпервуда) приховувала густа вуаль. Приїхала вона тоді, коли Ковпервуд розраховував, що буде один. Вінгейт зазвичай приходив близько четвертої, після закінчення ділового дня, а Стеджер якщо й приходив, то вранці.

Незвичність всього, що їй потрібно було зробити, дуже хвилювала Ейлін. Зійшовши з конки (у цьому випадку цей спосіб пересування здався їй доречним), вона провулком попрямувала до в’язниці. Холодна погода та сірі тюремні стіни під таким самим сірим небом наповнили її душу відчаєм. Але вона щосили намагалася зберігати

спокій, щоб своїм виглядом підбадьорити коханого. Вона знала, із яким замилуванням він споглядає її красу, підкреслену відповідним одягом.

Очікуючи на Ейлін, Ковпервуд намагався надати своїй камері більш-менш пристойного вигляду. Він старанно підмів підлогу і перестелив ліжко; потім поголився, зачесав волосся і взагалі, наскільки це можливо, привів себе в порядок. Свою роботу — стільці із незакінченими сидіннями — він засунув за ліжко. Чашку і тарілку помив і поставив на полицю, а грубі, важкі черевики почистив щіткою, яку придбав для цього. Ейлін ще ніколи не бачила його таким! Уся ця обстановка ранила його естетичне почуття. Ейлін незмінно захоплювалася тим, з яким смаком він одягався, і його вмінням носити костюми. А тепер же він постане перед нею в жалюгідному тюремному! Його душевна рівновага трималася лише на непохитному почутті власної гідності. Врешті-решт, він — Френк Ковпервуд, а це щось та значить, як би він не був одягнений. Ейлін буде думати так само. Адже настане час, коли він знову стане вільним і багатим, і Ейлін вірить у це. Крім того, як би він не виглядав і в якій би скруті не перебував, вона буде так само ставитися до нього або навіть любитиме його ще більше. Якщо він і побоювався чогось — то саме занадто бурхливих проявів її співчуття. Яке щастя, що Бонхег сам запропонував впустити Ейлін у камеру! Розмовляти з нею через ґрати було б нестерпно.

Прийшовши до в’язниці, Ейлін запитала містера Бонхега. Її провели до центральної будівлі і негайно послали за ним.

— Я хотіла би, якщо можна, відвідати містера Ковпервуда… — пробурмотіла вона, коли він постав перед нею.

— Будь ласка, я проведу вас, — зголосився Бонхег.

Уже біля входу до центральної будівлі він був вражений юністю відвідувачки, хоча й не міг розгледіти її обличчя. Це, однак, цілком відповідало його уявленням про Ковпервуда! Чоловік, який зумів вкрасти півмільйона доларів і обвести довкола пальця все місто, звичайно, здатен на дивовижні пригоди (а Ейлін саме така пташка). Він провів її до кімнати, де стояв його стіл, і де чекали відвідувачі, які приходили на побачення, а сам пішов до Ковпервуда. Той саме сидів за роботою. Легенько стукнувши ключем об двері, Бонхег доповів:

— Про вас запитує якась молода леді. Привести її сюди?

— Дякую вам, авжеж, приведіть! — відповів Ковпервуд, і Бонхег швидко пішов, — забувши не навмисно, а лише через брак чуйності — залишити двері камери незамкненими, тому їх довелося відмикати в присутності Ейлін.

Коли вона побачила довгий коридор, масивні двері, усе це приміщення, геометрично точно перегороджене ґратами, і сіру кам'яну підлогу, у неї болісно защеміло серце. В'язниця, залізні клітки… І в одній із них — він. Зазвичай мужня, вона похолола. Її Френк у такому жахливому місці! Яка ницість — запроторити його сюди! Судді, присяжні, юристи, в'язні здавалися їй збіговиськом людожерів, які люто споглядали на неї і її коханого. Дзенькіт ключа у замку і двері, які важко прочинялися, ще більше посилили душевну тугу Ейлін. Нарешті вона побачила Ковпервуда.

Пам'ятаючи про обіцяну винагороду, Бонхег впустив Ейлін і скромно віддалився. Ейлін дивилася на Френка з-під вуалі, боячись вимовити хоч слово, оскільки вона ще не була впевнена, що наглядач пішов. А Ковпервуд, який лише величезним зусиллям волі тримав себе в руках, не відразу подав їй знак, що вони наодинці.

— Усе гаразд, — сказав він нарешті. — Нікого немає.

Ейлін підняла вуаль і, знімаючи накидку, крадькома оглянула тісну, немов здавлену стінами камеру, побачила жахливий стан Френка, його безформний одяг, залізні двері позаду нього, які вели у дворик. Френк у цій камері, де ще до того ж з-під ліжка стирчали незакінчені стільці, справив на неї неприродне, моторошне враження. Її коханий! І в таких умовах! Ейлін затрусило, як у гарячці, і вона марно намагалася щось сказати. Вона знайшла в собі сили лише обійняти його і, погладивши по голові, прошепотіла:

— Мій любий, коханий… Що вони з тобою зробили… Бідолашний мій!

Вона тулила його голову до себе. Ковпервуд докладав зусиль, щоб опанувати себе, але раптом затремтів, і обличчя його скривилося. Її любов була така безмежна, така щира… Вона заспокоювала і разом з тим (як він неодноразово переконувався) розслабляла його, перетворюючи на безпорадну дитину. Так чи інакше, але під впливом сліпих, таємничих сил, які інколи беруть гору над розумом, він уперше в житті втратив самовладання. Хвилювання Ейлін, гуркітливий звук її голосу, оксамитова ніжність її рук, її краса, що завжди так владно

манила його, і ще більше сліпуча тут, серед цих голих стін, його власна приниженість і безсилля — все це забрало в нього рештки волі. Він не розумів, що з ним сталося, намагався опанувати себе, але не міг. Коли, пестячи його, вона притиснула до себе його голову, він відчув пекучий сором, подих йому перехопило, і болюча судома стиснула горло. Дивне і незвичне бажання заридати заволоділо ним; він відчайдушно цьому противився, але все його єство було вражене. І немов для того, щоб зовсім доконати його, в уяві Ковпервуда виникла своєрідна строката картина привільного світу, що його він нещодавно покинув, — прекрасного, чарівливого, до якого він сподівався з часом повернутися. Гостріше, ніж будь-коли відчув він у цю мить всю принизливість своїх грубих черевиків, сорочки з простої бавовняної тканини, смугастої куртки і прізвиська «арештант», яке назавжди прилипне до нього. Він рвучко відсторонив Ейлін, повернувся до неї спиною, стиснув кулаки; всі його м’язи напружилися, але марно — він ридав і не міг зупинитися.

— Прокляття! — гнівно й скрушно вигукнув Ковпервуд, охоплений соромом і злістю. — Лише цього не вистачало! Що зі мною діється — сто чортів!

Ейлін побачила його сльози. Вона миттю кинулася до нього, обхопила однією рукою його голову, а іншою — пошарпану куртку і так міцно притиснула його до себе, що він не відразу зміг вивільнитися.

— О милий, любове моя! — палко, знемагаючи від жалю, зашепотіла вона. — Я кохаю тебе, обожнюю! Я дала б пошматувати себе, якби це тобі допомогло! Подумати тільки — вони довели тебе до сліз! Ах, рідний мій, рідний, коханий хлопчику…

Вона ще міцніше притиснула його до себе, а він здригався від ридань. Вона вільною рукою гладила його голову, цілувала його очі, волосся, щоки. Френк спробував вивільнитися і знову вигукнув:

— Що ж це зі мною, от дідько…

Однак вона знову пригорнула його до себе.

— Плач, милий, плач, не соромся своїх сліз! Поклади голову отак — на плече і плач… Плач разом зі мною… Дорогий мій, хлопчику…

За хвилину-дві він заспокоївся і нагадав їй, що зараз може увійти наглядач. Потроху до нього повернулося самовладання, втратити яке він так соромився.

— Моя чудова дівчинко… — прошепотів він із ніжною і винуватою посмішкою. — Ти така вірна, сильна… Така ти мені й потрібна… Ти для мене — єдина підтримка. Лише не побивайся! Я цілком стерпно почуваюся, і тут не так жахливо, як здається. Ну, витри сльзи, люба… Розкажи мені про себе.

Проте Ейлін не так легко було заспокоїтися. Знегоди, що випали на його долю останнім часом, і умови, в яких він тут перебував, обурювали її до нестями. Подумати тільки, до чого ці мерзотники довели її дивовижного, чудового Френка — він плакав!

Вона ніжно гладила його голову, у той час як її душу охоплювала шалена, нещадна лють проти безглуздих примх долі і тих перешкод, які життя влаштовує на шляху людини. А батько — проклятий! Рідня — що їй до них! Лише Френк… Він для неї — усе! Як мало значить решта світу, коли справа стосується Френка… Ніколи-ніколи вона не покине його, що б не трапилося! І зараз, мовчки пригорнувшись до нього, вона вела в душі нещадну боротьбу з життям, законом, долею та обставинами. Закон — дурня! Люди ці — звірі, дияволи, вороги, скажені собаки! Вона пожертвувала б собою із насолодою, із захопленням. Вона готова була бігти хоч на край світу заради Френка або разом із Френком. Заради нього вона здатна на все. Родина для неї — ніщо, і життя теж ніщо, ніщо, ніщо! Вона зробить усе, що він захоче, все, що йому заманеться! Важливо тільки одне: врятувати його і дати йому якомога більше щастя. Йому одному — більше для неї нікого не існує…

56

Минав час. Після домовленості з Бонхегом дружина, мати і сестра почали інколи відвідувати Ковпервуда. Ліліан із дітьми влаштувалася у невеликому будинку, за який платив Френк, а на решту потреб давав гроші Вінгейт — сто двадцять п’ять доларів на місяць. Ковпервуд розумів, що йому потрібно виплачувати їй більше, але на більше не мав грошей. Остаточний крах усіх фінансових справ Ковпервуда настав у березні, коли його офіційно оголосили банкрутом, і все його майно конфіскували на користь кредиторів. Лише на покриття заборгованості міській скарбниці п’ятисот тисяч доларів знадобилось би більше грошей, ніж можна було реалізувати, якби не встановили розрахунок по тридцять центів за долар. Однак і після цього місто все одно нічого не отримало, оскільки шляхом різних махінацій у нього відняли права на отримання цієї суми. Місто нібито запізнилося із пред’явленням претензій. (Це, звичайно, було на руку іншим кредиторам, вони поділили між собою суму, в якій було відмовлено міській скарбниці.)

На щастя, Ковпервуд незабаром на досвіді переконався, що його ділові операції, які проводяться разом із Вінгейтом, обіцяють непоганий прибуток. Його компаньйон, безсумнівно, ставився до нього із найчеснішими намірами. Він узяв до себе на роботу (щоправда, за досить скромну винагороду) обох братів Ковпервудів: один мав вести звітність і завідувати конторою, другий, разом із Вінгейтом працювати на біржі, оскільки за Джо і Едвардом там збереглися їхні місця. Крім того, хоча і з великими труднощами, Вінгейт підшукав для старого Ковпервуда місце службовця в одному з банків.

Відколи старий пішов із Третього національного банку, він перебував у надзвичайно пригніченому моральному стані і не знав, чим йому зайнятися. Ота ганьба, що впала на його сина… Жахливі години суду і взяття його під варту… Від дня засудження Френка присяжними і особливо після винесення йому вироку і ув’язнення старий Ковпервуд жив, немов у жахливому сні. А цей процес… Ці звинувачення проти Френка! Подумати тільки: його рідний син — в’язень, у смугастій робі! І це після того, як вони нещодавно з

Френком пишалися тим, що належать до числа успішних і шанованих людей у місті! Як і інші бідолашні в хвилини скорботи, старий почав ревно читати Біблію, намагаючись знайти на її сторінках ту розраду (він звик так вірити з юнацьких років, хоча останнім часом рідко згадував про це), яка містилася для стражденних душ. Псалтир, книга Ісаї, Йова, Екклезіаст... Проте горе було нестерпне, і Біблія його не лікувала.

День у день він усамітнювався у своїй кімнатчині, що слугувала йому спальнею і кабінетом, запевняючи дружину, що у нього залишилися ще деякі невідкладні справи, які вимагали зосередження. Зачинившись на ключ, він починав розмірковувати над усіма своїми лихами і втратами, найгіркішою з яких була втрата репутації. А через декілька місяців, коли Вінгейт підшукав для нього місце бухгалтера в одному з приміських банків, він ще вдосвіта йшов з дому і повертався пізно ввечері, похмуро розмірковуючи про нещастя, що спіткали їх (а можливо, й майбутні).

Жалюгідно виглядав цей старий — не перша і не остання жертва мінливого фінансового світу. Він брав з собою їжу, оскільки повертатися додому під час нетривалої денної перерви було важко, а обідати в ресторані при його убогих статках він не міг собі дозволити. Його єдиним бажанням тепер було вести пристойне і непомітне існування, поки не прийде його смертна година, чекати якої (як він сподівався) залишалося вже недовго. Не можна було без болю дивитися на його кістляве тіло, тонкі ноги, сиве волосся і зовсім посивілі бакенбарди. Він дуже схуд, і його рухи стали незграбними. Коли йому потрібно було вирішити якесь завдання, він безпорадно розводив руками і не міг зосередитися. Давня звичка підносити іноді руку до рота і здивовано витріщати очі, що з’явилася у нього ще в кращі часи, тепер уповні заволоділа старим Ковпервудом. Сам того не усвідомлюючи, він поступово опускався, перетворюючись на якийсь автомат. Життя споконвіку засіває свої обшири такими жалюгідними уламками краху.

Френк Ковпервуд водночас чимало розмірковував над своєю байдужістю до дружини, яку він усвідомив останнім часом, а також про те, як повідомити їй про цю байдужість і цим покласти край їхньому шлюбу. Однак нічого, крім жорсткого і правдивого пояснення, він не придумав. Він помітив, що тепер вона всіляко намагається

підкреслити свою відданість йому і поводиться так, немов жодні підозри її не бентежать. Тим часом до неї з різних джерел надходили чутки, що його інтимний зв'язок із Ейлін триває, і лише думки про лихо, що обрушилося на чоловіка, та надія знову побачити його успішним фінансистом утримували її від розриву з ним. Він замкнений в одиночній камері, говорила вона собі, і щиро жаліла його, але колишнього кохання вже не відчувала. Він справді заслуговував на покарання за свою ганебну поведінку, тому його й покарала рука Всевишнього.

Неважко уявити, як зреагував Ковпервуд на таке ставлення, коли помітив це. Хоча Ліліан приносила йому різноманітні наїдки і журилася про його долю, він із багатьох дрібниць здогадувався, що вона не тільки сумує, але й засуджує його. Ковпервуд все життя не терпів проповідей і пісних облич. Порівняно з Ейлін, яка була сповнена обнадійливої життєздатності і завзяття, — втомлена безлика місіс Ковпервуд була щонайменше нудною. Ейлін після першого спалаху озлоблення на долю (спалахи, до речі, не викликали у неї сліз) вочевидь знову повірила в те, що він вийде на свободу і знову стане успішним. Вона не переставала говорити про майбутнє, про прийдешні успіхи Ковпервуда, адже свято в це вірила. Підсвідомо вона розуміла, що тюремні стіни не можуть зробити його в'язнем по натурі.

У день першого побачення вона перед відходом дала Бонхегу десять доларів, подякувала йому своїм мелодійним голосом за увагу (але не відкриваючи обличчя) і попросила й надалі бути люб'язним із Ковпервудом — цією «великою людиною», як вона охарактеризувала його. Корисливий і марнославний Бонхег був остаточно підкорений. Відтоді він готовий був виконати будь-що для дами в темній вуалі. Була б його воля — відвідувачка могла б хоч цілий тиждень не виходити з камери Ковпервуда. Але, на жаль, існували ще й правила тюремного розпорядку.

Ковпервуд, перебуваючи у в'язниці приблизно чотири місяці, вирішив, нарешті, поговорити з Ліліан про те, що вони більше не можуть вважатися подружжям, і про своє бажання розлучитися. Він уже встиг трохи звикнути до арештантського побуту. Тиша камери і примітивна робота, яку йому доводилося виконувати, — така гнітюча, здатна спочатку звести з розуму своєю безглуздою одноманітністю, тепер здавалася йому хоч і тупою, але буденною, посильною. Крім

того, він уже міг дати собі раду. Навчився, наприклад, підігрівати на своїй лампі залишки обіду або страв, які надсилали дружина та Ейлін. Він більш-менш позбувся смороду у своїй камері, коли попросив Бонхега приносити йому в невеликих пакетиках вапно, яким щедро користувався. Крім того, за допомогою мишоловок він переловив особливо нахабних пацюків. Отримавши дозвіл Бонхега, вечорами, вже після того, як його камеру замикали на ніч і щільно зачиняли зовнішні дерев'яні двері, він виносив свій стілець у дворик і, якщо було не дуже холодно, довгенько сидів там, вдивляючись в ясні ночі у небо, всіяне зорями. Астрономія як наука ніколи раніше не цікавила Френка, але тепер сузір'я Плеяд, кільце навколо Оріона, Велика Ведмедиця, Полярна зірка приковували до себе його увагу і розбурхували фантазію. Він дивувався математичній правильності розташування зірок у сузір'ї Оріона і розмірковував, чи немає у цьому якогось прихованого змісту. Туманне скопище зірок у Плеядах свідчило про безмірні глибини космосу, і він думав про Землю — крихітну кульку, що пливе в безмежних просторах ефіру. Перед цими явищами власне життя починало здаватися йому незначним, і він ловив себе на думці: чи має воно взагалі хоч якесь значення? Утім, він з легкістю струшував із себе подібний настрій, оскільки йому була властива жага величі, і він був дуже високої думки про себе та свою діяльність, а натура у нього була практична і життєлюбна. Якесь внутрішнє відчуття підказувало йому, що яким би не було його теперішнє становище, він ще стане відомою людиною, і слава про нього прогримить на весь світ — потрібно лише працювати, працювати й працювати. Не всі мають дар передбачення і вміння ловити швидкоплинну мить, але він це має і повинен стати тим, для чого народився! Йому не уникнути закладеної у ньому величі, як більшості — нікчемності.

Місіс Ковпервуд з'явилася у другій половині дня — скорботна, з валізою, у якій вона принесла білизну, два простирадла, тушковане м'ясо в каструльці і пиріг. І хоча вона була сьогодні сумна, як зазвичай, Ковпервуд пояснив її замисленість думками про його зв'язок із Ейлін (про який, як йому було відомо, Ліліан знала). Щось у її манері триматися змусило його заговорити з нею про це. Запитавши про дітей і вислухавши її питання щодо того, що принести йому наступного разу,

він почав, сидячи на своєму єдиному стільці (між тим як вона сиділа на ліжку):

— Ліліан, мені вже давно хочеться серйозно з тобою поговорити. Власне, це потрібно було зробити раніше, але краще пізно, ніж ніколи. Тобі відомо — я це знаю — про відносини між мною і Ейлін Батлер, і найкраще сказати про це відкрито і прямо. Я її кохаю, а вона дуже прив'язана до мене. Якщо я коли-небудь вийду звідси, то хочу все влаштувати так, щоб ми з нею могли одружитися. Це означає, що тобі доведеться дати мені розлучення. Я сподіваюся на твою згоду, саме про це я й хотів зараз поговорити з тобою. Таке моє бажання навряд чи є для тебе великою несподіванкою, адже ти й сама, напевно, вже давно помічаєш, що наші стосунки — далеко не найкращі. І взагалі за цих обставин я не думаю, що це було б для тебе ударом.

Він вичікувально замовк (оскільки місіс Ковпервуд не відразу йому відповіла). Перше, що спало їй на думку — вона мала би удати здивування або гнів. Але, піймавши на собі його пильний, допитливий погляд, який чітко дав зрозуміти, що будь-які прояви бурхливих почуттів не зворушать його, усвідомила, наскільки це було марно. Господи, який сухий і діловитий у нього тон, як безсоромно він говорить про те, що здавалося їй особистим та інтимним! Вона ніколи не могла збагнути його ставлення до сокровенних таїн життя. Він мав звичку спокійно говорити про те, що, на її розуміння, потрібно було замовчувати. Часто їй доводилося червоніти, слухаючи, як відверто він обговорює ті чи інші випадки зі світського життя, але вона думала, що така безцеремонність властива всім видатним особистостям, тому мовчала. Існують люди, які не зважають на чиюсь думку, і суспільство, мабуть, безсиле проти них. Можливо, Господь колись їх покарає, але навіть у цьому вона не була впевнена, і яким би поганим, прямолінійним і зухвалим не був Френк, він все-таки цікавіший за більшість так званих «солідних» людей, для яких найважливішими були чемність у розмовах і скромність у думках.

— Я знаю, — почала вона досить спокійно, хоч і не без стримуваного обурення. — Я вже знала давно і все чекала, що ти заговориш про це. Непогана винагорода за мою відданість… Проте це так схоже на тебе, Френку! Коли ти увіб'єш собі якусь забаганку в голову — тебе ніщо вже не зупинить. Усе було так добре — у нас двоє дітей, яких ти повинен був любити… Але тобі цього здалося мало —

ти сплутався з цією поганню — донькою Батлера, і тепер все місто пліткує про вас. Я знаю, що вона сюди бігає. Я одного разу зіштовхнулась із нею, коли вона виходила звідси. І звичайно, всі вже знають про ці відвідини. Вона не розуміє, що таке порядність, їй, пихатій, ні до кого діла немає! Але ж тобі, Френку, має бути соромно! Адже я ще твоя дружина, і у тебе є діти, батько, мати, і ти сам це чудово знаєш. Тобі ще доведеться розпочати завзяту боротьбу, щоб знову вибитися в люди! Мала б вона хоч краплю порядності — то не стала б тинятися з тобою, безсоромне дівчисько!

Ковпервуд вислухав дружину і оком не змигнувши. Її слова лише зайвий раз підтверджували те, в чому він уже давно переконався: для нього вона — чужа людина. Ліліан уже не була такою привабливою, а розумом значно поступалася Ейлін. До того ж спілкування з жінками, які удостоювали відвідинами його будинок у дні розквіту, уже давно переконало Ковпервуда, що Ліліан втратила справжню світськість та витонченість. Щоправда, Ейлін у цьому також не набагато перевершувала її, але вона була ще молода, сприйнятлива, чутлива і могла виробити в собі ці якості. Сприятливі умови (так принаймні йому хотілося думати) могли ще змінити на краще Ейлін, тоді як Ліліан — тепер він у цьому остаточно переконався — була безнадійною.

— Я не впевнений, що ти здатна зрозуміти мене, Ліліан, — сказав він нарешті, — але ми з тобою вже не пара одне одному.

— Три чи чотири роки тому ти був іншої думки, — із жалем перебила його дружина.

— Коли ми з тобою одружилися, мені був двадцять один рік, — жорстко і невблаганно продовжував Ковпервуд, не звертаючи уваги на її слова. — Я справді був занадто молодий, щоб усвідомлювати значення свого вчинку. Я був хлопчиськом. Проте це не важливо. Я не шукаю собі виправдань. І хочу сказати лише одне: правий я чи ні, але мої погляди відтоді змінилися. Я більше не кохаю тебе (мені байдуже, як до цього поставляться інші) і не хочу продовжувати стосунки, які мене не задовольняють. У тебе свої погляди — у мене свої. Ти вважаєш, що маєш рацію, і з тобою погодяться тисячі людей, але я іншої думки. Ми ніколи через це не сварилися, бо я вважав сварки непотрібними. Мені здається, що у цій ситуації я не чиню несправедливо, попросивши тебе повернути мені свободу. Я не

збираюся полишити тебе або дітей напризволяще — я зможу допомагати вам. Але якщо мені судилося коли-небудь вийти звідси — мені потрібна буде особиста свобода. І тобі доведеться на це піти. Гроші — ті, що у тебе були, і навіть набагато більше — ти отримаєш, як тільки я вийду на волю і відновлю свої справи. Але тільки у тому випадку, якщо ти не чинитимеш перешкод, а навпаки, підеш мені назустріч. Я хочу і буду завжди допомагати тобі, але так, як я вважатиму за потрібне.

Він задумливо розправив складку на своїх смугастих штанях і обсмикнув рукав куртки. Ковпервуд був схожий зараз радше на розумного і розвиненого робітника, ніж на успішного біржовика, яким ще був донедавна.

Місіс Ковпервуд обурилася.

— Як чемно ти зі мною розмовляєш, як шляхетно чиниш! — драматичним тоном вигукнула вона, і, підхопившись, почала ходити маленькою камерою розміром у кілька кроків, не більше, — між стіною і ліжком. — Коли ти хотів зі мною одружитися, я повинна була взяти до уваги, що ти занадто молодий і ще сам не розумієш своїх вчинків. Гроші — ось єдине, про що ти думаєш! Та ще про те, щоб задовольняти свої забаганки! Ти навіть не розумієш, що таке справедливість, і ніколи не розумів. Ти думаєш лише про себе, Френку! Я ніколи ще не зустрічала такої жорстокої людини. Упродовж цієї історії ти обходився зі мною, як із собакою. А сам тим часом плутався з цим паскудним ірландським дівчиськом і саме їй, напевно, ти розповідав про всі свої плани. До останньої хвилини ти мовчав, що не кохаєш мене як раніше, а потім — ні з того ні з сього — вимагаєш розлучення! Але не сподівайся. Я тобі розлучення не дам — можеш і не мріяти про це!

Ковпервуд мовчки слухав її. Він розумів, що його позиція у цьому складному сімейному розкладі досить вигідна. Адже він сидить у в’язниці, надовго відірваний від сімейного життя, і за цей час дружина звикне обходитися без нього. Коли він вийде із в’язниці, їй неважко буде домогтися розлучення з колишнім арештантом (особливо, якщо вона вкаже на його зв’язок із іншою жінкою, чого він, звичайно, не стане заперечувати). Треба сподіватися, що при цьому вдасться уникнути згадки про Ейлін. Якщо він не буде оскаржувати звинувачення, місіс Ковпервуд може назвати будь-яке вигадане ім’я.

Крім того, Ліліан — жінка слабкодуха. Він змусить її робити так, як потрібно. А зараз, мабуть, немає сенсу продовжувати розмову. Крига скресла, своє становище, треба сподіватись, вона зрозуміла, а інше зробить час.

— Не розігруй трагедії, Ліліан, — байдужим тоном сказав він. — Не таке вже й лихо — втратити мене, якщо ти матимеш гроші. Навряд чи я залишуся в Філадельфії, після того як вийду звідси. Я думаю поїхати на Захід, і швидше за все, поїду один. Я не збираюся відразу одружуватися, навіть якщо ти й даси мені розлучення. І не збираюся нікого з собою брати. Для дітей буде краще, якщо ти залишишся тут і розлучишся зі мною. Громадська думка буде тоді на вашому боці.

— Я на це не піду! — рішуче заявила місіс Ковпервуд. — Не погоджуся ніколи і нізащо! Можеш говорити, що заманеться. Після всього, що я для тебе зробила, ти зобов'язаний залишитися зі мною і з дітьми. І я не погоджуся на розлучення! Можеш більше не просити мене — я не згодна!

— Ну, що ж, — спокійно промовив Ковпервуд встаючи, — зараз не варто про це сперечатися. Тим більше, що твій час уже майже минув. (Відвідувачам, як правило, дозволялося залишатися хвилин двадцять.) Можливо, ти згодом передумаєш.

Ліліан взяла свої речі — муфту і валізу, у якій принесла чоловікові білизну, і зібралася йти. Зазвичай вона на прощання з удаваною ніжністю цілувала Ковпервуда, але тепер була занадто розлючена, щоб зробити це. Водночас їй було боляче — боляче за себе і, як їй здавалося, за нього також.

— Френку! — трагічним голосом вигукнула вона в останню мить. — Я ніколи не бачила такої людини, як ти. Мені здається, що в тебе немає серця. Ти недостойний добропорядної жінки. Ти заслуговуєш саме такої, яка тобі дістанеться! Ах, подумати тільки…

Сльози ринули їй з очей, і вона рвучко вийшла з камери, розгнівана і разом із тим сповнена жалю.

Ковпервуд не зрушив з місця. Принаймні не буде більше цих нікому не потрібних поцілунків, не без задоволення подумав він. Усе це, звичайно, жорстоко, беручи до уваги її почуття. По суті, він не заподіяв їй зла, міркував Ковпервуд, адже він не мав наміру матеріально обмежувати її — а це найголовніше. Ліліан сьогодні втратила самовладання, та вона впорається, і згодом, можливо, зрозуміє його.

Хто знає? У будь-якому випадку він пояснив їй свої наміри і вважав, що цим уже дечого досягнуто. Зараз він більше нагадував курча, що пробиває собі вихід із шкаралупи (тобто з колишніх обмежених умов життя). Хоч він і у в'язниці, і йому належить відбувати покарання ще чотири роки, в глибині душі він знав, що перед ним відкритий увесь світ. Якщо йому не вдасться відновити свою справу в Філадельфії, він може виїхати на Захід. Однак він залишиться в цьому місті стільки, скільки знадобиться для того, щоб знову завоювати повагу всіх, хто знав його в минулому, і цим отримати «вірчі грамоти», які він візьме з собою будь-куди.

«Лайка — не бійка, в боці не застрягне! — подумки мовив він, коли двері зачинилися за Ліліан. — Поки людина жива — не все втрачене. Я ще поквитаюся з деким із цих панів!»

Коли Бонхег прийшов замкнути двері камери, Ковпервуд запитав його, чи не збирається на дощ — у коридорі щось надто темно.

— Під вечір, напевно, буде, — відповів Бонхег, якого все ще не переставали дивувати чутки про складні та заплутані справи Ковпервуда.

57

Рівно тринадцять місяців провів Ковпервуд у пенсильванській східній в'язниці до дня свого звільнення. Цим достроковим звільненням він був зобов'язаний почасти самому собі, а також обставинам, які від нього не залежали.

Треба розпочати з того, що через півроку після його ув'язнення помер Едвард Мелія Батлер, помер раптово, сидячи за столом у своєму кабінеті. Поведінка Ейлін згубно позначилася на його серці. Відтоді як Ковпервуду був винесений вирок (але особливо після того, як Френк плакав на її плечі під час їхнього побачення у в'язниці), Ейлін озлобилася і стала жорсткою до батька. Її ставлення до нього — неприродне для доньки, було цілком природним для закоханої жінки, яка переживала душевні муки. Ковпервуд сказав їй, що, на його думку, Батлер використав увесь свій вплив, щоб не допустити його помилування губернатором навіть у тому випадку, якщо помилують Стінера, за тюремними життям якого Ковпервуд пильно стежив. Ейлін неабияк розлютилася. Вона використовувала будь-який привід, щоб якомога болючіше вколоти батька, намагалася не помічати його, уникала сидіти поруч із ним за столом, а коли не було іншого виходу — мінялася місцями з Норою й сідала біля матері. Відтепер вона ніколи не погоджувалася грати на роялі або співати у його присутності. Вона підкреслено уникала молодиків, які подавали надії на політичній арені, що їх запрошували у будинок Батлера заради неї. (Старий, звичайно, чудово розумів, у чому річ, але нічого не говорив. Він більше не мав надій пом'якшити дочку.)

Мати й брати спочатку лише дивувалися. (Місіс Батлер так ніколи і не дізналася про справжні причини.) Однак незабаром після арешту Ковпервуда Оуен і Келем стали здогадуватися про причини такої поведінки Ейлін. Якось, коли Оуен збирався йти з вечірки в будинку, де його, завдяки зростаючому впливу в фінансовому світі, вважали бажаним гостем, він мимохідь почув, як один із двох малознайомих йому молодиків, застібаючи пальто, сказав іншому:

— Ви читали в газеті, що цей Ковпервуд отримав чотири роки?

— Так, — відповів той. — Але і розумний цей хлопець — цього не відбереш! Я знав дівчину, з якою він... ну, ви розумієте, про кого я кажу: така собі міс Батлер…

Оуен подумав, що не розчув. У нього не промайнуло навіть тіні підозри, аж поки інший гість, коли відчиняв двері і виходив на вулицю, не додав:

— Що ж, старий Батлер із ним поквитався. Кажуть, це він запроторив його до в'язниці.

Оуен насупився. У його очах з'явився суворий, загрозливий блиск. Характером він удався в батька. Про що це, в дідька, вони пліткують? Що за міс Батлер? Невже вони говорили про Ейлін чи Нору? Але який стосунок до тієї чи іншої міг мати Ковпервуд? Малоймовірно, що йдеться про Нору, подумав він. Вона до нестями закохана в одного знайомого молодого хлопця і збирається заміж. А от Ейлін… Вона завжди була дуже прихильна до Ковпервуда і постійно схвально відгукувалася про нього. Невже це вона? Ні, Оуен не йняв віри: він хотів наздогнати тих двох і вимагати пояснень. Але коли вийшов на вулицю, то побачив, що вони віддалились досить далеко, і до того ж — не в той бік, куди мав іти він. Тоді Оуен вирішив запитати в батька.

Старий Батлер негайно ж розповів йому все, але наполіг, щоб син тримав язика за зубами.

— Шкода, що я цього не знав… — зі злістю скривився Оуен. — Я пристрелив би цього Ковпервуда, як собаку!

— Тихіше, цить! — зупинив його Батлер. — Твоє життя дорожче за життя цього мерзотника, окрім того, уся наша родина була б утоптана у болото разом із ним. Він вже отримав по заслузі за всі свої махінації і отримає ще. Лише прикуси язика, сину! Треба зачекати! Раніше ніж через рік або два, він не вийде на волю. При сестрі ти також мовчи. Яка користь із розмов? Я сподіваюся, що довга розлука з ним зробить її розсудливою.

Після цієї розмови Оуен намагався бути з сестрою обережним. Але водночас він так прагнув належати до еліти і досягти успіху! Він просто не розумів, як могла Ейлін так учинити! Обурювався, що через неї на його шляху опинився цей камінь спотикання. Тепер вороги, крім усього іншого, могли при бажанні кинути йому ще й цей докір (а в тому, що таке бажання у них виникне — можна було не сумніватися).

Келем дізнався про історію з Ейлін зовсім з іншого джерела, але майже одночасно з Оуеном. Він був членом спортивного товариства, яке мало власну будівлю в місті і чудовий заміський клуб, куди Келем час від часу їздив поплавати в басейні та поніжитися в турецькій лазні. Якогось вечора в більярдній до нього підійшов один із його приятелів і сказав:

— Послухайте, Батлере, ви знаєте, що я ваш друг?

— Так, звичайно, — відповів той. — А в чім річ?

— Річ у тім, — продовжував молодий чоловік (такий собі Річард Петик), дивлячись на Келема з підкресленою відданістю, — мені не хотілося б переповідати вам історію, яка може засмутити вас, але я вважаю, що не маю права промовчати.

Він потеребив високий комір, що підпирав його підборіддя:

— Я не сумніваюся у ваших добрих намірах, Петику, — насторожено сказав Келем. — Однак у чому річ? Про що ви говорите?

— Повторюю: мені дуже не хочеться засмучувати вас, але цей капосник Гібс пліткує про вашу сестру.

— Що? — Келем підхопився як ужалений; він одразу згадав, які правила поведінки диктує суспільство в подібних випадках. Потрібно продемонструвати весь свій гнів. Якщо посягають на честь — потрібно вимагати належного відшкодування, а спочатку принаймні дати ляпаса кривднику. — Що ж він каже про мою сестру? Яке він має право згадувати тут її ім’я? Адже він з нею навіть не знайомий!

Петик вдав, ніби переймається тим, щоб не виникло сварки між Батлером і Гібсом. Він знову почав запевняти, що не хоче завдавати неприємностей Келему (хоча насправді дуже хотів попліткувати). Нарешті він наважився:

— Гібс поширює чутки, буцімто ваша сестра була… ну, якимось чином пов’язана із тим Ковпервудом, якого нещодавно судили. І ніби то через це він і потрапив до в’язниці.

— Що? — знову вигукнув Келем, миттєво відкинувши напускний спокій і прибравши вигляду глибоко ображеної людини. — Він це сказав? Ну, подивимось, чи повторить він це у моїй присутності!

На його юначому худорлявому і досить тонкому обличчі промайнуло щось, що нагадувало неприборканий войовничий дух батька.

— Послухайте… — Петек, усвідомлюючи, що він викликав справжню бурю, і дещо побоюючись її результату, спробував вгамувати його. — Келеме, будьте обережні у висловлюваннях. Не починайте тут скандалу. У клубі це не прийнято. Крім того, можливо, він п’яний і просто повторює безглузді чутки, яких десь наслухався. Заради Бога, не хвилюйтеся так!

Петик був причиною всього цього сум’яття і переймався, щоб скандал несприятливо не позначився на ньому. Його вважатимуть пліткарем, і він виявиться причетним до цієї історії. Однак Келема вже не так просто було втримати. Із пополотнілим обличчям він попрямував до ресторанного приміщення, витриманого у староанглійському стилі. Там, попиваючи коньяк з одним зі своїх приятелів, сидів Гібс.

— Послухайте, Гібсе! — озвався до нього Келем.

Почувши цей оклик і побачивши у дверях Келема, Гібс підвівся і підійшов. Це був досить вродливий юнак — типовий вихованець принстонського університету. Із різних джерел, зокрема й від інших членів клубу, до нього дійшли чутки про Ейлін, і він ризикнув повторити їх у присутності Петика.

— Що ви тут патякали про мою сестру? — розгнівано запитав Келем, гостро подивившись на Гібса.

— Я... далебі... — зам’явся той, передчуваючи халепу і намагаючись виплутатися. Він не був хоробрим, про що красномовно свідчила його зовнішність — волосся солом’яного кольору, блакитні очі, рожеві щоки. — Власне... я нічого... Хто вам сказав, що я говорив про неї?

Гібс поглянув на Петика, зрозумівши, хто його виказав, а той поспіхом промовив:

— Краще не відмовляйтесь від своїх слів, Гібсе! Ви прекрасно знаєте, що я чув ваші просторікування.

— Ну, і що ж я, по-вашому, сказав? — зухвалим тоном запитав Гібс.

— Атож, що ви сказали? — розлючено підхопив Келем, взявши ініціативу в свої руки. — Кажіть.

— Що ви… — хвилюючись, забурмотів Гібс, — мені здається, я говорив лише те, що чув від інших. Я лише повторив чужі слова,

буцімто ваша сестра заприязнилася з містером Ковпервудом. Сам я нічого не додавав.

— Ах, он як — ви нічого не додали? — вигукнув Келем і, швидко вийнявши з кишені руку, ударив Гібса по обличчю. Потім розлючено додав ще й лівою. — Можливо, це навчить тебе, щеня, не пліткувати про мою сестру!

Гібс миттєво стиснув кулаки. Він мав навички кулачного бою. Захищаючись, він завдав Келему декілька досить сильних ударів у груди і в підборіддя. В обох залах ресторану почалася неймовірна метушня. Перекидаючи столи і стільці, всі кинулися до хлопців, що билися. Супротивників швидко розборонили; очевидці були на боці того, з ким товаришували і, перебиваючи інших, поспішали висловити свої думки. Келем розглядав свою руку, закривавлену від удару, якого завдав Гібсу. Як справжній джентльмен, він зберігав спокій. Збуджений Гібс у нестямі стверджував, що його образили безпідставно. Яке неподобство — накинутися на нього в клубі! У всьому винен Петик, який підслухав чужу розмову, а потім обмовив його, Гібса. Петик, в свою чергу, обурювався і запевняв, що вчинив так, як годиться товаришу.

Ця подія наробила в клубі стільки галасу, що лише завдяки величезним зусиллям обох сторін не потрапила до газет. Келем розізлився, переконавшись, що чутки про Ейлін були небезпідставні і виникли під впливом загального поголосу. Він відкрито заявив про вихід із клубу і більше там не з’являвся.

— Мені шкода, що ти побив цього шмаркача, — зауважив Оуен, дізнавшись про скандал. — Це тільки піділлє масла у вогонь. Ейлін слід би було кудись поїхати, але вона не схоче. Вона страшенно закохана в того суб’єкта, а ми повинні приховувати це від матері та Нори. Ми з тобою ще сьорбнемо лиха через нашу сестричку!

— Хай йому біс! — вигукнув Келем. — Треба якось змусити її поїхати.

— Що ж ти вдієш, як вона не хоче, — відповів Оуен. — Батько намагався змусити її — і в нього нічого не вийшло. Нехай все буде так, як є. Ковпервуд сидить у в’язниці, і йому, напевно, капець. Люди подейкують, що його запроторив туди батько, а це вже щось та означає. Можливо, через деякий час нам вдасться спровадити Ейлін. Ех, краще

б нам ніколи не знати цього негідника. У мене руки сверблять вколошкати його, як тільки він вийде із в'язниці.

— Не варт, — сказав Келем. — Будуть неприємності, і це ще більше розв'яже язики пліткарям. Крім того, він тепер — пропаща людина.

Брати вирішили насамперед поквапити Нору з весіллям. Із Ейлін вони були такі холодні й мовчазні, що матінка Батлер не переставала гірко дивуватися і засмучуватися.

У цьому світі загальної ворожнечі старий Батлер зовсім розгубився, він не знав, що робити і як діяти. Уже декілька місяців він без зупину думав про одне й те саме, але не знаходив рішення. Він впав у гнітючий, майже містичний відчай, і врешті, у сімдесят років, змучений і невтішний, віддав Богові душу, сидячи за письмовим столом у своєму кабінеті. Фізичною причиною смерті було ураження лівого серцевого шлуночка, але чималу роль відіграв і душевний стан у зв'язку із важкими думками про Ейлін. Звісно, його смерть не можна було пов'язати лише із сумом через дочку, оскільки він був чоловіком огрядним, апоплексичної будови і вже давно страждав склерозом кров'яних судин. До того ж він багато років вів дуже малорухливий спосіб життя, що згубно позначилося на його травленні. Та й узагалі йому було сімдесят, і він віджив свій вік. Коли його знайшли вранці — він уже закостенів, сидів, звісивши на груди голову і опустивши руки на коліна.

Похорон був помпезним. Відспівування відбувалося у церкві Св. Тимофія із величезним скупченням люду: були присутні політичні діячі та представники міської адміністрації. У натовпі перешіптувалися про те, що смерть Батлера, схоже, прискорило горе, заподіяне дочкою. Багато, звичайно, було сказано про його благодійну діяльність. Молленгауер і Сімпсон надіслали пишні вінки на знак своєї скорботи. Його смерть засмутила їх, адже разом вони були нерозлучною трійцею. Однак, якщо так сталося, що його більше немає серед живих, то, власне, не варто більше й згадувати про це. Усе своє майно Батлер залишив дружині, і його заповіт був, мабуть, найкоротшим, який будь-коли завіряв нотаріус у Філадельфії:

«Заповідаю моїй коханій дружині Норі все моє майно, в чому б воно не полягало, з правом розпоряджатися ним на власний її розсуд».

Жодних інших тлумачень цього заповіту не могло й бути. Проте незадовго до своєї смерті Батлер написав інший секретний документ, у якому пояснював, як розпорядитися спадщиною, коли настане час. Власне, це й був його справжній заповіт, лише замаскований, і місіс Батлер нізащо в світі не погодилася б змінити щось у ньому. Батлер хотів, щоб вона до кінця життя залишалася єдиною спадкоємицею всього його майна. Сума, яка спочатку призначалася для Ейлін, суттєво не змінилася. Згідно з волею покійного (ніщо в світі не змусило б місіс Батлер уникнути чіткого виконання), Ейлін після смерті матері отримає двісті п'ятдесят тисяч доларів. Однак місіс Батлер, яка вважала цей документ власним заповітом, нікому й словом не обмовилася ні про розпорядження щодо Ейлін, ні про все інше. Ейлін частенько замислювалася: чи залишив їй що-небудь батько, але ніколи про це не намагалася дізнатися. Мабуть, нічого, вирішила вона, — і треба з цим змиритися.

Після смерті Батлера у родинних взаєминах відбулися великі зміни. Поховавши його, вони неначе повернулися до колишнього мирного спільного життя (але це так лише здавалося). Оуен і Келем не могли більше приховувати свого презирливого ставлення до Ейлін, і вона, розуміючи, у чому тут причина, відповідала їм тим же. Ейлін поводилася дуже зухвало. Оуен хотів змусити її поїхати відразу ж після смерті батька, але потім передумав, вирішивши, що це не допоможе. Місіс Батлер, яка навідріз відмовилася виїхати зі старого будинку, обожнювала старшу дочку, і це також завадило братам наполягати на від'їзді Ейлін. Крім того, будь-яка спроба «вижити» сестру привела б до необхідності все пояснити матері (а це вони вважали неможливим). Оуен залицявся до Кароліни Молленгауер, з якою сподівався одружитися (почасти через те, що після смерті батька вона отримає велику спадщину, але й через те, що справді був закоханий у неї). У січні наступного року (Батлер помер у серпні) Нора скромно відсвяткувала своє весілля, а згодом — і Келем.

Тим часом відбулися великі зміни і у політичному житті Філадельфії. Якийсь Том Коллінз, один із помічників Батлера, а віднедавна — відома людина у Першому, Другому, Третьому і Четвертому кварталах, де він тримав безліч шинків та інших подібних закладів, почав претендувати на керівну посаду в місті. Молленгауер і Сімпсон змушені були зважати на нього, бо опір означав би втрату на

виборах ста п’ятнадцяти тисяч голосів (щоправда, серед бюлетенів було багато фальшивих, але особливого значення це не мало). Сини Батлера більше не могли розраховувати на політичну діяльність, їм довелося обмежитися комерційними операціями щодо кінних залізниць та підрядами. Помилування Ковпервуда і Стінера, проти якого, звичайно, був би Батлер (оскільки, утримуючи у в’язниці Стінера, він тим самим утримував там і Ковпервуда), тепер стало значно простішим. Скандал через розкрадання міських коштів поступово стих, газети перестали навіть згадувати про нього. Зусиллями Стеджера та Вінгейта було складено і подано губернаторові розлогу петицію, яку підписали всі відомі фінансисти та біржовики. У ній зазначалося, що засудження Ковпервуда — несправедливе, через це вони і клопочуться про його помилування. Що стосується Стінера, то цим особливо перейматись не доводилося: лідери республіканської партії вичікували лише слушної хвилини, щоб звернутися до губернатора з проханням про його звільнення. До певного часу вони вичікували, оскільки знали, що Батлер протидіятиме звільненню Ковпервуда (а випустити одного, забувши про іншого, було б неможливо). Петиція губернатору, яку подали вже після смерті Батлера, якнайкраще вирішувала питання.

Безпосередні кроки зробили лише у березні — через півроку після смерті старого підрядника, коли Стінер і Ковпервуд пробули у в’язниці тринадцять місяців — строк цілком достатній для того, щоб утихомирити публіку. За цей період Стінер дуже змінився — як фізично, так і духовно. Незважаючи на те, що його час від часу відвідували другорядні члени міського самоврядування, які колись в тій чи іншій формі користувалися його щедрістю, і сам він (щоправда, у тюремному розумінні) майже ні в чому не був обмежений, а родина його не страждала від поневірянь, він все-таки розумів, що його політичній та громадській кар’єрі настав кінець.

Хоча то один, то інший знайомий надсилали йому кошики з фруктами і запевняли, що його скоро випустять, колишній скарбник знав: після виходу із в’язниці він може розраховувати лише на свій досвід агента зі страхування і продажу нерухомості. Це було дуже ненадійною справою ще тоді, коли він намагався утвердитись на політичній арені. Що ж буде тепер, коли його знають лише як людину, яка пограбувала міську скарбницю на півмільйона доларів і засуджена

до п’яти років в’язниці? Хто позичить йому хоча б чотири-п’ять тисяч доларів для скромного початку? Чи не ті, які тепер відвідують його та висловлюють своє співчуття з приводу несправедливого вироку? Та зроду-віку! Усі вони будуть запевняти, що у них немає жодного зайвого цента. От якби він міг запропонувати гарне забезпечення — тоді інша справа! Проте якби він мав хороше забезпечення — йому не потрібно було б звертатися до них. Єдина людина, яка справді допомогла б йому, якби знала про таку потребу, був Френк Ковпервуд. Якби Стінер визнав свою помилку, себто відмову Ковпервуду у другій позиці, той охоче дав би йому грошей, навіть не сподіваючись отримати їх назад. Однак Стінер, який погано знав людей, вважав, що Ковпервуд, безперечно, став його ворогом, і у нього ніколи не вистачило б ні мужності, ні ділової кмітливості звернутися до нього.

Протягом усього свого перебування у в’язниці Ковпервуд відкладав невеликі суми за допомогою Вінгейта. Він платив чималі гонорари Стеджеру, поки той нарешті не вирішив, що більше вже нічого не повинен із нього брати.

— Якщо ви коли-небудь знову станете на ноги, Френку, — ви віддячите мені. Але я гадаю, що тоді ви й згадувати про мене не захочете! Я тільки те й робив, що програвав ваші справи у різних інстанціях. Клопотання про помилування я складу і подам без гонорару. Надалі я буду працювати на вас безкоштовно.

— Не верзіть дурниць, Гарпере! — відповів Ковпервуд. — Я не знаю нікого, хто міг би краще вести мою справу. І у будь-якому разі — я нікому так не довіряю, як вам. Адже ви помітили, що я недолюблюю адвокатів!

— Ну, що ж, — розвів руками Стеджер. — Адвокати також недолюблюють фінансистів — так що ми з вами квити!

І вони потисли один одному руки.

Отже, коли на початку березня 1873 року нарешті вирішили виклопотати помилування Стінера, довелося просити так чи інак і для Ковпервуда. Делегація, що складалася із Стробіка, Хармона і такого собі Вінпенні, який повинен був висловити нібито одностайне бажання міської ради та адміністрації, а також Молленгауера і Сімпсона, які приєдналися до них і хотіли бачити колишнього скарбника на свободі, відвідала у Гаррісбурзі губернатора та вручила йому офіційне клопотання, складене так, щоб справити належне враження на публіку.

Водночас Стеджер, Девісон і Волтер Лі подали петицію про помилування Ковпервуда. Губернатор, який заздалегідь отримав щодо цього вказівки від більш впливових людей, ніж згадані особи, поставився до клопотань з подвійною увагою. Він особисто візьметься за цю справу. Ознайомиться із судовими звітами про злочини, скоєні обома ув'язненими, з інформацією про їхнє минуле життя. Звичайно, він нічого не може обіцяти, але після ознайомленні зі справою буде видно...

Через десять днів після того, як петиції покрилися шаром пилу в шухляді його письмового столу, він видав два окремих укази про помилування, навіть пальцем не поворухнувши для вивчення питання. Один із них, на знак поваги, він передав із рук у руки Стробіку, Хармону та Вінпенні, щоб вони, згідно з вираженим бажанням, могли самі вручити його Стінеру. Другий указ, на прохання Стеджера, віддав йому, і обидві делегації, які з'явилися, щоб забрати ці папери, поїхали. Надвечір того ж дня до тюремних воріт приїхали (щоправда, у різний час) дві групи. Одна складалася зі Стробіка, Хармона та Вінпенні, інша — зі Стеджера, Вінгейта та Волтера Лі.

58

Історію з клопотанням (правильно було б сказати — точний термін очікування відповіді) приховували від Ковпервуда. Хоча всі наввипередки повторювали йому, що його незабаром помилують, або що у нього є вагомі підстави на це сподіватися. Вінгейт і Стеджер, у міру можливості, постійно розповідали йому про всі свої турботи. Однак коли (за словами особистого секретаря губернатора) став відомий день підписання указу про помилування, Стеджер, Вінгейт і Волтер Лі домовилися жодним словом не згадувати про це і влаштувати Ковпервуду сюрприз. Стеджер і Вінгейт натякнули йому, буцімто сталася якась затримка, і справа з його звільненням, можливо, затягнеться. Ковпервуд засмутився, але тримався стійко, переконуючи себе, що можна ще почекати, коли настане його час. Він дуже здивувався, коли одного разу в п'ятницю, уже надвечір, Вінгейт, Стеджер і Волтер Лі підійшли до дверей його камери разом із начальником в'язниці Десмасом.

Десмас радів, що Ковпервуд нарешті виходить на свободу, оскільки щиро захоплювався ним. Він вирішив піти до нього в камеру, щоб подивитися, як той сприйме радісну звістку. Дорогою він вважав своїм обов'язком наголосити, що Ковпервуд весь час зразково поводився.

— Погляньте-но, він завів у дворику квітник, — повідомив начальник в'язниці Волтеру Лі. — Посадив там фіалки, гвоздику, герань, і вони дуже добре прийнялися.

Лі посміхнувся. Як це схоже на Ковпервуда — бути діяльним і намагатися прикрасити своє життя навіть у в'язниці! Такого не здолаєш.

— Це винятковий чоловік, — зауважив Лі Десмасу.

— О, так! — підтвердив начальник в'язниці. — Досить поглянути на нього, щоб у цьому переконатися.

Усі четверо подивилися крізь ґрати — Ковпервуд не помічав їх, оскільки вони підійшли дуже тихо, і продовжував працювати.

— Ви дуже старанно працюєте, Френку, — зауважив Стеджер.

Ковпервуд озирнувся через плече і встав. Як і досі, він розмірковував про те, чим зможе зайнятися після виходу із в'язниці.

— Як накажете це розуміти? — запитав він. — Просто тобі політична делегація завітала!

І тієї ж миті він здогадався. Усі четверо радісно посміхалися, а Бонхег, за наказом начальника, відчиняв двері.

— Та тут і розуміти нічого, Френку! — весело відповів Стеджер. — Отже — ви тепер вільна людина. Якщо хочете — можете збирати пожитки та йти.

Ковпервуд спокійно дивився на своїх друзів. Після того, що вони напередодні йому казали, він не очікував звільнитися так скоро. Він не належав до тих, кого тішать подібні жарти чи сюрпризи. Але раптове усвідомлення своєї свободи втішило його. Щоправда, він уже так давно очікував цієї хвилини, що вона тепер втратила для нього цінність. Він був нещасним у в'язниці, але не зломленим. Спочатку було важко терпіти ганьбу та приниження. Однак згодом, коли він освоївся з обстановкою, відчуття гніту і почуття ображеної гідності притупилися. Його лише дратувало усвідомлення того, що, сидячи за ґратами, він даремно втрачає час. Якщо не брати до уваги невдоволених бажань — головним чином успіху та прагнення виправдати себе, — він переконався, що може жити в тісній камері, до того ж — зовсім непогано. Він уже давно звик до запаху вапна (який заглушував інший, гидкий запах) і щурів, яких він, утім, старанно винищував. У ньому прокинулась тяга до плетіння стільців, і він так призвичаївся, що при бажанні міг виготовляти до двадцяти стільців за день. Не менш охоче працював Ковпервуд весною, улітку та восени у своєму крихітному садочку. Щовечора, сидячи там, він вивчав небосхил (цікаво, що згадуючи про ці вечори багато років по тому, він подарував чудовий телескоп одному відомому університету). Ковпервуд ніколи не вважав себе звичайним арештантом, так само, як не вважав, що зазнав достатньої кари, якщо в його діях справді був якийсь елемент злочину. Бонхег розповів йому про багатьох в'язнів; серед них були вбивці, були люди, які вчинили ще тяжчі злочини, а також дрібні злочинці. Декого Ковпервуд навіть знав в обличчя — Бонхег не раз відводив його на головний двір. Ковпервуд бачив, як готують їжу для в'язнів, чув про досить пристойне тюремне життя Стінера та про багато іншого. Урешті-решт він переконався, що в'язниця не така вже й страшна. Шкода лише, що така людина, як він, даремно згаяла час. Скільки б він устиг зробити, будучи вільним, якби

не вовтузився з усіма цими позовними заявами! Суди і тюрми… Він мимоволі хитав головою, міркуючи про те, скільки згаяного часу криється за цими словами.

— Дуже добре, — сказав він якимось невпевненим голосом і озирнувся навколо. — Я готовий.

Він вийшов у коридор, навіть не кинувши останнього погляду на свою камеру, і звернувся до Бонхега, вельми засмученого втратою такого вигідного клієнта:

— Я попрошу вас, Волтере, подбати, аби мої особисті речі відіслали до мене додому. Ну, а крісло, настінний годинник, дзеркало, картини — одне слово, усе, крім білизни, приладдя для гоління й тому подібних дрібниць — можете залишити собі.

Цей щедрий подарунок трішки втішив засмученого Бонхега. Ковпервуд зі своїми супутниками пройшов до приймальні, де поспіхом скинув із себе тюремну робу і сорочку. Замість грубих черевиків він уже давно мав власні легенькі черевики. Потім він знову одягнув капелюх і сіре пальто, у якому рік тому його привезли у в’язницю, і оголосив, що готовий. Біля виходу він на секунду затримався й востаннє озирнувся на залізні двері, що вели у сад.

— Ви, здається, не без жалю розлучаєтеся зі всім цим, Френку? — поцікавився Стеджер.

— Не зовсім так, — відповів Ковпервуд. — Я ні про що не шкодую, мені просто хочеться це запам’ятати.

Через хвилину вони вже підійшли до зовнішньої огорожі, і Ковпервуд потиснув на прощання руку начальнику в’язниці. Потім усі троє сіли в екіпаж, який чекав на них біля масивних воріт у готичному стилі, і коні рушили.

— Ну, ось і все, Френку! — весело зауважив Стеджер. — Більше ви в житті нічого подібного не зазнаєте.

— Так, — погодився Ковпервуд, — думка, що все це в минулому — приємніша, ніж усвідомлення, що це ще лише попереду.

— А що, панове, може якось відсвяткуємо знаменну подію? — втрутився Волтер Лі. — Перш ніж везти Френка додому, може заїдемо до Гріна, га? Як вам здається?

— Не гнівайтесь, але я хотів би спершу додому, — відповів Ковпервуд трішки розчуленим голосом. — Ми зустрінемося згодом. А зараз я хочу поїхати додому й переодягнутися.

Він думав про Ейлін, про дітей, про батька й матір, про своє майбутнє. Тепер життя відкриє перед ним широкі горизонти — у цьому він був упевнений. За минулі тринадцять місяців він навчився і в дрібницях самостійно піклуватися про себе. Він побачиться з Ейлін, дізнається про її ставлення до всього, і потім почне таку ж справу, яка в нього була раніше, але лише разом із Вінгейтом. Необхідно за допомогою відданих друзів знову домогтися місця на фондовій біржі, а для того, щоб погана слава недавнього арештанта не заважала людям мати з ним справи, він спочатку діятиме як агент і представник контори «Вінгейт і Ко». Ніхто не зможе довести, що він, Ковпервуд, фактично — керівник фірми. Потім потрібно лише дочекатися якоїсь значної події на біржі, наприклад, небаченого підвищення курсів. І тоді вже весь світ дізнається, пропаща людина Френк Ковпервуд чи ні.

Екіпаж зупинився біля дверей маленького котеджу, який винаймала його дружина, і він швидко увійшов у напівтемний передпокій.

Вісімнадцятого вересня 1873 року погожого осіннього полудня місто Філадельфія стало місцем дії однієї з найбільш приголомшливих фінансових трагедій, які коли-небудь бачив світ. Найбільша кредитна установа Америки — банківський будинок «Джей Кук і Ко», який мав контору в будинку 114 на Третій вулиці та відділення у Нью-Йорку, Вашингтоні й Лондоні, раптово припинив виплати. Той, хто уявляє собі, що таке фінансова криза у Сполучених Штатах, зрозуміє, який наслідок мала біржова паніка. Вона отримала назву «паніка 1873 року», а хвиля банкрутств і катастроф, що прокотилася тоді по всій країні, не мала собі рівних в історії Америки.

У цей час Ковпервуд знову вів справи на Третій вулиці як маклер (офіційно — агент маклера), тобто як представник фірми «Вінгейт і Ко» з'являвся на біржі.

За півроку, що минули від дня його звільнення, він устиг відновити деякі зв'язки якщо не у суспільстві, то серед фінансистів, які знали його раніше.

Крім того, фірма «Вінгейт і Ко» останнім часом процвітала, і це дуже сприятливо позначилося на кредитоспроможності Ковпервуда. Вважалося, що він мешкає разом із дружиною у маленькому будиночку на Двадцять першій вулиці, а насправді він холостякував на П'ятнадцятій вулиці, і туди часто навідувалася Ейлін. Про сварку між ним і Ліліан тепер уже знала вся родина, яка зробила навіть декілька

боязких і марних спроб примирити подружжя. Утім, важкі випробування останніх двох років настільки привчили батьків Ковпервуда до неприємних несподіванок, що вся ця історія, хоч і здивувала їх, але поранила не так жорстоко, як могла б кілька років тому. Вони були занадто налякані життям, щоби боротися з незбагненними негараздами. Старим залишалося лише молитися та сподіватися на кращі часи.

Щодо Батлерів, то вони збайдужіли до поведінки Ейлін. Обидва брати й Нора давно вже знали про все, отож намагалися просто не помічати старшої сестри. Мати, яка поринула в релігію і була в жалобі, не стежила більше за життям доньки. До того ж Ковпервуд і його коханка дотримувалися всілякої обережності. Вони намагалися прораховувати кожен свій крок, хоча їхні стосунки анітрохи не змінилися. Ковпервуд обмірковував можливість переїзду на Захід, звісно, з Ейлін. Він хотів хоча би частково відновити свою репутацію у Філадельфії, а потім із капіталом приблизно у сто тисяч переїхати до неосяжних прерій у Чикаго, Фарго, Дулуті, Сіукс-Сіті, — тобто в місця, про які в Філадельфії та взагалі на Сході говорили як про майбутні великі центри. Щоправда, питання про їхній шлюб залишалося невирішеним, поки місіс Ковпервуд не погодиться на розлучення (про що зараз годі було й думати). Але ні Ковпервуд, ні Ейлін цим не переймалися. Вінчані чи невінчані, вони все одно будуть разом будувати нове життя. А поки що Ковпервуд бачив лише один вихід: узяти з собою Ейлін, сподіваючись, що час і розлука змусять дружину змінити рішення.

Біржова паніка, якій судилося зробити вирішальний вплив на подальше життя Ковпервуда, належала до тих своєрідних явищ, які є наслідком оптимізму американського народу й нестримного розвитку країни. Власне, вона стала результатом зарозумілості та самовпевненості Джея Кука, який виріс у Філадельфії, тут став успішним на фінансовім терені, а потім найбільшим фінансистом свого часу. Ми не намагатимемося простежити шлях цієї людини до слави. Досить сказати, що завдяки його порадам і способам, які він винайшов, уряд у найкритичніші для країни періоди зумів здобути кошти, необхідні, щоб продовжувати боротьбу з Півднем. Після Громадянської війни цей чоловік, який створив грандіозну банківську контору у Філадельфії з досить великими відділеннями в Нью-Йорку

та Вашингтоні, деякий час вагався: яку ще справу обрати для себе, у якій творчій ідеї він гідно втілить свої фінансові здібності? По закінченні війни першочерговим було питання про фінанси мирного часу. І наймасштабнішим тереном для підприємливого ділка було будівництво трансконтинентальних залізничних ліній. Об'єднана Тихоокеанська компанія вже будувала залізницю, отримавши дозвіл ще в 1860 році. Засновники цієї справи вже планували будувати залізниці на півночі та півдні тихоокеанського узбережжя. Хіба це не гідна пошани справа — з'єднати сталевими шляхами Атлантичний і Тихий океани? Зв'язати воєдино розрізнені частини зміцнілої та територіально розширеної держави? Або ж досліджувати копальні, насамперед, золоті та срібні. Однак найперспективніша, напевно, усе-таки залізнична справа, і залізничні акції найцінніші на всіх фондових біржах Америки. У Філадельфії нарозхват розкуповувалися акції ліній Центральної Нью-Йоркської, Рок-Айленд, Вобеш, Центральної Тихоокеанської, Сент-Поль, Ганнібал і Сент-Джозеф, Об'єднаної Тихоокеанської і Огайо Міссісіпі. Багато людей розбагатіли та прославилися, спекулюючи на цих цінностях; відомі підприємці на Сході — Корнелій Вандербілдт, Джей Гулд, Деніел Дрю, Джемі Фіш та інші, на Заході Феєр, Крокер, Герст і Колліс Хантінгтон завдяки цим підприємствам стали очільниками американської промисловості. Серед тих, хто пристрасно мріяв про подібний успіх, був Джей Кук. Не маючи ні вовчої хитрості Гулда, ні величезного досвіду Вандербілдта, він усі свої думки спрямував на те, щоб оточити північні простори Америки сталевою стрічкою, яка слугуватиме йому вічним пам'ятником.

Найбільшу увагу Кука привертав проект, який передбачав розвиток території, у ті часи ще майже не дослідженої, — між західним берегом Верхнього озера, де тепер побудовано місто Дулут, і узбережжям Тихого океану поблизу гирла річки Колумбія (інакше кажучи, майже третини всієї території Сполучених Штатів). Будівництво залізниць не могло не викликати і будівництва нових великих міст і квітучих поселень. Передбачалося, що надра тієї частини Скелястих Гір, якою мала пройти залізниця, рясніtимуть покладами різних металів, а поля принесуть нечувані врожаї кукурудзи та пшениці. Продукти, що постачають до Дулута, далі можна буде переправляти до Атлантичного узбережжя водою, через систему Великих озер і канал Ірі за значно

зниженою ціною. Це відкривало не менш грандіозні та величні перспективи, ніж прокладання Панамського каналу, яке планувалося в подальшому, і мало послужити на благо людству. Кук надихнувся цим проектом. Оскільки було відомо, що уряд надасть величезні земельні ділянки обабіч ймовірної залізниці тій компанії, яка зможе побудувати її у порівняно стислий термін, Кук, вважаючи, що це дасть йому можливість зберегти свою репутацію найбільшого підприємця, рішуче взявся за справу. Проект заперечували, і він зазнав суворої критики; але насамкінець усі зійшлися на тому, що людина, яка змогла підтримати фінансову міць країни під час Громадянської війни, уже, напевне, упорається з фінансуванням Північної Тихоокеанської дороги. Кук розпочав працювати, маючи намір ознайомити публіку з вигодами свого починання, щоб обійтися без допомоги будь-якого великого фінансового концерну та продавати акції і паї безпосередньо людям усіх верств і звань.

Такий план передбачав гігантські вигоди. Ще під час Громадянської війни Куку спало на думку продавати облігації найбільших урядових позик безпосередньо населенню. Чому ж не повторити цей маневр із сертифікатами Північної Тихоокеанської? Протягом декількох років Кук вивчав територію майбутньої дороги, відправляв туди багатолюдні бригади будівельників, у найважчих природних умовах вони прокладали сотні миль рейкових шляхів; продавалися великі пакети акцій із гарантованим дивідендом. Якби він сам був краще обізнаний у залізничній справі, та якби керівництво настільки грандіозними роботами було під силу одній людині (нехай навіть геніальній), то його підприємство процвітало б, як воно процвітало згодом при новому керівництві. Однак скрута, франко-прусська війна, по руках і ногах зв’язала європейський капітал і зробила європейських підприємців байдужими до американських компаній. Заздрість, наклепи, не завжди вміле управління — усе немов об’єдналося, щоб зруйнувати підприємство Кука. Вісімнадцятого вересня 1873 року банківський дім «Джей Кук і Ко» збанкрутував, втративши приблизно вісім мільйонів доларів, а Північна Тихоокеанська залізниця — увесь капітал, який був вкладений у неї, — тобто майже п’ятдесят мільйонів.

Неважко собі уявити, що сталося, коли в один і той самий день і годину зазнав краху найбільший фінансист і найбільше залізничне

підприємство того часу. «Фінансовий грім серед ясного неба» — так писала філадельфійська газета «Прес». «Якби у спекотний літній полудень випав сніг це не викликало б великого подиву» — підспівувала їй «Кікуваєрер». Публіка, засліплена небувалими успіхами Кука та його незламністю, не відразу зрозуміла, що сталося. Ніхто не хотів у це вірити. Джей Кук — банкрут? Нісенітниця. Із ним такого не може трапитися. Однак Кук збанкрутував, і нью-йоркська фондова біржа, яка в той день зареєструвала ще цілий ряд банкрутств, на тиждень припинила свою діяльність. Залізниця компанії «Лейк Шор» не могла покрити позику на мільйон сімсот п’ятдесят тисяч доларів. Об’єднане акціонерне кредитне товариство, пов’язане з Вандербілдтом, припинило платежі, попередньо витримавши довгий натиск вкладників. Нью-йоркське національне кредитне товариство, у сейфах якого зберігалося на вісімсот тисяч доларів державних цінних паперів, не могло отримати від них жодного долара й теж припинило платежі. Тепер уже всі запідозрили лихе, тривожні чутки поповзли містом.

У Філадельфії першою звісткою про катастрофу стала коротка депеша на адресу біржового комітету від представників нью-йоркської біржі. «Поширюються чутки про банкрутство “Джей Кук і Ко”». Чекаємо підтвердження». Ніхто в це не повірив, і депеша залишилася без відповіді. Така думка нікому і в голову не приходила. Біржовий світ просто не звернув уваги на це безглузде повідомлення. Ковпервуд, який недовірливо ставився до успіхів компанії «Джей Кук» і блискучого задуму її керівника, тобто продажу цінних паперів безпосередньо населенню, був, напевно, єдиною людиною, яка підозрювала можливість краху. Одного разу він написав (у відповідь на чийсь запит) чудовий критичний огляд діяльності цієї компанії, відзначаючи, що ніколи таке грандіозне підприємство, як Північна Тихоокеанська залізниця, не залежало від кредитоспроможності одного банківського дому — точніше, від однієї людини, і що він, Ковпервуд, вважає це ризикованим. «Я аж ніяк не переконаний, що територія, якою проходить згадана залізниця, така вже ідеальна за своїми кліматичними умовами, ґрунтом, якістю лісу, різноманіттям мінералів, як про це розповідають містер Джей Кук і його прибічники. Я також не думаю, щоб це підприємство нині або у прийдешньому могло приносити прибуток, відповідний до величезної кількості акцій,

які ними випускаються. Таке розгортання справи ненадійне і загрозливе».

Ледь прочитавши вивішену на біржі телеграму, Ковпервуд розмірковував над тим, що станеться, коли банківський дім «Джей Кук і Ко» справді оголосить про своє банкрутство.

Довго розмірковувати йому не довелося. На дошці поруч із першою з'явилася друга депеша, у якій ішлося: «Нью-Йорк, 18 вересня. "Джей Кук і Ко" призупинили платежі».

Ковпервуд не відразу повірив своїм очам. Його охопило глибоке хвилювання при думці, що це і є довгоочікувана нагода. Разом з іншими біржовиками він кинувся на Третю вулицю, де в будинку 114 містився цей відомий старовинний банк. Йому потрібно було переконатися на власні очі. Забувши про свою стриманість, він не посоромився бігти дуже швидко. Якщо це правда — то настав його час! Ось-ось почнеться повсюдна паніка, вибухне велика катастрофа. Акції почнуть стрімко падати. Потрібно бути в епіцентрі подій. Необхідно також подбати, щоб брати й Вінгейт були поруч. Він буде давати їм вказівки, коли й що продавати або купувати. Так, його час настав!

59

Банківський дім «Джей Кук і Ко», незважаючи на величезний розмах своїх операцій, містився в досить скромній чотириповерховій будівлі з цегли та сірого вапняку, яку давно вважали непривабливою і незручною. Ковпервуд часто бував там. По залах банківського дому бігали величезні щурі, які потрапляли туди з набережної через стічні труби. Безліч клерків скніли над банківськими книгами при тьмяному освітленні газових ріжків у напівтемних і погано провітрюваних приміщеннях. По сусідству був Джирардський національний банк, де, як і раніше, успішно працював товариш Ковпервуда — Девісон, і де відбувалися найбільші фінансові операції Третьої вулиці. Дорогою Ковпервуд зустрівся зі своїм братом Едвардом, який поспішав до нього на біржу із якимось пакетом від Вінгейта.

— Швидко біжи за Вінгейтом і Джо! — гукнув Ковпервуд. — Нині стануться великі події. Джей Кук припинив платежі!

Едвард, не обмовившись і словом, кинувся виконувати доручення.

Ковпервуд одним із перших добіг до банку «Джей Кук і Ко». На превеликий його подив, масивні дубові двері, у які він так часто входив, виявилися замкненими — на них було вивішено оголошення:

«До відома наших клієнтів. 18 вересня 1873 року. Із великим сумом повідомляємо, що внаслідок несподівано пред'явлених нам вимог погашення позик фірма змушена тимчасово припинити платежі. Найближчим часом ми зможемо звітувати нашим кредиторам про стан справ. До того часу нам залишається лише просити їх про терплячість і поблажливе ставлення. Ми впевнені, що наш актив значно перевищує пасив.

Джей Кук і Ко»

Очі Ковпервуда переможно загорілися. Разом із багатьма іншими він повернувся назад і знову побіг до біржі. Між тим якийсь репортер, який з'явився за новинами, марно стукав у масивні двері банку, аж поки в ромбоподібне віконце не виглянув швейцар і не повідомив йому, що містер Джей Кук пішов і сьогодні нікого не прийматиме.

«А тепер, — подумав Ковпервуд, якому ця паніка обіцяла не розорення, а успіх, — тепер я своє візьму. Я буду продавати все,

рішуче все».

Минулого разу, під час паніки, яка була викликана чиказькою пожежею, він не міг розпродати свій портфель, його власні інтереси вимагали збереження ряду цінних паперів. Зараз у нього нічого не було за душею (хіба що якісь сімдесят п’ять тисяч доларів, які йому вдалося нашкребти). І то слава Богу! Це означало, що в разі невдачі він нічим не ризикує, крім репутації фірми «Вінгейт і Ко», — а це його не обходило. Проте як представник цієї фірми на біржі, купуючи і продаючи від її імені, він міг загребти величезні статки. У хвилини, коли більшості ввижалася загибель, Ковпервуд думав про збагачення. Обидва його брати та Вінгейт діятимуть за його вказівками. Якщо знадобиться — він знайде собі ще одного або двох агентів. Дасть їм наказ продавати геть усе — нехай навіть на десять, п’ятнадцять, двадцять, навіть тридцять пунктів нижче курсу! Він ловитиме роззяв, збиватиме ціни, лякатиме боягузів, яким його дії здаватимуться занадто сміливими. А потім почне купувати, купувати й купувати — за зниженим курсом, щоб покрити запродажні угоди й зірвати куш.

Інтуїція підказувала йому, що паніка буде повсюдною і тривалою.

Північна Тихоокеанська залізниця — стомільйонне підприємство. У неї вкладено заощадження сотень тисяч людей: дрібних банкірів, торговців, священиків, адвокатів, лікарів, удів — капітали різних фірм, розсіяних по країні. Усі вони поклалися на чесність та діловитість Джея Кука.

Ковпервуду якось довелося бачити розкішний рекламний проспект із картою, який чимось нагадував йому план палаючого Чикаго, де було окреслено територію, контрольовану Куком, із Північною Тихоокеанською залізницею, що оперізувала величезні простори. Вона починалася від Дулута — «столиці прісних морів» (як саркастично висловився у своїй промові в конгресі доктор Проктор Нотт) — і через верхів’я Міссурі та Скелясті Гори підходила до Тихого океану. Ковпервуд розумів, що Кук лише вдає, ніби освоює цю надану йому урядом гігантську територію протяжністю тисяча чотириста миль. Це була всього-на-всього грандіозна гра. Імовірно, що там є родовища золота, срібла і міді. І земля, придатна для обробки (правильніше буде сказати, придатна згодом). Однак нині яка від неї користь? Зараз усе це годилося хіба лиш на те, щоб розпалювати уяву дурнів — не більше. Ці землі не освоєні й не будуть освоєні ще упродовж багатьох років.

Тисячі людей віддали свої заощадження на будівництво дороги, тисячі мають збанкрутувати, якщо підприємство Кука зазнає краху! І ось це сталося. Відчай і горе постраждалих будуть безмежні. Минуть довгі, дуже довгі роки, перш ніж у людей відновиться впевненість, зникне страх. Тепер настав його час! Випав довгоочікуваний шанс. Немов вовк, що нишпорить уночі при холодному й мертвотному світлі зірок, Ковпервуд вдивлявся у сумирний натовп простаків, знаючи, якою ціною вони розплатяться за свою довірливість і наївність.

Ковпервуд поспішав на біржу, до тієї зали, де два роки тому вів таку безнадійну боротьбу. Побачивши, що братів і компаньйона ще немає на місці, він самостійно почав продавати все, що тільки міг. Навколо вже було справжнє пекло. Хлопчаки-посильні й агенти вривалися зусібіч із наказами від переляканих біржовиків продавати, продавати й продавати, а незабаром — навпаки: купувати! Стовпи, біля яких укладалися угоди, тріщали й хиталися під натиском метушливих біржовиків і маклерів. На вулиці перед будівлями банківських будинків «Джей Кук і Ко», «Кларк і Ко», Джирардського національного банку й інших фінансових установ уже скупчилися величезні натовпи. Кожен поспішав дізнатися, що сталося, забрати вклад, хоч якось захистити свої інтереси. Полісмен заарештував хлопчиська-газетяра, який викрикував звістку про банкрутство «Джея Кука», але все одно чутка про велику скруту поширювалася зі швидкістю степової пожежі.

Серед усіх цих охоплених панікою людей Ковпервуд залишався спокійним, холодним і незворушним. То був Ковпервуд, який із серйозним обличчям виконував у в'язниці своє денне завдання — десять плетених стільців, розставляв капкани для щурів і в цілковитій тиші й самотності обробляв крихітний квітник при камері. Проте зараз він був сповнений сил і внутрішньої енергії. Він уже досить довго працював на біржі, щоб устигнути вселити повагу всім, хто його знав. Ледве пробравшись в епіцентр схвильованого й захриплого від криків натовпу, він почав пропонувати ті цінності, що пропонували інші, але у величезних кількостях і за такими низькими цінами, які не могли не спокусити будь-кого, хто хотів нажитися на різниці в біржових курсах. До моменту оголошення про банкрутство акції Центральної Нью-Йоркської лінії оцінювалися у 104 7/8, лінії Род-Айленд у 108 7/8, Вестерн-Юніон у 92 1/2, Вобаш у 70 1/4, Панамські лінії у 117 3/8, Центральні Тихоокеанські 99 5/8, лінії Сент-Поль 51, Ганнібал і Сент-

Джозеф 48, Північно-західні 63, Тихоокеанські 26 3/4 і, нарешті, Огайо Міссісіпі у 38 3/4. Фірма, за якою ховався Ковпервуд, мала не дуже велику кількість цих акцій. Жоден клієнт ще не віддав наказу продавати їх, але Ковпервуд уже продавав, продавав і продавав кожному, хто хотів придбати їх за цінами, які (Ковпервуд чітко знав це) повинні заманити покупців.

— П'ять тисяч акцій Центральної Нью-Йоркської за дев'яносто дев'ять... дев'яносто вісім... дев'яносто шість... дев'яносто п'ять... дев'яносто чотири... дев'яносто три... дев'яносто два... дев'яносто один... дев'яносто... вісімдесят дев'ять, — весь час було чути його голос.

А якщо угода не склалася досить швидко, він переключався на інші — Род-Айленд, Панама, Центральні Тихоокеанські, Вестерн-Юніон, Північно-західні, Тихоокеанські…

Помітивши брата і Вінгейта, які швидко входили до зали, він зупинився, щоб дати їм необхідні розпорядження.

— Продавайте все, що можна продати, — тихо сказав він, — нехай на п'ятнадцять пунктів нижче курсу — дешевше поки що немає сенсу, і купуйте рішуче все, що запропонують за ще нижчою ціною. Ти, Еде, стеж, чи не продаватимуться кінні залізничні пункти на п'ятнадцять нижче курсу. А ти, Джо, залишайся поблизу й купуй, коли я скажу.

Рівно о пів на другу на балкончику з'явився секретар біржового комітету.

— «Кларк і Ко» щойно припинила платежі! — оголосив він.

— «Тай і Ко», — знову почувся його голос о другій годині сорок п'ять хвилин, — повідомляють про припинення платежів!

— Перший Філадельфійський національний банк, — оголосив він о другій годині, поставив нас до відома, що не може більше проводити розрахунки.

Після кожного такого повідомлення невдовзі, як і колись, лунав удар гонгу, який закликав до тиші, а в натовпі виривався одностайний жалібний стогін: «О-о-ох!».

«Тай і Ко»! Ковпервуд на мить зупинився, почувши це — ось і йому кінець. І негайно ж знову почав викрикувати свої пропозиції.

Коли біржовий день закінчився, Ковпервуд протиснувся до виходу в розірваному сюртуку, зі збитою набік краваткою й розстебнутим

комірцем, без капелюха (він кудись зник), але спокійний, незворушний і коректний.

— Ну, Еде, як справи? — поцікавився він, зустрівшись із братом.

Той також виглядав розтерзаним, змученим і стомленим.

— От чорт! — вигукнув Ед, заправляючи манжети. — В житті нічого подібного не бачив. Я ледве не залишився голим.

— Чи вдалося щось із кінними залізничними лініями?

— Купив п'ять тисяч штук чи близько того.

— Що ж, тепер потрібно вирушати до Гріна (це був один із кращих готелів Філадельфії з розкішним рестораном), — мовив Ковпервуд. — Це ще не кінець. Там триватимуть торги.

Він розшукав Джо з Вінгейтом, і вони пішли, дорогою підбиваючи підсумки своїх основних закупок і продажів.

Як він і передбачав, хвилювання не вщухло навіть пізно ввечері. Натовп людей все ще товпився на Третій вулиці перед дверима «Джей Кук і Ко» та інших банків, сподіваючись, що події можуть обернутися сприятливо. Для біржовиків центр суперечок і гарячкового хвилювання тепер перемістився до готелю Гріна, де ввечері 18 вересня вестибюль і всі коридори були вщерть набиті банкірами, маклерами і спекулянтами. Власне, туди в повному складі перекочувала біржа. Що буде завтра? Чиє банкрутство наступне? Звідки тепер візьмуться гроші? — ось що було в кожного на думці та на вустах. Із Нью-Йорка раз у раз надходили повідомлення про нові банкрутства. Банки і трести тріщали, як дерева під час буревію. Ковпервуд, який усюди встигав, бачив усе, що можна було побачити, і чув усе, що можна було почути, укладав угоди, що вважалися на біржі протизаконними, але точно такі ж, як укладали інші. (Незабаром він помітив, що навколо нього крутяться агенти Молленгауера та Сімпсона, і заздалегідь радів при думці, що добряче оббере їх найближчим часом.) Ковпервуд ще не вирішив, чи стане він власником якоїсь кінної залізниці, але, у будь-якому разі, він матиме таку можливість. Із чуток і повідомлень, які надходили з Нью-Йорка та інших міст, він знав, що справи украй погані для тих, хто вірив у швидке відновлення нормальної обстановки. Ковпервуду навіть не спало на думку піти додому, поки тут залишалася хоч одна людина (хоча за вікнами вже розвиднялося).

Настала п'ятниця, що передвіщала чимало фатальних подій. Чи не стане вона повторенням горезвісної «чорної п'ятниці»? Ковпервуд

прийшов у контору фірми Вінгейт, коли місто щойно прокидалося. Він заздалегідь, до дрібниць, розробив план дій, відчуваючи себе зовсім інакше, ніж під час паніки два роки тому. Учора, попри несподіваність подій, він заробив сто п'ятдесят тисяч доларів і сьогодні сподівався виручити не менше, а то й більше. Неможливо наперед визначити, скільки вдасться ще заробити, думав Ковпервуд, важливо, щоб усі члени його маленького об'єднання працювали чітко й беззаперечно його слухали. Багато хто дізнався про своє розорення ще зранку, коли оголосили про банкрутство фірми «Фіск і Хетч», яка віддано співпрацювала з Куком ще під час Громадянської війни.

У перші п'ятнадцять хвилин після відкриття банку у «Фіск і Хетч» затребували до півтора мільйона вкладів, і вони були змушені тут же припинити платежі. Із чуток, провина за банкрутство цієї компанії була на правлінні Центральної Тихоокеанської залізниці, яку очолював Колліс Хантінгтон, і лінії Чезапік Огайо. Наполегливий натиск вкладників довго витримувало Акціонерне кредитне товариство. Повідомлення про нові банкрутства в Нью-Йорку безперервно збільшували паніку, яка сприяла Ковпервуду — він продавав усе за ще порівняно завищеними цінами й купував уже за значно нижчими. До обіду він з'ясував, що в нього додалося сто тисяч доларів. До третьої години ця сума зросла втричі. Кінець дня (від трьох до семи годин) він витратив на підрахунки та приведення у порядок справ, а від семи до першої ночі (не встигнувши навіть пообідати) займався збиранням відомостей і підготовкою до завтрашнього дня. У суботу Ковпервуд діяв не менш енергійно, у неділю знову підраховував, а в понеділок зрання вже був на біржі. Опівдні остаточно з'ясувалося, що він (навіть якщо відняти певні збитки й непевні суми) став… мільйонером! Тепер перед ним відкривалося блискуче майбутнє.

Ковпервуд, який сидів у кінці дня за своїм письмовим столом і дивився у вікно на Третю вулицю, якою все ще снували біржовики, розсильні та схвильовані вкладники, вирішив, що настав час полишити Філадельфію. Маклерська справа ні тут, ні в будь-якому іншому місті більше його не цікавила. Ця паніка та спогади про катастрофу, що сталася два роки тому, вилікували Ковпервуда як від прагнення до біржової гри, так і від любові до Філадельфії. Після довгих щасливих років він певний час був дуже нещасним у цьому місті, а тавро в'язня назавжди закривало йому тут доступ до тих кіл, до яких він прагнув

потрапити. Тепер, коли його репутацію підприємця відновлено, коли його помилували за злочин, якого він не скоював (Ковпервуд сподівався, що всі в це вірять), йому не залишалося нічого іншого, як виїхати із Філадельфії та шукати щось інше.

«Якщо все обійдеться, — говорив він собі, — потрібно поставити крапку. Я поїду на Захід і розпочну зовсім іншу справу».

Він уже думав про кінну залізницю, про спекуляції із земельними ділянками, про великі промислові підприємства і навіть про розробку копалень, — звісно, законно.

«Я отримав добрий урок, — подумав він, встаючи і збираючись іти. — Я, як і раніше, багатий, а часу трохи втрачено. Одного разу мене піймали в капкан, та більше цього не станеться».

Він вів переговори з Вінгейтом про продовження співпраці на колишніх засадах, бо мав щирий намір віддатися цьому з усією притаманною йому енергією. Але раз по раз ловив себе на думці:

«Я мільйонер, я вільна людина. Мені тридцять шість, і переді мною ще довге життя».

Із цією думкою він пішов до Ейлін, щоб разом помріяти про майбутнє.

Усього три місяці по тому поїзд, що мчав по горах Пенсильванії й рівнинах Огайо, Індіани, віз на Захід мільйонера, який, попри свою молодість, багатство та чудове здоров’я, серйозно й дещо скептично думав про те, що його очікує. Після довгих роздумів він дійшов висновку, що на Заході є безліч різноманітних можливостей. Він уважно вивчав зведення нью-йоркської розрахункової палати, а також баланси банків. Стежив за тим, куди переміщується золото, і переконався, нарешті, що багато його пливе в Чикаго. Ковпервуд був неабияким знавцем фінансів і розумів, що означає напрямок золотого потоку. Там, куди він пливе, процвітає ділове життя, там усе кипить, усе перебуває у стані безперервного росту. Тепер він хотів на власні очі переконатись, чого можна очікувати від Заходу.

Два роки по тому, як у Дулуті метеором зблиснув молодий фінансист, діловий світ Чикаго став свідком перших кроків оптової зернової контори «Френк Ковпервуд і Ко», яка зайнялася збутом колосальних запасів пшениці, вирощеної Заходом.

Місіс Ковпервуд, як і раніше, мешкала у Філадельфії. Не піднімаючи зайвого галасу і, мабуть, за власним бажанням, вона дала

чоловікові згоду на розлучення. Час милосердно обійшовся з нею. Її матеріальне становище, яке донедавна було жалюгідним, змінилося. Вона знову мешкала в Західному кварталі, по сусідству з однією зі своїх сестер, — у зручному і красивому особняку, типовому для буржуазії середнього рівня. Вона знову стала дуже набожною. Її діти, Френк і Ліліан, навчалися у приватній школі, а надвечір поверталися додому до матері. Більшість господарських обов'язків виконував старий негр Сімс. Щонеділі її зазвичай відвідували батьки Ковпервуда; матеріальна скрута і для них залишилася позаду, але вони обоє виглядали якимись сумирними і стомленими, вітер більше не надимав вітрила їх колись такого щасливого сімейного корабля. Ковпервуд-старший мав достатньо грошей, щоб не працювати дрібним службовцем, в нього не було більше бажання виходити на люди. Він став млявим і збайдужілим до всього. Згадуючи пошану та пожвавлення, яке панувало навколо нього в попередні роки, він відчував себе так, немов став зовсім іншою людиною. Зникли бажання, зникла сміливість, залишалося очікувати лише смерті.

Іноді до своєї колишньої невістки заходила й Анна-Аделаїда Ковпервуд, яка тепер працювала в міському відділі водопостачання. Вона любила розмірковувати про незбагненні перипетії життя та з цікавістю стежила за кар'єрою свого брата, якому, як бачимо, самою долею було призначено завжди бути першим. Але вона відмовлялася розуміти його. Переконавшись, що будь-хто, пов'язаний із ним, переживає падіння і злети залежно від його успіхів, вона губилася у здогадах, що ж таке мораль і справедливість у цьому світі. Чи існують для всіх обов'язкові принципи, чи ж люди лише думають так? Проте більше споглядаєш винятки з цих правил. Її брат, безумовно, не керувався такими принципами, а тим часом знову йшов угору. Що ж воно означає? Місіс Ковпервуд, колишня дружина Френка, засуджувала його дії, але охоче користувалася всіма благами його успіху. Як поєднувати це з поняттям етики?

Про кожен крок Ковпервуда, про всі його справи та сподівання знала Ейлін Батлер. Невдовзі після розлучення з дружиною, після неодноразових приїздів до Філадельфії і від'їздів у той новий світ, де він тепер розпочав свою справу, вони одного зимового дня поїхали разом. Ейлін сказала матері (та захотіла жити в Нори), що вона

полюбила Ковпервуда та збирається вийти за нього заміж. Старенькій довелося задовольнятися цим поясненням і дати свою згоду.

Так для Ейлін назавжди закінчилося попереднє життя у старому, знайомому їй маленькому світі. Тепер її чекає Чикаго. За словами Ковпервуда, воно обіцяє куди блискучіше майбутнє, ніж те, на яке вони могли розраховувати у Філадельфії.

— Правда, це чудово, що ми нарешті їдемо? — запитала вона.

— Це розумний крок, — відповів Ковпервуд.

ДЕЩО ПРО MYCTEROPERCA BONACI

Існує риба, наукова назва якої Mycteroperca Bonaci (у народі її називають чорний морський окунь). Ця риба заслуговує на те, щоб поговорити про неї у зв'язку з усим, що було розказано вище. Великий (нерідко досягає двохсот п'ятдесяти фунтів ваги) чорний окунь живе довго й не знає небезпек, бо володіє дивовижною здатністю пристосовуватися до навколишнього середовища. Те складне явище, яке ми називаємо творчою силою та наділяємо духом праведності, за нашими уявленнями, завжди влаштовує життя в цьому світі так, що в ньому торжествують справедливість і доброчесність. Однак, немов для повчання, природа створила чорного морського окуня. Уважно придивившись до світу, ми виявимо ряд подібних до нього, не менш підступних істот, як-от павук, який тче павутину для безтурботної мухи; або чарівна Drosera (росянка), чия рожева чашечка розкривається та ловить комах, які захопилися її красою, а потім знову стуляється, щоб поглинути їх. Або веселкова медуза, яка простягає свої щупальця, схожі на чудові зблиски північного сяйва, щоб мучити і жалити усе живе, що потрапило в ці підступні обійми. І людина, сама того не підозрюючи, часом риє для себе яму, розставляє собі тенета. Ілюзія засліпила її, і ось вона вже замкнена капканом обставин.

Mycteroperca, перебуваючи у темних глибинах зелених вод, є доказом того, що творець природи позбавлений доброго начала, і це підтверджується на кожному кроці. Перевага Mycteroperca над іншими мешканцями підводного царства в майже неймовірній здатності до обману, зумовленого пігментацією шкіри. Маючи успіхи в електромеханіці, ми пишаємося нашим умінням миттєво змінювати одну чудову картину іншою, розгортати перед глядачем довгу вервечку

видінь, що раптово виникають і так само зникають. Однак Mycteroperca ще владніше розпоряджається своєю зовнішністю. Той, хто довго дивиться на цю рибу, мимоволі піддається відчуттю, що перед ним фантастична, надприродна істота — така неперевершена її здатність до обману. Із чорної вона миттєво перетворюється на білу; землисто-бура, раптом забарвлюється в чарівний зелений колір води. Плями на її тілі видозмінюються, як хмарки на небі. Не можна не дивуватися розмаїттю її підступних хитрощів.

Лежачи в мулі на дні бухти, вона може уподібнитися цьому мулу. Сховавшись під покровом пишних водоростей, вона набуває їхнього забарвлення. Рухаючись у смузі світла, вона сама здається світлом — мерехтливо-тьмяним у воді. Її вміння втекти від переслідувань і крадькома нападати — вражає.

Із якою метою наділила чорного окуня цією особливістю всевладна й розумна природа? Щоб здавалося, ніби він не здатен на підступність? Або надати йому характерної подоби, за якою його впізнає будь-яка нехитра й життєлюбна риба? Або, можливо, під час створення Mycteroperca залучили підступність, віроломство, брехливість? Адже її можна прийняти за знаряддя обману, за уособлення брехні, за істоту, якій призначено здаватися не тим, чим вона є, зображати те, з чим вона не має нічого спільного, добувати собі їжу хитрістю, проти якої безсилий навіть наймогутніший ворог. І таке припущення буде правильним.

Чи можна, знаючи про подібних до Mycteroperca, сказати, що добра, благодійна, всевладна творча сила ніколи не породжує нічого оманливого та підступного? Або ж потрібно допустити, що видимий світ, який нас оточує, — лише ілюзія? Однак, якщо це так, то звідки ж узялися десять заповідей, звідки взялася уявна справедливість? Чому люди завжди мріяли про блаженство, і яку користь принесли їм ці мрії?

МАГІЧНИЙ КРИСТАЛ

Читачу, нехай ти містик чи віщун або мудрець, який знає таємницю заклять, віщих снів, ворожінь за допомогою чарівної чаші та кришталевої кулі, — зазирни в їхні загадкові глибини, і ти побачиш ланцюжок подій, які очікують на ту пару, яка зараз поспішає назустріч

новому й радісному життю. У випарах чаклунського казана, у мерехтінні сяйливого кристала ти побачиш вервечку міст; світло палаців, розкішні екіпажі, коштовності, красу; величезну столицю, втягнену в знегоди через одну людину; велику державу, обурену на силу, яку не в змозі подолати; величезні зали, обвішані безцінними полотнами видатних майстрів; палац, пишноті якого немає рівних; все людство, яке час від часу з подивом промовляє одне ім'я.

І — горе, горе, горе!

Три відьми, які прославляли Макбета в грозу на пустирі, побачивши Ковпервуда, могли б сказати:

— Славімо володаря гігантської мережі залізниць! Славімо Френка Ковпервуда, будівничого найпишнішого з палаців! Хай славиться Френк Ковпервуд, покровитель мистецтв, володар незліченних багатств! Ти будеш звеличений у віках!

Проте віщі сестри збрехали б, адже до його слави домішався тлін від плодів Мертвого моря — розум, нездатний запалати бажанням, насолодитися пишнотою; серце давно вже обтяжилося життєвою досвідченістю; душа охолола, як місяць у безвітряну ніч.

Для Ейлін вони, як і Макдуфу, могли б пообіцяти багато тривог, багато надій, які розвіються порохнявою. Володіти і не мати! Серед багатства й розкошів — туга… Блискучий світ, який на мить відчинив перед нею свої двері, щоб відразу ж її й відринути. Любов, яка осипалась, немов кульбабка, і згасла серед мороку!

— Привіт тобі, Френку Ковпервуде, безвладний володарю, князю примарного царства! Дійсність для тебе — лише втрачені ілюзії.

Так могли б віщувати відьми; а їх би супроводжували видіння, які б виникали у випарах чаклунського казана. І все це було б правдою. У такій картині будь-яка розумна людина не побачить іншого кінця.

Примітки

1

Ендрю Джексон — сьомий президент США (1829—1837); Ніколас Бідл — голова правління Банку США.

2

Альпарі — відповідність номіналу.

3

Громадянська війна у США (1861—1865) — війна між промисловими північними й рабовласницькими південними штатами; закінчилася перемогою Півночі завдяки участі людей, які боролися за скасування рабства.

4

Консигнація — продаж товарів через посередника.

5

Встановлення біржової ціни або курсу цінних паперів.

6

Різниця між номінальною вартістю цінних паперів і ціною, на яку робить запит маклер.

7

Тобто під заставу відсоткових паперів, які банк має право продати на власний розсуд, якщо сума, яку позичили, не буде сплачена на першу вимогу.

8

Джон Браун (1800—1859) борець за звільнення негрів-рабів у США; у 1859 р. очолив повстання у Вірджинії; зазнав поразки, потрапив у полон, де його стратили.

9

Будівля у Філадельфії, у якій 4 липня 1776 р. було проголошено незалежність Сполучених Штатів Америки.

10

Задля боротьби із президентом Ендрю Джексоном у США у 1834 р. утворилася буржуазна партія вігів.

11

Россетті Данте Габріель (1828—1882) і Берн-Джонс Едуард (1833—1898) — англійські художники, які належали до декадентської школи прерафаелітів, яка прагнула відродити середньовічну містику.

12

Битва під м. Мобілем (штат Алабама) і «битва у лісових нетрях» (штат Вірджинія), що відбулися в 1864 р., стали визначними подіями у війні Півночі та Півдня.

13

Під Союзом ідеться про Сполучені Штати.

14

Відомі поборники звільнення негрів.

15

Мешканці Півдня (і демократична партія, яка їх підтримувала) вимагали свободи торгівлі, вигідної для експорту бавовни; мешканці Півночі (і республіканська партія), навпаки, наполягали на протекціонізмі та високому ввізному миті, щоб захистити промисловість від європейської конкуренції.

16

Поважна особа (лат.)

17

Сертифікати — у цьому значенні — білети, облігації позики.

18

Фонд, призначений для погашення боргу.

19

Трансферт — у цьому значенні — передача права володіння іменними цінними паперами від однієї особи іншій.